ANDERS ODEL

EN STUDIE I FRIHETSTIDENS LITTERATUR- OCH KULTURHISTORIA

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV VITTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION FÖR VINNANDE AV FILOSOFIE DOKTORSGRAD TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES Å UNIVERSITETETS LÄROSAL IV TORSDAGEN DEN 6 MAJ 1943 KL. 10 F. M.

AV

ERIK HÖRNSTRÖM

FILOSOFIE LICENTIAT AV NORRLANDS NATION

UPPSALA 1943

APPELBERGS BOKTRYCKERIAKTIEBOLAG

ANDERS ODEL

EN STUDIE I FRIHETSTIDENS LITTERATUR- OCH KULTURHISTORIA

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV VITTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION FÖR VINNANDE AV FILOSOFIE DOKTORSGRAD TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES Å UNIVERSITETETS LÄROSAL IV TORSDAGEN DEN 6 MAJ 1943 KL. 10 F. M.

AV

ERIK HÖRNSTRÖM

FILOSOFIE LICENTIAT AV NORRLANDS NATION

UPPSALA 1943

APPELBERGS BOKTRYCKERIAKTIEBOLAG

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

ERIK HÖRNSTRÖM

ANDERS ODEL

EN STUDIE I FRIHETSTIDENS LITTERATUR- OCH KULTURHISTORIA

UPPSALA
A.-B. LUNDEQUISTSKA BOKHANDELN
(I DISTRIBUTION)

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

UPPSALA 1943
APPELBERGS BOKTRYCKERIAKTIEBOLAG

FÖRORD.

Utgångspunkten för denna avhandling var ett studium av Karl XII:s-gestalten i svensk litteratur. I en sådan undersökning måste Sinclairsvisan intaga en central plats, och på grund härav kom jag att närmare studera dess författare, Anders Odel. Det visade sig härvid, att hans författarskap var mera omfattande, än vad man förut vetat, samt att det i enskildheter och framför allt som helhet och sett i samband med författarens levnad var av stort intresse för förståelsen av frihetstidens anda och liv. Det syntes mig, som om en studie i Odels författarskap skulle vara ägnad att belysa områden och sammanhang inom frihetstidens litteratur och övriga kultur, vilka hittills knappast tillräckligt beaktats. I denna uppfattning har jag styrkts under arbetets gång.

Avhandlingens disposition är betingad av källmaterialets art. Beträffande Odels ungdomstid är materialet till sin omfattning ringa men nästan genomgående av intresse, varför en tämligen uttömmande kronologisk behandling här faller sig naturlig. Beträffande de två sista årtiondena av Anders Odels levnad är materialet av en annan karaktär. Från denna tid härstamma nämligen så gott som alla de manuskript av Odel, vilka bundna i två tjocka folioband förvaras i Kungliga biblioteket (signum Vf 168: 1—2). Då innehållet i dessa skrifter är av synnerligen växlande värde, syntes det mig lämpligt att i några sammanfattande kapitel söka bestämma Odels åsikter samt att därvid framdraga sådant, som kunde vara av värde. Givetvis kan urvalet härvidlag bli föremål för diskussion, då detta i hög grad kommer att bestämmas av den väljandes intressen.

Till avhandlingen har fogats tre bilagor. Sinclairsvisan är numera svår att erhålla i obeskuret skick, och jag har därför ansett det lämpligt att här trycka av den, även om någon definitiv text knappast går att åstadkomma. Genom att trycka förteckningen över Anders Odels boksamling har jag kunnat undvika en utförligare redogörelse för denna, en redogörelse som icke naturligt skulle kunnat infogas i framställningen. Detsamma gäller den förteckning över Odels skrifter, som jag utarbetat. Flertalet dateringsfrågor ha på så sätt kunnat brytas ut ur framställningen. Förteckningen torde dessutom vara nödvändig för var och en, som vill överblicka Odels författarskap, eftersom jag icke har upptagit alla hans skrifter till behandling.

*

Alla dem, som medverkat till att denna avhandling blivit slutförd, tackar jag varmt. Först vänder jag mig då till min lärare, professor ANTON BLANCK, som städse visat intresse för mitt arbete och som genom uppmuntran och nyttig kritik förstått att stimulera detta. Hans förebildliga egenskaper som litteraturhistoriker — kritisk blick, sinne för nyanser, förmåga att fasthålla de stora sammanhangen — ha städse sporrat till efterföljd.

Till mina lärare i litteraturhistoria räknar jag även docent VICTOR SVANBERG, t. f. undervisningsrådet ESKIL KÄLLQUIST och docent GUNNAR SVANFELDT, vilka jag hjärtligt tackar. Docent Svanberg har funnit tid att i manuskript genomgå denna avhandling och därvid gjort betydelsefulla påpekanden. Undervisningsrådet Källquist har under seminarieövningar underkastat ett parti av mitt arbete en kritik, som varit mig till stor nytta. Docent Svanfeldt har från början som studiekamrat och sedan som lärare följt detta arbetes tillkomst. Under seminarieövningar och vid privata diskussioner har han lämnat uppgifter och gjort påpekanden, som varit av mycket stort värde för min framställning.

Min förre lärare i historia och nuvarande chef, rektor GEORG LANDBERG, tackar jag icke blott för stimulerande undervisning och tankeeggande dagligt umgänge utan även för en aldrig svikande personlig välvilja. Rektor Landbergs forskningar ha varit grundläggande för min framställning av Odels politiska åskådning, och han har också välvilligt granskat detta kapitel i manuskript.

Till docent HANS CNATTINGIUS, som i manuskript granskat framför allt de partier, som behandla Odels religiösa författarskap, riktar jag ett hjärtligt tack. Min mångårige nära vän läroverksadjunkten CURT LINDHAGEN är jag tack skyldig för viktiga upplysningar och icke minst för stilistisk putsning av vissa partier i min bok.

Mina studiekamrater kunna ej förbigås i denna tacksamhetens revy. Utan deras stöd och välvilja skulle denna avhandling knappast ha blivit fullbordad. Det märkligt störningsfria kamratskap, som jag fått erfara i deras krets, är mitt värdefullaste minne från studietiden. För speciell hjälp tackar jag docent GUNNAR TIDESTRÖM, som särskilt i ett viktigt fall lämnat mig hjälp, samt fil. lic. LENNART BREITHOLTZ, som i manuskript grundligt granskat några av kapitlen i avhandlingen.

Till nämnden för Karl och Betty Warburgs fond framför jag ett vördsamt tack för bidrag till tryckningen av denna avhandling.

För vänligt tillmötesgående tackar jag alla de personer, tjänstemän och andra, vid offentliga och privata bibliotek, som jag under mina studier haft anledning att besvära. Särskilt tackar jag

personalen vid Uppsala universitetsbibliotek för aldrig svikande tålamod och välvilja.

Under korrekturläsningen har jag haft värdefullt bistånd av fil. kand. BERTIL LAURITZEN och fil. stud. KJELL KRISTOFFERSSON.

Mina Föräldrar tackar jag varmt för uppmuntran och bistånd i mitt arbete. Sist vill jag här tacka min Fru, inte blott för att hon trots maktpåliggande husliga sysslor funnit tid att biträda vid korrekturläsningen, utan främst för att hon gjort allt för att möjliggöra mina fortsatta studier.

Uppsala i april 1943.

Erik Hörnström.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

Förord III

Innehållsförteckning VI

Första avdelningen: Tiden före år 1748.

Kap. I. Barndoms- och studentår ..... 3—29

Släkt och föräldrar s. 3 — Barndomsmiljö s. 7 — Skoltiden s. 10 — Gravdikten över farmodern s. 11 — Dikten om slaget vid Narva s. 13 — Student och informator s. 25 — Gravdikten över fru Synnerberg s. 26.

Kap. II. Sinclairsvisan ..... 30—92

A. Inledning.

Sinclairsmordet s. 30 — Dess genklang i Sverige s. 32 — Sinclairsdikter s. 34 — Sinclairsvisan s. 35 — Författarskapsfrågan s. 36 — Samtalen i de dödas rike s. 41 — Dödsrikesbesök s. 43 — Fassmann s. 45 — Samtal i de dödas rike i Sverige s. 48 — Rudbecks Glysiswall s. 49 — Dödsrikesbesöket i Argus s. 50.

B. Analys.

Versform och melodi s. 51 — Herdemaneret s. 52 — Antika inslag i skildringen av elyséen s. 53 — Dahlstiernas Kungaskald s. 54 — Fesagan, sägenmotiv s. 55 — Bilden av Karl XII s. 59 — Nyhetsvisa s. 71 — Tendensen s. 73 — Den politiska situationen s. 75 — Källor för skildringen av mordet s. 76 — Inlägg i den muntliga diskussionen s. 78 — Sinclairs apoteosering s. 80 — Ministerbesöket s. 81 — Partiskrift? s. 84 — Visan inför litteraturhistorikerna s. 84 — Stilanalys s. 87 — Litteraturhistoriskt sammanhang s. 92.

Kap. III. Övriga dikter 1739—41 ..... 93—101

Det lystra och belefwada Stockholm s. 93 — Övriga dikter s. 98.

Sid.

Kap. IV. Sions Sånger ..... 102—162

A. Allmänt.

Bröllopsdikten till Holmberg s. 102 — Odel författare till ett antal av Sions Sånger s. 103 — Tore Odhelius s. 104 — J. C. Holmberg s. 105 — Odel bland herrnhutarna s. 111 — Sions Sånger s. 112 — Författarförteckningar s. 114 — Förut tryckta sånger s. 115 — Översättningar s. 117 — Översättningarna från Zinzendorf s. 118 — Karakteristik av herrnhutismen s. 123 — Författare i Sions Sånger s. 126 — Holmberg s. 127 — Nyberg s. 129 — Kahl s. 134 — Övriga s. 140.

B. Odels sånger.

Odels sånger s. 141 — Översättningar s. 142 — Herrnhutiska drag s. 145 — Innehåll s. 147 — Form s. 155 — Sions Sångers historiska plats s. 157 — Jämförelse med fru Nordenflycht s. 160.

Kap. V. De sista åren före utlandsvistelsen ..... 163—172

Bröllopsdikten till Thælin s. 163 — Gravskriften över Silander s. 164 — Nya planer s. 166 — Lyriska dikter s. 167 — Självbiografiska skildringar s. 168 — Sammanfattning s. 171.

Andra avdelningen: Tiden 1748—1773.

Kap. VI. Biografi 1748—1773 ..... 175—209

A. Manufakturkontoret och sidenindustrien s. 175 — Odels studier i ritning s. 176 — Tessin ingriper s. 176 — Utresa s. 178 — Vistelse i Paris och hemresa s. 179 — Appreteringsverket s. 181.

B. Memorial om ritakademi s. 192 — Dess innebörd s. 198 — Odel som mönsterritare åt sidenfabrikerna och Rörstrand s. 199 — Porträttet s. 200.

C. Släkten s. 202 — Frimureriet s. 203 — Giftermål s. 205 — Vänner s. 206 — Pro Patria och Utile Dulci s. 207 — Ekonomi s. 208 — Död s. 208.

Kap. VII. Religion ..... 210—245

Före utlandsvistelsen s. 210 — Frimurartalen. Tal om ett roligt och förnögsamt sinne s. 210 — Livet efter detta s. 212 — Människan Guds avbild s. 214 — Upplysningstro s. 217 — Bakgrund: Wolffianismen s. 218 — Formey och Spalding s. 221 — Fransk upplysning s. 225 — Moraliska tidskrifter, Holberg s. 228 — Dalin s. 229 — Frimureriet s. 231 — Odels upplysningsoptimism s. 236 — Speciella drag i hans åskådning s. 237 — Förändring i Odels uppfattning s. 238 — Det ondas problem s. 239 — Pessimism s. 242 — Sammanfattning s. 244.

Sid.

Kap. VIII. Samhällsprogram 246–258

Den gyllene tiden s. 246 — Utopien s. 247 — Teatern s. 249 — Barnhus s. 251 — Kvinna och man s. 252 — Brott och straff s. 253 — Uppfostran s. 254 — Inställning till sociala frågor i allmänhet s. 256.

Kap. IX. Historia och politik ..... 259—285

Inledning s. 259 — Odels historiesyn s. 260 — Ställning till 1756 års revolutionsförsök s. 264 — Företräder den officiella statsläran s. 266 — 1760-talets kris tvingar Odel till politisk verksamhet s. 267 — Politiska skrifter 1765—68 s. 268 — Brev om den svenska statsförfattningen s. 269 — Skrifter 1768—69 s. 277 — Balans och jämvikt s. 278 — Rojalism s. 281 — Ställning till 1772 års revolution s. 283.

Kap. X. Odel som prosaförfattare ..... 286—319

A. Frihetstidens prosa s. 286 — Den politiska sagan s. 287 — Odels sagor s. 289 — Sagan och den historiska essän s. 292 — Stilen i de historiska översikterna s. 293 — Karakteristik av Odels prosastil s. 295 — Polemiken mot Gjörwell s. 301 — Odels egenart s. 302 — Jämförelse med samtida prosa: Wallenberg, Rothman, Berch s. 302.

B. Motiv s. 304 — Broschyren om hundturken s. 305 — Realism s. 309 — Människoskildring s. 310 — Ett swenskt fruntimers lefvernes beskrifning s. 310 — Naturskildring s. 312 — Nationalkarakteristik s. 314 — Fosterlandet s. 317.

Sammanfattande slutord ..... 320—326

Bil. I. Sinclairsvisan, text ..... 327—340

Inledning s. 326 — Text s. 330 — Anmärkningar s. 340.

Bil. II. Förteckning över Anders Odels boksamling 341

Bil. III. Förteckning över Anders Odels skrifter 334

Litteraturförteckning 359

Personregister 372

Förkortningar, rättelser 379

FÖRSTA AVDELNINGEN

TIDEN FÖRE ÅR 1748

FÖRSTA KAPITLET.

Barndoms- och studentår.

Anders Odels far tillhörde på mödernet den välkända, vitt utgrenade västgötasläkten Odhelius.[1] Hans farmor, Christina Odhelia (1663—1736), var brorsdotter till den berömde uppsalaprofessorn Erie Odhelius. Hon gifte sig 1687 med prästmannen Anders Tysk (1645—1727), som var bondson från Rångedala och som år 1700 blev kyrkoherde i Åsle.[2] I detta äktenskap föddes fem barn, sönerna Anders, Thore, Erik och Olof samt dottern Magdalena, vilka upptogo moderns släktnamn. I ett brev motiverar fadern denna namnändring med att hans eget namn »är något främmat och undersamt»[3], och troligen har han väl också tänkt på betydelsen av ett välkänt namn. Av barnen intressera oss närmast Anders, Thore och Olof; Erik tog sig namnet Odelin och blev kvartermästare vid Västgöta kavalleri (död 1712), och dottern blev i vanlig ordning gift och omgift med västgötska präster.

Intet tyder på att prästhemmet i Åsle i något avseende skilde sig från andra hem i prästgårdarna landet runt. Där fördes säkerligen under de harda ofredsåren ett enkelt och traditionellt levnadssätt. Husfadern har fått ett mycket gott eftermäle. En visitator säger, att han var en »berömmelig och idkesam lärare och ordningsman»[4], och man finner flerstädes liknande omdömen. Sina söner ville han ge möjlighet att bli det berömda namnet värdiga, varför de skickades till Skara för att beträda den lärda vägen. De två äldsta fingo tydligen följas åt, åtminstone till Uppsala universitet, ty där inskrevos de den 1 september 1709[5], just vid den tid, då krigslyckan läm-

---

[1] Örnberg, Svenska ättartal 9, och Stamtafla öfwer ätten Odhelius. Enligt uppgift i Knös' Historiola 1: 30 trycktes den senare år 1776, vilket stämmer med att detta årtal förekommer i texten. Uppgiften om tryckåret i Almquist, Svensk genealogisk litteratur, m. fl. arbeten beror på ett missförstånd. En stamtavla över släkten Odhelius finns också bifogad Wilskmans personalier över J. Th. Helstadius 1771. Möjligen är den förra en utvidgning av denna.

[2] Warholm, Skara stifts herdaminne 1: 508.

[3] Till E. Benzelius d. y. den 7/11 1710 (UB G 19: 3 b).

[4] SkDA, visitationsprot., Skövde kontr., 1706.

[5] Upsala universitets matrikel 2: 64.

nade kungen långt borta i främmande land. Man synes ha utnyttjat släkt- och vänskapsförbindelser så mycket som möjligt, ty vi finna, att sedermera biskopen i Linköping A. O. Rhyzelius rekommenderar de båda bröderna hos Erik Benzelius d. y.[6] Rhyzelius har många berömmande ord att säga om dem. De äro »Gudfruchtige, nycktre, sedige, snabbe och behagelige piltar, synnerligen then äldre, som ibland annat skrifwer någorlunda en god hand». Han ber, att Benzelius skall ha dem i benägen atanke, ty »the ha en redlig och hederlig fader». Rekommendationen tycks ha resulterat, ty i det förut citerade brevet från fadern tackar denne Benzelius för att sonen Anders befordrats till en »wacker condition». Troligen fick väl Anders ta hand om några yngre studenter. Säkert var faderns glädje uppriktig, ty han klagar i brevet över hur svårt det är att under de hårda kontributionstiderna halla de två äldre sönerna i Uppsala och de två yngre i Skara. Han klagar även över avtagande krafter och anhåller, att Benzelius matte rekommendera Anders till sin svåger biskop Svedberg, ifall fadern skulle vilja ha sonen till hjälp i ämbetet. Anders Tysk lovar också att »bestyra til höglährade Fru Professorinnans kök. til et tacksamhetz tekn, en liten westgöta ost».

Sedan Anders Tysk av domkapitlet fått tillstånd att använda sin äldste son som hjälp i ämbetet[7], lämnade denne 1712 akademien för att hjälpa sin far, och han kom att stanna hos denne i fem år. I december 1712 prästvigdes han.[8] Den 8 maj 1715 upplästes i domkapitlet fullmakt för Anders Odhelius att vara skvadronspredikant vid Västgöta kavalleri, och i anledning härav inkallades han till förhör. Tyvärr blev protokollet för den dagen förstört vid den stora eldsvådan i Skara 1719, varför vi icke kunna erhålla några upplysningar om hur detta utfallit. Den nya befattningen synes Anders Odhelius inte ha tillträtt förrän 1717.[9]

Medan den äldste sonen i familjen fick arbeta för sitt bröd, fortsatte brodern Thore framgångsrikt sina studier i Uppsala. Han disputerade pro exercitio under Marc. Engelsmans presidium 1714 *De oratione rebus conformanda* och försvarade 1719 pro gradu under Hermansson en *Dissertatio politica de imperiorum vicibus*, som han tillägnade Jesper Svedberg, stiftets biskop.[10] Det bör ha varit ett aktuellt ämne vid denna

[6] Brev den 7/7 1710 (UB G 19: 3 b).
[7] SkDA, div. handl., Åsle.
[8] SkDA, Förteckning på ordinerade från 1703.
[9] Warholm, a.a. 1: 533.
[10] En tillägnan på svensk vers finnes dessutom, riktad till handelsmännen i Stockholm Anders Hollsten och Jacob Feiff. Troligen har Thore Odhelius varit informator hos dem.

tid. Sedermera prästvigdes också Thore till sin faders medhjälpare, och vid dennes död 1727 förordnades han på samtliga sockenbors begäran till hans efterträdare.[11] Han dog redan 1731 och efterlämnade maka och två barn, »saknad som en berömlig lärare».[12]

Även den yngste av bröderna kom att gå studievägen. Han inskrevs 1715 vid Uppsala universitet, där han 1723 under Olof Celsius d. ä. disputerade på en *Dissertatio philologico-historica de convenientia linguæ persicæ cum gothica*, vilken han av en gratulationsvers att döma själv hade författat. Annerstedt omnämner den som en intressant företeelse i tidens kvalitativt magra disputationslitteratur.[13] Samma år blev Olaus Odhelius amanuens vid universitetsbiblioteket.[14] 1725 responderade han under sin landsman Peter Schyllberg på en avhandling *De imitatione poetica*, ett ämne som han även praktiskt studerade i den mängd latinska hyllningsdikter, som han författade. Till Skara läroverk kom han som lärare 1729, och där förblev han till sin död. Han reste även utomlands.[15] Olaus Odhelius säges ha varit en lärd man men »tvär, envis, arg och hetsig».[16]

Under det att de yngre bröderna i Uppsala skötte sina studier, deltog Anders i Karls sista krigsföretag och låg i fält ända tills freden kom. Enligt egen uppgift bevistade han fälttågen mot Norge 1718 och 1719 samt lag 1721 i förläggning vid Gävle.[17] Redan före det första av dessa fälttåg torde han ha gift sig. Hans hustru hette Maria Billmark[18] (f. 1692) och var dotter till tullinspektören Hans Billmark och hans hustru

---

[11] Benzelius hade tydligen ett finger med i spelet. I SkDA finns ett brev från honom, där han säger sig ha talat med »hans excellens».

[12] Kolmodin, Matrikel över Västgöta nation, UB U 901 a.

[13] Uppsala universitets historia 3: 2, s. 393.

[14] Annerstedt, a.a. 3: 2, s. 134, konsistorieprotokoll den $^{16}/_{10}$ 1723. Fick enligt samma prot. ett stipendium den $^{16}/_{6}$ 1724 med villkor att han lämnade befattningen (Uppsala univ. arkiv).

[15] Enligt änkans uppgift i en ansökan om dubbla nådår (RA, Biographica) åren 1725 och 1729, enligt Warholm, a.a., åren 1730—1733. Av Skara domkapitels protokoll den $^{5}/_{3}$ 1730 framgår, att han då stod i begrepp att avresa till utlandet, och tre brev till Georg Wallin $^{20}/_{11}$ 1730—$^{4}/_{1}$ 1731 äro skrivna från Hamburg. De behandla lärda förbindelser (Linköpings bibliotek). Erhöll den $^{4}/_{4}$ 1730 akademiskt testimonium för utrikes resa på ett choraeanskt stipendium (konsistorieprot. i Uppsala univ. arkiv).

[16] Warholm, a.a. 1: 89.

[17] Egenhändig ansökan till Hångsdala (SkDA, div.handl., Hångsdala). Den senare uppgiften framgår även av »1721 åhrs gen.Mönster Rulla på de 4 Compagnier af Westgöta Rytterij som stådt i Gefle». (Krigsarkivet.)

[18] Hon kallas ibland Margareta, men sonen skriver Maria, vilket namn också förekommer i hennes pensionsansökan 1760 (RA, Statskontorets arkiv).

Annika Ehrengren i Skövde.[19] När giftermålet ägde rum är obekant, men i maj 1718 föddes en son, som fick faderns och farfaderns namn Anders.[20] 1725 föddes ytterligare en son, Thore, och 1727 en dotter, Christina. Var Anders Odhelius d. y. eller Anders Odel, som han sedermera kallade sig, föddes är svårt att bestämt avgöra. Vanligen uppgives Hangsdala som hans födelseort, men denna uppgift är med säkerhet felaktig. Brodern Thore uppges vara född på Törnstorp vid Skövde[21] och ett brev till fadern från 1726 är också adresserat till Törnstorp.[22] Denna gård, numera Törnestorp strax nordost om Skövde, var i mitten av 1730-talet boställe för en av skvadronspredikanterna.[23] Med hänsyn till att fadern innehade samma tjänst 1726 som 1718 vågar man antaga, att Anders Odel föddes där.

Säkerligen har hemmet varit ganska torftigt, ty en skvadronspredikants lön var icke stor. Anders Odhelius d. ä. klagar också i sin ansökan till Hångsdala pastorat, som var ett av stiftets mindre, att han år 1726 är stiftets näst äldste regementspräst. Domkapitlet fann tydligen hans sak behjärtansvärd och gav honom tillstånd att provpredika i Hångsdala.[24] Sökanden har icke försummat att enligt tidens sed mobilisera alla sina relationer. Översten för regementet, C. G. Kruse, skriver till konsistorium och åberopar patronatsrätt för en kronoegendom inom församlingen och rekommenderar Odhelius på det livligaste. Kruse har tydligen också givit en av sina officerare i uppdrag att hjälpa till med sakens bedrivande. Den som gör detta är ingen mindre än den sedermera så kände hattpolitikern Carl Otto Lagercrantz. Två brev från denne till Odhelius visa, att de sammanträffat för att gemensamt uppsätta erforderliga handlingar.[25] Bemödandena resulterade i att konsistorium satte Odhelius på första förslagsrum[26], och han blev också utnämnd. 1727 torde familjen ha flyttat till Hångsdala. Glädjen blev emellertid inte lång. Redan i mars 1730

[19] Uppgiften är tagen från Warholm. Denne (a.a. 1: 498) uppger, att hon var halvsyster till lektor Johan Billmark i Skara, vilken uppges vara son till råd- och handelsmannen i Mariestad Hans Johansson och Anna Mar. Gilberg (Warholm 1: 79). Sonen Thore kallar i sin disputation De Wartofta lektor Billmark »Avunculo carissimo». Lösningen kan vara, att handelsman Johansson blivit tullinspektor i Skövde och gift om sig samt tagit sig namnet Billmark.

[20] Anders Odel var vid sin död den 16 sept. 1773 55 år och 4 mån. gammal och bör således ha varit född vid denna tid. (StStA, Klara förs. dödbok.)

[21] Sjöström, Vestgöta nation i Lund 1683—1910, s. 79.

[22] SkDA, div.handl., Hångsdala.

[23] Henel, Florerande Swerige 1735, s. 29.

[24] SkDA, protokoll $^{9}/_{2}$ 1726.

[25] Alla dessa brev i SkDA, div.handl., Hångsdala.

[26] Protokoll $^{20}/_{4}$ 1726.

avled Anders Odhelius d. ä. och lämnade änkan och hennes tre barn »uthi et mycket blått och fattigt tilstånd».[27] Det fanns emellertid personer, som voro villiga att konservera huset. Efter många skriverier fick pastorn Johan Beckner från Göteborg pastoratet och änkan trots befolkningens livliga protester.[28] Denne man blev således Anders Odels styvfader.

När man vill göra sig en föreställning om den miljö, i vilken Anders Odel växte upp, har man icke mycket mer att tillgå än ovan anförda fakta. Om faderns personliga egenskaper vet man så gott som intet. Vi ha redan sett, att han hade goda vitsord för skötsamhet. Hans långsamma befordringar tyda emellertid icke på några märkligare egenskaper. I Hångsdala församlings dödbok kallas han »Hangsdala församlings mycket berömelige och trogne kyrkioherde»[29], en klichéartad anteckning visserligen, men man har icke anledning att antaga annat än att han samvetsgrant skött sin tjänst. Sonen har icke lämnat några uppgifter om sin far annat än i samband med skildringen av modern. Han säger där, att hans föräldrar levde »oförlikneligen väl tillsammans, fast under de knappaste vilkor» (nr 73). Om sin moder har han dess mer att säga i detta *Tal om kjärleken till Fädernestandet*, som han höll i Pro Patria den 16 maj 1768. Tyvärr saknas i övrigt material för kännedomen om denna kvinna, som tydligen har haft ett avgörande inflytande på sin son. En offentlig myndighet vitsordar dock, att hon »både förut och under all sin änkjotid fört en gudfruglig, hederlig och berömmelig wandel»[30], vilket stämmer bra överens med sonens skildring.

Anders Odels egen skildring av sina uppväxtår, i vilken modern spelar en så stor roll, är nedskriven på äldre dagar och förekommer i en offentligen framförd oration, varför man kanske bör betrakta den med kritisk blick.[31] Jag anför här ett sammanhängande parti efter renskriften i Patriotiska sällskapets arkiv, eftersom originalet endast föreligger i manuskript.[32]

»Min Far dog då jag som äldst af mine syskon, var tolf år gammal och han rådde intet derföre, att han lämnade min mor i ett ganska

---

[27] Brev till konsistorium från C. G. Kruse 4/5 1730 angående lämpligheten av att änkan bleve konserverad. (SkDA, Div.handl., Hångsdala.)

[28] SkDA, div.handl., Hångsdala.

[29] Göteborgs landsarkiv.

[30] Pensionsansökan 1760, Statskontorets arkiv, RA.

[31] Förut tryckt av Fehr i Den politiska visan, s. 25 ff.

[32] Talets syfte har givetvis medfört, att modern och barndomstiden fått ett idealt skimmer. Detaljerna uppvisa också inkonsekvenser, vilket inte alls bekymrat Odel. Det som kan kontrolleras är dock förvånansvärt exakt. Om detta tal se nedan s. 317.

fattigt och gäldbundit tillstånd. Jag gret natt och dag, ei allenast öfwer min egen mistning, utan synnerligast för min Mors skull. Men detta goda och förnuftiga Fruntimmer arbetade sig ändoch i genom, betalte sin skuld och uppfödde sine barn. Mangen gang tog hon af sine egne kläder och lät ändra åt mig och åt sig ofta halfmätt för att mätta mig och de andre barnen. Jag senterade nog alt detta och tog af mina bitar och lade åt henne, men fick dem med kjärlige ögnekast tillbaka. Jag kunde, som ungt barn, ingen ting giöra, mer än endast njuta och tacka. När någon af tjenstefolket vanvyrdade min Mors befallningar, så bad jag dem blygas, och när grannarna gjorde henne något orätt, så föreställde jag dem, att de voro elacke och oförskämde människor. Aldrig var jag gladare, än när jag råkade på att gjöra henne något synnerligit till viljes. Och som hon älskade studier och wettenskaper, slögder och flit, så hämnade jag mångfaldige mine ystre nögen och i anledning af det lilla jag kunnat hämta vid scholan och gymnasium, las så upp mig hemma millan terminerna, att jag värkeligen var en bland de mindre ignoranta djeknar. Alldrig tilläts mig en enda ledig stund, ei heller begärade jag någon, om icke i gamle och hederlige manns sällskap, hwilkit mig ei heller vardt nekat, utan millan lästimarna antingen ritade, snickrade, eller band jag in böcker. Och som jag hade mycken lust för Poesien och Historien, så följde alltid Puffendorff och Plånboken mig ut på ängar och gjärden. Jag hade och en gammal Farfar, en braf gubbe, äfwen en kjäck och lärd Farbror. Desse talade immer om förra tiden och de voro icke rädde, att i vänligt och värdigt sällskap med en Lövenstern, en Åkerhjelm, en Lagercrans, en Strömhjelm och flere, alt Caroliner, beskrifva en hop då varande conjuncturer. De voro alle ense, de slogo i bordet och betygade sitt samfäldte missnöge öfver mången den tiden stor man; och hade det anstådt mig, så hade jag giordt det samma. Det arma Fäderneslandet, det arma Fäderneslandet, sade de. När jag sedan efter min vana berättade min Mor mina conversationer, så förmanade hon mig alltid, att älska Fäderneslandet, men också tillika tåligt lida hwad mig i det samma hända kunde, ty det gingo alldrig i all ting så trä-rätt i verlden och altid slöt hon sine förmaningar med de orden: och detta skall du giöra så vist som du älskar mig. Det war ock nog sagt, ty jag behöfde ingen starkare förbindelse.»

Denna i sitt slag utmärkta skildring behöver ingen utförlig kommentar. Den klassiska svenska prästgårdsmiljön är också Anders Odels ursprung. Säkerligen har hemmet varit ovanligt torftigt, och mot denna torftighet avtecknar sig moderns bild på ett sätt som erinrar om Stiernhielms Fru Dygd, »slätt och rätt och skär på det ärliga gamla maneret». Den tålighet och förtröstan, som kännetecknar hennes ord till sonen, behövdes säkerligen väl, ty familjen förföljdes av sorger och olyckor. 1727 dog farfadern, något år därefter tycks farmo-

derns hem ha härjats av eldsvåda nr 2, 1730 dog fadern, 1731 farbrodern Thore och slutligen 1736 farmodern. Pojken måste således tidigt ha fått erfara livets allvar. Dessutom fick han också styvfader. Denne tycks emellertid ha varit en utmärkt man. I en latinsk hyllningsdikt har Odels broder Thore hyllat honom som den som räddade familjen och tog hand om barnen, som vistades hos släktingar.[33] I varje fall måste dock alla dessa händelser ha gjort ett starkt intryck på ett ungt sinne, och troligen har sonen härigenom kommit att sluta sig särskilt starkt till modern. Att hon också grundlagt hos honom drag, som sedan i hans författarskap ga igen, är antagligt. På Odels uppriktiga patriotism kan man nämligen icke tvivla, trots hans egenskap av betald partiskribent.

Odel nämner i talet särskilt farfadern och »en kjäck och lärd farbror». Farfadern dog redan 1727, men säkerligen har han varit i friskt minne hos sonsonen, som ju var hela nio år vid hans död. Vilken av farbröderna som åsyftas, är inte lätt att avgöra. Både Thore och Olof kunna komma i fråga, men däremot knappast Eric Odelin, som visserligen var krigare, men som knappast kan ha varit någon lärd man. Thore var sin fars medhjälpare i ämbetet, och det vore då naturligt, om han nämndes i samband med denne. Medan fadern levde, var ju också Olof i Uppsala. Olof tycks emellertid ha varit barnens förmyndare[34], och han har väl också tagit hand om dem under skoltiden. Båda farbröderna skrevo vers, framför allt Olof, som efterlämnat en rad latinska dikter, vilkas värde jag dock icke närmare kan bedöma. Mahända har detta kunnat väcka brorsonens ambition och föranlett honom att följa dem i spåren. För övrigt är det ju vid denna tid ett undantag, om man finner någon student, som inte försökt sig på att skriva åtminstone tillfällighetsvers.

Av ett särskilt intresse äro Odels uppgifter om det militära umgänget. Kunna dessa tas för goda, och därför finnas vissa skäl, så bör han redan under barndomen ha blivit inriktad på de ideal, som sedan blevo bestämmande för en stor del av hans författarskap. Alla de uppräknade umgängesvännerna voro högre militärer, knutna till det regemente, där fadern var predikant.[35] Lagercrantz' namn ha vi redan stött på i sam-

[33] I hans disp. De Wartofta, præs. O. Celsius 1750.

[34] Enligt bouppt. efter Johan Beckner vid häradsrätten i Slättängs tingslag. (Gbgs landsarkiv.)

[35] Diedric Johan von Löwenstern, överste vid Västgöta kavalleri 1717, död 1740; Carl Otto Lagercrantz, major vid regementet 1712, överste vid Elfsborgs regemente 1740, död 1746; Lars Åkerhielm av Blombacka, ryttmästare vid regementet 1717, slutligen general, död 1767; A. A. Strömhjelm, ryttmästare 1717, död 1767.

band med fadern, och det är inte otroligt, att ett umgängesliv mellan militärer och präster förekommit. Officerarna bodde ju vid denna tid på sina boställen eller privata gårdar ute på landsbygden, och prästhemmen måste då ha varit de enda ställen, där man kunde finna bildade människor att umgås med. Odels far var också predikant vid Åkerhielms kompani.[36]

Orden om att alla voro eniga och samfällt betygade sitt missnöje med mången stor man ger ju ett bestämt intryck av upplevt lyssnande. De av Odel nämnda männen gingo emellertid icke i den praktiska politiken samma vägar, ty Åkerhielm var liksom sin mera kände broder Samuel mössa och deltog i flera riksdagar kämpande på motsvarande sida[37], även om han vid 1738—39 års riksdag understödde Horns motståndare, medan däremot Lagercrantz vid samma riksdag blev bekant som ledare för den radikalaste falangen, för vilken kriget mot Ryssland var en nödvändighet. För kännedomen om hans verksamhet och idéer kan jag hänvisa till de vanliga handböckerna. Att Sinclairsvisans författare nämner hans namn på detta sätt i en skildring av sin ungdomsutveckling är ett högst märkligt faktum, som utan tvivel kan ge anledning till många funderingar. Dock har det icke lyckats mig att uppleta några fakta, som tyda på att Odel 1739 hade förbindelser med Lagercrantz eller honom närstående kretsar.

Tyvärr saknas källor för en närmare skildring av Odels ytterst intressanta barndomsmiljö, där kyrkans och krigsmaktens representanter tydligen funnit varandra i en nationell åskådning, där traditionen från stormaktstiden och framför allt från Karl XII:s tid måste ha varit stark och levande, där lärdom och bokliga konster aktats högt och där även fromheten varit karolinsk, kanske också med ett drag av krigsfångarnas pietism. Man kan utan att vara för djärv antaga, att skolpojken Anders Odhelius d. y. med iver tillägnat sig allt detta, inte minst karolinernas hjältedyrkan. Man torde väl knappast kunna finna en miljö, som mera skulle tilltala en pojke, än denna, där männen alla varit med att göra historia ute på Europas slagfält. Även i Anders Odels fall torde således barndomsintrycken ha varit av utomordentligt stor betydelse för den senare utvecklingen.

Under Gabriel Wilskmans rektorat inskrevs vid Skara skola Andr. Andreæ Odhelius, Pastoris fil. in Hångsdahla»[38], med all sannolikhet hösten 1728. Härmed börjar ett skede i Odels liv, om vilket vi känna ytterst litet. Själv har han intet att

[36] Rullor i Krigsarkivet.
[37] Åkerhielmska släktboken, s. 271 f.
[38] Album Gymnasii Scholaeque Scarensis (Skara läroverks arkiv).

säga om sin skoltid, och i det ovan citerade talet nämner han endast sina intressen utanför skolarbetet, intressen, som han hela sitt liv skulle bli trogen. Pufendorfs historia[39] och plånboken, d. v. s. anteckningsboken, följde honom alltid, säger han, och i den skrev han säkerligen ned en del vers, därom kan man vara övertygad, och kanske ritade han också. Om man av hans tystnad beträffande skolstudierna vågar draga den slutsatsen, att han icke trivts med dessa, är ovisst, men hela hans läggning gör det troligt.

Rörande Skara läroverk och tidens skolundervisning äga vi utmärkta framställningar, till vilka jag kan hänvisa och som det vore meningslöst att referera.[40] Här skall endast påpekas några enskildheter, som kunna vara av intresse.

1720- och 1730-talen synas ha varit ganska oroliga vid Skara traditionsrika och traditionsbundna läroverk. Stora stridigheter förekommo mellan stadens och skolans representanter, och allvarliga oroligheter yppade sig också bland eleverna.[41] Måhända vågar man förutsätta, att Anders Odhelius inte hade någon del i dessa, men de ha säkert bidragit att försämra trivseln. Undervisningen torde ha gått helt i den traditionella stilen med latin och teologi som huvudämnen. Hur han tillgodogjort sig denna vet man ej, men man har ingen anledning att betvivla hans egna ord, att han icke var bland de ignorantaste djäknarna. Någon kärlek till de klassiska spraken har han aldrig givit prov på, och knappast har han heller legat för teologiska spetsfundigheter. Som nedan skall visas har han tydligen fått hålla en offentlig oration på svensk vers i skolan, något som väl torde få anses som ett premium. Hans farbror och hans morbror, som båda voro lektorer, böra avsevärt ha kunnat jämna vägen för honom i skolan.

Anders Odels intresse för poesi härstammade enligt hans egen uppgift från skolaren, och redan vid 18 års ålder fick han en gravskrift över sin farmor, Christina Odhelia, befordrad till trycket (nr 2). Den är intet diktalster av värde, även om den gott tål en jämförelse med tidens övriga, synnerligen rikhaltiga begravningspoesi. Den är skriven i en sexradig alexandrinstrof, ett i denna genre synnerligen vanligt versmått.[42] Versen är icke regelrätt men behandlas trots överklivningar och orena rim med en viss lätthet. Innehållet utgöres av en karakteristik av den döda mot bakgrund av hennes levnadslopp. Trots alla klichéartade vändningar tycker man sig ana personlig

[39] Antagligen Samuel Pufendorfs Innledning til Swänska Historien, Stlm 1688, eller Inledning Til Historien, 1680.
[40] Beckman, Vår skolas historia, Levertin, Johan Wellander.
[41] Beckman, a.a., del 1, kap. Brytningar.
[42] Sylwan, Den svenska versen från 1600-talets början 1: 90.

känsla bakom orden, och dikten lämnar icke läsaren så oberörd som många andra samtida gravdikter.

Dikten börjar med en invokation till författaren själv med uppmaning att besjunga den döda, som gjort honom så mycket gott. Hon framställs som en sann kristen, som ägde en rad dygder, främst ett gott förstånd och ett vaket samvete. Den dödas alla sorger här i livet uppräknas - - hennes man dör, hon råkar ut för vådeld, och inte långt därefter dö två av hennes söner, »twå wittre Herans Män». Allt detta kunde dock ej rubba hennes starka tro. »Den i prövningen ståndaktiga» kunde man sätta som rubrik över dikten. Det religiöst-sentimentala bildspråket framträder starkt och erhåller i stor utsträckning ett drag av barockartad prakt. Elfte strofen ger ett gott exempel på detta:

> Och när jag således mig för ögon wyrdsamt målar
> Tin lefnadz werda pris, Tin Perle-Krönta Dygd,
> Tin gyldne gifmildhet, samt andre klare strålar
> Hwar af Titt hierta lyst widt kring i thenna bygd,
> Så blir min swaga syn, som sniö i brandte lider
> Then him'lens wäna Sol i strida strömmar sprider.

Detta företer en påfallande blandning av disparata element. den realistiska bilden sticker av mot det överlastade, synnerligen abstrakta bildspråket i övrigt. Det är tydligt, att detta icke kan vara självständigt, och det är icke heller svårt att fastställa ursprunget. Lamm har påpekat och skarpt fördömt den stilblandning av detta slag, som förekommer hos Dahlstierna.[43] Att denne har varit Odels förebild är tydligt, och jag får senare anledning att närmare beröra detta, då denna till sitt estetiska värde diskutabla stil är ett utmärkande drag för stora delar av Odels författarskap, inte minst för Sinclairsvisan. I den här behandlade dikten finnas flera enskildheter, som direkt äro övertagna från Dahlstierna. Den nyss citerade, icke fullt adekvata bilden om synen, som liknas vid »sniö i brandte lider», återfinner man i Kungaskalds fjärde strof, i följande, nästan ordagrant överensstämmande lydelse:

> Så blijr min swaga Syyn som Snöö i brante lijder
> Den Wåhre Soolen warm i Strijde Bäckar sprijder.[44]

»Den gyldne gifmildhet» hittar man likaså i Kungaskald, också där i omedelbar närhet av ordet »Perlekrönte».[45] Den sista strofen i Odels gravdikt innehåller en tanke, som visser-

[43] Lamm, Olov Dalin, s. 47.
[44] Svenska författare utgivna av Svenska vitterhetssamfundet, 7:1, s. 53
[45] A.a., s. 66

ligen är mycket vanlig inom genren ända sedan mitten av 1600-talet[46], men även den är nästan ordagrant hämtad från Kungaskald:

Odel: Men dyra Siäl, nu har Tu walt Tig ewigt Näste
Långt öfwer Månans ring och alla Stiernors rad:
Tu bor nu ewigt i Gudz höga Himmels Fäste:
Tu lefwer stedze nu bland Änglar nöjd och glåd.
När jag til sänga går af engslan matt och trötter,
Ser Tu båd' Jord och Sol inunder Tina fötter.

Dahlstierna strof 82.

Högt öfwer Månans Ring och Middags-strålens näste/
Och än de andra Fäm willfahrne Stiärnors rad:

strof 232. När iag till Sängie gåår om Qwällen matt och trötter/
Seer Han bå Sohl och Johl in under sine Fötter.

Odel har använt samma metod i förhållandet till Dahlstierna, som denne använde i förhållandet till sina utländska förebilder. Odels version har emellertid i detta fall, om man vill göra en välvillig tolkning, ett personligt drag, motsättningen mellan den dödas lugn och glädje och hans egen oro, ett drag, som trots den uppenbara osjälvständigheten ger dikten ett visst värde.

Ett annat vittnesbörd om den litterära föda, som närde Anders Odel under skoltiden, ha vi i en dikt, som också härstammar från denna tid. Denna mig veterligt förut okända dikt finnes i manuskript i Lunds universitetsbibliotek (nr 3). Den står med följande tidstypiska titel: *Narvæ blodiga Slachtning, som höltz Emillan de twänne högt regerande konungar, Hans Kongl. Majästät af Sverige högstSalig i Åminnelse Carl den XII:te Och Czaren af Ryssland Peter Alexowitz den 19 novem. Anno 1700. Rimwis författat och afritat af Andr. Odhelius Vest-Gothus.* Att dikten verkligen är av Odel kan knappast betvivlas. Visserligen fanns vid denna tid ytterligare en person med namnet Anders Odhelius[47], men det framgår av flera omständigheter, att denne icke kan komma i fråga. Först och främst förete stil och innehåll stora likheter med Odels övriga dikter. Vidare förekommer framför dikten en tillägnan till Then ähreborna och dygdädla Jungfrun Jungfr. Anna Brigitta

[46] Castrén, Stormaktstidens diktning, s. 133 f.

[47] Kusin till Odel, son till kyrkoherden i Åsle Thore A. Odhelius (död 1731), född 1731, död 1798, kanslist vid postverket. En handling bland Odels konkurshandlingar är bevittnad av denne.

Nybergh Min Förnäma och gunstiga Syster». Bland dem som samtidigt med Odel inskrevos vid Skara läroverk och vid Uppsala universitet funnos också två bröder, Georg Detlof och Lars Nyberg, söner till den 1726 avlidne kyrkoherden i Fröjered Lars Nyberg. Dessa hade en syster, Anna Brita, född 1714, död 1748, som blev gift med stadsfältskären i Skara J. C. Schultz.[48] Troligen är det denna, som blivit föremål för Odels hyllning:

Wittra dygdens rara Smycke
Samt Naturens Mästerstycke

kallar han henne. Gymnasistflammor existerade tydligen även på den tiden.

Själva dikten föregås av orden »I Jesu namn», och i avslutningsverserna komma en rad välgångsönskningar, som göra att dikten måste hänföras till skoltiden. Efter böner för Fredrik och Ulrika Eleonora och riksens ständer följa nämligen dessa rader:

Stiftets högwyrdigste Far samt Biskop och Skyddare kiäre
Wärdes O! Himmel och Tu på wårdande armarna bära;
Och när Han trött utaf åhr skall hän utu wärldene träda,
Unn Honom ewigt sig tå med Tine i Himmelen gläda!

Consistorii högt upplyste män Assessorer,
Wåra med möda och flit oss lärande Tro-Präceptorer
Skydda O! Herre, och haf uti ett kiärliget minne!
Önskar och beder jag af ett lydigt hierta och sinne.

Detta ger otvivelaktigt vid handen, att vi ha att göra med ett skoltal, och sådana ha också förekommit i Skara, det vet man.[49] Vi få tydligen föreställa oss, att dikten framförts som en offentlig oration, och säkerligen var det en stor ära att få framträda på det sättet. Slutligen kan man påpeka, att Ulrika Eleonora nämns i dikten. Hon dog 1741, och då var den andre Anders Odhelius endast 10 år gammal, varför hans kanditatur kan avföras ur diskussionen.

Dikten är skriven på rimmad hexameter och omfattar icke mindre än omkring 600 vers. Den börjar med en skildring av svenskarnas stora krigsbedrifter och kommer på det sättet in på Karl XII. Författaren säger sig i det sammanhanget komma ihåg det tillfälle, då sultanen bad Karl berätta om sina bedrifter. En dialog utspinner sig mellan dessa två. Karl vägrar

[48] Warholm, a.a. 2: 21.

[49] Beckman, a.a., 1: 243. Ett sådant skoltal från slutet av 1700-talet med exakt samma uppställning finnes i manuskript i Skara domkapitels arkiv.

att förtälja om sina egna bedrifter, men tillåter slutligen, att en av hans kämpar berättar om slaget vid Narva. Emellertid vill han ej åhöra, hur hans bragder prisas, utan står i begrepp att avlägsna sig. Sultanen lyckas dock övertala honom att stanna kvar. Därefter skildras Karls tronbestigning som ett bröllop med Svea, vilket dock avbrytes av kriget. Färden till Danmark omnämns i all korthet, men berättelsen fortskrider raskt till Narva. Ryssarnas läger och svenskarnas förberedelser beskrivas. Före striden håller Karl ett särdeles blodtörstigt tal, som utmärkt karakteriseras genom de två sista verserna:

237 Nu i Gudz Zebaoths namn gå wi stad behiertade, glade,
Att wåra wärjor uti de ryska ådrårna bada.

Skildringen av själva slaget inledes av en livlig och för dikten betecknande »målning»:

Här på signalen nu gafs till slag med liufliger stämma,
240 Hästarna rasade så man knaft dem kund styra och hämna.
Pukorna dundrade starkt och felt-trompetterne klingde,
Trommorna dåhnade hårdt och gyllende fahnorna swingde
Hautboairnas sötaste klang sig i luften utdelte;
Lustige marchar fermt nu musiqvanterna spelte.

Det är onekligen liv över skildringen, en festlig färg och glans, som rycker läsaren med sig.

Efter konungens tal sätter sig armén i rörelse, och samtidigt kommer det berömda snöfallet. Förut på natten har man kastat igen vallgravarna, och på denna plats placeras nu artilleriet, varefter det av spanska ryttare skyddade ryska lägret anfalles. Sist i anfallet kommer kavalleriet. Konungen delar nu sin här och låter Rehnsköld smyga i fiendens rygg. Han placerar överallt granadörer, som fälla ryssarna med eldbollar. Själv kommenderar konungen högra flygeln, då han tror, att han där skall få möta tsaren. Den berättande drabanten möter själv tsar Peter och försöker döda honom men hindras av övernaturliga krafter, beroende på att Gud icke tillåter, att en enkel drabant fäller en så högt uppsatt person. Ryssarna fly nu i stor förvirring, och många drunkna i floden. Karl omringar dem med sitt folk, och »strax så föllo på knä jemt Fyrtiotusende Ryssar». Nu blåstes tapto till tecken på stridens slut, och kungen ger pardon åt dem »som nu hattarna taget / Ödmiukt af hufwuden och sine wapen strödt uppå jorden». Man diskuterar därefter, hur man skall förfara med fångarna: somliga vill, att de skola dödas, andra föreslå stympning och åter andra hålla före, att de böra transporteras över till Sverige, men kungen visar sin nåd genom att skicka i väg dem med orden:

436 Gån I Er wäg gån hem och lären er plöja och harfwa,
Att i ei dågen att slås ha'n i sedt uti slaget wid Narva.

Nu skjuts glädjesalvor och musiken spelar segersånger. Kungen går in i sitt tält, tar av sig harnesk och svärd, dricker ett glas vatten och later så blåsa till korum. Liksom före slaget faller han på knä i bön. Sedan blir det vila, och dagen därpå maroderar man, vilket ger anledning till en beskrivning av slagfältets utseende dagen efter slaget. Bytet räknas så upp. Fältkassan är så stor, att summan ej kan nämnas, silver- och guldkärl hopsamlas, och tsarens fältkistor brandskattas omsorgsfullt. Svenskarna ha erövrat 181 fasligt stora metallstycken, fanor av silvermoär med gyllene fransar och tsarens namn i broderi frambäras till ett antal av tusen, standar, tält, musköter, karbiner, pistoler, värjor, »schamererade» kläder, tusende tunnor krut och »snart sagt» tusen miljoner kulor, allt lade man beslag på, ja, till och med de föremål, som de döda hade på sig, tog man. Så gräves en stor grav, i vilken de stupade läggas, och över denna lossas några stycken / Hwilket war ändan uppå detta dåhn och brakande myckna».

Klockan två på eftermiddagen började slaget, och inom en fjärdedels timme hade ryssarna jagats ur sina förskansningar och mest alla kanoner tagits. Ungefär klockan tre hade Karl segern i sina händer, och ryssarna voro då helt och hållet kringrända.

Här slutar karolinen sin berättelse, och författaren håller ett lovtal över Karl XII och ber om överseende för sitt tilltag att skildra hans bragder. Därefter komma de förut anförda förbönerna för kungaparet.

Diktens ram, fiktionen om karolinen, som berättar om slaget, är mycket egendomlig. Funnes det i dikten den minsta antydan, som kunde tolkas så, att författaren tänkt sig det hela som ett samtal i de dödas rike, så ville man helst föra dikten till denna genre. I denna litteraturform träffas i stor utsträckning konungar och berömda män, t. ex. hos Fassmann m. fl.[50] Får man icke förutsätta denna fiktion, är ramen mycket svårförklarlig, då Karl och sultanen mig veterligt aldrig träffades. I varje fall tjänar ramen att framhäva Karls blygsamhet, som framträder i motsättning mot hans ryktbarhet.

Går man sedan till en undersökning av skildringens historiska bakgrund, så visar det sig vara ett besvärligt företag. Huvuddragen överensstämma visserligen med gängse framställningar[51], men enskildheterna äro ofta svåra att kontrollera och överensstämma ej med vanliga skildringar.

Diktens titel anger den 19 november som datum för slaget, medan alla källor uppge den 20. Ett minnesfel kan givetvis föreligga här, men övriga enskildheter tyda också på att för-

[50] Om denna genre se nedan s. 41 ff. I den broschyr, som nedan s. 57 ff. närmare behandlas, träffas Karl och sultanen i en dröm.

[51] Den utförligaste och bäst dokumenterade skildringen av slaget torde vara den, som förekommer i Karl XII på slagfältet 2: 298 ff.

fattaren använt källor, men flera olika sådana. För Dahlstiernas Kämpavisa, som också behandlar slaget vid Narva, har man påvisat, att källorna måste ha utgjorts av två tryckta relationer.[52] Vid tiden för nedskrivandet av Odels dikt funnos ett mycket större antal källor att tillgå, och det måste därför vara svårt att fastställa dessa. Jag ger här några exempel utan att göra anspråk på att ha drivit undersökningen så långt som möjligt. Ändamålet är endast att visa, att man också måste räkna med muntlig tradition.

Före slaget håller Karl enligt dikten korum, en uppgift, som icke återfinnes på annat håll.[53] Detsamma gäller uppgiften, att vallgravarna under natten kastades igen. Karl håller också före slaget ett uppmuntrande tal, något som även uppges t. ex. i Fabers *Ausführliche Lebens-Beschreibung Carls des XII*[54] och i den nedan närmare behandlade boken av Fassman[55], ehuru talet här har ett annat innehåll.[56] Mot uppgifterna om ett tal vid detta tillfälle opponerar Nordberg i sin historia.[57] Odel uppger vidare, att Karl själv kommenderade högra flygeln, en uppgift, som jag endast återfunnit hos Voltaire: le roi attaquait à la droite du camp où était le quartier du Czar: il esperait le rencontrer...»[58] Hos Odel är motiveringen densamma, och tron att Karl personligen ville möta tsaren var allmän. Den måste dock vara felaktig, eftersom Karl säkerligen visste, att Peter dragit sina färde.[59] Den gemensamma uppgiften om Karls plats vid anfallet får väl betraktas som en tillfällighet, möjligen beroende på en gemensam, för mig okänd källa. Omöjligt är det dock icke, att Odel läst Voltaires bok. Mötet mellan drabanten och tsaren måste vara en ren fantasiprodukt från författaren. På slagdagens afton går enligt dikten Karl in i ett tält och tar av sig rustningen, varefter korum hålles. På andra håll berättas endast, att tacksägelse hölls efter intaget i Narva. Beträffande redogörelsen för bytet kan man konstatera, att Odel följt en bestämd källa. Man fäster sig vid det exakta talet 181, som starkt bryter av mot de övriga avrundade summorna. Talet återfinnes i en 1701 tryckt redogörelse för bytet, där styckena beskrivas och hop-

[52] I. Andersson i Samlaren 1927.

[53] Wisocki-Hochmut uppger dock, att gudstjänst hölls på morgonen före slaget (Karolinska krigares dagböcker 2: 119).

[54] 1: 460.

[55] Se nedan s. 46 ff.

[56] Fryxell anför ett vid detta tillfälle hållet tal med samma innehåll som i den här behandlade dikten. Källan har jag ej kunnat återfinna. (Ber. 21: 114.)

[57] Karl XII:s historia 1: 131.

[58] Histoire de Charles XII, Oeuvres 16, s. 174. I den tyska upplagan 1734 anmärkes detta som ett fel.

[59] Karl XII på slagfältet 2: 338.

summeras.[60] I övrigt låter Odel sin fantasi härja fritt bland de höga talen. Begravningen av de fallna återfinner man heller icke någonstädes trots dess konkreta och detaljerade utformning. Just denna detalj tyder enligt min mening på muntlig tradition. Skildringen av maroderingen pekar åt samma håll. Förvånansvärt är, att den kända episoden om konungens äventyr i kärret, då han tappade sin ena stövel, ej finnes med i dikten.

Det återstår sedan att fastställa diktens litterära fysionomi. I gravdikten kunde ett starkt beroende av Dahlstiernas Kunga skald konstateras, och man har då skäl att misstänka samma förhållande i detta fall. En rad uttryck höra också till denna karakteristiska stil. Vid beskrivningen av konungens bragder heter det hos Odel bl. a.:

För hans blixtrande skått de yrade kring uti öllo.

Det sista ovanliga ordet återfinnes i likartat sammanhang i Kungaskalds tjuguförsta strof.[61] Noreen säger i kommentaren, att han icke känner något annat belägg ställe, och själv förklarar Dahlstierna i en not, att ordet är Dal- eller Västgötadialekt. Ordet kan dock ha ingått i Odels språk. En annan reminiscens misstänker man, när Odel kallar Karl »du Nordiske axelens styre». Dahlstierna talar om Karl, »som Nordens Axel Stöder».[62] Att Odels bild är felaktig — man styr ej en axel — endast styrker sannolikheten av ett beroende. Bilden tycks för övrigt också vara sällsynt. Många enskilda uttryck äro ytterligare att finna i båda dikterna, men de äro till stor del allmängods. Överensstämmelser av annan art finnas emellertid också. Hos Odel skildras Karls tronbestigning som ett bröllop mellan Svea och kungen liksom i Kungaskald, t. ex. i strof 266.[63] Det överlastade bildspråk, som man finner hos Dahlstierna, förekommer också här. Emellertid finnas de utförliga liknelserna i mycket större utsträckning hos Odel. Det är också tydligt, att den stilistiska utstyrseln och hela skildringssättet i Odels dikt går direkt tillbaka på de klassiska förebilderna, den homeriska traditionen, som författaren måste ha varit väl bekant med. Visserligen ansluter sig dikten till den dåtida uppfattningen av den heroiska dikten. Den är skriven på rimmad hexameter[64], och arvet från Stiernhielm är fullt märkbart, om också icke helt dominerande. Sammansättning-

[60] Sannfärdig Berättelse Om the Ryska Fångars Ankomst Till Stockholm ... Jämpte en richtig förtekning uppå the Wid Narva Erhållna Trophéer ... Av senare författare tycks endast Fryxell ha begagnat denna förteckning, dock som vanligt utan källhänvisning. (Berättelser 21: 127.)

[61] A.a., s. 58. [62] A.a., s. 71. [63] A.a., s. 142.

[64] Om förekomsten av denna versart se Castrén, a.a., s. 189 ff.

arna äro fåtaliga, medan däremot uppräknandet av synonymer förekommer i rätt stor utsträckning. Till denna tradition hör också den antika mytologien. Karl XII har Mars till fader och Minerva till moder, Pluto och Apollo uppträda då och da, och Eol, Titan och Thetis få utgöra material till metaforer för morgon och afton etc. Något inslag av nordisk mytologi finns icke, såvida ej talet om jarlar och göter får räknas hit. Personifikationerna Fru Fama och Fru Tapperhet äro helt i den Stiernhielmska stilen.

Bildspråket företer en stark blandning av olika element. Jämsides med de vanliga -- Karl liknas vid ett lejon eller en panter t. ex. -- förekomma sådana, som tydligen äro avsedda att vara i helt klassisk stil och som ofta ha ett självständigt realistiskt innehåll. Ett försök att åstadkomma en utförlig homerisk liknelse utgöra t. ex. dessa verser:

Therföre liksom et haf på thet sig böljorna häfwa
Kors om hwarannan nu hit nu tit uti sulrande swäfwa;
När Neptunus så lekt tre fierdendels timmar ell' fyra
Lyfter han ändtelig opp med force sin treuddade spira,
Hwilken med ifriger kraft fattas i utaf nordiska wäder
Stötes i diupaste alf att stenar och ståckar som fiäder
Föras i hastighet opp och slås i flygande neder.
Böljorna som för ut ha wältradt kors om hwarannan
Rusa så swarta som kohl och hwita som kläde i wannan
Alla på en led till wägs med suckan och pustande höga
Höja sig opp som skulle de nu sielfwa himmelen löga;
Se såsom bäfwande sig med häpnaste miner tillbaka,
Stöta mot klipporna så som skull' de dem rugga och skaka
Äfwen på dylika sätt nu ryssarna hopetals flydde.

Denna utförliga bild visar tydligt, vartåt Odel i stilhänseende strävar. Exemplen kunde mångfaldigas, men det kan räcka med ännu ett:

Liksom en jägare den hör hiorten i buskarna springa
Månde på fötterna fermt med laddeder båga sig swinga
Högt öfwer tufworna och sig ställer i håll emot diuret
tills han hiertat i tu med skärpte pilarna skuret
Äfwen så Götharnas Carl när desse tiender burne
Woro . . .

Bågens och pilarnas förekomst visar anslutning till litterär tradition, och ordet »laddade» innebär en anakronism, som förstärker intrycket av osjälvständighet. Narvaslagets berömda snöfall är också med i dikten:

253 Dimba och töken, samt flygande sniö sig gienaste wiste
Genom hwilket bland an't wår gud och ryssarna riste.

En egendomlig tillfällighet är väl det förhållandet, att man hos Homeros kan finna en direkt parallell till denna lämpligt placerade naturföreteelse:

... och från Idas skogiga toppar
skickade ljungaren Zeus i det samma en susande stormvind
som emot skeppen dref skyar af damm och han modet förgjorde
uppå achaiernas folk, men gaf Hektor och troerna heder..[65]

Kämparna vid Troja och svenskarna vid Narva äro lika övertygade om Guds omedelbara partitagande och med dem Anders Odhelius. Exemplet visar, att skillnaden mellan homerisk och karolinsk föreställningsvärld i vissa fall var försvinnande liten.

Andra bilder föra oss direkt in i svenskt vardagsliv, trots att formen är klassisk. När de ryska fångarna marschera i väg, ha de lämnat sina vapen,

Så att marken såg ut som en hwetåcker den der är worden
428 Nylig' af bärgarens hand med skärpter lia kullslagen
Och ei ännu i kärf är hemtad bunden och tagen.[66]

De realistiska observationerna blandas visserligen som hos Dahlstierna med allmängods, men att författaren haft ett vaket öga är dock tydligt. Som exempel kan man anföra den vidlyftiga beskrivningen av ett kanonskott:

Slactningen började nu, och ladde styckonna alle
Låssades brakande af med dåhn och faseligt skalle;
Dåhnet det skarrade kring de fastaste klipporna skaka,
270 Sielfwa stycket det sprang förskrämt af sig sielft nu tillbaka,
Lågan han blixtrade till men giömde sig strax uti röken,
Hwilken åt himmelen steg helt swart som en ängsliger töken
Kulan hon dansade fram skar af hufwud armar och fötter;
Och när hon refwet i kull hela ledet och fluget sig trötter
275 Slog hon i markene ned så stoftet och tufworna yrte
Flug åter upp igen strax men sist sig i jordene styrte.

Denna skildring kan knappast vara gjord av någon som inte sett en kanon avfyras.

Särskilt anmärkningsvärd är diktens realism i själva slagskildringen, där författaren ofta och utförligt dröjer vid hemska detaljer. Blodbadet skildras samtidigt ganska nonchalant:

[65] Iliaden XII: 252 ff., Lagerlöfs översättning.
[66] Dahlstierna har i Kungaskalds strof 124 en bild på samma tema.

Salfworna gufwos fermt med högra och wänstra pistohlen
Ryssarna dråsade ned som fä på slippriga johlen;
Harnesken stötte ihop, så det small, så det pep och det hwinte,
Wärjorna skarrade hals, kindben och öra som inte.

Här nu fächtades fermt i röken wärjorna blänkte
Ansicht' och händer nu wor' med hetaste bloden beständte:
Fot emot fot samt spiut emot spiut och wärja mot wärja
Sattes i ifriger force, och ho sin fiende härja
Kunde, han trampade strax uppå dess pickande hierta
Så det krasade till; tänk hwad en grufwelig smärta.

Liknande skildringar finner man både i Iliaden och Æneiden.[67] De homeriska slagskildringarna äro fyllda av detaljer om sarens art. Dessa partier äro för läsaren ofta rätt nervpafrestande. Dylikt finns också hos Odel, även om han inte uppvisar samma anatomiska noggrannhet, och han dröjer också gärna vid smärtreaktionerna:

Brakande buller och gny samt dåhn af dundrande stycken
Hördes nu opp uti sky med gråt och jemrande mycken;
Gnistrande wärjor och spiut skuro hop med gnisslande läte,
Pikarna höllos i halt men wid om swängandet räte
Och när trängdes oppå stöttes axet i hiertat att blodet
frusade ut genom mun, tog med sig siälen och modet.
Afskutne lemmar och lår samt klufne hufwun och händer
Flugo i luften omkring hwart ut man ögonen wände.
Ömkelig jemmer och gråt samt låt och qwillrande läte
Hördes nu widt och bredt öfwer berg genom skogarna täte.
En klaga armen war af en annan benet ell' låret,
En låg och kiftade hårdt sig wred och ömdes om såret,
En hade tarmar och alt både lefwer och lungor i händer
En låg och kräla och kröp med qwillrande skar uppå tänder
En spruta hierteblodt opp wände ut det hwita på ögat,
En utan armar och ben i blod låg trampad och sölad.
När nu cavalleriet for fram uti flygande fyrsprång
Tråddes de aldeles ned som siungde sin qwilrande swan-sång.
Hästarna trampade tänk genom kropparna högt uppå benen,
Att till tårar och gråt bewektes hårdaste stenen.

Denna naturalism kommer en att tänka på moderna krigsskildringar. Direkta motsvarigheter till framställningen, som förövrigt säkert motsvarades av verkligheten[68], finnas flerstädes i Iliaden men framför allt hos Vergilius, t. ex. i Æneidens

[67] Iliaden VIII: 60—64, Æneiden IX: 664 ff.
[68] Jämför utdrag ur brev och dagböcker i Norrlands försvar 1936, s. 26 ff.

nionde sång. Tonen som helhet stämmer också med Vergilii skildring. Odel återkommer emellertid så ofta till dylika detaljer, att man måste dra den slutsatsen, att hans intresse särskilt fångades av det bloddrypande och hemska.

Ytterligare en rad enskildheter, som peka tillbaka till den klassiska epiken, kunna anföras. Odel talar t. ex. om »hästars gyllende hofwar», vilket kan jämföras med »kopparhofvade» i Lagerlöfs översättning av Iliaden. Karls tal till trupperna före slaget och hans tal till fångarna ha samma överdrivet stolta och hånfulla ton som de homeriska och vergilianska hjältarnas orationer. Sist kan man observera, att djurvärlden, lejon, panter, gam och vildgalt, står i överensstämmelse med samma tradition.

Otvivelaktigt är således, att Odel i sin dikt ansluter sig till den antika episka traditionen. Givetvis kan man tänka sig, att det klassiska inflytandet endast är medelbart. Emellertid söker man i den svenska litteraturen förgäves efter en motsvarighet. Anslutningen till framför allt Vergilius är också av en sådan art, att det knappast kan råda tvivel om att han gått direkt efter originalen, som han måste ha stiftat bekantskap med i skolan.[69] Av särskilt intresse är emellertid att finna, att Odel beträffande Vergilius knappast övertagit enskilda uttryck och bilder utan i stället tillägnat sig andan, maneret och sättet att se.

Förhållandet till Homeros visar i en detalj samma sak. När Karl i diktens början beger sig till Danmark, heter det:

> Skepparen säglen nu opp med tiäruga handene spänner,
> Winden han pustade på, så fartygen började röras
> Mörkblå böljorna och för framstammen sulrande föras.

Detta kan jämföras med några rader ur Odysséens andra sång, vilka f. ö. nästan ordagrant återfinnas i Iliadens första sång (480—82):

> Hissade skinande seglet så upp med repen av oxhud.
> Vinden i seglet for smattrande in, och böljan kring stäven
> svallade häftigt och brusade starkt för det gående skeppet.

Här torde det vara fråga om en direkt reminiscens. Man lägger vidare genast märke till den realistiska detaljen med skepparens tjäriga hand, en observation, som förefaller att vara självständig men som är i linje med den homeriska stilen. Synbarligen har det realistiska elementet i den klassiska epiken funnit särskild genklang hos Odel, och han har därför själv-

[69] Rörande de klassiska inslagen i Odels dikt har jag haft förmånen att få utnyttja docenten Gudmund Björcks sakkunskap.

ständigt kunnat arbeta vidare på den vägen. Jämförelsen med Dahlstierna ligger här nära. Dennes verklighetssinne bryter ju påfallande med den överlastade stilen från främmande förebilder. Odels förebild hjälper i stället fram de realistiska tendenserna.

Det finns i Odels dikt ur denna synpunkt mycket anmärkningsvärda partier. Utom den redan anförda skildringen av ett kanonskott kan man peka på det parti, som direkt fortsätter raderna om avseglingen från Stockholm. Medan fartygen avlägsna sig, står Svea på stranden och viftar under lyckönskningsrop, varefter det heter:

> Ögnesichtet blef långt och orden nu näpligen hördes;
> Hattarna derföre strax till kiärligt winkande rördes.
> Stockholm giömde sig bort bakom de nordiske skyar,
> Murar och slått blefwo små som wallherda kojor och byar.

Man undrar, om pojken från Skara verkligen sett land försvinna från en batreling, eller om det finns en god berättare bakom skildringen, som inspirerat författaren till detta. Samma undran känner man, när man läser den verkligt makabra berättelsen om maroderingen på slagfältet, hur kropparna utplundras och hur soldaterna vräka liken i vattnet. Gamarna finnas också med:

> Rätt som man tittade fram satt marken lyckter med gammar
> Hwilka nu krafsade kring på kropparna med sina rammar;
> Strax när de kuxande opp fingo se hur' wi nalkande gingo
> Refwo de till sig i hast, arm, lår, ell' hwad de helst fingo,
> Flugo så sedan sin kos och högt opp i träna sin föda,
> Togo med nöje utaf desse sargade lemmarna döda.
> När wi då närmare oss uti anskridandet tedde
> Släppte de styckonna ned till flyckt sina fiädrar utbredde;
> Bloden han stänkte alt till när stycket det stötte mot grenen,
> Winglad och snodde omkring helt wekt med krássade benen.

Denna skildring visar en ganska märklig skärpa i detaljteckningen, en naturalism som förts till det yttersta, till raffinemang.

Härmed föras vi in på de moderna dragen i dikten, framför allt överdrifterna, de starka uttrycken, som måste bottna i en strävan efter effekt. Denna strävan har sin motsvarighet hos Vergilius, men den är framför allt utmärkande för 1600-talsdiktningen, för det som man trots den terminologiska förvirringen nog vågar kalla litterär barock. De stiernhielmska stildragen ha redan nämnts, men hos Stiernhielm finns knappast motsvarighet till hyperbolerna. I Odels dikt skallra bergen, och

fienden faller ständigt i hopar. Mest utmärkande för dikten är dock vitaliseringen av natur och föremål, något som tydligt framträder i den redan anförda skildringen av kanonskottet. Exemplen kunna mångfaldigas. När konungen kommenderar marsch och hären sätter sig i rörelse, inverkar detta på hela naturen:

> Himmelens gyllende blåss den silfwerglittrande Titan
> Fasade nu här wid, blef blek som läroft och krita,
> Tröstandes ei bese de snart blodrinnande strömmar
> Stiger sachta bak om och sig uti skyarna giömmer
> Himmelen ryste här wid och mörckblå målnerna sucka
> Månan af häpenhet sig långt ned uti luftene bucka.

Denna företeelse är något för 1600-talsdikten ytterst karakteristiskt[70], men sällan finner man det så utpräglat som här. Oftast låter diktaren naturen utgöra resonans för sina egna känslor, men Odel tvingar den att leva med i hela det händelseförlopp, som han skildrar. Tillvägagångssättet blir för en modern läsare gärna parodiskt, men det är sannolikt, att samtiden tyckte annorlunda.

Den hastiga analys, som här gjorts, visar, hur Odel kopplat samman den karolinska traditionen, litterärt representerad av Dahlstiernas pompösa *Kungaskald*, med den klassiska, som han har stiftat bekantskap med i skolan. Med dessa drag förenar han 1600-talets typiska stil, både i Stiernhielms och mera avancerade författares anda. Hans strävan går ut på att nå så starka effekter som möjligt, ja, han vädjar ibland direkt till läsaren för att framhäva intensiteten i t. ex. smärtan. Dikten har en omedelbar berättarglädje, som fångar läsaren, och realismen är anmärkningsvärd. *Narvæ blodiga Slachtning* är således en icke obetydlig dikt. I sin egenart saknar den vidare motsvarighet i svensk litteratur. Ett karolinskt epos i denna stil och anda vore något att önska. Odel har haft idén, och det må räknas honom till godo.

Givetvis har *Narvæ blodiga Slachtning* många brister. Förkärleken för vissa ord och uttryck, som allt för ofta upprepas, finns här som i författarens senare skrifter, men på det hela taget står dikten formellt över genomsnittet, som man kan studera i tidens tillfällighetsdiktning.[71] Odels dikt är också rätt barbarisk, för oss snarast på ett ironiskt sätt, som påminner

[70] Waldberg, Die deutsche Renaissance-Lyrik, s. 131; Flemming, Der Wandel des deutschen Naturgefühls, s. 43; Castrén, Stormaktstidens diktning, s. 49; Hildén, Studier af naturen, s. 101 f.; Källquist i Svenska folket genom tiderna 5: 153.

[71] Man jämföre dikter av Odels släkting och lärare Johan Billmark, t. ex. en dikt över Brigitta Biörkman, 1736.

om moderna romaner, där varken författaren eller läsaren äro nämnvärt berörda av lidanden och död. Odel är i det fallet ursäktad, ty hos honom beror detta säkert på naivitet, brist på erfarenhet. Djup har hans dikt följaktligen icke. Några problem finns inte, utan författaren tror hela tiden, att han rör sig på fast mark. Världsbilden är självklar, och allt som händer är så att säga riktigt, det konstateras men kan inte diskuteras. Här finns inga tvivel på Gud och kungen, men måhända opposition mot den nya tidens stillasittande:

Men huru är det med dig Swea som miste tin konung?
Ledes tu intet ihiäl så ensam i Nordenes wåning?
Men hwad säger jag nu? Hwi skulle tu ledas betarfwa
Fastän tu äger nu ei nä't Lifland, Riga ell' Narva;
Nöjsamt tu hwilar i ro med Friedrich i fridsamma nästen,
Intet tu bryr tig nu om at storma på land eller fästen,
Nei tu sitter i frid med en så kiärliger maka,
Som för tin wälfärd och ro redebagen är altid at waka.

Stor poesi bjuder inte *Narvæ blodiga Slachtning*, men dikten är underhållande och litteraturhistoriskt intressant. Den lovade gott för framtiden, t. o. m. mer än vad Odel kunde infria.

* * *

Släkttraditionen föreskrev givetvis, att Anders Odhelius d. y. skulle bege sig till Uppsala för att studera. I augusti 1738 inskrevs han vid universitetet och i nationen i sällskap med en rad andra västgötar.[72] Beträffande hans planer veta vi ingenting, och ingen källa ger oss heller upplysningar om hans intryck av livet i lärdomsstaden eller om hans studier. Just från och med denna tid och några år framåt äro uppgifterna till hans biografi så gott som obefintliga, något som är beklagligt, då han nu har varit livligt verksam som författare. I Västgöta nations bevarade papper dyker han inte upp förrän den 1 maj 1744, då nationens protokoll förmäler, att han som sjätte namn sattes på seniorsförslag.[73] Precis ett år därefter omtalar protokollet, att »hr Odelius» efter ordningen vid nästa disputation bort antaga partes oppositorias, men då han inte väntades komma till staden nästa termin, utsags en annan i hans ställe.

Anders Odelius d. y. var en fattig student. Det ligger då nära till hands att antaga, att han tvungits att på något sätt förtjäna sitt uppehälle. Det vanligaste sättet var att taga plats som informator, och så har han också gjort. När man vidare finner, att han 1739 skrivit en dikt om Stockholm, *Det lystra*

[72] Uppsala universitets matrikel 2: 278.
[73] U 920 a, s. 225.

och belefwada Stockholm, och att han också hade släktingar i huvudstaden[74], förefaller det troligt att han hamnat där. Går man till de tyvärr endast delvis bevarade mantalslängderna, finner man år 1740 i Mariæ Magdalenæ församling, kvarteret Ofwerkijkaren n:o 7, en familj bestående av »tullförvaltaren H. Petter Selander dess fru 6 st. små barn, Informatorn Odelius».[75] Att denne informator är identisk med vår man torde få anses säkert, eftersom två bröder Silander den $^{28}/_{9}$ 1744 inskrevos vid universitetet sub inform. And. Odhelii W-Gothi» och eftersom en gravskrift över samme Petter Silander är undertecknad av Anders Odelius.[76] Det kan inte exakt fastställas, när han har börjat denna kondition, troligen har det varit någon gång i början av år 1739.[77] Bouppteckningen efter Silander[78] visar oss ett burget men icke särdeles rikt hem. Barnens antal är sex, fem pojkar och en flicka i ålder från tio till nitton år. I den till sin omfattning mycket blygsamma boksamlingen finner man en bibel, ett par postillor, psalmbok, några juridiska sammelverk och »Argi Wärk». Odel tycks således knappast ha kommit in i någon kulturellt betonad miljö.

Att söka få ett grepp om hans levnadsstil i huvudstaden är i brist på källor omöjligt. Kanske vågar man antaga, att han tagit vara på förefintliga möjligheter att tillfredsställa sina huvudintressen, poesi, historia och teckning. Att han uppehöll förbindelserna med Uppsala visar den hyllningsdikt, som han 1740 ägnade de detta år promoverade västgötarna (nr 8). Bäst torde man emellertid fånga honom i hans författarskap från denna tid, och jag går därför över till en redogörelse för detta.

Ett par månader efter sin ankomst till Uppsala skrev Anders Odelius en gravskrift över änkan efter farbrodern Thore (nr 4). Hon var omgift med kyrkoherden i Åsled Nils Synnerberg och dog i oktober 1738. Denna begravningsdikt ger tydligt vid handen, att Odels litterära ideal icke förändrades i och med ankomsten till Uppsala. Här drivas nämligen de stil-

[74] Thore L. Odhelius, präst och lärare vid storskolan, Lars L. Odhelius, kommissarie vid livdrabantkåren, Jonas L. Odhelius, auskultant, söner till pastor i Flo Lars Th. Odhelius, voro kusiner till Anders Odhelius d. y:s fader och bodde vid denna tid alla i Stockholm. (Se släkttavlan!)

[75] Mantalslängder i StStA, Riddarholmen.

[76] Uppsala universitets matrikel 2: 327.

[77] Stockholms konsistorium höll ett vakande öga på informatorerna, tydligen främst med hänsyn till ofta förekommande pietistiska sympatier. Med anledning härav upprättades förteckningar över dem, vilka utgöra ett intressant material till tidens pedagogiska historia. Egendomligt nog förekomma i dessa förteckningar (StStA, Stockholms konsistorii arkiv, Acta) ingen person, som kan vara identisk med Odel, något som visar, att förteckningarna icke äro fullständiga.

[78] StStA, Rådhuset, Bouppteckningar 1746.

medel, som vi studerat i dikten över slaget vid Narva, till det yttersta.

Diktens utgångspunkt är en kosmisk vision av samma slag, som förekom i slutet av gravdikten över farmodern, men den är här vida mer självständigt och poetiskt utformad. Den är vidare sammanflätad med den ytterst konstfullt genomförda skildringen av den döda och hennes familj, vilken skildring samtidigt avmålar en solnedgång över Åsletrakten. Det berg, som omtalas, kan vara Gerumsberget, men det är samtidigt med en för stilen karakteristisk ordlek den dödas make, Synnerberg, vilken också torde avses med ordet »Pol». Hela detta parti måste dock citeras för att komma till sin rätt:

Sidst när åth Himlens Hwalf och höga Stierne-Fäste
Jag wyrdsamt kastade min dunckla ögon opp,
Och skådde wädrets rymd, samt Lufftens öpna näste
Och alla Stiernors gång och underwärda lopp,
Så blef jag warse, tenk, hur' under Lambets Fötter
En Sol til senga gick, lik' som at lysa trötter.
Thess angenäma glans och gyld ne strålar täcka,
The spride ut sitt skien med alt förliuflig Mine;
The kunde sig så fermt kring alla kantor sträcka;
Ei mehr på bergen opp, än uti Skogar in;
Ei mehr på slätan plan, än allerdiupsta dalar;
Så wel på ringa hus som welbeprydde Salar.
Man såg nu thenna här bland tiocka Skyar swäfwa,
Fast mycket lägre ned, än Stiernor, Måna, Sol:
Doch med en wacker Aire sin klara Mantel häfwa
Med hwit welskapad hand omkring sin äckta Stol;
Thess täcka ögons blick och Purpur-Läppar skära,
The wiste at Hon mond' sielfw' Dygdens wapen bära.
Nu sedermera war then Sammas walda Säte
In till ett mycket fast och welbeläget Berg,
Kring hwilket syntes grant the Rosen Buskar täte
Och täcka Boxboms Trän af mörkgrön liflig ferg
Fem mycket klara Blås, som lysande Lantärnor
Them jag wel gierna wil, men törs ei nemna Stiernor.
Fem Hiertans liufwa blom alt strimwis purpur röda,
Wid thetta Bergets fot och under Solens flam,
The wuxo uti frid för stormand' Owä r snöda.

Både som naturskildring och litterärt konststycke är detta väl gjort.

Vid tanken på hur barnen lämnats utan stöd och hjälp grips författaren av våldsam sorg. Han vill lyfta en flik av svepningen för att en sista gång inpränta den dödas utseende i

sitt minne, men då detta inte kan gå för sig, nöjer han sig med den bild han har sedan det sista sammanträffandet:

> Jag will betiena mig til sachta ro och nöje
> Af thet Portraitet som jag tå utaf tig tog
> När som jag sidsta gång båd' med och utan Löje
> Ifrån titt liufwa Hem til Sala-Strander drog.
> Hielp Gud! jag mins hur' Tu tin wäna Syn tå skölgde,
> När Tu mig sidsta gång innom tin armar dölgde.

Det förefaller av detta, som om den döda stått författaren nära, och man kan knappast ta miste på den personliga klangen. Han tänker sig sedan, att den döda kunde se de efterlevandes sorg, och i det sammanhanget ger han ett verkligt vackert uttryck åt sina egna känslor:

> Sidst om Tu sågo hur' (jag wet ei om jag dristar
> Utsäga hwad jag will) min matta bleka hand
> Med diupsta wyrdnad strör Cypresse-blad och qwistar,
> Samt nyss utsprukne Blom uppå tin döda Sand,
> Så tror jag at tu af ett wenligt Sinne logo,
> Och med en kiärlig tack them af min' händer togo.

Dessa personliga partier äro relativt enkla till sin form och ha en klang av direkt upplevelse, nästan minnesbilder. I övrigt skildras emellertid sorgen i de starkast tänkbara ord. När den döda lämnar sin »Pol», d. v. s. maken, grips allt som innefattas i detta begrepp av sorg:

> Thess (den dödas) nödigt låtna Pol kringdrog en Sorge-kåpa,
> Som reckte från thes Spitz til Fotabladet ned,
> Och twådde sedan sig i skarper tåre-såpa,
> Samt qwillrade så til at marken skalf ther wid;
> Och med sitt jämrans pust Han Blommorna så rörde,
> At the ett gienliud giäldt ifrån sig återförde.

Författaren drunknar i den ström, som rinner ur hans ögon, och han tvättar den dödas liksten med de tårar, som han »sprättar» ur sina ögon. Makens gråt är »sten-bewekand», och fadern badar sina ögon i heter tåre-lut. Barnens sorg uttrycks inte mindre starkt:

> Ja om Tu sågo nu tin Barns glödhete tårar,
> Samt widt opprefna bröst, som doch menlöse ä,
> Ja om Tu sågo hur' Tin Död them genom bårar,
> Och slår liksom ett bly på ängslans heta Stä,
> Så kunde Tu ei an't än utaf Gud begära,
> Them få en enda gång än på tin armar bära.

Uttrycken äro inte obekanta från den litterära barockens klichéförråd, men valdsamheten måste vara något personligt, ty den finns inte bara i orden. Om den döda kunde se de efterlevandes sorg, skulle hon bryta sig ur sitt mörka fängelse. Författaren identifierar sig nästan med den döda, tycker man, så intensiv är upplevelsen av döden. Varför, frågar han den döda, ville du lämna livet för att krypa ensam ned i swarta jorden kalla? Mot graven kontrasterar den sköna jorden, vars liljor inte mer kyssas av hennes strålar, och den döda själv, vars skönhet framhäves. Spänningen mellan dessa motsatser måste vara något väsentligt hos författaren själv. Därför blir också just dödsögonblicket det märkligaste i dikten. Den döda skildras som en sol, och hennes död blir så en solnedgång:

> Och endtlig giömde Hon sin ächta Silfwer-Fergia,
> Uti ett mulet, swart och dystert ängsligt Flor.
> Thes Horizont steg fram med dragen mörkblå wärja
> Och wefftade så til at Hennes Strålar for'
> Med hård beängstad Mine i Jordens allertysta,
> Och Bergets liljor blefw' af them sen aldrig kysta.

Detta är dunkelt men intensivt och fängslande. Bildens djärvhet ger associationer till modern poesi. Naturbilden, det mörkblå molnet, som skär bort solens strålar nere vid horisonten, blir en vision av vad som väntar oss, slutet, vår horisont, som plötsligt skall stiga fram och obönhörligt höja sitt svärd till hugg. Odel själv hade fått uppleva många dödsfall, farfaderns och faderns bl. a. Det måste ha satt spår. Det skall också av det följande framgå, att de dödas rike och samtal mellan döda särskilt fånga Odels intresse.

Dikten har för övrigt just de egenskaper, som vi förut kunnat finna hos författaren. Upprepningen av specialorden, qwillra» t. ex., störa läsaren.

Odels tidigaste dikter visa, att han rör sig i gamla banor. Den klassiska epikens tradition lever hos honom och kombineras med den litterära barocken. I båda fallen visar han ansatser till att självständigt arbeta vidare och utveckla de övertagna stilmedlen. Han höjer sig härigenom över de vanliga rimmarnas skara, även om han visar brister, som skulle bli konstitutiva i hans författarskap. I gravdikten över fru Synnerberg möta vi för första gången honom själv, en häftig, temperamentsstark ande, hos vilken spänningen mellan liv och död redan är det centrala. Allvarlig religiös klang finns inte i denna dikt. Nästa gång Odel tar till orda gör han det i en aktuell politisk fråga, och resultatet blir Sinclairsvisan.

ANDRA KAPITLET.

Sinclairsvisan.

När 1738—39 års riksdag i mitten av april avslutades, hade ett märkligt regimskifte ägt rum. Den hornska regeringen var störtad, som kanslipresident satt Gyllenborg, och i rådet hade en radikal omflyttning företagits. En ny politik skulle nu följas, och krigsplanerna mot Ryssland utgjorde ett viktigt led i denna. Dock fanns en stark opposition, som ej ens omedelbart före krigsutbrottet skulle tystna. I början av juni 1739 avreste Tessin till Köpenhamn och Paris för att söka åstadkomma en förbindelse med Frankrike, som skulle möjliggöra krigsplanernas realiserande. Innan Tessin lämnade Köpenhamn, fick han meddelande om en händelse[1], som väckte ett oerhört uppseende, inte bara i Sverige utan över hela Europa, nämligen mordet på Malcolm Sinclair.[2]

I början av juli 1738 hade sekreta utskottet avsänt en av sina egna medlemmar, majoren Malcolm Sinclair, till Turkiet med en dublett av ett viktigt brev rörande högaktuella politiska frågor.[3] Sinclair var karolin och undgick inte heller han fångenskapen i Ryssland. Han deltog i frihetstidens riksdagar och företog 1737 en resa som politisk spion till Turkiet, vilket förklarar att han utsags till den viktiga beskickningen 1738.[4] Beträffande hans biografi känner man ganska litet. Han tycks emellertid ha haft rykte om sig som en stadgad ryssfiende. Browallius berättar nämligen i sin dagbok, att Sinclair under sin fångenskap slagit ihjäl två ryssar men blivit benådad av tsaren. Browallius kallar honom »ryssarnas hufwudfiende».[5] Denna uppfattning tycks ha varit allmän, ty man finner den också framförd av den sachsiske residenten i Stockholm.[6] Måhända härstammar denna uppfattning från en rysk anklagelseskrift mot Sinclair.[7] Mordet förde honom emellertid fram i rampljuset, och han blev snart en nationell hjälte-

[1] Brev fr. Skutenhielm t. Rudenschöld, Kbhvn 3/14 juli, UB F 382c.
[2] För den politiska situationen se Malmström 2: 361 f., Hildebrand-Stavenow 9: 159.
[3] Malmström 2: 275.
[4] Lewenhaupt, Karl XII:s officerare, Biographiskt lexicon, Malmström 2: 256.
[5] UB N 971. [6] Weber, s. 288. [7] Se nedan s. 79.

figur, något som försvarar bedömandet av hans egenskaper. Hans person är för övrigt knappast av större intresse annat än i samband med mordet, och jag övergår därför till en skildring av detta.[8]

Den 15 april 1739 avreste Sinclair från Konstantinopel i sällskap med den franske köpmannen Couturier. Hans resa var föremål för ryssarnas stora intresse. Redan vid hans föregående resa hade den ryske ministern i Stockholm, Bestusjev, anskaffat ett porträtt av Sinclair, och nu vände sig Rysslands sändebud i Breslau till den sachsiska regeringen med begäran att han skulle fasttagas, en begäran, som dock icke tycks ha lett till några åtgärder.[9] Den ryska regeringen synes emellertid även ha utfärdat befallning, att Sinclair skulle infångas, och om det bleve nödvändigt också röjas ur vägen. Det är således ovedersägligt, att mördarna handlade enligt direkt order från högsta ort.[10]

Sinclair reste genom Polen, delvis under eskort, då man hade erfarit, att han var förföljd. Den 13 juni anlände de resande till Breslau. Efter en noggrann rannsakning från

[8] Redogörelsen för händelseförloppet bygger, där icke annorlunda angives, på den officiella berättelse, som trycktes i Stockholm 1741, Omständelig Berättelse, om thet på Majoren Malcom Sinclair föröfwade försåtelige och grymma mord. Denna berättelse utarbetades på grundval av alla inom kansliet tillgängliga handlingar av kanslisten Lillie. På våren 1740 förelåg ett manuskript färdigt, vilket justerades i kanslikollegium den 16 april och upplästes i rådet den 21 i samma månad. Efter en lång och intressant diskussion beslöt man emellertid att dröja med tryckningen och utvidga och korrigera berättelsen (Utrikes rådsprotokoll, RA). Måhända ansågs det inte lämpligt att komma med en utmaning mot Ryssland just då. Detta första manuskript finnes bevarat i KB (Rål. saml. fol. 198) och är tryckt i Svenskt historiskt magazin I., 1849. Vid tryckningen efter krigsutbrottet i slutet av aug. 1741 (kanslikollegii prot. RA) hade berättelsen utvidgats och fullständigats. Den trycktes och utspreds även på franska och tyska.

Litteraturen om mordet på Sinclair är tämligen rik, men endast få arbeten ha något att meddela utöver den officiella berättelsens innehåll. Av vikt äro två uppsatser: E. G. Palmén, Sinclairsmordet 1739, och K. von Weber, Die Ermorderung des schwedischen Majors Frh. von Sinclair 1739. Palmén ger en översikt av frågans behandling i svensk historieskrivning och belyser så ytterligare förloppet genom outnyttjat ryskt källmaterial. Alla svenska historiker synas liksom Palmén ha förbisett Webers uppsats, som dock bygger på i Dresden befintliga originalakter. Båda dessa författare bestyrka den officiella berättelsens korrekthet.

Att här uppräkna de uppsatser och tidningsartiklar eller avsnitt av större arbeten, som behandla sinclairsmordet, torde vara onödigt, då de i allmänhet äro referat av berättelsen.

De handlingar, på vilken den officiella berättelsen bygger, har jag trots efterforskningar icke kunnat påträffa. De flesta erhåller man dock kunskap om genom avskrifter, som distribuerades från kansliet, t. ex. i von Nolckens kopiebok (RA, Diplomatica, Russica). Den redogörelse, som Sinclairs följeslagare Couturier avgav, har jag ej sett. På denna bygger berättelsen givetvis i stor utsträckning.

[9] Weber, a.a., s. 276. [10] Palmén, a.a.

myndigheternas sida kunde avresan därifrån äga rum den 16 i samma månad. Förföljarna voro emellertid tätt i hälarna. De lyckades av österrikiska myndigheter i Breslau erhålla ett pass, som berättigade dem till hjälp med Sinclairs infångande. Dessa förföljare voro två ryska officerare, Kütler och Lewitzki, som hade fyra man i sitt följe. På aftonen den 17 juni upphunno de sitt offer i närheten av Grünberg. De tvungo de resande att vända och förde vagnen till en ensligt belägen plats. Efter stor tvekan och många samtal gick slutligen Lewitzki avsides med Sinclair, och Couturier, som lämnats kvar, fick till sin stora förskräckelse höra skott och rop. Uppgifterna om mordets detaljer växla betydligt.[11] Den döda kroppen lämnades på platsen, och mördarna togo med sig den franske köpmannen till Dresden. Den ryske ministern fick på särskild hänvändelse tillåtelse att på slottet Sonnenstein insätta en icke namngiven fånge, d. v. s. Couturier. Denne blev sedan efter någon tid lössläppt, då han omedelbart avreste till Sverige. Mördarna fortsatte genast till Ryssland, och man visste berätta, att de där erhöllo befordran men att de för säkerhets skull placerades i Sibirien.

Först den 23 juni upptäcktes Sinclairs lik av en herde, som omedelbart rapporterade saken till myndigheterna. Nu började långa och invecklade utredningar och skriftväxlingar, för vilka jag icke här har anledning att redogöra, men som förete många egendomliga drag. Tydligt är t. ex., att ryssarna i början fullkomligt lyckades föra svenske ministern i Moskva, von Nolcken, bakom ljuset. Snart framkommo emellertid omständigheter, som gjorde, att redan samtiden var på det klara med den ryska regeringens skuld. Webers och Palméns forskningar ha bekräftat riktigheten av denna uppfattning. Mordet torde kunna betraktas som ett överlagt brott mot folkrätten.

Sinclairsmordet försiggick den 17 juni. Den 30 juni kunde svenske ministern i Berlin, Carl Rudenschöld, i brev till kanslipresidenten och till sin broder Bengt meddela de första underrättelserna om händelsen.[12] Ungefär samtidigt spreds också ryktet på andra vägar. Man kan i kanslikollegii protokoll och i rådsprotokollen i justitieärenden följa sakens vidare utveckling.[13] Den 6 juli fann man sig föranlåten att eftersända underståthållaren Drake och för honom påpeka faran för att »gemene man, på det rykte, som almänt gar at Major Sinclair af Ryssar blifwit mördad, torde skrida til några waldsamheter». Underståthållaren sade sig dock icke ha märkt annat än att gemene man av gardet uttalat sig skola betala detta mord. För att icke

[11] Jfr Berättelse, Weber och Palmén!
[12] Koncept i UB, F 382a. [13] RA.

rikta allmänhetens uppmärksamhet på saken beslöt man att förnya en gammal förordning, som gällde främmande sjömäns besök och som handlade om »wåldsamheters styrande wid Broen».[14] Troligen var upphetsningen i Stockholm stor, och mordet utgjorde det allmänna samtalsämnet. Den 3 juli uttrycker censor librorum Benzelstierna i brev till sin broder, biskopen i Linköping, sin avsky för »den detestable action, som tvifwels utan Ryssarne begått på Majoren Sinclair».[15] Fryxell anför också ur obekant källa flera anekdoter, som visa hur upprörd stämningen var.[16] Att man på vissa håll tog saken ganska lugnt, visar det kalla samtal om händelsen, som Browallius refererar. I det middagssällskap, där han var en, ansåg man, att Sinclair själv radde för sin olycka, ty han »borde intet warit i stånd at kunna bli öfwerfallen».[17] Samma synpunkt refererar den sachsiske ministern i Stockholm till sin regering.[18] Icke desto mindre torde förbittringen på många håll ha varit särdeles stor, och krigsivrarna hade fått en utmärkt utgangspunkt för sin agitation. I själva verket sag säkerligen den svenska regeringen en osökt krigsanledning i mordet, och dess tämligen lama bedrivande av saken har tydligen av samtiden tolkats såsom beroende på Gyllenborgs avsikt att ha denna angreppspunkt i bakfickan för att dra fram den vid lämpligt tillfälle.[19]

En mätare på det intresse, som mordet väckte, har man också i de avskrifter av relationer om mordet, som finnas bevarade. Rikligast förekomma avskrifter på både tyska och svenska av den version av händelsen, som anges vara tagen ur Hallische Zeitung n:o 85 1739.[20] I jämförelse med andra aktstycken från denna tid förekommer relationen mycket ofta. Den 25 juli sändes denna relation till kanslipresidenten i brev från Rudenschöld. Under denna och följande månad inflyta berättelser om mordet i de flesta utländska nyhetsblad. Den officiella svenska posttidningen teg dock, och så vitt jag har kunnat finna, nämns Sinclair icke i denna förrän den 20 december 1739, då i samband med begravningen i Stralsund. Man torde väl häri få se ett tecken på att myndigheterna gjorde allt för att åtminstone officiellt tysta ned saken. Emellertid omtrycktes i Stockholm bl. a. det nummer av Mercure historique, som innehöll en relation om mordet, varför man inte behövde sakna upplysningar i frågan. Trots detta äro notiserna om händelsen i det bevarade brev- och dagboksmaterialet för-

[14] Se Warmholz n:r 6139.
[15] Brefwäxling imellan Ärke-Biskop Eric Benzelius den Yngre och ... censor librorum Gustaf Benzelstierna, utg. af J. H. Lidén, s. 295.
[16] Berättelser 35: 22 ff. [17] UB, N 971. [18] Weber, a.a., s. 288.
[19] Weber, a.a. o. s., Nolckens anteckningar, s. 120.
[20] Avskrifter t. ex. i UB N 220, 241, 932, F 276. Originalet har jag ej sett.

vånansvärt fataliga.[21] Att förbittringen mot Ryssland dock var stor och trots myndigheternas åtgärder också tog sig uttryck är bekant. Så sent som i dec. 1739 utsattes ryske ministerns hus för stenkastning.[22]

Förbittringen och sorgen togo sig givetvis även litterära uttryck. Fehr, som närmare behandlat tidens politiska visor, säger med rätta, att alla sådana visor från hösten 1739 till krigsförklaringen 1741 äro Sinclairsvisor.[23] Och dock avskräckte säkerligen den stränga censuren mången upprörd rimmare. Om man bortser från de otryckta smädeskrifter, som påträffas i tidens avskriftssamlingar[24], voro de dikter, som befordrades till trycket med anledning av mordet, fyra till antalet: *Tanckar: Yttrade Wid Tilfälle af det på Major Sinclair Begångne Mord. Af Amicus Militaris.* Stockholm 1739[25], *Swenska Sanningen* n:r 10 (utg. av Hesselius, flera upplagor), *Minnes-Runor Öfwer Kongl. Maj:ts af Swerige, Tro-Tienare och Major, Wälborne Herr Malcom Sinclair* av A. D. Leenberg samt *Hjeltarnas Samtal med... Malcom Sinclair...* Den sista av dessa är allmänt bekant under benämningen Sinclairsvisan, vilken beteckning jag här bibehåller.

Av dessa dikter återfinner man tre i Benzelstiernas censorsjournal. Leenbergs sång saknas där men har väl troligen ändå censurerats. Jag har ingen anledning att närmare redogöra för dessa visor utan hänvisar till Fehr, som redogjort för deras innehåll.[26] Dess mera intresse ha vi anledning att ägna Sinclairsvisan, eftersom den allmänt och säkerligen med full rätt tillskrives Anders Odel.

---

[21] I Mätta Lillies dagbok (deposition i RA) finns ej ett ord om saken. Hon var syster till den kanslist Lillie, som utarbetade den officiella berättelsen.

[22] Omnämnt flerstädes, även av Browallius.

[23] Den politiska visan, s. 24.

[24] UB N 1139 innehåller ett par sådana. En annan, synnerligen hetsig och plump visa finnes i UB F 276. En längre latinsk dikt, troligen av Lithou, i UB, N 105.

[25] Möjligen författad av O. Ehrenström, se Fehr, Den pol. visan s. 29.

[26] A.a., s. 29 ff. Fehr antar med någon tvekan, att Leenbergs visa kom ut först. För ett sådant antagande finnas knappast tillräckliga skäl. Visan saknar tryckår men annonseras första gången i Post-tidningar den 28 sept. 1741 i följande ordalag: »Minnes runor... äro på et halft ark af Kongl. tryckeriet utkomne». I januari 1740 finner man i *Catalogus på följande i Kongl. Tryckeriet befindtelige Böcker och Tractater, 1740 in Januarii* (bunden efter n:r 21 av Then swenska sanningen i ett av UB:s sammelband) en gravskrift över Sinclair. Det kan icke vara Amicus militaris' visa, då denna trycktes hos Grefing, utan måste vara antingen Leenbergs eller den i Then swenska sanningen intagna, vilken senare åtminstone 1741 trycktes separat utan angivet samband med denna tidskrift. Möjligheten av en okänd tryckt gravskrift finns men är ej stor. Att Leenbergs skrift är sen, görs troligt av det faktum, att den har rätt datum (17 juni).

Man torde utan vidare våga identifiera Sinclairsvisan med det »Samtal emellan Kon. Carl den XII och Majoren Malcom Sinclair uppå Elisæiske fälten i de dödas Rike. På sw.vers. 81 stropher», som förekommer i Benzelstiernas censorsjournal den 21 sept. 1739. Censor har tillfogat ordet »Improberadt» utan att närmare motivera detta. Visan nämnes sedan icke i journalen men kom dock ut i tryck, då bestående av 90 strofer. Här finns rum för gissningar. Har censor godkänt den efter en omarbetning, eller har den tryckts trots censors improberande? Att den omarbetats är för det första tydligt, då den i tryck har utökats med 6 strofer och då också har ett företal, som censor ej nämner. I företalet finns dessutom en hänsyftning på Then swenska samningens tionde nummer, vilket knappast kan ha kommit i tryck förrän en bit in i oktober. Att censor skulle ha godkänt visan i den form, i vilken den trycktes, förefaller otroligt med hänsyn till dess aggressiva innehåll. Antar man däremot, att den tryckts utan censur, får man en förklaring på en del egendomliga omständigheter. Sinclairsvisan annonserades nämligen aldrig i pressen, vilket däremot var fallet med Odels övriga visor och med de andra Sinclairsdikterna. Vidare saknas boktryckarens namn på de år 1711 tryckta upplagorna[27], medan de andra här omtalade trycken ha denna ursprungsbeteckning. Detta tyder enligt min mening på att visan icke undergått censur.

Att bestämma tidpunkten för Sinclairsvisans tryckning visar sig vara förenat med stora svårigheter. Man har då endast att hålla sig till eventuella uppgifter från samtiden och till tryckens upplysningar. Samtida uppgifter härom saknas emellertid fullkomligt, och det är ytterst påfallande, att man aldrig påträffar den i samtida brev eller anteckningar. Terminus ante quem erhåller man i en visa, som har tillskrivits Odel, nämligen *De makalöse högstsalige konungarnas, Konung Gustav Adolphs och konung Carl den tolftes rop* (nr 10). Denna visa ansluter sig medvetet till Sinclairsvisan. Den annonseras i Post-Tidningar den 10 sept. 1711. I företalet nämner författaren, att han då han sist tog till orda, d. v. s. i Sinclairsvisan, icke tordes tala så öppet, som han kunde göra nu, sedan kriget förklarats. Sinclairsvisan förutsättes här som bekant, vilket dock icke behöver betyda, att den tryckts före 1741.

Gå vi sedan till de bevarade exemplaren av Sinclairsvisan, finna vi, att det tidigaste utsatta tryckåret är 1711 (se bilaga). Dessutom finnas exemplar med uppgifterna »Tryckt i åhr», »Tryckt ovannämbde åhr» och »Tryckt nu nyligen». Någon av dessa beteckningar torde vara orsaken till att man antagit att första upplagan utkommit 1739.[27a]. Dessa uppgifter måste emel-

[27] Undantag utgör en i Karlskrona tryckt upplaga.

[27a] T. ex. Fehr, Den pol. visan, s. 30.

lertid sägas sakna allt bevisvärde. Emellertid tyder språkformen på att ett par av de exemplar, som ha beteckningen Tryckt i åhr» äro de äldsta, något som dock endast är en hypotes (se bilaga!).

Av det föregående framgår att Sinclairsvisan bör ha tryckts mellan oktober 1739 och sommaren 1741. Någon närmare bestämning torde med de uppgifter, som stå till förfogande, vara omöjlig att åstadkomma.

Den tidigaste uppgiften om författarskapet till Sinclairsvisan finner man i Apelblads anonymlexikon[28], där Anders Odel uppgives var dess författare. Denna uppgift härstammar troligen från 1760-talet och torde få tillmätas stort värde. Apelblad är i allmänhet väl underrättad, även om man ibland får ta hans uppgifter med kritik. I detta fall föreligger en liten omständighet, som är värd att lägga märke till. Apelblad uppger att Odel även är författare till *Undersökning öfwer den i en utkommande weckoskrift lofwade upplysning för Swenska folket*... 1767, och anför i detta fall även sin källa: »ut post mortem ejus (Odel), ex vidua habeo . .» Måhända har han på samma sätt kontrollerat sina uppgifter beträffande Odels övriga skrifter, vilket dock ingalunda får betraktas som säkert.

När man nästa gång stöter på uppgifter om författarskapet till Sinclairsvisan, är man mitt inne i romantiken. I första delen av Geijer-Afzelius' Svenska Folk-Wisor (1814) finns också Sinclairsvisan avtryckt, och den beledsagas av följande uttalande beträffande visans författare: »En sägen har uppgifvit Mörk... såsom dess Författare; men en af Hr Medicinal-Rådet Rutström meddelad underrättelse, att ett concept till denna visa blifvit funnit bland Herr Odels efterlämnade handskrifter, gör det sannolikt, att denne för sina *Tal, hållne i Frimurare-Logen*, förut kände Författare, äfven varit lycklig skald». Här framläggas två uppgifter beträffande författarskapet, dels refereras ett meddelande om att ett manuskript till visan funnits bland Odels papper, dels återgives ett rykte, som senare säges vara en allmän sägen (I: 213), att Mörk skulle vara dess upphovsman. Dessa uppgifter kombineras djärvt av Afzelius. Han påpekar, att vissa äldre upplagor av visan äro försedda med en »Epilog», *CelAdOns... Klage-Skald* (nr 9), där, menar han, A och O utan tvivel betyda Anders Odel. Han fortsätter: Till denna Epilog hörde må hända det MS, som i föregående

[28] UB, U 232—36.

[29] U 234, s. 693. Egendomligt nog måste man betvivla riktigheten av just denna uppgift, dels av stilistiska skäl, dels därför att Odel själv omtalar »Undersökning» på ett sådant sätt, att han knappast kan ha skrivit den själv (se Fehr, Anders Odel, s. xxv, och Sylwan, Svenska pressens historia, s. 459). Att hans fru kunnat minnas fel, är troligt.

Anmärkning omtalas; då sjelfva Visan möjligen, enligt den allmänna sägen, kan äga Mörk till Författare».[30]

Ryktet om att Mörk skulle vara författare till Sinclairsvisan är av för mig obekant härstamning, och jag har icke någonstädes i övrigt sett det återgivet. Skälen för att Odel är visans författare äro också så starka, att man utan vidare torde våga avvisa Mörks kandidatur.

Märkligare är uppgiften om manuskriptet till visan. Odels nu i Kungliga biblioteket befintliga handskrifter innehades av hans dotter Virgina och hennes man Bernt Gustaf Westberg och tillhörde den westbergska släkten, tills de i mitten av 1800-talet skänktes till Kungliga biblioteket. Denne Westberg var god vän till Leopold och tydligen en för vitterhet intresserad man.[31] Uppgiftens upphovsman, medicinalrådet Rutström, var likaledes en person med vittra intressen, medlem av Svenska akademien och sekreterare i Vitterhetsakademien.[32] Enligt företalet till Geijer-Afzelius' folkvisesamling ägde han en samling tryckta folkvisor.[33] Omöjligt är inte, att Rutström genom Westberg fått kännedom om Odels efterlämnade papper. Numera finnes emellertid icke bland dessa något manuskript till Sinclairsvisan, och Fehr, som först utnyttjade dessa papper, konstaterade, att i dem icke fanns »en enda rad, som angifver honom som författare till denna visa».[34] Om nu detta manuskript verkligen varit ett originalmanuskript, så är det ju möjligt att det kunnat råka på villovägar, t. ex. just genom samlaren Rutström. Jag har utan resultat efterforskat detsamma, vilket inte alls hindrar, att någon tillfällighet kan göra att det återfinnes.

Senare författare ha i allmänhet godtagit dessa Afzelius' uppgifter, och man har tydligen ansett, att Rutströms meddelande varit avgörande. Endast Atterbom och Fehr ha diskuterat problemet. Den förre kommer in på frågan vid sin behandling av Mörk och bygger sin uppfattning på det antagandet, att pseudonymen CelAdOn är Odel.[35] Fehr, som är den ende, som närmare undersökt Odels författarskap, har anlagt en ny synpunkt på frågan, nämligen de inre skälen. Efter att ha konstaterat att Sinclairsvisan icke återfinnes bland Odels efterlämnade manuskript säger han: »Men pseudonymen CelAdOn och innehållet i sången, som är liksom en tändande gnista till allt, hvad han sedan skrifvit, torde dock göra saken

[30] A.a. 1: 243.

[31] Brev finnas bevarade från Leopold till Westberg (KB). Leopold har tydligen umgåtts i familjen.

[32] Minnestal av J. D. Valerius i Sv. akademiens handl. fr. 1796, 12. Biogr. lex.

[33] A.a. 1: LXI.

[34] Pol. visan, s. 27.

[35] Svenska siare och skalder 3: 183.

nästan otvifvelaktig. Dock har man ännu i början af vårt århundrade nämt en annan författare och på nog lösliga grunder sedan tillskrifvit Odel författareskapet.[36] Fehr anser således frågan otillräckligt utredd. Han kände ej heller Apelblads uppgift lika litet som en del av Odels övriga författarskap från denna tid, nämligen Narvadikten och tillfällighetsdikterna. Även om saken förefaller tämligen klar, så måste en diskussion av frågan anses berättigad.

Pseudonymen CelAdOn påträffas för första gången på titelbladet till en lång dikt med titeln *Det lystra och belefwada Stockholm, beskrefwet af herden CelAdOn. 1739* (nr 6). Dikten censurerades den 19 okt. 1739, och Benzelstierna antecknade: Auctorens namn utan twifwel A. O. Vidare påträffas denna pseudonym under företalet till den förut omnämnda visan *De makalösa...* (nr 10). Huruvida den förekommer på trycken av Sinclairsvisan är mera osäkert. I själva verket äro icke bokstäverna a och o i Celadon särskilt utmärkta på något tryck som jag sett. Troligen härleder sig Afzelius' ovan anförda hypotes från en liknande observation. Pseudonymen förekommer nämligen i titeln på den visa, som Afzelius kallar en epilog, *CelAdOns Klage-Skald...* (nr 9), vilken i många upplagor trycktes tillsammans med Sinclairsvisan. Afzelius' hypotes måste avvisas, men någon förklaring på det förhållandet, att bokstäverna a och o icke särskilt markerats i Sinclairsvisan, kan jag inte prestera. Man skulle kunna gissa, att trycken icke ombesörjts av författaren och att pseudonymen för boktryckaren då varit likgiltig, men detta motsäges av censors uppgifter, som icke innehålla någon förmodan om författarens namn, när det gäller Sinclairsvisan. Måhända ville Odel på grund av de politiska förhållandena icke särskilt angiva sina initialer år 1739, något som han tryggt kunde göra efter krigsutbrottet i *CelAdOns Klage-Skald*. I sitt senare författarskap använder Odel aldrig denna pseudonym, och han antyder aldrig själv, att han är författare till dessa visor. Troligen har han ej heller under sina senare år varit allmänt känd som författare till Sinclairsvisan. Härpå tyder det förhållandet, att J. G. Rothman, som i sin beryktade tidskrift *Philolalus Parrhesiastes* gav Odel atskilliga hugg och som tydligen kände sin antagonist rätt väl[37], icke gör några dylika antydningar, när han nämner den propaganda, som föregick 1741 års krig.[38] Hade Rothman miss-

[36] A.a., s. 27.

[37] Rothman talar om sin »gamle Rese-Kamrat den oförliknelige nye Swenske Argus» (Philolalus, s. 6). Av andra antydningar framgår, att han avser Odel.

[38] »Det war så mycket mera ridicult at elda up ungdomen med Lisa Hushondes pasquiller och Martialiska slagdängor i käring-ton på alla gator» (s. 116). Det sista är i sin elakhet en verkligt träffande karakteristik av Sinclairsvisan.

tänkt Odel för att vara författare till några av dessa krigiska visor, skulle han säkerligen ha använt sig av denna tacksamma angreppspunkt.

Av den tidigare framställningen har framgått, att det finns en del dikter, som med säkerhet kunna tillskrivas Anders Odel. En språklig jämförelse borde då kunna vara belysande för frågan om författarskapet till Sinclairsvisan och om Odel är identisk med pseudonymen CelAdOn. Först är det då lämpligt att jämföra *Sinclairsvisan* (SV) och *Det lystra och belefwada Stockholm* (DL), som ju i konceptionen böra ligga varandra i tiden mycket nära, då de inlämnades till censor med ungefär en månads mellanrum.

Man lägger vid en jämförelse först märke till de båda diktternas längd: SV består av 90 strofer, DL av 74. Den senare bestod enligt censors anteckning ursprungligen av 100 strofer. Vidare har man skäl att påpeka, att båda dessa dikter anknyta till Dalin: SV är skriven till Celadon-visans melodi, och DL har lånat versmattet, Hildebrandsstrofen, från *Aprilverk om wår härliga tid*, och den senare ansluter sig även mycket nära till innehållet i Dalins arbete. Också i uttryckssättet kan man peka på en hel del likheter. Stilen är likartad och många enskildheter tyda på ett samband. Jag anför några exempel.

DL 12
En Argus må uprita
Er stolta Positur,
Men min för grofwa krita
Förstår ej slik figur.

SV Företal
Städ min ringa hand uprita
Med en kall och bleker krita.

DL 6
De wackra Kyrkior många
. . . . . .
Som stå med spiror långe
För Himlen i gewär.

SV str. 13
Ther stodo Lagrar i gewär
Och skylrade för Solen

DL 59
Det ligger i Skatullet

SV Företal
Lutan upp uhr mitt Skatt-Tull

Dessa överensstämmelser kunna synas obetydliga, men sedda i sammanhang med andra få de ett visst bevisvärde.

Går man till ordförrådet, finner man en del anmärkningsvärda ord, som kunna karakteriseras som västgötska dialektord.[39] I SV finns ordet *braga* (str. 67) i betydelsen *skälva, darra*. I sin dialektordbok anför Rietz ordet endast från Västergötland, och Hof anför det också i sin ordbok över västgötadialekten. Ordet *stulla* (str. 87) torde även få räknas hit. Hof översätter: »gå lutande åkk på vakklande fötterr, sasom utgamla gubbar giöra». *Skroa*, som förekommer i DL (str. 25)

[39] Se Nat. Beckman i En västgötabok, s. 22!

används också dialektalt. Sahlstedt har ordet i en annan betydelse, men hos Hof finns samma betydelse som i DL: »Tala såsom små barn... item prata».

Tre för den västgötska dialekten utmärkande drag äro i detta sammanhang lämpliga att framdraga, då de återfinnas i dessa dikter, nämligen I) förkortning av vokal framför två eller flera konsonanter, II) övergång kort i till e, III) första svaga konjugationens verb sakna ändelse i imperfekt.[40] De två första företeelserna ha stor betydelse för rimmen.

SV. 5 wiste — hyste, 42 wiste (av wisa) — miste, 83 lyste (av lysa) — kyste, 75, 90 bröste — öste. Många flera ex. härpå kunna uppletas i SV. I DL däremot har jag funnit endast två ex.: 32 bort — hårdt, 46 bröst — löst. Man söker fåfängt dylika rim hos t. ex. Dalin och Hesselius.

Det andra draget exemplificerar jag på samma sätt: SV 57 wid — ned, 71 ett — sitt (imperativ av sitta), 81 sitt (imperativ · giet; DL 19 ett — mitt (pron.), 22 brefwet — gifwet, 39 til — eld.

Det tredje draget exemplificeras på en rad ställen i SV (19, 25, 28 etc.). Detta drag finns icke i DL, vilket delvis kan bero på presensformens övervälde; här bör också påpekas, att SV troligen icke undergått censur. Dessutom är DL avsedd att vara en satir efter kända mönster i fransk-klassisk stil.

Drar man in *De makalösa*... (DM) i jämförelsen, så ligger saken något annorlunda till. Som förut påpekats är den en slavisk efterbildning av SV, och där träffas följaktligen alla de för SV utmärkande dragen. De dialektala företeelserna förekomma här ännu tätare än i SV utom i fråga om vokalförkortningen. Det finns ingenting som hindrar, att alla dessa tre dikter ha samma författare, ur språklig synpunkt åtminstone.

Jämför man sedan dessa tre dikter med de skrifter från denna tid, som med säkerhet äro av Odel, finner man synnerligen påfallande överensstämmelser. Stilarten är genomgående densamma, och man kan anföra många enskildheter. I gravdikten över farmodern återfinner man frasen »Fall ned med qwillrand röst». *Qwillra* tycks vara ett av Odels älsklingsord. Det återkommer flerstädes i SV och även i Narvadikten och dikten över fru Synnerberg. Mellan den nyss citerade gravdikten och SV finnas ytterligare en del karakteristiska verballikheter:

Ty unn' mig...	SV	Företal	str. 6	Therför un mig nu...
dusan luta	»	»	» 3	Få med dusand klang...

Ordet *dus* återfinnes även i strof 9 i gravdikten över änkan Rydell, där man kan peka på rim som uphitter — etter och ett

[40] Se t. ex. Göllind i Falbygden 1, s. 39 ff.

-sitt. I den hyllningsdikt, som Anders Odelius ägnade de 1740 promoverade västgötarna, påträffar man flera uttryck, som direkt påminna om SV, t. ex.:

> Phœbus steg up, klädd i klart guldmoir,
> Förgylte straxt Saphirs-blå hwalfwe

I sjunde strofen av SV finnas följande rader:

> Hon (solen) klädde prächtigt gullmoair
> Uppå Agate bergen,
> Och gjorde himlen klar och skär
> I höga Saphirs färgen.

Att Mörk inte kan komma i fråga som författare till Sinclairsvisan är tydligt, då en mellansvensk knappast kan ha skrivit den. Däremot kan västgöten Odel ha skrivit den.

Det skulle föra för långt att anföra varje detalj, som talar för att alla dessa dikter ha Odel till författare. Det räcker enligt min mening med det ovan anförda, särskilt om man tar i betraktande de övriga skäl, som tala för att SV författats av honom. Någon tvekan kan icke råda i detta fall, även om en del egendomliga omständigheter kvarstå oförklarade.

* * *

Celadon berättar i Sinclairsvisan om en färd till de dödas rike, där han avlyssnar ett samtal mellan Karl XII och Sinclair. Här ansluter sig Odel till en av tidens mest populära litterära former, noga räknat kanske till två olika: Gattungen . Båda kunna sägas härstamma från Lukianos, även om denne hade flera föregångare. De gå liksom i denna visa ofta in i varandra, men det torde ge den klaraste uppfattningen av diktens genesis att skilja på dessa två utvecklingsformer av samma idé. Då denna genre även förekommer i Odels senare författarskap, torde det vara lämpligt att här på grundval av tillgänglig litteratur ge en kort översikt av dess historia med huvudvikten lagd på de för vårt ändamål betydelsefulla verken — dessa äro nämligen icke identiska med de litteraturhistoriskt mest betydelsefulla. Jag vänder mig då först till den äldsta av dessa grenar, samtalen i de dödas rike.[41]

---

[41] Man har här huvudsakligen två arbeten att tillgå: Johannes Rentsch, Lucianstudien, och J. S. Egilsrud, Le »Dialogue des Morts» dans les littératures françaises, allemandes et anglaises (1644—1789). Jag följer här det senare förtjänstfulla arbetet. Egilsrud har tyvärr avgränsat sitt ämne så, att samtal mellan levande och döda icke medtagas, varför hela den tradition, som ligger bakom Télémaques besök i underjorden, lämnas åsido.

Som upphovsman till idén att låta berömda män samtala efter döden betraktas i allmänhet Lukianos, och från honom utgå också de författare, som under 1600- och 1700-talen företräda denna litteraturart. Med utgångspunkt från Homeros och hans många efterföljares, inte minst parodisternas, skildringar av de dödas land och ur den antika dialogen med Platon som främste representant skapar Lukianos denna egendomliga litterära form. Den får framför allt genom det senare inslaget ett utpräglat retoriskt-filosofiskt drag. För tiden fram till senare delen av 1600-talet spelar genren en obetydlig roll; man kan nöja sig med att nämna, att Erasmus använder sig av den.

Egilsrud betonar mycket starkt sambandet mellan denna form för tanken och tidsandan: det är vid revolutionstider i tänkesättet, som den når sin högsta utveckling. Det är då fullt naturligt, att den kommer till användning under den andliga kristid, som årtiondena omkring år 1700 utgöra. Främst ha Fontenelles (1683 och Fénelons 1712) samtal varit av betydelse. De förra väckte stor uppmärksamhet och efterbildades flitigt både inom och utom Frankrike. De ha liksom den stora förebildens dialoger en utpräglat intellektuell karaktär, äro en form för filosofiskt resonerande. Miljöbeskrivning och personteckning förekomma icke, då miljö och personer äro ställda helt i de framlagda idéernas tjänst och således ej bli föremål för författarens intresse. Den framgång, som Fontenelles dialoger fingo, berodde givetvis också på innehållets art. De avancerade idéerna gåvo helt säkert formen en annars oförklarlig livslängd.

Fénelons arbeten av denna art ha inte haft något större inflytande. Genren användes emellertid flitigt i Frankrike ända in på 1800-talet. Den blir där i stor utsträckning ett sätt att undgå censur, en av de många dräkter, som den intellektuella radikalismen begagnade sig av.

På tyskt språkområde få dessa dialoger en helt annan karaktär. De äro här icke satiriska och intellektuellt betonade och bli också på grund härav på ett annat sätt än i Frankrike en populärlitteratur. Av denna orsak förekommer genren i Tyskland också mycket oftare. Dialogen blir här till och med en form för journalistik: samtalen i de dödas rike se dagen i tidskriftsform och ändra då också helt karaktär. De vid denna tid populära moraliska tidskrifterna blevo så småningom ett slags encyklopedier, vars dubbla syftemål var underhållning och undervisning. Politik och historia äro dessa tidskrifters favoritämnen, och i vissa fall närma de sig en modernare journalistisk sed, nämligen när de stå på gränsen till resonerande nyhetsblad. Detta är fallet hos den mest produktive tyske

författaren av samtal i de dödas rike, David Fassmann, en sällsam uppenbarelse, som för vårt ändamål har stort intresse och till vilken jag snart får anledning att återkomma. Hans mångfaldiga arbeten av denna art kunde glädja sin författare med en oerhörd popularitet och imiterades naturligtvis flitigt. Samtliga sakna helt och hållet litterärt värde men kasta ett förklarande ljus över litteraturens lägre skikt och dess publik. Ofta meddelas i denna form någon uppseendeväckande händelse, ett mord eller något annat sensationellt; genren får således överta flygbladets uppgift. Mycket ofta parodieras dessa samtal, en utan tvivel särdeles tacksam uppgift. Ett högre plan nådde denna form i och med Wielands Gespräche in Elysium, vilka äro i den fontenelleska stilen. Så småningom dör genren ut även här, och man kan endast förvåna sig över dess stora livslängd.

I England fingo samtalen i de dödas rike ingen större utbredning före 1760, vid vilken tidpunkt de blevo på modet genom Lyttelton. Utvecklingen i detta land erbjuder emellertid intet intresse i detta sammanhang.

Vi vända oss därefter till den med den förra närbesläktade litterära form, som lämpligen kan få namnet »dödsrikesbesök». Denna form har strängt taget samma utgångspunkt, som samtalen i de dödas rike. Man torde nämligen ha rätt att antaga, att Lukianos' skildring av Menippos' färd till underjorden[42] här har varit den närmaste förebilden. Hans skildring återgår visserligen på bl. a. Homeros, men Odysseus frambesvärjande av de döda[43] saknar något för genren väsentligt, nämligen en beskrivning av de dödas boningar. Någon utförlig behandling av denna litterära form har tyvärr icke varit mig tillgänglig. För mitt ändamål torde det emellertid räcka med en kortfattad jämförelse mellan de tre exempel, som man finner hos Lukianos, Vergilius och Fénelon.[44]

Redan hos Lukianos förefinns formen sådan, som den sedan möter hos senare författare. En levande människa kommer till underjorden, beskådar där de döda, samtalar med dem och avlyssnar deras konversation. Liksom alla efterföljare visar Lukianos större intresse för de osällas hemvist än för de saligas boningar. Vergilius ägnar dock något större intresse åt de

Ljuvliga, grönskande nejder/, ... där de saliga bo i glädjens

---

[42] Dansk översättning av M. C. Gertz.

[43] Odysséen II: 21 ff.

[44] För denna framställning torde de många övriga skildringarna av denna art vara av obetydligt intresse. Dante torde ha varit helt okänd vid denna tid. Drömskildringar med närbesläktade motiv ha behandlats av H. Klamroth i Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der Traumsatire im 17. und 18. Jahrhundert (diss. Bonn 1912), men dessa synas för vårt ämne betydelselösa.

härliga lundar».[45] Det är ett evigt ljust och grönskande land, där de saliga fördriva tiden med dans och sång. Det är dem tillåtet att här tillfredsställa de intressen, som under jordelivet varit deras glädje. Vilka kvalifikationer, som fordras för tillträde till elysén ser man av v. 660 ff.:

> De som i tapper strid för fäderneslandet ha fallit,
> de som med helig håg som präster gudarna tjänat,
> siare fromma, som städs den gudomliga sanningen talat,
> de som med ädel konst hava människolivet förskönat,
> de som med lysande bragd ha bevarat sitt minne för evigt,
> samtliga dessa här gå med skinande kronor om pannan.

Till landskapet höra källor, dalar, ängar, floder, alla i skildringen försedda med epitet: friska, stralande, grönskande. Till genren hör också, att besökaren liksom Aeneas har en vägvisare, som för honom till de dödas rike.

På denna Vergilius' skildring återgår delvis i detalj Fénelons framställning av Télémaques besök i underjorden. De goda konungarna bo i en välluktande lund »på altid friska nysblomstrande Ängar: Tusende små Floder af klart Watn/ wattnade desse skiöna Platzer/ och förorsakade där en herlig Förfriskning. En otalig hop Foglars liuflige Qwittrande gaf ifran sig wederskall i Dälderne. Man såg där öfweralt Währ Blomster/ som föddes under Fotspåren/ så wäl som ock den rijka Höstens ymnoga Fruckter/ som hängde på Träna».[46] De mänskliga lasterna finnas icke längre i detta land. Över hela nejden sprider sig ett underbart ljus, som ger invånarna en ständig glädje. Fénelons berättelse utmynnar snart i moraliserande utläggningar i överensstämmelse med hans pedagogiska avsikter.

Samtalen i de dödas rike och dödsrikesbesöken äro ett par av de många litterära former, som äro så utmärkande för 1700-talets litteratur. Liksom den politiska sagan, den fingerade resebeskrivningen, fabeln och herdedikten innebär den för författaren en möjlighet att dölja sig, att objektivera innehållet. Man erinrar sig också, att denna tid är anonymitetens tidevarv. Givetvis sammanhänger detta med politiska och religiösa förhållanden, censur o. s. v., men dessa faktorer torde knappast ge en fullständig förklaring av fenomenet. Måhända skulle en 1700-talets »Gattungsgeschichte» ge möjlighet till bättre förståelse av det som ligger bakom formrikedomen. Här skall endast konstateras, att dessa former mycket ofta gå in i varandra. Att t. ex. både Vergilius' och Fénelons

---

[45] Aeneiden 6: 638—39, Bergmans översättning.
[46] Svensk översättning 1721 av Granatenflycht, s. 368.

målningar av de saligas ängder äro influerade av herdestilen är tydligt.

Kännedomen om dessa två litterära former torde under första hälften av 1700-talet ha varit allmän, även ganska långt ner i samhällsskikten. I Sverige ha samtalen i de dödas rike på 1720- och 1730-talen säkerligen varit mest kända i den form, i vilken de uppträda hos den förut nämnde Fassmann. Denna egendomliga litteratörtyp har senast biograferats av Kaschmieder, men jag har ingen anledning att redogöra för hans öden.[47] Fassmann fick den ur ekonomisk synpunkt goda idén att i tidskriftsform utgiva sina *Gespräche im Reiche der Toten*. Själv hänvisar han till Fontenelle som sin förebild, men sällan har en lärjunge varit mera olik sin lärare. Den nyss nämnda tidskriften tycks ha varit hans mest kända, och den utkom under åren 1718–1740 och bands i tjocka band, som numera stå i bibliotekens hyllor utan att användas. Den glömska, i vilken de råkat, får väl anses särdeles berättigad, och jag skulle icke gräva fram dem, om de inte tycktes ha spelat en viss roll bl. a. för Anders Odel.

För att ge en föreställning om arten av Fassmanns författarskap skall jag som exempel referera ett samtal mellan två svenska kungar, *Gespräche In Dem Reiche derer Todten, Hundert und Neundte Entrevuë. Zwischen Zweyen Königen von Schweden, Nemlich: Erico IX. sancto, und Gustavo I.*[48] Efter att länge ha önskat att få ett samtal med varandra träffas äntligen Erik den helige och Gustav Vasa. De diskutera först Sveriges naturtillgångar och komma därefter in på landets äldsta historia, vars osäkra kronologi diskuteras. Diskussionen kommer så att övergå till att behandla det aktuella tillståndet i Sverige, särskilt frågan om det berättigade i ständernas förklaring av landet som valrike efter Karl XII:s död. Erik står på ständernas sida, medan Gustav är av en motsatt uppfattning. Emellertid glider man snart in på mindre brännande problem, »die eine gute Moral, und doch, zu gleicher Zeit, etwas ergötzliches in sich haben».[49] Så berättas om Protagoras och om Alexander, vilken senare som vanligt får illustrera storhetens förgänglighet. Med utgångspunkt från en anekdot hos Herodotos diskuteras sedan den delikata frågan, »ob eine Frau zu excusiren, die einen Bruder, rettet, und darüber nicht nur ihnen Ehegemahl, sondern auch ihre Kinder umkommen lässet».[50] Erik

[47] Käthe Kaschmieder, David Fassmanns »Gespräche im Reiche der Toten» (1718–1740). Ein Beitrag zur deutschen Gesellschafts- und Kulturgeschichte des 18. Jahrhunderts. Här sammanföras de biografiska uppgifterna och ges ett referat av samtalens innehåll.

[48] Totengespräche, Band VII.

[49] S. 993. [50] S. 997.

berättar därpå sin egen historia, men gör utflykter tillbaka och framåt i tiden, så att hans skildring blir en framställning av Sveriges medeltidshistoria fram till Birger Jarl. Mitt inne i detta inskjuter Gustav Vasa sagan om Herkules vid skiljovägen! Så småningom blir det också Gustavs tur att ge sin självbiografi. Denna avslutas hastigt och Gustav säger: »Allons aux Nouvelles! wertheste Ericus!» Nyheterna meddelas av en plötsligt uppdykande »Secretarius» och ha formen av ett brev, alldeles som i samtidens nyhetsblad. Meddelandet är daterat Åbo, vom 19. Novembr. 1726 och handlar om ett egendomligt djur, som under en storm kastats i land. De båda konungarna resonera om fenomenet, och sedan avslutas samtalet med ömsesidiga välönskningar.

Detta samtal har jag valt på grund av det svenska ämnet, men de övriga äro i alldeles samma stil, även om »dagsnyheterna» oftast äro något rikhaltigare. Att detta uppkok på alla möjliga ingredienser blev populärt är knappast att förvåna sig över. Från mera vetenskapligt håll betraktades denna historieskrivning med förakt: om ett av samtalen fälles i Warmholz stora bibliografi detta yttrande: »Är Fassmans Arbete, lecture för borgare och olärde».[51] Den överlägsna attityd, som här anlägges inte bara mot Fassmann utan också mot hans läsare utmanar kritiken, men på det hela taget torde uttalandet ge en riktig uppfattning om för vilka sociala skikt Fassmann skrev. Dock tror jag, att man inte får göra sig några illusioner beträffande de s. k. högre klassernas smak; säkerligen lästes samtalen i de dödas rike både av bildade och obildade.

Någon gång har Fassmann också en skildring av den miljö, där samtalen äga rum. Den utförligaste utgöres emellertid av ett utdrag ur en fingerad resebeskrivning, som f. ö. tycks tillhöra den radikala reselitteraturen.[52] Annars förekommer vanligen endast en kort, mycket allmän beskrivning.[53]

Bland de personer, som förekomma i Fassmanns Gespräche[54], saknas Karl XII. Detta beror emellertid icke på bristande intresse för hans person utan på att Fassmann har ägnat honom ett särskilt arbete, som för oss har rätt stort intresse. Titeln är som vanligt en utförlig innehållsförteckning: *Die Gantz unvermuthete und plötzliche Ankunfft Caroli XII. Letztern Königs von Schweden/ in dem Reiche derer Todten/ Als Derselbe In der Nacht/ von 11. zum 12. Decemb. des letzt-verwichenen*

[51] Bibliotheca historica sveo-gothica, n:r 2657.

[52] Det förefaller, som om Fassmann inte vore så menlös, som Egilsrud och Kaschmieder anse. Skandaler tycker han om, men det ligger otvivelaktigt allmän radikalism bakom.

[53] Kaschmieder, a.a., s. 15.

[54] Beträffande hans övriga arbeten måste jag reservera mig, då dessa icke varit mig tillgängliga.

Jahres, in denen Approchen vor Fridrichs-Hall in Norwegen, seinen Heldenmüthigen Geist aufgegeben. Den upplaga, som jag här följer, är andra upplagan, tryckt 1719. Den framträder verbessert und mit verschiedenen, zum Gedächtniss dieses tapffern Königs gereichenden ingleichen die nach seinem Tod in dem Königreich erfolgte Revolution betreffenden Dingen vermehret und dadurch um 8. Bogen stärcker gemachet.[55]

I företalet anger författaren som sin avsikt, »gantz unpartheyisch zu schreiben auch die Historie dieses Helden seinem Genie und Temperament gemäss einzurichten welches er bey der kurtzen Historie des Hertzogs von Hollstein-Gottorp Friderici IV. gleichfalls observiret». Att han valt dialogformen motiverar han med att man bey dieser Schreib-Art sich freyer als sonsten expliciren könne». Av dessa citat torde arten av Fassmanns intentioner tydligt framgå.

Arbetet börjar med en skildring av Karls död vid Fredrikshall och av hans ankomst till de dödas rike. I början har Karl svårt att fatta att han är död och vill tillbaka till jorden, men så småningom vika alla mänskliga passioner från honom. Han mötes först av hertig Fredrik, men alla i dödsriket äro ivriga att få beskåda honom utom Gustav II Adolf, som är missnöjd över att östersjöprovinserna gått förlorade. Karl beskriver själv sitt utseende och sin karaktär. Emellertid anländer en Mercurius med en packe skrifter, som röra Karls fälttåg, och man kommer överens om att på grundval av dem berätta sina levnadsöden. Hertigen börjar och skildrar sin korta bana. Han anför också en herdedikt och några deviser, med vilka man hedrat hans minne. Därefter vidtager Karls självbiografi. Det är en krönika fylld av detaljer, en fullständigt osjälvständig kompilation av tillgängliga uppgifter. Författarens opartiskhet får man under läsningen all anledning att betvivla, ty han intar trots sin deklaration i företalet en ytterst kritisk position gentemot Karl XII.[56] Om några veckor inlöpa nya jordiska underrättelser, och de ge anledning till en diskussion av tronföljdsfrågan. Slutligen kommer även Görtz till de dödas rike, och härav drar Karl den slutsatsen, att man i Sverige inte längre uppskattar honom och hans planer, något som förtryter honom till den grad, att han beslutar, att aldrig mer bekymra sig om jordiska händelser.

När dialogen är slut, kommer den i titeln utlovade beskrivningen över Sverige, varmed den första upplagan avslutades.

---

[55] Jag har sett sex upplagor av detta arbete, den sjätte tryckt i Danzig 1739. De senare upplagorna äro omtryck av andra upplagan. Upplaga 2 och 6 i UB, övriga i KB.

[56] Fassmann hade vissa förbindelser med det sachsiska hovet, Kaschmieder, s. 7.

Tillagda i andra upplagan äro några resonemang om Karl och en rad småskrifter rörande honom. En av dessa få vi senare i denna framställning tillfälle att återkomma till.

I Sverige voro såsom förut påpekats dessa Fassmanns arbeten väl kända. Hans Gespräche stöter man ofta på i bokannonserna, och det var även meningen, att de skulle utgivas i svensk översättning. Det var den till Stockholm inflyttade tysken Giese, som annonserade detta företag. Ett provark skall ha medföljt Handels-Mercurius 1735, men mer tycks aldrig ha utkommit.[57]

Fassmann fick givetvis efterföljare i Sverige, men de äro sällsynta ända fram till mitten av århundradet, då den politiska polemiken ibland fick denna form. Före Sinclairsvisan känner jag endast två exempel, det ena en tidskrift, *Samtal emellan Argi Skugga och en obekant Fruentimmers Skugga nyligen ankommen till de dödas Rike*, som utkom okt. 1738—jan. 1739. Detta ganska märkliga arbete, som ännu ej närmare behandlats i litteraturen om denna tid, närmar sig emellertid mera den fontenelleska stilen, varför det i detta sammanhang kan förbigås.[58] Det andra exemplet är en liten ströskrift, troligen från år 1737, *Samtal i the dödas rijke, emellan Den sedolärande Mercurius, och Den swänska Argus*, vars innehåll utgöres av aktuellt litterärt prat. I och med att de avsomnade

[57] Sylwan, Sveriges periodiska litteratur, s. 75. Provarket har icke kunnat återfinnas vare sig i UB eller KB. En svensk översättning av ett av Fassmanns samtal finns i manuskript i UB N 1198. I en notifikation i Stockholmske Handels-Mercurius 1734, n:r 48, heter det: »De Entrevuer eller samtalen uti de dödas Rike som på Tyska Språket några åhr bortåt utj Leipzig utkommit, hafwa icke allenast öfwer hela Tyskland utan ock i wårt kiära Fädernesland för sin ogemena behagelighet wunnit ett allmänt nöije, och äfwen förorsakat mångas inneliga åstundan, at, til så de yngres uppbyggelse som de äldres nöije, få dem uppå Swenska språket öfwersatte. Detta har ock upwäkt en redelig Swensk och för sitt Fädernes lands tienst wälsinnad man, at de förnämsta af bemälte Samtal öfwersätta och genom Trycket i begynnelsen af instundande åhr Arcktals i liuset framgifwa. Han har derwid bemödat sig at icke allenast kläda de på Theatern framträdande Personer uti den drägt som Swenska språket bäst pryder, utan har ock beflitat sig om, de anförde sakerne så utföra, at alla widlöftigheter som i de Tyska Exemplaren i åtskilliga onödiga tilfällen begås, blifwit nätt ihopdragne, utan att hwarken Historien eller dess rena och artiga sammanhang skal derwid lida något men. Och såsom uti merberörde Samtal många particulariteter och enskylta mål finnas, hwarom man elliest ingen kundskap kunnat äga, så förmodar öfwersättaren at des möda med äfven samma wälbehag uptages, som man för de Tyska Samtalen wisat.» Den anonyme översättaren avser således en kultiverad upplaga, vars språkform att döma av annonsen kunde ha blivit god.

[58] Sylwan, Sveriges periodiska litt., s. 185 ff., Svenska pressens hist., s. 150 f.

tidskrifterna skickas till elysium kastas ju ett parodiskt drag över genren.

Innan jag går in på dödsrikesbesöken i den svenska litteraturen under första hälften av 1700-talet, torde det vara lämpligt att uppmärksamma en företeelse i den svenska 1600-talslitteraturen, som också har haft sin betydelse för föreställningarna om de dödas rike. I första delen av Rudbecks *Atland* förekommer ett kapitel (XXII), som handlar »Om Sweriges namn Midium-Gard, det är afgrunden. Hell, eller Jordennes nedersta, och ända», och i detta söker Rudbeck visa, att föreställningarna om Acheron, »Inferis», avse Sverige. Han stöder sig härvid framför allt på en pseudoplatonsk dialog, ur vilken han anför ett långt citat, som jag återger, eftersom det erbjuder ett intressant exempel på hur vissa antika föreställningar på det område, som här är föremål för behandling, kunna ha nått svenska läsare även i deras nationalspråkliga litteratur och i ett arbete, som var väl känt och som dessutom ville ge hela den antika föreställningsvärlden svenskt ursprung.

Enligt dialogen Axiochos förvaras på »Delön» två koppartavlor, som fordom hade förts från de yverbornes land »genom Opin och Hecaergam». På dem skulle ha funnits inristningar, som förmälde »at när Siälen och Kroppen de skiljas åth genom döden, så far Siälen till ett osynligit rum under Jorden, där som Blutmaders Sal intet är mindre än Thors Sal. Jorden mena dhe wara mitt i werlden. Himmelen wara och rund, hwars halfwa del the stora Gudarna innehafwa, den andra delen innehafwa dhe ringare Gudarna, hwilcka äro dhe andras endels Bröder, endels Barn. Farstugun för Blutmaders Kungeliga sal är förwarad med Jerngaller: Hwar som man och råkar på Agrundet: sedan Kokysa. Hwilcka när man hade förbi rest, föres man til Minnur och hans Rademän, uppå tingsplatsen, ther domarena sittia, hwilcka fråga effter huru en hafwer lefwat, hwad embete eller handtering en hafwer haft, mädan han lefde, och ther får han intet liuga. Dhe som nu hafwa följdt then goda andans ingifwande, och lefwat ährligt, som Gudarna, the komma till Glisis wald, dhe saligas boning. Ther är myckenhet af allahanda skiön Frucht, dhe skönaste Watnkiällor, och alla Ängiar fulla med välluchtande och sköna Blomster. Ther äro the wiisas rätta Skolar, Skaldernas sahlar, och allehanda liufliga sånger och strängiaspel, och wid sina wissa tiider härliga giästebod, med allehanda rätter, en ewig glädje och ohörligit liufligit lefwerne. Ty ther är ingen olidelig kiöld eller olidelig hetta, utan en medelmåttig wäderlek. Och the som ther tagas emot, och utstått sin profspån, så hafwa de redan någon tienst att förestå: och ther offras Gudarnas rätta offer... the säya att Herkoller och Frei förr än the fingo draga

till Blutsalen, måste de ock utstå först sin profspån, och gaf Gudinnan Lussi dem mod, att sig dhen resan företaga».[59]

I nästa kapitel, »Om Sweriges Asparlundar och Glysiswal», förlägger sedan Rudbeck med stöd av en vidlyftig argumentering de saligas land till Sverige. Detta är emellertid endast ett led i bevisföringen, som strävar mot ett högre mål. Till detta når han i det tjugusjunde kapitlet: »Wij hafwe nu genom Guds nåd wiist Sweriges åthskilliga namn, ..., hwar af nogsamt kan förstås hwadan Gudarna oc Konungarna till the andra Werldennes delar äro ifrån komne».[60]

I svensk litteratur stöter man på ett dödsrikesbesök i den klassiska stilen först hos Dalin. Före *Sinclairsvisan* torde detta också vara det enda, ty Mörks skildring i *Adalrik och Giötilda* är några år senare. Dalin ansluter sig i »En resa till Glysiswall»[61] medvetet till Fénelon. Han har emellertid också upptagit Rudbecks föreställningar här liksom i andra ark av Argus, t. ex. då han ger Sverige namnet Kiämpenäs. Denna anslutning till Rudbecks terminologi har egendomligt nog icke förut beaktats. När Dalin talar om »Minnur, Iggur och Rådaman», kommenteras dessa namn genom en jämförelse med klassiska förebilder och med isländskan.[62] Såsom det förut anförda citatet ur Atland visar, härstamma dessa namn från Rudbeck liksom benämningen Glysiswall för Elysium. Man lägger märke till att Dalin av Rudbecks »Rademän» gör en person vid namn Radaman. Det måste tyda antingen på att han läst Atlantican mycket slarvigt eller också på att förvrängningen är avsiktlig och i det senare fallet också mycket respektlös. Man har svårt att värja sig för den tanken, att Dalin redan här betraktar den rudbeckska vetenskapen med stor skepsis och helt enkelt skämtar med den. Man observerar även, att Argus' Tanka i de saligas land träffar endast svenskar, vilket gott kan innebära ett skämt med den rudbeckska hypotesen. Själva det faktum, att det är Argus' Tanka, som gör färden till de dödas land, innebär ett avsteg från den fiktion, som annars förekommer i genren. Vidare saknas helt den allvarliga, troskyldiga prägel, som annars utmärker denna litteraturform. Allt tyder på att Dalin skämtar, inte bara med Rudbeck utan också med seden att skriva »samtal i de dödas rike». Inledningsorden tyckas också innebära en kritik av formens verklighetsfrämmande egenskaper: »Om den stora Fenelon fört Ulyssis Son i lefwandes lifwe til andra Werlden och tilbaka igen, så må ju jag ha samma frihet med min Tancka?»

---

[59] Rudbecks Atlantica, s. 335 f.
[60] A.a., s. 427 f.
[61] Argus 2, n:r 34.
[62] Kommentaren till Vitterhetssamfundets upplaga, 3: 182.

Beskrivningen av överfarten och skildringen av de osällas hemvist är endast en formell variation av Dalins vanliga samtidssatir. Då Tanka kommer till Glysiswall, beskrives detta land endast kortfattat och ytterst allmänt. Tanka avlyssnar inte samtal, hon ställer sig i stället välvilligt till förfogande för intervjuer om tillståndet i Sverige, och Dalin får på så sätt tillfälle inte bara att kort karakterisera en rad svenska historiska personer utan också till att satirisera sin samtid. Med välberäknad stegring framträder den ena gestalten efter den andra, och uppräkningen kulminerar, när Karl XII kommer »stigandes så tappra steg», att Tanka förlorar hela sin frimodighet. Hon fattar dock snart mod och svarar på Karls fråga. Med blott några få ord har Dalin givit Karl XII en allt överskuggande glans, även om slutorden som vanligt hos Dalin äro tvetydiga: »Jag fägnade mig öfwer den beständiga roo, som han nu smakade, i stellet för sin Hiälte-möda och myckna oro i lifwet».[63] Att Karl XII här är med och att här förekommer ett enbart svenskt elysium är för vårt ämne av intresse. »Det synes mig», säger Lamm på tal om detta nummer av Argus, som man också kunde ifrågasätta, huruvida ej Odel från detta ark fått uppslaget till sin skildring i Sinclairsvisan af de gamla hjältekonungarnes lif i Valhall».[64]

Lamms hypotes ger oss anledning att efter denna översiktliga formhistoriska framställning återvända till Sinclairsvisan. Det kan knappast vara någon tvekan om att Odel liksom hela sin samtid kunde sin Argus, och det ligger därför nära till hands att liksom Lamm antaga, att han haft Dalins ark om Glysiswall i tankarna, när han skrev Sinclairsvisan. Att detta haft någon större betydelse för honom har man dock svårt att tro, när man har konstaterat den grundväsentliga skillnad i stämningen som förefinnes i de båda arbetena. En granskning av de möjliga källorna till Sinclairsvisan och av dess innehåll och form kan måhända ge klarhet i frågan. En sådan är också nödvändig för visans bedömande över huvud taget.

* * *

Sinclairsvisan består av ett företal på sex strofer jämte själva visans nittio strofer. Företalet utgöres av sexradiga, trokeiska strofer med rimflätningen aabccb. Själva visan har rimflätningen ababcdcd och är avsedd att sjungas. Som melodi an-

[63] Arket har behandlats av Böök i Romanens och prosaberättelsens historia, s. 81 ff., och av Lamm i Olof Dalin, s. 213 f. I ett ordensskämt från 1739 skickas en budbärare till de dödas rike, där svenska skalder göra verser (Lamm, a.a., s. 405, avskrift av detta stycke i KB, Vo 45).

[64] A.a., s. 214.

gives Dalins En Celadon gav frögderop. Denna visa[65] tycks hastigt ha blivit populär och var tydligen användbar som draghjälp, när det gällde att fånga publikens intresse. Melodin utgöres av en dans, Folies d'Espagne, som varit mycket spridd och till vilken texter skrivits i många länder. Den blev även produktiv i Sverige, framför allt kanske genom Sinclairsvisan.[66]

Sinclairsvisan är en berättelse i jagform. Som titeln angiver berättar herden Celadon där sina upplevelser vid ett besök i de dödas rike. Herdemaneret var en uttrycksmöjlighet, som måste ha legat mycket nära till hands för författaren. I tidens populära litteratur finns ständigt herdefiktionen med, inte minst i tillfällighetsdikterna. Bläddrar man igenom några band sådana från 1730-talet skall man finna, att den övervägande delen offrar åt detta mod, ett bevis för herdediktens utbredda popularitet. Här är icke platsen att söka ge en översikt av pastoralens historia, det torde räcka med en hänvisning till två svenska författare, som tydligen haft en mycket stor betydelse för Odel, nämligen Dahlstierna och Dalin, vilka han bl. a. kan ha gjort bekantskap med i Carlesons antologi.[67] Lamm har visat, hur mycket Dahlstierna i Kungaskald hämtat från herdedikten.[68] Såsom förut påpekats har Odel säkerligen känt till Kungaskald och tagit den till mönster. Han står här som representant för det kvarlevande 1600-talet i svensk litteratur, för den mängd små författare, som så illa hanterades av den fransk-klassiska riktningens företrädare. Han söker emellertid också att följa den nya smak, för vilken Dalin är representant, men han misslyckas. Hos Dahlstierna förekommer ett samtal mellan två herdar, där realismen ibland bryter igenom klichén.[69] Herdarna äro bönder, därom är ingen tvekan. I den tyska renässanslyriken skilde man mellan Schäfer och Hirt.[70] Dahlstiernas herdar i Kungaskald höra till det senare slaget. Till det förra höra däremot Dalins herdar, som äro mera salongsmässiga. Detta gäller inte minst Celadon i visan *En Celadon gaf frögderop*, som ju enligt samtida tradition är en förklädd Carl Gyllenborg.[71] Odel har från denna visa lånat melodin till Sinclairsvisan och även namnet på den berättande, vilket dock var mycket vanligt. Odels herde är icke av samma sa-

[65] Lamm, Dalin, s. 267, 374 ff. De tryck av Dalins visa, de äldsta från omkr. 1770, som jag sett, ha emellertid anvisningen: »Sjunges som Sidst när på ljuflig blomsterplan»!

[66] Norlind, Allmänt musiklexikon, art. Folies d'Espagne, Steffen, Enstrofig nordisk folklyrik, s. 92 f., 222 f. Melodin återfinnes hos Geijer-Afzelius och i en del sångböcker av yngre datum.

[67] Försök Til Swänska Skalde-Konstens uphielpande ... 1737—38.

[68] A.a., s. 44 ff.

[69] Strof 209 ff., Lamm, a.a., s. 48 f.

[70] Waldberg, Die deutsche Renaissance-Lyrik, s. 95 f.

[71] Lamm, a.a., s. 267.

longsmässiga stam. Därtill är han för troskyldig och oskyldig, och det ligger ej ironi bakom. Herden och hans hjord förekomma dock bara i den första och den näst sista strofen och tjäna endast som inramning till själva berättelsen. Redan här ansluter sig emellertid Sinclairsvisan till en populär genre.[72]

Det pastorala maneret möter oss även i diktens beskrivning av de saligas land:

12. Emot oss kom en täcker parck,
Ett Flore Mäster stycke,
Ther Gudarna af frusen' mark[73]
Had' gjordt ett sommar-smycke.

13. Ther stodo Lagrar i gewär
Och skylrade för Solen,
Ther under wäxte röda bär,
Som prydde gröna Jolen,
Ther stod en wattu-konst och gret
Så klara wattnet flödde,
. . . . . .

»Die Dichtung kennt nur Lustgebüsche, anmutige Wiesen, einen Blumenplan, lusterweckende Buschweiden, Bächlein und Springbrunnen», säger Waldberg om den tyska 1600-talslyriken[74], och orden kunna också tillämpas på Sinclairsvisan, där alla dessa element finnas med.[75] Blanck nämner i detta sammanhang Tasso[76], och det är uppenbart, att detta parti är helt i den pastorala stilen. Denna är ju emellertid också förhärskande i Vergilius' och Fénelons klassiska elyséskildringar, och man kan misstänka, att dessa också varit författaren väl bekanta.

Utan tvivel kan man i visan spåra inflytanden från de nyss nämnda skildringarna av de saligas boningar.[77] Den gamla gubben, som ledsagar Celadon, har sin motsvarighet hos dem alla: hos Lukianos har Menippos en gammal vis man till följeslagare, Odysseus får hjälp av Tiresias, och Aeneas har sibyllan till

[72] Även i Tyskland blev den folkliga visan herdekostymerad (Waldberg, s. 191).

[73] Ordet *frusen* leder tankarna till Norden och till Rudbecks placering av elyséen.

[74] A.a., s. 126 f.

[75] Nat. Beckman har i uppsatsen Lokala forskningsuppgifter (i En Västgötabok, utg. av J. Götlind) påpekat, att anknytningar kunna göras mellan Allebergssägnerna och SV (se nedan s. 55 ff.). Han fortsätter: »Eller läs inledningsorden med deras *Ljuvliga blomsterplan,* och Ni skall lätt igenkänna det »växtsamhälle», som Linné med sådan entusiasm skildrat . . .» (s. 22).

[76] Festskrift till Hirn, s. 40.

[77] Jfr Eks motsatta uppfattning i Folksägen och folkdiktning i Västra Sverige, s. 211.

vägvisare. Också de saligas liv framställes av Odel på traditionellt sätt, närmast kanske i enlighet med Vergilius:

> Ingen har här en gård. Vi bo under lundarnas lövvalv
> Eller vid floders strand och vid friska källor på ängen.[78]

Lundarna och de friska källorna finnas i Odels visa, där även samma enkla bostäder förekomma:

> 9. Inunder hwart ett skuggrikt trä,
> gråhåriga sig dölgde.

I likhet med framställningen i Aeneiden fordras det också enligt Sinclairsvisan vissa kvalifikationer för tillträde till detta land. Av Vergilius utlägges detta tema utförligt (ovan s. 44), medan Odel tar det mera summariskt: den som skall komma till de saligas land,

> 11. Han måste först på werldsens båll
> Slå odygden til rygga.

På det hela taget äro dock de direkta överensstämmelserna med Aeneidens skildring fåtaliga, och det samma gäller i än högre grad om Fénelons framställning i Télémaque. Visserligen kan man visa på att den ljuvliga fågelsången i Sinclairsvisan (str. 8) har sin motsvarighet i Télémaque[79], men på det hela taget är tonen och stilen en helt annan i Sinclairsvisan. I Dalins Argusark saknas helt en beskrivning av denna art. Den härstammar från ett annat håll.

När Dahlstierna i Kungaskald har besjungit Karl XI:s död, fortsätter han med en skildring av det himmelska Jerusalem:

> 82. Högt öfwer Månans Ring och Middags-strålens näste /
> Och än de andra Fäm willfahrne Stiärnors rad;
> Högt öfwer alle de små Natte-Solars fäste
> Där ståår een härlig Borg en mäckta präcktig Stad
> Tolf Pärla-portar / som ey nånsin blifwa läste /
> Stå öpna städs för dem som denna Boning glad
> Få ärfwa: men här fins i Staden inte Tempel
> Gud sielf är Sinas där bå Kiörkia och Exempel.
>
> 83. Een blanck DemanteMuur / som Jaspiss och Rubiner /
> Safirer och Topaas til all sin Grundwaal haar /
> Kring detta stora Slått af sådan Prydning skiner /
> Att Solen mörcknar moot den Fägring / som så klaar

[78] Aeneiden 6: 673—74.

[79] Denne hörde »En otalig hop Foglars luf'ige Qwittrande», vilket »gaf ifrån sig wederskall i Dälderne». (Granatenflychts övers., s. 368.)

Af Gud siälf lyser framm. Des Gata är heelt fijner
Af Gull / hwars höga färg ey nånsin skiffte taar.
Kort sagt: een sådan Stad haar aldrig någons Öga
Änn sett: Manns Tanckar och ey nånsin blij så höga!

Dahlstierna hänvisar för dessa strofer själv till Uppenbarelsebokens skildring av det himmelska Jerusalem i 21:a kapitlet, och partiet utgör också en versifiering av detta älskade motiv, som ju så ofta går igen i den religiösa diktningen. Det förefaller mig, som om Sinclairsvisans skildring av slottet i de saligas land (str. 15–18) närmast överensstämmer med den föreställningsvärld, som Dahlstierna i de anförda stroferna anknyter till. Vi ha ju också förut sett, att Odel i ett annat fall utnyttjat detta ställe.[80] Uppenbarelsebokens praktfulla språk har tydligen attraherat Odel, liksom det gripit de flesta av den tidens och många andra generationers fromma människor. Att skildringen har drag av barock är otvetydigt, men lika säkert är, att denna barock också bottnar i bibliskt språk.

Blanck hänvisar för denna elyséskildring även till fesagan.[81] Närmast tänker man väl då på sagan om Lycksalighetens ö, som liksom alla de här nämnda traditionerna är ett uttryck för samma mänskliga längtan. Kanske har madame d'Aulnoys saga eller dess stoff varit Odel bekant; Vetterlund har påpekat, att den troligen var känd i Sverige redan på 1730-talet.[82] Men det skulle föra för långt att söka följa även den linjen. Det har endast varit min avsikt att visa, hur många möjligheter det gavs att finna dylikt stoff och hur det på alla områden går igen.

Elyséskildringen i Sinclairsvisan kan således karakteriseras som en på grundval av klassiska mönster gjord målning, där även pastorala och bibliska inslag äro starkt märkbara, det sista möjligen också genom Dahlstiernas förmedling. Skildringen är barockartad, 1600-talsmässig.

Det är emellertid högst väsentliga element i denna beskrivning av de saligas land, som återstår att behandla. Beckman har framkastat tanken på ett samband med de till Alleberg knutna sägnerna om riddarna i berget, och denna hypotes har biträtts av Jungner och Ek.[83] Ingen har emellertid närmare utfört och granskat uppslaget, som ur flera synpunkter är av stort intresse, inte minst ur den folkloristiska synpunkten. Av det föregående ha vi sett, att Odel växte upp i Västergötland. I Hångsdala tillbringade han sina pojkår, och han kan då knap-

[80] Se ovan s. 131 [81] Festskrift till Hirn, s. 40.
[82] Atterboms sagospel Lycksalighetens ö, s. 19.
[83] Beckman i En Västgötabok, s. 21 f., Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad, s. 311, Ek i Folksägen och folkdiktning i Västra Sverige, s. 211 f.

past ha varit okunnig om sägnerna kring Älleberg, vars silhuett han varje dag kunde se vid horisonten. Hans senare otryckta författarskap visar också ett stort intresse för sago- och sägenmotiv.

Om Älleberg föreligga flera sägner i en mängd uppteckningar.[84] Den sägentyp, som här är av intresse, är berättelsen om riddarna i Älleberg, säkerligen en av Sveriges mest kända sägner.[85] Motivet är känt från många länder och sammanhänger med bl. a. de stora föreställningskomplexen kring Arthur och hans riddare och även med Küffhäusersagan. Jungner sammanställer det med den fornnordiska tron på Valhall: Älleberg skulle då vara ett sådant Valhall.[86] Det torde knappast vara rådligt att här närmare gå in på dessa problem.[87] Jag nöjer mig därför med en jämförelse mellan Sinclairsvisan och sägenmaterialet.

Gemensam för alla versioner är föreställningen om riddarna-gullhjälmarna, som vid fara för landet skola vakna och rycka till undsättning. Den i detta sammanhang intressantaste formen finna vi i en skildring av livet i Ods prästgård på 1600-talet. Det föredrag, där denna förekommer, är tryckt under titeln »Ur gamle borgmästarens papper I. En bakgrund till Näckens polska». Författaren C. A. R. Lothigius, meddelar här en släkttradition om hur A. A. Afzelius fick fatt på melodin till Näckens polska. Större delen av föredraget upptages emellertid av en skildring av livet i Ods prästgård under biskop A. O. Rhyzelii barndom och av en redogörelse för hur pastoratet genom de kvinnliga avkomlingarna under hundra år hölls inom släkten. Författarens mormor var dotter-dotter-son-dotter till biskop Rhyzelii fader och hade växt upp i Ods prästgård och kände väl dess traditioner. Föredraget bygger dels på muntlig tradition, dels på akter i Skara konsistorium. Framställningen har kåserande karaktär. Lampa, som först befordrade en del av föredraget till trycket, säger, att sägnen »i enskildheter» icke vilar »på rent folklig grund», men diskuterar icke närmare dess värde.[88] Docent Götlind meddelade år 1937, att han vore böjd att tro, att berättelsen bygger på äkta folktradition. Berättelsen har ungefär följande innehåll.

---

[84] Till de av Jungner s. 310 not 1 anförda ha tillkommit Folksägen och folkdiktning i Västra Sverige s. 138 f. och Götlind, Saga, sägen och folkliv, s. 147 f.

[85] Strindberg har utnyttjat den i en av sina Sagor, troligen efter Hofberg, Svenska folksägner (1882).

[86] Jungner, a.a., s. 310 ff. I Sv. uppslagsbok, art. Bergtagen, opponerar sig Sydow häremot.

[87] För orientering kan man hänvisa till artikeln *Bergentrückt* i Handwörterbuch d. deutsch. Aberglaubens och till Feilberg, Holger Danske og Antikrist, särskilt s. 104 ff. I båda fallen förbigås det svenska materialet.

[88] Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift 2, h. 4—5, s. 157 f.

En gammal knekt sitter och berättar om generalen och rikstygmästaren Johan Liliehöök till Fardala[89] och säger slutligen: »Hå hå ja ja! Nu sitter han därinne i Älleberg hos de gamle och väntar och väntar . Han fortsätter: Så är sagt, att från urminnes tid Sveriges tappraste män, som stupat i fält, samlas i Älleberg hos bergakungen, Aller eller Uller tror jag han hette, och der sitta de sen och vänta och vänta». När Sverige råkar i stor fara, »blir det dunder och brak i Älleberg, bergaportarna slås upp, och ut över Nyckelängarna rider först Uller och hans tolv guldhjelmsriddare och sedan ryttare i tal, som ingen kan räkna, och hela världens makt kan ej stå dem emot».

Parallellerna mellan Sinclairsvisan och denna version äro påfallande. Celadon går genom en port in i ett berg, där i krig fallna svenskar ha sin vistelseort. Till denna ort kommer också den för sitt land fallne svensken Sinclair. Inne i berget finns ett slott, där de svenska kungarna ha sin vistelseort. I en annan version av sägnen berättas, att den besökande går in i en grann herrgård men att han, då han kommer ut, finner, att han varit inne i Älleberg.[90] Även föreställningen om slottet finns således i detta sägenkomplex. Inne i en av salarna sitta de tolv Karlarna runt ett bord. Enligt den här refererade versionen voro gullhjälmarna tolv, och i en variant av berättelsen sitta ryttarna omkring ett bord.[91] Enligt Lampa[92] har man också satt Karl XII i samband med sägnerna i Älleberg.[93] I själva verket vore intet naturligare, eftersom Sveriges tappre män samlades där. Det mystiska tolvtalet passar också bra i sammanhanget. Det är därför inte alls omöjligt, att Odel haft sägnerna om Älleberg i tankarna, när han skrev sin visa. Emellertid är det troligt, att han även haft en litterär förebild, där väsensbefryndade föreställningar komma till uttryck.

I Fassmanns förut refererade bok *Ankunfft Caroli XII.* finnas i slutet avtryckta en del broschyrer. En av dem har ur många synpunkter stort intresse (s. 301 ff. . Den har formen av en relation, *Veritable und umständliche Relation, Von einem curieusen und remarquablen Traum/ Welchen der Türkische*

[89] Stupad i 30-åriga kriget. Fårdala ligger i Åsle, där Odels farfar och farbror efter varandra voro pastorer.

[90] Hofberg, Svenska folksägner, s. 95.

[91] Berggren, Från Vestergötlands bygder, s. 10 f. Denna version visar överensstämmelse med motivet i sagan om Lycksalighetens ö. Besökaren finner, när han kommer ut, att han varit i berget i 40 år.

[92] Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 2, h. 4—5, s. 156.

[93] På en dylik sägen bygger tydligen Sturzen-Beckers dikt *Kung Carl i Olleberg*, vilken trycktes i Aftonbladet 1863, nr 212, som avd. V i en serie »Blandade känslor och intryck under en sommarresa i fäderneslandet». Givetvis måste man här som också beträffande hela denna sak ha blicken öppen för att Sinclairsvisan genom sin utbredning bland allmogen kan ha inverkat på sägnernas utformning.

Kayser/ Achmet, Von Sr Königl. Majestät von Schweden Carolo XII. Seit dem derselbe Das Türkische Territorium verlassen/ auf seinem Schloss oder Serail gehabt.[94] Innehållet är i korthet följande.

När Karl XII hade lämnat Turkiet, märkte man hos sultanen en förkärlek för ensamheten, beroende på att han tänkte på Karl och önskade, att det matte gå väl för denne. En natt har sultanen en egendomlig dröm. Han tycker sig på ett lejons rygg bli buren ned i de svenska konungarnas gravvalv. Efter en kvarts timme förvandlas detta till ett ansenligt gemak, varest stolar och bord stå redo. Dörren är öppen. Överst vid bordet sitter Karl XII i full krigardräkt och håller den ena handen under huvudet och den andra på värjan, under det att han är försänkt i djupa tankar. Just när sultanen vill tilltala Karl, ser han tolv personer i kungliga dräkter med högtidliga miner träda in i rummet och taga plats vid bordet. Sultanen skulle icke ha vetat vad de hette, om de icke över sina huvuden själva burit sina namn. Han ser nu, att elva av dem äro de konungar med namnet Karl, som regerat före Karl XII i Sverige, samt att den tolfte är den store Gustav Adolf. Sultanen får så avlyssna ett samtal mellan dessa konungar. Samtalet rör sig om Karls svåra läge, och han uppmuntras av sina företrädare. Sultanen dras också in i samtalet och lovar att hjälpa sin gamle bundsförvant. Dialogen är strängt formellt uppbyggd. Karlarna yttra sig i nummerordning från ett till elva, varefter Gustav Adolf kommer i tur. Karl XII har replik efter varje yttrande. Därefter kommer sultanen till tals, och Karl XII blir åter tankfull och yttrar: »Det är tid, det är tid!» Sedan yttra sig åter alla kungarna i sträng nummerföljd, nu med Gustav Adolf först och sedan från den elfte ned till den förste. Sist har Gustav Adolf en extra replik, och även nu svarar Karl XII på varje yttrande. Sist överräcker en ängel till sultanen ett brev, i vilket förkunnas, att turkarna genom svenskarna skola omvändas till kristendomen.

Fassmann konstaterar, att broschyren är skriven av någon svensksinnad i syfte att försvara Sveriges turkiska politik, och han polemiserar också mot dess innehåll. Beträffande författaren har han liksom alla andra intet att förmäla. Han kan endast upplysa om att den kom ut i början av år 1715. Att den härrör från en svensk är väl antagligt, och det vore synnerligen intressant att veta, vem denne kan ha varit, och om skriften har något samband med svenska folkföreställningar.

[94] Ett originaltryck av broschyren finns i Kungl. biblioteket. Detta har tryckåret 1715. Fassmann torde ha begagnat en annan upplaga. I stället för tryckår har han »Nach dem Türkischen Exemplar gedruckt». Smärre skiljaktigheter i texten finnas även men äro icke av någon betydelse.

Denna broschyr är mig veterligt det enda ställe utom i Sinclairsvisan, där bilden av de tolv Karlarna kring bordet dyker upp. Egendomligt är ju att finna att föreställningen finns redan under Karl XII:s livstid. Att ett samband existerar här är ganska troligt.[95] Jag får senare tillfälle att göra troligt, att Odel för Sinclairsvisan begagnat det arbete av Fassmann, där denna broschyr finnes inryckt, och överensstämmelserna äro också så påfallande, att ett beroende nog måste föreligga. Huruvida broschyrens framställning bottnar i en svensk sägen är svårt att avgöra. Man tänker också vid läsningen på kung Arthurs tolv riddare och alla andra ställen, där tolvtalet förekommer i liknande sammanhang. Karl XII utgör här centrum i en krets av tolv, en konstellation, som är mest bekant i annan form: Jesus i lärjungakretsen. Som vi ha sett möter oss också tolvtalet i Allebergssägnerna. Vi se således, hur Odel kan ha funnit anknytningspunkter till sitt ämne på en mängd olika håll. I broschyren har han ju emellertid kunnat finna den verkningsfulla bilden av Karlarna fullt färdig, och han har också utnyttjat den på ett mycket skickligt sätt. Gustav II Adolf har han icke med, något som gör bilden ännu mera sluten och klar.

Detta direkta eller indirekta anknytande till folkliga sägner har säkerligen i hög grad bidragit till visans popularitet. Det är också ett högst anmärkningsvärt faktum, att man vid denna tid finner ett sådant motiv använt för litterära ändamål, något som först romantikerna greppo sig an med. Sinclairsvisan har också att tacka romantikerna för det intresse, som en senare tid har ägnat den.

I sammanhang med behandlingen av dessa folkliga föreställningar torde det vara lämpligt att gå in på den bild av Karl XII, som återfinnes i Sinclairsvisan, eftersom denne även är med i de eventuella förebilder, som ovan ha framdragits.

* * *

Skildringen av Karl XII har allmänt betecknats som det centrala i Sinclairsvisan. Man har väl då i allmänhet asyftat det förhållandet, att denna del av visan torde ha betytt mest för dess popularitet och att den allt fortfarande tilldrar sig det största intresset. Detta innebär en otvivelaktig sanning, men man måste beklaga, att denna uppfattning lett till en stympning av visan inte bara i vissa antologier utan också i det all-

[95] Fryxell, som uppmärksammat broschyren, är den förste som framkastat tanken på ett samband med Sinclairsvisan (Berättelser 26: 24). Fehr (Anders Odel, s. VIII) upptager tanken, men ingen av dem utför den närmare.

männa medvetandet. Karl XII:s-bilden är dock en integrerande del i ett större sammanhang och kan svårligen brytas ut ur visan utan att förlora i intresse. Med denna reservation går jag att i en särskild avdelning behandla detta avsnitt av visan för att sedermera i en sammanfattning se det i samband med övriga delar.

Att bestämt avgöra vad som föranlett Odel att göra Karl XII till visans centralfigur, torde icke vara möjligt. Säkerligen ha emellertid flera faktorer här spelat in. Visan är en aktuell politisk dikt, som uppmanar till hämnd och revansch mot Ryssland. Karl stod som ryssbekämparen framför alla andra, och hans skugga vilade över samtiden som en paminnelse om de forna striderna med arvfienden. Hans gestalt skymtar i de flesta politiska dikter från denna tid, och i hyllningsdikterna till de kungliga förekommer den så gott som undantagslöst. I honom hade enligt en samstämmig uppfattning alla sant götiska dygder förenats, och han blev mähända redan under sin livstid den svenska ärans symbol. Det är då fullt naturligt, att en dikt som Sinclairsvisan sysslar med hans gestalt. I det föregående har också visats, att Odel växt upp i en miljö, där minnena från det stora kriget måste ha varit synnerligen levande.

Det torde vara lämpligt att se Sinclairsvisans bild av Karl XII mot bakgrund av samtidens uppfattning i övrigt. Det förefaller vid första påseendet, som om det förefunnes en egendomlig dubbelhet i frihetstidens uppfattning av hjältekonungen. Bäst studerar man kanske denna i Dalins arbeten. Enligt min mening ligger problemet klart löst i en rad i *Svenska friheten*:

Personen större war hos honom, än Monarken.[96]

Denna dubbla inställning är mycket naturlig. Man torde till och med ha rätt att betrakta den som en officiell uppfattning. Den återfinnes redan i Dalins åminnelsetal 1732, där Karl XII:s person och frihetstidens fred och lugn jämsides prisas.[97] Attityden går igen i alla Dalins arbeten, även i *Sagan om hästen*. Enligt denna uppfattning var Karl en människa av den största dygd och fullkomlighet. Att han och med honom riket gick under *trots detta* berodde på systemet, på enväldet, som enligt allt förnuft måste vara av ondo. Karl var emellertid uppfostrad i detta system, och han blev dess slav och offer. Sedd på det sättet blir han en tragisk figur, och så framställdes han redan av van Effen.[98] Alldeles samma uppfattning finns i en av Dalins senare åminnelsedikter:

---

[96] Witterhets-arbeten, Band 2:5:33.
[97] Witterhets-arbeten, Band 1:2:7 ff.
[98] Se Hörnström, Justus van Effen en Zweden, s. 207 ff.!

Så ligg då, Hjälte, tyst med en odödlig ära,
Och lät oss af Ditt fall wår Sällhets reglor lära.[99]

Här betraktar Dalin Karl som han betraktar en tragisk hjälte. För samtiden var denna bestämda skillnad mellan person och sak av allt att döma självklar. Säkerligen var den det också för Odel. Det är Karls *person*, som skildras i Sinclairsvisan. Dess tendens är krigisk, och kungen är symbolen för de krigiska egenskaperna i svenskens kynne. Men mot statsskicket är visan fullt lojal. Det finnes intet som antyder motsatsen. Det är skäl att envist fasthålla denna synpunkt, ty annars blir tolkningen inte bara av Sinclairsvisan utan också av övriga frihetstida dokument och inte minst av de politiska stridigheterna onödigtvis försvårad.[1]

Redan i dikten om slaget vid Narva hade Sinclairsvisans författare sysslat med Karl XII:s gestalt. Den egenskap hos Karl, som här är mest påfallande, är våldsamheten, blodtörstigheten i strid. Han är en obändig slagskämpe, som i raseri störtar sig in i striden. Detta tema anslås redan i diktens dedikation, där den unga dam, till vilken Odel vänder sig, ombedes att i dikten se,

Hur som Lejonet af Norden
Wälfwer snart opp ned på Jorden,
Ropar, ryter, skriar: Tross.

Konungen liknas vidare i diktens början vid en panter, som vilt rytande river och slaktar, och hans röst hörs över pukdånet och stridslarmet. Samtidigt är Karl emellertid ödmjuk. Han tillskriver Gud all sin framgång. Visserligen talar han om sin ära i samband med frigivandet av fångarna, men han ger dem fria därför, att Gud har givit honom själv nåd. Då bör han visa andra samma favör. Karl framställes här som dygdig även genom sin enkelhet och blygsamhet: han dricker vatten, och han vägrar att höra på, när andra prisa honom.

I den avslutande lovprisningen av sin hjälte höjer Odel honom över det mänskliga. Karl har Mars till fader och Minerva till moder, han är en Gideon, en Guds utvalde. Envåldskrigarkungen av Guds nåde är det som framställes och beundras i Odels första större dikt. I all sin dygd och religiösa ödmjukhet är denne hjälte en barbar, antihuman och grym, en gestalt för vars skapande upplysningens humanitära idéer inte ha haft

[99] Witterhets-arbeten, Band 1: 2: 69.

[1] Kulling synes i sin uppsats om Dalins förhållande till Karl XII helt ha förbisett denna frihetstidens grundläggande antites.

någon betydelse. Ingen problematik finns heller i denna figur, och författarens inställning till honom är naivt beundrande, utan problem.

I Sinclairsvisan anslås grundtonen redan i trettonde strofen:

> Ther stod en wattu-konst och gret
> Så klara wattnet flödde,
> Så är sad Gubben hennes sed,
> Sen Carl den Tolfte dödde.

Det kan ju förefalla något egendomligt, att man begråter Karl i de dödas rike, men författaren vill ha fram den stämning, som han har för avsikt att bibringa sina läsare, och i den avsikten överför han den på äkta barockmaner på ett föremål.

Den egentliga Karl XII:s-bilden sönderfaller i två tydligt skilda partier. Det första är en porträttlik beskrivning (str. 20–25), det andra ett samtal mellan Karl XII och Sinclair, i vilket även Karl XI ingriper. Den stora skillnaden mellan dessa båda partier har av föregående författare redan påpekats. Ek karakteriserar Odels bild av Karl i jämförelse med Dahlstiernas såsom »heroiserad och sentimental»[2], en formulering, som väl torde innebära en tudelning av skildringen. Blanck konstaterar, att den romantiska skildringen vid Sinclairs inträde får »en ganska sentimental färg».[3]

Sinclairsvisans skildring börjar med en beskrivning av konungens yttre. Han är lång och välväxt och har kort, uppkammat hår, som liknar en krona på huvudet. Klädseln består av en blå, enkel klädesrock, älghudskyller samt älghudshandskar, som räcka långt upp på armarna. Den styva handskkragen täcker en manschett, och på rocken har kungen spänt ett tre finger brett gehäng av gul färg. I detta sitter en gruvlig pamp, som är dragen till en tredjedel. På fötterna har han stora stövlar, och på dem sitta stora sporrar, försedda med vassa kringlor. Han har också en stor, hög hatt, försedd med gyllene snören.[4]

Jämför man denna märkligt detaljerade beskrivning av Karls yttre med samtida skildringar, så visar sig överensstämmelsen vara mycket stor.[5] Det finns emellertid några detaljer, som äro sällsynta eller saknas i övriga skildringar, nämligen älghudskyllret, manschetten och den till en tredjedel dragna värjan

[2] Folksägen och folkdiktning i västra Sverige, s. 211.
[3] Festskrift till Hirn, s. 41.
[4] Se beträffande den sista detaljen textvarianterna! Både porträtt och samtida uppgifter tala om knapp i hatten (Kuylenstierna, Karl XII, s. 193 ff.).
[5] Sammanfattning i Kuylenstierna, Karl XII, s. 187 ff.

Den sista detaljen är särskilt värd att observera, eftersom den gärna leder läsarens tankar till föreställningarna om att Karl XII blev mördad. En berättelse om att Karl i dödsögonblicket dragit värjan till en del har existerat och också varit allmänt utbredd och trodd. Ahnlund har behandlat motivet om den dragna värjan just med utgångspunkt från Sinclairsvisan och sökt följa denna traditions utveckling.[6] Han citerar visans tjugutredje strof och har därvid observerat, att läsarterna för de två sista raderna växla. Ahnlund förklarar dock, att »den äkta och ursprungliga avfattningen» lyder så:

och ville ut, ge den sin del,
som träffa hennes hjälte.

Den andra läsarten:

..... ge den sin del,
som trotsat hennes hjälte

betraktar Ahnlund som sekundär.

Såsom det framgår av inledningen till det här bifogade avtrycket av visan, torde det för närvarande knappast vara möjligt att avgöra, vilken version som är den »äkta» avfattningen. Den visserligen mycket osäkra textutredning, som jag gjort, synes snarast tyda på att den läsart, som Ahnlund förkastar, är den trovärdigaste. Anmärkningsvärt är vidare, att visan i övrigt inte innehåller någon antydan om mordet, trots att Karl själv berättar om sin död. Inte heller i Narvadikten finnes någon sådan antydan. Enbart ur Sinclairsvisans text kan man knappast ha rätt att dra några bestämda slutsatser. Särskild anledning till försiktighet föreligger, eftersom Sinclairsvisan enligt Ahnlunds framställning synes vara ett av de första belåggen på sägnen om den dragna värjan och dess sammanhang med mordteorien.

I den med Sinclairsvisan nästan samtidiga dikten om Stockholm (nr 6) görs inte heller den ringaste antydan om att Karl XII skulle ha mördats, fastän Karls dräkt omtalas i samband med Arsenalen, där den förvarades:

Derinne ligga stilla
Råck, Hanskar, Elghuds wäst,
Som sig ha blodat illa,
När de ment Swerge bäst. (str. 5.)

I den dikt i Sinclairsvisans stil, som kom ut efter krigsutbrottet 1741 (nr 10), antydes mordteorien emellertid klart, dock utan att värjan är med:

[6] Sanning och sägen om Karl XII:s död, s. 173 ff.

Men si, det liumska — — — — — Skåll
Det giorde all ting illa. (str. 49.)

I sina skrifter från 1760-talet visar sig Odel upprepade ganger vara övertygad om att Karl blev mördad, och den halvdragna värjan är också med.[7]

Om det således inte är säkert, att Odel 1739 trodde på eller kände till historien om värjan, så har han i alla fall senare accepterat den.

Beträffande den till en tredjedel dragna värjan kan man till slut anföra en liten observation. Betraktar man nämligen de porträtt av Karl XII, på vilka värjan tydligt framträder, huvudsakligen porträtt av altranstädt- och lundatyperna, finner man gärna vid första anblicken, att det verkligen ser ut, som om värjan vore dragen till en tredjedel. En närmare granskning visar emellertid, att detta intryck måste vara en villfarelse. Belysning och antagligen utsirning av något slag ge den översta tredjedelen av skidan så ljus färg, att denna kan förväxlas med klingans.

Rörande de två andra ovanliga detaljerna i porträttet finner man, att Karl synes ha avlagt kyllret på väg till Narva.[8] Dock återfinnes detta på en rad porträtt, som härstamma från den s. k. narvatypen. Dräktens utseende förändrades också ofta vid avkopieringarna, framför allt i kopparsticken.[9] På vissa porträtt har Karl liksom i Odels narvadikt t. o. m. »skinande harnesk», vilket ju icke överensstämmer med verkligheten. Däremot överensstämmer detta drag väl med Narvadiktens kungagestalt och allmänna karaktär. Varken kyller eller manschett finnas på den dräkt, som Karl bar vid Fredrikshald. Manschett har jag sett endast på en av Erik Sparre utförd miniatyr, som Sjöberg avbildat i sin uppsats.

Något porträtt av Karl XII, där alla dessa tre detaljer finnas med, står knappast att uppleta, och därför är det troligt, att Odel ur sina erinringar av porträtt skapat bilden. Detta är en tolkning till Odels favör. Är den riktig, så har han från skilda håll hämtat dessa tre detaljer därför, att han har sett deras värde för skildringen. Värjan symboliserar stridslusten, den i olag sittande manschetten är ett tecken på krigarens lik-

[7] T. ex. i Tal... 1768, s. 120. Man observerar, att ingen dylik antydan finnes i manuskriptet från 1754 (nr 33). Pihlgrens berättelse om värjan offentliggjordes 1768 (se Paludan-Müllers kända arbete, s. 30).

[8] Kuylenstierna, a.a., s. 186.

[9] En sammanfattande framställning av Karl XII:s-ikonografien saknas ännu. Viktigare uppsatser i ämnet: Hahr, Karl XII:s-porträtten, Sjöberg, Några Karl XII-porträtt, Quennerstedt, Om Carl XII:s porträtten. En representativ samling reproduktioner av Karl XII:s-porträtt finner man i Bring, Karl XII.

giltighet för sitt yttre, och kyllret är symbolen för Karls personliga deltagande i striden. En god del av det liv, den instängda verksamhetslust, som präglar gestalten, hänger på dessa detaljer.

Ytterligare en sak i skildringen påkallar särskild uppmärksamhet, och det är heroiseringen av gestalten, ett drag som finns redan i Narvadikten. Karl har en oerhörd styrka. Hans länder äro »liksom berg», och händerna liknas vid björnramar. De samtida skildrarna äro eniga om att Karl var lång och välväxt och om att han visade en utomordentlig spänstighet. Här i visan finns emellertid också en tendens att göra honom kroppsligen övermänsklig. Han är en ny Herkules.[10] Man får lätt ett intryck av övermänsklighet även i proportionerna, t. ex. i strof 24:

Ibland så steg han up och gick
Med sina stöflar stora,
Som suto uti Krigsmans skick,
Men föga blancka woro;
Han hade spårrar uppå them,
Så stora at the passa
Åt sådan fot och Karla-lem
Med sina kringlor hwassa.

Man vågar väl hålla för troligt, att Sinclairsvisans skildring medverkat till att skapa den populära uppfattningen, att Karl var en otroligt stor och stark karl. En hjälte har alltid haft och har nog fortfarande i de breda lagren dessa egenskaper, och givetvis måste da Karl XII, vars hjälterykte gick över hela världen, ha dem i särskilt hög grad. I överensstämmelse med detta svenska hjälteideal är också Karl tecknad i Albert Engströms berättelse »Karl XII, Herkules och Gustav Mattson».[11] Där har hans porträtt fått plats i en roslagsskeppares kajuta, därför att originalet var den starkaste karl, som någonsin funnits! Till en sådan utveckling inbjuder onekligen Sinclairsvisans Karl XII:s-bild, där den fysiska kraften så starkt framhäves.

Detta första parti av visans Karl XII:s-skildring innehåller också en karakteristik av Karls inre egenskaper. De yttre attributen bli i Odels skildring genomgående symboler för det inre. Det ungdomliga modet lyser ur ögonen, och stridslusten präglar hela gestalten. Det manligt krigiska framhäves ytterligare av de förut diskuterade smådragen. Manschetten sitter i olag; det ligger ett suveränt förakt för elegansen i själva formuleringen: »Tror knapt manchetten satt i lag». Dessutom tjänar ytter-

[10] Jämförelsen gjordes redan av samtiden. Se Schück-Warburg, Ill. sv. litteraturhistoria, uppl. 3, 2: 426. Även hos Dalin förekommer den.

[11] I samlingen »Bläck och saltvatten».

ligare en realistisk detalj samma ändamål. Stövlarna äro föga blanka, såsom en krigsmans stövlar måste bli. Det ligger en anmärkningsvärd karakteriseringskonst i anbringandet av dessa realistiska små observationer.

Hela detta första parti av skildringen kännetecknas av en stark inre spänning hos Karl. Han präglas av en latent stridsvilja, som ytterligare framhäves genom hans oroliga vandrande fram och tillbaka. Hans lyssnande efter ljuden utifrån förstärker ytterligare det levande intryck denna skildring ger. Den instängda, av yttre tvång bundna energin strålar ut från gestalten. Det är något av lejon i bur över honom, och läsaren fångas omedelbart av denna skickligt framskapade stämning. Dessa strofer i Sinclairsvisan äro otvivelaktigt fullgod konst, och man torde i samtida litteratur knappast kunna finna ett värdigt jämförelseobjekt.

Efter den utförliga skildringen av Karl XII:s person går berättelsen vidare. Malcolm Sinclair inträder, och ett samtal utspinner sig mellan honom och Karl. Den senare frågar efter orsaken till Sinclairs ankomst till de dödas rike, och han visar sig synnerligen intresserad av de aktuella politiska förhållandena. När sultanen nämnes, avbryter Karl impulsivt samtalet och kallar de övriga Karlarna till vittnen. Dessa resa sig alla upp — en imponerande scen — och åhöra med intresse Sinclairs berättelse. Karl XII frågar så i upprörda ordalag, om modet och stridslusten alltjämt finnas kvar hos svenskarna. Han tänker med iver på hur härligt det vore att åter få rida i spetsen för »the gamle tappre Gjöther», och Sinclair förklarar, att dessa säkert med samma stridslust som förr skulle följa honom på slagfältet. Därefter anlända de utländska ministrarna, och efter deras uppträdande tar Karl XII med sig Sinclair ut i det fria, där de synas föra ett livligt samtal. När de komma in igen, är Karl upphetsad. Han förklarar, att han vill vända tillbaka till jorden för att åter pröva sin krigslycka. Karl XI dämpar emellertid sonens iver genom att förklara, att något sådant av naturliga skäl icke kan komma i fråga, och han drar sig inte för att diskret framhålla den olyckliga utgången av sonens föregående företag. Vid dessa ord börjar Karl XII gråta, och han förklarar, att hans kärlek till Sverige kommit honom att glömma allt. Under tårar påminner han sig sedan sina hjältebragder och ger själv en kort översikt av sin historia. Han inser emellertid, att det nu inte tjänar något till att tala om detta. Slutligen håller han ett avskedstal, där han önskar Sverige allt gott och där han tackar sina bussar för att han fått föra dem an.

Denna karakteristik förefaller en nutida läsare egendomlig. Karl skildras här som en impulsiv, lättrörd människa, vars exalterade uppträdande slår över i det teatraliskt sentimentala. Denna bild går stick i stäv mot den vanliga, som i stället framhäver lugnet, måttfullheten och oberördheten inför alla situationer. »Hans May:tz sinne war», säger Nordberg, »ganska fromt, at [vara] så Souverain Konung, och så oförskräckt Han ehjest war emot sina fiender, så omöjeligit war Honom, at säja at någon ett ondt ord, som skulle marquera Passion af ifwer och wrede.[12] Denna det senare partiets karakteristik synes svära mot det föregående och också mot hela visans martialiska anda. Vi erinra oss emellertid, att impulsiviteten och de starka känslorna utmärkte redan den Karl, som Odel tecknade i Narvadikten. Den klassiska epikens hjältar äro av samma typ, och även hos dem förekomma tårar. Det är emellertid också tydligt, att Odel stått under direkt litterärt inflytande av något slag, och allt tyder på att det är Fassmann, som här ligger bakom. Dennes förut nämnda *Ankunfft Caroli XII* erbjuder nämligen partier, som så starkt erinra om Odels framställning, att man nog måste förutsätta ett direkt beroende.

När Karl i Fassmanns skildring kommer »in dem Vorhoff des Reichs derer Todten»[13], vill han inte finna sig i att vara död utan vill genast tillbaka till jorden. Han är ytterst upprörd och ropar: »O ihr meine getreuen Officiers und Soldaten, wo seyd ihr? O ihr Löwen von Mitternacht! ihr meine tapfern Finnen und Lappen! in die ich jederzeit ein so grosses Vertrauen gesetzet, eilet herbey und erscheinet, zerbrecht und forciret die Mauren und Thore dieser Wohnungen: zerreisset die Bande des Todes, so mich gefesselt halten, und befreyet euren König, damit er noch ferner das plaisir haben und euch commandiren möge».[14] Vid detta ropande kommer hertigen av Holstein in, och han spelar här samma roll som Karl XI i Sinclairsvisan. Hertigen yttrar bland annat: »Zudem können Ew. Majestät versichert seyn/ dass die Menschen auf der Erde weil sie einmal Dero erblasten Cörper gesehen/ Sie nicht mehr in ihre Gesellschafft aufnehmen/ noch Dero Unterthanen Dieselbe vor ihren Herrn und König erkennen/ sondern Sie als ein Gespenst fliehen/ verbannen und austreiben lassen würden.»[15] I Sinclairsvisan säger Karl XI:

70. Om tu nu skulle komma hän,
Wor ingen som tig kände,
I hela wida Swerges Lähn,
Ell' tankan på tig sände.

[12] Nordberg, Karl XII:s historia, 2: 688.
[13] Fassmann, a.a., s. 8. [14] A.a., s. 9. [15] A.a., s. 11.

Denna passus, som direkt motsäger Sinclairs förklaring strax förut, att svenskarna fortfarande skulle darra, om de finge se kung Karls genomskjutna hatt, låter förstå sig, om man antar, att den är lånad från Fassmann.

När Karl i Fassmanns arbete inser, att han verkligen är död, håller han precis som i Sinclairsvisan ett avskedstal: »Ich sage dir dannenhero à Dieu, ô du Nation, die ich beherschet, und die ich jederzeit so hoch gehalten und geliebet habe. à Dieu ihr meine wehrten Officires und Soldaten, die ihr zu allen Zeiten und Stunden, eine so grosse Treue und Ergebenheit vor mich habet blicken lassen, und die ihr alle Gefahr, Noth und Fatiguen, so treu und standhafftig mit mir ausgestanden.»[16] I Sinclairsvisan heter det:

80. Så må tå wäl j Bussar blå
J lejon uti Norden,
Låt se ni altid på Er stå,
Och ägen Norra Jorden,
Jag tackar Er för hwar en dag
Jag Eder commanderat,
För ni gick på i mina slag
Och weko ingenthera.

Överensstämmelserna äro ju till och med verbala. I fortsättningen låter Fassmann Karl också säga farväl till Stanislaus, om vilken Karl förfrågar sig även i visan.

När Karl sedan kom från försalen »in den glückseligen Auffenthalt derer Todten.../ verliess ihn der kalte Todes Schweiss/ der von der Zeit an/ als er den fatalen Schuss bekommen, biss hieher/ häuffig von ihm geflossen war/ auf einmal. Es deuchtete ihm/ als wann ihm eine 100000. Centner schwere Last gantz jählings von den Hertzen hinweg fiel/ wodurch er sich über alle massen soulagiret befand. Eine Göttliche Dunst und Krafft drang in alle seine Glieder.»[17] Denna skildring motsvaras i Sinclairsvisan av Sinclairs inträde i sitt »rum» (str. 81 ff.), där han undergår samma förvandling. Det förhållandet, att Karl själv berättar sin historia i Sinclairsvisan, äger också sin direkta motsvarighet hos Fassmann. Man kunde utföra jämförelsen att gälla ytterligare några enskildheter, men det anförda torde räcka. Det är således högst sannolikt, att Odel i detta parti har begagnat Fassmanns kuriösa arbete.

Omöjligt är det inte, att Odel velat besvara det angrepp, som Fassmanns skrift för honom säkerligen innebar, och att han då råkat att bli bunden av den författare, mot vilken polemiken

[16] A.a., s. 13.

[17] A.a., s. 14 f. Uttrycket *Göttliche Dunst* påminner om Sinclairsvisans *Guda lust* (665).

riktades.[18] Påpekar man dessutom överensstämmelsen med den av Fassmann avtryckta, förut omtalade broschyren, så förefaller det klart, att Odel med intresse och behållning läst Fassmanns tydligen mycket spridda bok. Tårarna saknas visserligen i denna, men de skulle ha gått utmärkt ihop med stilen och tonen i övrigt. I och med detta äro vi nere i ett litteraturskikt, som numera är fullkomligt glömt och icke ens av fackmannen nämnvärt känt. Förhållandet ger en fingervisning om var vi ha att söka den underström i idéernas utveckling, som ibland till synes omotiverat går i dagen och då ter sig svårförklarlig.

Sammanfatta vi denna undersökning av Karl XII:s-bilden i Sinclairsvisan, så finna vi, att den består av två skilda partier. Beskrivningen av hans yttre bygger troligen på porträtt och ej på muntlig tradition och är till största delen i överensstämmelse med samtida källor. Den yttre beskrivningen är gjord med sådana medel, att den samtidigt i varje detalj ger uttryck åt inre egenskaper. Bilden är konkret och full av liv, och författaren har på ett utomordentligt sätt skapat en stämning av stark men innestängd och bunden aktivitet hos konungen.

Det senare partiet skildrar efter Fassmann men också i överensstämmelse med klassisk tradition konungen som en ytterst häftig och obehärskad person. Skildringen har ett teatraliskt drag.

Givetvis är det såsom förut påpekats den förra delen av karakteristiken som kommit att leva. Även ur konstnärlig synpunkt är detta resultat fullt berättigat.

Blanck har gjort en jämförelse mellan Dalins bild av Karl XII i Sagan om hästen och Sinclairsvisans skildring.[19] Han framhäver, hur romantisk Odels skildring är i förhållande till Dalins. Denna undersökning har endast bekräftat detta omdöme. Möjligen ger den tillfälle till en ytterligare nyansering i värdesättningen. Man föreställer sig gärna, att Sinclairsvisans bild är en kodifiering av karolinernas tradition. Detta torde emellertid icke vara fallet, ty visan uttrycker icke krigarens syn på sin fältherre, utan den ger uttryck för en art av romantik, som fordrar avstånd från föremålet. Mahända var det icke utan betydelse i detta fall, att Dalin var tio år äldre än Odel. De äro också representanter för två skilda temperament. Dalin

[18] Att Fassmanns arbete uppfattades så, kan man se av de temperamentsfulla anmärkningar, som finnas i ett exemplar av arbetets femte upplaga (1723) i Historiska seminariets bibliotek, Uppsala. Boken har namnteckningen »Olof Andersson Knös Upsala 1784», men oläsliga spår av äldre namnteckningar finnas. Inuti boken finnes barnsligt betonat klotter, bl. a. namnen Greta och Eric Siberg. Knös, 1784 e. o. fil. adjunkt i Uppsala, sedan lektor i Skara, var gift med Greta Siberg, sondotter till prosten i Skövde Siberg. Troligen var boken från hennes hem, och då är man inne i Odels miljö.

[19] A.a., s. 41.

var en modern, sammansatt natur, kritisk och kall till sin läggning, medan däremot Odel var en entusiast, som i viss man har tecknat sig själv i Karl XII:s gestalt. Säkert har också sentimentaliteten i någon man funnits hos honom.

Sinclairsvisan är Karl XII:s-romantikens första stora urkund av betydelse. Att till fullo fastställa den säkerligen oerhört stora betydelse den haft framför allt för folklig uppfattning torde icke vara möjligt, men denna kan säkerligen inte överskattas. Visans enorma spridning är en borgen för denna uppfattnings riktighet. Men även inom litteraturen har den haft sin stora betydelse, ty den har utan tvivel satt spår både hos Tegnér och Atterbom. Här är emellertid icke platsen att följa visans öden i senare tider. Det räcker med att konstatera, att dess Karl XII:s-bild blivit av idéhistorisk betydelse.[20]

Man saknar i Sinclairsvisan många av de drag, som höra till den populära föreställningen om Karl XII. Dessa återfinnes emellertid i *De makalöse...* (nr 10). En herde talar till sin kamrat:

15. Du säger: Far din togs til Kneckt
Där han sitt Säds-lass kiörde
Och Mor din dåna wid sin Sickt
Så snart hon detta hörde.
Än Store Carol, kiära du,
När Han sitt hem måst lämna
Och resa från sin wackra Fru*
At Hennes orätt hämna?

16. Han satt som en Demant i Gull
Och sken på Kunga Stolen;
En unger Herre Dygde-full,
Som ägde Norra Jolen:
Den aldraförste war, som fram
Med dragen Klinga tåga,
Och fächtade i rök och dam,
I Dunder, Brak och Låga.

17. Han red med Hatt om Jule-tid,
Så litet Hår Han hade,
På bara halm Han sig ock nid
At hwila ofta lade.
I Sniö och Glopp, i Kiöld och Frost
Han qwista kring, marchera,
Och höll til goda Husmans Kost,
Med watten sig tractera.

[20] Fehr, Anders Odel, s. IX f.
* Swea.

18. Han utstod för sit Rike skul
Alt hwad som swårt må nämnas,
Och glaset Hans war redan fullt,
Förr än som Han fick hämnas.

Här framdras alla Karls asketiska egenskaper såsom efterföljansvärda offer för fosterlandet. Det är de traditionella dragen, som sedan ha återgått i alla framställningar av Karl XII:s karaktär. Dock lystrar man vid vissa uttryck, som klinga på ett annat sätt än Odels vanliga språk, liksom förhållandet alltid är, när han är inne på något älsklingsämne. Rök och damm, köld och frost! Tegnér och Runeberg komma en i minnet. Säkerligen ha dessa två mycket gemensamt med 1700-talets folkligt populära dikt. Tegnérs Karl XII och »Soldatgossens» krigarideal äro av samma art som Odels hjälte.

* * *

I det föregående har uppvisats, att Sinclairsvisan kan betraktas som en utlöpare av den litterära genre, som går under namnet »samtal i de dödas rike». Vi ha också sett, huru dessa samtal hos Fassmann delvis bli nyhetsförmedlare. I själva verket kan Sinclairsvisan också sägas tillhöra en genre, inom vilken nyhetsförmedlingen var en huvudsak, nämligen nyhetsvisan eller tidningsvisan. Sådana visor ha tydligen åtnjutit en mycket stor popularitet. Deras ämnesval är vanligen av upprörande art, mord, avrättningar eller andra märkliga händelser av något slag. Ofta behandlas dagspolitiska företeelser i samband med krig o. dyl. Detta område inom litteraturen är tämligen outforskat, och beröres oftast endast i förbigående. Hit får man räkna den tyska företeelse, som kallas »Bänkelgesang» och som sedan imiterades i konstdikten. Skillnaden mellan denna visart och en mängd »folkvisor» torde också vara dunkel. Betraktar man med John Meier som folkdikt det, som »im Munde des Volkes — Volk im weitesten Sinne genommen - - lebt, bei der aber das Volk nichts von individuellen Anrechten weiss oder empfindet»[21], så torde framför allt nyhetsvisan få betraktas som folkvisa. Sambandet mellan några tyska folkvisor och tidningsrelationer har uppvisats av en tysk forskare[22], vars intresse dock huvudsakligen är riktat på att följa den muntliga traditionens omformande av innehållet. Redan tidigt blev denna nyhetsförmedling en industri.[23] Det är klart, att speciella tendenser

[21] Kunstlieder im Volksmunde, s. I.
[22] Erich Seemann, Newe Zeitung und Volkslied.
[23] Meier, a.a., s. XLVII ff. Detta gäller särskilt »der Bänkelgesang». Med utgångspunkt från en uppsats av Hans Naumann, Studien über den Bänkelgesang, har man i Tyskland ägnat stort intresse åt denna där ännu levande

och syftemål lätteligen kunde förfäktas i sådana visor och att människornas nyhetshunger utnyttjades i framför allt politiska syften. En mängd s. k. historiska folkvisor torde vara att betrakta ur denna synpunkt.[24] Man kunde gott våga den hypotesen, att en stor del av dessa visor äro att betrakta som propagandalitteratur, säkerligen ofta inspirerade från ledande håll. Visor om slag och andra händelser äro oftast rimmade och ibland tendentiösa upplagor av tryckta eller otryckta relationer.

Jag har vid denna översikt rört mig med endast tyskt material, då det förefaller att vara mest bearbetat och då man kan förmoda, att förhållandena äro likartade på svenskt område. Den art av visor, som beträffande innehållet överensstämmer med »der Bänkelgesang», bygger utan tvekan på prosarelationer. Den lever än i dag i vårt land och utgår från tidningarnas meddelanden.[25] Går man till de svenska historiska och politiska folkvisorna, så ser man, att de äro av samma art, de ha en bestämd tendens och äro propagandalitteratur. Av denna art äro så gott som alla *sjungna* politiska visor. Nylén har uppvisat detta för *Eriksvisans* del så tidigt som omkring år 1500, och det samma torde gälla även för övriga 1500- och 1600-talsvisor.[26] Ingvar Andersson har visat, att *Giöta Kämpawisa* och några dikter av Wilhelm Kruse gå direkt tillbaka på relationer och andra officiella akter.[27] Det förefaller som om detta förhållande borde ha varit för samtiden fullt medvetet, ty var skulle man eljest ta sina uppgifter? Den politiska publicistiken är emellertid ett av både litteraturhistoriker och politiska historiker förbisett kapitel, där endast enstaka

---

företeelse. Viktigare uppsatser utom Naumanns äro Otto Görner, Der Bänkelgesang (Mitteldeutsche Blätter für Volkskunde 7, 1932, s. 113—128, 156—171, och Georg Jacob, Zur Geschichte des Bänkelsangs (Litteræ orientales. Orientalische literaturbericht, H. 41, Jan. 1930, s. 3—15). Den senare framför skäl för att genren kan ha orientaliskt ursprung. För denna undersökning ge dessa uppsatser inte mycket, då de först och främst begränsa genren mycket strängt och dessutom se företeelsen enbart ur folkloristisk synpunkt. Beröringspunkterna mellan å ena sidan de visor, som »die Bänkelsänger» föredrogo, och å andra sidan tidningsvisor och historiska folkvisor förefalla så många, att gemensam behandling vore nödvändig och naturlig.

[24] I Schrœder, Das historische Volkslied des dreissigjährigen Krieges konstateras, att visornas mål är »Stimmung zu machen für parteiische Interessen» (s. 164). Tyska historiska visor kunna studeras bl. a. i Hartmann, Historische Volkslieder, 1—3, Ditfurth, Die historisch-politischen Volkslieder des dreissigjährigen Krieges, Ditfurth, Die historischen Volkslieder 1648—1756.

[25] Enligt dagspressen förekom en visa om Salamorden. Visan om Titanic sjöngs allmänt i författarens barndom.

[26] Studier tillägnade Otto Sylwan 1924, s. 33 ff. Visan om Tord Bondes mord torde också höra hit.

[27] Giöta kämpavisa och dess skildring av Narvaslaget, Wilhelm Kruse. Ett bidrag till kännedomen om den politiska agitationsdiktningen under Karl XII. Beträffande Giöta Kämpawisa har E. Noreen uppvisat samma sak samtidigt i sin kommentar till Vitterhetssamfundets upplaga av Dahlstiernas skrifter.

djupgrävningar utförts.[28] Det torde bl. a. bero på att materialet är tämligen svårt att handskas med.

Sinclairsvisan är utan tvivel att räkna som en sådan för vissa politiska motiv tillrättalagd tidningsvisa, och Odel ansluter sig säkerligen medvetet till en allmänt uppskattad genre. Att i detta avseende hänvisa till någon bestämd förebild torde vara svårt. Närmast till hands ligger en jämförelse med *Giöta Kämpawisa*. Man torde dock svårligen kunna uppvisa några direkta överensstämmelser mellan dessa två dikter. Olikheterna äro i stället synnerligen påfallande, trots att dikterna tillhöra samma genre. Någon anslutning till folkvisan finns nämligen ej i Sinclairsvisan, och den är heller ingen landsmålsdikt som Dahlstiernas visa.[29] Man torde uttrycka saken bäst genom att säga, att Sinclairsvisan anknyter till nyhetsvisans tradition men sannolikt icke är beroende av något visst exemplar av detta släkte, vilket däremot är fallet med Giöta Kämpawisa. Den enda likheten mellan de båda visorna består i att de båda utnyttjat tryckta relationer och att de båda ha en bestämd tendens.

Den politiska tendensen måste betraktas som det ur författarens synpunkt mest väsentliga i *Sinclairsvisan*. Allt är ställt i tendensens tjänst, skildringen av mordet, redogörelsen för den aktuella politiska situationen, porträttet av Karl XII. Man har då alla skäl att misstänka, att de fakta, som återgivas, framställts på ett sätt som främjar detta ändamål.

Redan i företalet fastslår Odel ämnets brännbara karaktär och beklagar, att han därför inte kan tala så öppet, som han skulle vilja. Man har med rätta anmärkt, att öppenheten dock är mycket stor, varför denna ursäkt förefaller tämligen överflödig. Som orsak till diktens tillkomst anföres det förhållandet, att man efterlyst dikter över den fallne hjälten:

Företal str. 2. Hesa Swanor skrika illa,
At Thalia tiger stilla,
När som hon bör qwillra til,
Säga: at hon wet ej gråta
När som hon bör rinna låta,
Strider ström för hjelte gill.

All sannolikhet talar för att denna strof tillkommit med anledning av *Then swenska sanningens* tionde nummer, en tidskrift, som utgavs av den flitige versmakaren Andreas Hesselius

[28] Instruktiv är Helge Almquists uppsats Bidrag till kännedomen om den karolinska tidens politiska publicistik.

[29] Olikheterna mellan dessa visor betonas av Ek, men ut ifrån en annan tankegång än denna (Folksägen och folkdiktning i västra Sverige, s. 212).

Americanus.[30] Detta nummer innehöll en gravskrift över Sinclair, i vilken författaren uttryckte sin förvåning över skaldernas tystnad:

> Men när en Sinclair dör, då tiga alla stilla
> Jag undrar mycket hwad de der med sig inbilla?
> Ty kom min Skalde-Mö; och säg hwad fattas nu?
> Är Phœbus blefwen siuk, så börja genast du.

Detta nummer av Then swenska sanningen censurerades en vecka senare än Sinclairsvisan[31], varför anspelningen måste vara tillkommen efter censors improbation.[32] Redan förut ha vi ju sett, att visan måste ha omarbetats, innan den trycktes, eftersom censor uppger, att den bestod av 81 strofer. Denne nämner ej heller något företal, varför man får ytterligare en anledning att antaga, att företalet kommit till efter misslyckandet hos censor. Orden om att man inte får tala öppet torde i så fall vara riktade mot censor.

Den dikt, till vilken Odel således medvetet anknyter, är en för Hesselius mycket typisk produkt. Utan tvivel står Sinclairsvisan på ett högre plan, vilket inte hindrar, att man kan finna en del överensstämmelser, vilka jag dock ej anser nödigt att anföra, då de utgöras av poetiskt allmängods. Revanschtanken finns redan i Hesselius' dikt, dock något hovsammare uttryckt än i Odels:

> Af skarpa skott han dog; blir han af gråt odödlig?
> Bör wåra hiertan blått / i tårar wara rörlig?
> Ell huru menen I / som ägen manna-mod?
> Will wattnet tro förslå / emot slik Hieltes blod?

Den tomma raden talar dock ett tydligt språk.[33] Skildringen av händelseförloppet är hos Hesselius icke så utförlig som hos Odel, och i det fallet har den senare nog hämtat uppgifterna från annat håll.[34]

---

[30] Om tidskriften och dess författare se Sylwan, Sveriges periodiska litteratur, s. 199 ff.!

[31] Benzelstiernas censorsjournal, s. 107. Troligen är det denna gravskrift som säges vara utkommen den 19 okt. (Kanslikollegii prot. 19 okt. 1739).

[32] Jfr Fehr, Den politiska visan, s. 33!

[33] I 19:de numret av sin tidskrift varnade dock Hesselius för kriget:

> Det är och sant man tror sig ingen orkar flytta,
> Och tänckер ei uppå at större båt än Bytta,
> Har seglat sig omkull på litet Ålands-Haf;
> Fast han til Hålland förr båd' seglat an och af.

[34] Hesselius sätt att få sina uppgifter är värt att anföra:

> Jag lopp kring Stockholms Stad, at efter Rycktet lela,
> Och fast det teg med somt, så fick jag likwist weta . . .

I enlighet med Fassmanns tillvägagångssätt skildrar Sinclair i Odels dikt själv sitt öde, fast skildringen här genom den livliga dialogen mellan honom och Karl blir mycket mera medryckande. I detta samtal inväves även en framställning av den aktuella politiska situationen i Sverige. Karl frågar först, om landet fortfarande är i krig med Ryssland. Svaret är ironiskt och hånfullt: man skulle ha anledning att tro det, men efter vad man säger, stå de två rikena i stället i vänskapligt förhållande till varandra. De officiella förhållandenas illusoriska karaktär är härmed fastslagen. Ryssland är Sveriges ovän innerst inne, det visar detta mord. Sedan ber Karl om en redogörelse för det aktuella läget, och en sådan får han också genast (str. 36—38). I ett traditionellt bildspråk skildras Sverige som en dam, vilken i lugn och ro njuter freden i Fredriks hägn. Även i framtiden har hon beräknat att få sitta hemma i fredligt arbete, men för säkerhets skull har hon dock berett sig till försvar, ifall någon skulle komma för nära. Denna skildring av freden har en oefterhärmlig ton av undertryckt förakt. Så berörs omvälvningen 1738—39. Svea klär sig i hatt och tål ingen mössa — partinamnen äro redan här fullt gångbara. Därefter följer en hyllning till kungen, som i enlighet med traditionen från Dahlstierna skildras som Sveas äkta man. I fortsättningen beröras en del enskildheter. Den polska politiken är numera kanske intet att göra åt, men i Sinclairs svar på Karls fråga om Stanislaus skymtar dock en djärv tanke: kanske kan denne än en gång få sin krona, om himlen så vill, ty man vet ju inte vilka följder ett lyckosamt svenskt krig mot Ryssland kan få — den tankegången anar man.

Karl frågar vidare, hur det är med freden. Svaret innehåller en förhoppning om landvinst från Ryssland:

52. Nej, nej Hans Maj:t tro fritt
Sultan har hårda näwar.
Och felas föga — — sitt
Och ojämnt byte jäfwar.

Bakom detta ligga de förhoppningar, som man hyste med anledning av kriget mellan Ryssland och Turkiet. I strof 41 omtalas detta såsom pågående. Ett par veckor före Sinclairsvisans censurering hade fred emellertid slutits mellan de stridande, men underrättelsen härom nådde ej Sverige förrän i början av oktober.[35] I någon nämnvärd grad inverkade dock icke fredsslutet på revanschstämningens styrka. Skildringen av det aktuella politiska läget är således gjord ur extremt aktivistisk synpunkt, närmast överensstämmande med det yttersta hattlägrets

[35] Malmström 2:372 f.

uppfattning. Trots att visan antagligen har omarbetats, sedan den rysk-turkiska freden blivit bekant, har innehållet fortfarande denna karaktär.

De källor, som utom muntliga berättelser kunnat stå Odel till buds för skildringen av mordet, äro icke så få. Närmast till hans ligger det att tänka på relationen i Mercure historique et politique för augusti, eftersom denna tidskrift då eftertrycktes i Stockholm, vilket f. ö. visar hur starkt det politiska intresset måste ha varit. Det separattryck av denna relation, som med svensk parallellöversättning utgavs, var den 19 oktober 1739 ännu ej utkommet[36], varför det knappast kan komma i fråga. I sak förefinnas mellan dessa två ej heller några skiljaktigheter. Emellertid hade man säkerligen också tillgång till skrivna relationer, framför allt till den i en mängd avskrifter bevarade relationen ur Hallische Zeitungen. Även i fråga om de tidigare relationerna äro överensstämmelserna mycket stora.

Visans berättelse om mordet består av två partier. I strofema 26—30 beskrives Sinclairs utseende och ges en kort översikt av händelseförloppet, vilket sedan utförligt skildras i strofema 40—50. I ett fall stämma uppgifterna i de båda partierna icke överens. I det första uppges nämligen att Sinclair hade skottsår i bröstet, medan i det andra omtalas ett skott genom huvudet. Möjligen skulle denna detalj kunna tyda på att de två partierna hade olika avfattningstid, men det förefaller mig naturligare att antaga denna egendomlighet i konstruktionen vara tillkommen för att göra samtalet naturligare och livligare. Uppgifterna behöva ju ej heller absolut motsäga varandra.

En jämförelse mellan relationen ur Hallische Zeitungen och visan resulterar i mycket stora överensstämmelser. Ungefär samma uppgifter förekomma visserligen i Mercure historique, men användningen i strof 43 av ordet »Amptet» tyder på tysk eller svensk förlaga. Något som motsvarar inledningen i Mercure saknas i Hallische Zeitungen men finns däremot i visan:

s. 154	str. 40
Un Major Suedois nommé Sainckler, qui a fait quelques voyages à Constantinople par ordre de sa Cour, depuis deux ans...	Ty for jag stad i största hast, Kom lyckligt ock tilbaka, Men åter bort på lyckans kast Min Konungs wärf bewaka.

Härefter övergår jag till en jämförelse mellan visan och relationen ur Hallische Zeitungen.[37] Relationen förmäler huru »öfweramptet» i Breslau får underrättelse om Sinclairs ankomst.

[36] Kanslikollegii prot. RA. Möjligt är också, att Odel fått informationer på privat väg.

[37] Jag följer en svensk översättning i UB N 220.

På grund av de stränga bestämmelser, som tillämpas med anledning av pestfaran, later amtet undersöka fallet. Sinclair uppträder rätt skarpt och visar klara papper. »Öfwer Directeuren» skickar då

»en af sina Hofmän til Majoren, och lät thet förefalna på bästa sätt hos honom ursäckta, efter the stränga Kejserlige befalningar Directeuren thertil twungit, men sedan han nu omständigheterne fådt weta, kunde the båda utan hinder widare resa hwart the wille.

str. 43

Nu war jag rester ther ifrån
Til Breslau ändtlig kommen,
Warest när såsom min person
Af Amplet blef förnummen,
Mig önskades en lycklig fart
Til Swenska Kungens länder,
Det jåg ock uptog för en art
Af Swerges trogna wänner.

Om man får antaga, att strofens tredje och fjärde rader betyda »när amtet fick veta vem jag var», vilket väl är meningen, så är överensstämmelsen tydlig. I relationen berättas därefter, hur Sinclair och hans reskamrat i vagn begåvo sig från staden. Två timmar senare kommo Kütler med en löjtnant och fyra dragoner till staden, och deras underhandlingar med myndigheterna skildras utförligt. Så småningom fortsatte de sin jakt och upphunno vid Neustädtlein majoren, varefter de gjorde sällskap med honom och samtidigt bytte hästar i Grünberg. Därefter togo alla vägen mot Christianstadt.

Men när the kommo öfwer Schlesiske gräntsen på Sachsiske botnen lemnade hufwudmannen[38] sin Leutenant och manskapet wid wagnen och jagade med en Postillon förut till Christianstad, at se om ther inne lågo garnizon, hwarpå han i full sträckande åter mötte the andre. När han tå hade nalkatz wagnen, i hwilcken Majoren och Franska Kiöpmannen woro, satte han strax Majoren Pistolen på bröstet med ord: Tu skall gifwa tig, eljest måste tu på ögnablicket dö.

str. 44

Men när jag sen wid pass tre mil
På wägen ther från hunnit
(På wagn från staden hunnit)
For en af sex lik som en pil
Förut, then sen mig wunnit,
Han kom tilbaka lade an
. . . . . .

Dragonerne sprungo af hästerne, slogo Coffertarne eller Kistorne up, och togo ut alla bref, theribland ock war en stor sammanrullad Carta, . . .

str. 45

Och refwo til sig alt thet som
På papper war upskrifwit,
Der jag helt troget handlat om
Hwad Sweriget nyttigt blifwit.

Hufwudmannen tilsade Majoren under hot af döden, at bekienna, hwad han om hela saken wiste. Men när majoren thet ey göra wille, och förklarade sig, at honom icke wore mera bekant, än hwad i

str. 46

Sen sporde han mig åter til
Hwad mera nytt jag hade,

[38] Hauptmann = kapten.

brefwen stode, them Hufwudmannen redan i händer hade, påminte honom thenne än en gång, sig wähl betäncka, efter han eljest skulle strax mista lifwet. Och när Majoren sig än til altzintet wille förstå, gaf Hufwudmannen sin Leutenant en winck, fattade Majoren i armen, och förde honom några steg widare i buskorne, samt med en tertzeroll bakefter skiöt honom öfwer ända, då strax Dragonerne sprungo till, höggo kroppen i stycken, och synnerligen giorde ansichtet okient.

Jag teg ther på förbittrad still.

Då annan en strax lade,
Mig genom hufwud med ett lod,
Så at jag nödgas falla,
Min själ for bort mitt hjerte blod
och krafter blefwo alla.

str. 47
Sen höggo the mig lem från lem.
Fast hjertat i mig picka.

Enligt relationen i Mercure historique var det löjtnanten och icke kaptenen, som sköt Sinclair, något som visan också angiver. Vissa detaljer återfinnas emellertid ej i dessa relationer. Platsbestämningen »wid pass tre mil» (str. 11 från Breslau finns delvis i det »Extract aus Grüneberg den 26 Junij 1739», som Rudenskiöld den 19/30 juli skickade till Gyllenborg[39], där avståndet dock gäller från Neustadt och ej från Breslau. Vad som kan ligga bakom det förhållandet, att Sinclair i visan vid sin ankomst till de dödas rike medför en av fiendernas pistoler, är svårt att avgöra. I relationen ur Hallische Zeitungen står det endast, att Sinclair ville »bemächtiga sig Pistolen». Måhända har detta givit uppslaget till Sinclairs verkningsfulla entré med spänd pistol i hand.

Den i strof 19 relaterade historien om Sinclairs porträtt finns ej heller i någon av de tidigare relationerna, men den var säkerligen allmänt samtalsämne i Stockholm. De i denna affär inblandade personerna sakfördes, och redan den 17 aug. hade justitiekanslern fått handlingarna i målet, vilket dock av myndigheterna nedtystades.[40]

Även i en del andra fall återger visan säkerligen aktuella diskussioner, och den tar utan tvekan parti i dessa. Kritiska synpunkter anlades nämligen också på Sinclairs uppträdande. Browallius' förut anförda referat av ett bordssamtal om mordet är upplysande. Efter en skildring av mordet fortsätter han: »Här om raisonnerades så: Zinkler borde intet warit i stånd at kunna bli öfwerfallen, han borde rest in cognito förklädd, med flera drängar etc. at han intet giordt motstånd ser underligit ut, än mera, at han lät ransaka sine coffertar på sådana ordres, det kunde ingen ting skie utan dom.»[41] Går man efter genom-

[39] Rudenskiölds koncept i UB F 381 m.
[40] Rådsprotokoll i justitieärenden 17/8 1739. RA.
[41] UB. N 971.

läsningen av denna kritik till Odels framställning, verkar det som om han direkt polemiserade mot Browallius, så bra passar det ihop. Odel har tydligen tagit till sin uppgift att gendriva allt, som kan hindra Sinclairs upphöjande till en fläckfri nationell hjälte. Påståendet att Sinclair skulle ha varit speciellt ryssfientlig[42] vederlägges ivrigt:

40. Kom lyckligt tit förrättadt wäl,
Hwad mig war budit gjöra,
Fast owäns arga falska själ
Wil smäde tal kringföra.

Detta bemötande återkommer senare i utförligare form:

42. Man tillad' äfwen också sen,
Och ilskan ther med wiste,
At mången ryss båd arm och ben
För min skull plötsligt miste,
Och at jag kund' ej för min död
Thet wäna folcket lida,
Samt at min klinga ofta flög
Okallat ur min skida.

Browallius uppger bl. a. också, att Sinclair under sin fångenskap i Ryssland dödat två ryssar. Möjligen har han sin uppgift från en ryssvänlig latinsk gravskrift över Sinclair, och i så fall är väl Odels polemik även riktad mot denna. Browallius' uppgifter stämma dock icke med denna anklagelseskrift, där majoren säges ha på förrädiskt sätt mördat en vän och kamrat. Enligt Odel är denna kritiska syn på hans hjälte fullständigt felaktig:

48. Och således har oskyldigt jag,
För owän misstänckt blifwit,
Och har för samma sett min dag,
Och måst qwittera lifwet,
Min själ war ännu aldrig arg
På Ryska Kejsarinnan,
Dock ryssar mig som björn och warg
Handterat härutinnan.

[42] Browallius kallar honom ryssarnas huvudfiende.

[43] Jag känner denna skrift endast från Stöver, Unser Jahrhundert, 3: 253 ff., där den förklaras vara sällsynt. Den finnes översatt till svenska i en svensk översättning av denna del, Översigt af svenska historien under den sista frihetstiden, uppl. 2, s. 188 ff. Om detta tryckts separat, är obekant, men Stövers ordalag tyda på att så varit förhållandet.

Anmärkningen över att Sinclair inte skulle ha försvarat sig upptar Odel utförligt. Vid sin ankomst till de dödas rike är majoren i försvarsposition, men döden hann före:

30. Had jag fådt tid jag them igen
Skull snälla piler gifwit.

Senare frågar Karl XII rakt på sak:

50. Säg fick tu ej som tapper Karl
Tig wärja för slik skada.
Nej, sade han, the röfwat bort
Som tjufwar wapen mina

I de här förut begagnade relationerna finnes icke någon förklaring på det egendomliga förhållandet, att Sinclair ej satte sig till motvärn. I Omständelig Berättelse... 1741 skildras emellertid, huru mördarna lyckades få de resande att lämna sina vapen. Denna framställning bygger i stor utsträckning på Sinclairs reskamrat Couturiers uppgifter, och dessa ha med all sannolikhet tidigt spritts, ty Couturier bör ha anlänt till Stockholm redan i mitten av september, eftersom han den 29 augusti var i Stralsund.[44] Odel rehabiliterar fullständigt sin hjälte i detta avseende. Trots att denne genom list frånhänts sina vapen, uppträder han synnerligen modigt och försöker att försvara sig.

Browallius' andra anmärkning, som rör Sinclairs oförsiktiga sätt att färdas, besvarar Odel ej. Den går ju ej heller ut på Sinclairs ära.

Resultatet av denna undersökning blir således, att Odel skildrar mordet efter då tillgängliga relationer men att han också anknyter till muntliga diskussioner. Hans avsikt är trefaldig: att meddela nyheter, att glorifiera Sinclair och att mot bakgrund av detta och en tillrättalagd skildring av det politiska läget skapa en opinion för krig mot Ryssland. I denna avsikt konfronteras också Sinclair med den svenske hjälten framför alla andra, Karl XII, och denne fastslår, sedan han förvissat sig om omständigheterna, att Sinclair i allo uppfyllt de krav, som man kan ställa på en svensk krigsman. För att upphöja Sinclair tillvaratagas alla möjligheter. Han har vid ankomsten till underjorden ännu kvar sin mänskliga förmåga att känna smärta, men

68. Han tog en Air som modig karl
Och dölgde sina plågor.

[44] Brev från kapten Åderman till Ehrenpreus. Tryckt bl. a. i Den Svenska Fatburen 4: 99.

Det ryska förräderiet är klart framställt, och ryssarnas grymhet framhäves starkt i skildringen av den mördades utseende, en skildring, vars blodiga detaljer erinra om dikten över slaget vid Narva:

26 Hans ansicht war med blod beskjölgt,
Nedsablatt, trampat, slagit,
Och bröstet som hans hjerta dölgt,
Had grofwa skott intagit.

27 Hans hjerna sått i håret klent.

Karl konstaterar också, att Sinclair ser ut som om han vore slaktad. Ständigt upprepas orden om blodet:

33 Se hwar han står, och Bloden ned
I strida strömmer rinner

34 Wår Sinclair . . .
Som theras blancka silfwer-golf,
Med röda saften målat.

35 Ty klef han fram uti sin blod,
At den kring benen stänckte,
Ett Karla wäsend, Hjelte-mod
I röda köttet bläneckte.

Allt detta är resultatet av ryssarnas grymma förfaringssätt: de misshandlade honom ju efteråt enligt relationens vittnesbörd. Deras feghet framhäves ironiskt:

47 Man orsak har berömma them,
Som utan til at klicka,
Förmåtte skiuta mig ihjäl
Med ellofwa Pistoler.

Efter dessa rader stegras anklagelserna på ett agitatoriskt mycket verkningsfullt sätt. Allt bottnar i förräderier och ond vilja, man har ju till och med skaffat ett porträtt av Sinclair för att desto säkrare kunna fånga honom. Därefter dras konsekvensen av framställningen:

49 Doch kan thet mig hugswala,
Jag wet min Konung thetta skått
Lär ofelbart beklaga.

Det rätta rimordet undgår säkert ingen läsare.

Ett parti, som också på ett ironiskt sätt framhäver ryssarnas svekfullhet och falskhet, utgöra stroferna 57—61, ministrarnas

audiens. Idén förefaller egendomlig. Odel flyttar i en något oklar tankegång regeringen ned till de dödas rike och låter alla utländska sändebud där avgiva sina deklarationer med anledning av mordet, så som de också i verkligheten gjorde. Förfaringssättet bryter onekligen den anlagda ramen, men troligen har författaren lockats till detta av sin indignation över den deklaration, som avgavs från Rysslands regering. Den kan icke lämnas oanvänd, därtill lämnar den ett alltför gott tillfälle att ytterligare visa den ryska falskheten. Det är en lysande rad representanter för olika nationer, som här agera för sina hov. Celadon hör ej allt, men en av de uppträdande intresserar honom särskilt, varför han makar sig närmare. Det är tydligen den ryske ministern det är fråga om. Hans tal är direkt byggt på den ryska deklarationen, så som den återgives i Mercure historique för augusti:

str. 61

Cependant, comme personne n'ignore les bruits qui ont couru dans toute l'Europe, depuis le commencement de la derniere Diète de Suede, au sujet des sentiments de cette Couronne à notre égard, et d'une Alliance offensive et defensive qu'elle négocioit avec les Ennemis jurez du nom Chrétien, certains gens pourroient prendre occasion de ces bruits (que nous croyons néanmoins destituez de tout fondement) pour en insérer que nous aurions eu part à cet évenement, dans la vûë de découvrir à fond une affaire si importante à la tranquillité et au bien-etre de tant de millions de gens et en particulier si dangereuse et interessante pour nous et pour nos Sujets.

Dock smög jag uti skuggan fram.
Så snart en tala börgde
Som sad' sitt Hof fådt hjertekram:
Af alt thet Sinclair sörgde.

str. 62

Och talten liksom man förut,
skal trodt thet Hofwet wille
At Sinclair på sitt lif fick slut.
Och nödgades bli stilla:

Notre réputation, notre honneur, notre magnanimité et nos sentimens Chrétiens, sont, Dieu merci! suffisamment connus dans le monde, pour que quiconque a l'honneur à coeur, ne puisse nous soupconner d'avoir eu la moindre part à cet attentat, . .

Han ropa mycket om honeur,
Om ädelt Christligt sinne,
Och at thess Hof alt ärbart gjör
För werldsens friska minne.

. . si ce lache attentat, . . ., est arrivé en effet, non seulement nous n'y avons ni ne voulons y prendre aucune part, mais au contraire le detestons et declarons absolument infame, et indigne de notre honneur et rang.

str. 63

Han declarera then infame,
Och Hofwets Rang owärdig,
Som intet hade blygd och skam.
At slå en så rättfärdig,

Det torde knappast kunna råda någon tvekan om att Odel i detta fall måste ha haft aktstycket framför sig eller fullt aktuellt i minnet, därtill äro de verbala överensstämmelserna allt för påfallande, även om han missförstått eller medvetet feltolkat den sist citerade avdelningen. Sitt omdöme om deklarationen avger han omedelbart därefter:

Och när han ändtlig talat ut
Så strök han uppå foten,
Och mente med sin söta trut
Nu lagat bot för soten.

I nästa strof skildras, hur man på svensk sida låtsas välvilligt upptaga det hela men hur man innerst inne tror något helt annat. Den senare hälften av strofen får man väl tolka som en hänsyftning på de ryska mutorna. Den är emellertid ganska dunkel.

Alla detaljer i skildringen tjäna således samma syfte: att egga till hat mot Ryssland. Visan mynnar också ut i en klar och tydlig uppmaning till krig mot arvfienden. Den oförrätt, som mordet på Sinclair innebär, kan som Hesselius uttryckte det, ej avtvättas med tårar, därtill fordras blod:

89 Ja tänck uppå hur som han föll,
Och hwem then gjerning gjorde,
Samt hur' han tyst i döden höll,
Hwad säjas just ej borde.

90 Therför i Hjeltar som ha mod,
Och hjerta uti bröste,
Ack! hämnen Malcom Sinclairs blod,
Som Küthler Mordiskt öste.

Tendensen i Sinclairsvisan kan ingen ta miste på, den är klart antirysk och krigsvänlig. Allt är tillrättalagt för detta ändamål. Denna enhetlighet måste sägas samtidigt bli till fördel för visans konstnärliga egenskaper: hela skildringen har ett liv och en elan, som oftast helt saknas i nyhetsvisorna. Givetvis är detta också en återspegling av författarens temperament.

Det är en allmän uppfattning, att Sinclairsvisan avsevärt bidragit till att skapa den opinion, som var en förutsättning för krigsförklaringen 1741. Påståendet härstammar så vitt jag har kunnat finna från Hammarsköld, som säger, att denna visa mer än något annat skaffade Hattpartiet den segern, att få kriget med Ryssland 1740 (!) beslutet».[45] Denna uppgift går sedan igen i de flesta både historiska och litteraturhistoriska

[45] Svenska vitterheten, s. 227.

handböcker. Då man emellertid vet, att tiden för tryckningen inte med säkerhet kan bestämmas, vilar antagandet på ganska lös grund, och spekulationer över visans politiska betydelse äro därför också tämligen onödiga.

Det ligger nära till hands att fråga sig, om inte *Sinclairsvisan* är att betrakta som en partiskrift i den bemärkelsen, att den inspirerats från ledande politiskt håll. Frågan torde vara omöjlig att bestämt besvara. Ingenting hindrar, att Odel själv ur ett entusiastiskt hjärta framlagt sin oförgripliga övertygelse. Å andra sidan böra hans åsikter förutsätta ett samband med liktänkande kretsar, även om han inte som senare under sitt liv skriver på uppdrag. I det föregående har omnämnts, att Odel själv nämner Lagercrantz' namn i samband med sin barndom. Man vet också, att hans farbroder och förmyndare Olof var hattriksdagsman vid riksdagen 1746—47, och genom Tessins rekommendation kom Odel själv att få resa till Frankrike. Hela hans senare karriär är också byggd på hattpartiets politik. Är måhända Sinclairsvisan Odels första försök att vinna de ledandes bifall? Är den att betrakta som från aktivistiska kretsar inspirerad propaganda? Välgrundade svar kunna icke ges på dessa frågor. Otvivelaktigt ville Odel arbeta sig fram till en ställning genom sitt författarskap, men det förefaller, som om hans visa vid sin tillkomst inte var de styrande i smaken, därpå tyder censors inställning. Man kunde också säga, att att det är en fullt konsekvent utveckling, när Odel hamnar i aktivisternas led.

Men vi kunna också nöja oss med att läsa hans visa utan spekulationer om utveckling och motiv. Sinclairsvisan måste vara skriven av en glödande patriot, en svuren ryssfiende, en den nya hattpolitikens ivriga anhängare, en hjältedyrkare, en romantiker och entusiast.

* * *

När man efter den i det föregående utförda analysen sammanfattningsvis vill söka bedöma visan estetiskt och sätta in den i dess litteraturhistoriska sammanhang, finner man, att detta är ett ganska vanskligt företag. Vänder man sig till de författare, som förut behandlat densamma, möter man dels svävande omdömen, dels också mot varandra direkt stridande uppfattningar, vilket tyder på att den måste vara svår att rättvist bedöma. *Sinclairsvisans* behandling i svensk litteraturhistoria förefaller mig att vara så intressant, att jag tämligen utförligt skall referera de författare, som yttrat sig om den. Mot bakgrund av deras åsikter är det också lättare att själv bilda sig en uppfattning.

Det med romantiken vaknande intresset för folkdiktning medförde också, att Sinclairsvisan hämtades upp från de breda lager, där den under 1700-talet levat. Den intogs i Geijer-Afzelius' folkvisesamling för sitt poetiska värde, sin vackra, gamla melodi och såsom en redan öfver ett helt arhundrade allmänt känd och älskad folkvisa.»[46] Det poetiska värdet fastslås även av Hammarsköld, som också framhäver dess politiska betydelse. »En sådan verkan», fortsätter han, »förutsätter nödvändigt vissa utmärkta egenskaper hos konstverket: detta stycke eger ock ostridigt flera sådana: en artig uppfinning, en hänförande framställning, väl beräknade uttryck. Deremot kan man anmärka, att det är för långt, och genom försöket att sammansmälta det gamla Romans-maneret med den nyare Pastoral-stilen är tonen i det hela misslyckad.»[47]

Wieselgrens framställning bygger på Hammarskölds men är dock värd att anföra: Hans *Sinclairsvisa* har blivit en aristeia i svenska Minnessången, en Rhapsodi i vår folksång. Detta stycke tillerkänner man flera utmärkta egenskaper: en artig uppfinning, en hänförande framställning, väl beräknade uttryck. Hammarsköld ansag dock tonen i det hela misslyckad, genom försöket att förena det gamla romansmaneret och nyare pastoralstilen. Dess längd är ock med skäl klandrad, men försvaras deraf att ända tusentals menniskor kunnat sjunga den ur minnet... Skildringen af den tolfte Carl blifver väl det parti i visan, som sist förgätes.»[48]

Atterbom är idel beundran. »För hvilken», utropar han, »som har i bröstet ett svenskt hjerta, bör den herrliga visan om Malcom Sinclair vara obekant?»[49] På tal om Mörk beklagar han livligt denne, sedan man tvungits att frånkänna honom författarskapet.[50]

Även Malmström företräder en oreserverad beundran. Han citerar först Wieselgrens nyss citerade yttrande och fortsätter: »Uttrycken äro otvifvelaktigt besynnerliga att vara fällda af en litteraturhistoriker ex professo. Först och främst är Sinclairsvisan ingen minnessång, ty den handlar om politik och icke om kärlek; för det andra, hvad vill en rhapsodi i en folksång säga? - Denna visa blef hattpartiets poetiska krigsförklaring mot Ryssland omkring år 1710, och bidrog genom sin inflytelse på opinionen ej obetydligt dertill att kriget blef beslutadt.» Malmström polemiserar sedan mot Hammarsköld och framhäver de poetiska partierna i visan. »Ett sådant är sjelfva inträdet i underjorden, ehuru kanske beskrifningen på dess

[46] 2: 419. [47] Svenska vitterheten, s. 227.
[48] Sveriges sköna litteratur 4: 352 f.
[49] Svenska siare och skalder 3: 9. [50] A.a. 3: 183.

herrlighet är nog öfverlastad. Ett litet stycke är för mig oförgälligt» (citat av strof 12).[51]

Fehr var den förste, som närmare tog upp Odels författarskap till behandling. Hans framställning har beskrivande karaktär, och han ansluter sig huvudsakligen till sina föregångare. Försiktigt och väl avvägt förklarar han slutligen, att visan »eger ganska mycket af den enkla, varma och trohjertade poesi, som öfverlefver smakens skiftningar».[52]

Många äro de författare, som undvikit att yttra sig om Sinclairsvisan, om det nu beror på den uppfattningen, att den inte är värd en analys, eller på att specialarbeten saknas. Hit höra Schück i en översikt av frihetstidens politiska visor[53] och Sylwan i de båda upplagorna av Svenska litteraturens historia.

I första upplagan av Schück-Warburgs stora svenska litteraturhistoria lämnar Warburg en tämligen utförlig redogörelse för Sinclairsvisan, och den återfinnes i andra upplagan i något förkortad form, som dock innehållsligt inte avviker från första upplagans framställning. Jag citerar den analys, som där förekommer: »I uppfinningen erinrar poemet något om vissa besök i de hädangångnes världar som varit föremål för poetiska skildringar (bland annat hos Vergilius, Fénelon, Dalin). Styckets hänförelse är varm och äkta; det skadas emellertid af longörer, triviala uttryck och orena rim. Dessutom har Hammarsköld otvifvelaktigt rätt, då han framhåller, att tonen i sin helhet lider af försöket att sammansmälta det gamla romansmanéret med den nyare pastoralstilen. Men just denna stilblandning bidrog att vinna läsare å olika håll. Om den mera naiva folkvisetonen anslog de breda lagren, så var åter herdestilen desto mera de bildade» till lags. Därtill kom det episka, det berättande elementet i visan, som var egnadt att intressera. Och tjuguettaringens dikt motsvarade bäst af alla tidens visor den strömning, som då ryckte med sig en stor del af svenska folket: det rysshat, som efter att under några årtionden ha varit dämpadt, nu på grund af Sinclairsmordet slog ut i full låga och hvilket äfven under senare tider ofta varit förknippadt med Karl XII:s apoteosering.»[54]

I tredje upplagan av samma arbete ansluter Schück sig först till den Hammarsköld-Warburgska kritiken men framhäver sedan, att just den påtalade blandningen utgör det fascinerande i dikten: »och då vi nu, efter nära tvåhundra år, läsa denna dikt, är det fascinerande hos den just denna förening av sirlig rokoko och eldig marseillaise -- en marseillaise, som sjöngs på

[51] Samlade skrifter 1: 329 ff. [52] Den politiska visan, s. 31.
[53] Svenska Parnassen, utg. af E. Meyer, 2: 469 ff.
[54] A.a. 2: 194 f.

en da populär menuettmelodi. Sadana toner hade Dalin icke kunnat anslå och knappt heller nagon annan under frihetstiden. Karl XII:s porträtt har ett liv och en åskadlighet, som sällan överträffats, och det är denna bild, som levat kvar genom tiderna. Ej ens Tegnér har kunnat förbättra den.

Odels dikt är det stora konstverket inom di[illegible]tarten.»[55]

Schücks entusiastiska uttalande är anmärkningsvärt. Jag kan endast erinra mig en dikt utom Sinclairsvisan, som han kallar marseillaise, och det är Tegnérs Svea!

Eks framställning är däremot mera kritisk. Även för honom utgör Karl XII:s-skildringen visans höjdpunkt, men »den egendomliga 'briljanterade' stil, som skämmer så mycket av nyare svensk folkdiktning, har fått ett av sina första och mest ödesdigra mönster i Sinclairsvisan. Odel använder sig av denna förkonstlade prunkstil, särskilt när det gäller att skildra bergets innandöme... Bortglömmas bör dock icke, att Odel just i Carl XII-porträttet gett exempel på ett langt värdigare och uttrycksfullare skildringssätt».[56]

Senast har Sinclairsvisan behandlats av Blanck, som får anledning att karakterisera den i samband med en jämförelse med Sagan om hästen. Odel målade i visan med »sann poetisk kraft... den svenska ärans elysium». Blanck framhäver vidare dess »storhetstidsdyrkande och varmt chauvinistiska ton» och dess »karolinska romantik» samt talar avslutningsvis om »Odels vackra och gripande visa».[57]

Denna revy ger oss åtskilliga utgangspunkter för en diskussion. Tydligt är, att Hammarskölds uppfattning blivit i hög grad bestämmande för många efterföljare. Den upptages t. o. m. av Warburg och accepteras, om ock med reservation, av Schück. När Blanck talar om visans blandning av folklighet och rokoko, är väl också det en genklang av Hammarskölds analys.

Hammarsköld betraktar visan som misslyckad »genom försöket att sammansmälta det gamla Romansmaneret med den nyare Pastoralstilen». Det torde vara nödvändigt att närmare söka klargöra betydelsen av dessa ord. För Hammarsköld är riddarvisan »den egentliga Romansen», men fortsätter han, »dessutom hafva Riddarvisorna med Kämpavisorna... åtskilliga likheter, icke allenast i afseende på den yttre formen som är sjungbar, i likställda stroph er indelad, och dessa som oftast med omqväde försedda - utan äfven till den inre beskaffenheten. Så är berättelsen högst enkel, utan sökning af det målande och betydningsfulla, med naiv fullständighet dröjande vid det väsendtliga, men obekymrad om, hastigt förbifarande, ja nästan blott rhapsodiskt vidrörande de mindre be-

[55] A.a. 3: 407.
[56] Folksägen och folkdiktning i Västra Sverige, s. 212.
[57] Yrjö Hirn, Festskrift, s. 39 ff.

tydningsfulla öfvergångarna i händelsen».[58] Det är ungefär samma tankegång som när Geijer talar om »konstlös och enfaldig poesi» i motsats mot »bildad» poesi.[59] Bakom denna uppfattning måste väl ligga den nagot dunkla föreställningen om en folkpoesi, som är ett direkt uttryck för den obildade, enkla människan. I överensstämmelse med denna åskådning blir Giöta Kämpawisa för Hammarsköld ett alster, som betecknar »folkromansens totala förfall». »Allt är i den sökt effekt», d. v. s. omedelbarheten saknas.[60] I det sammanhanget förklarar han rent ut, att Sinclairsvisan inte är någon romans, men trots detta bedömer han den som en sådan. Det är tydligen hans åsikt, att författaren till Sinclairsvisan sökt att träffa romansmaneret, d. v. s. försökt att verka naiv och omedelbar. Uppenbart är väl dock, att Odel *är* naiv och omedelbar.

Det stildrag, som Hammarsköld vidare finner i visan, är »den nyare Pastoralstilen». Denna diktart har i honom en avgjord beundrare. I samband med sin behandling av Dahlstierna talar han i panegyriska ordalag om Guarinis »Pastor fido», och Creutz' stora herdedikt uppskattar han också livligt, även om ordalagen uttrycka någon tvekan inför diktarten: Hufvud-idéen till detta poem, såsom ett Herde-Epos, utmärker visserligen en viss veklighet i känslan...»[61] Här är ju emellertid fråga om ett epos. Hans behandling av Dalin ger oss klart besked i denna fråga: »Det hörde också till den Dalinska sångmöns egenheter, att hon gerna uppträdde i herdedrägt, men med så afgjordt misskännande af den idylliska poesiens rätta art, att hennes qväden af detta slag icke äro annat än långsträckta epigrammer, eller sidostycken till hennes Fabler, så att vid slutet ur den framspinas något politiskt eller moraliskt infall.»[62] Bakom dessa fräna ord ligger väl den riktiga känslan av att Dalins användning av herdestilen är ironisk. Pastoralen skall vara idyll utan undermening, den får ej vara tendensdikt. Man ser, hur Hammarsköld har insett det nya i Dalins författarskap men också hur han står i klar motsatsställning till den galliska tonen, där omedelbarheten och allvaret saknas.

Hammarskölds bedömning av Sinclairsvisan bottnar således helt naturligt i hans romantiska konstteorier. Varken romansmaneret eller pastoralstilen få användas i tendentiöst syfte. Dessutom kunna icke två så skilda stilar förenas, ett sådant försök måste teoretiskt sett vara misslyckat. Hammarsköld går således ut ifrån, att Sinclairsvisan icke är omedelbar, ifrån att den liksom Giöta Kämpawisa vill vara en pastisch.

[58] Sv. vitt., s. 13.
[59] Samlade skrifter (ed. Landqvist) 1: 373.
[60] Svensk Literaturtidning 1815, sp. 731.
[61] Sv. vitt., s. 265. [62] Sv. vitt., s. 195 f.

en uppfattning som knappast är riktig. Han har dessutom icke kunnat inpassa visan i det diktartsschema, efter vilket han går. Att då ansluta sig till Hammarsköld vore att förbise den sanning, som utan tvivel ligger i ett uttalande av en tysk litteraturforskare: Die Literaturwissenschaft arbeitet mit Begriffen verschiedener Herkunft und sie verwendet vielfach diese Begriffe, die ursprünglich einer bestimmten historischen Situation angehören, ausserhalb des Bereichs, für den sie ihrer Eigenart nach brauchbar sind.»[63]

Det parti av visan, som varit föremål för de mest motstridande omdömena, är skildringen av elysén. Malmström och Blanck uppskatta det mycket högt, medan Ek uttalar sig starkt fördömande. Eks inställning är tydligen först och främst föranledd av att Sinclairsvisan fått tjäna som mönster för senare folklig dikt, och han har givetvis rätt i att mönstret för många eftersägare har blivit ödesdigert. Detta kan dock knappast Sinclairsvisan lastas för. Att ifrågavarande parti icke bryter stilen i visan torde vara säkert. Alla de element, som enligt den föregående analysen ingå i skildringen, ha vid denna tid blivit folkliga. Den bibliska föreställningsvärldens folklighet är det väl onödigt att påminna om, men man kan erinra om att denna även under 1600-talet är särdeles levande inom poesien. De pastorala dragen äro också 1600-talsmässiga, och detsamma gäller de möjligen förekommande sagoreminiscenserna. Omkring 1740 voro de för 1600-talets poesi, för den litterära barocken utmärkande dragen redan folkliga helt i överensstämmelse med den lag om »gesunkenes Kulturgut», som man har formulerat.[64] Man övertygar sig lätt om riktigheten av detta, om man studerar tidens tillfällighetsvers och religiösa sånger.

Beträffande stilen i visan har Warburg kommit med några anmärkningar. Han anser, att den skadas »af longörer, triviala uttryck och orena rim». Ur modern litteraturkritisk synpunkt äro anmärkningarna fullt berättigade. Odel låter avledningsändelser rimma (manlighet — weklighet), en konsonant mer eller mindre är det heller inte så noga med (styrckt — dyrck), inte heller spelar vokalens värde så stor roll (wiste — hyste), ja, ibland kan vokalen vara det enda, som har rimvärde (gret sed). Ofta bero de orena rimmen på dialektala egendomligheter i språket, av vilka några förut påpekats. Dessa rim voro emellertid för Odel säkerligen tillåtna. De äro utmärkande för stormaktstidens diktning[65] liksom för folklig poesi än i dag. Känslan för slutrimmet är nämligen allt fortfarande hos allmogen synnerligen osäker. Man kunde dessutom påpeka, att visan var avsedd att sjungas, och att rimmen då ej äro av så stor betydelse.

[63] H. Brinkmann, Grundfragen der Stilgeschichte, s. 693.
[64] Meier, Kunstlieder im Volksmunde, s. XIV.
[65] Castrén, Stormaktstidens diktning, s. 205 ff.

Warburg talar vidare om triviala uttryck. Mahända menar han då bl. a. de dialektala uttrycken. Dessa äro säkert Odels naturliga språk, vilket man sluter av deras förekomst i hans övriga alster från denna tid. Riksskriftspråket var ännu icke så allmänt behärskat, och dialekten märks även i högsta stil, t. ex. i Dahlstiernas Kungaskald. Ett annat påfallande stildrag, som väl kan räknas till de triviala uttrycken, är tautologien, som oftast beror på metriska svårigheter, t. ex. även som, ther på sen, när såsom o. s. v. Frekvensen är dock ej stor: jag har räknat omkr. 15 fall, men då äro även medtagna sådana vedertagna uttryck som *nöjd och glad*. Även detta stildrag är 1600-tal[65] och typiskt för folklig poesi. Till talspråket höra säkerligen också de främmande orden, åtminstone där de icke ga tillbaka på en viss källa (den ryska deklarationen). Alla dessa stildrag torde få anses som för t. ex. tidningsvisan fullt naturliga, och en stor del äro också utmärkande för stormaktstidens poesi.

Ett annat stildrag, som också pekar tillbaka till 1600-talet, är den rikliga förekomsten i Odels arbeten av komposita, lilje klädde, cederprydde, saphirsfärgen, demanteklippan, sommarsmycke, hjeltekropp, himlasalar o. s. v. Detta var ett drag, som den inbrytande fransk-klassicismen bekämpade. Belfrage konstaterar, att de äro »i tidens mariniserande dikter synnerligen vanliga».[67]

Bilderna i visan fäster man sig också vid, fast de icke förekomma i någon större utsträckning. En allegorisk bild som den om Nöjet i strof 9 står isolerad i sitt slag. Vanligare äro då de bilder, som för en nutida läsare genom sin sammanpressade form förefalla inadekvata. När Odel vill tala om, att Karl var stark som en björn och hade starka nävar, får det följande form:

> 20. Hans styfwa näfwar knyttes kjäckt,
> Som Rammar uppå Björnar.

När han vill säga, att Sinclairs mod framgår av hans sår, uttrycker han sig på ett liknande sätt:

> 35. Ett Karla wäsend, Hjelte-mod
> I röda köttet blänckte.

Dessa bilder bottna i en strävan att finna ett så starkt uttryck som möjligt och äro ett barockdrag, som vi känna igen från Narvadikten. Ibland kunna bilderna bli så drastiska, att de för oss verka löjeväckande:

---

[66] Jfr Wikander, Studier över språk och stil i Dalins Argus, s. 93.

[67] Stilistiska studier över sammansättningar i 1700-talets svenska, s. 23. De tre första kapitlen äro upplysande i detta avseende.

76. Ther blastes allarmes wi gingo på
Så Solen hufwud skaka:
Och Cronstedt skjöt så bergen bla
Begynte til at knaka.

Dessa hyperboliska uttryck äro dock i sitt sammanhang verkningsfulla. Det gäller att skildra den frejdighet, med vilken svenskarna gingo till anfall i slaget vid Narva. Betänkligare förefaller en bild, som användes i partiet om Sinclair:

89. Mång Hjeltes hjerta blifwa må,
Mot hans en liten ärta.

Vi tänka oss väl närmast, att *hjärta* här är synonym för *mod*, men det kan mycket väl hända, att den abstrakta och den konkreta betydelsen för Odel voro ett, och i så fall behöver det inte vara enbart rimnöd.[68] För många samtida föreföll nog denna bild och även andra stildrag i Sinclairsvisan synnerligen olämpliga, t. ex. för en man av Sahlstedts läggning. Det borde dock ej vara riktigt att anlägga sådana synpunkter, eftersom de poetiska ideal, som voro fransk-klassicismens och som delvis ännu äro våra, ligga på ett helt annat plan än Odels poetiska intentioner i Sinclairsvisan. Waldberg har påpekat, att den folkliga dikten står mycket nära barocken[69], och den är en oss avlägsen värld.

Med detta resonemang har jag velat komma till den slutsatsen, att det inte är rättvist att bedöma Sinclairsvisan efter samma måttstock som en dikt av Tegnér. Även här bör Thorilds maxim få gälla: allt skall dömas efter sin grad och sin art.

I själva verket bedöma ej heller de flesta litteraturhistoriker Sinclairsvisan på det sättet, helt och genomfört åtminstone. Schücks ställning är i det fallet belysande. Han accepterar Warburgs estetiska kritik men övergår dock omedelbart till en panegyrik. Det betyder, att han trots visans ur modern estetisk synpunkt stora bristfälligheter liksom många, många andra — säkerligen också Hammarsköld, som talar om dess hänförande framställning — har funnit den vacker och gripande. Hur gripande skulle den då icke vara för de människor, som inte hämmades av några besvärliga estetiska fordringar! Sinclairsvisan

[68] I detta sammanhang kan jag inte underlåta att citera ett uttalande av en kännare av Gamla testamentet, Pedersen, som Ruin (Poesins mystik, s. 346) återger på följande sätt: »När israeliten talar om hjärtat, är det icke så att han först tänker på den köttklump, som sitter inne i kroppen, och därefter i överförd mening på de själsliga verksamheter, som han är böjd att knyta till det, utan hjärtat är för honom olösligt sammanknutet med det själsliga livet.»

[69] Waldberg, Die deutsche Renaissance-Lyrik, Kap. II.

har onekligen en förmåga att tilltala var känsla, även om förståndet ställer sig avvisande. I och med konstaterandet av detta faktum äro vi inne på det mysterium, som kallas poesiens väsen. För min del tror jag — jag kan nämligen inte bevisa det — att visans verkan beror på att Odel i denna är fullkomligt omedelbar, att han har släppt alla hämningar, framför allt det ideal, som han försökte förverkliga i sin ungefär samtidigt skrivna dikt om Stockholm.[70] Möjligen har han eftersträvat en folklig stil, men denna stil synes då vara den för honom naturliga. Han har låtit sitt poetiska medvetandes brokiga innehåll fritt flöda ut i tjänst hos den flammande patriotiska indignation, som mordet på Sinclair hos honom framkallade. Därför står också varje detalj i tendensens tjänst. Intensiteten slappnar aldrig, och då kan man knappast heller säga, att visan har några longörer. I några av sina verk har han misslyckats, därför att han sökt följa ett ideal, som icke passat honom. Här har han släppt sig lös, och därför har Sinclairsvisan blivit ett levande verk.

Det återstår slutligen att insätta visan i dess historiska sammanhang, något som i enskildheter redan ovan har utförts. Den genetiska analysen har visat, att den till sin härkomst är en förbluffande blandning av tidens mest populära genrer. Den nyhetsmeddelande tidningsvisan med politisk tendens har fått formen av ett samtal i de dödas rike och dessutom pastoral ram. Härmed ha förknippats folkliga sägenmotiv och bibliska reminiscenser. Dikten anknyter vidare till den storsvenska traditionen genom en nationalism, som får sitt symboliska uttryck i bilden av Karl XII. Dessa element ha dock ingått en förening, och visan gör ett enhetligt intryck, utan tvivel beroende på att alla dess ingredienser bära 1600-talets signum, äro barockföreteelser. Detsamma gäller de stilistiska egendomligheterna. Alla dessa både innehållsliga och formella drag äro också folkliga, de ha vid tiden för visans tillkomst redan hunnit tränga ned till de bredare lagren, för vilka Odel får betraktas som en representant. Visan kom ju också på grund härav att åtnjuta en exempellös popularitet. *Sinclairsvisan* kan således betraktas som en sammanfattning av de mest framträdande dragen i stormaktstidens litterära fysionomi. Den betecknar slutpunkten på ett tidevarv i vår litteratur i ännu högre grad än Dalins *Argus* betecknar början av ett nytt.

---

[70] Se nästa sida!

TREDJE KAPITLET.

Övriga dikter 1739—41.

Blott en vecka efter Sinclairsvisan inlämnades till censor en dikt, som i Benzelstiernas journal lämnat följande spår: »Det lystra och belefwade Stockholm, beskrefwet af herden CelAdOn. Mig tilstält af Boktryck: Röpke. Ett poema af eij mindre än 100 stropher. Auctorens nam utan twifwel A. O. — — — Obscurum et ineptum. Återstält o-approberadt. Approberad sedermera, sedan några och 30 stropher deraf utströkos.»[1] Dikten trycktes hösten 1739[2] och bestod då av 71 strofer (nr 6). Benzelstiernas förmodan, att författarens initialer vore A. O., bygger väl på att dessa bokstäver särskilt markerats i pseudonymen, ty författaren har tydligen undvikit direkt beröring med censor. Att Anders Odhelius döljer sig bakom pseudonymen Celadon finns det dock ingen anledning att betvivla, eftersom Apelblad uppgiver detta och även de inre skälen peka åt samma håll. Det är uppenbart, att Odel vid denna tid velat skapa sig ett namn inom litteraturen och att han har varit flitig med sin penna.

Dikten har lånat form och delvis innehåll från Dalins April-Wärk, och författaren omnämner också Argus i beundrande ordalag i tolfte strofen. Dalins satir blev givetvis genast uppmärksammad, och tydligen ville Odel här liksom i Sinclairsvisan ha hjälp av Dalins popularitet. Hildebrandsstrofen, som av Dalin behandlas mästerligt[3], behärskas även av Odel ganska bra. Innehållet anknyter till Dalins dikt, men Odel försöker också att gå utanför denna.

Det lystra och belefwade Stockholm börjar med en beskrivning av stadens utseende (str. 1—7), i vilken även stadens historia skymtar och där Arsenalen med de historiska minnena givetvis icke är glömd. Författaren vänder sedan sina blickar mot invånarna:

---

[1] A.a., s. 108.
[2] Annons i Stockholms Post-Tidningar den $^{26}/_{11}$ 1739.
[3] Witterhets-Arbeten 2: 6: 3.
[4] Sylwan, Den svenska versen 1, s. 201.

8. Men hwad är nödigt skåda
På hus och döda ting?
Se man på dem som träda
Torg, planar, gator kring;

Därpå följer en satir över kvinnokönet (str. 9—12) och i anslutning därtill gisslas den döda, utvärtes kristendomen och prästen på modet. Köpmännen och handeln få också vara med (str. 51—61) liksom »slögderne» (str. 62—71), innan Stockholm avslutningsvis prisas.

Diktens titel lovar ju först och främst en sedeskildring, men den innehåller dessutom en kort beskrivning och ett lovprisande av Sveriges huvudstad. Stadsdikterna kunna sägas bilda en säregen litterär genre[5], som från den nylatinska litteraturen trängt in i nationallitteraturerna. Den har sin blomstring under 1500-talet men förekommer rikligt även under det därpå följande århundradet. I Sverige har den dock knappast haft några utövare, om man inte till genren får räkna Messenii rimkrönika om Stockholm och Skogekiär Bärgbos sonett med samma ämne, vilken dock torde vara ett led i en utbredd sonettradition.[6] Huruvida Odels prisande av Stockholm har föranletts av någon dikt tillhörande denna genre är ovisst. En föregångare av något annan art har han dock utnyttjat, nämligen Dahlstierna, vars Kungaskald redan ett par gånger har dykt upp i samband med skildringen av Odels författarskap. I denna innehållsrika dikt ägnas även en strof, den femtionde, åt Stockholm:

Det är een lijten Öö den Mälaren omfamnar
Med blanckan Sölfwer-Arm / då söta Wattnet sitt
Han med den salte Siö / där så mångt Segel hamnar /
Hoopblandar: den man nu med ståckar pålad namnar
Een Holm' och Hufwud-stad; som för heet Agnefitt
Då när Twå Fiskare til hwar sin Koja rodde;
Där sen i höge Huus så mången Herre bodde.

Dahlstierna hänvisar med sedvanlig noggrannhet för sina historiska uppgifter till Messenius, men man vågar väl antaga, att det för Odel låg närmast till hands att följa Kungaskald:

2. Ni tören kanske mena
Det gamla Agnefitt,
Der fordom Fiskarena
Utwalde nästet sitt:

[5] Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, 4: 89, art. Städte-und Landschaftsgedichte.
[6] Levertin, Stockholmsnaturen i svensk dikt (Saml. skr. 19).

Ach! nei Ni gamle tokar,
Det är wäl samma platz,
Men i de skymme krokar
Mång tusende palatz.

Odels skildring är emellertid betydligt utförligare än Dahlstiernas. Han ger en kortfattad topografisk beskrivning. Vattnet och bergen omge staden och malmarna, som dominèras av slottet. Arsenalen och kyrkorna framhävas som sevärdheter. Man skulle kunna säga, att det är landsbon-turistens syn på staden, som här kommer till uttryck, och till denna hör också omnämnandet av de skatter, som ligga i de förmögnas källare.

Men i enlighet med tidens mode ägnar Odel sitt huvudintresse åt invanarna och deras uppförande. Dalin hade både på prosa och vers efter utländskt mönster framgångsrikt odlat sedesatiren, och på teatern hade Svenska sprätthöken gjort samma riktning populär. Säkerligen tänkte Odel, att det vore den rätta vägen till litterär berömmelse.

Först vänder sig Odel till mankönet, petit-mätern, men han överlämnar med en artig fras till Argus att beskriva honom. Dalin hade i sin dikt redan gjort det. Dennes eleganta behandling av Florindas dag tycker Odel dock är allt för kortfattad:

Du klär dig stolt och snäller,
Sen du har waknat sent,
Och för din spegel ställer
Din samwets-fråga rent.
Sen giör du middags-swängen,
Och reser Staden kring,
Sen spel, sen mat, sen sängen:
Det är ju ingen ting?[7]

Till denna koncentrerade strof anknyter Odel och utlägger temat i ett långt samtal mellan två vänninnor. Han vidrör därefter ett ämne, som också finns behandlat i April-Wärk, nämligen uppkomlingsandan, hos Odel förkroppsligad i kvinnlig gestalt. Damen i fråga skildras ganska fränt, fåfängan, den konstlade mattheten etc. Kvinnornas aggressivitet, som Dalin flerstädes påtalat, är också med, men tyvärr är skildringen inte så lyckligt utformad:

38. Så ser man Venus döljer
Sig mer ei i nån sky,
Men uppenbart förföljer
Mång Hielte med sin hy.

[7] Witterhetsarbeten 2: 6: 13.

Den skarpa men traditionella kritiken, som måste sägas sakna esprit, slutar dock i en kärleksförklaring:

Jag brinner och jag lågar.

För att bli botad för denna sin låga går Celadon till kyrkan, vilket ger anledning till en satir av en art, som saknas i förebilden, prästsatir och gisslande av den bekväma och ytliga vanereligionen. Celadon går från predikant till predikant, tills han finner en, som

48. ...-kan artigt tala
Om Nådens öpna dör,
At Himla-wägen smala
Syns bredare än förr;
Han med en David suckar,
Med Paulo brister ut,
Han niger och han buckar,
Giör win af skarper lut.

Måhända kan man lyssna sig till en ton av allvar i detta, men av någon religiöst gripen människa kan det knappast vara skrivet.

Därefter övergår Celadon-Odel till att prisa handeln och handelsmännen. I början verkar detta parti högst allvarligt menat, men mot slutet blir det en satir i anslutning till Dalin:

60. Ach! wåra gamle Fäder,
Hwad tokar woro de,
Som bygde Slott och Städer,
Och intet kiöpte Thè!
Der gick båd' Swänsk och Giöthe
Uti en Walmans Råck,
Den hade han på Möte,
Ja Juhle-Bröllop ock.

Detta leder författaren in på det som sedermera skulle bli hans älsklingsämne:

62. wackra Slögders flor,
Som wår Gullådra smala,
Begynna giöra stor.

Han visar sig redan här entusiastisk för de inhemska näringarnas uppodlande men satiriserar trots allt hantverkarna. För att inte mindre kvicktänkta läsare skola ta miste, tillägger han för säkerhets skull:

71. Jag doch alfwarligt säger
Och swär där äfwen på,
At Landets wälfärd wäger
På snälla Slögders skrå;
De der sig ock förhopa,
Så at wi innan kort,
Ei tarfwa mer at sopa
Wårt Gull til Grannen bort.

Sist prisas Stockholm i några strofer, som lida av nagon oklarhet. Man har svart att avgöra, var författaren egentligen står:

72. Så kom då nå'n å knysta,
Säg Stockholm intet är
Bland alla Städer lystra
En Crona innom Skiär;
Der alle artigheter
Helt zirligt stå i flor,
Ei odygd niuter heder,
Fast hon i Marmor bor.

73. Och fattas intet mera
Til Stockholms höga pris,
Än namnet variera
Uti ett Swänskt Paris.
Kom nu Kung Gösta Vasa,
Känn dina Swenskar 'gen;
Säg om du ei må fasa,
Så wäl för Barn som Män.

Är det en heder eller en skam, att Stockholm är ett svenskt Paris? Ansluter sig Odel till den nya tidens förfäktare, eller står han på de gamles sida i den stora europeiska lyxdiskussionen? De sista raderna synas ge vid handen, att den konservativa åskadningen ligger honom närmast, men det föregående pekar ofta i motsatt riktning. Mahända har problemställningen icke varit lika klar för honom som för oss. Kanske intar han också avsiktligt en försiktig mellanställning.[8]

Litteraturhistorikerna ha med tystnad gått förbi denna dikt, och därför kan man inte klandra dem. Den är obetydlig, men i detta sammanhang av intresse som ett led i Odels alstring och som ett för hans intentioner upplysande dokument. Jämförelsen med *Sinclairsvisan* ligger nära till hands. I denna sjöng han

[8] Det förefaller mig också som om Dalins dikt inte vore så alldeles entydig, och det kan mycket väl hända, att Odel försökt följa sitt mönster även i detta avseende.

ohämmat ut vad han hade på hjärtat. I *Det lystra och belefwada Stockholm* däremot följde han ett mönster och sökte anpassa sig till en stil, som han alls icke behärskade. Hans temperament är också ett helt annat än Dalins. Blandningen mellan dessa element, den för honom naturliga stilen i Sinclairsvisan och de honom främmande litterära egenskaper, som Dalin företräder, ger ett avskräckande resultat. Censors omdöme var barskt, och sedermera avrättades Odel obarmhärtigt av Sahlstedt.[9] På det hela taget får man nog medge, att Det lystra och belefwada Stockholm är en obetydlig dikt, även om man icke vill döma så hårt som Sahlstedt. Den är död och torr, medan Sinclairsvisan är full av liv.

Från hösten 1739 ha vi också en tillfällighetsdikt, undertecknad Anders A. Odhelius. Det är en gravdikt över Sigrid Rydell, f. Detterberg (död $^{19}/_{11}$ 1739), som är tryckt i Skara (nr 7). Av innehållet att döma har hon knappast stått författaren nära i något avseende. Dikten skiljer sig genom sin måttfullhet från 1738 års gravdikt. Den dödas kristliga levnadsväg skildras mot bakgrunden av människans kamp mot det onda. I ett traditionellt språk ger den uttryck för den vanliga uppfattningen av döden som ett bröllop med Kristus, som genom sin försoningsdöd förvärvat människosjälen. För att ge ett begrepp om diktens prägel citerar jag de två sista strofernа, eftersom de kunna vara av intresse i jämförelse med Odels senare författarskap: (den döda önskade ständigt att få inga i saligheten)

Thet såg och hörde Han i Nåder
Som Henne kiöpt med purpur safft:
Ty kom ett bod från then som råder
Om Himmel, jord med macht och krafft
Och sade: Dotter giör tig ferdig,
Tu äst i Christo Cronan werdig.

Strax knäpte Hon sin Händer samman
Och somnad' in i Ängelns famn
Som förde Henne up til gamman,
Til frögd och lust i Himlens Hamn.
Nu glädz Hon ther wid Jesu sida.
Kom, kiära Siäl, låt oss så strida!

[9] På tal om eländiga skrifter kommer Sahlstedt in på Odels dikt, »som är et fullkomligt mönster af *Allehanda*, så framt det icke snarare har mera släng af *Miskmask*». Han anför som oförståelig en strof, som säkert med litet god vilja går att fatta, och omdömet har en sådan ton, att man undrar om bevekelsegrunderna äro enbart estetiska. (Tankar i Witterhetsarbeten 3: 382 f.)

Någon mera märkbar personlig klang har dikten ej. Döden som idyll är det trösterika temat. Stilistiskt sett medför den dock något nytt, eftersom de stilelement, som utmärkt föregående dikter, även dikten om Stockholm, d. v. s. barockdragen, här på det hela taget saknas. Mahända beror detta på att dikten snarast har psalmton.

Måttfull i sin stil är också den hyllningsdikt, som Odel skrev till de våren 1710 promoverade västgötarna (nr 8). Denna dikt är till sin uppläggning lika konstfull som gravdikten över fru Synnerberg men betydligt mera tempererad. Synbarligen har Odel här med tanke på publik och tillfälle eftersträvat en värdigare och mera klassisk stil. I en gungande visrytm, som i olika variationer återfinnes hos Dalin, t. ex. i visan »Philemon drev ut sina får på en äng», skildrar Odel promotionsdygnet. Hela naturen förbereder och deltar i högtiden, och naturskildringen sammanväves konstfullt med framställningen av promotionens gång. Efter lagerkransandet går man in i »Jupiters boning», domkyrkan således, och sedan samlas västgötarna i en präktig sal till festligt samkväm.

Även i denna dikt framträder Odels natursinne på ett fördelaktigt sätt. Kvällen före den stora dagen kungör en röst vad som förestår och uppmanar gudar, muser och naturväsen att göra sig beredda. Resultatet uteblir inte:

Straxt när som Echo af sådaner röst
Had' ändtelig slutat at giälla,
Sågs uppå watnet och jordenes bröst
Sig alle beställsamme ställa.
Neptun han fälad's och skummade bort
De susand' oroliga wågar,
Och Diana hon tänd' innom kort
I lunderna lysande lågar.
Skogs-Musicanterne hördes af mig;
Sirenerna spelte ock öfwer,
Tils Aurora hon wisade sig;
Då rördes ei lättaste löfwen.

Tränger man bakom det mytologiska skalet, utgör denna skildring en ideal naturbild, som inte saknar behag. Det finns också inte så litet rokokograce i denna dikt, även om de barockt överdrivna uttrycken inte saknas. Förutom denna strävan till lättare lynne och mera måttfull stil lägger Odels promotionsdikt intet nytt drag till bilden av den unge författaren. De förtjänster och brister, som vi studerat i föregående dikter, återfinnas också här.

Detta senare omdöme gäller också de två dikter, i vilka Odel

ater behandlar Sinclairsmordet. Från aren 1740 eller 1741 torde nämligen den dikt, som endast förekommer sammantryckt med Sinclairsvisan, härstamma, *CelAdOns Klageskald* nr 9. Troligt är, att denna dikt tillkommit efter den officiella relationens tryckning, eftersom uppgifterna äro tämligen utförliga. Den har dock huvudsakligen samma innehåll som Sinclairsvisan, men den yttre formen är betydligt mera kultiverad. Versen, en åttaradig alexandrinstrof, är ganska skickligt behandlad. Tydligen har Odel med denna dikt velat gottgöra de friheter, som han i Sinclairsvisan gjort sig skyldig till. Även denna dikt visar således en tendens till anpassning efter en strängare smak.

En direkt imitation av Sinclairsvisan utgör den dikt, som Odel skrev med anledning av krigsförklaringen mot Ryssland i slutet av juli 1741 (nr 10).[10] Den saknar därför också förmåga att som helhet intressera oss. Vissa partier fäster man sig dock vid. Karl XII:s-porträttet i Sinclairsvisan kompletteras här (se ovan s. 70), och betoningen ligger i vissa fall på andra punkter än i Sinclairsvisan. Framför allt propageras för rekrytering till krigsmakten och för offervilja i allmänhet. Särskilt påfallande är den religiösa betoningen. Karl XII förmanar allvarligt Svea till gudsfruktan:

66. Men Swea glöm ei bedja Gud
Du annars stort ei mäcktar,
Låt aldrig höra storsint liud,
Men bed och tig och fäckta.

Samma synpunkt får också Gustav II Adolf utlägga. Stora segrar ha alltid vunnits, när svenskarna förtröstat på Gud och ej förhävt sig. Att Karl XII fastnade i Turkiet, berodde t. ex. på svenskarnas inbilskhet och förhävelse, liksom förlusten av Östersjöväldet. Slutsatsen är då given:

82. Därföre Swea achta dig:
Om Gud dig medgång gifwer,
Så tacka Honom hiertelig
Med trofast ödmiuk ifwer,

[10] Diktens karaktär av imitation är så påfallande, att man kunde få den tanken att någon annan än Odel velat utnyttja Sinclairsvisans popularitet. Emellertid visar Odels senare författarskap, att han inte drar sig för att upprepa sig. Dikten är dessutom odelsk helt igenom. I företalet och även i själva dikten anknytes i jagform till Sinclairsvisan, och företalet är undertecknat med pseudonymen CelAdOn.

En broschyr från denna tid, »Hialmars Dröm och Resa Til Wallhall» tillskrives Odel av Apelblad, medan Gjörwell i Den swänska Mercurius 1755—56, s. 364, anger Hesselius som författare. Allt talar för att den senare uppgiften är riktig.

Så skal du se, du får igän
Hvad du tillförne mistat,
Och hwarken Owän eller Wän
Skal dig, at hota, drista.

Måhända utgör det starka intresset för en religiös förklaring av de politiska skeendena en fingervisning om att Odel är i färd med att söka sig nya vägar. Tendensen mot en stramare och enklare stil är också tydlig och betecknar även den något nytt.

I och med krigsdikten från 1711 synes Odel ha lämnat sitt politiska författarskap för att inte upptaga det på allvar förrän under 1760-talet. Hans biografi har hittills uppvisat en lucka på omkring tio år, då man inte haft något att förmäla om honom. Det är dock svårt att tro, att han helt skulle ha lämnat sitt författarskap, även om det inte haft någon framgång i den litterära världen. Det visar sig också vid en närmare undersökning, att hans litterära verksamhet har varit mera omfattande än man antagit. Att detta förhållande förut icke uppmärksammats, torde bero på att denna del av hans författarskap ligger på den religiösa litteraturens område.

FJÄRDE KAPITLET.

Sions Sånger.

På hösten 1742 skrev Anders Odhelius en bröllopsdikt, som befordrades till trycket och under vilken han satte ut sitt namn. Titeln ger en god bild av dess innehåll: *Ägtenskapet, Til Sin Ljuflighet för Syndafallet, Bitterhet strax på Syndafallet; Och åter Ljuflighet efter Upprättelsen ut ur Syndafallet, Betragtat Då Docens wid Kongl. StorScholan i Stockholm Ärewördige och Höglärde Herren, Hr Mag. Johan Christopher Holmberg, Samt Dygd-Ädla Jungfrun, Jungfru Hedvig Schlyter Med Hvarannan ingingo et Ljufligit Äkta-Förbund. Som skedde i Stockholm d. 19. Septembr. 1742.* Efter en beskrivning av det ljuvliga tillståndet i paradiset skildras här, hur »Afgrunds drakan börgt sin afunds spets uphäfwa,/ Och med sin ljumskhet» förlett Adam och Eva till synd mot Gud. Därpå följer en beskrivning av tillståndet efter syndafallet: mörkt och hopplöst syntes då allt för de första människorna.

> Slikt gjorde at de an't ej tänkte på än gråta,
> och dricka Tårars saft ur Ängslans Käril wåta.

Hoppet vaknade dock genom löftet om återlösningen, och då blev deras äktenskap åter ljuvt och härligt. Hur härligt, frågar författaren, skall då icke ett äktenskap vara, sedan Jesus »med sit egit Blod har werlden Iri förklarat»? Författaren vänder sig så direkt till brudparet:

> I ha'n den Lyckan at Ert Sälla gifte börja
> Uti den sälla tid, då nådens ljufwa Sol,
> Sin' strålar skjuter up utur sin släta mörja,
> Och sprider ut sit sken från Norr- till Södra-Pol,
> Då Evangeli' Kraft sig wida börjar röra,
> Och Swarta Morian til Nåda-Stolen föra.
>
> Ty kan Ert Ägtenskap ej an't än ljufligt blifwa,
> Hälst I af samma kraft också Er andel fått;
> Hwad werlden skattar swårt och wil för twång utgifwa,
> Det måste smaka Er i Trone ljuft och godt;
> I delen millan Er den lust och frid som flyter
> Ur Zions Hälso-brun och aldrig nånsin tryter.

Nå han, som sig en Brud med Lif och Blod förwärfwat,
Han kröne Eder i Ert ljufwa Ägta stånd,
Och låte Er få al den frid och fägnad ärfwa,
Som han förskaffat har med starkom arm och hand,
Så ären I i all er lefnads tid helt Sälle,
och räds ej när wår tid han lider sist till qvälle.

Ur poetisk synpunkt är dikten knappast märkvärdig, men dess innehåll är överraskande. Det är för det första ovanligt att finna en bröllopsdikt utformad på ett så högst allvarstyngt sätt. Intet som helst skämt finns med, och dikten har en utpräglat religiös klang. För det andra finnas i de nyss anförda strofernа tydliga hänsyftningar, som måste vara av aktuell art. Just nu har evangelium börjat spridas över hela världen, till och med till negrerna: det är en nådens tid som har börjat. Av denna nåd ha också de som nu skola vigas fått del, de äro omvända själar.

Orienterar man sig i tidens religiösa historia för att finna vad som här åsyftas, så kan det inte vara någon tvekan. Missionen var just då aktuell framför allt genom herrnhutismens insatser på detta område, och vid denna tid befann sig rörelsens ledare, greve Zinzendorf, i Amerika.[1] Man finner vidare, att just nu den herrnhutiska rörelsen i Sverige vunnit stora framgångar och att denna rörelse hade sitt centrum i Stockholm.[2] Vid närmare betraktande finner man också för herrnhutismen utmärkande tankegångar och uttryckssätt i dikten. Allt tyder således på att den måste ha något sammanhang med denna rörelse. Så är också fallet. J. C. Holmberg är mest känd som utgivare av den svenska herrnhutismens första sångbok, *Sions Sånger*, och han har tagit en mycket verksam del i denna rörelse. Med honom måste Anders Odhelius haft förbindelser av någon art. Till kollega vid storskolan hade Holmberg bl. a. Odels faders kusin Tore Odhelius, och denne stod som ledare för den herrnhutiska rörelsen. Möjligheten till kontakt fanns således.

I de gängse författarförteckningarna till Sions Sånger finner man också namnet Anders Odelius, en person, som man hittills icke lyckats identifiera. Enligt en äldre uppgift skulle han ha varit präst och blivit landsförvisad.[3] Den svenska herrnhutismens historieskrivare, Jacobsson, konstaterade, att någon präst med detta namn icke stod att uppleta. Han framkastade då tanken på att han skulle vara identisk med Sinclairsvisans författare men ansåg sig med hänsyn till dennes kända förfat-

[1] Se t. ex. Nordisk familjebok, artiklarna Mission och Zinzendorf.
[2] Jacobsson, Den svenska herrnhutismens uppkomst, s. 135 ff.
[3] Se nedan, s. 115.

tarskap böra avböja den hypotesen. I stället förmodade han, att det hela skulle vara ett missförstånd och den kände herrnhutaren Tore Odhelius vara den avsedde.[4] En senare författare anser båda hypoteserna oantagliga.[5] Det torde väl efter den föregående framställningen knappast kunna betvivlas, att den herrnhutiske diktaren Anders Odelius och Anders Odel äro samma person. Hans namnbyte har för föregående författare varit obekant, likaså de förbindelser med framstående herrnhutare, som ovan påvisats. Det visar sig också vid en närmare undersökning, att det ej innebär någon orimlighet, att samme författare skrivit Sinclairsvisan och sångerna i herrnhutismens första svenska sångsamling.

Den herrnhutiska rörelsens historia i Sverige finns av fackmän utförligt skildrad, och till deras arbeten hänvisar jag också.[6] För att få bakgrunden till Odels insats på detta område är det emellertid nödvändigt att i korthet rekapitulera deras resultat. Jag väljer då att göra detta genom att biografera de två ledande herrnhutare, som Odel synes ha haft beröring med, Tore Odhelius och Johan Christopher Holmberg.

Tore Larsson Odhelius[7] var såsom förut påpekats kusin till Odels far, och man har all anledning att antaga, att den unge informatorn i Stockholm slöt sig till sin släkting, som tycks ha haft många egenskaper, ägnade att tilltala en ung man av Odels läggning. Född 1705 inskrevs Tore Odhelius vid Uppsala universitet hösten 1723.[8] Rätt snart måste han ha hamnat som informator i Stockholm[9], där han genast dyker upp i de separatistiska kretsarna. Åt sin pedagogiska verksamhet synes han ha ägnat sig med verkligt intresse att döma av det faktum, att han utgav tre läroböcker i tryck.[10] 1731 prästvigdes han till huspredikant hos presidenten Strömfelt, på vilkens förord han 1736 blev kollega vid trivialskolan eller storskolan i Stockholm, där han sedan avancerade till konrektor.[11] Hans senare

[4] Jacobsson, a.a., s. 200.

[5] Lövgren, Våra psalm- och sångdiktare, 1: 194.

[6] Jacobsson, a. a., och Pleijel, Svenska kyrkans historia V.

[7] För hans biografi se Biographiskt lexikon, Ny Följd. VIII, Jacobsson, a.a., och Pleijel, a.a. Jacobssons biografi är den utförligaste. De uppgifter, som icke äro tagna ur dessa arbeten, redovisas i varje särskilt fall.

[8] Uppsala universitets matrikel 2: 158.

[9] Enligt konsistorieprotokoll $^{18}/_{12}$ 1728 då informator på fjärde året hos revisionssekreterare Plaan. (Hildebrand, Clerus Holmiensis. KB.)

[10] Imitationes parallelæ, öfwer Cornelius Nepos... Sthm 1730, Exercitationes syntacticæ... Sthm 1732 och Kort Samling af de mindre och lättare Marci Tullii Ciceronis epistlar... samt ... korta och lämpeliga imitationer... Sthlm 1737. Förefalen äro undertecknade T.L.O.

[11] Trivialskolans journal (StStA). Tjänstgörande rektor har i journalen antecknat, att han reserverade sig mot denna utnämning.

öden intressera i detta sammanhang mindre. Han förefaller att ha varit en frisk och levnadsglad natur, älskare av musik och konst och friluftsmänniska. Det sista var väl vid denna tid inte så vanligt, och Gjörwell nämner särskilt att han var seglare[12], vilket för i minnet, att Anders Odel enligt egen uppgift utövade samma sport.[13] Alla vittnesbörd ge vid handen, att Tore Odhelius var en märklig man med ledarförmåga, begavning och lärdom. Han bör ha kunnat utöva ett stort inflytande på sin unge släkting.

1738 följde Odhelius familjen Strömfelt till deras gods i Livland, och där kom hela sällskapet under herrnhutiskt inflytande. Systrarna Strömfelt blevo några av de ivrigaste i den rörelse, som vid deras hemkomst började i Stockholm. Denna rörelse utgick ur Odhelius' verksamhet, som hade storartade resultat. Tydligen innebar herrnhutismens betonande av försoningen och återgång till den enkla lutherdomen för Odhelius liksom för många andra, som irrat kring i de separatistiska labyrinterna (Gradin, Jonas Hellman, Rosén), en befrielse, och denna befrielse ville han även göra andra delaktig av.

Man har framför allt två urkunder, som ge besked om Odhelius' tänkesätt vid denna tid, ett brev till lektor Wænnerdal i Linköping, vilket som så många andra avskrifter flitigt cirkulerat i herrnhutiska kretsar[14], samt hans likpredikan över Jonas Hellman. Båda dessa urkunder vittna om klar och redig framställningsförmaga och en icke vanlig religiös personlighet. En god uppfattning inte bara om de svenska herrnhutarnas samvaro och liv utan också om Tore Odhelius' dominerande ställning bland dem får man av en dagbok, som förts av en hans ledsagare på en resa till Västergötland sommaren 1744.[15] Han uppträder där som den obestridde ledaren i kretsen av de just i detta landskap talrikt förekommande trossyskonen. Man har den bestämda känslan, att han är den drivande kraften i det som sker, även om han låter andra framträda.

En annan för den svenska herrnhutismen betydelsefull man var J. C. Holmberg, till vilkens bröllop Odel sträng ade sin lyra. För hans del flyta källorna rikare, och hans egenskap av Sions Sångers utgivare motiverar en tämligen utförlig behandling. Hans synes också ha åtskilliga beröringspunkter med Odel, även om de voro tämligen olikartade naturer.

De biografiska uppgifterna om Holmberg äro för hans tidigare år sparsamma. Han var son till akademifogden vid Uppsala universitet Holmberg och inskrevs vid universitetet 1720.

[12] Sjelvbiografiska anteckningar, s. 64.
[13] Se nedan, s. 170.
[14] Bl. a. i UB N 1940. Utdrag hos Jacobsson.
[15] Västerås läroverks bibliotek. B d 26.

»præceptore Petro Stranman».[16] I konsistorieprotokollen dyker han någon gång upp i samband med stipendiefrågor, då fadern söker att lägga ett gott ord för sin son.[17] 1730 försvarade han en del av Georg Wallins disputationsvis utgivna arbete om Sigtuna, där han visar sig kunna skriva latin både i stenstil och vanlig prosa, och där han på svensk vers harangerar sin fader. Sin gradualavhandling försvarade han 1734 under Klingenstierna. Enligt uppgift blev han 1736 v. pastor på Munsö.[18] Samma år blev han emellertid liksom Odhelius kollega vid trivialskolan i Stockholm[19], där han verkade till sin död. Holmberg var gift två gånger, första gången (25/10 1739) med Anna Maria Thælin.[20] Två hyllningsdikter till detta bröllop fyllde helt n:r 11 av tidskriften Then swenska samningen. Den ena av dessa är säkerligen författad av tidskriftens utgivare, Hesselius, medan den andra, som säges vara införd på begäran, inte har någon antydan om författarens namn. Av denna skrift att döma var Holmberg känd såsom poet, ty han kallas där »Skalde-swan». Redan 1731 orerade han offentligt i Uppsala i anledning av konungens födelsedag.[21] Utan att direkt ha efterforskat tillfällighetsdikter av honom har jag dock stött på en hel del. Holmberg kan sägas tillhöra de bättre medelmåttorna i tillfällighetsrimmarnas skara. Mest till sin fördel är han i en bröllopsdikt till en kollega vid trivialskolan, Johan Ström, en dikt som trycktes 1739. Den visar god behärskning av versen och en tilltalande humor. Från en annan sida lär man känna honom i en likaledes tryckt dikt vid den första hustruns död. Han har under den ej satt ut sitt namn, men det framgår av innehållet, att det är den sörjande maken som talar.[22] Den är färgad av den herrnhutiska religiositeten och är icke utan poetiska förtjänster. Den andas endast from undergivenhet inför Guds vilja: »Tu gaf, Tu tog: wälsignat är Tit Namn!»[23] På politiskt intresse tyder det förhållandet, att

[16] Uppsala universitets matr. 2: 133. Preceptorn antagligen identisk med en västgöte Petrus Strandman, som sedan blev pastor i Saleby (Warholm 1: 137).

[17] 1728 27/4 får han understöd »efter han är fattig och 8. veckor legat i en swår feber».

[18] Hildebrand, Clerus holmiensis (KB).

[19] Trivialskolans journal 1731—1821, nov. 1736 (StStA).

[20] Vid Holmbergs promotion 1734 gratulerades han med en tryckt dikt av Carl Gustaf Thælin, vilken kallar sig Holmbergs gode vän. Thælin var son till en borgare i Stockholm och bror till H:s hustru.

[21] Meyer, Program utgifna vid Uppsala universitet 1701—1854, n:r 191. Jag har icke kunnat finna orationen i tryck, antagligen förblev den otryckt.

[22] Minne af then i lifstiden Dygd-ädla Fru, Anna Maria Thælin, som i en swår Barn-Säng saligen afled Jul-afton, och begrofs i Stockholms Stor-Kyrka Fjerde dag jul, år 1741. U. o. och år.

[23] Övriga dikter: Bröllopsdikt till auditören Johan Sundell 17/1 1734, gravdikt över grevinnan Beata Margareta Douglas f. Stenbock 1735, bröl-

Holmberg deltog i den rikliga versproduktion, som kännetecknar hösten 1741[24] med en polemisk dikt, *Warning Til Starkotter Hin Gamle, För thess owarsamme Utlåtelse; Jemte Odödeligit Minne, Af Wilmanstrandske Barda-leken, Som stod then 23. Augusti 1741.*[25] Den riktar sig mot en dikt, som uppges vara författad av Hesselius, *Den Gamla Starkotters Utlåtelse, Öfwer Actionen med Ryssen Wid Willmanstrand...*[26], en dikt, som verkligen är synnerligen »owarsam» i sina uttryck. Holmberg manar till besinning men visar samtidigt stor patriotisk entusiasm. I direkt motsats till den han angriper anlägger Holmberg en religiös synpunkt. Hela folket skall förena sig i bön, då går allt lyckligt. Dikten är mycket svag men visar oss ytterligare en sida hos Holmberg. Den visar också, att det inte endast var hos Odel, som religiösa och politiska intressen kunde trivas bredvid varandra.

År 1741 sände brödraförsamlingen i Herrnhut till Sverige två deputerade, av vilka den ene var svensken Arvid Gradin. Härigenom kommo de svenska anhängarna i närmare beröring med moderförsamlingen, och arbetet började organiseras efter dennas mönster. En formlig församling bildades, och man följde

---

lopsdikt till C. J. Röpke 1738 (enligt Benzelstiernas censorsjournal), gravdikt över Marg. Elisabeth Hackman, f. Thælin, 1740.

[24] Se Fehr, Den pol. visan, s. 37 ff.

[25] Att Holmberg är författare till denna dikt framgår av Benzelstiernas censorsjournal (s. 360 f.), där titeln är något annorlunda, men censors anmärkning att varje strof kallar svenskarna björnar stämmer på dikten. Antagligen på grund av censors anmärkning har i trycket tillfogats en förklarande not.

[26] Enligt Apelblad (UB, U 233, s. 457), ej enligt censorsjournalen som Bygdén uppger. Egendomligt nog finner man, att Hesselius samtidigt skrivit en annan dikt om samma sak, Emanuel med Gideon... Det förefaller besynnerligt, att han skulle ha skrivit två dikter av samma innehåll. Holmberg och Hesselius synas ha varit vänner. Ett tal av Hesselius till drottningens födelsedag 1739, »Jerne-tid Förbytt I Gyllne-Tid», är försett med en hyllningsvers från Holmberg. Hesselius antydde på sina alster gärna sitt författarskap med någon genomskinlig pseudonym, och det har han också gjort beträffande den sistnämnda dikten. Ser man på innehållet och stil, äro skiljaktigheterna ganska påfallande. Starkotters utlåtelse är synnerligen häftig och nästan rå i tonen, medan Emanuel med Gideon är hovsam. Dessutom företer den förra en del språkliga drag, som man ej brukar finna hos Hesselius. Särskilt fäster man sig vid ordet *braga,* uttrycket *Baldurs ö* m. fl. enskildheter, som påminna framför allt om Sinclairsvisan. Detta kan givetvis bero på Sinclairsvisans popularitet, men det finns också annat, som inte alls stämmer med Hesselius övriga alster, särskilt de blodiga detaljerna. Man blir därför närmast böjd att betvivla Apelblads uppgift. Denna skulle möjligen kunna förklaras av det förhållandet, att Hesselius skrivit ett drama med namnet Starkotter, vilket spelades strax förut. (Dahlgren, Ant. om Stockholms Theatrar, s. 349.) Odel skulle passa mycket bätt e som författare. Han har inte i övrigt producerat sig med anledning av slaget vid Willmanstrand, och hans initialer ligga dolda i namnet Starkotter.

tydligen in i enskildheter Zinzendorfs organisation.[27] Genom den livliga brevväxlingen med Herrnhut är det möjligt att följa utvecklingen, som också avspeglas i Holmbergs biografi. Han synes ha kommit under Odhelius' inflytande, helt naturligt, då de ju dagligen måste ha träffats. I Holmberg fick Odhelius en trogen hjälpare, som predikade flitigt med anda och kraft, var ganska nitisk för frälsarens sak, skaffade nådenes ordning och Sions Sånger tryckte, säger en av systrarna Strömfelt.[28] Holmbergs utveckling i religiöst avseende tycks dock ha gått ganska sakta. Själv har han i ett brev redogjort för en del av sin utveckling, men vid den tidpunkten ($^{21}/_{10}$ 1742) anser han sig ännu ha långt kvar.[29] I augusti 1742 säger Thore Odhelius i ett brev, att Holmberg visserligen är nyttig och med allvar befordrar frälsarens sak men att han ännu inte nått tillräckligt långt: »Der Herr fasse sein Herz, und helfe ihm zur Theilhaftigkeit von der sache selbst.»[30] Ett drygt halvår senare har han kommit längre: »Bruder Holmberg... ist nun ganz in die Sache des Heilands hineingezogen worden. Er ist uns auch nützlich, predigt den Heiland im seegen, und ist hübsch auf sein Herz gekommen.»[31] Formligt inträde i församlingen sökte Holmberg dock ej förrän i november 1743, således endast en månad före sin död. Denna ansökan torde vara typisk för tonen i den innersta cirkeln, och man kan knappast tvivla på dess ärlighet.[32] Hans dödsbädd skildras på följande sätt:

[27] Historiskt lagd, kortfattad sammanfattning i Corpus confessionum, inledningen.

[28] I en ber. befintlig i Ev. brödraförs. arkiv, Stockholm.

[29] Jacobsson, a. a., bilagor s. 70 f.

[30] Kyrkohistorisk årsskrift 1909, Meddelanden och aktstycken, s. 31.

[31] A.a., s. 33.

[32] Jag anför här denna ansökan i sin helhet, då den på ett utmärkt sätt levandegör miljön.

Uti Lammets blod af alt hjerta högeligen älskade kära Syskon.

För första gången har jag nu änteligen resolverat mig at skrifteligen tala vid mina Dyraste Syskon för Frälsarens räkning. Härtils har min stora ovärdighet hindrat mig, såväl ifrån saligheten i Frälsarens blod, som i från en närmare förbindelse med mina Dyraste Syskon. Nu kan jag med hjertans glädje och frimodighet säga, mit blodiga och kära Lamm til ära, at jag usla stackare börjar på at qvikna upp: blodet och såren hafva gifvit mig et nytt lif. Jesus vare låf, som beredt mig et så kärt och trygt hviloställe uti sin öpnade sida och sitt genomstungna hjerta. Alt sedan jag hade den glädjen att vara ute hos mina Dyra Syskon har jag fått alt större och större tilgång til såren. Jag tackar dig, min Jesu för det du lemnade mig frihet at vara i dina vänners sällskap: och för det du velat upptaga mig eländan uti dit band.

Jag är nu hel glad och förnögd; och då något ondt vil oroa mig, så tager jag mig en dryck uti sårens springekällor, så blir jag straxt upfriskad och vederqveckt. Om jag nu någongång mera mår illa, så är det min egen skuld, hvarigenom jag gjorde min frälsare den största orätt, och mig den största skada. Ney aldrig mit Lamm skal jag dig öfvergifva, men jag din och du min uti evighet blifva. Mina Dyraste Syskon tacker

»under hans sjukdom yrade han ständigt, men predikade ständigt om saligheten i Christo och at han war kallad til lamsens brölop.»[33]

Vid Holmbergs död i december 1743 trycktes en anonym gravdikt, synbarligen författad av någon meningsfrände. Han hyllas där som utgivare av Sions Sånger. Som rörelsens skriftredaktör har han också haft en mycket stor betydelse. Hans akademiska utbildning och allmänna läggning ha gjort honom väl skickad till ett sådant värv. Den i hans bouppteckning förefintliga förteckningen över hans boksamling tyder på ganska vidsträckta intressen.[34] Givetvis är dock skönlitteraturen sparsamt företrädd i förhållande till teologien. Den svenska litteraturen representeras av Stiernhielm, Dahlstierna, Carlesons antologi och en del religiös poesi. Grekisk litteratur saknas helt, medan den latinska företrädes av Vergilius i samlad upplaga. Bland franska författare finner man Scarron och givetvis Fénelon. Att Holmberg har behärskat engelska språket synes antagligt, då både teologisk och profan litteratur på engelska finns med. Den historiska och politiska litteraturen är ytterst sparsamt företrädd, men man lägger märke till en tysk levernesbeskrivning om Karl XII och berättelsen om mordet på Sinclair. Rikhaltigare är den teologiska avdelningen. Den vanliga uppbyggelselitteraturen är med, Scriver, Bunyan, Joh. Gerhard och Henr. Müller bl. a. Hit vågar man väl också räkna Erasmus Colloquia och Rydelii Förnuftsövningar. Herrnhutisk litteratur saknas inte. Büdingische Sammlungen, en periodisk tidskrift från Herrnhut, borgar för att man även i Sverige följde med

---

frälsaren at han och velat frälsa mig eländiga mask ifrån min otro och klenmodighet: Låfvat vare Guds Lamm som slagtat för mina och hela verldens synder. Så länge jag såg på mina synder, så hade jag ingen beständig ro i Frälsaren; ty jag hade Evangelium i hufvudet och Lagen i hjertat; men då jag detta märkte, så slet jag mig med gevalt ifrån Lagens band och geck oblygt til Lammet, och sade: Du är min; och det var alt nog til min befrielse. Lofvat vare Guds Lamm. Det har varit bland oss här i staden et fel, at vi velat vara så lagvulna; men då vi fått velat at Lammet icke vil så hafva det, så ge vi honom gärna äran, fast det ännu håller hårdt hos många af våra vänner.

Då jag feck läsa Olof Grens bref, däri han sade sig varit uti Stockholm nog lagvulen, och at han nu börjat se på Guds Lamm alena allena; så började ock jag at se mig om, och feck se et trones hälle berg i botten på mit hjerta: Nu har jag ingen ro haft förr än jag feck skrifva Församlingen til om uptagning; ty jag åstundar nu endast at Jesus skal vara ägare af milt fattiga hjerta helt och hållit. Jag vil bli lös, för det Jesus var bunden. Jag kan icke säga Jesum nej: ty han har budit mig til sit Bröllopp, och jag vil änteligen komma. Dyre syskon bed Lammet för mig at han uptager et så uselt stoft som jag är. Jesus wälsigne Eder. Jag är syskonens evärdige

Stockholm den 11 nov. 1743. J. C. H.

(Evangeliska brödraförsamlingens arkiv, Stockholm.)

[33] Ulrika Strömfelts berättelse.

[34] Bouppteckningen i StStA.

vad som hände. Vidare finner man både första och andra upplagan av Zinzendorfs katekes, »Probe eines Lehr-Büchelgens vor die sogenannten Brüder-Gemeinen».[35]

Jag har gjort denna redogörelse för Holmbergs boksamling, därför att den förefaller mig så typisk. Den skulle passa utmärkt till Odel också, ty hans produktion vid denna tid motsvarar exakt den litteratur som Holmberg har. Visserligen saknar man mycket av den aktuella herrnhutarlitteraturen, men säkerligen ha bröderna haft tillgång även till det som saknas. Herrnhutarnas praktiska läggning förnekade sig inte i fråga om bokhandeln. Under sin beskickning till Sverige skriver Gradin till Herrnhut i jan. 1742: »Alle unsre Schriften können durch den Buchhändler Lockner nach Stockholm und Upsala kommen, es ist dafür schon anstalt gemacht worden, und man wird nicht verhindern, dass unsre Schriften einkommen.»[36]

Viktigt för rörelsen var naturligtvis att få lämplig litteratur på svenskt språk. Holmberg började med att i översättning utgiva ett uppbyggligt arbete av David Hollatz, *Nådenes ordning til saligheten*, vilket gick rätt mycket i herrnhutisk anda.[37] Enligt Apelblad skall översättningen vara utförd av Thore Odhelius, men underhandlingarna med censor fördes av Holmberg. Odhelius förut omnämnda likpredikan över Hellman visar stora överensstämmelser med Hollatz' arbete, vilket ju dock icke behöver betyda, att han har översatt det. I slutet av arbetet bifogades under rubriken »Betragtelse Öfwer Then Dyre Frälsarens Försonings Lidande För wåra synder» sex andliga sånger, vilka jag nedan får tillfälle att återkomma till. Redan vid denna tid är tydligen den herrnhutiska diktningen i full gång.

Redan på våren 1743 kommo också de svenska sångerna ut i tryck under namnet *Sions Sånger*, och för denna samling skall jag längre fram utförligt redogöra. Men Holmberg hade tydligen flera planer att sätta i verket. I februari 1743 inlämnade han till konsistoriet för censur ett arbete, bestående av »Korta Christendoms Frågor». Man vågar kanske förmoda, att detta var avsett att vara något i stil med Zinzendorfs nyss nämnda katekes eller kanske t. o. m. en översättning. Denna gång lyckades det emellertid inte att övervinna ortodoxernas misstänk-

[35] Detta är första upplagans titel. För herrnhutarlitteraturen kan man hänvisa till den utomordentliga bibliografin i Corpus confessionum.

[36] Kyrkohistorisk årsskrift 1909, Meddelanden och aktstycken, s. 19.

[37] Den tidigaste upplaga jag sett trycktes i Stockholm av Salvius och anges vara »Andra gången Uplagd». En tidigare upplaga, tryckt av Röpke 1742, recenseras i julinumret samma år av Tidningar om the lärdas arbeten och annonserades i Posttidningen den 24 juni. Av den noggranna redogörelsen i recensionen ser man, att Salvius upplaga är ett omtryck. Alstrins censur är daterad den 12 juni. Om innehållet se Nelson, Biskop Johan Möller, s. 88 ff.!

samhet. Konsistoriet förbjöd arbetets tryckning, emedan the enfaldiga, genom sa hwarjehanda och särskilte undervisnings sätt, mera hindras än hjälpas».[38] Det är det första tecknet på att den välvilja hos prästerna, som Gradin i sina segervissa brev till Herrnhut talar om, nu börjar svalna inför den utveckling, som rörelsen har fått. I början såg man i herrnhutarna bundsförvanter, då de stodo i medveten motsats till separatisterna[39], men nu började de i betänklig grad likna dessa »besvärliga människor».

Holmbergs tidiga död avbröt hans ivriga verksamhet, och tydligen också arbeten, som redan voro planerade. I gravskriften, där han hyllas som Sions Sångers utgivare, säges bl. a.:

> Had' ock af detta Wärk tilämnad uti händer
> Den Andra Samlingen med andra Arbet' fler,
> Men efter Han gått bort til ro i Salems länder,
> Så wet jag, Dyra Hjord, ej när som du dem ser.[40]

Vilka dessa andra arbeten voro, vet man ej, men man kan atminstone gissa på den lösensbok, som utkom året därpå[41], då ju en sådan hörde till de för församlingen mest nödvändiga böckerna.

Holmbergs verksamhet hade en synnerligen stor betydelse för den herrnhutiska rörelsen men också för Sveriges religiösa liv under långliga tider framåt. Vittnesbörden om de av honom utgivna böckernas inverkan på fromhetslivet äro många. Jag erinrar här endast om vilken betydelse Nådenes ordning hade för den framstående teologen Anders Knös[42] och om Gjörwells uppgift rörande dessa böckers spridning.[43] Ett relativt stort utrymme har här ägnats Holmberg av flera orsaker. I hans biografi får man en översikt av den herrnhutiska rörelsen och även en inblick i den atmosfär, som rådde inom den. För hans del flyter också källmaterialet relativt rikligt. Med Holmberg har vidare Odel bevisligen haft beröring.

Bevisligt är också, att Anders Odel har vistats i denna miljö bland »de många studenter som den tiden war bland bröderna».[44] I Herrnhuts arkiv finns nämligen en numera tryckt[45] katalog över ett hemligt »seminarium» av väckta studenter. Denna för-

[38] Protokoll $^{15}/_{2}$ 1743 (StStA).
[39] Se Thore Odhelius brev till Wænnerdal!
[40] Då En Trogen Jesu Tjenare ... Herr Mag. Johan Christopher Holmberg ... til sit Hwilorum ... beledsagades. Yttrades desse enfaldige Tankar Wid Des Graf. Stockholm u. år.
[41] Se Pleijel i Svenska kyrkans historia 5: 449 f.
[42] Dellner, Den wolffska filosofien, s. 261 f.
[43] Självbiogr. ant., s. 68.
[44] Ulrika Strömfelts berättelse.
[45] Pleijel, Das Kirchenproblem, s. 176 f.

teckning från omkring 1745 härstammar från den initierade herrnhutaren Olof Gren. Några av de uppräknade anges vara kvar i Uppsala, andra äro informatorer i Stockholm. De sex första i denna senare rad kallas »Westgothi bonæ spei». Här finns också en Odhelius, och det kan knappast vara fråga om någon annan än författaren till bröllopsdikten till Holmberg och sångerna i Sions Sånger.

Man frågar sig, vilka förutsättningar Odel kan ha haft för att dragas till dessa kretsar. I det föregående har visats, att han växte upp i ett prästhem, där åtminstone modern präglades av en stark religiositet. Det är för övrigt påfallande, vilken betydelse Västergötland och västgötar haft för herrnhutismens utveckling. Bland Odels studentkamrater funnos också två bröder Nyberg, varav den ene blev en framstående kämpe i herrnhutarnas led. Dedikationen av Odels skoltal kan tyda på en närmare vänskapsförbindelse med familjen Nyberg.[16] Bland informatorerna i Stockholm hade de nya andliga rörelserna länge haft ivriga anhängare, och till dem sällade sig också Odel. Genom Thore Odhelius och för övrigt på många andra sätt kunde han komma i beröring med den nya rörelsen. Vi ha hittills funnit honom vara en lätt entusiasmerad men osjälvständig ande, som dock inte röjt några påfallande religiösa intressen. Hur det religiösa problemet kommit att aktualiseras för honom veta vi ej. Måhända ha »tidens tänkesätt», ett uttryck, som han använder på tal om sina svåra ungdomsår[17], för honom gjort det religiösa problemet personligt. Herrnhutismen är att betrakta som en reaktion både mot pietistisk lagiskhet, separatistisk mystik och nyttobetonad upplysning. Det blir vår närmaste uppgift att ur Odels andliga sånger söka utläsa hans reaktion inför de religiösa problemen.

Någon specialundersökning av Sions Sånger existerar icke. En behandling av Odels i denna samling intagna dikter är emellertid icke möjlig utan kännedom om dess allmänna karaktär, och ett bedömande av dem utan att se dem i sammanhang med alster av samma art skulle bli hängande i luften. Jag är därför nödsakad att något utförligt gå in på sångsamlingen i dess helhet.

* * *

Den 10 februari 1743 antecknar Benzelstierna i sin censorsjournal: »Sions songer, första Samling. En hop andelige sånger, författade under melodier af wissa psalmer i wår brukelige Psalmbok.»[18] Den var på konsistoriets uppdrag redan god-

[16] Se ovan s. 13 f.
[17] Se citat å s. 170.
[18] A.a., s. 194.

känd av J. G. Hallman d. ä., men censor tycktes inte vilja släppa den igenom ändå. Han talade med Holmberg om saken: Jag förestälte Dom. Holmberg att man helt wäl kunde umbära sådana Sånger, emädan de som finnas i wår wedertagne Psalmbok äro rätt så och än mehr uppbyggelige och til en god del af bättre composition. Med hänsyn till konsistoriets samtycke och till det förhållandet, att »atskillige obekante hade öfwat sin andakt därmed», så fick Holmberg dock imprimatur. Det dröjde emellertid någon tid innan samlingen kom ut, men den 12 april överlämnade Holmberg ett exemplar till konsistorium[49], och den 18 i samma månad annonserades den till salu i Posttidningen. En uppmärksam läsare kunde av annonsen se, att det var en bestämd åskadning som kom till uttryck i denna bok, ty sångerna hade till »ändamål at uphöja Jesu dyra Försoning och Trones Rättfärdighet i hans Blod».[50] En ny upplaga av denna samling trycktes redan 1744.[51]

Beteckningen »Första Samlingen», som återfanns på titelbladet, gav till känna att mera vore att vänta. Den 1 september 1743 meddelar också Holmberg i ett brev, att den andra samlingen skall tryckas i januari 1744.[52] Därav blev emellertid intet på grund av utgivarens hastiga frånfälle. Vem som fick axla hans fallna mantel är obekant. Det visade sig också vara svårare att få denna del tryckt än den första. Den 13 november 1744 förmäler konsistorieprotokollet, att »Kyrkjoherden Magister Hallman gaf tilkänna, at han nu emottagit 2:dra delen af the så kallade Sions Sånger at igenomläsa; utlofwandes Herr Kyrkioherden, at wilja noga tilse, thet intet anstöteligit therunder skal framkomma». Konsistorium var emellertid av en annan åsikt än den frånvarande Hallman och ville avstyra tryckningen, därför att sångerna »merendels af the enfaldigare, och them som hafwa smak för Separatismus, äro wordne missbrukade til wår wedertagna Psalmboks förakt». På grund härav beslöt konsistorium vid protokollsjusteringen, att samlingen icke finge tryckas. När Hallman fick del av detta beslut, blev han säkerligen rätt illa berörd, ty han hade redan den 23 oktober skrivit på tryckningstillståndet.[53] Vid sammanträde den 27 i samma månad förklarade Hallman, att konsistoriet

[49] Protokoll i StStA.

[50] Samlingen kostade 1 Dal. 16 öre kopparmynt och fanns att köpa utom hos boktryckaren även hos »hökaren Johan Wik på Södermalm», en av de ledande i kretsen.

[51] Denna upplaga har jag icke sett, men dess existens framgår av en stridsskrift, J. G. Walchs . . . Theologiska Betänkande Om Then Herrnhutiska Sectens Beskaffenhet.

[52] Jacobsson, a.a., bilagor s. 71.

[53] Hans approbation finns tryckt i samlingens början.

hade missuppfattat honom. Förhållandet var nämligen det att sångerna efter hand blivit inlämnade till honom, varför han redan genomsett och lämnat dem till tryckning, »hwarutinnan Herr Kyrkjoherden förmenar sig ej hafwa felat så wida honom för 2:ne år sedan blef af Consistorio updragit, at i genomse thesamma, tå äfwen första samlingen blifwit utgifwen». Hallman försäkrade vidare, att denna samling vore ännu bättre än den förra och att man knappast kunde förhindra dess tryckning, då ju många andra sångsamlingar av samma art redan förut tryckts, t. ex. Kolmodins. Han framhävde vidare den kritiska inställning till mystiken, som dessa sånger vittnade om, och påpekade, att dylika sångsamlingar sedermera kunde tjäna till att supplera psalmboken. På grund härav och då »samma Sånger redan woro under pressen, lät äfwen Consistorium thenna gången therwid förblifwa». Samlingen bär årtalet 1745.

Säkerligen mest av praktiska skäl sammanfördes sångerna efter några år till en samlad upplaga, *Sions Sånger. Bägge Samlingarna,* som trycktes 1717 och som innehöll 220 sånger. 1748 trycktes en ny upplaga, där sångernas antal är 223, beroende på att tre sånger ur andra delen, som 1747 uteslutits (II: 78, 108, 109), nu åter fått komma med. Smärre textförändringar ha gjorts vid omtryckningarna.[54]

Av första delens sånger ha i 1748 års upplaga 8 uteslutits (17, 19, 23, 25, 45, 65, 79, 88), av andra delens två (4, 76). I stället ha 13 nya sånger tillfogats (IV: 58, 59, 129, 130, 131, 132, 139, 156, 157, 158, 159, 160, 161). De nyinryckta sångerna gå i allmänhet längre än de gamla i fråga om blod- och sår-kulten och kunna betraktas som uttryck för den period, som fått namnet sållningstiden.

Beträffande författarna till dessa sånger har man tämligen fullständiga uppgifter att tillgå. I den första samlingen har utgivaren satt författarens initialer under varje sång, och dessa äro i de flesta fall lätta att tyda. För den samlade upplagan av 1748 äro sedan länge tre författarförteckningar kända.[55] Den tidigaste härstammar från J. H. Lidén, den kände samlaren, som i ett i Uppsala universitetsbibliotek befintligt exemplar av 1748 års upplaga antecknat författarnamnen. I sina i manuskript bevarade anteckningar till fortsättningen av sin svenska litteraturhistoria har han systematiserat dessa efter författare.[56] Varifrån hans uppgifter härstamma vet man inte, men man kan misstänka, att Gjörwell varit hans sagesman. Denne var

[54] Jag numrerar i fortsättningen samlingarna 1743, 45, 47 och 48 med numren I, II, III, IV.

[55] Jacobsson, a.a., s. 199, Lövgren, a.a., s. 190.

[56] Signerad U 144.

själv herrnhutare och stod i livlig korrespondens med Lidén. Vidare finns i Kungliga biblioteket ett exemplar av en upplaga, tryckt 1787, där författarnamnen antecknats av en känd herrnhutare, prosten J. Wætterdahl (1770—1817), samt en upplaga, tryckt i Stockholm 1867, där ett författarregister med biografiska uppgifter bifogats. I företalet uppgives, att författarförteckningen erhållits »genom en af wåra äldste lärare». Uppgifterna avvika emellertid väsentligt från Lidéns. Om Odel finner man följande uppgifter: »Odell (Odelius) Anders, prest, wäckt, då han såg en spindel fånga en fluga» i sin wäf, landsförwist. Anekdoten om spindeln och uppgiften om att han varit präst, uppgifter som sedan gå igen flerstädes, härstamma tydligen från tidskriften Pietisten.[57] Uppgifterna måste bero på missförstånd, på förväxling med Odels fader och på en måhända för martyrskap tillrättalagd tolkning av Odels utrikes resa. I samma tidskrift tillskrives Odel en sång, som i första samlingen anges vara av Nyberg. Allt detta gör, att man måste ställa sig mycket kritisk mot uppgifterna i 1867 års upplaga.

Utom dessa förteckningar finns också en så vitt jag vet förut icke beaktad sådan. I Linköpings bibliotek förvaras nämligen en liten handskriven volym »Enfaldiga Werser»[58], i vilken också en förteckning på författarna till Sions Sånger finnes intagen. Handskriften förefaller att vara från mitten av 1700-talet.

En jämförelse mellan dessa förteckningar visar en påfallande överensstämmelse mellan Wætterdahl och 1867 års upplaga. Båda hava från de två övriga förteckningarna starkt avvikande uppgifter, bl. a. förekomma helt nya och okända författarnamn. Då dessutom dessa förteckningar ha uppgifter som strida mot första samlingens redaktionella uppgifter, torde dessa två förteckningar få sättas i andra hand. De äro ju också yngre än de två andra. Jämför man Lidéns och linköpingsförteckningens uppgifter, finner man stora överensstämmelser. Avvikelser förekomma visserligen, men de äro fåtaliga. Då Lidéns förteckning vidare i allmänhet stämmer med initialerna i första samlingen, vilket icke lika säkert gäller Linköpingsförteckningen, har man grundad anledning att anse Lidén som den säkraste sagesmannen. De skilda uppgifterna diskuteras i några enskilda fall i det följande.

Några av Sions Sånger hade redan förut befordrats till trycket. Till dem höra först och främst de fyra sånger, som bifogats en predikan av Jonas Hellman 1710.[59] Dessa återfinnas i första samlingen som n:r 13, 26, 36 och 54 med en del smärre ändringar. Tre av dem ha här initialerna J. H., d. v. s. Jonas

[57] Årgång 1846, s. 15. [58] Signerad T 252.

[59] Then Sanna och inför Gud Fullgällande Rättfärdigheten ... Jfr Jacobsson, a.a., s. 145 ff. och s. 199, not 5.

Hellman. N:r 13 är undertecknad J. F. K., d. v. s. Johan Fredrik Kryger, den sedan välkände nationalekonomen. N:r 26 är en direkt självbiografisk skildring av Hellmans omvändelse, som i samlingen anpassats till en melodi och gjorts något mindre subjektiv. N:r 51 är en översättning av en sång ur Herrnhuts sångbok, den tidigaste jag känner.[60]

Som förut nämnts trycktes i slutet av Nådenes ordning sex sånger, vilka sedan medtogos i första samlingen (I: 30, 39, 40, 46, 73, 74). Alla äro avtryckta i oförändrat skick utom I: 73, enligt initialerna av Holmberg, vilken sång på tre strofer när är helt omdiktad. Redan här uppträda Nyberg, Holmberg, Gradin och Hedvig Strömfelt. Odel saknas dock. Säkerligen ha dessa liksom många andra sånger långt före tryckningen sjungits av syskonen, vilket ju framgår av censors förut citerade yttrande. Omöjligt är inte, att man kan finna flera av dessa sånger förut tryckta i någon predikan eller uppbyggelsebok.

Sions Sångers förhållande till andra svenska eller utländska sångböcker finns icke närmare utrett, och jag har givetvis ej heller kunnat göra någon verkligt djupgående undersökning härav.

Av allt att döma avsåg man med samlingen att tillgängliggöra en sångskatt, som förut ej fanns allmänt tillgänglig eller som var nyskapad. Därpå tyder, att jag endast har kunnat konstatera ett fall, där den innehåller en sång, som förekommer i en svensk sångbok av tidigare datum. Detta gäller I: 32, Min fröjd, min krona, Jesu kär, som är en bearbetning av n:r 18 i *Andeliga Wijsor Om Hwargehanda Materier*, den radikala pietismens sångbok från början av trettiotalet.[61] Sången är författad av Gunilla Grubb[62], men i Sions Sånger finner man, att den har Holmbergs initialer. Endast sista strofen kan dock sägas vara Holmbergs, ty de andra äro med vissa omkastningar och förändringar tagna ur den äldre sångboken. Tydligt är således, att litterär äganderätt betraktas ganska fritt. Det är också nödvändigt, att innan en närmare behandling företages ha klart för sig, att föreställningen om litterär äganderätt praktiskt taget icke existerar på detta område. I modern mening fanns inte detta begrepp ens inom den världsliga dikten. Ju mera man studerar den andliga sången, dess mer får man en känsla av att syssla med ett läggspel, där endast kombinationerna äro nya. Fullt medvetet anknöt man till kända strofer,

[60] Se nedan s. 118 ff.

[61] Om denna sångbok se Liedgren, Svensk psalm och andlig visa, s. 371 ff.

[62] Jacobsson, a.a., s. 47, not 2. För den i Sions Sånger förekommande versionen uppger Lidén Holmberg som författare, Linköpingsförteckningen däremot Gunilla Grubb.

och ur en suggestiv första rad kunde en hel sångfamilj växa ut. Det är därför ofta omöjligt att avgöra, vad som är en översättning eller en bearbetning.

Redan i de äldre författarförteckningarna äro en rad sånger angivna som översättningar. I:64 har initialerna M. L. och anges vara av Luther, och II:83 uppges vara av Paul Gerhardt. Av Zinzendorf äro enligt Lidén I:30, 43, 54 och II:61, 62, 91, vartill Linköpingsförteckningen lägger II:5. Lidén uppger vidare att II:60 är av Spangenberg, I:15 av Hollatz och den i 1747 års upplaga nytillkomna IV:130 av Anna Nitschmann. Liedgren har dessutom påpekat, att I:10 är en översättning från L. F. F. Lehr och II:21 från L. C. Allendorf.[63] Liedgren förmodar, att en grundlig undersökning skulle avslöja flera översättningar. Själv har han undersökt en herrnhutisk sångbok av 1783. Med kännedom om de livliga förbindelserna med Herrnhut finns det all anledning att misstänka, att moderförsamlingens sångbok har utnyttjats, och jag har därför använt en upplaga av år 1737, *Das Gesang-Buch der Gemeine in Herrn-Huth*, samt ett *Anhang als ein zweyter Theil zu dem Gesang-buche* ... I detta Anhang fortsättes numreringen direkt, och sångernas antal går på så sätt upp till över två tusen.[64] Bland dessa har införlivats en stor del av den evangeliska sångskatten, men en mycket stor procent är också nydiktad, framför allt då av Zinzendorf, som var ytterst produktiv.

I denna sångbok återfinner man den som anges vara av Luther (H 90[65]), Gerhardts (H 23), Allendorfs (H 399) och Spangenbergs (H 1589) likaså. Vidare finner man, att I:30 hör samman med H 1351, I:54 med H 1258, II:5 med H 1282, II:61 med H 973 och II:62 med H 1456. De sistnämnda torde vara av Zinzendorf utom H 1351, som uppges vara av en Ester Grünbeck, tillhörande den herrnhutiska kretsen.[66] II:91 och IV:130, som också angivits som översättningar, har jag icke kunnat återfinna. Författarförteckningarnas uppgifter visa sig således vara tillförlitliga i detta avseende.

Emellertid äro ännu några sånger tagna ur Herrnhuts sångbok, efter vad jag kunnat konstatera. I:82 har av utgivaren åsatts initialerna N. N. och visar sig också vara av okänd författare.[67] I Herrnhuts sångbok har den n:r 582. Två populära

---

[63] A.a., s. 388.

[64] Om de herrnhutiska sångböckerna se Koch, Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs 5, s. 291 ff., och bibliografin i Corpus confessionum.

[65] Är dock av Scheffler (Koch, a.a. 8, s. 52, Liedgren, a.a., s. 388). Sångerna ur Herrnhuts sångbok betecknas i det följande med bokstaven H och nummer.

[66] Koch, a.a., 5, s. 348. [67] Koch, a.a., 8, s. 111.

och typiska herrnhutarsånger finner man i II: 67, som är en översättning av H 1173. Nun hab ich mein kleid, och i dess förebild H 1354, Wenn krieg ich mein kleid, I: 30.

I: 15, som enligt förteckningarna skulle vara en av Odel utförd översättning från Hollatz, har sitt original i en sång som bifogats dennes Evangelische Gnadenordnung.[68] Sången börjar: Es gläntzen Immanuels blutige Wunden. De svenska översättarna följde således sin förebild, även när de bifogade några sånger i översättningen av Hollatz' arbete. Härmed äro dock säkerligen icke alla översättningar eller bearbetningar avslöjade. I: 22, 21, 39 ansluta sig nära till kända sångfamiljer, men direkta förebilder har jag ej kunnat finna. I många fall bygga också författarna av andliga sånger på samma bibelord, något som gärna medför påfallande överensstämmelser.

Resultatet av undersökningen blir emellertid, att man inte kan lita på författaruppgifterna, då man tydligen ansåg sig ha rätt att sätta sitt namn under en bearbetning eller en översättning. I översättningsarbetet ha synbarligen alla de mera framträdande författarna i Sions Sånger deltagit, Holmberg, Hellman, Brisman, Odel, Nyberg, Gradin, Kahl.[69] Säkerligen ha alla dessa varit väl förtrogna med den herrnhutiska poesin, som de måste ha studerat i församlingens sångbok. Att detta har satt spår i sångerna är lätt att konstatera, och det gjorde också en angripare i slutet av 40-talet.[70] Det kommer också att framgå av de citat, som nedan skola anföras. Ur språklig och poetisk synpunkt är det emellertid av intresse att närmare granska, hur man återgav Zinzendorfs sånger i svensk dräkt. Dennes oerhörda produktion är av synnerligen skiftande värde, eftersom han ofta direkt improviserade, men sångerna bära dock alltid hans säregna prägel.

En tysk författare har med stark schematisering indelat Zinzendorfs sånger i två grupper, rimmade predikningar och verkliga, personliga dikter.[71] De svenska översättningarna lämna exempel på båda delarna. En rimmad predikan är sålunda H 1258, som består av 33 strofer. Den översattes redan 1740 av Jonas Hellman[72], men hans version har endast 14 strofer (I: 54). Redan här se vi alltså, att översättningarna ibland anpassades till en annan melodi än originalets:

[68] Jag har endast sett andra upplagan, tryckt 1743. Den var anonym.

[69] Uppgifter om dessa personer finnas i Jacobssons och Pleijels förut nämnda arbeten.

[70] Kumblæus i anmärkningarna till Walchs Theologiska Betänkande.

[71] Huober, Zinzendorfs Kirchenliederdichtung, s. 32, 37 f.

[72] Citeras efter trycket i Hellmans predikan »Then sanna ... Rättfärdigheten».

1.

Christi blut und gerechtigkeit
das ist mein schmuk und ehrenkleid,
damit wil ich vor GOTT bestehn,
wann ich in himmel werd' eingehn.

2.

Denn tret ich gleich mit vors gericht,
es komt zu keiner klage nicht;
das macht, ich bin schon absolvirt,
und meine schuld ist abgeführt.

1.

Min Ährekläd nad, dyra Skrud,
Är Christi Blod och Lydna,
Thermed wil jag bestå för GUD,
Then blir min Himla-Prydna:
Jag warder för Guds Dom ej dömd;
Ty Skulden är betalt och glömd,
Och jag är absolverad.

Hellman har slagit hop två strofer till en men har en rad mindre än Zinzendorf. Innehållet är mycket troget återgivet.

3.

Die rechnung hängt am kreuzesholz,
da siehet sie des teufels stolz:
die nägel, die das lam verwundt,
zerreissen ganz den alten bund.

4.

Wenn er nun gleich auf meine ehr
mit meinem blut geschrieben wär,
so ists nun völlig aus damit,
und ich bin aller fordrung quit.

2.

Min handskrift är på Korssens Stam,
Til Satans harm upslagen,
Utaf the Spikar, som wårt Lam
Ha' sårat, är nu Lagen,
Til all thes twång och qwäljand' we,
Borttagen, at jag nu kan se
Mig helt förlossad wara.

5.

Das ist des feinds verdienter lohn,
(was kreuzigt er den GOttessohn?)
dass er die seelen drum verliert,
und sie der Heiland mit sich führt.

3.

Förtienter lön wår Fiend' fått,
(Hwi har han Guds Son slagit?)
At Siälar från Hans wälde gått,
Them Lamsens blod rentwagit:

Här ser man, hur Hellman ännu följer Zinzendorfs realistiskt-talspråkliga uttryckssätt -- just parentesen är en vardaglig vändning, som man lägger märke till. I Sions Sånger ändrades detta parti betydligt:

Förtjenter lön wår fiend' fått,
Hans hufwud är förkrossat
Si, JEsus har i döden gått,
Os med sit blod förlossat.

Den direkta personliga tilltalstonen har helt borttagits, och strofen har fått en mycket allmän, objektiv prägel. Ändringen betecknar en bestämd tendens i de översättningar, som inga i samlingen. Man torde också få förutsätta, att sadana ändringar kunna ha företagits i de svenska originaldikterna. Överhuvud taget har man ställt sig mycket självständig till originalen, vilket framträder i en utelämning i detta fall. I strofera 9—10 återger Zinzendorf tanken att återlösningen gäller för alla syndare. Detta utlägger han tämligen dunkelt i de två följande strofera, som Hellman helt har utelämnat. Strofera 13—14 återger denne troget, men sedan kommer åter ett parti av intresse:

15.
So wil ich, wann ich zu euch komm',
nicht denken mehr an gut noch from;
sondern da kömt ein sünder her,
der gern fürs lösgeld drinnen wär.

16.
Da singt der vater Abraham,
und alle heiligen dem lam;
und sieht man in ihr buch hinein,
so stehts, dass sie auch sünder seyn.

7.
Ney, när jag ewig Sällhet får,
Wil jag min Fromhet glömma,
Och säja: Här en Köpter går,
Blott Lamsens Blod berömma:
Tå siunger Fader Abraham,
Med alla Helgon: Lof Guds Lam!
Wi Syndar' äro löste.

Denna tankegång är för herrnhutismen ytterst karakteristisk liksom användningen av ordet *from* i denna betydelse, snarast lika med *verkhelig*.[73] I sångens fortsättning ändrar Hellman rätt mycket, mest i abstrakt riktning. Under det att Zinzendorf blir mer och mer personlig och vänder sig i direkt tilltal till sina åhörare, använder Hellman allmänna ordalag, om också innehållet är det samma. Vi få således här Zinzendorfs dikt till innehållet men inte till formen. Hans enkla, naiva talspråk har fått ge vika för en abstrakt, objektiv framställning. Klart är emellertid, att en del av Zinzendorfs uttryckssätt går igen, och man kan mycket ofta i Sions Sånger märka den blandning av objektiv psalmton och vardagligt uttryckssätt, som måste bli följden. Dock maste man säga, att översättningarna oftast äro skickligt utförda. Detta gäller t. ex. H 1456 (II: 62), »Lamm. Lamm, o Lamm», vars svåra versbyggnad översättaren har lyckats behålla, utan att sangen har förlorat den egendomliga präget av dogmatik förenad med en viss poetisk flykt, som utmärker så många herrnhutiska sånger.

Av särskilt intresse är att se, hur man översatt några centrala strofer ur Zinzendorfs vackra programdikt av 1734, Du unser auserwähltes Haupt (H 973 strof erna 19—25, Sions sånger II: 61), där en i den herrnhutiska förkunnelsen ständigt återkommande tanke fått en klassisk form:[75]

19. Wenn einer in den glanz des lichts
sich sieht, und sieht er tauge nichts,
und geht und greift die Sache an,
und thut nicht was er sonst gethan,
und müht sich selber viel und mancherley,
der lernet nie, was ein Erlöser sey.

---

[73] Jfr Eberhard, Kreuzes-Theologie, s. 132! Om den bakom liggande tankegången se kapitlet om »Die Kategorie in se», s. 121 ff.

[74] Huober, a.a., s. 41.

[75] Strof 19 citeras i den tyska upplagan av Nådens ordning på s. 59, strof 20 på s. 63.

1. När någon har af lagen sedt
Sit hjerta syndigt, orent, ledt,
Och wil ther med sig hjelpa fort,
At mer ej göra hwad han gjort,
Och wärkar sjelf på många sätt;
Så wil han ej ge JEsum rätt.

20. Wenn aber ein verlornes kind
vom tod erwacht, sich krümt und wind't
und sieht das böse böse an,
und glaubet, dass es selbst nichts kan,
verzagt an sich, es geht ihm aber nah,
kaum sieht sichs um, so steht der Heiland da.

2. Men när then själ, som *upwäkt blir*
Sig strax *i otron bunden ser,*
Och anser synd, för synd hwart gran;
Tror, hon sig sjelf ej hjelpa kan,
Och känner sig för then hon är;
Så är med nåden JEsus när.

21. Wie geht dirs? o es steht nicht gut,
ich liege hier in meinem blut.
Da spricht der Seelen-Freund: Mein sohn
nim hin die Absolution,
und sieh mich an, und glaub und stehe auf,
und freue dich und zieh dich an, und lauf.

3. Then som alsintet wet och ser
Hwar med han sig kan rädda mer,
Och wågar ej på *egen bot*;
Men *tigger nåd* för JEsu fot;
Han får och höra wisserlig
The ord: *tin tro har hulpit tig.*

22. Die seele kriegt den neuen geist,
sie glaubt und thut, was JEsus heist,
sie sieht das Lamm mit augen an,
sie hat erfahren was Es kan,
steht auf, bekomt ein unsichtbar gewand
und ist auf einmal mit dem Lamm bekand.

4. En *anda ny* then själen får,
Hon tror, hon gör, som JEsus rå'r.
Sit Lam i tron hon skådar an,
Får al then nåd hon önska kan.
Hon *klädes* uti *Bröllops-skrud*
Och blir af nåd *en JEsu brud.*

23. Die schaam, die beugung und die kraft
die machen gleichsam brüderschaft,
und schliessen sich ins herze ein,
und wollen nicht getrennet seyn,
da geht kein guter wille mehr zurük,
dann ihre arbeit ist ein ewigs glük.

24. Erst heist der freund die seele ruhn,
denn essen, und darnach was thun,
da steifet sich die glaubenskraft
zu einer treuen ritterschaft.
Sie thut, und wenn sie denn ihr werk gethan,
denkt sie gemeiniglich nicht weiter dran.

5. Hon *hwilar* tå i JEsu famn.
Hon *styrks* och *wandrar* i hans namn.
Hon får i trone *kraft* til alt.
Hon *gör med lust* hwad GUD befalt:
Och, när som bäst *hon alt har gjort*,
Wet hon ej sjelfwer af thet stort.

25. Und würde sie ja irgend wo
der eignen gnadenarbeit froh,
so komt die heilge schaam herbey,
und zeiget ihr so mancherley,
das sie GOtt dankt, wenn sie sich selbst vergist,
und denkt an nichts, als dass ein Heiland ist.

6. Men skulle hon få tycke för'
Sig sjelf och gerningen hon gör,
I henne nåden wärkar wist,
At hon med blygd får se sin brist,
At hon sig sjelf snart glömma wil
Och glädjas: *at GUDs Lam är til.*

Här finner man ännu tydligare än av det förra exemplet, hur Zinzendorfs konkreta uttryckssätt göras abstrakta. I slutet på strof 21 *står* plötsligt Frälsaren framför människan och för sedan ett samtal med henne. Denna visuella framställning har i den svenska översättningen fullständigt fallit bort. Detsamma gäller befallningen till själen i strof 21 att lugna sig, äta (avser möjligen nattvard eller kärleksmåltid) och sedan arbeta, vilket ej heller har någon motsvarighet i den svenska texten. Att detta minskar diktens förmåga att göra intryck på läsaren förefaller mig uppenbart. Det religiösa innehållet är emellertid klart och ibland mycket skickligt återgivet.

Denna tämligen utförliga behandling av översättningarna har även haft till ändamål att ge en inblick i den herrnhutiska idévärlden och dess uttrycksformer. När man går att bedöma den herrnhutiska poesien, har man väl i allmänhet, åtminstone på litteraturhistoriskt håll, en förutfattad mening. Dess tal om »blodet och såren» är patologiskt och osmakligt, det vet man. Man får emellertid inte glömma, att både Zinzendorf och herrnhutismen i Sverige genomgått en utveckling och att inom varje religiös och överhuvudtaget andlig rörelse många individualiteter komma till uttryck. Oftast få de mest sensationella och från det vanliga avvikande företeelserna stå som representativa för det hela. Lamm söker i sin framställning helt naturligt de mest påfallande sentimentala utslagen.[76] Det förefaller, som hade detta tillvägagångssätt skymt bort de obestridliga förtjänster, som mycket av denna poesi besitter.

Sions Sånger torde på det hela taget få betraktas som ett uttryck för de idéer, som Zinzendorf företräder, innan han i mitten av 1740-talet slår över under den s. k. sårtvingstiden. I vilken riktning hans alster tillrättalades för svenska förhållanden ha vi nyss sett. Ofta anses Zinzendorf som företrädare för en utpräglad känsloreligion, vilket på ett sätt kan vara riktigt, men han har en bestämd dogmatik eller rättare sagt frälsningslära, som ständigt går igen och som också möter hos hans svenska meningsfränder.[77] Grundtankarna kunna inhämtas i Zinzendorfs nyss citerade programdikt, hos Thore Odhelius eller i Nådenes ordning och också i en rad av sångerna i Sions Sånger. Genom lagen blir människan »bragt til en innerlig öfwertygelse och känsla af sit både medfödda synda förderf och begångna onda gerningar ... och begynner nu at fråga efter, *hwad hon skal göra, at hon må warda salig* (Ap. G. 16:30); då har Lagen, i thetta afseende, gjordt sit ämbete.»[78] Först sedan kan hon komma till medlaren Jesus och genom bön om nåd komma till tro på honom, på »then Försoning, som genom Hans blod skedder är».[79] »Thetta är nu then tron, hwarigenom wi warda rättfärdige för Gud, och få *frid med Gud*» (Rom. 5:1). »Then är intet människo wärk, then är et then Heliga Andas wärk (Joh. 6:29), igenom Ewangelium, uti the hjertan, som til Frälsaren komma, såsom arbetande och betungade (Matth. 11:28), och låta sig med Gud försona (2 Cor. 5:20). Men så länge en människa ännu tycker, at hon hafwer en god wilja, goda tankar, goda böjelser och föresatser, tycker sig hafwa

[76] Upplysningstidens romantik 1, s. 87 ff.

[77] Om Zinzendorfs »känsloreligion» se Bettermann, Theologie und Sprache bei Z., s. 22 f.! Jfr Eberhard, a.a., s. 16 f. och Huober, a.a., s. 17!

[78] Odhelii likpredikan över Hellman, s. 22.

[79] Odhelius, a.a., s. 23.

bättre och närmare rätt till nåden, än andre syndare, så har hon något med sig, hwarpa hon hemligen litar, hwarmed hon tror sig kunna hulpen warda och bestå inför Gud, så länge kan hon til thenna tron och saledes til Frälsaren icke komma, så warder hon ock icke hulpen; utan, then som wil frälst warda, måste..., komma så fattig, så blott och naken, som han är, som then aldrastörste (2 Cor. 5:20) och ogudaktigaste syndare på jorden, och ödmjuka sig i stoftet för Frälsaren..., tå warder Själen hulpen, får ta syndernas förlåtelse och blifwer en arfwinge af all then rättfärdighet, som Guds Son, genom sin mycknа möda, kropsmarter och själa-ångest förwärfwat hafwer.»[80] Detta är icke utan polemisk udd. Det räcker icke med ett moraliskt liv, en högtstående etik, ej heller duger det något till att moralisera för att nå dessa egenskaper, för att nå dygden. Egenrättfärdigheten är intet värd. Här är en dubbel front, mot pietismen och mot upplysningen.

I Zinzendorfs lära är Kristus på korset det centrala. Han är Gud, uppenbarad i mänsklig gestalt, och någon annan uppenbarelseform finns inte.[81] Människan måste därför hålla sig till Kristi gestalt. Theologia crucis, läran om korset, om blodet och såren, är således herrnhutismens A och O. Nyare forskare framhäva starkt, att denna lära är luthersk och att den hos Zinzendorf, även i sina längst gående former, såsom under den s. k. sållningstiden, endast är en konsekvent utveckling av Luthers lära, en återgang från ortodoxiens och pietismens avvikelser.[82] Läran om Kristus på korset får hos Zinzendorf en påfallande starkt naturalistisk form, något som givetvis sammanhänger med hans läggning. Zinzendorf fruktar abstraktionen, ty den för bort från verkligheten, som dock är det sant gripbara och gripande. Men denna formsträvan bottnar samtidigt i eller är en dogmatik. Blodet och såren äro icke abstrakta begrepp eller blotta allegorier utan verklighet.[83] För Zinzendorf var denna naturalism ett kampmedel mot både ortodoxiens rationalistiska begreppsmässighet och pietismens och upplysningens ensidiga betonande av de fromma gärningarna.[84] Intressant är att se, hur Zinzendorf själv är medveten om att han i kampen begagnar sig av motståndarnas egna medel, att han upptar det nya i tiden, empirin, verklighetsinriktningen.[85] På

[80] Odhelius, a.a., s. 38. [81] Eberhard, a.a., s. 20 ff.

[82] Bettermann, a.a. Kap. 6, Eberhard, a.a. passim. Detta gäller givetvis enbart Zinzendorf själv. Hur han av sina anhängare uppfattades är nog många gånger en annan sak.

[83] Om Zinzendorfs naturalism se Konrad, Das Prinzip der Anschauung bei Z., s. 216 f., Bettermann, a.a., s. 66, Huober, a.a., s. 26, Eberhard, a.a., s. 106 samt Uttendörfer, Zinzendorfs religiöse Grundgedanken, s. 194.

[84] Bettermann, a.a., s. 20. [85] Eberhard, a.a., s. 79.

det religiösa området motsvarar herrnhutismen den starkt realistiska strömningen inom litteraturen, som representeras av Swift och andra. Denna herrnhutiska realism är också pedagogiskt betingad. Kristi mänskliga gestalt är det enda påtagliga och gripbara, menar Zinzendorf.[86] Just här ligger väl det märkliga i hans insats, det som gjorde, att herrnhutismen blev en mäktig rörelse. Den vanliga människan känner sig inte säker i de abstrakta idéernas värld. Greppet är också Luthers, men Zinzendorf förenklar ytterligare och låter sidosaret bli ett religiöst vademecum: »Hier ist wirklich alles beisammen, was man haben kann und braucht: Rechtfertigung, Wiedergeburt, Erneuerung, Heiligung, Glaube, Heilsgewissheit, Hoffnung, Abendmahl, Kirche, Gemeine: hier ist konzentrierte Dogmatik, die Quintessenz aller Erkenntnis, Simplizität, theologia in nuce, das Ziel der Vereinfachung und der Zusammenfassung ist erreicht.» Så uttrycker Bettermann saken. Han påpekar också, att »die Seitenwunde» på grund härav blev en dogm, en formel.[87]

Den för många anstötliga »bibliska realism» — uttrycket är Bettermanns — som finns hos Zinzendorf, är att fatta som en strävan att konkretisera en andlig verklighet. I sista hand bygger Zinzendorfs språk på bibeln, vars påtagliga realism ständigt återklingar i den religiösa litteraturen, oberoende av litterära strömningar och moderiktningar. Bettermann ser utvecklingen av detta system i tre faser: Zinzendorf tar konkreta föreställningar ur bibeln (Jesu sår t. ex.), dogmatiserar dessa och lägger sedan fram dem för sina åhörare i bildligt språk såsom lättfattliga bärare av ett andligt innehåll.[88] Allt har pedagogiskt

---

[86] »Der derb-realistische Ausdruck entsteht nur aus dem heissen Wunsch, die Wunder der Gottesoffenbarung als objektiv-gegenwärtige Realität zu begreifen und anderen lebendig zu vermitteln» (Huober, a.a., s. 21).

[87] Bettermann, a.a., s. 102.

[88] A.a., s. 82. Vi snudda här vid problemet om de associationer, som detta framställningssätt framkallar, alltid ligga på det andliga planet. På tal om Zinzendorfs ställning till Höga visan säger Bettermann, att Zinzendorf genom en religiös »Abstandsgewinnung» undviker de världsliga associationerna. Om också detta var möjligt, är det ju emellertid antagligt, att åhörarna inte alltid besutto samma förmåga. Zinzendorfs egen personlighet är omdiskuterad, även i detta avseende. O. Pfister har studerat honom ur psykoanalytisk synpunkt (Die Frömmigkeit des Grafen Ludwig von Zinzendorf, Schriften zur angewandte Seelenkunde, hrsgg. von S. Freud, Heft 8) och härlett hans religiösa typ ur en starkt homosexuell läggning. I ett polemiskt arbete har den i likhet med Bettermann herrnhutiske teologen G. Reichel (Zinzendorfs Frömmigkeit im Licht der Psychoanalyse) gendrivit Pfister på ett så vitt jag förstår ganska eftertryckligt sätt. (En andra upplaga av Pfisters arbete (1927) har tyvärr ej varit mig tillgänglig). Reichel förnekar dock ej att Zinzendorfs teologiska språk är fyllt av sexuella symboler men visar i en ytterst intressant undersökning, att detta är traditionellt. Då denna diskussion ej har betydelse för vår framställning, refererar jag den ej närmare.

syfte. Man skall välja det uttryck man behöver utan estetiska hänsyn.[89] Talspråket med de främmande orden får härigenom sin förklaring liksom anknytningen till bekanta ord och vändningar ur bibeln eller ur sånger. Bettermann ser Zinzendorfs språk och teologiska byggnad som ett konstverk, en barockföreteelse, han talar om »Luthertum in Barockform».[90] Samtidigt är dock Zinzendorf enligt Bettermann en föregångare till förromantiken genom sin strävan till subjektivering av sanningsbegreppet.[91] Beträffande det barockartade gäller väl det särskilt för sållningstiden.

Av den föregående framställningen ser man, att herrnhutismen måste ha en mycket egenartad tabulatur, speciella uttryckssätt, som man måste leva sig in i för att kunna förstå dess innehåll. Detta förhållande och också riktningens hela organisation med större och mindre grupper och graderingar, av olika slag gjorde, att rörelsen fick drag av hemlig sammanslutning, av orden. Bettermanns påpekande av att herrnhutismen i det avseendet också motsvarar en tidsströmning är av största intresse.[92]

* * *

Liedgren har i sitt stora arbete om svensk andlig dikt karakteriserat Sions Sånger översiktligt utan att ta hänsyn till eventuellt förekommande författarindividualiteter. Samlingen gör också ett mycket enhetligt intryck. Emellertid asyftas ju i denna undersökning ett speciellt ändamål, och det ligger då närmast till hands att som bakgrund till analysen av Odels sånger söka karakterisera några av de mera framträdande sångförfattarna. Härigenom kan man också vinna en komplettering och nyansering av Liedgrens sammanfattande framställning. Det förefaller mig även, som om vissa av dessa författare vore bekantskaper värda att göra, och som om de genom sin tillvaro skulle visa, att frihetstidens andliga liv icke saknar utpräglade poetiska individualiteter också utanför de erkända författarnas skara, även om deras verk endast blivit fragmentariskt och begränsat till en utkant av litteraturens område.

Av de många författare, som finnas representerade i Sions Sånger, behandlar jag givetvis endast de mera rikhaltigt representerade och dem som man med säkerhet kan identifiera.[93]

---

[89] Bettermann, a.a., s. 95.
[90] A. a., s. 106.
[91] A.a., s. 189.
[92] A.a., s. 120 f.
[93] Många författaruppgifter äro osäkra. I första samlingen förekomma tre likartade signaturer, C. G. T., C. T. och C., vilka av Jacobsson (a.a. s. 200) utan närmare motivering sammanslås och förklaras betyda Carl Gustaf Tollstedt. Antagandet är minst sagt djärvt. Det finns ingen rimlig anledning att antaga, att dessa signaturer beteckna samma person. I: 28 och I: 65 ha initialerna C. G. T. I det förra fallet avstår Lidén från någon tolkning och

Lämpligast torde da vara att börja med utgivaren, Holmberg, som jag redan tämligen utförligt har sysselsatt mig med. Han har i första samlingen signerat 13 sånger, och enligt Lidén författat 18 av de i andra delen förekommande samt dessutom två i den samlade upplagan nytillkomna, således sammanlagt 33 sånger.[94] Med undantag för en morgonpsalm och två lovpsalmer äro Holmbergs bidrag bönepsalmer, även om en stor del står under annan rubrik. Det predikoartade, pedagogiska momentet är starkt framträdande i hans dikter. Hans sånger äro med några få undantag skrivna till melodier ur den svenska psalmboken. Rena framställningar av den herrnhutiska läran möta ofta hos Holmberg, kanske klarast i II: 66, som jag delvis anför, även om den har vissa egenskaper som skulle kunna tyda på att den är en översättning.[95] Den visar dock, hur på samma gång didaktisk och innerlig en herrnhutisk sång kan vara:

1.
Tu, JEsu, korsfäst är för mig.
I tron *jag korsfäst är med tig.*
Tå tu för allom dödde här,
Jag ock tillika döder är.

2.
Thet är then stora hemlighet,
Som gifwer allan salighet,
Igenom trona åt min själ,
Hwar af jag nu mår ganska wäl.

3.
Tå jag i säkerheten låg.
Wäl thenna Guda-sanning såg;
Men så förutan smak och saft,
At jag ther af fant föga kraft.

4.
Så snart jag kände syndens dom.
Straxt tänkte jag at blifwa from:
Men alt *mit bättrings arbete*
Mig *hjertans ro* ej kunde ge.

---

den senare har i III uteslutits. I stället för att gissa på Tollstedt, som i övrigt icke har några kända herrnhutiska relationer, kan man hellre tänka på Carl Gustaf Thælin, god vän och svåger till Holmberg. Denne skrev tillfällighetsvers då och då, och Jacobsson har påpekat, att han hörde till kretsen (a.a., s. 195). Signaturen C. T. förekommer under I: 44 och I: 56. Både Lidén och linköpingsförteckningen uppge här Kahl som författare för den första och Lidén också för den andra, för vilken linköpingsförteckningen saknar uppgift. Gissningsvis kan man framhålla, att det fanns en känd herrnhutare med dessa initialer, nämligen Carl Tellbom (Pleijel, Sv. kyrkans hist., s. 492, och Fant, Uppsala ärkestifts herdaminne 1, s. 359 ff.). I: 71, som har signaturen C., anges både av Lidén och linköpingsförteckningen vara av Catharina Arosenia. Till signaturerna V. E. och S. F. ställer sig Jacobsson frågande (a.a., s. 203, not 1). Den förra förekommer under I: 58 och Lidén uppger någon av systrarna Strömfelt som författare. Troligast förefaller, att författaren är Ulrik Ekestubbe, vars signatur U. E. förekommer under två andra sånger. Typerna U och V äro vid denna tid ofta likvärdiga, vilket visas av att två sånger av Ulrika Sophia Nordencreutz i ena fallet betecknas U. S. N. (I: 45), i andra fallet V. S. N. (I: 87).

[94] I: 2, 5, 6, 12, 27, 30, 32, 43, 52, 53, 60, 73, 85; II: 10, 12, 25, 37, 38, 39, 51, 66, 80, 82, 88, 90, 96, 98, 101, 106, 112, 113; IV: 131, 157. Lidén uppger, att I: 42 är av Holmberg, men den är signerad H. S. Vidare anger han, att I: 54 är en översättning av Holmberg, men denna är signerad J. H. I fråga om andra delen har man endast Lidén att lita till, varför uppgifterna kunna vara felaktiga i några fall. Översättningar äro I: 30 och 43. I: 32 är huvudsakligen av Gunilla Grubb.

[95] Överensstämmer delvis rätt nära med den sång av Zinzendorf, som Hellman översatte 1740. Se ovan s. 118 ff.

5.

Jag wiste ej, at *otron war*
Then största synd, som höll mig qvar
I mörker och fördömelse.
Af *rätta tron* jag gjorde spe.

6.

Nu är *mig wederfaren nåd,*
At *hjertat tror* thet kärleks råd,
Som Gud af ewigheten gjordt,
Och låtit för os blifwa sport.

7.

Mit hjerta hafwer *lif* och *tro,*
Och själen *samvets-frid* och *ro.*
Min salighet, som bortmist war.
I JEsu blod jag funnit har.

8.

När JEsus för mig korsfäst blef
Then handskrift han tå *sönderref,*
Som *låg emot mig* in för Gud
För thet jag öfwerträdt hans bud.

9.

För thenna hand-skrift *räddes* jag
Wid minsta knäpp, hwar stund och dag.
Nu skräms jag ej för *lagens hot;*
Ty JEsus gjorde för mig bot.

10.

Hans kors och pina är så min,
Som han såg an min synd för sin.
Han wardt för mig på korset hängd:
Ty blir jag ej från Gud utstängd.

Sången kunde gott vara av Zinzendorf, men även om den är en översättning utesluter detta icke, att Holmberg i den uttrycker sina egna tankar och känslor. Blod- och sårtermer saknas här, men Holmberg har i vissa fall tillägnat sig dessa i mycket hög grad. Längst i det avseendet gå de två i den samlade upplagan tillkomna sångerna, men t. ex. II: 38 visar samma drag. Någon gång lägger man märke till den nästan naturalistiska realism, som Zinzendorf representerar, och den får i II: 10 ett drag av luthersk drastisk kamp med det onda.[96] Man finner dock även sånger, som gå i den gamla psalmtonen och som fullständigt sakna den nya terminologien (II: 88), i andra har man den bestämda känslan, att det är det gamla innehållet, den gamla fromheten, som sirats ut med nya moderna prydnader (II: 96). Måhända skulle man, om datering vore möjlig, kunna visa på en utveckling, som överensstämmer med den bild, som vi förut ha fått av Holmbergs andliga liv. Direkta personliga bekännelser i stil med hans inträdesansökan förekomma endast i ett par sånger, särskilt i I: 6. Dess naiva uppriktighet och direkta språk överensstämma med Zinzendorfs program:

4.

Tilförne har jag tröstat mig,
Och fruktat ingen fara:
Jag syndade rätt hjertelig,
Och mente mig dock wara
Så sält GUDs barn som någon an,
Nu ingen tröst jag finna kan,
Se'n samwetet upwaknat.

5.

Mit stöd war då min bön och sång,
Af et förhärdadt hjerta:
Jag geck til skrift så mången gång,
Förutan synda-smärta:
Jag geck som swin til HERrans bord;
Ej blef nån bätring hos mig spord;
Ty jag war död i synder.

[96] Zinzendorfs anslutning till Luther framhäves av t. ex. Eberhard och Bettermann. Just kampmotivet är sant lutherskt och likaså den starka, pedagogiskt motiverade realismen. Se Aulén, Den kristna försoningstanken, s. 176 f. och 186 f.!

6.

GUDs dyra ord jag hörde wäl;
Men smakad' intet saften,
Ibland så rördes wäl min själ,
Jag kände Guda-kraften;
Men strax där på så somna jag,
Och gjorde kötsens wälbehag:
Så at dit ord mig dömde.

10.

Ej hjelper mer, för mina brott,
At lofwa bot och ljuga:
Ej föresats, ej upsåt godt,
At syndsens wälde truga:
Ej hjelper ångst, ej hjelper qwal;
Doms-elden mina synders tal
Slätt intet kan utplåna.

I det följande framhäves sedan, att Kristus ensam kan hjälpa:

Förlåt mig JEsu, för din död:
Min synd aftwå din blod så röd,
Och ställ tilfreds mit hjerta!

Man har ingen anledning att betvivla uppriktigheten i dessa Holmbergs bekännelser, men man grips inte av dem, lika litet som av Holmbergs övriga sånger. Han var ingen poet utan låg mera för det undervisande och resonerande, något som givetvis väl försvarar sin plats i en religiös sångbok.

Holmberg var en medelalders man med många akademiska år och flerarig lärarverksamhet bakom sig. Endast ett par och tjugu år var däremot Lars T. Nyberg, Odels skol- och studentkamrat, som har författat ett aktningsvärt antal av Sions Sånger. Hans växlingsrika levnad vore värd en utförlig skildring, som dock inte försvarar sin plats i detta sammanhang.[97] Född 1720 och student i Uppsala 1738 tycks han liksom Odel ha hamnat i Stockholm, där han greps av herrnhutismen, tydligen framför allt av missionstanken. Han prästvigdes och kom 1743 till Nya Sverige, där hans trosglada och stridbara sinne genast ästadkom konflikter av olika slag. Efter en längre tids vistelse i England återkom han på gamla dagar till Sverige och slutade sitt liv som prost i en församling i födelsebygden Västergötland. Några alster av hans penna utom de andliga sångerna har jag inte sett och ej heller haft tillfälle att närmare efterforska. Man finner honom emellertid representerad i de engelska herrnhutarnas sångbok.[98] Enligt Warholm höll han under skoltiden en oration på latinsk vers »de pugna Stangebroensi», vilket väl tyder på litterära intressen.

I Sions Sånger, första samlingen, bära 23 sånger hans signatur, och i den andra uppges 18 vara av hans hand.[99] Han har

[97] Se O. Norberg, Svenska kyrkans mission vid Delaware, s. 58 ff., och Warholm, Skara stifts herdaminne 1: 252 f.

[98] Corpus confessionum, Abt. 10, Band 1, s. 446, 478.

[99] I: 1, 3, 4, 8, 9, 16, 24, 31, 35, 38, 39, 48, 51, 66, 70, 72, 75, 80, 81, 84, 86, 88, 90; II: 2, 5, 11, 45, 48, 54, 68, 69, 71, 75, 81, 93, 108, 109, 110, 114, 121, 122. II: 5 är som ovan påpekats en tämligen självständig bearbetning

således varit en flitig skribent, ty alla dessa sånger få väl antagas ha tillkommit före hans avresa till Amerika. Nyberg är en mycket tilltalande författare och står vida över Holmberg både versteknisk och i fråga om förmåga att ge sina tankar en pregnant form. Ibland blixtrar det till i hans verser av någon rad, som har den avslutat ordspråksaktiga form, som gör stark verkan på läsaren. Detta gäller, trots att Nyberg uppenbarligen skrivit på beställning, måltidssånger och dylikt. Han antyder detta själv på ett ställe:

I: 48. 13. Du som sjunger denna sång
Och om JEsu död får höra,
Säg: kan ej hans själa-twång
Dig til eftertanka föra?

Detta är ju tydligen skrivet för ett speciellt ändamål. Någon gång gör sig Nyberg skyldig till upprepningar, men på det hela taget visar han en förvånande uppfinningsrikedom, när det gäller att variera det tema, som ständigt återkommer.

Liksom hos de flesta av herrnhutarförfattarna är Nybergs tema huvudsakligen nådens ordning, vare sig han skriver en lovpsalm eller en morgonpsalm. Han har herrnhutismens grundtankar och delvis också dess speciella terminologi, men han går aldrig så långt som Holmberg. Visserligen översatte Nyberg en av Zinzendorfs sånger (II: 5), men han tycks ha tillägnat sig det nya på ett mera självständigt sätt. Oftast verkar han frisk och sund, och drivhustemperatur söker man förgäves. Han förefaller öppen, utåtriktad och praktisk. Liksom Holmberg skriver han mest till psalmmelodier, men även från *Mose och Lambsens visor*, *Andeliga Wisor om hwargehanda materier* och från Kingo tar han melodier. Dalins »Förblindade värld» och den översatta herrnhutssången »När får jag min skrud» begagnar han sig också av.

Nyberg kan ibland vara mycket sträng, som t. ex. i II: 2:

4. Nu med flit besinna thetta.
Wakna up utur tin dröm.
Fruktar tu ej foten sätta
I eld-sprutand swafwel-ström?

I allmänhet anslår han emellertid liksom hela riktningen mildare toner. I Nybergs sånger möter man ibland också sedeskildring:

---

av H 1282. Man har skäl att misstänka, att ytterligare ett antal äro av samma art. I: 24 har samma begynnelserad som en sång av F. A. Lampe, som jag tyvärr ej haft tillgång till, och I: 39 anknyter till en känd psalmgrupp. Enligt Lidén är IV: 209 också av Nyberg. Den har emellertid i I: 85 initialerna J. C. H. och har därför upptagits bland Holmbergs sånger.

I: 1. 5. Tiden nötes bort i sqwaller,
Brädspel, tärning, dans och kort,
At fast dagen blifwit aller,
Hås dock in på natten fort.

Detta är annars ytterst sällsynt i Sions Sånger, säkerligen beroende på den medvetna motsats till tidens moraliserande, som utmärker herrnhutismen. I motsats till upplysningen trodde man ej på nyttan härav. Det enda som hjälper är en verklig sinnesändring, tron måste man ha, och det är Nyberg också på det klara med:

I: 3. 3. Ingen män'ska har nu nödigt,
Gå för synd sin sälhet qwit,
Sedan JEsus öfwerflödigt
Lät utrinna blodet sit:
Men at de ej hafwa ro,
Är at de ej detta tro.

Här använder han tredje person, ty själv saknar han inte tro, hans tro är tvärtom säker och ganska aggressiv. Jag anför i sin helhet en för Nyberg ytterst karakteristisk sång, I: 81:

1. JEsu lifsens kraft och ord,
Lät dig denna stunden finna.
Sitt sjelf främst wid detta bord;
Tala, at wår' hjertan brinna:
Lät wårt hjerta känna kraften
Af dit blod, den dyra saften :,:

2. Ändamålet ser du wäl
Hwarför' wi här för dig ligga:
Själen swälter ju ihjäl,
När wi ej om nåd få tigga:
Wi til sårens öpna brunnar
Foga wåra tårra munnar :,:

3. Du har sagt: *hwar twå ell' tre*
Äro, wil jag äfwen wara.
Wi dig då o! JEsu be,
At få löftets kraft ärfara:
Lät ej själawällust tryta,
Utan ymnigt nederflyta :,:

4. JEsu Christe! lär os at
Din närwaro wyrdsamt ära:
Min os på den dyra skatt,
Wi i swaga käril bära.
Lät os andra ord ej föra,
Än de du wil gerna höra :,:

5. Lär os tro hel rätt och slätt:
Ens med trone skriften tyda,
Korset är wårt *schibboleth*;
Annat språk månd' främmand' lyda:
Den som intet wet af *såren*,
Är ej utaf rätta fåren :,:

6. Lät din andas nådes-wind
Wederqwecka wåra sinnen!
Os med dig än närmar' bind!
War steds dyr i wåra minnen.
Bind ock wåra hjertan hopa,
At då en, wi alla ropa :,:

7. Sänk os ännu djupare
Ned uti enfaldigheten:
Lät os mer och mer få se
In i korsens hemligheten.
Lät os rätt få känna lära,
Hwad för ondt wi med os bära :,:

8. JEsu! lät ej satan få
Hindra detta wårt omgänge.
Wärdes främst i spetsen s'å;
Med en elds-mur om os stänge.
Då wi *korsens fana föra,*
Måste segren os tilhöra :,:

9. Andre skatta för stor mon,
At få högas wänskap ega:
Wi med *Timmer-mannens Son*
Aldrahälst wårt sälskap pläga;
Han som, til wårt själa-bästa,
Låtit sig wid korset fästa:,[1]

Man lägger här särskilt märke till den känsla av avskildhet fran de orätta »fären», som är för Nyberg typisk. I: 16 är helt en de rättrognas beskrivning, och man undrar, om det inte ligger något av andlig högfärd över detta:

9. Sions borgerskap är sält
Skönt det blifwer här föragtat.

Men det kan också vara ett trosvisshetens och karaktärsfasthetens utslag, som Nyberg vackert anger i en annan sång, II: 68:

6. *Köpta själ!* upmuntra tig
Til at låfwa war ej tröger.
Stig jämn steg på fridsens stig,
Ej på *wänster*, ej på *höger*.
Lät tin JEsu sidohål
Wara blott tit ögnamål.

7. Werlden säge hwad hon wil.
Skäms ej för then röda drägten!
Om hon smäder, tig tu still!
Fast och ingen uti slägten
Samma namn, som tu, har fått,
Kan thet wara lika godt.

8. *Werld!* hwad äst tu, at jag tig
Skulle willa älska mera?
Blott et wärdshus, som skal mig
Några stunder härbergera.
Hwilken ort mig är beskärd
Är mig altid lika kärt.

9. JEsus här och JEsus ther.
Jag mig i hans famn inslutit.
Jag har honom, han mig kär.
Ingen löser hwad han knutit.
Allestäds jag trygger bor
Endast therför', *at jag tror.*

Sadana strofer lystrar man verkligen för. Nyberg är det bästa exemplet på herrnhutismens optimism och glada tillförsikt, som vid en jämförelse med pietismens atmosfär känns så uppfriskande och medryckande. Jämlikhetstanken framträder liksom i nionde strofen av den nyss citerade sången ganska ofta hos Nyberg i sammanhang med läran om enfaldigheten[2] och kombineras ofta med antitesen tro — vetande:

II: 54. 2. En, som många böcker läst,
Nog förfarit, mycket skrifwit;
En, som är wid blacken fäst

[1] Jämte ett par stilistiska ändringar ändrades i IV »Timmer-mannens Son» till »Menniskiones Son», ett försiktighetsmått, som inte kunde hindra en angripare att söka upp den äldre upplagan och där finna en angreppspunkt (Kumblæus i anmärkningarna till »Walchs Theologiska Betänkande», s. 51 f.).

[2] Härom Uttendörfer, Zinzendorfs christliches Lebensideal, s. 120 ff.

Och från äran dömder blifwit.
Skola lika usle både
Följas åt at be om nåde:,:

Det mest påfallande i Nybergs stil är det naivt friska draget, som verkar som en fläkt av ungdom och hoppfullhet, även om det ibland gränsar till barnslighet. Dock verkar det inte som i vissa av Zinzendorfs sånger sökt. Utom den sång, som ovan anförts, citerar jag ytterligare en strof, där detta omedelbara balanserar på gränsen till det affekterade men dock icke går över:

II: 122. 3. Söta Lam, tig beder jag:
Bed, tå jag ej orkar låfwa.
Kroppen wetst tu har thet lag.
At han måste stundom såfwa.
Bed at ej min hwilo, ro
Må uphöra och min tro.

Men Nyberg kan också producera strofer av stätlig art, där det alltid medföljande vardagsspråket enligt min mening endast lyckligt bryter den traditionella lovsångsstilen:

II: 81.

1. Mägtigaste *seger-hjelte!*
Lejon utaf Juda stam!
Bind nu swärdet wid tit bälte.
Träd för allas åsyn fram;
Så *at hela werlden ser*
Tu äst Gud och ingen mer.

2. HERre, hjelp thet går så sakta
Med tit wärk på jorden wid.
Minsta delen nåden agta,
Största delen har ej tid.
Werlden smädar på alt sätt
JEsum utaf Nazareth.

Tyvärr har han icke kunnat behålla denna ton genomgående, ty sista raden i den annars utmärkta tredje strofen innehåller en bild, vars djärvhet läsaren har svårt att överse med:

3. *Sädesman!* si säden qwäfwes
Utaf törn och snärje-band.
Wingårdsman! Lät jorden gräfwas.
Tistel tar ju öfwerhand.
Säden blir *med föttren trådd*
Innan hon wäl blifwit sådd.

Var Holmberg en tung, litet trakig problemmänniska, så är Nyberg däremot den trosvisse, glade, förtröstansfulle herrnhutaren, för vilken alla problem äro lösta genom tron. Han har en aktivitet, som längtar efter att få utlopp och som går som en livgivande ström genom allt vad han skrivit. Nyberg är en sympatisk och som det förefaller alltigenom ärlig natur,

som har givit sig själv på ett utmärkt sätt i ett par strofer, som här få avsluta karakteristiken av honom, I: 51:

10. Här efter skal bli
Min Theologi',
Så fattig jag är
Enfaldigt förtrösta
På Frälsaren kär.
Jag mig nu anser
För hans återlösta:
Jag wet intet mer.

11. Lät fienden då
I wapen framgå
Lät afgrundens träl
I trotsande rasa
Och harmas ihjäl.
Jag är utan sorg:
Behöfwer ej fasa;
Ty *GUD* är min Borg.

Av åter en annan typ är den tredje författare i Sions Sanger, som jag här skall studera, nämligen Johan Kahl. Hans levnadsöden äro så gott som okända, men genom hans sanger synes det mig gå att komma honom litet närmare in på livet. Han föddes 1721 som son till råd- och handelsmannen i Visby Johan Hansson Kahl (1659—1742) i dennes tredje gifte.[3] Av två tryckta gravskrifter framgår, att han i september 1746 omkom under segling. Han titulerades då kammarskrivare i Kongl. kammarrevisionen.[4] Dessa åminnelsedikter, som av innehallet anges vara författade av meningsfränder, tala i beundrande ordalag om hans författarskap.

I första samlingen ha endast tre sånger signaturen J. K., medan inte mindre än 39 av den andra samlingens sånger uppges vara av honom.[5] Hans sånger äro av mycket växlande värde, men de bästa äro anmärkningsvärda ur många synpunkter, och man har anledning att beklaga hans tidiga bortgång, då en del av vad han skrivit otvetydigt anger, att han var en poetisk begåvning. Hans dikter utmärkas av en skicklig versifikation, stor lätthet att finna ord och en beundransvärd förmåga att utnyttja bibelcitat på ett verkningsfullt sätt. Bland hans sånger finnas både sådana som gå i en äldre stil, och sådana som äro fyllda av den herrnhutiska andan. Han har ju också översatt den typiska herrnhutarsången »Nun hab ich mein Kleid» (H 1473 — II: 67), där han dock ej lyckats nå originalets jublande klang. Till innehållet skulle också II: 92 gott kunna vara en översättning, ty sårterminologin är där helt

[3] Beckman (Swensk Psalmhistoria, s. 926) identifierade honom med fadern, ett misstag, som med hjälp av Klerckerska samlingarna i KB rättades av Jacobsson (a.a., s. 202, not 2). I en numera tryckt släktkalender (Hallgren, Gotländska släkter, s. 271 f.) upptages han under namnet Johannes, men hans vidare öden äro tydligen Hallgren obekanta.

[4] Noggrannare efterforskningar rörande Kahl har jag ej anställt.

[5] I: 11, 47, 78; II: 13, 19, 22, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 42, 44, 46, 50, 52, 53, 56, 57, 67, 70, 73, 74, 77, 79, 85, 92, 99, 111, 115, 116, 117, 119, 120, 123, 125, 126, 127, 129, 130. I: 44, som har initialerna C. T., uppges vara av Kahl i Lidéns förteckning. II: 52, om vilken sång Lidén ingen uppgift har, angives i linköpingsförteckningen vara av Kahl.

genomförd. Emellertid äro en stor del av dessa dogmatiska dikter tämligen torra och ointressanta. Men då och då stöter man på en dikt, som är av en helt annan typ, och då har han tydligen funnit ett ämne, som tilltalar honom. Till dessa kan man räkna åtminstone vissa strofer i hans julpsalm, II: 35:

7. Si! solen går i gylden färg
Up öfwer Sions branter:
Si! HERren på sit helga berg,
Från alla jordens kanter.
Hwar själ, som skäl har fått och liud,
Kom hit och sjung med os: ty *Gud*
Och wi ä' blods-förwandter.

Av större intresse äro emellertid ett par morgon- och aftonpsalmer, ett par sånger om döden och den himmelska härligheten och en parafras av Höga visan. Första delen av II: 119, som hör samman med ps. 19 i Psaltaren, hör till det allra bästa i Sions Sånger:

1. Solen, som en *brudgum* går
Utur tysta nattetältet
Fram på wida himla-fältet.
Ther hon prydd och färdig står,
Och sig frögdar som en hjelte,
At hon wägen löpa får.

2. För thes ljus får mörkret fly.
Skuggan bort af dagen drifwes,
Och nu som på nytt uplifwes
Alt hwad fins i mark och by.
Os ny dag och tid nu gifwes.
Och Guds nåd blir åter ny.

3. *Up rättfärdighetens sol,*
Som os saligheten bringar
Under tina nåde-vingar!
Lys up nordens mörka pol.
Styr os med tit helga finger,
HERre på tin *nåda-stol.*

4. *Werldsens ljus* och trones lif!
Mörkret ur min själ fördrifwe.
Och mit swaga hopp uplifwe.
Mig en san uplysning gif.
Mig tin nåd i hjertat skrifwe.
Och min sol, i dag förblif.

5. Straxt nu, när jag waknat op.
Tu mit hjerta först intage.
Mina sinnen til tig drage.
Tron förnye samt mit hopp.
Och min fienda förjage
Med thes hela afgrunds tropp.

Kahl försöker här nå den glada och förtröstansfulla stämning, som traditionsenligt skulle finnas i morgonpsalmer, men en elegisk ton klingar dock ur orden. I allt det traditionella, som för övrigt är mycket vackert utformat, tycker man sig höra en personlig klang. Originell och överraskande är upptakten till II: 120, också en morgonsång:

1. Ack! harpan ostämd är, jag kan med frögd ej låfwa
Min högt låfwärda Gud, som unt mig trygger såfwa.
Min wilja, hog och lust är til hans tjenst så kall,
At hjertat tänker knapt på hans wälgerning al.

2. Min *gamla oart* har på nytt med mig upwaknat;
Fast ingen dag jag än thes onda sälskap saknat;
Ty är jag ock så trög, at tröstligt bära fram
Min brist och själa-nöd för tig, Guds dyra Lam.

3. Jag suckar litet nog af tankan på tin nåde.
Jag gläds ej, fast jag förr har rönt tin *hjelp* i wåde.
Jag skämmes icke stort; fast än jag är så kall
Mot tig, min Frälsare, och mot tin kärlek al.

4. Si, sådan ser jag ut, *Ack! HERre tig förbarma*
Utöfwer al min nöd, och hjelp mig syndar' arma.
Min själ then tu upsökt och warit tig så dyr,
Til tig, sit fasta slått och sälhetsklippa flyr.

Först efter dessa strofer framgår det mera tydligt, att det är fråga om en morgonpsalm. Det överraskande intrycket förstärks av att sången är skriven till melodin »Nu tacker Gud allt folk». Här träffar man säkerligen på författaren själv, ett sensibelt, melankoliskt-pessimistiskt temperament, som också i övrigt skymtar i sångerna, t. ex. i II: 22:

3. Jag en jord-klimp bräklig, swag,
Sammansat af wedermöda,
Kan ej tåla wredens slag:
Ringsta ord, förmår mig döda.
Mig min egen skugga skräcker,
Mer then röst, som benen bräcker.

Kahl är av en annan art än Nyberg, som så starkt känner samhörigheten med trosvännerna. Kahl känner sig i stället sta utanför:

II: 31. 3. Medeltid, mit Lam, jag ligger
För tin såra fötter nid,
Och, så godt jag kan, tig tigger
Om fullkomlig samwets frid.
Själen är wäl stundom nögd;
Men en ständig ro och frögd
Har hon uti dyra såren
Icke, som the andre fåren.

Samma egenskaper komma fram i hans aftonpsalmer, av vilka II: 123 är den vackraste. Vissa strofer i denna uthärda en jämförelse med det bästa i svensk psalmdiktning. Denna sång förefaller mig också som helhet så karakteristisk för Kahl, att jag anför den utan uteslutningar:

1. Then ene dagen kort
Går på then andra bort
Til ewighetens port.
Min lifstid från mig far;
Hwar qwäll står jag dock qwar
Uppå min gamla ort.

2. Si, nu befinner jag,
At åter thenna dag
Har för mig blifwit al;
Och jag står här med blygd,
I stället för upbygd,
Än lika ljum och kall.

3. *Långmodige* Guds Lam!
Jag öfwerhölgs med skam
Här öfwer in för tig.
Jag faller för tig ner
Och tig rätt ödmjukt ber,
At tu förlåter mig.

4. Förlåt mig för hwar stund
Jag ej i *hjertans* grund
Har warit bögd för tig,
Och för hwart fåfängt ord
Och tanka, som är spord
I thenna dag hos mig.

5. Ack! tag dock af min rygg
Then synda-bördan stygg,
Som jag nu til tig drar,
Och sjelf har på mig läst,
Then jag wäl aldramäst
I dag förökat har.

6. Sänk otros-lasten hel
Och alla mina fel
I hafsens djup; så at
The följa dagen åt
På then jag them begått,
I glömskans långa natt.

7. Min räkning nådigt slut
Och stryk al skulden ut.
Som jag har hit tils gjort.
Betal', o! JEsu god,
Med tit dyrbara blod
För mig båd' smått och stort.

8. Bewara mig, at jag
(Af skäl, at jag är swag,)
Ej jämt förtörnar tig,
Och städs med samma sak
Wil göra tig omak;
Men dock ej bättra mig.

9. Nej, hjelp mig synden sky,
Och fåfängheten fly,
Städs taga til i tro
Och ha et hjerta rent,
Som är med tig förent
I ständig frid och ro.

10. *Ty låt mig säfwa wäl,*
Ej känna i min själ
Min fiends glödand' skott,
Ell' öfwerhopad bli
Med oren fantasi
Och syndigt tanke-brott.

11. Gör, mildaste Guds Lam,
Min fienda til skam.
Jag beder tig nu, at
Tu för tit nådes namn
Mig tager i tin famn
Och kärlekswärd, i natt.

12. Sträck tina wingar ut
Och under them mig slut.
Med nåd mig öfwerskygg'
Och waka öfwer mig;
Så at jag nu i tig
Må såfwa säll och trygg.

Dikten har en poetisk kurva, där väl stroferna 1, 6 och 12 beteckna höjdpunkterna. Särskilt är den första strofen lyckligt utformad med den symboliska betydelsen av kvarblivandet. Hela dikten har en lätt melankolisk ton, som griper läsaren.

I en annan aftonpsalm visar sig Kahl också behärska och på ett självständigt sätt kunna utforma den i dylika psalmer ofta förekommande naturskildringen, något som annars är ytterst sällsynt i Sions Sånger:

II: 125.

1. Min själ! se alt är stilla,
Haf, skog och fälten willa
Med tystnad låfwa Gud.
Alt hwad om dagen spritter
Nu tyst i skuggan sitter,
Och lemnar tig ha ensamt ljud.

2. Märk, hela luften tystnar,
Och liksom efterlysnar,
At höra på tit låf.
Se djuren ha utsprungit
Och foglarna utsjungit,
Gör tu som the, gack se'n och såf.

Det finns i den sista strofen ett intensivt upplevande av det sugande i stillheten och tystnaden.

Med det temperament, som vi förut mött i Kahls dikter, är det inte underligt att döden av honom motses med glädje. Liedgren har betecknat hans »Död, o död, tu ljufwa lisa!» som »den första svenska psalm eller sång, som formligen tolkar *längtan* till döden och graven».[6]

Hos Kahl är det dock det härliga livet i saligheten i motsats mot besvärligheterna här på jorden, som ger den starka lustbetoningen åt tanken på döden. Kahls dikt återfinnes i omarbetad form i 1819 års psalmbok (n:r 474) som den enda från Sions Sånger upptagna psalmen. Ur poetisk synpunkt kan den knappast sägas stå särskilt högt.

Ur den synpunkten bättre äro hans två sånger om den himmelska härligheten, givetvis byggda huvudsakligen på Uppenbarelseboken. II: 129 fäster man sig särskilt vid genom det personliga tvivel som lyser fram. Efter en skildring av den lovsång som skall ljuda i himmelen, fortsätter han:

3. Jag wille gerna sjunga med;
Men ack! mit Lam, tu ser wäl thet,
At jag är oförmögen.
Jag släpas med en tunger kropp,
Har liten tro och ringa hopp,
Och ser med skumma ögon.
Tit blod
Mit mod
Wederqwecker,
Mig upwäcker
Til at prisa;
Men jag slutar strax min wisa.

Han hoppas dock, att Kristus inte skall stöta bort honom till slut, och därför vill han stämma in i lovsången. Men jubelt saknas helt. Något litet av detta finns dock i den ståtliga slutsången (II: 130), som i anslutning till Johan Arndt m. fl. framhäver den väl ursprungligen platonska tanken, att vi här endast bristfälligt kunna framställa för oss den himmelska härligheten. Dikten är ett led på vägen fram till Wallins »Var är den vän som överallt jag söker» (Wallinska psalmboken n:r 481):

7. Kan bilden, *som endels,*
Och thet med ögon skumma
Nu ses i spegel och mörkt tal slik frögd mig ge?
Om klang af thet ther spels
Tyks nå min öron ljumma?
Hwad fullhet! när thet syns ansigt mot ansigte?

[6] A.a., s. 473 f.

När jag min tankar
Ther på rätt samkar,
Så smakar jag och ser med under HERans nåd.
Men när jag tänka wil
Hur' ther ock mer går til,
At hjeltarne för Lamsens fötter falla ner
Wil jag ock här, en matk, mig förödmjuka mer.

Det är emellertid en högst väsentlig skillnad i klangen mellan Nybergs (II: 128) och Kahls sånger om det eviga livet.

Högst i poetiskt avseende når emellertid Kahl i den parafras av Höga visan, som fått den ganska vanliga formen av en dialog mellan Jesus och Själen eller Brudgummen och Bruden (II: 27). För den utläggning av Höga visan, som var den vanliga, kan jag här icke redovisa, icke heller för dess historia. Det är knappast heller nödvändigt, då man icke behöver förutsätta någon förebild i detta fall[7], eftersom Kahl sluter sig rätt nära till bibelns ord.[8] De vanliga tillämpningarna på det religiösa området framträda visserligen, men det är så sällan, att man helst betraktar dikten som en kärleksdikt av ganska världslig art. Åtminstone framstår den som en sådan för en nutida läsare. Hur diktaren själv och samtiden uppfattade den är inte lätt att veta, men man torde våga förmoda, att de världsliga associationerna också voro med. Fördenskull behövde den inte förlora sitt religiösa värde. Dikten förefaller mig böra dras fram ur glömskan som ett tillskott till det inte allt för stora förrådet av svenska kärleksdikter. Dess skönhet ligger väl närmast i dess förening av orientalisk lidelse med dämpande nordisk sommarnattsstämning:

Brudgummen.

1. Jag är et *blomster uti Saron,*
En täcker *lilja* uti *dalen grön,*
Och tu, min brud, *en ros bland törnen* skön.
Jag fägre är, än prydd Aaron,
Och rikare, än sälle Salomon.
Jag, sjelfwa härlighetens HERres Son,
Står för tin dörr i daggen wåta,
Ber tig stå up, at mig inläta.
Jag har tig kär,
Tu däglig är;
Tu har med et tit öga
Mig fägnat i thet höga.

[7] Kahls tolkning kan knappast sägas vara i Zinzendorfs anda (Bettermann, a.a., s. 38 ff.).

[8] Beträffande Höga Visans roll i svensk fromhet se Lindquist, Studier i den svenska andaktslitteraturen, s. 407 ff.

Brudgummen.

9. Min *dufwa, kära, syster fromma,*
Tu stödje tig man säkert på tin wän.
Si, kring wår säng stå sexti starke män.
Nu grönskas then; wår gård i blomma
Som prydder står, skal *drypa utaf must,*
Och thet, *min wän*, alt tig til tjenst och lust.
Här är *tin röst mig ljuf at höra.*
Tin ögon brinnande mig göra.
Tag hwilan söt
nu i mit sköt.
Sof tils tig wakna lyster;
Ty bygden al är tyster!

Bruden.

10. *Som et insegel på tit hjerta,*
Samt bröst och arm *sätt mig*, o! brudgum min,
Och låt mig wara ögna-fägnad tin.
Wis bort alt hwad mer kunde swärta
Min twagna skrud och rena brude-namn,
Ell' rycka mig utur tin kära famn.
Har dufwan bo och swalan näste
Nu fått hos tig, så thet befäste!
Gör *stark som död*
Och *het som glöd*
Wår kärlek, at ej bräckan
Kan wåld, ell' *watnet släckan.*

Johan Kahl är en ganska förbryllande författare. Vid läsningen av hans dikter får man Stagnelius i tankarna, även om en jämförelse och över huvud taget en analys omöjliggöres av materialets knapphet. Den intressantaste personligheten i Sions Sånger är han emellertid.

De övriga författarna i Sions Sånger ligga i allmänhet på genomsnittsplanet eller därunder. Hedvig Strömfelt är kanske bland dessa mest tilltalande. Hennes dikter karakteriseras av en viss mjuk och lågmäld innerlighet. Rätt högt står även Sven Roséns missionspsalm »Tit blod, tu söta Lam!» (II: 100).[9] I andra samlingen finnas två sånger, som 1717 uteslötos och för vilka följaktligen författaruppgifter saknas (II: 4, 76). Den första av dem saknar ej intresse. Den genomför liknelsen om Jesus som arbetsgivaren och människan som arbetaren på ett naivt-realistiskt sätt, som verkar tilltalande och för övrigt mycket påminner om vissa av Odels sånger:

[9] Även tryckt i Rosén, Skrifter och brev, utg. av Linderholm, s. 277 ff.

1. *Hur' länge wil tu så*
På torget fåfäng stå?
Jag wil tig troget säja:
At Jesus *tig wil leja.*
Hans säd är öfwerflödig.
Han har tig säkert nödig.

6. En så god HERre ej
I werlden fins, ack! nej:
Hans sed är ej at påcka;
Men kärligt bedja, låcka.
Ja, tänk han är så goder,
Han kallar drängen broder.

7. Kan ske tu strax kan få
I andras arbet' gå,
Och med stor glädje röna,
Hur' hela fälten gröna
Frambära säden mogen,
Som suckar efter logen.

8. Ack! gripen wärket an!
Hwar en gör thet han kan.
Then ene fäller skogen,
Then andre styrer plogen.
En sår ut säd, en annan
Går kring med watn-kannan.

Skulle man gissa pa författaren, ligger det närmast till hands att tänka pa Nyberg, vars arbetsivriga optimism stämmer överens med innehållet.

Mahända har denna redogörelse för de främsta författarna i Sions Sanger svällt ut allt för mycket i förhallande till det som närmast här skall behandlas, Odels sånger. Emellertid ha vi härigenom erhållit ett jämförelsematerial, som i själva verket är nödvändigt att ha tillgång till vid en behandling av Odels religiösa författarskap. Dessutom har studiet av dessa författare förefallit mig sa intressant, att enbart härigenom en närmare behandling vore motiverad. Utan tvivel är Kahl en större poet än Odel, men dennes sånger höra trots detta till det allra intressantaste, som han har skrivit.

* * *

I första samlingen av Sions Sånger äro 8 nummer försedda med initialerna A. O., och utgivarens uppgifter har man ingen anledning att betvivla. Beträffande sångerna i andra samlingen följer jag av förut anförda skäl Lidéns uppgifter. Just för de sanger, som enligt denne ha Odelius till författare, anför Waennerdahl de mest skiftande författarnamn. Ej heller Lidén tycks vara helt att lita på, eftersom han uppger IV: 109 vara av Odelius, trots att denna sång i första samlingen (I: 63) har initialerna H. S. Emellertid tyder det enhetliga innehållet och överensstämmelser i stil på att de sanger, som Lidén tillskriver Odel, ha samma författare. Det finns heller intet som antyder, att någon annan än Odel har skrivit dem. Av Odel skulle följaktligen följande sånger vara författade: I: 15, 17, 18, 19, 20, 25, 76, 89; II: 3, 6, 7, 8, 9, 11, 15, 17, 20, 21, 23, 24, 29, 33, 47, 58, 59, 72, 86, 87, 95, 97, 105, 118 och 121, sammanlagt 33 sånger. Av dessa äro såsom förut visats tva översättningar, nämligen I: 15, som är en svensk version av D. Hollatz' »Es glänzen Immanuels blutige Wunden», och II: 21, som återgår till en sång av Allen-

dorf (II 399). Omöjligt är icke, att ytterligare någon sång är att betrakta som en översättning. Överensstämmelser i uttryckssätt i förhållande till framför allt sånger i Herrnhuts sångbok stöter man ofta på, men direkta översättningar äro svåra att påvisa. De flesta av sångerna ha också en så speciellt personlig karaktär, att de måste betraktas som relativt självständiga.

En granskning av Odels översättningar torde vara belysande ur många synpunkter. Hans språkliga förmåga framträder tydligt, och hans sätt att återge innehållet gör det möjligt att komma honom närmare in på livet. Hollatz har för sin sång lånat melodi och inledningsord från C. F. Richters berömda »Es gläntzet des Christen inwendiges Leben», men hans dikt står icke i något avseende på förebildens höga nivå. Odels översättning är rätt fri, vilket bl. a. torde ha sin orsak i att han begagnar en annan melodi än Hollatz. Jag anför sångens båda versioner:

1. Es gläntzen Immanuels blutige Wunden,
es gläntzet des Bräutigams goldene Fluth!
darinnen wirds Siegel des Lebens gefunden!
den Weg zu der Gnade nur bahnet dis Blut:
O Freude für Sünder!
Blut macht sie zu Kinder,
die erst durchs Gesetze des Tod's solten sterben,
die machet die Gnade zu göttlichen Erben.

1. SE JEsu sår, hur' de af kärlek blöda:
Se hur' wår brudgume af kärlek dör:
Hans död os til Guds barn kan endast föda,
Hans blod os om wårt barnskap wissa gör.
Ack! frögd för den, som känner hjertat swida
Af syndsens gift, och fruktar för des fölgd,
At blifwa frälst i JEsu famn och sida,
Och nådigt med hans hwita silke hölgd.

Tankarna har Odel här återgivit, men allt har gjorts mera konkret: det direkta tilltalet, användningen av första personen, svedan i hjärtat, bilden om silket, allt detta är Odels tillägg. Dessa ändringar innebära också en subjektivering av framställningen.

2. Die Crone und Zierde der seligen Seelen
im Himmel bestehet im blutigen Glantz;
die Gnade geöfneter blutigen Hölen,
die schencket den Sündern das Himmelreich gantz.

O Freude auf Erden!
was will denn dort werden?
giebt dis Blut den Sündern schon hier Seeligkeiten;
denckt an das Gejauchze der ewigen Freuden!

2. Al härlighet, som himlens sälle bära,
Består allen' i detta blodets prakt.
En syndig själ updra' til himmelsk ära,
Har ingen mer än desse såren magt.
Ack! kan det os på jorden således hägna
Och gifwa lif, at JEsus för os dödt:
Hwad skal det os i himlen icke fägna,
När wi en gång wår wandrings-staf förnött?

Påfallande är beträffande dessa strofer olikheten i stämning. Hollatz' ord ge verkligen intryck av glädje, medan Odels strof särskilt genom den sista raden verkar en aning vemodig:

3. *Herzu denn, ihr Sünder! ihr dürfts nicht bezahlen;*
umsonst, und aus Gnaden ist alles gethan!
kommt, lasst eure Hertzen mit Blute bemahlen,
und zieht diesen Purpur im Glauben frisch an!
zur Busse bequemen,
im Glauben Gnad nehmen,
das ist eures JEsu begierigster Wille!
kommt, nehmet, so habt ihr die Freude die Fülle.

3. Hit syndare, I slippen at betala,
I undfån nåd, til skänks, för intet grand.
Låt eder ångst med JEsu ångst hugswala,
Och läggen trygt i tron hans purpur an:
Förfärens ej, det är er JEsu wilja,
At j hans prakt och renhet dragen på:
Tron man' om godt, han wil er ej bortskilja;
Han wil er del i arfwet låta få.

Motsatsen i stämning framträder här tydligt: Odels ord om ångest och förfäran saknas hos Hollatz. Denna olikhet framhäves ytterligare genom versarten, som hos Odel är lugnare. Med smak har Odel undvikit den djärva bilden i tredje raden. Strof 4 erbjuder intet särskilt av intresse. Strof 5 däremot är också värd att anföra:

5. So schütte vom Himmel den blutigen Regen,
auf deine verderbte Geschöpffe herab,
wir bücken uns nieder, wir bitten um Seegen,
dass unser so dürres Herz wieder sich lab.

Ach! komm und besprenge
auf Sünder die Menge,
dein theures vollgültiges GOttes-Blut nieder:
so jauchzet die Erde, der Himmel schallt wieder.

5. Lät falla då din blodswetts dagg här neder,
Uppå din jord, som annars tistel bär:
Lät se at os din Anda städs bereder,
Och wisar os hur' genom god du är.
Ack! kom, bespräng med blod wårt torra hjerta,
Som lik torr jord upgapar efter rägn.
Ack! kom, förbyt i frögde-skall wår smärta.
Kom, kom, wår wän, kom tag os i dit hägn.

Hollatz' här något affekterade glädje har av Odel betydligt modifierats. Av jubel finns intet, men väl av smärta. Denna strof är liksom hela dikten en förbättring av originalet, vars delvis barockt överdrivna uttryckssätt på lyckligt vis stämts ned.

Odels översättning har således tydliga personliga drag, som icke finnas i originalet, varför dikten snarare torde få betraktas som en bearbetning än som en översättning. Beträffande Allendorfs sång är förhållandet ett annat. Där är det fråga om en mycket trogen översättning. Denna mycket sjungna sång, som delvis ingått i ett par senare svenska sångböcker[10], står högt. Odels översättning är förvånansvärt god, även om den icke fullt går upp emot originalet. Dock torde man kunna beteckna den som en av de allra bästa sångerna i Sions Sanger, tack vare dess klara form, brinnande intensitet och värdefulla innehåll, utgående från Psaltaren 119: 94. Innehållet utgöres av en inträngande bön om nåd och upplysning, där tron dock ligger bakom såsom författarens egendom. På några ställen kan man trots troheten mot originalet se, huru översättaren förlänar orden en mera personlig klang:

4. Höre doch, JEsu! mein seufzen und girren,
such doch, mein Hirte, dein irrendes schaf,
lab mich im trauren, versüsse die myrhen,
wecke die seele vom sündlichen schlaf;
wandle das wissen ins wahre kraft-wesen,
dass nicht von aussen ich Christlich nur schein:
reinge mein herze, und lass mich genesen,
dass ich in wahrheit mich nennen kan dein.

[10] Lövgren, a.a., s. 153, 194.

4. Hör, o! min JEsu, min suck och min qwida.
Stärk, o! min *hjelte*, mit swiktande hopp.
Sök, o! min *herde*, tit får, thet wil bida.
Wäck, o! min *kärlek* mig rättelig opp.
Bringa min kundskap och insigt til hjerta.
Lät mig ej synas blott utwärtes tin.
Fria mig ifrån al fruktan och smärta.
Wis mig, at himlen för tin skul är min.

»Sviktande hopp», »fruktan och smärta», dessa ord uttrycka säkerligen Odels egna känslor liksom i den förra översättningen. Just detta drag möter oss också i hans egna dikter såsom det centrala, och orden »Bringa min kundskap och insigt til hjerta» ge uttryck åt grundproblemet i hans religiösa sånger.

Vi ha förut sett, att dikterna i Sions Sånger, där de icke äro rena översättningar av herrnhutiska sånger, i stor utsträckning åtminstone äro genomsyrade av från denna riktning tagna tankegångar och uttryckssätt. I viss mån gäller detta också för Odels sånger. Några strofer ur I:25 kunna här tjäna som exempel:

3. Ack! ack! se alt är stygt,
Alt hwad jag nånsin gjort:
Jag uppå sanden bygt:
Mit hus ej dåger stort.
Jag trot jag war et kärt GUDs barn,
För det jag utstått motgångs garn,
Och gjort med hjerta, mun och hand
Naturligt godt ibland:
At alt är synd jag nu förstår,
Som icke utaf trona går:
Det synas må så godt det wil,
GUD ser där intet til.

4. Men största synden är,
Och ligger djupast ned,
Som sker mot JEsum kär,
Och heter *otro* led.
Ho skal mig wälta bort den sten,
Och mig med isop twätta ren?
Min JEsu ingen an' jag wet,
Wis du barmhertighet.
Ack! drag du mig til dina sår,
Där sjuker själ sin hälsa får.
Där matta hjertat qwiknar wid.
Hjelp mig min JEsu blid.

I dessa strofer känna vi igen det första stadiet, då själen har kommit »til sit Andeliga eländes och Otros grundeliga Kännedom».[11] Att komma till tron på den korsfäste är nästa stadium på vägen:

5. Uti dit lidande
Gif mig en insigt god:
Ack! lät mig dig få se,
Besölat uti blod:
Lät mig i trona se din kropp
Brun, blå af hugg, från tå till topp,
Dit ansigt, som de spåttad' i
Och sad' förhärdat twi.
Lät mig få se de banden, som
De knutit dine händer om:
Din törnekrona lät mig se,
Min dyra Frälsare!

6. Lär mig betragta wäl,
Hur' heta helwete
Marterade din själ
Med tusend' ack och we:
Och hur' du ut til *Golgata*,
På hudflängd rygg dit kors mäst' dra,
Samt hur', när du hint streta op,
De klädde af din kropp,
Dig rykte kull och sträkte ut,
Så blott, at du ej had' en klut
På dig, och slog dig grufligt fast,
Så bloden starkt utbrast.

[11] Hollatz, Nådenes ordning, innehållsförteckningen.

Genom betraktandet av Jesus på korset förs man till tro. Dessa strofer kunna betraktas som ett exempel på Zinzendorf närstående »biblisk realism». Ur litterär synpunkt kan herrnhutismens överdrivna realism vid skildringen av Jesu lidande sammanställas med den naturalism, som finns i barockdiktningen[12] (jfr uttrycket »Luthertum in Barockform» ovan s. 126!). Även 1600-talets svenska psalmförfattare skildra stundom korsfästelsen i mycket starka ord, t. ex. Spegel i psalm 158 i 1695 års psalmbok (1937 års psalmbok nr 75), även om utformningen där är mera dämpad. Icke utan skäl uteslöts Odels korsfästelsesång i 1717 års upplaga av Sions Sånger. Den är också ensam i sitt slag bland Odels bidrag men inte i hela samlingen. Poetiska förtjänster har den dock, både innerlighet och intensitet. Här är denna Odels sång av särskilt intresse därför, att den bildar ett led i den obrutna serie av starkt realistiska skildringar, som finns i hans verk. Den påminner vidare om ett viktigt faktum, nämligen att det fanns element inom herrnhutisk poesi, till vilka steget från det rent barockartade icke var långt. På den vägen kan Odel ha letts över till enkelhet i uttryckssätt och framställning.

Men vi återvända till nådens ordning. I sångens fortsättning utlägger Odel vidare, hur Jesu lidande och dess betraktande skall ge tro:

Ack! lät dit sista pustande
Nytt lif mig nådigt ge!

Givetvis finnes även hos Odel talet om blodet och såren, men alltid i moderat form. Liedgren anser, att man i hela samlingen finner förvånansvärt litet i den vägen.[13] Detta gäller i än högre grad Odels sånger. Det är egentligen endast två, i vilka starkare uttryck av denna art förekomma, nämligen II: 21 och 17. Ur den senare av dessa anför jag några strofer som exempel:

2. Jag omfamnar, kysser, gömmer
I min själ tin *marter-bild,*
Tina *sår,* och purpur-strömmar
Och tin *död,* o JEsu mild!
Ack! hur' kan man tin *åtrå,*
Törst och *hunger* rätt förstå,
Som tu har til wåra själar,
När tu för them således trälar.

3. Hela therför' mig min *hälsa*
Genom tina djupa *sår.*
Lät then swåra *död* mig frälsa,
Som tu här för mig utstår.
Lät tit *kors* och al tin nöd
Bli min själa-tröst och stöd.
Med tit *blod* tu mig bestänke,
Och min synd i havet sänke.

Man lägger märke till orden »I min själ» i strof 2. Ett sådant betonande av det andliga finns alltid med hos Odel. Man torde kunna påstå, att Odel i detta avseende *icke* går utöver den kyrkliga traditionen, utan att han endast satt denna ingrediens

[12] Moret, Le lyrisme baroque en Allemagne, s. 179.
[13] A.a., s. 386.

i centrum, vilket senare f. ö. gäller hela rörelsen. I det föregående har påpekats, hur Odel både i Narvadikten och i Sinclairsvisan företer en stark dragning till att utförligt skildra blodiga detaljer. Här hade funnits ett utmärkt tillfälle att tillfredsställa denna lust, men det har han ej gjort. I stället sakna hans sånger osunda drag.[14]

Huvudparten av Odels sånger återfinnes under rubriken Syndaeländets kännedom» och Själens längtan», och de som icke återfinnas där skulle gott försvara sin plats på samma ställe. T. o. m. hans morgonpsalm och en av aftonpsalmerna handla om samma sak. Temat är ständigt detsamma, syndakännedom, längtan efter tro, bön om nåd till att tro. Denna enhetlighet i motivvalet är hos honom ännu mer påfallande än hos de andra författarna i samlingen, men trots detta har Odel liksom de lyckats variera uttryckssätten i stor utsträckning, varför enformigheten inte är så stor, som man kunde ha anledning att vänta.

Ofta få dikterna formen av ett resonemang. Som exempel kan man anföra I: 17, som i 1747 års upplaga uteslöts. De två första strofera uttrycka författarens längtan efter nåd, och sedan börjar resonemanget:

3. Men kära själ, märk, JEsus är ju döder
För alla, och hans öma hjerta blöder,
Hwar gång han ser at ängslan någon qwäl.
Hans ord det är ju sagt åt alla, alla;
Ty måste ock en del åt dig hemfalla:
Märk kära själ.

4. Det är ju så, at al ting är fulkomnat:
Ty JEsus har ej förr på korset somnat,
Än Fadren war försont: än mera då?
Jo! Gud ej mer af män'skan nu behagar,
Än at hon nåd med tron i blodet tager.
Det är ju så?

5. Ack! är det så, hwarföre skal jag qwida?
Hwarföre skal jag mina händer wrida?
Hwarföre skal jag uti twekan gå?
Är JEsus död och hafwer alt fulbordat?
Har han det så uti sit ord afordat?
Ack! är det så?

[14] Beträffande blod- och sår-kultens traditioner kan man hänvisa till exemplifieringen i Reichel, Zinzendorfs Frömmigkeit, s. 69 ff.

6. Håll då min själ, då måste JEsus hjelpa:
Då måste han synd, död och satan stjelpa:
Hwad han har sagt det måst' han hålla wäl.
Då har du rätt och fordring uppå lifwet:
Tag då emot hwad dig är lång' sen gifwit.
Håll då min själ.

7. Hör, JEsu, hör, är icke rätt jag säger?
Jag hos dig lif, frid, ro och lisa eger:
Det är ju rätt at du mig salig gör?
Du har för mig ock undfått lifsens gåfwor.
Ack! gif mig då de dyra himla håfwor:
Hör, JEsu, hör!

8. Jag släpper ej dig bort min Jesu såta,
Förr än jag får in wid dit hjerta gråta
I glädje, och förena mig med dig;
Och som du långt för detta lif mig wärfwat,
Så skal jag nu det samma också ärfwa:
Jag släpper ej.

9. Ske som du wil, skal jag en tima bida,
Så bidar jag in wid din sår och sida:
At nämna tid det kommer mig ej til.
Skal jag också ej mycken glädje röna,
Är nåd dock nåd, des perlor lika sköna:
Ske som du wil.

10. Jag ber och tror, jag på dit hjerta liter:
Ehwad mig ock mit samvete tilwiter;
Jag dock i frid uppå din blod beror.
Min JEsu, mig ur ångest wärdes hjelpa;
Jag har din ord, mit hopp kan intet stjelpa:
Jag ber och tror!

Denna framställning kommer en att tänka på personliga samtal i vännernas krets. Kanhända kommer man saken ännu närmare, om man hänvisar till Nådenes ordning, som består av samtal mellan »Läraren» och »Själen». Denna dikt skulle då närmast kunna betraktas som ett sammandrag av andra samtalet, och det stämmer väl med den hoppfulla avslutningen.[15] Detta betyder inte, att sången är en opersonlig framställning på rim av en prosatext. Tvärtom, Odels dikter äro synnerligen personliga.

[15] Att det är ett nära samband mellan Nådenes ordning och Sions Sånger visar bl. a. avslutningen på första samtalet, som i den tyska upplagan består av några versrader, vilka i översättningen utvidgats till två strofer, som äro identiska med strof 1—2 i I: 6 (av Holmberg). Detta ger också en inblick i förfaringssättet. Så ha säkerligen många sånger kommit till.

Som förut sagts, äro de flesta av Odels sånger av samma struktur, ge uttryck åt syndamedvetande och bön om nåd. Hos honom saknas så gott som fullständigt trosvisshet, jubel och lugn glädje, i stället är det, vilket redan i fråga om översättningarna påpekades, smärta, skräck, ovisshet och ånger som förhärska. Det kan knappast råda någon tvekan om att dessa dikter äro att betrakta som direkta personliga bekännelser. Vill man placera Odel i herrnhutarnas schema, kan man anföra ett citat ur Nådenes ordning, som träffande karakteriserar hans tillstånd: Nu, jag tror, at thet Gudomeliga ordet är sant, och at GUD skänker syndernas förlåtelse åt the arma syndare som sucka efter hans Nåd, och när jag ser sådana själar, så prisar jag them saliga. Jag är öfwertygad om hela Ewangelii sanning uti et *fult bifall;* men uti *tilegnelsen för mig sjelf* kan jag ännu icke rätt tro.»[16] Åt detta själsläge har Odel upprepade gånger givit uttryck på ett ofta gripande sätt:

II: 9.

3. Andra *själar* fatta mod,
När hans röst hon höres.
Andra smälta af hans blod.
Hela *hjertat* röres
Utaf kärlek, frögd och frid,
När the se hans pina;
Men mig qwälja al min tid
Gamla synder mina.

4. JEsu, andre ära tig,
Om tin kärlek sjunga;
Men när jag tilreder mig,
Bunden är min tunga:
Andre, aldrig glömma bort
Suckar til tig sända;
Men then tid är alt för kort
Jag kan så anwända.

5. Jag mig föresätta plä'r
Ej mot samwet göra;
Men så snart tilfälle är
Låter mig förföra.
Jag, som lyda wil Guds lag
Och ej straff förtjena,
Hjertat plä'r til köts behag
När thet gäller läna.

6. Al *begärelse* som är
Mig til ondt nu retar,
Lydnan thes, som för war kär.
Nu mot samwet stretar;
Ty har jag alsingen ro
Uti Gud ell' werlden;
Naden kan jag hwarken tro,
Ell' ha frid i flärden.

Detta själsläge, till vilket fruktan för straff är en bidragande orsak, är genomgående. För att komma ur denna situation ber Odel om nåd att få tro:

I: 76. 8. O! JEsu min nöd
Til dig, som du böd,
I trone jag bär;
På kraft är du riker,
Och trofast du är.
Säg Amen där til;
Och om du se'n swiker,
Jag swikas då wil.

[16] S. 81.

Här har hans strävan efter ett starkt uttryck fört honom för långt, men ibland kan han uttrycka samma sak på ett lugnare, värdigare och också vackrare sätt, såsom i sista strofen av den nyss citerade II: 9:

9. Lät mig bli min otro qwit.
Gif mig af tig styrka.
Ack! förändra hjertat mit,
At tig ther med dyrka:
At min tro må bära frukt
Och sig san bewisa:
Lär mig lyda andans tukt
Och tig ewigt prisa.

Det finns intet klart vittnesbörd i Odels sånger om att han nått den övertygelse, som han ber om: överallt paträffar man på ett undantag när, vilket nedan behandlas, samma oroliga, skräckfyllda, bedjande attityd, som redan märktes i översättningarna. Intensiteten är dock skiftande. I lugnare ögonblick kan hans ord få en rätt harmonisk klang, som t. ex. i II: 15, en dikt, som hör till de bästa i hela samlingen. Den är att betrakta som en kontrafaktur. Lagerlöfs Elisandravisa har fått släppa till både melodin och inledningsorden:

1. Ifrån then dag jag första gången,
O! Himla-Prins, tit dyra purpur såg,
Som stänkt med blod omkring tin skuldror låg,
Så har jag warit ljufligt fången,
Och aldrig mig jag kunnat äga rätt,
At wandra fritt uppå mitt förra sätt.
Med lust jag ej fått göra illa,
Jag ofta har måst hålla stilla,
I thy en röst
Har til mit bröst
Sig låtit således höra:
Hwi wil tu tig förgöra?

2. Så ofta jag mig tänkt förnöja
I sådant, som wår werld hon kalla plä'r
En menlös ro; men idel synd dock är,
Tin nåd begynt mit hjerta böja,
Och af Guds ord mig wisat, huru jag
Wäl kunde få en ro af bättre slag:
Ack! si, Guds Lam på korset höga
Thet ser på tig med ömksamt öga;

Förnög tit mod
Uti thes blod,
Straxt nöjet jag tänkt äga
Mig blifwit har en plåga.

3. När jag ock låtit satan råda,
Så at han obehindrad och til slut
Sit onda wärk i mig fått föra ut,
Och jag tå sedan stått i wåda,
Fått styng på styng af *lagsens* skarpa tagg
Och *blifwit* brydd af bittert *samwets* agg,
En ljuflig nåd mig strax hugswalat,
Och til mig ganska tröstligt talat:
Min käre wän,
Kom snart igen;
Tu kan ther uppå lita,
Jag wil tig ej förwita.

4. När jag och något stilla warit,
Ej yrat kring, ej öfwerlagt och tänkt,
Men hjertat ned för tina *fötter* sänkt,
Så har jag strax med lust ärfarit:
Hur' tu med tin igenom-stungna hand,
Har thet försökt at tända uti brand,
Och har thet således ofta brunnit:
Men strax har satan sig infunnit
Och något wäkt,
Som elden släkt:
Ther på jag gått tilbaka
Och blodet ej fått smaka.

5. Men nu för tig jag faller neder,
O Himla-drott, o min försonare,
Min dyre wän och store frälsare,
Och utaf alt mit hjerta beder,
At tig få se uti then röda prakt,
Tå tu Guds lam för mig gick bort til slagt,
Tå tu för mina skul war blifwen
Af sjelfwa fadren öfwergifwen,
Ack! ack! lät mig
Få skåda tig
Uti alt thet elände,
Som tig för min skul hände.

6. Immanuel! si, jag här ligger
Inför tin thron med et beängstat bröst,
Och med en själ, som ej i grund fått tröst,
Och om tin blods-nåd ber och tigger.

För ut thet wärk, som tu begynnat har.
Gör hjertat wist och hela saken klar.
Lät mig tin korses kärlek röna,
Och se tig i tin blodswet sköna;
Så lär jag wäl
Til kropp och själ
Så kär uti tig blifwa,
At jag mig tig wil gifwa.

Ville man finna ett karakteriserande ord för denna dikt, torde väl ordet *naivitet* passa bäst, men det har då ingen som helst nedsättande klang, ty det finns något av barnslig, uppriktig förtröstan i dikten, som icke kan undgå att stämma läsaren sympatisk.

Religiöst tvivel finner man knappast alls i Odels sånger, även om man stundom anar något som lutar ditåt. Sådant kan emellertid knappast väntas få uttryck i en herrnhutisk sångsamling, då herrnhutismen tog bestämt avstånd från alla funderingar i den vägen och stod i medveten motsats till upplysningen. Det vetenskapliga sanningskravet tog man i detta avseende avstånd ifrån:

Man sucht durch list und spitz'gen fund
oft emsiglich der wahrheit grund,
da doch das wort, das ewig bleibet,
schon allen irthum von uns treibet,
und hilft durch seinen sanften lauf
der schwachheit unsers geistes auf. (H 544: 4)

I den svenska sångboken finner man liknande tankegångar främst i Nybergs sånger. Hos Odel sätts någon gång grubblet som motsats till något annat, men knappast har det religiösa tvivlet vid denna tid varit levande hos honom. I den bemärkelsen är han ingen sökare. I en sång av honom, där det kvietistiska draget, som följt med från den starkt mystiskt färgade uppbyggelselitteraturen från 1600-talet, får en mycket vacker utformning, tjänar grubblet endast som bakgrund utan att på något sätt betonas. Denna dikt (II: 59), som lånat melodin från »Nu hwilar hela jorden», hör också till det allra bästa i de båda samlingarna. Den handlar om stillhet och enfaldighet, det sista något som så starkt betonades av herrnhutismen, att dess sångböcker ha en särskild avdelning med denna rubrik:

1. Hur' wäl man sig befinner,
Hur' ljuft ens hjerta brinner,
När man *enfaldig* är:
Ej fälas, grubblar, tänker;
Men arma hjertat sänker
I *stilhet* ned för JEsum kär.

2. Tå får man ljufligt märka,
At Anden börjar wärka
Frid, hugnad, hwila, ro.
Tå *otrons natt* förswinner
Och *nådens sol* uprinner;
Ja, man begynner på at tro.

3. O! *stillhets Ande* dyre,
Min arma själ tu styre
Och lär att blifwa barn.
Lär henne, *blott at ligga*
För Lammet, tro och tigga,
Så undflyr hon al satans garn.

4. Jag mycken nåd ärfarit,
När jag *enfaldig* warit
Och blott på JEsum sedt.
Har jag ej warit stilla,
Så har jag farit illa
Och twungen gjort hwad mig war ledt.

5. Ty går nu alt mit willa
Ut på at *wara stilla*
Och helt enfaldig bli,
Ej på mig sjelfwer skåda,
Beklaga brist och wåde;
Men endast uppå Lammet si.

6. O! tu min brudgum sköna
Lät mig få se och röna
Tin dyra kors-gestalt
Och blodens purpur-strömmar;
Alt annat jag då glömmer
Och wäljer blott i tig mit alt.

Även om innehållet anger, att författaren någon gång känt denna stillhet, så är dock även denna dikt ett uttryck för längtan efter något, icke för känslan av att äga det efterlängtade. Knappast kan man här tala om mystik, men väl om innerlighet, något av den aftonsvala stämning, som finns i den psalm, från vilken melodin till sången är lånad.

Alla här anförda dikter äro jagdikter liksom de flesta av Odels sånger. Någon gang talar han emellertid också i flertal, vill liksom förena sig med andra för att nå bättre resultat:

II: 33 1. Ack! kommer, kommer själar alla,
Som ännu ej anammat JEsu blod:
Lät os gå fram med et upriktigt mod.
Ack! låtom os *tilfota falla*
För Frälsaren och honom ödmjukt be,
At wi hans sår och marter måtte se.
Ack! låtom os af hjertat tala,
Så skal han säkert os hugswala.
Wi börja då
Med alfwar på
Til JEsum all' i hopa
Enfaldigt så att ropa:

Ropet har emellertid samma innehåll som de övriga, jagformade dikterna. Det är här icke fråga om någon objektiv församlingssång. Närmare en sadan har han kommit i en strof af den vackra aftonpsalmen II: 124:

3. Beskärma them, som på tig *tro*.
Uplys them, som *i mörkret bo*.
The falna tu uprätta.
The swagas styrka sjelfwer war.
Och blif the *faderlösas far*.
The hungriga tu mätta.

Hjelp wi må,
Stora små,
Unga gamla
Os hopsamla.
och anropa
Tig om hjelpen all' ihopa.

Diktens övriga strofer äro alla i jagform, men i den här anförda har han verkligen lyckats träffa församlingstonen, och det är påfallande, hur nära sista delen ligger en strof i Wallins Var hälsad sköna morgonstund , med vilken sangen också har gemensam melodi.

Ensam i sitt slag bland Odels sånger står den aftonpsalm, som finns i första samlingen (I: 89). Där saknas nämligen helt det genomgående drag, som ovan angivits som karakteristiskt för Odels religiösa dikter, nämligen ångesten och ovissheten. Tanken på att åter en dag gått till ända leder honom som så många andra psalmförfattare att betänka livets korthet. Men denna tanke framkallar endast glädje hos Odel:

4. Mit hjerta börjar brinna,
När jag tar på besinna
Den stundens ljuflighet:
Mit Lam, i dina händer,
Jag då min anda sänder,
Den är ju din, som du wäl wet.

Tankarna gå vidare till den yttersta domen, och författaren föreställer sig hur världens barn då skola förskräckas men hur de trogna skola jubla. Den sista strofen ger med sin harmoniska ton vid handen, att författaren för sin del är lugn:

7. Nu ligg min själ och hwila:
Hwad det än mände ila,
Alt detta skal du se.
Til sömns jag mig då lutar;
Men mig i dig inslutar,
Mit Lam, min wän, min Frälsare.

Det erbjuder stora svårigheter att sätta denna sång i samband med Odels övriga dikter. Skulle den uttrycka en avslutning på de strider, som avspeglas i de övriga? Tyvärr är det omöjligt att få någon kronologisk hållpunkt beträffande Odels sånger, varför man blir nödsakad att nöja sig med förmodanden. Om man vågar det tankeexperimentet, att Odel skulle ha nått den övertygelse, som han så enträget bad om, förefaller det då sannolikt, att han skulle ha uttryckt detta så som i denna dikt?

Knappast! Därtill är den för sval och tar för lätt på saken. Det finns intet av genomgripande förändring i dikten. Man är därför närmast böjd att betrakta den som en av traditionella ingredienser sammansatt dikt, bakom vilken icke ligger den kamp, som kan avläsas i de övriga sångerna. Måhända är den skriven, innan Odel kom i beröring med herrnhutismen, något som göres troligt av det faktum, att herrnhutiska uttryck saknas. Omöjligt är heller inte att den är en översättning. I varje fall har den många tilltalande egenskaper, dess klang av sval harmoni och trygg förtröstan frapperar läsaren.

Det är emellertid inte endast innehållet i dessa Odels sånger, som anger, att de äro direkta bekännelser, utan även formen. När man från hans tidigare dikter kommer till dessa sånger, slår det en genast vilken oerhörd förändring de innebära även formellt. Enkelheten är genomgående, och överdrivna, barocka uttryckssätt äro sällsynta. Visserligen finnas enstaka sådana uttryck kvar, liksom den fria behandlingen av rimmen, men detta kan icke rubba huvudintrycket. Detta förhållande är anmärkningsvärt. Både inom pietistisk och herrnhutisk poesi levde arvet från 1600-talsdikten kvar i stor utsträckning, och hos Zinzendorf finner man en tydlig brytning mellan nytt och gammalt i detta avseende. Odel har emellertid så gott som fullständigt frigjort sig från sitt gamla maner. Klarast ser man skillnaden beträffande hans nattvardssång (II: 72). Denna är nämligen skriven till en Kingo-psalms melodi, Min själ hafwer ingen frid, en psalm, som synes ha åtnjutit stor popularitet.[17] När man läser Kingos sång, som just behandlar Odels stående tema, tycker man sig genast vara i den poetiska värld, som Odels tidigaste tillfällighetsdikter tillhöra. Det torde räcka att citera ett par strofer:

5. Hielpelööss är och min hand /
Jagh af grååt är hees och hickar /
Hiertat bäfwar / klappar / pickar /
Såsom bundet medh ett band;
Tungan uthi stofftet ältar /
Ögat giör en Tåre-siöö /
Siälen uthi Blodet wältar
Wattusiuk af syndens fröö.

6. Vthan tröst och ångerfull
Ligger jagh som i en kuhla /
Siuk af synde-såren fuhla /
Wrijder migh i stofft och mull;

[17] Kingos sånger översattes till svenska och omtrycktes flera gånger. Här används en upplaga tryckt 1712.

Hete tåre-floden sköljer
Huden af min magra kind /
Sorge-suckar såsom bölljor
Rinna öfwer hiessan min.[18]

Något spår av denna i ordets moderna bemärkelse verkligt barocka uppfinningsrikedom finns inte i Odels sång på samma melodi. En jämförelse med Odels egen gravdikt över änkan Synnerberg 1738 visar samma oerhörda skillnad. På några få år har Odel brutit sig ur 1600-talstraditionen. Man torde kunna anföra huvudsakligen två orsaker till denna genomgripande förändring. I den herrnhutiska poesin mötte han enkelheten som princip, som ett uttalat mål, vilket dock ej alltid uppnåddes. Man hade inte bara rätt att gå direkt som man var till Jesus, man *skulle* göra det, även i orden så fattig, eländig som man var. Man skulle tala direkt ur sitt hjärta utan att följa några teorier, som lade band på en. Det barnsliga, enkla, vardagliga var inte bara tillåtet, det sattes som ideal. Detta bör ha passat utmärkt för Odel, hela hans läggning låg åt det hållet. Vi ha sett, hur ett par översättningar från Zinzendorf gjorts mera abstrakta i svensk översättning, medan däremot Odels översättningar sträva mot en konkretisering, något som också anger hans egenart. Måhända märker man liksom ofta hos Zinzendorf någon ansats till affekterad enkelhet, men detta är sällsynt, och på det hela taget förefaller enkelheten och naiviteten fullt äkta. Ett utmärkt exempel på en sådan enkel framställning lämnar II:14. Där talar Odel verkligen »just rent ut», som det står i första strofen:

2. Jag är wäl *stundom* tämlig nögder,
At wistas tig in under ögonen,
Och med tig omgås, som med en sin wän;
Men är i grunden dock ej bögder
För tig, rätt som en fattig syndare;
Ty kan tu mig ej fulla nåden ge.
Och mäst så wil min egenwilja
Mig qwälja och ifrån tig skilja.
Jag *tänker* så:
Nu skal thet gå,
Mig mödar in til qwälle,
Står dock på samma ställe.

3. Jag är wäl ofta angelägen,
At tu, min wän, skal hela hjertat få.
Och leda thet hwart tig hälst täckas må:
Jag ser wäl thet är bästa wägen:
Jag önskade then samma kunna gå:
Men otron drar mig gerna ther ifrå:
Ty när tin nåd mig *börjar* röra,
Har jag så mycket annat göra.
Ell' också wil
Jag hjelpa til
Och mig i wärket blanda,
Och hindrar så thin Anda.

Som andra grund till denna stilförändring torde man kunna anföra den personliga gripenheten.[19] Man kan invända, att

[18] Kingo, Siunge Chor, s. 95 f.

[19] Man kunde givetvis tänka sig, att stilen i Odels sånger retuscherats betydligt av redaktören för Sions Sånger och av censor. Den senare, J. G. Hallman d. ä., skrev dikter i en något modernare stil. Emellertid kan

Odel också var gripen i Sinclairsvisan. Dock ligga de religiösa problemen på ett annat plan, som djupare berör det rent personliga. Direkta bekännelser uttryckas bäst i enkla ord, det visade Odel också i vissa partier i dikten över fru Synnerberg. Det behöver inte vara själslig kamp och upprördhet för att en dikt skall vara djupt personlig. Kampen och oron är det vanliga hos Odel, men någon gang framgår ur denna strofer, som verka som när slammet sjunker till botten efter storm.' Bada delarna är lika personligt, lika centralt. Till dessa klarnade strofer höra framför allt de första i II: 20, som visa hur högt Odel kunde nå i sina bästa ögonblick:

1. När skal dock morgonstjernan gå
Up för min Horizont?
Och tysta natten ända få,
Tå alt är skumt och domt?[20]
Min ögon med en längtans min
At högden ständigt se;
Och fast min sol ej ännu skin,
Så wet jag thet skal ske.

2. När skal thet ljufwa HERR*ans år*
Med frögd och frid gå in,
Tå toma själen smaka får
Märg och oblandat win?
Jag hungrig ser at himmelen
Och suckar i min brist;
Och fast then tid ej kommit än,
Så kommer han dock wist.

3. När skal jag dock omfamna få
Min själa brudgumme,
Som för mig arma wille gå
I dödsens qwal och we?
Jag tänker på then drägt han bär
Af kärlek til min själ;
Och fast han än ej kommen är,
Så kommer han dock wäl.

4. När skal thet fulla *wisshets ljus*,
Med andans kraft gå op
Uti mit dunkla hjertans hus,
Och wärka tro och hopp?
Ack! hade jag then sälhet sedt,
Ack! at thet skedde snart;
Dock fast thet ännu icke skedt,
Sker thet dock ofelbart.

* * *

Den första svenska herrnhutiska sångsamlingen har egentligen inte förrän av Liedgren närmare behandlats. Jacobsson anser den första delen av Sions Sånger vara den bästa av »alla svenska herrnhutiska sangsamlingar», tydligen därför, att den icke visar några spår av den s. k. sållningstidens överdrifter. Omdömet gäller väl huvudsakligen det religiösa värdet och fälles med tanke på *Sions nya sanger* från 1760-talet, som icke präglas av ett lika »allvarligt syndamedvetande». Som prov på poesien i Sions Sånger anför Jacobsson Odels sång Du ädle Jesu Christe (I: 20).[21]

---

knappast hela stilkaraktären ha gjorts om, och Odels dikter efter 1740 visa också tendens till större enkelhet. En bröllopsskrift från 1745 (nr 13), som väl knappast kan ha ändrats av andra, visar stor enkelhet i uttryckssätten (se nedan s. 163 f.).

[20] Ordet *domt* torde här vara synonym till *skumt*. Se Sv. Akademiens ordbok, uppslagsordet *dum*. 1.!

[21] A.a., s. 199 ff.

Lamm går med all rätt i sin behandling av frihetstidens religiösa diktning Sions Sånger hastigt förbi. Han betonar starkt, att herrnhutismen gjorde borgerligheten mottaglig för sentimentaliteten. I Sions Sånger är emellertid icke detta drag påfallande. En figur som Nyberg saknar alla sentimentala drag, och hos Odel finnas sådana men framträda sällan. Den friska verksamhetslusten är ännu för stark inom herrnhutismen för att sentimentaliteten skall kunna utvecklas på allvar. Det är nödvändigt att uttryckligt framhäva detta faktum, eftersom den herrnhutiska poesien i allmänhet bedömes efter de senare, starkt sentimentaliserade utslagen.

Liedgrens tämligen utförliga behandling är översiktlig, och han strävar att få fram gemensamma drag, icke personligheter.[22] I Jacobssons omdöme instämmer han helt, och hans framställning är mycket uppskattande. I samband med ett påpekande av bibelallusionernas rika förekomst och lyckliga utnyttjande talar han om »det stundom estetiskt sett ej ofördelaktiga» intryck, som man får av sangerna.[23] Liksom Jacobsson är dock även Liedgren som synes mycket försiktig i sina omdömen.[24]

1700-talet är den moderna lyrikens födelsetid. Den tyske litteraturhistorikern Günther Müller har satt gränsen omkring år 1750. Tiden dessförinnan karakteriseras enligt Müller av »Vorwiegen der Distanzhaltung», den följande tiden av »Vorwiegen der Ausdruckshaltung».[25] För svenska och tyska förhållanden torde denna uppdelning mycket väl låta sig försvaras. Liksom varje schematisering gör emellertid även denna våld på verkligheten. Müller är fullt medveten härom. Framförallt kan den andliga diktningen inte pressas in i denna ram. Just detta är ett intressant förhållande. Müller framhåller, att alla »renässanser» endast äro olika utslag av en enda andlig grundförändring, och att denna funnit sitt religiösa uttryck i Luthers och de andra reformatorernas verk.[26] Att detta nya inte tar sig uttryck på det profana litterära området, skulle bero på att reformationen så att säga drog till sig all andlig kraft. I Luthers psalmdiktning framträder emellertid det nya, det som utmärker modern lyrik, det som karakteriseras av »welt-

[22] Svensk psalm och andlig visa, s. 378 ff.
[23] A.a., s. 385.
[24] Delvis motsatta omdömen om Sions Sånger fällas av Newman, Den waldenströmska försoningsläran, s. 23 ff., och av Pleijel i Svenska kyrkans historia 5: 446 ff. Ingen av dessa författare värderar sångerna estetiskt. Den ovan gjorda analysen stämmer icke med Newmans uppfattning att herrnhutismen i Sverige redan genom Sions Sånger 1743—45 »fått ett drag av passivitet och vek sentimentalitet» (s. 25).
[25] Geschichte des deutschen Liedes, innehållsförteckningen.
[26] Müller, a.a., s. 180.

anschauliches Bekennen und Werben» och «erschütterte Verkündigung».[27] Inom pietismen får samma företeelse klart uttryck. Snart tränger denna inställning också fram på det världsliga området. Den icke konfessionella diktén får även den en prägel av innerlighet och bekännelse. Problemet blir då die Verschmelzung des Gott- und Welterlebens».[28] För en svensk läsare står det klart, att detta uttryck betecknar just grundproblemet i fru Nordenflychts diktning.

Med utgångspunkt från Müllers arbete och från Bettermanns karakteristik av Zinzendorf har H.-G. Huober tagit upp Zinzendorfs sånger till behandling. Resultatet sammanfattas på följande sätt: Zinzendorf steht rein zeitlich und in seinem Streben nach dem echten Herzensausdruck eigentlich schon auf der Schwelle zur neueren 'Erlebnislyrik'; doch vermag er durch seine innere Bindung an die transsubjektive christliche Lehre noch nicht zur 'Selbstaussprache' in unserem Sinn vorzustossen.[29] Tydligt är, att enligt Huober den dogmatiska bundenheten till en överpersonlig verklighet omöjliggör äkta centrallyrik.[30] Man erinrar sig här Kellgrens funderingar i Stockholms-Posten Om svårigheten för en god Christen at vara stor poet.[31] Kellgren använder försiktigtvis ordet «svårighet», medan Huober närmast har användning för ordet «omöjlighet». Här ställer man sig tvivlande. Enligt Huober skulle Luthers psalmer inte vara centrallyrik lika litet som Paul Gerhardts, medan däremot Scheffler, Novalis m. fl. skulle höra till den moderna typen. Det finns en skillnad, och den ligger i den roll det dogmatiska innehållet spelar. Men att här tala om något väsensskilt i upplevelsen, måste vara felaktigt. Müller visade ju, hur den nya lyriken utgår från reformationen och ger uttryck för en likartad inställning till Gud och världen. Varför skulle inte trossatser kunna upplevas intensivt, och varför skulle inte trosupplevelser av den arten kunna givas personligt upplevda uttryck? Huobers betraktelsesätt påminner läsaren om det egendomliga förhållandet, att religiös dikt, framför allt psalmer, sällan behandlas och analyseras som annan litteratur. Det synes, som om dikten ovillkorligen måste vara sekulariserad. All dikt måste dock kunna granskas på samma sätt. Intensiteten, upplevelsehalten i en dikt kan knappast bero på om dikten har «Wircharakter» eller «Ichcharakter».

---

[27] A.a., s. 182. [28] A.a., s. 183.

[29] Huober, Zinzendorfs Kirchenliederdichtung, s. 69.

[30] Jag använder ordet »centrallyrik» om det begrepp, som Huober (a.a., s. 7) kallar »unmittelbar ausdruckshafte, persönliches Erleben schöpferisch gestaltende Dichtung».

[31] Ehnmark, Ur den gamla Stockholmsposten, s. 188 ff.

Att vissa av Zinzendorfs dikter icke gripa läsaren, beror nog inte på det dogmatiska innehållet, ty han har även skrivit sånger med sådant innehåll, vilka uppenbarligen präglas av djupt personlig gripenhet, t. ex. den dikt, som citerades ovan sid. 120 ff. Detta hindrar inte, att många sånger av Zinzendorf utmärkas av »distans». Att avgöra om sådana dikter äro mindre personligt kända, förefaller vanskligt.

I själva verket är Zinzendorf mera sällan poet. Han bryr sig oftast inte om att vara det.

I svensk litteratur beteckna *Mose och Lambsens visor* ett genombrott för känslan och för den personliga upplevelsen.[32] Samtidigt möta liknande företeelser hos fången i Simbirsk och hos Frese, vilka båda äro pietistiskt påverkade. Hos Frese torde man med rätta kunna tala om centrallyrik, så omedelbart och öppet ger han sig själv. I den radikala pietismens sångbok, *Andeliga wijsor om hwargehanda materier*, får denna personliga upplevelse extatiska uttryck (t. ex. n:r 44). Tio år därefter befordras till trycket två arbeten, som direkt fortsätta denna linje, nämligen fru Nordenflychts första diktsamling och *Sions Sångers* första del. Hur olikartade dessa verk än äro, beteckna de dock båda viktiga led i den svenska lyrikens historia. Fru Nordenflycht framträder som en utpräglad individualitet. Denna undersökning har visat, att man även i Sions Sånger träffar på skaldeindividualiteter, väl värda att studeras. Fru Nordenflycht förefaller i de litteraturhistoriska framställningarna att i detta avseende stå isolerad i 1740-talets Sverige. I själva verket är det så, att hennes oroliga ande endast är en bland många. Att en diktare som Kahl icke själv framträdde i tryck utan i stället anonymt inordnade sig i de herrnhutiska författarnas led var måhända en för hans rykte olycklig tillfällighet.

En jämförelse mellan fru Nordenflycht och ett par av de herrnhutiska författarna kan ha sitt intresse. I denna jämförelse indrar jag ej Holmberg och Nyberg. Holmberg har något av tyngd över sig och hör icke till den nya tiden. Han är predikant men ej diktare. Nyberg däremot är nog en diktare, men en sådan utan problem, om man nu kan förmoda tillvaron av ett sådant fenomen. Nybergs aggressiva, trosglada sång är ett äkta uttryck för herrnhutismens optimism, och som sådant äger den ett icke ringa intresse. Hans sång är visserligen personlig, men den saknar dock den underklang, som ger läsaren ett intryck av djup, som icke kunna lodas, den klang som skapar gripande poesi. Denna klang finns enligt min mening hos Kahl och Odel liksom hos fru Nordenflycht.

[32] Lamm, Upplysningstidens romantik 1: 75.

Hos den sista av dessa författare springer upplevelsepoesin fram ur en genomgripande upplevelse, en personlig sorg. Denna aktualiserar livsproblemet, som också är ett religiöst problem. Men hennes religiösa problem ligger något annorlunda till än Odels. Hennes personliga problem ligger i motsats till Odels också på ett filosofiskt plan, hon tvivlar, och sammingssökandet blir för henne en nödvändighet. Dock är det intellektuella hos henne icke övervägande, ty hon är i grunden en religiös natur. »Hon har gemensamt med mystikerna oändlighetsatran och oron, men hon når icke fram till den egentliga mystiska upplevelsen: själens uppgående i Gud.[33] Hon är dock icke bunden till några bestämda religiösa tankar, utan hon är mera allmänt inställd. »Då hon senare kastas i tvivel, röra dessa icke de specifikt kristna troslärorna såsom treenigheten eller Kristi gudom, utan själens odödlighet, dygdens värde, Guds godhet och allmakt . Till dessa Nilssons ord skulle man vilja tillägga: ty hennes problem är icke enbart intellektuellt-objektivt utan också i hög grad känslomässigt subjektivt. En fundamental sak betonar Nilsson: »Tvivlet behåller hos henne aldrig sista ordet.»[34]

I många avseenden äro Odel och fru Nordenflycht motsatser. Dygden, hennes favoritämne, är ett ord som inte finns för herrnhutaren Odel, och tvivel finns inte heller, åtminstone inte direkt uttalat. Men kanske finns det ändå i hans dikter. När Odel resonerar sig fram i sitt schema, kommer han alltid fram till den punkt, där, uttalad eller outtalad, den frågan tränger sig fram: »Det är ju så?» (I: 17[4]). Förvånansvärt är, att den frågan fick tryckas i Sions Sånger, men sången uteslöts också i den samlade upplagan. Smärtan och oron är emellertid hos Odel av samma art som hos fru Nordenflycht. När Odel ropar efter Guds nåd, formar han i ord samma strävan efter den slutgiltiga upplevelsen, som fru Nordenflycht ger uttryck at. Denna upplevelse måste väl sägas i grunden vara densamma, även om den benämns olika inom mystik, pietism och herrnhutism. Själsläget är hos bägge detsamma, schemat oro men förhoppning är utmärkande för båda. Nordenflycht finner en säker punkt i stormen genom att trygga sig vid den naturliga religionens ankare».[35] Odel hakar sig fast vid tanken på Jesu offerdöd och Guds nåd. Odels kamp rör sig emellertid *inom* den vedertagna trons ram. Den terminologi, som han använder, finner man redan i de tidigare gravdikterna. Hans religiösa

[33] Alb. Nilsson, Fru Nordenflychts religiösa diktning, s. 34.
[34] A.a., s. 54.
[35] Nilsson, a.a., s. 54.

sanger visa honom i kamp för att giva de traditionella orden i barndomstron en personlig innebörd.[36]

Något energiskt fasthakande vid någon livboj märker man däremot ej hos Kahl. Även han är ett orons barn, men på ett annat sätt. Han är resignerad, nästan melankolisk, behärskad och melodiös i sina uttryck. Jagdikten är både hos Nordenflycht och Odel i allmänhet upprörd och oharmonisk. Hos Kahl är den i stället klarnat lugn. Det bästa exemplet härpa erbjuder väl hans bearbetning av Höga visan, som trots den mustiga jordiskheten har en klarnad avstandsprägel, som tyder pa en resignerad inställning till livet.

[36] Just denna synpunkt är av vikt, när det gäller att förstå herrnhutismens snabba genombrott. Se Lindquist, Studier i den svenska andaktslitteraturen, s. 407.

FEMTE KAPITLET.

De sista åren före utlandsvistelsen.

På varen 1745, samma år som andra delen av Sions Sånger trycktes, finna vi fortfarande Odel i de herrnhutiska kretsarna. Han skrev då en bröllopsskrift till den förut nämnde C. G. Thælin (nr 13). Odel konstaterar inledningsvis, att det kan ha sina risker att gifta sig men att sådana inte finnas just för det par, som han hyllar, eftersom Gud får styra dem:

Men när Han, som sjelf är kär
Uti återlösta Bruden,
Nåds och kärleks-rika Guden,
Styrer tankar och begär:
Så är kärlek ej förbuden:
Sådant gifte lyckligt är.

Gud skall bestämma valet av make eller maka, ty man får aldrig riktigt svar, om man sig med kött och blod befrågar. Det förefaller t. o. m., som om vi här skulle ha att göra med ett äktenskap, där Gud fått göra valet på så sätt, att man kastat lott, något som förekom vid denna tid.[1] På annat sätt har man i sammanhanget svårt att tolka en strof, där Odel vänder sig till den äkta mannen med följande ord:

I en ägta wän begärt
Af Er ägta Brudgum kära,
Hwem Han welat Er beskära
Har Er warit lika kärt;
Ty har Han Er täkts förära
En, som är Er kärlek wärd.

Denna Odels bröllopsdikt är i och för sig obetydlig, men den får i denna framställning en viss vikt. Skulle man nämligen tvivla på att den enkla formen i Odels herrnhutiska sånger vore hans egen, får man här dock ett bevis, som är

[1] Pleijel i Svenska kyrkans historia 5: 455.

svårt att undanröja. Dikten är nämligen synnerligen enkel och saknar varje tillstymmelse till barockartade drag. Skillnaden i detta avseende är betydlig även vid en jämförelse med bröllopsdikten till Holmberg från 1742 (nr 11). I detta fall kunna emellertid icke censor eller sångboksredaktör ha medverkat till utformningen.

Den lilla dikten från 1745 vittnar vidare om att Odel då ännu var nära förbunden med herrnhutarna, trots att de företeelser, som beteckna rörelsens urartning, nu börja göra sig gällande. Det finns dock ej ett spår av sällningstidens överdrifter i Odels dikt, om man inte räknar den eventuella lottkastningen dit.

Fram till år 1745 har det varit möjligt att följa Odels utveckling, men sedan blir detta svårt. För den kris, som han uppenbarligen därefter genomgått, äro källorna mycket sparsamma, och det blir nödvändigt att delvis hålla sig till hypoteser.

Närmast ha vi att betrakta en gravskrift över fadern till Odels disciplar, Petter Silander, vilken dog i febr. 1746 (nr 14). Liksom bröllopsskriften till Holmberg inledes denna skrift med en till tiden före syndafallet gående historisk överblick, men tonen är en helt annan än i den tidigare dikten. Gravskriften över Silander har stenstilens form, vilket givetvis sätter sin prägel på språket. I inledningen skymtar den nya världsbilden: »Det stora oinskränkta och höghetsulna wäsendet täcktes röra det stilla eviga och gjöra en tid samt uplysa det mörka, toma och skapa ett wärk af millioner glänsande klot, som på en blå rymd togo sine ställen och bahnar, roade mästaren och lyste hwarandra.» Efter denna inledande blick ut i rymderna följa skapelsen och syndafallet, skildrade i fullt renlärig form, varefter författaren direkt övergår till en målning av människans fördärv. Visserligen finnas, menar han, sådana som tro sig vara dygdiga, men också dem fattas något, även om de ibland kunna nå den rätta hamnen till slut.

Efter detta konstaterande övergår Odel till en skildring av den dödes levnad, på vilken de föregående orden tydligen kunna tillämpas. Han var i sanning en ärlig man, men först på slutet vände han sig till Herren och fick nåd. Avslutningsorden verka bistra: »*Vandringsman*, du lefwer men du måste dö. Föracka icke döden, ty då begär du den yttersta dårskap. Lit icke på hans drögsmål, ty du har intet gjort aftal med honom, och spar icke din bättring till hans ankomst, ty på hans foglighet är icke att räkna, men låt försona dig med Gud, så kan du anse honom för en god wän. Då winner Fräl-

saren sin lön och du din gåfwa, da föraldras du med glädje och får uppå din lefnad se en lycksalig ände.»

Denna stenstil är ett ganska förbryllande aktstycke. Man tycker sig känna igen herrnhutarnas tankegångar, men man saknar helt deras ordval. Med herrnhutismen rimmar ej heller den starkt moraliserande tendensen. Det finns intet tal om livet efter detta, endast bistert, kyligt, mörkt allvar. Gravskriften sticker på ett ytterst påfallande sätt av mot de vanliga alstren i denna genre. Här finns inte en tillstymmelse till förskönning. Man tycker, att de efterlevande skulle ha känt sig ganska illa till mods efter läsningen. Det är en tryckande stämning över skriften, där all optimism saknas, det verkar, som om något av den i inledningen skildrade världsrymdens kyla skulle återga i den högtidliga prosan. Det är intet tvivel om att vi här träffa på något för Odel helt nytt, mörk pessimism.

Det är otänkbart, att stenstilen över Silander kan vara skriven av en människa, som själv natt frälsningen. Det avgörande ögonblick, som Odel astundade och drömde om i sina andliga sånger, har inte kommit. Han har följt nådens ordning, och så har han väntat, men ingenting har hänt. Och så har besvikelsen gripit honom. Vågar man betrakta gravskriften så, blir den ett gripande personligt dokument. Personlig är också den misantropiska skildringen av människornas ondska:

Afund, våld, list, ärelystnad, kättja, snålhet, krig och buller, mord och dråp blefvo deras ljufvaste tidsfördrif, och uti slika oarter har slägtet sedermera alt intill denna dag blifvit så myckit färmare som talrikare. Efter dess lynne i gemen är nu en ährbar vandel en oskicklig nedrighet, ett ömt samvete en quinlig svaghet och en ren gudsfruktan ett lögligt fjolleri, men tvärt om ett drygt högmod en förnäm själ, ett fjolligt tycke en hög smak och ett gudlöst Väsende ett mannahjerta. Om icke döden släckte ljuset, skulle härutinnan finnas altför öfvade sinnen.

Var är nu den entusiastiske krigsivraren från Sinclairsvisan och den förtröstansfulle adepten från herrnhutarnas optimistiska skara, vilken levde i och besjöng den sälla tid, då nådens ljuva sol spred ut »sit sken från Norr- til Södra-Pol»?

Bakgrunden till och gången av den kris, som vi tro oss här kunna konstatera, äro oklara. Men sannolika faktorer kan man nämna. Det stora revanschförsöket mot Ryssland hade slutat med katastrof, och Sverige var förödmjukat: Odels politik hade gjort bankrutt. Den nya fromheten, herrnhutismen, avlägsnade sig allt mer från den traditionella lutherdomen och blev känslosam och extravagant. Samtidigt mötte den allt starkare motstånd från kyrkan. Den personliga frälsningen kom

dessutom inte. Med all sannolikhet ärnade Odel bli präst. Bör man bli präst, när man inte fått naden? Nej, svarades det säkert i Odels kretsar. Åren gingo. Informatorssysslan innebar ingen framtid, och med studierna gick det sakta. Och vitterhetens fält var en vansklig vädjobana. Av samtidens viltra kretsar var Odel fullkomligt negligerad.

Mot denna bakgrund blir Odels kris högst förklarlig. I den situationen synes han också till sist ha fattat beslutet att bryta sig en egen bana på andra än de traditionella vägarna.

Den 8 juni 1747 antogs till volontär vid fortifikationen »Anders Odèl», med vistelseort i Stockholm.[2] Det framgår av en i manufakturkontorets protokoll refererad ansökan från honom, att denna person är identisk med Anders Odelius. Mellan åren 1746 och 1747 har han således ändrat sitt namn.[3] Just vid denna tid hade det blivit modernt att bli volontär vid fortifikationen, ty tack vare Mårten Triewald hade denna försvarsgren fått stort anseende.[4] Där fanns möjlighet för en intresserad att få undervisning i teckning bl. a. Man gissar, att det är dragningen till konstnärlig verksamhet, som förmått Odel att bli militär. När han våren 1748 hos manufakturkontoret söker resestipendium, uppger han, att han i 17 års tid »frequenterat Gymnasium och Academien, så wäl under samma tid öfwat sig i ritkonsten, sasom ock sedermera, på Herr Baron och Öfwerhofintendenten Härlemans recommendation haft tillfälle, at hos Slottsmalaren Tarawall i denna konsten sig perfectionera». Han förklarar, att han tänker ägna sig åt ritkonsten och sidenappreaturen, och vill därför bedriva studier utomlands. På Tessins tungt vägande rekommendation fick han sitt resestipendium. Detta betecknar en tydlig gräns i Anders Odels levnad.

Som ett specimen för resestipendiet torde man ha rätt att betrakta lustspelet *Phœbus eller den segrande ähran* (nr 15). Detta styeke är ej daterat men tillhör säkerligen tiden före utresan.[5] Det är här otvivelaktigt fråga om en politisk allegori, som återger Tessins kamp mot mössorna åren 1743—47.

---

[2] Rulla över fortifikationen 1738—1777 (Krigsarkivet). Odel finns med även 1748 men saknas följande år.

[3] Namnat skrevs ofta av samtiden Odell, vilket torde återge det rätta uttalet.

[4] Munthe, Kungl. fortifikationens historia 4: 1: 534.

[5] Handstilen saknar den prydliga jämnhet, som utmärker manuskripten från 1750- och 1760-talen. Dessutom skriver Odel på titelbladet sitt namn med accent. Så stavas namnet också i fortifikationens rulla samt i manufakturkontorets protokoll 1748, men efter hemkomsten återfinner man ej accenten.

I Phœbus' gestalt skildras och hyllas Tessin som den ende, vilken kan manövrera riket, och som näringarnas och konsternas beskyddare. Den 5 dec. 1717 blev Tessin kanslipresident, och denna händelse finns med i allegorisk förklädnad. Det är inte bekant, om Tessin sett denna produkt av Odels litterära och karriära ambition.

Odels lustspel saknar nämnvärt litterärt värde och litteraturhistoriskt intresse. Alldeles talanglöst är det dock ej. Hån har här försökt att skriva i fransk-klassisk stil, en regelrätt komedi. Versformen utgöres av strofiska alexandriner, som behandlas ganska ledigt. Stilen är lugn och tämligen jämn, även om stilbrott av den art, som senare blev så typisk för Odel, förekomma då och då. Idén att göra ett lustspel av den tragiska Phaëtonsagan förefaller originell och medför att händelseförloppet måste stuvas om i någon mån. De aktuella anspelningarna kunde ha roat en samtida publik, t. ex. teckningen av kung Fredrik som Jupiter. Med hänsyn till den svenska dramatikens dåvarande standpunkt kan man inte döma Odels försök så hart. För sin författares psykologi är komedien intressant därför, att han här för första gången skämtar och lämnar sitt allvarliga sätt att betrakta tingen. Det är icke någon misantrop, som har gjort Phaëtonsagan till en komedi. På så sätt vittnar Odels pjäs om att han återfått jämvikten och hoppet.

Om ny förtröstan vittna också elva lyriska dikter, som i prydligt präntad renskrift bevarats bland Odels manuskript (nr 16). Även dessa måste härstamma från tiden omedelbart före avresan till Paris, då åtminstone två av dem direkt syfta på denna händelse i författarens liv. Dessa dikter äro reflexionsdikter i tidens stil, och med undantag för ett par direkt misslyckade äro de ganska tilltalande. Dalin torde ha varit det närmaste mönstret. Dikternas form är synnerligen enkel. Från Dalins dikter skilja de sig framför allt genom sin osammansatta karaktär, sin naturliga naivitet och uppriktighet.[6] En barnslig gudsförtröstan framträder i flera fall, utan att man kan peka på drag, som ha speciellt herrnhutisk klang. Tydligt är, att Odels levnadsideal icke är det samma som förut. Dikten *Den Lyckelige* måste nämligen vara skriven av en man, som hyllar ett praktiskt upplysningsmässigt måttlighetsideal:

> Lust för dygden, sky för flärden;
> Lagom frihet, lagom tvång;
> Lägligt ställe mitt i världen;
> Stundom sorg och stundom sång.

[6] Erotiska dikter saknas i Odels kända författarskap. I en av dikterna från 1748, »Friheten bäst», tar han avstånd från könet för lugnets och frihetens skull.

Här träffa vi för första gången på lagom-idealet, som sedan blir Odels huvudtes för livets alla områden. Samma ideal i mera stoisk variation finner man i dikten *En Ädel Själ:*

Att ha ett hjerta fast som bärgen,
det är att ha en egendom.
En själ som aldrig skiftar färgen,
Ehuru lyckan kullrar om;
Som aldrig rörs af glada dagar,
Och medgångs strålars flaterie;
Som aldrig bryts af hårda lagar
Och motgångs stormars raserie.

Denna poetiskt tämligen ofruktbara harmoni dominerar dock icke alla dessa dikter. Oro och undran komma också till uttryck, även om sådana tankar inte få sista ordet. Till slut finns alltid förtröstan i religiös eller allmän form, såsom i *Den förvetne* och i *Längtan efter SinnesRo* (avtryckt sid. 210). Den förra dikten återgives här som en av de bättre. Den har poetisk klang:

O! dunkla framtid säg, hur ser mitt öde ut?
Hvar är den väg som jag i dig skall framdels bahna?
Och hvar är stället där mitt lopp skal en gång stana?
Hur' blir min lefnad säg och hur'dan't blir mitt slut?

Du eviga Försyn, som mig har hittills ledt,
Att jag ei om min stråt just till min skada felat,
Och mera ömhet vist, än jag det ofta velat,
Hur'dan't har du mitt lopp ifrån ditt höga sedt?

Men ach! hvad säger jag? hur' törs jag fråga så?
Nog af jag vet att mig ei något ondt skall hända,
Ty Gud skall sjelf mitt skjepp båd' föra, styra, vända,
Således gjör det mig lik gått hur' det vill gå.

Jag lutar därför mig intill det samma bröst,
Som mig så skyddat har, och på de samme armar
Jag lägger mig igän, som kunna sig förbarma,
Och därmed är jag nögd, har hjerta, mod och tröst.

Två av de lyriska dikterna äro direkt självbiografiska. Den första har rubriken »Den sökande». Författaren ber där till Gud:

Jag tränger till Ditt bröst med våld på barnsligt sätt
Hjelp mig uti en sak, det är Dig Fader lätt.

Nästa strof börjar med orden »Du vet», men sedan följa fyra rader streck — tydligen viskar han till Gud. Han skildrar sedan, hur han skulle jubla, om han finge sin vilja fram. Dock tar han även den motsatta möjligheten med i beräkningen:

Men om det intet sker, vill jag dock vara glader;
Det står ett barn ei an att pocka med sin Fader.
Dock till att vara nögd, skjönt jag ei skulle få
Hwad jag begjärt, kan jag ei af mig sjelf förmå.

Det är inte otroligt, att det är om sina reseplaner han vänder sig till Gud, och i så fall blev han ju bönhörd. Själv känner han sig stå inför en ny period i sitt liv. Detta framgår av den sista dikten i manuskriptet, i vilken Odel sammanfattar sitt föregående liv:

Ens tanka på Sin Födelse-dag.

Sen jag helt späd i lindan gråtit,
Och sen som barn fått hugg af ris,
Ja blifvit inskränkt på alt vis;
Sen man mig hafver släpas låtit
Med alt hvad kufva kan en ung
Och gjöra honom verlden tung;
Sen jag mång hundra' nätter vakat
Med matter syn och bok i hand,
Och liksom tröttnat upp ibland;
Sen kjöld och hunger mig har skakat
Och menniskjor mot all natur
Sig vist mot mig som villa djur;
Sen jag utledsen vid all aga
Beslöt att bli min egen man,
Försöka hvad försökas kan
Och sjelf min lyckos törnar taga.
Sen jag proberat ondt och gott
Och stundom dryga stötar fått;
Sen jag mig trodt en hoper veta,
Och äfven värkligen lärdt
Båd' ett och ann't att kunna värdt,
Sen jag min verld hindt genomstreta
Nu jämt i dag till tretti åhr,
Jag ändteligen nu förstår
Att mig en lycka däri händer
Jag understödd af Gud och kung
Får resa ut så lagom ung
Och lära vett i andra länder.[7]

[7] Denna dikt torde direkt återgå på Dalins »Människan» (Witterhetsarbeten 3: 7: 33) eller på fru Nordenflychts »Dygdens oförwäntade be-

Atskilliga år senare summerade Odel åter ner sin ungdoms debet- och kreditsidor med samma negativa resultat. Det gjorde han i en saga, som härstammar från år 1757 nr 11. Han berättar där sina drömartade upplevelser under en seglats i Stockholms skärgård och inleder sin skildring med en självbiografi:

›Med mycken möda, swett och tårar, ångest och suckan hinde jag ändteligen sträva min tid igenom till mitt 30 år och skulle då tyckas hava ett nagorlunda jämnt sinne och stadgat väsende; men tvärt om, min ständiga brist, andras hardhet och tidens tänkesätt hade så utmattat mitt av naturen blödiga hjerta, att jag i stället för en vid verlden van man, och ehuru ringa, dock tjenlig ledamot i det allmänna, blev just en ängslig eremit och ensinnad misantrope. Ingen ting var mig angenämare, än ensligheten och ingen ting osäkrare än menniskors omgängen, lövten och vänskapsbetygelser. Jag valde mig en strand i skären utan för Stockholm dit jag som oftast gjorde min vallfart; låg där nätterna över i en koja och roade mig med ett ängsligt övervägande av alt det underliga som händer i verlden. Jag kunde aldrig nog beklaga den myckna dårskap som går i svang och den otaliga vitterlek som förtryckes och graves neder till evig tysthet och glömska.

Ack! tänkte jag, hvad är det värdt
Att vara dygdig, qvick och lärd,
När sådant intet achtas?
Ett redligt nit, ett övadt vett
Blir ju med skela ögon sedt
När lutter dårskap ömt betrachtas.‹

Även om denna misantropiska stämning något överdrivits i tidens stil, så känner man dock igen den från gravskriften över Silander med dess anatema över världen.

De självbiografiska skildringarna visa samma dominerande drag, som vi förut kunnat konstatera: oron, otillfredsställdheten, besvikelsen, grunddrag i Odels karaktär, som han aldrig skulle helt frigöra sig ifrån. De personliga motgångar, som han anspelar på, kunna vi ej få någon närmare kunskap om.

Grämelsen över bristande uppskattning är hos Odel förklarlig. Hans ungdomsarbeten, Sinclairsvisan och de religiösa sångerna, nämnas aldrig av de litterära smakdomarna under hans levnad och själv nämner han dem inte heller. Och dock ha inte många författare kunnat nå en så stor publik som Odel. Sin-

---

löning» (Vitterhetssamfundets upplaga 1: 45, Qw. Tankespel för åhr 1745, s. 129). Formellt överensstämmer den helt med Dalins dikt, i vilken motivet typiskt nog vändes till ironiskt skämt. Innehållsligt stämmer den mera med fru Nordenflychts dikt.

clairsvisans popularitet avläser man i upplagornas antal och i en mängd vittnesbörd från skilda tider fram till våra dagar, och Sions Sånger sjöngos inte bara i herrnhutiska kretsar. Samlingen trycktes om och om igen. Den senaste upplaga jag sett, är tryckt i Piteå 1906, och i den bygden sjöngos dessa sånger flitigt ännu vid denna tid.[8] Genom den lösensbok, *Samling af uthwalda Skriftenes språk, med thertil lämpeliga werser*, som 1744 utgavs och sedan omtrycktes, blevo också många av Odels strofer kära för fromma människor landet runt. Med en viss förvåning över ödets underliga vägar konstaterar man, att den delvis okände och misslyckade 1700-talspoeten Anders Odelius-Odel måste ha haft ett mycket stort inflytande på svenskt tankeliv, visserligen framför allt på de bredare lagren. *Sinclairsvisan* och *Sions Sånger* ha älskats och sjungits av generation efter generation och i mer än hundra år varit verkligt levande dikt.

Om man överblickar Odels författarskap fram till vändpunkten i hans liv 1748, ser man efter den föregående framställningen en tydlig utvecklingslinje. Hans tidigare tillfällighetsdikter visa honom som fången i barockens, 1600-talets poetiska värld. Denna får sitt sista märkliga uttryck i svensk litteratur genom Sinclairsvisan. Ungefär samtidigt med denna visas tillkomst gör Odel ett försök att bryta sig ur denna värld och i Dalins nya maner skriva en satir, men han misslyckas, då den personliga resonansen för en dylik poesi hos honom saknades. Livsåskadningsproblemet, det religiösa problemet, skymtar man ej ännu i hans dikter. Men genom dettas aktualiserande bryter han sig i början av 40-talet ur den barocka traditionen. Det religiösa problemet vaknar hos honom, och han försöker lösa det helt inom barndomstrons ram, närmast i form av herrnhutismens återgång till de enkla och centrala kristna dogmerna. I denna rörelses poesi finner han uttrycksmöjligheter, som passa honom, och hans religiösa kris utlöser en direkt personlig jaglyrik, där enkelheten står i bjärt motsats till den överlastade stilen i hans tidigare tillfällighetsdikter. Men sitt personliga problem lyckas han ej lösa. Den bittra och dystra stämningen från åren omedelbart före hans resa visar detta. Man tycker sig skymta den pessimism, som så lätt blev en följd av den nya världsbilden, men det ser ut som om denna stämning icke omsatts i dikt. Det är möjligt, att Odel givit detta tredje stadium uttryck i verk, som vi icke känna.

[8] Enligt uppgift av författarens föräldrar, som då bodde i Piteå.

Hela Odels produktion fram till 1748 har ett genomgående drag, det naivt lidelsefulla allvaret. Något spår av skämt eller ironi söker man förgäves.

Först när Odel har funnit sin uppgift i världen, kommer hoppet igen. I dikterna från 1748 är han också på god väg till den åskadning, som vi kunna studera i hans frimuraretal under 1750-talet. I dem och i komedin »Phœbus» kan han också skämta. Allvaret är icke längre allenarådande.

ANDRA AVDELNINGEN

TIDEN 1748—1773

SJÄTTE KAPITLET.

Biografi 1748—1773.

Genom det år 1739 inrättade manufakturkontoret fick Sverige ett ämbetsverk, som framför allt kom att arbeta för den svenska textilindustriens utveckling.[1] Dess inrättande var ett led i den rad av atgärder, som de merkantilistiska hattarna vidtogo för att skaffa Sverige en bättre handelsbalans. Genom en utpräglad statlig understödspolitik sökte man skapa nya industrier, man inkallade fackmän från utlandet, och man sände unga svenskar på studieresor till främmande länder. Manufakturkontorets insats, som inte endast tillhör vår ekonomiska historia, finns ännu ej skildrad, trots att dess i riksarkivet bevarade arkiv innehåller ett ur många synpunter intressant material.[2] I denna framställning är synpunkten liksom hos andra, som haft anledning att att gå till kontorets arkiv, mycket speciell. Uppgiften kan endast bli att meddela de fakta, som äro nödvändiga för Anders Odels biografi.

Sidentillverkningen[3] kom att bli en av de grenar, som livligt omhuldades av manufakturkontoret, eftersom importen av sidentyger var ganska omfattande. Genom införselförbud och stränga straffbestämmelser sökte man att förhindra denna. Emellertid klagades det över att de svenska sidentygerna varken hade »den lustre, eller behageliga desseiner, som de utländska»[4], trots att man inkallat en rad utländska sidenvävare, av vilka den mest kände väl är Peyron, som anlände 1741. För att råda bot på missförhållandena övertalade man den sedermera så berömde Jean Eric Rehn att i Frankrike studera appretur och mönsterritning och att sedan återvända till Sverige, dit han anlände i slutet av år 1745.[5] För appreteringen måste man emellertid bygga

---

[1] Se Heckschers uppsats De svenska manufakturerna under 1700-talet!

[2] Smärre uppsatser på grundval av källor i manufakturkontorets arkiv finnas, se särskilt Malmborg, Jean Eric Rehns första verksamhetsår vid Manufakturkontoret, där synpunkten är konsthistorisk.

[3] Henschen, Svenska sidenvävnader från sjuttonhundratalet.

[4] Riksens Höglofl. Ständers Secreta Manufactur och Handels Deputations Betänkande, Angående Manufactur Contoirets förwaltning och Swenska Fabriquernas nuwarande tilstånd, 1747, s. 8.

[5] Manufakturkontorets protokoll (register i varje del), Fataburen 1927, s. 105 f., Stavenow, Carl Hårleman, s. 284 ff., Olsson, Jean Eric Rehns för-

ett särskilt hus, och ett sådant bygge sattes också i gång.[6] Rehn hade dock många järn i elden och torde ha ägnat mycket litet intresse at appreteringsverket, som blev färdigt först 1748 och då utarrenderades till sidenfabrikören Dahlmanson, vilken också förestod den s. k. Blommerade sidentygsskolan. Appreteringen lämnade en del övrigt att önska. Beträffande mönsterritningen torde Rehn ha varit flitigare, och dessutom hade manufakturkontoret 1744 ($^{11}/_{4}$) antagit konduktören Petter Landsberg till »designateur» för sidenfabrikerna.

Ungefär sådan var situationen, när Odel kom att ägna sig åt sidentillverkningen. Sitt tidiga intresse för ritning har han själv betygat (se ovan s. 8). Personer med sådana intressen inträdde vid denna tid ofta i fortifikationen, och där finna vi honom såsom förut konstaterats i juni 1747. Ungefär ett år senare behandlas hans ansökan om reseunderstöd i manufakturkontoret ($^{5}/_{3}$ 1748).[7]

Odels uppgifter om sina studier i ritkonsten kan jag icke verifiera. Han uppger, att han på Harlemans rekommendation fått möjlighet att studera under Taravals ledning. Detta måste betyda, att han fått tillgång till ritakademien, som höll till på slottet. I en långt senare ansökan uppger han sig också ha »några ahr arbetat på Kongeliga Ritacademien».[8] Måhända har han liksom den kände konstnären Sevenbom[9] fått avlägga prov för Hårleman, vilket ordalagen i hans ansökan synas antyda. Han måste i så fall ha ansetts besitta goda anlag. Märkligast är dock det faktum, att Tessin gav honom så vackra lovord. Enligt protokollet berättade rådman Kierman och sekreterare Westerhof, att de under föregående session varit kallade till riksrådet Tessin, vilken då bl. a. talt med dem om »denne Odel, hwilken hans Excellence mycket skall berömt och recommenderat, både för qwickhet och färdighet i ritkonsten, såsom ock beskiedeliga och alfwarsamma upförande, hwaraf Hans Excellence giorde sig det goda hopp, at om denne Odél, som för öfrigit är en fattig yngling, blefwe understödd med något penningar och finge tilfälle at bese utrikes fabriquer, skulle han derwid kunna giöra märkeliga framsteg, både uti mönsterritningen och siden apreturen . . .». Denna passus kan ge anledning till skilda funderingar. Givetvis kan Hårleman eller Taraval ha rekommenderat Odel hos Tessin enbart på grund av hans skicklighet. Det finns emellertid ett par

---

bindelser med Manufakturkontoret under studieåren 1755—56. Den bästa översikten av Rehns verksamhet finnes i den sistnämnda uppsatsen.

[6] Manufakturkontorets berättelse till riksdagen 1746—47 (RA, Frihetstidens utskottshandlingar, riksdagen 1746—47, vol. 37).

[7] Denna ansökan torde vara förkommen.

[8] Ansökan till Kungl. Maj:t om direktörs karaktär, RA, Biographica.

[9] Looström, Den svenska konstakademien, s. 62.

omständigheter, som kunna tyda på att andra inflytanden spelat in, vilket ju även da var vanligt. Det finns nämligen bevarat ett brev till Tessin från Odels farbroder och förmyndare, lektor Olof Odhelius i Skara. Denne var under riksdagen 1747 riksdagsman för konsistoriet i Skara och hade då antagligen kommit i beröring med Tessin. Den 23 mars 1749 skriver han till Tessin (RA, Biographica) och ber om dennes hjälp till ett pastorat, som han sökt, under åberopande av »den högstbeprisliga Nåd och ynnest», som Tessin under sista riksdagen hade bevisat honom. Vari denna nåd bestått är obekant, men att han haft förbindelse med Tessin är uppenbart. Visserligen tackar han inte för hjälp till brorsonen, men det vore ändock egendomligt, om denne inte skulle ha försökt att begagna sig av förefintliga relationer. Ett annat vittnesbörd om Odels ställning till Tessin utgör det redan nämnda skådespelet »Phoebus eller Den segrande ähran» (ovan s. 166 f.).

Hur än sammanhanget kan vara, var dock huvudsaken, att Tessins ord vägde tungt och att Odel fick sitt understöd. Han saknade nog inte andra förbindelser inom manufakturkontoret. Kommissarien J. F. Kryger tillhörde den herrnhutiska kretsen kring Tore Odhelius, och tullförvaltare Silander hade en tjänsteman vid namn Eric Stalborg, som sköttе en del affärer at kontoret enligt vad protokollen förmäla. Denne blev Odels frimurarbroder och gode vän, och till hans bröllop 1752 skrev Odel en dikt (nr 22).

Men vi återvända till manufakturkontorets protokoll. Tessin har också en utförlig motivering för Odels studieresa. Han konstaterar, att både mönsterritning och appretur äro oundgängliga för sidenmanufakturerna. Emellertid är J. E. Rehn »den endaste person, hwilken siden fabriqueurerne uti berörde arbete kunna tillita», varför de skulle raka »i största förlägenhet, om honom något dödeligit timade, eller han genom siukdomb sattes utur stand, at dem derutinnan betiäna; ey at förtiga, det Siden Manufacturerne, som dageligen tiltaga, efter alt utseende lära framdeles sysselsätta mehr än en man, i 2ne så wichtiga ämnen». Måhända vågar man förmoda, att både Tessin och fullmäktige hade klart för sig, att Rehn inte skulle komma att ägna sig så mycket åt appretur. I manufakturkontorets relation till riksdagen 1751—52 sägs det också tydligt ifrån, att Rehns kunskap i appreteringskonsten är lika »otillräckelig, som hon är fullkommen i kopparstickningen och mönsterritningen».[10]

De styrande i manufakturkontoret besågo också Odels inlämnade bevis på hans färdighet, »ett siden tygs mönster på reglerat papper, som ock åtskillige andre ritningar», och frågade, om nå-

[10] RA, Frihetstidens utskottshandlingar, 1751—52, vol. 32.

gon fabrikör haft tillfälle att se dem, varpa Odel, som var närvarande, svarade, att han av sidenfabrikören Poyet fått underrättelse om själva ritningens reglerande efter papperet. Man lät till slut Odel första, att om han finge understöd, så vore det meningen, att han huvudsakligen skulle ägna sig åt appreturen, något som Odel senare inte skulle vara så glad åt. Han uppmanades också att hålla saken tyst så länge.

Det gick emellertid inte att hålla saken hemlig. Den 9 mars anmälde kommissarien Kryger, att Rehn fått reda på Odels ansökning och att han på »kiällare och caffe hus, publiquement talt om denna affairen, och på ett förachteligit sätt raisoneradt, så wäl om hans person som dessein». Manufakturkontoret beslöt att vända sig till Tessin och bedja honom tala förstånd med Rehn, »emedan det fram för alt är nödigt, at hålla denna desseinen tyst, så framt Odél under sin resa skall kunna något uträtta».[11] Rehn hotade till slut att resa till Frankrike igen men lugnade sig så småningom.

Det definitiva beslutet i saken återfinnes icke i protokollen, och nästa gång Odel nämnes i dessa, är han redan i Paris men då under antaget namn, Carl Nordenberg eller ibland Norberg. Brevväxlingen fördes av Kryger och infördes aldrig i registraturet lika litet som Odels instruktion för resan. Varken denna, Odels brev eller den reseberättelse, som han inlämnade efter hemkomsten synas vara bevarade.[12] Av protokollen och av några senare inlagor från Odel får man en del upplysningar om vistelsen i Paris, men de äro tämligen knapphändiga. Orsaken härtill är framför allt sekretessen. Denna motiveras på följande sätt i manufakturkontorets berättelse till riksdagen 1751—52: »Nästan ingen konst är utomlands swårare at lära, än appreturen, emedan den hålles så hemlig, at ingen, utom arbetarne, får slippa in uti appreteringshuset, utan särskilt tillstånd. Derföre war bemte Odél nödsakad, att resa under et främmande namn, och bruka många omvägar till att winna sitt ändamål.»

I maj 1748 reste Odel till Frankrike.[13] Enligt egen uppgift led han under resan både vattunöd och andra svårigheter. Den 26 juli nya stilen skriver han till Kryger (MK Prot. $^{7}/_{8}$ 1748) och begär mera pengar, en begäran som upprepas i varje brev. Han

[11] Malmborg, a.a., har relaterat denna historia utan att närmare gå in på Odels mellanhavanden med manufakturkontoret. Han förmodar, att planen skulle hållas hemlig på grund av rädsla för Rehn, vilket enligt ovanstående citat knappast är riktigt. Vi ska se, hur sekretessen sedan konsekvent genomföres.

[12] När manufakturkontorets arkiv 1766 överlämnades till kommerskollegium, funnos dessa handlingar kvar enligt bevarad förteckning, men de ha sannolikt utgallrats och förstörts liksom en del andra handlingar ur samma arkiv. Jfr Almquist, Kommerskollegium, s. V!

[13] Odels mem. till Handels- och manufakturdep. 1751 (RA, utskottshandl. 1751—52, vol. 33).

anhåller dessutom, att manufakturkontoret skall rekommendera honom hos svenske ministern i Paris, Carl Fredrik Scheffer, vars hjälp han behöver. Han utber sig även Tessins rekommendation till Scheffer. Allt detta bifalles. Redan den 20 maj hade emellertid ett dylikt brev avgått till Scheffer[14], men detta upprepas nu, och man ber dessutom Scheffer att sköta utbetalningarna till Odel.

Den 6 september har Kryger åter fått brev från Odel, ett brev som tydligen är fyllt av projekt. Först och främst får Odel tillåtelse att under ett års tid vara lärling hos ritmästaren Ringuet, eftersom ritkonsten »till patröners förfärdigande åt wåra sidenfabriqver är nödwändig». Till detta ändamål får han 600 livres att utbetalas hälften i förskott och hälften vid lärotidens slut. De 72 livres, som Odel använt till att lära sig måla på vitt sidentyg, kunna dock ej denna gang betalas, »aldenstund Manufactur Contoiret icke hade sig bekant, hwad nytta en sådan wetenskap kan åstadkomma», men man vill dock framdeles tillse, »huru han härföre må kunna soulageras»!! Beträffande konsten att förfärdiga gyllenläder ville kontoret inte bekosta Odels studier, eftersom den varan var omodern, men kunde han utan särdeles kostnad och tidsspillan lära sig den konsten ocksa, så hade kontoret intet att påminna.

Det är att beklaga, att Odels brev ej bevarats. Ännu i protokollets bistert humoristiska kanslistilsvändningar skiner dock ivern och entusiasmen igenom. Tydligt är, att Odel med glädje kastat sig in i den nya värld, som öppnat sig för honom. Men han fick känna tyglarna.

Under höstmånaderna växla också manufakturkontoret och Scheffer brev, och denne har endast lovord för Odel. Den 7 dec. har Odel i brev meddelat, att det finns hopp »om det med hans resa påsyftade ändamalets winnande», och han far därför mera pengar. Den 30 december får han 1,000 livres »till underwisnings ärhållande uti sidentygs appreturen hos en skickelig man i Paris». För samma ändamål har Odel beställt en maskin för 300 livres, och även den får han ersättning för.

Den 22 mars 1749 har det från Odel ankommit prov på den undervisning han redan erhållit i ritkonsten. Detta prov uppvisas för sidenfabrikörerna, »på det de deraf wid blommerade sidentygers wäfnad må kunna sig betiäna, om sa skulle åstundas». Den 13 juni får Odel ytterligare 1,500 livres för att lära sig appretering. Manufakturkontoret motiverar sitt beslut med att undervisning i denna hemliga konst inte stode att erhålla utan ansenliga kostnader, »dock antyddes commissarien Kryger at åtwarna honom, det han ser sig wisligen före och brukar all möjelig sparsamhet». I samma brev, där denna kraftiga summa äskas,

[14] Manufakturkontorets brev till Scheffer finnas i RA, Diplomatica, Gallica.

begärde Odel (prot. $^{7}/_{6}$) 100 gyllen till några bandstolar och till undervisning i »moirering», men »som af brefwet ej kunde inhämtas hwad det är för slags bandstolar, som Nordenberg menar, och Manufactur Contoiret förmodade, at han af den omtalte italienaren äfwen kan få lära moireringskonsten», så infordrades ytterligare förklaring från Odel. Tydligen har Odel i detta brev talat om, hur han tänkte gå till väga. Tyvärr är detta det enda vi veta om den saken.

Emellertid började man i manufakturkontoret tycka, att det hela blev för dyrt. Den 3 sept. skickar man Odels brev till Scheffer, för att denne skall kontrollera uppgifterna utan Odels vetskap. Den 13 okt. kommer Scheffers svar, som ger tillkänna, »at det som Nordenberg anmält angående underwisnings erhållande uti appreterings konsten äger sin richtighet». Ytterligare pengar utanordnas med anledning härav.

Odel förekommer sedan inte i protokollen förrän i februari 1750, och då är han klar för hemresa. Mellantiden maste han ha använt för att lära sig appretur. Svarigheterna har han själv senare vältaligt skildrat:

Hans Excellence Herr Baron Scheffer, hos hwilken på hans Excellences Herr Grefwen Tessins åtskillige gånger förnyade nådiga recommendation, jag åtnjöt så mycken nåd, förtroende och understöd, hafwer witnat och kan ännu intyga med hwad åhåga jag mig härutinnan upfördt och uti hwad fara jag der ständigt lefwat, då jag måst om nattetid i Paris gå de farligaste gator, att osedd komma in i appreteringshusen hos dem som jag förut sonderat och kjöpt, hwilka för den stränga uppsigt och den fara de löpa till lif och frihet om de ärtappas med minsta förtroende til en främmande, ei dristade sig att om dagen taga emot mine besök; och när jag war inkommen, måste jag ibland undsticka mig och ligga ofta halfwa dagarna i sänder förtäckt på ett så obeqwämt sätt och utan minsta rörelse, så att kropp och lemmar wärkte af wedermöda. Äfwen huru jag oachtad all sadan försigtighet, genom en arbetares indiscretion wardt bekant och sedermera ifrån den stunden dageligen observerad och eftersatt af de till sådanne sysslor brukelige exempts, hwilka under åtskillige prätexter besökte mig ända uti Hans Excellences hus där jag bodde, och hade wäl på gatorna och i synnerhet då jag oftast besökte en namnkunnog fabrique utom staden, wid hwilka tillfällen de altid woro mig på hälarna, bortsnappat mig, äfwen som kort förut skedde med en ung spanior, om intet Hans Excellence Herr Baron Scheffer gifwit mig fullmakt på cancellist hos sig. Doch hwad de således intet torde utöfwa på mig, måste en af mine bästa bekante omgälla, den der wardt tagen, kastad i uselt hägte och hade der ewigt förblifwit, om intet Hans Excellence funnit genom en hög herre, den der förmådde obligera Lieutenant Police, utwäg att bringa den arma mannen lös.[15]

[15] Odels mem. till Handels- och manufakturdep. 1751. Jfr not 13!

Denna berättelse om industriellt spionage under skydd av den svenske legationschefen må tala för sig själv. Man kan endast beklaga, att Odels reseberättelse inte finns bevarad. Både av denna skildring och av manufakturkontorets protokoll framgår med all tydlighet, att Scheffer funnit behag i Odel, vilket säkert blev av betydelse i framtiden.

Den 7 febr. 1750 har ett brev från Scheffer anlänt, vari meddelas, det Nordenberg uti Frankrike, så wäl anwändt sin tid, at de på honom kostade medel wärkeligen böra, såsom wäl anwände anses, och at ey något hindrar, med mindre han till fäderneslandets tienst nu må hemkallas .[16] Samma dag har det också kommit meddelande från Odel, att han redan anträtt hemresan, som han företager över Berlin. Den 21 april har brev ingått med underrättelse om, att Odel är i denna stad. Han har funnit sidentillverkningen stå på ett så högt plan där, att han tänker stanna någon tid. Detta gillas av fullmäktige, och Odel stannar i Fredrik II:s huvudstad i sex månader. Den 13 okt. ingav Anders Odel sin reseberättelse till manufakturkontoret.

Nu skulle den praktiska nyttan av Odels studier visa sig. Manufakturkontoret ansåg, att han så fort som möjligt borde komma till utövning av sin konst vid det redan befintliga appreteringsverket, »så at Publicum tillika med siden fabriquerne ej längre må sakna den nytta, hwilken med berörde wärcks kostsamma inrättning, och Odells utländska resor warit påsyftade . (Prot. $^{27}/_{10}$ 1750.) Då Odel var medellös och då verksamheten i början knappast kunde löna sig, »fant Manufactur Contoiret sig ej kunna undga, at nu i förstone, och in till des, antingen Riksens höglofliga Ständer, eller ock Manufactur Contoiret finner nödigt annorlunda förordna, bästa Odell, så tillräckeligit underhåll, at han endast må kunna anwända sin tid på appreteringswärkets förbättrande och i gång bringande, jämte mönsterritningen för fabriquerne, samt icke behöfwa at med andra sysslor och näringsmedel sig befatta . Han får i enlighet härmed från den 1 okt. 1750 600 daler silvermynt i lön och 100 daler samma mynt till hushyra per år. Vidare uppmanas han att omedelbart besiktiga appreteringsverket och meddela kontoret resultatet. Det gör han den 27 okt., och då uppdrages at överdirektör Jacob Faggot och slottsbyggmästare Eliander att jämte Odel avgiva förslag till verkets förbättrande. I febr. 1751 uppkallas Odel till kontoret och tillfrågas, varför arbetet ännu ej är igångsatt. Han svarar, att det snart skall vara klart. Den 5 april anmäler han, att han kan sätta i gång, men begär mera pengar till materiel etc. Han skall nu även visa prov på sin skicklighet, och de den 19 juni

[16] Citerat efter protokollet. Scheffers brev finnas bland 1749 års kreditverifikationer.

uppvisade proverna förklaras av den tillkallade experten, fabrikör Poyet, Odels förre lärare, vara väl så bra som dem denne sett i Frankrike. Under denna sommar är Odel mycket verksam och får pengar till diverse förnödenheter och även lärpengar för två lärlingar. Den 28 sept. kommer han med långt gående krav på förbättringar. Tre veckor senare inkallas Odel och byggmästare Eliander. Den senare förklarar, att han har byggt appreteringsverket efter Hårlemans ritningar och alldeles så som han sett, att man gjort i Frankrike. Odel förklarar emellertid, att konsten gått framåt, sedan Eliander var där. Nu vidtar en serie invecklade förhandlingar, som här inte i detalj kunna följas, men som utmynna i ett förslag från Odel och Eliander om en nybyggnad för appreteringsverket på Norrmalm (det gamla låg vid Barnängen), ty detta skulle bli billigare än att ändra om det gamla. Nybygget beslöts den 31 okt. 1752.

Medan dessa förhandlingar pågingo, var riksdagen samlad, och Odel ansåg det tydligen säkrast att söka dess stadfästelse på de förmåner, som manufakturkontoret hade tillagt honom. Den 14 dec. 1751 ingav han till handels- och manufakturdeputationen ett den 5 dec. dagtecknat memorial, som remitterades till manufakturkontoret. Detta aktstycke är karakteristiskt både beträffande stil och innehåll, och dess egenskaper återfinnas i nästan samtliga memorial, som Odel senare skrev. Inledningen förtjänar att citeras:

Sedan ärlige och eftertänksamme swenske män brutit igenom tusende hinder och inrättadt konster och handaslögder uti wårt kära fädernesland och stoppadt de stridaste strömmar af utflytande penningar för wahror, dem nödwändigheten, eller den nödwändiga blefne wällusten, men rättast, den förnuftiga utsigten på framtiden, gjordt oumgängelige, hafwa de antingen strax, eller efter hand funnit hwad till sakernas utwidgande och wahrornas behagelighet woro oumgängeligit och mäst tjenligit. Wid silkesfabriqverne hafwa ritkonsten till façoner tillika med appreturen förekommit, såsom de ock äro, omistelige. Man har eftersinnat och befunnit, at andre omständigheter lämnade uti sitt goda wärde, det i synnerhet är en hittig och qwick ritning, som gjordt de franska tyger kring hela Europen så begärlige. Engelsmännerna befatta sig också med silkesfabriquer, men ehuru stora och sluga konstnärer och handelsmän de annars äro, så imponerar dock den franska smaken och behageligheten så starkt ei allenast på alle andre folkslag, utan äfwen ock på dem sielfwa, så at de alt hit intils uti den saken aldrig kunnat uträtta någon ting som liknat deras öfriga göremål. Engelska geniet är ock gemenligen intet just skapadt dertil, det är djupt och alfwarsamt, egenkärligt och enwist, men att tala om det swenska, så är det både qwickt och djupt, både warsamt och tilltagset: hwarföre wi ock uti detta böra lofwa oss större framgång än de.»

Detta är ju inte alldeles talanglöst gjort som motivering för att Anders Odel skall få ägna sig at ritkonst och appretering och detta på statens bekostnad. Man observerar också, att Odel accepterar den franska hegemonien, dock utan att den nationella klangen helt förloras.

Efter denna inledning övergar Odel till en skildring av sin resa och sin förmaga i ritkonsten. Han redogör därefter för de svårigheter, som han haft att övervinna vid appreteringsverket och visar ingen falsk blygsamhet:

> ... så att det warit uti alla billigas och underkunnogas omdömen ett under, att jag ändoch med så få och till en del obrukeliga wärktyg, kunnat hinna så wida som skedt är, hwilket Hans Excellence, danske ambassadeuren[17], den där sedt alla inrättningar derute, hos herr Peiron nogsamt intygat. Mine förste profwer uppwisades uti det Högl. Manufactur-Contoiret och wunno der en nådig approbation, åtskillige höge och förnäme härskaper, som bära mine moirerade och appreterade tyger, hafwa betygat sitt nådiga nöge och fabriqueurerne hafwa funnit mitt arbete gott.

Odel utlovar i fortsättningen, att han snart skall kunna appretera lika bra, som man gör i Frankrike. Han vädjar nu till deputationen att vidtaga sadana atgärder, att appreturen kan hållas på ett högt plan, d. v. s. man bör föreskriva, att vissa tyger skola appreteras endast av Odel samt att appretören far mottaga blott prima varor. Allt bör ske efter mönster av franska förordningar.

Beträffande mönsteritningen påpekar Odel, att man i Frankrike har skilt på invention och exekution, »emedan en god inventor mattas af den trälsamma ritningen på papier reglé, och en flitig executor af ritningen på detta papper, blifwer alt för trög och tung till qvicka inventioner». Härigenom skulle man kunna undvika »släta och enfaldiga façoner» även här i Sverige. Ett stycke tyg kostar lika mycket vare sig mönstret är gott eller dåligt, och fabrikören förkastar ofta goda mönster, eftersom han inte kan vara kännare på området. Odel anmärker, att förhållandet är just sådant vid kattuntryckeriet, där man importerar dåliga och dyra ritningar från Tyskland. Förgäves har han där erbjudit sina tjänster. Odel anhåller därför, att han måtte anförtros uppsikten över dessa saker -- i manuskriptet har han lagt till ovanför raden »tillika med lieutenant Rén»! -- emedan han tror sig ständigt kunna giva nya skisser och dessutom står i korrespondens med en gammal och habil ritmästare vid silkesfabrikerna i Frankrike. »Executionen kunde Landsberg göra, som annars efter egit och andras intygande, intet kommer fort med inventionen men exeqverar ganska väl.»

[17] Här åsyftas dansken Vind, som förut varit diplomat i Paris.

Vidare erbjuder sig Odel att meddela, hur man skall plantera mullbärsträd och sköta silkesmaskar, eftersom han »bewistadt den handteringen och med yttersta eftertanka observerat hwad der till hörer». Till slut anhåller han att få sina förmåner bekräftade.

Denna både för upphovsmannen och tidevarvet karakteristiska inlaga upplästes i manufakturkontoret den 22 febr. 1752. I sitt yttrande anser kontoret, att deputationen inte bör ändra på de av kontoret vidtagna dispositionerna. När verket kommer i bättre skick, böra sidenfabrikörerna tillhållas att där låta appretera sina varor, och då kommer också Odel att få erlägga arrende för verket. I fråga om mönsterritningen är yttrandet avvisande: »Hwad angår det senare målet att Odel och lieutenant Rehn måge hafwa någon art af upsikt öfwer mönsterritningen för kattuntryckerierne och sidenwäfnaden; så emedan om Odel och Rehn, som til mönsterritare äro antagna, och hwarföre läropremier för lärlingar dem bestås, giöra bättre mönster än andre. kattun-tryckerie societeten så wäl som siden fabriqueurerne utan twifwel hälst lära tillita dem om nödiga mönster och façoner - fant Manufactur Contoiret ingen annan upsigt öfwer mönsterritningen wara nödig». Odel hade ju gjort gällande, att fabrikörerna inte kunde välja lämpliga mönster, en uppfattning, som kontoret tydligen tar avstånd ifrån. Det är klart, att manufakturkontoret menar, att appreteringen skall vara Odels huvuduppgift, medan Odel helst vill ägna sig åt konstnärlig verksamhet. Slutfasen i den striden skall längre fram närmare behandlas.

Manufakturdeputationen konstaterar i sitt beslut ($^{20}/_{4}$), att Rehn och Odel ha lön som mönsterritare och därför skola gå tillhanda med mönster och skisser. Om någon uppsikt talas icke. Appreteringsverket skall vara klart inom ett eller högst två år och skall då anförtros i Odels händer, och han skall vara ansvarig därför. Kommerskollegium skall upprätta en taxa för hans arbete. Till nästa riksdag skall han njuta sina redan innehavda förmåner.

Odels framstöt ledde således icke till det resultat, som han hade tänkt sig. Han var och förblev fastkedjad vid appreteringsverket.

Hösten 1752 inköptes av tapetmästaren Boman för 11,860 daler kopparmynt en tomt på Norrmalm vid Drottninggatan 43 i kvarteret Blåman.[18] Den 1 aug. 1753 är det nya huset under tak. Ännu den 20 febr. 1754 är verket icke färdigt, och fabrikörerna vägra att använda sig av det. Manufakturkontoret finner, att de tredskas av personliga skäl ($^{13}/_{3}$ 1754). När på våren 1754 byggmästaren Eliander har avlidit, är verket ännu icke fär-

[18] Handl. rör. denna affär i RA, Särskilda industrier, appreteringsverk (Odels). Tomten hade blivit avbränd vid den stora eldsvådan 1751. Se Jacobson i Samfundet S:t Eriks årsbok 1936, s. 34!

digt. Arbetet fortsättes av gesällen Bergström men kostar mycket och går sakta framåt. Den 27 aug. 1755 får Odel en allvarlig tillsägelse att inge uppgift en gång för alla på vad som behövs. Den 10 sept. inlämnar han en redogörelse, som visar, att det återstår en hel del. Reparerandet fortsätter men inte utan anmärkningar på räkningarnas storlek. Inför den stundande riksdagen få emellertid ärendena vila, ty båda parter ha för avsikt att vända sig till denna. Riksdagen 1755—56 medför också för Odel åtskilliga framgångar, även om hans största plan, som vi längre fram ska se, går om intet.

I en skrivelse till manufakturdeputationen av den 10 febr. 1756[19] redogör Odel för verkets ställning och motiverar de stora kostnaderna med det pastaendet, att på de orter, där han varit, icke finnes något appreteringsverk »av dylik solidité, styrka och varachtighet». Han hänvisar också till uppvisade prover på sin konst, vilka vunnit vederbörandes gillande, och erbjuder sig att visa dylika även för deputationen.[20] Till slut begär han anslag till ytterligare förbättringar och önskar bekräftelse på nyttjanderätten till verket för sin livstid och för sina efterkommande. Givetvis vill han också behålla sina förut innehavda förmåner. Något senare föreslår han i en andra inlaga[21] monopol på appretur och skisserar en appreteringsstadga. Han äskar också läropremier för fyra lärlingar. Nu vidtaga långa och krångliga förhandlingar dels inom deputationens utskott, dels mellan deputationen och sekreta utskottet. Resultatet blev gott för Odel, vilkens krav måste ha stegrats under förhandlingarnas gång. Den 21 okt. 1756 bestämde sekreta utskottet, att manufakturkontoret skulle bestå Odel medel till fullbordande av verket samt 5,500 daler silvermynt till uthus. Den 1 febr. utfärdade vidare Kungl. Maj:t en nådig skrivelse, vari förordnades, att Odel skulle äga säte och stämma i hallrätten, att han hade rätt att vara närvarande vid fabriksbesiktningar i staden och att han hos vederbörande skulle föredraga sådant, som kunde lända till sidenfabrikernas bestånd och förkovran. En appreturtaxa skulle vidare upprättas. I oktober samma år anhåller Odel om direktörs titel, eftersom han fått överinseende över sidenfabrikerna och säte i hallrätten.[22] Denna ansökan bifalles. Den 5 april 1758 fastställes en instruktion för hans verksamhet, indelad i nio punkter.[23] Där bestäms, vilka tyger han skall appretera och efter vilken taxa betalning skall utgå. Vidare förklaras, att Odel har monopol på

[19] RA, Frihetstidens utskottshandl. 1755—56, vol. 24, nr 112.

[20] Den 17 nov. 1755 uppvisade Odel i manufakturkontoret »ett st. fint blått taft, ett st. grönt halvsiden gros de tour och ett st. hvitt dito med silke och silver, alla moererade». (Odels ber., se föreg. not!)

[21] $^{30}/_{3}$ 1756, RA, Frihetstidens utskottshandl. 1755—56, vol. 24, nr 112.

[22] Ansökan i RA, Biographica.

[23] Avskrift i RA, Särskilda industrier, appreteringsverk (Odels).

appretur av denna art, och förordnas, att hans tillverkningar skola stämplas samt att han skall föra dagbok över appreteringen. Odel är ansvarig för appreteringshuset och dess inredning. I hallrätten skall han vissa dagar och tider finnas tillstädes för att besiktiga sidentyger. Till slut upprepas bestämmelserna i Kungl. Maj:ts skrivelse.

Odel hade nu fått en officiell ställning som målsman för sidenfabrikationen. I hans instruktion fanns emellertid bestämmelser, som skulle åstadkomma mycket trassel. Sidenfabrikörerna synas nämligen ha varit mindre glada över uppsikten, och framför allt ogillade de appreteringsmonopolet. Resten av Odels livstid är också fylld av tvister med fabrikörerna. Klagomål förekommo redan under 1750-talet då och då, men vid 1760—62 års riksdag kom den första allvarliga sammandrabbningen.

I april 1761 infordrar handels- och manufakturdeputationen från manufakturkontoret utlåtande om dem, som leva på manufakturfonden. Deputationen vill veta, om de göra sin plikt, och ordalagen varsla om nya tider. Manufakturkontoret infordrar då yttrande från sidenfabrikörerna, och detta tycks innehålla grava anmärkningar mot Odel. Denne försvarar sig i en inlaga, men för att få bättre reda på saken inkallar kontoret parterna till förhör. Ett 40 sidors protokoll ($^{2}/_{5}$ 1761) berättar om detta. Fabrikörerna mena synbarligen, att appreteringen lämnar mycket övrigt att önska, medan Odel skickligt bestrider anmärkningarna. Fabrikörerna vädja t. o. m. till ständerna om att få en bättre appretör. I juni översändes hela det långa protokollet till manufakturdeputationen jämte ett yttrande, där manufakturkontoret menar, att omständigheterna synas visa mycken skuld på Odels sida. Tydligt är emellertid, att kontoret är ganska villrådigt i denna sak, där personliga antipatier otvivelaktigt spela en stor roll. Deputationens protokoll ha emellertid intet att berätta om ärendets vidare behandling, varför man får antaga, att klagomålen icke vunno beaktande. Odels övriga angelägenheter voro däremot föremål för behandling.

Kommissarierna i manufakturkontoret ha funnit, att appreteringsverket har blivit mycket dyrt. De föreslå därför ($^{30}/_{7}$ 1761), att huset för undvikande av ytterligare kostnader skall skänkas till Odel på vissa villkor. Denne vägrar emellertid att ta emot gåvan, om han inte också får medel till verkets färdigställande. I yttrande till manufakturdeputationen avstyrker dock manufakturkontoret denna sak främst med hänsyn till fabrikörernas betjänande, och i stället föreslås utförande av nödiga reparationer. Det kan möjligen tänkas, att Odel ligger bakom det mot kommissariernas förslag gående yttrandet, eftersom han synbarligen inte anser sig kunna klara sig utan understöd. Deputationen går på den senare linjen, och Odel får en rätt ordentlig summa till reparationer. Dessa sättas omedelbart i gång.

Nu stundade emellertid svara tider för Odel och för alla som voro beroende av hattarnas ekonomiska politik. Vid 1765—66 års riksdag togo mössorna makten, och följden blev harda räfster med de förra makthavarna. Manufakturkontoret indrogs, och dess understödsverksamhet upphörde helt. För Odel innebar detta en katastrof. Frågan om hans appreteringsverk blev en krånglig historia även denna gång, och ärendets behandling ger ett gott exempel på vilka besvärligheter det kunde medföra att försöka få besked av riksdagen och visar, vilka linjer mössorna följde.

Som vanligt ingav Odel till riksdagen en berättelse[24], vilken denna gång formade sig till en utredning om sidenindustrien i allmänhet och ett försvar för denna, fakta och synpunkter som återfinnas i hans tryckta och otryckta arbeten från denna tid. I den aktion, som fördes mot Odel, framträda såsom drivande krafter de ledande mössorna biskop Serenius och rådman Sorbon[25] samt lektor Kraftman. Odels bitterhet mot särskilt Serenius framträder sedermera upprepade gånger i hans otryckta skrifter. För överskådlighetens skull kan man säga, att ärendet gällde två saker, dels själva appreteringen och dels Odels ekonomiska förhållanden.

Enligt deputationens protokoll hölls den 14 aug. 1765 stort förhör med Odel, sidenfabrikörerna och sidenkrämarna. Sedan deputationen vidtagit sorgfälliga anstalter för att förhindra fusk, får Odel visa prov på sin appretering. Den 25 sept. uppvisas proverna för sakkunniga, vilket har till följd, att Odel blir fullständigt rehabiliterad. Fullt så bra gick det inte i den andra frågan. Oenigheten i deputationen var emellertid stor. Det den 7 juni 1766 undertecknade betänkandet till ständen åtföljdes nämligen av tre avvikande vota och var undertecknat endast av fyra personer.[26]

Efter en icke ointressant historik över sidenappreteringen i Sverige relateras Odels historia, vilken avslutas med det omdömet, »att desse anstalter warit mångfaldige och utgifterne mer än för dryge samt att ändamålet med långt mindre städt att winnas; Men som den förbigångna frikostiga hushållningen icke kan återkallas, lemnar deputationen gjerna, att därom widare nämna». Beträffande klagomålen på sidentygerna fördelar de-

[24] RA, utskottshandl. 1765—66, vol. 50, nr 107. Bl. a. en intressant utredning om arbetarnas sociala ursprung.

[25] Rådman och vice borgmästare i Mariestad, ej att förväxla med brodern, Odels frimurarebroder Jöns Henrik Sorbon, som var tullförvaltare (en sammanblandning torde föreligga i Bergqvist, S:t Johanneslogen Den Nordiska Första, s. 66). Se Millqvist, Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866, s. 104 f., och Sjöström, Vestgöta nation i Lund, s. 99 f.!

[26] Alla handlingar i detta ärende i RA, utskottshandl. 1765—66, vol. 145, expeditionsdeputationens allegater, nr 1124.

putationen ansvaret lika mellan alla medverkande, färgare, väv-
vare och appretör. Deputationen föreslar, att Odels privilegium
skall upphöra, men anser också, att vidare kontrollåtgärder böra
vidtagas. Beträffande appreteringshuset nödsakas deputationen
meddela, att enighet icke uppnåtts. Två stånd[27] anse, att Odel
bör betala 300 daler kopparmynt i arrende, medan de andra två
vilja befria honom från denna avgift. Alla reparationer bör han
dock själv bekosta. Deputationen anser, att Odels lön bör indra-
gas, »och det så mycket mera, som Odel enl:t Kongl. Commerce
Collegii och denne stads hall rätts intyganden sig uti hall rätten
sällan infunnit, då han egentligen derföre samma lön niutit».

Vad Odel och appreteringsverket kostat manufakturfonden
hade redan tidigare utretts i ett ilsket memorial i borgarståndet
av rådmannen i Kungsbacka C. G. Halling.[28] Alla kostnader upp-
gingo enligt bestyrkt utdrag ur räkenskaperna till inte mindre än
283,528 daler kopparmynt. Härtill kommo dessutom Odels rese-
kostnader på 13,066 daler silvermynt.[29] Onekligen tillsammans
en vacker summa.

Emellertid följde med deputationens betänkande flera avvi-
kande vota. Det första är ett långt aktstycke, undertecknat av
C. Ribbing, vilken var deputationens ordförande.[30] Han är myc-
ket välvilligt stämd mot Odel. Efter att ha referat betänkandet
säger han: »En sådan medfart, tycker jag, hade kunnat wara
lindrigare, och samma ändamål winnas. Directeuren Odel är en
man, som förstår appreteringen, hwilket loford alla sidenfabri-
queurerne, som häröfwer uti deputationen blifwit hörde, med
beröm honom lämnat. Uti deputationen är åtminstone ingen
bättre eller mera förfaren nämnd och upgifwen.» Ribbing er-
inrar vidare om att Odels uppvisade prover givit vid handen, att
appreturen »åtminstone warit god och förswarlig» men att väv-
nader och färger varit dåliga ibland. Av detta och flera skäl yr-
kar Ribbing, att Odels privilegium på appretering skall fortfara
samt att han skall slippa att erlägga hyra. Motiveringen för det
sista är anmärkningsvärd:

Huset är så stort, och inrättningen så kostsam, så at Odel med den
bästa arithmetique säkert skal hafwa nog at göra, för at utan förlust
kunna komma wäl ifrån sine reparationsräkningar. Och dessutan är
han nu uti den belägenhet, at han måste åtaga sig allt, hwad Riksens
Ständer wilja pålägga honom, om han därmed kan gå i land eller intet.
Ty han är utestängd ifrån all annan syssla och näring. Han måste altså
åtminstone lofwa at wilja göra godt för dyrt köp, fast han aldrig tän-

[27] Inom deputationen röstades efter stånd. Adeln och prästerna voro mot arrende, borgare och bönder för (enl. deputationens protokoll).

[28] Hallings memorial inlämnades i anledning av ett tidigare betänkande från deputationen om Odel, vilket här ej upptagits till behandling.

[29] Tre daler kopparmynt på en daler silvermynt.

[30] Samma år mössregeringens speciella sändebud i Ryssland.

ker eller kan hålla sådant, och hoppas på tid och annan conjuncture. Men huset och inrättningen lida mera wid en sådan honom påtrugad utgifft, än hela hyran af 300 d:r uti inkomst, i 20 år will importera manufactur cassan.

Kloka ord, förefaller det. Ribbing yrkar vidare, att Odel skall få behålla sin lön. Har inte Odel skött sin tjänst, så hade det varit hans förmäns skyldighet att beivra detta. Min tancka är saledes, at Odel bör af wederbörande tillhållas, at göra sin syssla i hall rätten, och sedan ricktigt därföre betalas: gör han det eij, bör han därföre ställas till answar, och då mista både lön och tienst. På detta sätt har jag lärt processen i Swerige.»

En annan ton ljuder ur votum nummer 2, som också härrör från en mössa. Det saknar underskrift, men av prästeståndets protokoll (20/8 1766) framgår, att dess författare är den finske skolmannen Anders Kraftman, en av de aktivaste mössorna vid denna riksdag. Efter att ha redogjort för de kostnader, som Odel och hans appreteringsverk åsamkat det allmänna, deklarerar Kraftman i drastiska ordalag, att han trots allt är övertygad om att den svenska appreturen är synnerligen bristfällig. Andra i landet appretera också enligt denne sagesman lika bra som Odel. Kraftman föreslår, att verket på auktion skall utbjudas till arrende. I varje fall måste man se till, att kronan får inkomst av verket. Hela framställningen genomandas av misstro till Odel och hans förmåga.

Det tredje särvrkandet är undertecknat av Nicol. Ahman[31] med instämmanden av assistenten Abrandt och handelsman Schütz. Ahman är ganska skarp mot deputationens majoritet och beskyller den för att bygga sina beslut på rykten och obestyrkta berättelser. Med utförlig motivering yrkar han, att Odel skall få behålla privilegium och lön. I sak innehalla Ribbings och Ahmans memorialer ungefär detsamma.

Här förelago saledes tre linjer, representerade av det läger som trodde på Odel, det som inte trodde på honom och det som försökte kompromissa. För en sentida läsare är det närmast omöjligt att taga ställning i frågan. Ahmans memorial verkar snarast som en väntjänst, medan Kraftmans förefaller obehärskat och föga sakligt. Ribbings memorial synes mig vara det viktigaste dokumentet till bedömande av Odels verksamhet.

I augusti behandlades ärendet i ständen. På riddarhuset bifölls Ribbings votum den 1 aug. och den 22 gick borgarståndet på samma linje. Prästeståndet och bondeståndet biföllo däremot deputationens betänkande (resp. 26/8 och 28/8). Det hela kom saledes att hänga på expeditionsdeputationen. Om sakens vidare

[31] Prost i Böne i Västergötland. Han var en av dem, till vilka Odel riktade sin promotionsdikt av 1740.

behandling kan det vara lämpligt att låta Odel själv berätta: Förleden riksdag försvunno först desse tolf hundrade daler kopparmynts läro-prämier. Derpå inhiberades strax och sedan efter hand sattes bemälte lön i fråga, da ändteligen mot slutet af samma riksdag beslöts af högrespective tvänne ståndS plena, at jag den väl skulle behålla, men af hallrätts-medlen utbekomma. Uti expeditionen, efter slutad riksdag, sades väl, at jag den icke skulle få af manufactur-fonden, som vanligt, men nämndes intet hvar jag den då hämta skulle. Jag gick då underdånigst till Hans Kongl. Maj:t härom, men fick det nådiga svar, at Kongl. Maj:t sig immediate der med icke kunde befatta. Derpå insinuerade jag saken hos Kongl. Commerce-Collegium, hvilket remitterade henne till Hall- och Manufacturrätten och denne senare hörde derötver Herrar Deputerade af Societeterna . . .»[32] När detta skrevs 1769, var saken fortfarande svävande, även om man kan antaga, att de nya makthavarna tänkte dra in lönen. Frågan ignorerades helt enkelt. Det fanns också planer på att helt koppla av Odel från appreteringsverket, vilka planer skymtat redan i Kraftmans votum. Enligt Odel själv var den drivande kraften härvid advokatfiskalen i hallrätten Ternell. I ett brev berättar Odel härom på följande sätt: »Ternell håller nu på med mig igän och uppstudsar fabriqueurer, att i anledning af deras af Exp.Dep.. tvärt mot acta, gifne frihet att appretera sjelfve, påstå fritt få nyttja mitt wärk och mitt folk, emedan det förra är byggdt och det senare inlärdt för publiques penningar.»[33]

I enlighet med Ribbings förutsägelse satte Odel nu sitt hopp till nästa riksdag. Som vi skola se, var han under mellantiden ivrigt verksam som hattskribent och hade goda förbindelser bland de ledande inom oppositionen mot mössrådet. När den urtima riksdagen kom till stånd, blev han också en av dess ivrigaste försvarare. Riksdagen fick säkerligen ej det resultat, som hattarna tänkt, men för Odel innebar den stora framgångar.

Flera inlagor från Odel av år 1769 finnas i manufakturdeputationens handlingar, men de kunna här inte närmare behandlas. Kommerskollegium föreslog i sin riksdagsrelation, att Odel fortfarande skulle stå i ledningen av verket men att en ny appretör skulle anskaffas, vilken manufakturfonden skulle avlöna (prot. $^{27}/_{6}$ 1769). Deputationen gick helt med Odel. Den $^{11}/_{9}$ 1769 utfärdas en kunglig skrivelse, som innebär, att Odel återfår lön och läropremier retroaktivt. Denna gång gick det både fort och lätt. Frågan om appreteringen upptogs särskilt. I en lång och intressant inlaga, ingiven i deputationen $^{9}/_{9}$ 1769 framlägger Odel en utredning[34], där han gör gällande, att appreturen alltid far

[32] RA, utskottshandl. 1769—70, vol. 32, nr 45. Memorial från Odel.
[33] Brev till P. Alströmer $^{27}/_{4}$ 1767, UB G 6:39.
[34] RA, Utskottshandl., vol. 33, nr 112.

skulden för alla fel. Han visar i stället, att många bristfälligheter bero på tillverkningen i övrigt. Framställningen formar sig till en redogörelse för gången vid sidentillverkning. Anklagelserna mot färgare och fabrikörer äro rätt skarpa, och det märks, att Odel nu känner sig ha fast mark under fötterna. Han rekapitulerar vidare historien om verkets och sina egna öden, och det hela utmynnar i en begäran om stadfästelse på besittningsrätten av huset.

Som vanligt uppkallas fabrikörerna till förhör men ha, också som vanligt, inte så mycket att anföra, när det kommer till kritan. De få emellertid del av Odels skrivelse för att kunna bemöta den. Detta bemötande (vol. 33, nr 122) är skarpt men inte skickligt skrivet. Fabrikörerna klaga dock även här över appreturen. I ett särskilt yttrande av fyra fabrikörer, bl. a. Odels släkting Per Billmark, förklaras, att Odels appretur är utmärkt. Odel svarar i särdeles från form (vol. 33, nr 121) och bifogar en rad intyg om utmärkt appretering. Härmed äro de ständiga striderna mellan Odel och fabrikörerna avslutade. Bedömandet av dessa stridigheter ha en viss betydelse för uppfattningen av Odels personlighet. Av det föregående har framgått, att samtiden var oenig eller tvekande. Uppenbart är emellertid, att sidenfabrikörerna inte önskade kontroll, och när det gällde allvar, svävade de alltid på målet, även om de förut varit nog så starka i sina ord. Odel erkänner fel ibland, och det är troligt, att han har tagit sin tjänst lättvindigt, eftersom den tydligen inte intresserade honom. När han bemödade sig, blev tydligen arbetet gott. Icke kontrollerbara personliga motsättningar synas också ha spelat in.

Slutet på historien finner man emellertid i Kungl. Maj:ts nådiga resolution för A. Odel rörande appreteringsverket, daterad den 8 mars 1770.[35] Här erinras om att Odel »wid hwarje af de senare förbigångna riksdagar, uppå da anställda undersökningar huru han sina skyldigheter fullgjort samt huru fabrikerne af honom blifwit betjente, lemnat öfwertygande wedermälen att han klanderlöst förstår konsten och sättet att apretera». Vidare påpekas, att klagomål förekommit även sedan Odels privilegium upphävts. På grund härav bestäms, att färgerireglementet skall revideras, att hallmästaren noga skall besiktiga varorna, att alla appretörer skola stämpla sina arbeten, att från Frankrike tyger skola anskaffas till jämförelse, att fabrikörerna gärna få skaffa egen appretör, men att något nytt appreteringsverk icke kommer att byggas med allmänna medel. Odel får »en säker och beständig besittningsrätt af det inrättade siden appreterings huset med tomt och åbyggnad för sig, hustru, barn och efterkommande». Han skall betjäna fabrikerna och underhålla verket. Alla skatter till stat och stad slipper han. Något senare får Odel ett lån på

[35] Avskrift i RA, Biographica.

12,000 daler kmt (Kom.koll. prot. $^{17}/_{5}$ 1770) och i samband därmed görs en noggrann besiktning av verket.[36] Vid Odels död bevakade kommerskollegium denna fordran, men den efterskänktes 1776 (prot. $^{31}/_{10}$). Verkets vidare öden finns det här ingen anledning att följa.

Slutet av striden om appreteringsverket innebar en seger för Odel. Knappast är det tillrådligt att betrakta denna enbart som en partibelöning. Vilken betydelse Odel kan ha haft för sidenindustrien undandrar sig mitt bedömande. Varje experiment ger dock erfarenheter. Som han själv i flera inlagor betonar, har Odel i sina skrifter ivrigt fört sidenindustrins talan. Sakfrågan torde även för samtiden ha varit svår att bedöma, och personfrågan fick otvivelaktigt oftast avgöra besluten. Mössaktionen 1765—66 präglas av onödig hårdhet, och man förstår Odel, när han påpekar, att staten om någon bör stå vid sina löften. Men en dyrbar historia var det.

* * *

I det föregående har visats, att Odel redan före sin utrikes resa hade ägnat sig at konstnärlig verksamhet, att han arbetat under en sadan konstnär som Taraval samt att han i Paris ytterligare förkovrat sig i ritning av olika slag. Det har också antytts, att Odel nog helst skulle ha velat enbart ägna sig åt dylika sysselsättningar. Till bildens fullständigande kan det här vara lämpligt att redogöra för vad som står att inhämta om Odels konstnärliga verksamhet. Bäst är da att utga från hans memorial till handels- och manufakturdeputationen av den 28 febr. 1756 om inrättande av en ritakademi, där hans pretentioner och intentioner klart framträda.[37]

Odel motiverar först sitt företag att framlägga sina tankar »om *Rit-* och *Måleri-Konsten* vid våre Fabriqver» därmed, att både Tessin och ledamöterna i manufakturkontoret funnit honom skicklig i sådant och att han därför studerat och utövat denna konst. »Ämnet är således en del av min sysla», säger han. Redan denna inledning visar, att Odel väntade sig mothugg. Han hade redan förut varit ute i liknande ärende men fått avslag. Den 1 febr. 1754 omtalar manufakturkontorets protokoll nämligen, att Odel i en skrivelse bl. a. anhållit om att ensam få befatta sig med mönsterritningen. Kontoret beslöt att kalla upp honom och kiärligen» föreställa honom att avstå från slika försök. En ganska upprörd scen följde sedan. 1756 tänkte emellertid manu-

[36] Avskrifter av dessa handlingar, som torde ha tekniskt-historiskt intresse, finnas i Odels konkurshandlingar i StStA.

[37] Frihetstidens utskottshandlingar 1755—56, vol. 24. Memorialet är förut i korthet omnämnt i Olssons uppsats om Rehn, s. 70.

fakturdeputationen ge Odel uppsikt över mönsterritningen, men detta avstyrdes av sekreta utskottet.[38]

I sitt memorial går Odel nu närmare in på ämnet. Han konstaterar, »at där konster och slögder skola idkas, där måste ock god smak och behagelig hittning vara i sällskap, annars användes mycken möda och saken älskas ändoch föga». Särskilt finns det vissa områden, »hvaräst façon och ritning hava nästan så mycket att säga hos köparen till varans bästa, som styrka och varachtighet. Sadanne äro atskillige ylle- linne- bomulls- men i synnerhet siden-varor, ävenledes porcellainer, glas och allehanda slags arbeten av guld, silver, koppar, jern och andre metaller». Konsthantverk menar Odel. Det är visserligen så, fortsätter han, att smaken är ytterst skiftande, men det finns dock »något moraliter till som är gott och vackert, som intager den mera uplyste och som omsider sa fort utbreder sig och vinner allas tycken, som ett folkslag blir upövat till vett och vitterlek». Synbarligen menar Odel, att smaken stiger med upplysningen och att en viss norm för smak måste antagas existera.

Det är alldeles naturligt, fortsätter resonemanget, att en nybörjare bland nationerna först apar efter andra, men detta kan inte fortsätta hur länge som helst, det blir på vist sätt otillräckeligit, föga hederligit och vid minsta försök av vidare handel aldeles skadeligit . Hur skall Sverige kunna exportera, menar Odel, om det kommer med sådant som redan är omodernt? Enda lösningen är den, att man visserligen väl håller reda på vad andra länder åstadkomma men att man samtidigt skapar något nationellt, en egen »hittning» med Odels terminologi. I det avseendet står Frankrike främst, och det beror säkert på de utmärkta inrättningar, som där finnas. »Gobelinska academien är i synnerhet det ställe hvarifran vackra inventioner förnämligast härflyta, ty ehuruväl denna academie icke arbetar för någon fabriqve utom haut- och bas-list-fabriqven en detaile och directe att väva efter, så sprider hon dock sina sköna och mångfaldiga, dels blott teknade, dels fullkommeligen colorerade, samt ständigt varierande arbeten, runt omkring sig. Hon kläder årligen de Kongl. sommar-rummen på Versailles och annorstädes för Drottningen och Prinssessorna med målade tafter. Antingen Konungen får eller ger någon präglig gåva i tyger, tappeter eller dylikt, så inventeras hon gärna där. Och ehuruväl Lion överflödar av snälla målare och ritmästare, så lärer de gemenligen ei allenast först på Gobelin, utan resa ock som oftast dit tillbaka att se de nya förändringar; och alla värk som behöva tekning, taga den hälst derifrån, eller ditsända någon skickelig

[38] Koncept till två skrivelser från man.-dep. till sekr. utsk. i Frihetstidens utskottshandlingar 1755—56, vol. 21 och 22.

person att lära; så att det samma som Målare- och Bildhuggare-academien på Louvern gör i sitt slag, det gör ock denna uti sådanne rit- och målningar som höra till tyger och dylikt.» En akademi av denna art har man också inrättat i Danmark.

Mot bakgrund av denna framställning tecknar Odel förhållandena i Sverige på detta område. Han finner, att det är dåligt ställt. För få personer syssla med ritning, och detta medför den olägenhet, som Odel redan 1751 påtalade (ovan s. 183), nämligen att en enda person får syssla med för mycket på en gång. Inventerande och exekverande måste skiljas åt. Såsom förhållandena äro, har det åtminstone vid sidenverken blivit så, att »hvad en ändoch god mönster- eller patronritare[39] inventerar, det är intet altid så särdeles, och hvad en nog habile fabriqve-målare transporterar på reglerat papper till vävnad, det arbetas sällan utan knot och påtal». På grund härav skaffar man i stället mönster utifrån genom att importera stuvar, varav ofta större delen inte kan imiteras, »varande commissionären antingen för slug eller för okunnog att altid välja de bästa; och äro de dugliga ändoch inga andra än sådanna som redan varit gängse och brukade». Häröver ha också sidenfabrikörerna beklagat sig. På samma sätt är det vidare inom andra industrigrenar, t. ex. vid Rörstrand.

Härefter går Odel in på den säkerligen ömtåliga personfrågan, och eftersom han sannolikt har valt sina ord, är det bäst att citera ordagrant: »Denna brist och olägenhet lärer herr lieutenant Rén, ehuru snäll och vitter man han ock annars är, föga mer än någon annan, tills datum aldeles kunnat avhjelpa, dels för sin andra så trägna syssla skull, i hvilken han ock nu är utrest[40], dels för omtalda blandning av inventerande och exeqverande. Åt siden-fabriqverna har han lämnat en berömmelig lärling, om hvilkens talent, ehuru god och välment tanka jag för min ringa del äger, tvivlar jag doch att den mer än andras lärer vara nog tillräckelig för båda ämnen.»[41] Odel redogör sedan för sin egen verksamhet. Även om han gjort åtskilligt, så spelar det inte så stor roll, eftersom han är både ovillig och okunnig i exekverandet. Men finge han inventera enbart, skulle det nog bli fart. I Frankrike är det också ordnat så, som Odel vill ha det.

Även om Odel finge ägna sig enbart åt exekverande, vore det dock inte tillräckligt, ty en människa gör »icke längre någon nytta än syn, krafter och år det tillåta, så framt icke någon fullkommelig anstalt är ordnad till dess vettenskaps fortplantande hos flera skickeliga ämnen, som den tid efter annan högre driva

[39] Patron = ritning, efter vilken vävning kan ske.
[40] Odel torde åsyfta kopparstickningen. Rehn reste till Frankrike 1755.
[41] Här åsyftas antagligen mönsterritaren Olof Rehn. Se H. H. von Schwerin, Mönstertecknaren och arkivritaren Olof Rehn.

och kringsprida». Och nu har Odel kommit till kärnpunkten i sin skrivelse. Han ber att få »inrätta och sköta en fullkommelig, och till sådanne värks förnödenheter som tekningar behöva, lämpad *Rit- och Målerie-Academie*, på det sättet nämligen, att vissa dagar och timar i veckan kunde till mig komma hvilka ynglingar som behagade att i tekning och målning av blomster-ritningar och dylikt sig låta utan läropenningar informera och undervisa. Även att hvad värk dett ock vara må, som brukar ritningar, må om dess styres-män så behaga och gottfinna, så hos mig utvälja hvad bäst synes, da jag altid skall vara försedd med åtskilligt gott och behageligit arbete till deres tjenst, eller det som snarast förfärdiga, och för de lärande hava lättare och svårare stycken, alt efter som deras förkovring det fordrar, och man i Sverige, där all ting yrkas med så mycken drivt, således ei må vara utan en inrättning, hvilken om hon intet strax kan jämnföras med den franska, doch likväl altid må trossa den kort förut omtalda och i Köpenhamn inrättada Danska Rit-academien». Odel utlägger sedan fördelarna av en sadan inrättning och anser bl. a., att man då i Sverige så småningom skulle slippa »de trälachtige, mödosamme, följgachteligen dyrare, men doch på en god invention nog fattige rit- och målnings-compositioner uti ett och annat som köpes och brukas».

Därefter framkastar Odel fem frågor eller invändningar, som förslaget kunde föranleda. Den första frågan gäller Odels kompetens, och den besvarar han med att hänvisa till prov, som han uppvisat. Han vill gärna, att de skola jämföras med utländska eller med arbeten av andra svenskar, »som mêlera sig med målande i vatten-färgor». Odel underförstår, att det beträffande kompetensen inte kan vara någon tvekan.

Givetvis kunde man också fråga sig, huru Odel skulle hinna med appreteringen jämsides med ritskoleverksamheten. Det behövde emellertid inte ha någon fara, ty med egna händer uträttar man inte mycket i ett sådant verk som appreteringsverket utan har inövat folk, som utför det manuella. »Och när alt sker i sin ordning och under behörig tillsyn och styrelse, så kan till detta slags ritväsende vara långt mera tid övrig än till det svåra och på uträkningar grundade mönsterritandet.»

Det kan också sättas i fråga, om inte sidenfabrikerna komme att lida brist på patron- och mönsterritningar, när Odel inte längre levererar sådana. Inte alls, säger Odel. I stället kunna de snart få egna, utbildade mönsterritare, som i ritskolan alltid hade tillgång till goda målningar och teckningar. På så sätt bleve det riktigt bra, »ty hvad införskrivande av dylike personer angår, så lyckas det intet altid; utomlands givas ock mindre duglige och ändoch nog dyrlegde».

Lokalfrågan är inte heller svår att ordna. Odel kan i värsta

fall hålla till hemma i de rum han har, men bäst vore att få göra en särskild ritsal ovanpå det uthus, som han strax förut begärt medel till. Odel vill helst bygga detta uthus i egen regi på grund av den misstro han »under förflutna byggnad till en del byggemästare havt orsak att fatta». Vid detta tillfälle vill han, att såväl dagsljus som annat skall iakttagas.

Allra sist kan man enligt Odels framställning undra, hur han skall kunna ha råd att undervisa gratis och hålla materiel. Ja, han har inte råd till det. Man kunde visserligen tänka sig, att eleverna betalade för sig, men det vore olyckligt, ty då kunde fattiga pojkar bli hindrade i sina studier. Odel sätter i detta fall i vördsamma ordalag sin lit till deputationen, som inte skall lämna hans möda obelönad, därom hyser han bestämd förhoppning. Han är också övertygad om att deputationens ledamöter liksom han själv måste inse, »att slögder, konster och vetenskaper då först kunna sägas vara vara egna, när de idkas och drivas av egna landsens barn». Inlagan avslutas med följande ord: »För övrigt tänker jag härmed och i denna saken ingen att incommodera, eller mina ritningar någon att påtvinga, utan endast för min del, som mögeligit är, att göra det bästa.»

Detta ganska märkliga memorial upplästes i deputationen den 16 mars och remitterades till manufakturkontoret, som i sin tur infordrade yttranden från hallrätten och sidenfabrikörerna. Innehållet i dessa yttranden är detsamma i båda.[42] Dessa korporationer ha intet emot en ritskola, om råd och lägenhet därtill finnas, men de passa på tillfället att efterlysa bättre appretering. Bland undertecknarna finner man både Peyron och Poyet. I manufakturkontorets betänkande av den 10 maj 1756 avvisas förslaget, icke utan syrlighet. Det har sin riktighet, menar kontoret, att Odel under sin utlandsvistelse också skulle lära sig mönsterritning, »hwartil han då redan wisade någon böjelse och skickelighet», men huvudsaken var dock appreturen. Nu ha stora kostnader nedlagts på att få fram en fullgod appretur, men Odel är ännu inte färdig. Han behöver öva sig mera, och verket fordrar hans tillsyn. Sidenfabrikerna kunna klara sig med importerade mönster, men god appretur kunna de inte vara utan. För övrigt är Rehn anställd som mönsterritare för sidenfabrikerna, och han skall ha och har lärlingar, varför någon vidare åtgärd är onödig. Rehns skicklighet är också beprövad och allmänt bekant. Här vill läsaren gärna vädra en försiktig antydan om att Odels skicklighet inte är så stor.

Längre än till omförmälda slags ritning anser sig f. ö. manufakturkontoret inte kunna sträcka sina omsorger, »ty at skaffa nation en allmän god smak och färdighet i andra rit- och mål-

[42] Dessa handlingar i RA, Frihetstidens utskottshandlingar 1755—56, vol. 25, nr 196.

ningar, lärer wara egenteliga ändamålet med den här i staden inrättade Målare Academien, och de ritmästare, som på Publici omkostnad underhållas och lönas wid de andre allmänne lärosäten». Skulle deputationen dock bifalla Odels ansökan, anser kontoret dock, att någon ritsal inte bör komma i fråga, da de redan befintliga utrymmena i appreteringsverket äro fullt tillräckliga. Den slutkläm, som kontoret sist kommer med, var kanske inte särskilt uppmuntrande att läsa för Odel: »Manufactur Contoiret bör wid slike projecter wara så mycket mera upmärksamt, som de tid efter annan upgifne lätta och til ringa kostnad calculerade förslager öfwer åtskillige ändringar och förbättringar wid apreterings huset, så i bygnad som det rörlige wärket, just warit rätta ordsaken dertil, at berörde siden apreterings hus nu kostar Publicum öfwer 170,000 dahl. kopp:mt.»

Med majoriteten förenade sig icke bondeståndets fullmäktige i kontoret, sekreteraren P. Westerhof[43], som i ett särskilt votum yrkade bifall till Odels ansökan. Westerhof konstaterar först, att den konst det här är fråga om, så mycket skiljer sig från annat måleri, att den behöver sitt eget organ. Han utlägger därefter ungefär samma tankar som Odel, fast ibland med vidare och klarare motivering. Målet är för Westerhof framför allt »nationens inledande och uparbetande almänneligen uti konsten. Ända intil minsta handtwärkare skulle det wara nyttigt, at äga nagon insigt i teckning och kunna döma om en facon med et öfwat öga, och betreffande all annan slags ungdom, så wore thet för them ei allenast nögsamt och hederligit, utan äfwen ganska nyttigt at äga denne förfarenhet, emedan man med tiden kan komma til dylik sysla, der sadant fordras och dömas skall äfwen så beskaffade saker och arbeten». Kostnaderna skulle bli obetydliga i förhallande till läropremierna för behövligt antal lärlingar, och tid får Odel säkert. Westerhof tror, att Odel bör få lämna det »enskilta patronritandet» och att han som »fabriquemålare och ungdoms underwisare» skulle vara »den likaste man kunde nämna».

I manufakturdeputationens diarium finnas inga anteckningar om detta ärendes vidare öden, inte ens svaret från manufakturkontoret finns diarieförd. Ärendet fick dö i tysthet liksom så många andra, som begravdes i utskottens digra pappershögar. Odel glömde säkert inte frågan, och ett tecken på detta ha vi i en inlaga från direktionen för Rörstrands porslinsfabrik av den 9 sept. 1756, där en framstöt för Odels förslag göres.[44] Direktionen förklarar, att den vill ha möjlighet att skicka egna ritare till en skola, och att den därför önskar, att ständerna fortast möjligt måtte inrätta en sådan anstalt, där undervisningen vore kost-

[43] Westerhof var frimurare. För data se Almquist, Kommerskollegium!
[44] Frihetstidens utskottshandlingar 1755—56, vol. 26, nr 592.

nadsfri. Direktionen tror sig veta, att samma önskan finns på andra håll. »Nu som appreteurn Odell», fortsätter direktionen, »til sådan information torde wara både den skickeligaste och willigaste, samt säges härom til Riksens Höglofl. Ständers secreta Handels och Manufactur Deputation, giort ödmiuk föreställning, så har direktion af förbemälte Rörstrands porcelainefabrique, så wäl för hans merit och skickelighet, som ock wärckets fördel och nytta skull, intet bort underlåta samma hans ansökning härmedelst i giörligaste mått at understödja och på det högsta recommendera.»

Därefter hör man intet om Odels ritskola.

Det finns ett par moment i Odels memorial, som man har anledning att särskilt uppmärksamma. Först och främst är det den nationella synpunkten, som ytterligare understrykes av Westerhof och Rörstrandsdirektionen. Som vanligt under frihetstiden är motiveringen ekonomisk. En export kan inte tänkas utan originalitet i utförandet. Men den är inte enbart ekonomisk. Det talas också om heder och om konstens värde. Projektet innehåller vidare ett demokratiskt program, som ytterst syftar till den allmänna smakens höjande. Detta är måhända det märkligaste i förslaget.

Uppslaget har Odel givetvis fått från Frankrike. Hans hänvisning till danska förhållanden torde avse en kostnadsfri undervisning i elementar- och frihandsteckningsavdelningar, som leddes av ritmästare, s. k. informatorer.[45] Att behov av en sådan inrättning fanns även i Sverige, omvittnas inte bara av Odel. En ritskola av samma typ, som den Odel föreslar, kom nämligen till stånd just vid denna riksdag, och deputationen motiverade den med att den behövdes.[46] I det fallet hänvisade man inte till konstakademien, varför man tydligen i själva verket liksom Odel inte ansåg, att det var någon fara för konkurrens. Motståndet kan således knappast ha kommit från det hållet.

Givetvis kan man undra, varför Odel fick stryka på foten för en konkurrent, som uppenbarligen inte kunde vara honom nämnvärt överlägsen. Klart är för det första, att man vill ha kvar Odel vid appreteringen, vilken han är ensam om att kunna sköta, och troligen fruktade man, att detta arbete skulle bli åsidosatt. För det andra var Odels förslag i ett avseende ytterst radikalt. Han tänkte nämligen undervisa utan läropremier. Nu var det emellertid så, att konstnärer och hantverkare till en del levde på sina lärlingar. De hade kontant understöd av allmänna medel för var lärling samt dessutom gratis arbetskraft. På så sätt be-

[45] Meldahl-Johansen, Det kongelige Akademi for de skjønne Kunster, s. 59.
[46] Malmborg, Årres ritskola. Måhända hade ritskoleplanerna något samband med de just aktuella tankarna på en omorganisation av konstakademien. Se Looström, Den svenska konstakademien, s. 88.

talade staten privatundervisning även i elementa i varje fack för sig. Ett sadant förslag som Odels maste då ses med oblida ögon av dem som tjänade bra pa lärlingar, t. ex. Rehn. I belysning av dessa fakta ter sig Odels förslag ganska klokt.

Till slut uppställer sig här frågan om Odels konstnärliga kvalifikationer. Tyvärr kunna vi icke fa någon uppfattning om dessa av hans arbeten, eftersom sådana icke finnas bevarade eller åtminstone vila i glömska och oåtkomlighet. Genom en sammanställning av tillgängliga uppgifter kan man dock nå vissa hållpunkter. Vi erinra oss, att Odel gatt på akademien, att han med Tessins förord också fick studera mönsterritning samt att denna art av konstnärlig verksamhet ingick i hans åligganden. Härav kan man först och främst sluta, att han kunde rita någotsånär och att han bör ha ritat sidenmönster.[47] Härom finnas också enstaka uppgifter. Den 5 dec. 1751 uppger Odel, att han omedelbart efter hemkomsten fran sin resa gjorde och dagligen gör åtskillige façon-ritningar at war wärda Peiron, de där finnas pa allehanda dyrbare tyger .[48] 1754 (6/2) meddelar manufakturkontorets protokoll, att Odel muntligen förklarat, »at han förfärdigat tiugu fyra stycken mönster, som wunnit Riksens Ständers Manufactur Deputations och flere förnäma personers tycke, ehuru fabriqueurerne ogrundat säga, at han icke giordt mer än fyra odugeliga mönsterritningar . Vid bedömande av ett uttalande som detta av fabrikörerna bör man ha i minnet, att Odel själv förklarar sig vara okunnig i att överföra ritningarna pa reglerat papper. I sin inlaga om ritakademin säger sig Odel vidare ha utfört 40 à 50 ritningar och förklarar, att han flera ganger uppvisat dem för hallrätten och även ingivit en förteckning över dem till kommerskollegium. Dessa ritningar ha mästadelen varit till Hennes Kongl. Mayts Dränningens och några höga härskapers behov och nådiga nöje».

Det finns ingen anledning att betvivla dessa Odels uppgifter, da de givetvis böra ha varit lätta att kontrollera för de myndigheter, som Odel vände sig till. Tyvärr har det inte lyckats mig att finna den förteckning, som han talar om. Ostridigt synes dock vara, att Odel ritat mönster åt Peyron 1751 samt att han t. o. m. anlitats av hovet. Här kunde möjligen finnas en utväg att identifiera något tyg av Odel. Att bestämma ett sidentygsmönsters ursprung är emellertid synnerligen vanskligt. Vi veta också mycket litet i det fallet.[49] Några mönster av Rehn ha genom lyckliga omständigheter kunnat bestämt identifieras, men

[47] Jfr Sylwan-Geijer, Siden och brokader, s. 136.

[48] Memorial till manufakturdeputationen i Frihetstidens utskottshandlingar 1751—52, vol. 33, nr 148.

[49] Henschen, Svenska sidenvävnader från sjuttonhundratalet, Sylwan—Geijer, a.a., s. 131 ff.

i övrigt röra sig specialisterna med antaganden. Naturligt nog vill man tillägga Rehn det mesta och bästa. »På grund av den ställning som Rehn intog torde man i allmänhet kunna antaga att mönster till de flesta tyger som bevisligen äro utförda i landet härröra från hans ritkammare, försåvitt de ej äro rena kopior av franska tyger», sägs det i ett specialarbete.[50] Häremot opponerar sig en författare, som påpekat befintligheten av en förut icke uppmärksammad mönsterritare, Olof Rehn.[51] Det är också uppenbart, att den största försiktighet måste iakttagas härvidlag. Av det föregående har framgått, att många mönster införskrevos från utlandet, att atminstone fyra mönsterritare äro kända, J. E. Rehn, Landsberg, Odel och Olof Rehn, samt att frågan kompliceras genom skiljandet mellan invention och exekution. När Henschen talar om en Rehn-Peyronsk stil, kan det givetvis vara berättigat, men Odels uppgifter visa, att finare vävnader från Peyron eller för de kungliga kunna vara ritade av honom. Möjligt är, att en specialist med ledning av Odels uppgifter skulle kunna föra frågan längre.

Även inom en annan uppmärksammad 1700-talsindustri har Odel bevisligen varit verksam. I sitt arbete om Rörstrands tillverkningar har Bæckström[52] framdragit ett uttalande av Rörstrands direktion (ur det ovan citerade förordet för Odel), av vilket framgår, att Odel ritat mönster till Rörstrandsporslin under 1750-talet. Han jämställes här med J. E. Rehn. Det är bara dessa två, som kunna göra en »smaklig dessein». Denna uppgift bekräftas av Odel själv i det ovan refererade ritskolememorialet: »Rörstrands idoga och vackra porcelain-bruk, som dirigeras med så mycken berömmelig drivt och åhåga, kunde med flera och varierande ritningar ännu mera brillera: och som vid sielva värket icke finnes någon inventor, så har jag obuden gjort några ritningar, hvilka tillika med ett par av lieutenant Rén, nu mäst lära vara gängse. Tyvärr synes det även i detta fall vara omöjligt att göra säkra attributioner.

Endast en säker »dessein» av Odel känner man, men av den kunna knappast några slutsatser dragas. Det är Skara läroverks sigill, som beställdes den 19 maj 1753.[53] Det synes dock, som om det funnes ett bevis för att Odel har varit något annat än en dilettant som konstnär, även om detta bevis inte är fullt säkert. Det gäller det ofta reproducerade porträtt av Odel, som hänger på Gripsholm. Det inköptes år 1909 till Nationalmuseum från en ättling. Där ville man dock icke sätta tro till en släkttradition, som förmälde, att det skulle vara ett självporträtt. Traditionen

[50] Sylwan—Geijer, a.a., s. 135 f.
[51] Von Schwerin, a.a.
[52] Rörstrand och dess tillverkningar 1726—1926, s. 57.
[53] Beckman, Vår skolas historia 1, s. 224, 236.

att det föreställde Anders Odel satte man dock tro till.[54] En uppgift av Eichhorn, att Odel varit konstnär, fann man ej bekräftad, varför man, om också med någon reservation, antog att porträttet målats av Olof Arenius. Göthe ansåg, att porträttet som målning inte är något mästerverk men att det är för säkert gjort för att vara av någon dilettant. Det vittnar enligt honom om fransk skola, och som närmaste förebild nämnde han Largillière. Göthe ansåg vidare porträttet ha en individuell prägel och vittna om en rutinerad pensel. Warburg kallar det ett vackert prov på frihetstidens porträttkonst. Med den kunskap vi nu ha om Odels konstnärliga verksamhet ter det sig naturligast att sätta tro till släkttraditionen. I så fall har Odel varit en ganska skicklig målare.[55] Åt samma håll pekar också hans medverkan vid Rörstrand och sidenfabrikerna.

Efter det misslyckade ritskoleprojektet säger Odel aldrig ett ord om sina konstnärliga sysselsättningar. Något av en tragedi måste det ha varit. Liksom andra sökte han över manufakturerna skapa grund för en självständig konstnärlig verksamhet, men han misslyckades av orsaker, som vi icke kunna få säker kännedom om. Någon stor konstnär kan han dock knappast ha varit.

Odels ritskoleprojekt är emellertid av stort intresse. Det skulle sedan dröja länge, innan det programmet förverkligades. I detta projekt fordrade Odel också en svensk stil. Tyvärr veta vi inte, om han också i praktiken har försökt skapa en sådan. Hur intressant skulle det inte vara att se, om samma brytning mellan natur och smakriktning kunde spåras både i Odels litterära och konstnärliga arbeten! * *

Vid återkomsten från Paris inordnas Odel i samhället och får sin definitiva plats i maskineriet. Hans yrke kommer att prägla

---

[54] Meddelanden från Nationalmuseum 1909, s. 10, 21. Artiklar med anledning av förvärvet i Stockholms Dagblad 28/4 1909 av G[eorg] G[öthe] och i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, nr 102 av K[arl] W[arbur]g. I Svenska folket genom tiderna 6, s. 324, och i Schück—Warburg, a.a., 3, s. 405, antages, att det är ett självporträtt.

[55] Porträttet visar en medelålders man med satt figur, runt, något fetlagt ansikte, blå ögon och kort, kraftig näsa. Han är klädd i svart hatt, rätt hög och antagligen trekantig, och har en lilafärgad mantel, som faller mycket beräknat fritt. Vid ärmarna och den öppna kragen sitta vita krås. Vänstra handen gör en gest med pekfingret tillbakaböjt. Högra handen håller en gåspenna och vilar på en portfölj, ur vilken papper sticka ut. När man i Svenska salen på Gripsholm betraktar porträtten, observerar man, att konstnärerna Hårleman, Adelcrantz och Pehr Hilleström också ha portföljer, medan författarna, Dalin och andra, alltid sakna detta attribut. Särskilt Hilleströms portfölj liknar Odels. Troligt är därför, att porträttet föreställer *konstnären* Odel, ty som konstnär ville han säkert bli betraktad.

hans författarskap och säkerligen också den personliga livsföringen. En fullständig bild av Anders Odel kan inte skapas, om vi inte söka fram också de detaljer, som tillhöra hans privata liv. Tyvärr finns det många luckor i vår kunskap på den punkten.

Medan Odel vistades i Paris dog år 1749 farbrodern och förmyndaren Olof Odhelius. Modern levde emellertid kvar nere i Västergötland och bör väl ha hållit kontakten med sin son även under dennes vistelse ute i världen. Inom släkten skedde åtskilliga viktiga förändringar. Anders Odels styvfader var sedan 1744 kyrkoherde i Valstad, men han dog redan 1754.[56] Troligen stannade modern dock på denna plats, ty Odels broder Tore, som prästvigts 1751 och disputerat i Lund 1753, blev vicepastor efter styvfaderns död. Han kom att till sin död stanna i Valstad, först som komminister och sedan som kyrkoherde.[57] Modern uppgives 1760 äga en fjärding frälse i Folkabo[58], som ligger vid Valstads kyrka. Troligen har hon bott där. Redan samma år 1760 dog hon emellertid. Hon säges i denna ansökan ha fått mycken skuld efter sin sista man samt ha en oförsörjd dotter, varför hennes ekonomiska omständigheter äro besvärliga. Odels enda syster var född 1727 och uppges ha varit gift. Hon ingick äktenskap 1764 och synes ha levat ännu 1776.[59]

Avlägsnare släktingar hade Odel flerstädes i Västergötland men även på andra håll. Vi se t. ex. en gång, hur Odel utnyttjar en kusin i Åbo, sedermera professorn J. Billmark.[60] Att Odel upprehållit kontakten med sina närmaste veta vi, ty han nämner flera gånger under 1750-talet resor till Västergötland, resor som bestyrkas av manufakturkontorets protokoll. Måhända blevo banden svagare efter moderns död. Kärleken till henne och till hembygden ger han vackra uttryck åt i sina skrifter, och som vi ska se, dyka folkliv och natur från hembygden då och då upp i hans litterära produkter.

Odels miljö i huvudstaden torde ha haft en helt annan färg än den lantliga prästgårdsidyllen. Liksom hans skrifter få ett annat innehåll, blir säkerligen också hans livsföring en annan. Han synes ha rört sig framför allt i industri- och tjänstemannakretsar. Den förut nämnde Eric Stålborg, till vilken Odel 1752 skrev en bröllopsskrift, skriver i ett brev till Patrik Alströmer om

[56] Warholm, Skara stifts herdaminne 1: 497.
[57] Warholm, a.a. 1: 498 f.
[58] Ansökan om pension i Statskontorets arkiv, RA.
[59] Örnberg uppger, att hon dog 1764, stamtavlan att hon gifte sig detta år. Intet dödsår uppges i stamtavlan av år 1776, som synes ha mycket pålitliga uppgifter. Se ovan s. 3!
[60] Billmark omtalar i brev till biskop Mennander $^{12}/_{4}$ 1765, att Odel önskar göra biskopens bekantskap. Inför 1765 års riksdag ville Odel säkerligen utnyttja alla personliga resurser. (Mennanders brev 2: 639.)

Odel som en gemensam nära vän.[61] Alla tre voro frimurare, och bäst fångar man säkert den atmosfär, i vilken Odel andades, om man vänder sig till frimurarorden.

Odel var en av stiftarna till logen S:t Jean Auxiliaire, som blev moderloge för det svenska frimureriet.[62] Redan förut hade han tillhört den s. k. Sorbons loge, som nu uppgick i den nybildade, vilken direkt anknöt till det internationella frimureriet. Odel blev genast logens talman, och denna syssla synes han ha skött till sin död.[63]

Även ur andra synpunkter än de biografiska kan det vara av intresse att kasta en blick på medlemmarna i den sammanslutning, där Odel åtminstone under 1750-talet synes ha med liv och själ levat med. Logens stiftare voro utom Odel och tullkontrollören J. H. Sorbon kaptenen greve Knut Posse, hovjuveleraren A. Kedjeström, kanslisten friherre J. F. von Haren, hovgravören P. Suter, färgeridirektören O. Malmsten, läkaren E. Elf samt nyssnämnde Stalborg. Alla utom Stalborg och Odel hade blivit frimurare i Frankrike eller Tyskland. Det adliga inslaget blir så småningom allt större. Tar man del av matrikeln[64], finner man, att sammansättningen i övrigt förblir ungefär densamma. Året 1753 intas emellertid flera höga herrar i logen, t. ex. Tessin och C. F. Scheffer. Den senare blev stormästare, en ära som Tessin avböjde. Samma år fick också det svenska frimureriet kunglig sanktion.[65]

Frimureriets principer äro välkända och framträda också tydligt i Odels skrifter: filantropi, självhjälp, sällskaplig samvaro under tilltalande former. Barnhuset i Stockholm blev de svenska frimurarnas första stora prestation, och Odel prisar högeligen denna människovänliga inrättning. Den åskådning, som framträder i Odels tal, får jag senare anledning att närmare redogöra för. Säkerligen har också ganska uppsluppet skämt förekommit, men på det hela taget torde man ha rätt att fatta frimureriet som en reaktion mot omåttlighet och råhet i sällskapslivet. Sammanträdena inledas med förhandlingar, varpå följer en måltid. Därefter talar ordenstalmannen. Denne hälsar också besökande och nykomna medlemmar. Att Odel var en betrodd man inom logen framgår också därav, att han 1756 bland andra utsågs till medlem av en kommitté, som skulle revidera ordensstatuter.[66]

Ordenslivet måste ha spelat en mycket stor roll för Odel under 1750-talet. Han fick där utveckla sina talanger och kunde fritt röra sig bland personer av stort anseende. Ofta prisar han den jämlikhet som råder:

---

[61] $^{17}/_{1}$ 1754, UB G 6: 51.
[62] Bergqvist, S:t Johanneslogen Den Nordiska Första, s. 72.
[63] Ett tal från 1770 visar, att han då förde logens talan (nr 78).
[64] Westin, Strödda minnesblad.
[65] Bergqvist, a.a., s. 78. [66] Bergqvist, a.a., s. 84.

»Och vi omgås här på ädelt frimurare-sätt. Grevar och baroner. officerare och civil-betjenter, köpmän och virtuoser, lärda och mindre lärda, qvicka och mindre qvicka men alla dygdige och trogne bemöta hvarannan med vett och hövlighet, kärlek och vänskap; den som har något att säga, han får yttra sig, han må ha lärdt att tala under marskalks- eller herda-staven, på hävet eller i skogen. Alt är väl intet lika väl sagt men lika väl ment ock altid lika väl upptagit. Så länge vi äro i logen äro vi alle bröder och när vi gå der ut, är hvar en den han är, bibehållandes allenast den högre en viss art grace för den nedrigare och den nedriga en besynnerlig vyrdnad för den högre. Tilltror den nedrigare sig att vid något tillfälle nalkas den högre, så anser denne det för ett välment offer av estime och förtroende, och visar den högre den nedrigare någon ynnest, sa upptar denna det som en charmant present av vett och conduite» (nr 18).

Detta citat ger på ett utomordentligt sätt uttryck åt den anda av förtjust underdånighet, som präglar Odels frimurartal. Det nya brödraskapet innebär ingen utjämning av standsmotsatserna i realiteten. Ståndstridernas allvarliga tid är ännu långt borta, inte i tiden men i andan. Dock innebär detta nådiga brödraskap ett erkännande av de borgerligas likvärdighet i vissa avseenden. För den oadliga medelklassen är frimurarorden en väg till socialt anseende och till erkännande av paritet i bildning och seder. Senare faller även respekten, och då är man framme i en ny tid. Med rätta kallar en forskare aristokratiens insats i frimureriet för adelns frimurarsjälvmord.[67] Men sa långt tänkte varken Scheffer eller Odel.

I sina tal betonar Odel ofta i enlighet med frimureriets statuter, att religion och politik inte få diskuteras inom logen. Man är endast lojal mot staten. Vi ska se, att Odel i sina tal framlägger en dylik lojal religion. Även politiskt är han lojal, och han sticker inte under stol med sina åsikter. Knappast kan man tänka sig, att ett sadant tal som *Sagan om Myssetyget* (nr 31) kan hållas av Odel, om inte åhörarna äro enbart hattar.

Logen S:t Jean Auxiliaire eller Svenska moderlogen hade sin glanstid under 1750-talet. Senare led den svårt av konkurrensen från det Eckleffska frimureriet med högre grader. Logen förlorade även sin centralställning inom det svenska frimureriet genom det svenska storkapitlets instiftande år 1759.[68] De politiska striderna under 1760-talet verka också splittrande. I ett tal 1767 (nr 70) säger också Odel, att logen under någon tid inte varit sa livaktig som förut. Skälen härtill äro bl. a., att "bekymren hindra och qväfva den muntra och glada omgänges-eld, som fordras till

[67] Faÿ, La franc-maçonnerie, s. 242.
[68] Bergqvist, a.a., s. 91.

frimureriet". Odel ser med saknad och vemod tillbaka på den tid, då rikets ledande män voro frimurare och tillhörde denna loge. Odel vill nu, att man skall försöka få fart i den igen. Det tycks dock inte ha lyckats.

Av Odels privata liv skymta vi i hans skrifter endast spridda glimtar. År 1753 har han sin bostad vid Räntmästaretrappan, dit han kommer hem sent en kväll efter ett sammanträde i logen.[69] Skissen till en interiör från hans ungkarlsrum få vi av en liten biljett till en kapten Röök, en biljett som av någon tillfällighet bevarats till eftervärlden.[70] Carl Fredrik Röök, senare adlad, var kusin till Odels svärfar.[71] Han var fortifikationsofficer och hade enligt tidens sed under flera år tjänstgjort i den franska armén. År 1750 utnämndes han till kapten hemma i Sverige. Odel inbjuder nu denne liksom han själv bereste man att, om han inte redan är engagerad vid någon hög herres bord, dinera med honom i hans logi. Då kunna de samtidigt få tillfälle att prata, "pousser qvelqve Sentiments", ty trots att Odel haller sig inne på grund av opasslighet, tror han sig dock kunna "disputer, fulminer, medisanter, enfin exercer touts les vices d'un bon republiqvain, laissant ses vertus apart". Han ber också, att Röök skall ta med brodern Isak för att inte han, Odel, skall synas som "le plus mauvais", vilket förefaller djärvt skämtat, när man vet, att denne Isak Röök måste ta avsked från sin tjänst på grund av oegentligheter redan 1742.[72] Tonen i denna brevlapp är litet ansträngt slängig och världsmannamässigt överlägsen. Dess innehåll är den ena polen, de religiösa talens den andra i Odels värld. Båda delarna trivs inom frimurarorden.

...e s biljett till Carl Fredrik Röök intresserar oss också därför, att Odel kom att bli ingift i släkten Röök. I januari 1754 berättar Odels vän Stålborg i brev till Patrik Alströmer, att Odel är förlovad med krigskommissarien Rööks äldsta dotter, "uti hwilkens skönhet han nu är så betagen, at han glömt alla sina wänner och snart sagt sig sjelf".[73] Lysning skedde den 25 juli 1756, och vigseln ägde rum den 19 augusti.[74] "Herren som värkeligen sielf fogat oss tillsamman, välsigne oss", skriver Anders Odel på ett blad med familjeanteckningar.[75] Genom sitt giftermål fick Odel otvivelaktigt goda förbindelser, då den stora släkten Röök genom giften var befryndad med flera adliga släkter. Odels svärmor hette Stiernerona, och hon hade en syster, som var gift Silfverstolpe. En kusin till Odels svärmor var gift med riksrådet Henning Adolf

---

[69] Tal om ödet, inledningen (nr 27).
[70] RA, Brev till C. F. von Röök.
[71] Kleberg, Krigskollegii historia, s. 211, 160.
[72] Kleberg, a.a., s. 219. [73] UB G 6: 51.
[74] Klara församlings vigselbok, StStA.
[75] KB, Biographica.

Gyllenborg. Säkert har Odel utnyttjat de möjligheter, som här erbjödo sig. Bl. a. skaffade han sina barn fina faddrar.[76]

Om Odels hemliv och privata umgänge känner jag just ingenting. Makarna fingo i rask följd tre barn, av vilka ett dog i barndomen.[77] 1766 har Odel informator.[78] Han bor i appreteringshuset, där han disponerar övre våningen. Bouppteckningen visar ett tämligen vanligt hem utan utpräglad karaktär. Troligt är dock, att Odel före 1765 års kris kunde leva och uppträda på ett helt annat sätt än senare.

Lars von Engeström berättar, att Odel var förtrolig vän med arkivsekreteraren Carl Johan Strand.[79] Denne var ivrig hatt och en temperamentsfull person, vars prosastil för övrigt mycket påminner om Odels. Till Strands förtroliga vänner räknar von

---

[76] Enligt Odels familjeanteckningar hade hans äldste son till faddrar riksrådet greve Ehrenpreus, svärfadern krigsrådet Röök, lagmannen, sedermera landshövdingen greve Jacob Gyllenborg (gift med en dotter till Henning Adolf G.), direktören Gerhard Meijer (konstgjutare, medlem av Vetenskapsakademien), kaptenen greve Knut Posse, kaptenen Gabr. Silfverstolpe (systerson till Odels svärmor). Av dessa voro alla utom den siste medlemmar i samma frimurareloge som Odel, Posse var t. o. m. logens grundläggare. Raden av kvinnliga namn var inte mindre lysande: riksrådinnan Palmstierna, född Lagerberg (maken medlem i Odels loge), Odels mor, generalskan Didron, född von Schanz, friherrinnan Margareta Lovisin (gift med generalauditören Johan Anders Röök, som var farbror till Odels fru) och fröken Antoinetta Maria Röök, en svägerska till Odel. Den andre pojken fick till mansfaddrar biskopen, sedermera ärkebiskopen Troilius (gift andra gången med en syster till den redan nämnde Gabriel Silfverstolpe), prosten Nils Synnerberg (kyrkoherde i Mariestad, riksdagsman 1751, gift med änkan efter Odels farbroder Tore Odhelius), samt Odels landsman sekreteraren Lars Siberg, vilken några år senare gifte sig med en syster till Odels fru. På kvinnosidan finner man denna gång svärmodern samt grevinnan Ant. Virg. Gyllenborg (gift med den redan nämnde Jacob Gyllenborg) och en fröken Christina Holmcreutz. Odels dotter slutligen hade till manliga faddrar generalauditören Röök och kommissarien Fredrik Silfverstolpe (broder till Gabriel, numismatiker, frimurare). På kvinnosidan återfinnas friherrinnan Eva Lovisin, född de Besche (gift med sedermera landshövdingen Erik Jakob Lovisin, broder till generalauditören Rööks fru) och fröken Anna Gyllenborg (troligen dotter till Henning Adolf Gyllenborg).

[77] Götrik Carl Jacob, född $^{22}/_{1}$ 1757, volontär vid Fortifikationen 1771, livdrabant 1775, premiäradjutant med furirsindelning vid Östgöta infanteriregemente, Kinds kompani, 1785 (Krigsarkivet), död ogift den $^{27}/_{6}$ 1787 (Inrikes Tidningar 1787, nr 69). (Om denne se de mindre fördelaktiga upplysningar, som G. J. Ehrensvärd lämnar i sina dagboksanteckningar 2: 20); Waldemar, född den $^{31}/_{3}$ 1758, död den $^{5}/_{8}$ samma år; Maria Virgina, född den $^{30}/_{6}$ 1759, gift 1:o med sidenfabrikören Johan Nordin (under 1760-talet anställd hos Odel, bevakar fordran för lön i konkursen, död den $^{25}/_{11}$ 1784; 2:o med sekreteraren Bernt Gustaf Westberg (Leopolds vän och korrespondent). Odels dotter dog den $^{8}/_{11}$ 1803.

[78] Enligt ett memorial undertecknat av S. C. Wallen (RA, Frihetstidens utskottshandl. 1765—66, expeditionsdeputationens allegater, vol. 145, nr 1124.)

[79] Lars von Engeström, Minnen och anteckningar 1: 9. Om Strand se f. ö. Sundels levernesbeskrivning i Vitterhetsakademiens handlingar och Bergh. Riksarkivet, s. 190 ff.

Engeström utom Odel även stenhuggaren Hjortsberg och expeditionssekreteraren Wessman. Hjortsberg var frimurare i Odels loge.

Under 1760-talet synes, som ovan påpekats, arbetet i frimurarlogen delvis ha legat nere. Odels tid bör dock även under åren efter 1766 i en viss utsträckning ha upptagits av ordensliv, då han var medlem både i sällskapet Pro Patria och i Utile Dulci.

Svenska Landtorden Pro Patria grundades i den form den hade under Odels medlemstid av Edvard Carleson år 1766. I en berättelse om ordens utveckling, som denne författat, anges den dock såsom mycket gammal. Hur härmed förhaller sig måste vi emellertid här lämna därhän.[80] I detta sammanhang kan det räcka med att konstatera, att Carleson organiserade sitt sällskap med frimurarorden som förebild, vilket grader och ceremonier visa. Ordens syfte angavs utom genom namnet med mottot "Religion, Konung, Fädernesland". Man lägger med intresse märke till att Pro Patria stiftades omedelbart efter hattarnas fall, vilket synes anmärkningsvärt, när man finner, att medlemsmatrikeln innehåller namnen på en rad personer, som hörde till mössornas ivriga fiender. Carleson dog redan 1767 och efterträddes som ordenschef av den i alla tidens sällskap och ordnar förekommande friherre Axel Gabriel Leijonhufvud. Så småningom bildades ett utskott eller en högsta grad, som arbetade för sig. Efter åtskilliga slitningar blev detta utskott ett självständigt sällskap, Kungliga Patriotiska sällskapet. Odel var medlem endast i Pro Patria.[81] Han antogs till första graden den 24 mars 1768 — samtidigt med J. J. Westberg, vars skrifter förete likheter med Odels. Odel erhöll även andra graden, och parentation över honom hölls den $^{21}/_{2}$ 1775.[82] Den $^{15}/_{4}$ 1768 svarade Odel på några politiskt aktuella frågor i Pro Patria (nr 72), och den $^{16}/_{5}$ höll han tal om kärleken till fädernesländet (nr 73). Dessa vittra prestationer torde väl sammanhänga med de två grader han erhöll inom sällskapet. I första graden »uppmuntrades ledamöterna till patriotiska tänkesätt» och i den andra till att arbeta på landets bästa genom att författa och utgiva nyttiga skrifter.[83] Just för att bedöma dessa skrifter tillsattes det utskott, som sedan separerade.

Pro Patrias syften böra ha passat Odel utmärkt. Det förvånar då, att han inte kommit högre i graderna, men mahända hade

---

[80] Berättelsen finnes i Pro Patrias arkiv och refereras i Engelhart, Kongl. Sällskapet Pro Patria. Jag hoppas att i annat sammanhang få återkomma till detta sällskaps historia.

[81] Att Odelmanuskript finnas i Patriotiska sällskapets arkiv beror därpå, att de lägre graderna före schismen voro skyldiga att inleverera de bättre proven till högsta graden.

[82] Matrickel öfver Ledamöterna uti Samhället Pro Patria (Pro Patrias arkiv).

[83] Engelhart, a.a., s. 8.

han för många järn i elden. Parentationen synes tyvärr icke vara bevarad.

Även i Utile Dulci var Odel ledamot, men han inträdde i sällskapet ganska sent. Han tillhörde sällskapets andra flock med nummer 72 och torde därför ha blivit medlem 1770. Han innehade första, andra och fjärde graderna.[84] Alla de tre tal, som Odel höll i Utile Dulci, äro också från detta år (nr 80, 81, 82). Inom Utile Dulci fanns vännen Strand och många andra, som måste ha hört till Odels bekanta. Sällskapet var stiftat till Dalins aminnelse, och det förefaller oss då naturligt, att Odel skulle vara med. Emellertid gick dess litterära ideal inte ihop med hans (nedan s. 302). I sällskapets publikationer finns Odel inte representerad.

Krisen under 1760-talet undergrävde Odels ekonomi, vilken aldrig kan ha varit lysande. Hans konkurshandlingar ge besked om den besvärliga ställningen.[85] När han under riksdagen 1765—66 blev utan lön, måste han låna pengar. Breven till Alströmer och Lovisin visa hans svårigheter att hålla det hela flytande. Ställningen synes inte ha förbättrats, sedan han 1769 återfått lönen, ty en rad av småskulder från åren 1770—73 bevakades i konkursen. I ett långt försvarsbrev ($^{22}/_{3}$ 1771) till Lovisin redogör Odel för sin ställning. Han förklarar där, att han »som många andre långt mindre trängde och tryckte, i sinom tid kunnat gjöra den brukeliga piroetten», d. v. s. konkurs, men att han inte vill tänka på en sådan utväg. Uppenbart är, att dessa förhållanden måste ha förbittrat hans sista år, och säkert utgöra de bakgrunden till de misantropiska utbrott, som ibland förekomma i hans skrifter från denna tid. Samtidigt är han ju emellertid på allt sätt outtröttligt verksam, i sällskap och ordnar, i politik och författarskap. Måhända var verksamhetslusten i fråga om appretering mindre.

Anders Odel avled den 16 september 1773, enligt dödboken av slag[86], något som vid den tiden har skiftande betydelse. Hans hustru nämner i ett brev, att sjukdomen var långvarig.[87] Begravningen försiggick den 19 september.

En kort och tämligen intetsägande anonym gravskrift trycktes efter Odels död.[88] Där heter det bl. a.:

---

[84] Medlemsförteckning för Utile Dulci (UB, U 169 k). I en förteckning över de musicerande medlemmarna saknas Odel (Musikaliska akademiens bibliotek). Se f. ö. Sylwan i Samlaren 1907!

[85] Konkurshandlingarna finnas i StStA.

[86] Klara församlings dödbok, StStA.

[87] Brev till E. Lovisin $^{28}/_{1}$ 1774 (finnes bland konkurshandlingarna).

[88] Äre- och Sorg-betygelse, Wid Directeurens Högädle Herr Anders Odels Dödeliga Frånfälle, Som i Stockholm timmade den 16 September År 1773. Stockholm 1773.

Herr Odel upfylt sina plickter,
Mot Gud och Kung, och Foster-Land.
Hans lycka inga hastsprång gjordt,
Han wärdigt stigit up til heder,
Ty på den wäg förtjenst bereder
Han endast sökt at komma fort.

Han i sit Embet warit kjäck,
Och såsom Förman lik en Fader,
Med Wänner trofast nögd och glader:
Ty war Han Gud och menn'skor täck.

I sin anspråklöshet förefaller denna karakteristik att vara riktig. Mera personliga och träffande äro dock de ord, som Gjörwell kastade ned med anledning av partikamratens och förre trätobroderns död. Den lyder så: "D. 16 Sept. dog i Stockh. directeuren Hr And. Odel i des 56 ar. Han var en stark scribent i parti-saker, fächtade tapperl. för hattsystemet och fabrics-väsendet, efter som han var apreteur vid siden fabrikerne i Stockholm. Han hade en qvick och bitande penna, men [*oläsligt ord*] både i tonen, expressionen och hela stijlen. I alt rådde något originalt, och en särdeles naivitet."[89]

[89] Svea rikes annaler 1773, manuskript (KB, D 970). Jfr Sylwan, Svenska pressen, s. 460!

SJUNDE KAPITLET.

Religion.

Den kanske bästa av de dikter, som Odel skrev strax före utresan, heter "Längtan efter SinnesRo". Den förtjänar att anföras i sin helhet:

Långt bort om orons haf och yra tankars svall
En säll och rolig hamn jag hundra gånger skådat,
En jämn och foglig vind mig ofta landning bådat,
Men motvind åter gän gjort min förmodan all.

När skall jag likväl där mitt ankar fälla få,
Där nöjet flyter rent för dygden gifne själar,
Där folket alt är fritt och inga blodets trälar,
Där man med jämnhet kan sin verld igenomgå.

Nå fika på min själ, skjönt farten synes lång;
Låt af sireners sång ditt fartyg intet motas;
Klyf vågen mitt itu ehuru grymt hon hotas;
Var oförsagd och ferm, du hamnar väl en gång.

Trots att denna dikt erinrar om tongångarna i Dalins ytterst populära "Om wänskap"[1], är den dock självständig. Den är också personlig. Klangen är omisskännlig, otillfredsställdhet och längtan är dess signum. Det är den mähända sista gången vi höra den centrallyriska diktens ton från Odel. Innehållet kommer ofta igen men på prosa och med en annan stämning.

Att gå igenom världen med jämnhet är nämligen också idealet i Odels skrifter från 1750-talet. Hans tal i frimurarorden äro ofta moraliska predikningar, där han lägger fram sin världsåskådning. Denna är icke alltid klar och genomtänkt men begriplig är den. Vid en redogörelse för dessa Odels tankar kan man lämpligen som utgångspunkt välja *Tal om ett roligt och förnögsamt sinne* (nr 33), vilket också stilistiskt är betecknande för sin upphovsman.

Människor av alla stånd och villkor ha det gemensamt, att de aldrig äro nöjda. Finge människan allt vad hon önskade, "det i

[1] Dalin, Witterhets-arbeten 3: 7: 41.

hennes själ fördolda *plus ultra* skulle ändoch ständigt lyfta henne och draga hennes ögon och tankar till något annat". Vägade människan bara dö, skulle hon säkert lämna livet. Det finns således, menar tydligen Odel, ingen absolut sinnesro här på jorden, men denna måste dock vara hennes ideal. Ty det är "både Skaparens vilja och hennes fördel att äga ett roligt och förnögsamt sinne under vistandet här nedre på jorden, och en triste och ängslig människa är hvarken Gud, andre menniskor eller sig sjelv särdeles behagelig". Människans eget bästa och Guds vilja sammanfalla således — naturligtvis, ty Gud är god. Hur skall man då nå denna sinnesro? Därom ha otaliga skrivit, säger Odel, men ytterst få talat av erfarenhet. Salunda har mången "daterat sina brev från heliga landet, då han ännu icke varit expedierat i sundet". Han besvarar dock spörsmålet och uppställer då fyra frågor, som människan först och främst måste besinna, nämligen *vad* hon är, *var* hon är, *vart* hon ärnar sig samt *när* och *huru snart* hon tror avfärden kunna ske.

Svaret på den första frågan blir, att människan är "det ädlaste och förnämsta creatur som Skaparen lagt hand vid, en varelse som äger så dyra egenskaper att hon approcherar sjelva Guddomeligheten uti tänkesätt, som är begavad med en förunderlig och genomträngande utransakningskraft, som bör finna sitt nöge och kan finna det på tusende sätt och i tusende saker; men som tillika är underkastad så vedervärdiga svagheter, besvärad af så ofatta begärelser och plagad av så förargeliga tillfälligheter, att om hon intet ser sig bättre före och gör dess sundare reflectioner, så blir hon en cruelle tumleplats för arghet och darskap och ett ohyggeligit värdshus för dumhet och oro, en skamfläck i skaparens ögon och ett förtvivlat olycksmål i sina egna, en odygdens fatala mulåsna i tiden och alla grämelsers miserabla lastdragare i evigheten».

Denna varelse befinner sig i en värld, där många goda och dygdiga finnas, men där det också finns onda, till figuren även menniskor, men till sinnet djevlar». Till de senare räknas »phantaster, misantroper, narrar och lömlar».

I en så vansklig värld lever människan, men hon ärnar sig »till en annan verld, den Gud beredt till en evig och oändelig fägnad och förnögelse för en evig och oändelig varelse. Där det dyra mästarstycket själen, lossad från alla så in- som utvärtes besvärligheter, uti hans och alla rena andars sällskap, får utan ända roa sig med de ädlaste sysslor. Där hon omklädd med sitt rätta ljus och uppfyld med sin rätta kraft, får evigt leva och handla såsom en liten under-Gud och vara en fri och ädel undersåte uti allmagtens egen lycksaliga republiqve.[2] Dit och icke till

[2] Denna i sammanhanget något överraskande bild använder Odel också på ett annat ställe om yttersta domen: »nyttjom jorden, men betractom

de usla vanvettingars och fördjevlada själars ohyggeliga avgrunds köffe och dystra fångtorn, där djevlar och menniskor tjuta om hvarandra, förvitandes sig inbördes under de bittraste grämelser sin gruveliga blindhet och eftertänkeliga slummer och tanklöshet».

Allt detta måste människan noga besinna, men sist och viktigast — hon måste också ha klart för sig, att hon kan dö när som helst, och att hon således icke kan räkna på tid till förberedelse.

När människan nu grundligt har betänkt allt detta, går hon till sin post, »vägled och anad av den milda och välgörande försynens uppmuntrande vishets kraft», gör upp en plan, fattar sitt beslut och handlar noga därefter. Samvetet och förnuftet hjälpa henne i hennes strävan, och sina »passioner» brukar hon som oomgängelige eldar till nögen och nyttor utan att låta dem slå ut i förtärande låga. På så sätt blir hon verkligen en människa, hur ringa hon är, och kan med "ett hemligt med ömkan blandat ädelt föracht» betrakta »de andra», d. v. s. dem, som icke ha jämnmåttet. Vidare älskar hon samhället och gör sitt bästa för att tjäna det samt »omgås så med Gud och evigheten», att hon kan dö lugnt.

Människornas stora fel är, att de sällan veta hov och icke ha sig bekant »hvad ett förnuftigt och väl måttat *lagom* har för en ro och fägnad med sig». Ofta saknas också den värdighet, som en människa bör ha, en »välanständig högdragenhet», som anstår en varelse med så höga mål. Har man emellertid dessa egenskaper, då räds man inte ens kroppens förruttnelse. Inte heller skrämmer dödens ovisshet, ty »när man märker det änteligen skall gälla så lute man sig intill sin Herres bröst med full förtröstan och fatte honom om halsen med ferma armar, lägge ögonen tillsammans och lide utav utan fruchtan. Den Herren är trofast i livet och det är intet hans maner att svika i döden».

Nära samman med grundåskådningen i detta tal höra Odels föreställningar om livet efter detta. Givetvis är odödlighetstron självklar hos honom, det framgår av det föregående. En sådan sak behöver icke bevisas. En utförlig framställning av sina tankar om människans tillstånd efter döden ger Odel i ett tal om en

himmelen, på det att när det en gång omsider behagar denna och millioner andra verldars stora byggemästare att rifva det sköna azurs och gyllende hvalfvet, släcka dag och nattens ljus, skaka jorden, spränga dess grundvalar, häfva dess vatten högt mot skyarna, slå detta klotet på hvilket vi så mycket släpat och arbetat mitt för vår åsyn, kallade utu våra grifter, i kras och splitter och blåsa ut den sista och största *riksdagen*, vi då må få en god lön, som redlige arbetare och icke behöfva rädas den faseliga *commissionen* hvaräst Herrans vrede är *Actor* och hans rättfärdighet *Domare*.» (Nr 37, skrivet 1756, då en kommission var verksam med anledning av revolutionsförsöket.)

resa till underjorden, *Sant är wäl det* (nr 25). Han sammanträffar där med Sokrates och besöker en frimurareloge, där Salomo är ordförande mästare och andra stora män innehavare av övriga ämbeten. I egenskap av logens talman håller Sokrates en föreläsning om människans tillstånd i och efter döden. Odel refererar denna på följande sätt:

»Hwad hennes tankar i döden, sade han, angår, så äro de gerna ganska swaga eller ock inga. Hon qwäljes och pinas till dess hon af somnar, men upwaknandet der på, weta wi bäst som det undergådt, hwad det är besynnerligit. En siäl som i tiden måste rätta sig efter kroppens byggnad och beskaffenhet, befinner sig fri och ledig och tänker och wärkar med tusende gångor större kraft och styrka än förr, dock utan at ändra sitt förra sätt och sinne. Hon är i kroppen, som en, den der i mörkret sträfwar en swår wäg, letar efter ett och annat, somt finner hon somt intet, men så snart solen skiner, ser han på en gång, alt det han åstundadt se, wandrar fast starkare söker ingen ting; ty det förekommer honom strax och dömer efter döden om sin mörka wandring som om en dröm. Imedeltid gjör han ändoch samma som han förr gjordt. Har en menniska tilförene warit illsint, wredsam afwundsiuk och orolig, fast mer blifwer hon det efter döden, och det då med så mycken större plåga, som kroppens tyngd och andre omständigheter, det icke mera hindra. Har hon ock förut warit wälwillig, rättwis, glad, full af höge och ädle tankar och oförskräckt; tusende falt mera blifwer hon det efter skilnaden från kroppen. Slutsatsen blef at den är lyckelig som jämt och altid i werlden bewarar ett godt samwete, rent för fläckar och band, den der undersätter försynens öga sine gjöremål, och tänker med en ren oskyldighet, mäter all sin önskan med rättwisans måttståck och ställer alt sitt företagande efter förnuftets wattenpass och har för resten ett godt hjerta och en Gudi undergifwen wilja. När en sådan dör så förädlas hans själ så obeskrifweligen i ett ögnablick, at han nalkas till sin natur och warelse, mycket nära det Gudomeliga wäsendet.»

Den föreställningsvärld, som finns i samtalen i de dödas rike, går här igen, och dess ursprung har jag på annat ställe sökt utreda (ovan s. 41 ff.). Här förknippas den emellertid med Odels nya religiösa och moraliska tankar. Man vore böjd att fatta det hela som ett skämt eller som en lek med saker, som ingen kan veta något om, då talet i övrigt är rätt fritt och skämtsamt, om inte samma sak återfunnes i ett annat sammanhang. I sin tidskrift *Den swenska Socrat* 1769 ägnar Odel hela ark 16 åt religionen. Inledningspartiet innehåller bl. a. följande rader:

»Atheister och Naturalister må argumentera och prata så mycket de willa och hinna, Hjertat och Förnuftet säga mig ändock, at det är en Gud til, och et Lif efter detta; At jag således bör lära känna denna

Guden och dyrka Honom, samt se mig före, hurudant mit Lif efter detta må blifwa; och det så mycket warsammare, som jag intet wet om någon ytterligare ändring uti mit efter döden infallande tilstand någonsin existerar.»

Detta är samma sak som i Sokrates' tal, och här kan det inte vara annat än allvar. Odel tycks verkligen tro, att människan i det andra livet har samma egenskaper, som hon har, när hon lämnar jordelivet. Hur angeläget måste det då inte bli att här på jorden sträva efter fullkomlighet, efter dygd! I belysning av dessa uttalanden får också Odels intresse för dödsrikesbesök en helt annan vikt och betydelse. Han följer inte bara ett litterärt mod, utan han tillfredsställer även sina eskatologiska intressen. Det är också, såsom förut sagts, tydligt, att döden och dess problem särskilt intresserar Odel (ovan s. 29).

Vissa punkter i Odels åskådning kunna vi få närmare kännedom om i andra tal. Hit höra gudsföreställningen och tankarna om förhållandet mellan Gud och människor. Gud har i Odels skrifter många namn: skaparen, allmakten, gudomligheten, evigheten, renheten, den allsmäktiga kärleken och visheten, den eviga klarheten, det allseende ögat o. s. v., alltefter den egenskap som i sammanhanget är av betydelse. En systematiskt upplagd framställning av läran om Gud ger oss Odel endast på ett ställe, i *Tal om gudomlighet* (nr 26), i sin klarhet och tidstypiskhet något av det intressantaste, som flutit ur hans penna. Att en utskrift av detta tal finns också bland Scheffers papper, är anmärkningsvärt (se förteckningen över Odels skrifter).

Talet om gudomlighet börjar med en skapelseskildring. Gud roade sig med att skapa många världar, men vi kunna givetvis ha kunskap endast om var värld, jorden. Där skapade han till sist också människan, "tog .... till slut utav sig själv, giorde ett guddommeligit creatur" och satte henne över allt annat skapat. Därefter följer en redogörelse för Guds egenskaper.

Enligt Odel har Gud fyra egenskaper, som han besitter i "fullkommelighet, från evighet och till evighet och av sig sjelv", nämligen *kunskap*, *sanning*, *kärlek* och *nit*. "Genom sin kundskap har [han] skapat all ting, genom sin kundskap och sanning underhåller han allting, genom sin kundskap sanning och kärlek förbarmar han sig över all ting och genom sin kundskap sanning kärlek och nit regerar han all ting".

Guds kunskap är oinskränkt, "han vet huru all ting hänger tillhopa ..., förstår huru det skall hjelpas och det hindras". Genom och jämte denna kunskap har Gud en oförvanskling sanning. "Hans ögon äro underrättade om alt och hans rena hjerta tål ingen lögn och förställning. Ingen ande kan högre förtörna honom än den der tror sig om att bedraga honom. Ingen synd kan

eller vara oförskämdare och ingen skamlöshet straffar han eller hårdare". Guds kärlek är "ett himla-band som håller Gud och människa, människa och människa, människa och djur, djur och djur, djur och element i det behageligaste förtroende tillsamman".[3] Kärleken är starkare än kunskapen och sanningen, och den gör, att Gud vill förbarma sig. "Derutinnan består hans högsta frögd, derutinnan är han som allra mäst Gud." Men när människan utnyttjar Guds kärlek till övermatt, följer "ett förskräckeligit nit, hvilket vägledt av kundskapen, drivit av sanningen, lämnat av kärleken och brinnande och förskräckeligit av sig sjelvt, kastar över ända, störter och ängslar, dräper och dödar."

Mellan Gud och människa råder emellertid en fullständig parallellism. Visserligen adrog sig människan en fatal förändring "genom en ännu högre likhets astundande med sitt obegripeliga original", men genom Guds barmhärtighet blev Guds avbild "så vida hjelpt, att han ändoch kunde nagorlunda föreställa den han borde och tjena till heders". Den verkliga dygden består just i att söka bevara "det präcktiga arbetet" människan "för vidare fläckar och orenligheter, vara omtänkt att flytta det alt närmare och närmare uppåt sin tilärnada högd och använda de från den eviga klarheten utspringande nadestralar alt bättre och bättre till dess förgudande". Människan har fått samma egenskaper som Gud har, dock "efter behageligit matt, ty han gjorde sin liknelse men intet sin jämnlike". Dessa egenskaper skall människan uppodla men också samtidigt ödmjuka sig för deras givare. Utföres nu detta på rätt sätt, kan människan "liksom förgudas och blir, näst Gud sjelv, den lycksaligaste varelse av alt hvad varelse heter".

Människan besitter alltså liksom Gud kunskap, sanning, kärlek och nit. I dessa egenskaper bör hon tillväxa för att närma sig fullkomningen. För kunskapens förvärvande finns det dock många hinder, men "ett hurtigt huvud" övervinner svårigheterna, märker dageligen nagot, lägger på sinnet, gör sina slut och förvarar dem noga. Går år i från år vidare, får insigt i allehanda, gör val, tänker säkert, vinner erfarenhet och stadgas. Man ser Guds underliga vägar, människornas besynnerliga sinnen, naturens märkvärdiga krafter, vetenskapernas nyttiga nögen och tusende sakers konstiga sammanhang. Sådant kallar jag *Kunskap.*» Är man i besittning av sådan kunskap, är man, menar Odel tydligen, en upplyst människa. En sadan människa förfäras intet hvar gang hon hotas, ty hon vet att den trugar ofta mäst som är svagast; hon avskräckes intet hvar gang hon hindras, ty hon besinnar att ingen svårighet är oövervinnerlig; hon befattar sig intet med omögeligheter, ty hon har sig bekant hvilka

[3] I Brokindsmanuskriptet är formuleringen något ändrad: »... menniskor och djur, djur och element och hela naturen i det behageligaste förtroende tillsamman.»

de äro; hon yves intet i lyckan ty hon vet hvad avund och arghet kunna uträtta; hon förtvivlar intet i motgången, ty hon har sedt och ser dageligen så många förändringar; hon ledes alldrig i ensamhet, ty hon har så mycket vackert och artigt att tänka på».

Enbart kunskapen leder dock ej till sinnesro. Sanningen måste också odlas. »Hon gör ett hjerta så dygdigt och gott, ty som man intet vill dölja något hvad man gör, så gör man ock intet annat än det man med heder kan låta se. Hon föder av sig en sådan ljuvlig sinnesro och ett så gladlynt samvete, så att man intet är mägtig att bedrövas i de svåraste förfölgelser.»

"Kundskapen roar förnuftet, sanningen fägnar samvetet, men kärleken gläder på ett obeskriveligit sätt det ömmaste och alt hvad som kallas hjerta både på gud och menniskor." Kärleken är »en viss blödighet och en särdeles ömhet och välvilja», som gör människan »känslolös vid de svåraste förfölgelser och vänlig under den hårdaste åtgärd. Som försonar henne vid minsta ärkänsla och ställer henne uti en ljuvlig rådlöshet vid ringaste återkärlek och önskad tillgivenhet.»

Men liksom Guds tålamod kan ta slut, så kan också människans göra det. Då störtar hon i »nit och vrede den som störtas bör och räddar den som räddning förtjenar».

Följer människan detta program, är hon lycklig och har sinnesro.

När Odel år 1742 i bröllopsdikten till Holmberg skildrade skapelsen, syndafallet, återlösningen och människans förhållande till Gud, gjorde han detta i herrnhutisk anda. Han förklarade, att nådatiden var inne och att människorna därför kunde vara glada. Vi ha också sett, huru Odels religiösa sånger vittna om att han sökt den avgörande religiösa upplevelsen men icke nått den. I gravskriften över Silander 1746 är stämningen mörk, och den hoppfullhet, som fanns i Sions Sånger, saknas helt. Människorna indelas här i tre grupper. De två första grupperna utgöras av de onda, de som med en kall min trampa »Guds nåd under fötterna», och de frälsta, vilka »gifva sig helldre honom, som gifvit sig dem, honom nämligen, som efter lofven kom i verlden, föddes i fattigdom, lefde i föracht och dog i jämmer blott för det fördömda slägtets skull och dess återställning på fri fot». Till den tredje gruppen höra till slut de, »som lefva stilla, gjöra väl, älska dygden och ährna sig åt himmelen men hafva dock något oafgjort med Herran, innan hamnandet blifver otvifvelacktigt». Till den sista gruppen räknade sig nog Odel. Dygden hjälper alltså inte, det framgår av detta. Kravet på frälsning är oeftergivligt. Ännu 1746 står detta klart för Odel.

I talen från 1750-talet befinna vi oss i en annan värld. Där talas aldrig om Kristus, försoning och frälsning. Där är det sista stadiet i nådens ordning alldeles obehövligt. Livet är ändå trygghet och glädje, och livet skall levas. Njut medan du är ung! Grubbla inte på saker, som ingen kan begripa! Sök inte fånga det omöjliga! Älska, sjung och drick, men håll måttan![4] Detta är den lära, som predikas i frimurartalen. Du är ett led i ett slutet system, inom vilket du kan arbeta dig upp till ett högre stadium, och det kan du göra *själv!* Ditt mål är dygden, och du behöver inte tvivla på att du är perfektibel! Dina tankar kanske inte överensstämma med det vedertagna och påbjudna, men det behöver du inte bekymra dig över! En förnuftig människa tar hänsyn till omständigheterna även med avseende på religionen och gudaläran:

»Han [lämnar] den religion i hvilken han är född sitt rum och värde, men övergiver honom icke uppenbarligen, utan dess större orsaker. Han håller sig till Gud och Guds ord med et ömt och undergivit hjerta, väl vetande att det eviga ljusets och rena himmelska sanningens kännedom är den enda saliggörande lära och grunden till all beständig sinnes ro, all sanskyldig dygd och lyckelig levnad. Även så långt avskild från ett blindt och oförvägit atheisterie, som en veklig och fjollig superstition tänker han rent och rätt och handlar oskyldigt och fermt, så att hvar enda hans sinnes rörelse är en charme för den eviga Skaparen hvilken med ett besynnerligit nöge känner uti honom igän sin egen noblesse och höghet. Hans stora och såta förtroende med den alsmäktiga kärleken och visheten lärer honom att sätta ett så rätt och måttadt värde på all ting att han vet huru livet skall nyttjas och döden förachtas, ja leva och dö är honom på ett förnuftigt och högt sätt så indifferant, att det är fafängt nånsin skräma honom med faror och hotelser eller locka honom med smicker och löften, från det som Gud och natur, dygd och samvete förklarat i hans inre för rätt och tillbörligt.» (nr 24).

På sätt och vis kan man säga, att Odel trots allt blev frälst. »Gud och kungen ha vi på vår sida», säger han i ett av sina tal (nr 32). Han har anammat upplysningens evangelium. Denna omvälvning i hans föreställningsvärld måste ha börjat redan före den utländska resan, därom vittna de lyriska dikterna från 1748, men säkert har utlandsresan blivit den verkligt avgörande faktorn. Tyvärr ha vi inga källor, som kunna upplysa oss om de närmare omständigheterna vid denna viktiga förändring. Gissningar kan man givetvis uttala, men det båtar föga. Under sådana förhållanden finns det bara en väg att gå, om man närmare vill belysa Odels åskådning och placera honom i tidens kultur. Den vägen skulle

[4] Dessa tankar framträda flerstädes, se särskilt nr 32 och nr 24!

vara att söka härleda tankarna till deras ursprung. När man med denna avsikt i någon mån har orienterat sig i upplysningslitteraturen, förefaller det, som om den vägen också vore omöjlig, ty man tycker sig känna igen allting överallt. Detta måste betyda, att Odels tankar sällan ha en speciell karaktär, att de utgöra allmängods, som han stöpt i sin egen form. En direkt källundersökning är under sådana förhållanden lönlös och opåkallad. Bättre är då att med hjälp av vad vi veta om Odel söka följa de tankeströmningar han måste ha mött i undervisning, umgänge och läsning. Som hjälpmedel ha vi då biografiska fakta och ett enda dokument, en förteckning över hans boksamling.[5]

* * *

Under några år omkring 1740 studerade Anders Odel vid Uppsala universitet. Det är troligt, att han från början var teolog. I den herrnhutarkrets, där vi finna honom, voro de flesta också teologer. Just omkring 1740 slog den wolffska filosofien igenom i Uppsala.[6] Det vore fullkomligt otänkbart, att en allmänintresserad student som Odel skulle ha kunnat undga att sätta sig in i denna filosofi och deltaga i de strider, som fördes kring den. Wolffianismens allmänna betydelse kan överhuvudtaget svårligen överskattas. Redan Linderholm[7] framhävde just rörelsens avgörande verkan på den allmänna bildningen jämsides och i samband

[5] Bokförteckningen finnes i StStA, Biographica. Den avtryckes här som Bilaga II.

En bokförteckning är givetvis en vansklig källa, när det gäller en persons beläsenhet. Man kan observera, att i Odels samling ett flertal böcker äro sådana, som trycktes första gången en bit in på 1750-talet eller senare. Böcker från tidigare år kan han ha haft i senare upplagor eller köpt gamla. Av en tillfällighet veta vi t. ex., att hans upplaga av »De l'esprit des loix» var tryckt 1759 (Carlander, Svenska bibliotek och exlibris 2: 506). Det är vidare anmärkningsvärt, att inga böcker, som höra till Odels ungdom, finnas med. Så t. ex. saknas herrnhutisk litteratur fullkomligt. Inför dessa fakta erinrar man sig, att eldsvådor förr i världen voro betydligt vanligare än nu. Dessutom lånade man säkert böcker på den tiden också. I Odels boksamling saknas Rousseau helt och hållet och Voltaire så gott som helt — Dictionnaire philosophique utgör undantag samt ett svåridentifierat drama. Dock nämner Odel t. ex. Henriaden på ett sådant sätt, att han måste ha läst den.

Med beaktande av alla osäkra faktorer ger dock en bokförteckning utom vissa bestämda konkreta kontaktpunkter också en fingervisning om en persons intressen. I fallet Odel motsvarar förteckningen utmärkt den bild, som hans författarskap efter 1750 ger. En statistik visar, att böcker i moral och politik-ekonomi förekomma talrikast, 22 arbeten av varje sort. Historia kommer därnäst med 16 arbeten, medan ingen annan avdelning kommer över 6 verk. Den egentliga skönlitteraturen är t. ex. företrädd endast av Dalins Argus och Svenska friheten och en engelsk robinsonad i tysk översättning.

[6] Dellner har en klar framställning av wolffianismens segertåg samt även anvisningar om litteratur. För genombrottet i Uppsala se särskilt ss. 39 och 45.

[7] Linderholm, Sven Rosén, s. 152.

med inflytandet på teologien. Allt fortfarande bortser man för mycket från detta faktum. Schück anser t. ex., att den wolffianska universitetslärdomen i Uppsala stått i motsats till tidens bildning och icke haft någon större betydelse men framhäver i stället Rydelius' inflytande.[8] Utan att förringa den senares betydelse, måste man dock hävda, att wolffianismens roll som vägröjare för deism och radikalare åskådningar har varit underskattad. Den är emellertid inte så lätt att bevisa som t. ex. det franskå inflytandet hos kretsar, för vilka källmaterial är lätt tillgängligt. Åtminstone ett par generationer studenter måste grundligt ha insupit den wolffska andan, framför allt i form av naturlig teologi, och detta faktum måste innebära, att den bildade medelklassen i andligt avseende omformas.

Strävan efter reda, system, schematisering är synnerligen påfallande hos Wolff.[9] Hans utgångspunkt är erfarenheten. Sensationerna bearbetas därpå av förstandet, så att man får insikt i sakernas sammanhang. Sedan kan man inrätta sin livsförsel efter detta. Ur den riktiga insikten skapas de förnuftiga böjelserna, och följaktligen är viljandet och handlandet avhängigt av intellektets utveckling. Själens odödlighet och Guds existens kunna bevisas.

Det yttersta världsändamålet är enligt Wolff uppenbarandet av de gudomliga fullkomligheterna eller Guds ära. Det råder ingen motsättning mellan uppenbarelsetron och den naturliga teologien, d. v. s. den religiösa kunskap, som vårt förnuft kan ge. En sådan uppfattning leder mycket lätt till att uppenbarelsen helt skjutes åt sidan.

Wolffs moralprincip är fullkomning, perfectio, och den innebär alla mänskliga förmögenheters allsidiga utveckling enligt deras natur. Strävan efter perfectio för mot lycksalighet. En förnuftig handling överensstämmer med naturlagen, och då denna är en gudomlig lag, även med Guds vilja. Hindras människan i sin strävan efter fullkomning, har hon rätt att använda tvång.

Kontentan av sitt system levererar Wolff på ett ställe i följande ordalag: »Ich habe gefunden, dass eben diejenigen Handlungen, wodurch eine Vollkommenheit nicht nur in dem Wandel eines Menschen, sondern des gantzen menschlichen Geschlechtes zusammen erreichet wird, keine andere als diese sind, wodurch die Vollkommenheit unserer Seele und unseres Leibes, wie auch unsere äusserlichen Zustandes befördert wird, und keine andere als diese, welche an sich gut seyn, ja keine andere als diese die das einige Mittel sind, wodurch die Glückseeligkeit des mensch-

[8] Schück—Warburg, a.a. 3: 187.

[9] Denna sammanfattning av Wolffs tankar grundar sig huvudsakligen på Dellners arbete.

lichen Geschlechtes sich befördern lässet».[10] Det ligger triumf i Wolffs ord. De vises sten är funnen. Och tänk så enkelt! Utan avstående av denna världens goda och utan själskval kan jag arbeta på mitt och allas bästa. Det enskilda och det allmänna intresset stå inte i någon motsats till varandra.

I samband med wolffianismens inflytande blir omkring 1740 den naturliga teologien på modet i Sverige. Inte mindre än tre svenskspråkiga populära framställningar av detta ämne se dagen vid den tiden.[11] Den naturliga teologien var intet nytt[12], men den kom att få en mycket stor användning just vid denna tid, för kyrkan som försvarsmedel mot angrepp och för de bildade på kristen grund som räddningen för den personliga tron. Den naturliga teologien var en väg, herrnhutismen en annan.

Några citat ur Krygers arbete skola visa, att den naturliga teologien måste ha haft betydelse för Odel liksom för hela hans samtid. Guds avsikter med människans skapelse äro hans fullkomligheters uppenbarande och människans lycksalighet (3: 154). Hans fullkomligheter uppenbaras i människan och i hela skapelsen (3: 149). Människans sanna lycksalighet består i sinnets beständiga ro och förnöjelse (3: 155). Denna ro kommer genom nåd, men samtidigt kan man själv arbeta sig fram mot den genom att utöva dygd. Nåden kommer då lätt i skymundan. Dygden är enligt Kryger »et stadigt bemödande, at altid åstunda det sanskylldiga goda och hata det onda, samt i följe deraf tänka och göra likmätigt Skaparens ändamål med människan» (3: 61). Dygden har till föremål alla plikter som den naturliga lagen föreskriver, plikter mot Gud, mot en själv, mot andra. Härav flyta alla övriga dygder (3: 62), gudsfruktan, måttlighet, flit, tålamod, trohet, givmildhet etc. Kan människan utöva dessa dygder, närmar hon sig lycksaligheten. Efter ett sådant resonemang har man litet svårt att förstå uppenbarelsens nödvändighet. Åtminstone borde det vara lätt att tappa bort denna del, som den naturliga teologien inte alls sysslade med. Så skedde också i praktiken. Kristus hör inte till den naturliga teologien, och korset blev en symbol utan verklig innebörd. Förnuftet visar i stället vägen: »Förnuft är then själens egenskap, som förstår, urskiljer, förknippar alla begripeliga sanningar, som skiljer sanning ifrån lögn, ondt ifrån godt, sannolikt ifrån möjelighet, och therigenom sätter wiljan i thet stånd, at kunna emottaga the medel, som lända till et förnuftigt creaturs sanskylldiga lycksalighet» (1: 158).

Det vore inte svårt att ur denna och andra framställningar

---

[10] Vernünfftige Gedancken von der Menschen Thun und Lassen, Vorrede zu der andern Auflage.

[11] Högström, Förnuftiga tanckar om Gud, Hallman, Den naturliga lagen, Kryger, Naturlig theologie.

[12] Nilsson, Fru Nordenflychts religiösa diktning, s. 4 f.

ytterligare anföra citat, som skulle visa, att Odel måste placeras på denna linje. Men det torde vara onödigt. I stället vända vi oss till en författare, som ligger på den wolffianska linjen och som framträder som direkt moralist. I Odels bibliotek funnos nämligen flera böcker av den beryktade mångskrivaren J. H. S. Formey, en person på sätt och vis i Gjörwells stil.[13] Ordet beryktad passar verkligen på Formey, ty han har blivit ganska illa behandlad av eftervärlden, i den mån han inte helt blivit bortglömd.[14] Han var en då för tiden mycket känd medlem av Fredrik II:s akademi. Han skrev ålltid på franska, och detta torde vara en av orsakerna till att han så ofta förbigås, ty han är inte riktigt tysk och inte riktigt fransman. Kort och gott, han är en verkligt internationell företeelse. Visst var han en epigon, en popularisator, men hans betydelse måste ha varit stor, och han har drag, som inte sakna intresse. Bl. a. följer han livligt och vaket med tidens kulturella diskussion, och hans skrifter överflöda av anspelningar på aktuella ting, som den nutida läsaren endast i enstaka fall kan förstå.

Den uppsats i Formeys skrifter, som här intresserar oss mest, bär titeln *Système du vrai bonheur*.[15] I företalet meddelar Formey, att det här är fråga om en översättning av ett tyskt original, men författaren nämner han inte. Den anonyma skriften hette *Betrachtung über die Bestimmung des Menschen* och kom ut 1748. Dess författare var den protestantiske prästen J. J. Spalding. Formeys översättning trycktes redan 1750, och även en annan fransk översättning såg inom kort dagen. Två svenska översättningar av Spaldings skrift utkommo under Odels livstid, den första t. o. m. samma år som Odel höll sitt tal om gudomlighet.[16] Spalding var Shaftesburyöversättare och uppbygglig författare och synes ha haft en viss betydelse i tysk bildningshistoria.[17]

---

[13] Odel ägde av Formey Le Philosophe Chrétien, 1—3, 1753—55, Le Philosophe Payen ou Pensées de Pline; Avec un Commentaire littéraire et Moral, 1—3, 1759, Mélanges Philosophiques, 1—2, 1754 samt Les avantages de la vieillesse, 1759. Den sista har icke varit mig tillgänglig. En del av uppsatserna i Mélanges voro förut tryckta.

[14] Harnack, Geschichte der Kgl. preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1: 447 ff., Bartholmèss, Histoire philosophique de l'Academie de Prusse 1: 361 ff., Sayous, Le dix-huitième siècle à l'étranger 2: 272 ff., 318 ff. Bibliografi i Meusel, Lexikon 3: 409 ff.

[15] Mélanges 2: 39 ff.

[16] Tankar Om Lycka, Stockholm 1753, övers. av Gabriel Silander, samt Försök, Til Svar uppå den Frågan: Hvarföre är Människan kommen i Verlden?, en översättning, som utfördes av den produktive hattskribenten Wadenstjerna (om dessa skrifter se Tidningar om Lärda saker, I, 1768—69, s. 55). Den första skriften är en översättning från Formeys version, den andra följer annan fransk upplaga. Gabriel Silander har jag icke lyckats identifiera.

[17] Om Spalding se Horst Stephans inledning till nytrycket av Bestimmung des Menschen samt Aner, Die Theologie der Lessingzeit, s. 79 f.

Inledningsvis konstateras i *Système du vrai bonheur,* att dygden är människans enda mål. Men dygden fordrar rätta motiv, d. v. s. »sa propre perfection, l'affection sincère pour les autres hommes, l'amour dominant de l'Etre suprême» (s. 44). Man skall följa naturen, men det gäller då en annan natur än den, som lättfärdiga skribenter tala om, ty »La Nature est cette Voix intérieure de la Raison, qui nous appelle à la recherche de la Vérité et à l'amour de la Vertu» (s. 45).

Härefter går Spalding till att framställa sitt system för lyckans uppnående. Människan ser omkring sig många sätt att leva praktiseras, och hon kan välja mellan dem. Hon måste då undersöka, varför hon finns till och på vilket sätt hon bäst skall utnyttja sin tillvaro. Rikedom, ära och njutning ge inte lycka, och för långt drivna få de svåra följder. Men man skall nyttja livets möjligheter, fast med måtta. Då flyter livet fram som en lugn bäck genom en äng prydd med blommor (s. 57). I längden kan dock människan inte nöja sig med detta, ty det ger inte utlopp åt alla hennes själs krafter. Sin kroppsliga hälsa måste människan också sköta. Hon går emellertid vidare och upptäcker då sina andliga krafter. Genom att odla dem, minne, intelligens etc., känner hon, att hennes lyckomöjligheter ökas (s. 59). Men hon strävar dock fortfarande endast för sin egen lycka. Snart upptäcker hon emellertid andra människor och märker, att hon reagerar inför det felaktiga och att hon njuter av att hjälpa och ställa till rätta. Följaktligen måste hos henne finnas en naturlig känsla för vissa idéer: »du Bien et de l'Ordre en général» (s. 61). Hon kan skilja mellan fult och vackert och rätt och orätt. Hon har drift mot »la Beauté, l'Harmonie, la Perfection» (s. 62). Dessa känslor äro lika väsentliga i hennes natur som egenkärlekens, och de ge större lycka. »Je ne renoncerai point à la recherche des choses qui me sont agréables, ou utiles: mais cette recherche ne sera jamais la seule dont je m'occuperai, je n'y ferai point consister le but de ma destination, et le principe de ma perfection». (s. 65)

Människan skall vara nöjd med sin plats, ty hon kan inte rubba naturens ordning, och den som står högre har sin plats med rätta. Fulländning och lycka når människan genom att respektera verkligheten och undertrycka egoismen. Hon når då själslig jämvikt och kan betrakta de vardagliga obehagligheterna som obetydliga i jämförelse med allt det underbara i naturen: rymden, stjärnorna, jorden. Då känner hon sig som ett led i en »Beauté universelle» (s. 71), ett led som inte bryter av mot det hela. Men genom detta ledes hon till idén om »L'être des êtres» (s. 72), »l'Original de toutes ces perfections, la Beauté par excellence, la Source prémière et universelle de l'Ordre». »Il y a donc un Principe, duquel toutes les parties de la Nature tiennent leurs rapports, et leur harmonie. Ce Principe est donc une Intelligence, qui préside

à tout, qui dispose et dirige tous les Evènements: c'est un Esprit, qui par l'efficace incompréhensible de sa Volonté donne l'existence, la durée, la force et toutes les perfections aux Etres, dont l'Univers est composé». (s. 72)

Författaren övergår så till en vid denna tid mycket vanlig typ av kosmiska utblickar, men han utför sin tanke på ett icke så vanligt sätt. »Ma petitesse me saisit d'épouvante, quand je la compare à l'immensité de la Nature, mais cette épouvante redouble, lorsque je pense à l'infinité de Dieu. Ce Tourbillon solaire est un grain de sable. Cette Terre est un Atome de poussière, un point. Et moi, sur cette Terre, que suis-je? (s. 73). Denna förkrosselse förbyts dock i stolthet, när människan upptäcker, att hon är nödvändig i det stora sammanhanget och att hon har den stora fördelen framför den övriga skapelsen, att hon känner till det system, till vilket hon hör, och att hon kan utvidga denna kunskap. Hennes mål är att komma så långt som möjligt på den vägen: Je ne m'arrêterai point que je n'aie puisé la Beauté jusques dans sa prémière source. Là se trouvera, et peut uniquement se trouver, le repos de mon Ame. Là toutes ses Facultés auront atteint leur dévelopement, tous ses désirs auront obtenu leur rassassiement. Inondée de la Lumière divine, absorbée dans la religieuse adoration des Perfections suprêmes, elle verra s'évanouïr tous les autres objets, elle oubliera ces objets, et s'oubliera elle-même» (s. 74).

Visst kan man undra över oordningen i världen. Men den tid kommer, da oredan upphör och allt uppgår i den fulländade harmonien (s. 80). För döden rädas blott »les Ames vulgaires» (s. 86). Den upplyste vet, att det bara är kroppen som dör, men att det är själen som är det verkliga jaget, och att den här på jorden bara har sin barndom.

I uppsatsen *Essai sur la Perfection*[18] fastslår Formey, att människan är den enda varelse, som själv kan sträva efter fulländning, ty hon har fri vilja. Att inse detta är oerhört viktigt, det är »l'abrégé de la Loi naturelle et de la Loi révélée», ty både vår nuvarande och tillkommande lycka är till sin grad beroende av den grad av fulländning vi lyckas uppnå (s. 98). Fulländningen definieras här som »une suite constante d'actions libres, qui s'accordant toutes entre elles et avec les actions naturelles et nécessaires, aillent de concert au même but, et procurent à notre âme et à notre corps l'exercise le plus complet de leurs facultés» (s. 107). Formey försöker här också ivrigt övertyga sina läsare om att den kristna religionen är nödvändig. Mellan den filosofiska och den kristna dygden tycks det dock vara endast en gradskillnad, kristendomen drar mycket kraftigare åt rätt håll. För övrigt är den kristna religionen, rätt förstådd och rätt utlagd,

[18] Mélanges, 2: 93 ff.

ingenting annat än »le parfait rétablissement de la Loi naturelle» (s. 135).

I en annan essä bemöter Formey dem som hävda, att tron på de eviga straffen motsäger Guds godhet. Gud älskar ordningen, sin skapelseplan. »La Sagesse cherche des moyens pour ramener les Hommes à l'Ordre, la Bonté donne à ces moyens toute l'efficace dont ils sont susceptibles, afin de sauver le plus d'Etres qu'il est possible. Mais comme Dieu a résolu de ne point donner atteinte à la liberté, lorsque tous ces moyens ont échoué, la Justice entre dans ses droits, elle punit le coupable.»[19] Det finns också, menar Formey, obotliga skurkar, som väl äro värda evigt straff. Han hänvisar f. ö. till bibeln, och han kan så säga, att både förnuft och uppenbarelse bekräfta de eviga straffen.

Liksom Wolff menar Formey, att han har funnit livsgåtans lösning: »... tout Chrétien qui s'est soigneusement instruit des vérités et des devoirs de la Religion, est également assuré, toutes les fois qu'il agit pour la gloire de Dieu, d'avancer son propre bonheur, et toutes les fois qu'il fait quelque chose en vue de son salut, de contribuer par-là à la gloire de Dieu. C'est là la clé de toute la Religion.»[20] Sin åskådning benämner Formey själv »piété éclairée», och han bestämmer den så, att »toute piété, qui s'occupe de l'idée de sacrifices, dont Dieu retire un avantage séparé du nôtre, n'est pas éclairée».[21]

Naturligtvis finns i Formeys predikningar i *Le philosophe Chrétien* Kristus och hans lära mera företrädd än i de uppsatser, som här behandlats. Formey var ju präst. Han förklarar själv, att han i sina åsikter helt överensstämmer med Spalding, vilken räknas som en av de första och bästa representanterna för den egentliga upplysningsteologien i Tyskland.[22] Denna definieras av Stephan som en lära, vilken »den abflauenden Strömungen des Pietismus und Wolffianismus ihre zeitgemässen Motive entlehnte, sie mit englischen und arminianischen Einwirkungen verband und so zu einem Bollwerk gegen die Wogen der naturalistischen Aufklärung umwandelte».[23] Stephan torde mena samma tyska upplysning, som Dilthey har karakteriserat såsom utmärkande för Fredrik II:s akademi. Diltheys ord präglas av hans eget bestämda ställningstagande till förmån för denna åskådning men kunna dock lämpligen citeras här, eftersom Formey och även Odel kunna rymmas inom ramen:

---

[19] Mélanges 2: 223.

[20] Le philosophe Chrétien 1: XXII f.

[21] A. a. 1. XXIII.

[22] Se Horst Stephans inledning till nytrycket av »Bestimmung des Menschen», samt Aner, Die Theologie der Lessingzeit, s. 79 f.

[23] A.a., s. 8.

»Diese Aufklärung zuerst ging von den Dogmen des Christenthums zurück auf die unvergängliche Weltanschauung, in der seine Wurzeln liegen. Die Persönlichkeit der Gottheit, deren Idee sich seit den Propheten Israels entwickelt und mit dem Fortgang der Gesittung immer mildere Züge angenommen hatte, bis sie in den Gleichnissen Christi den erhabensten, sanftesten Ausdruck fand; die Verantwortlichkeit des Menschen als gegründet auf das Gewissen und die moralische Freiheit, nach welcher er der sittlichen Anlage in seiner Brust zu folgen vermag; die Würde der menschlichen Natur, die in diesen sittlichen Tiefen wurzelt; die Unsterblichkeit, deren der Mensch, so er das Gute will, gewiss sein darf; endlich das Reich Gottes als Ausdruck der Solidarität des Guten, Heiligen, Seligen in der Welt und der Sicherheit seines Sieges in fortschreitender Entwickelung.»[24]

Dessa mäns arbete var enligt Dilthey att lösgöra denna tro från dogmerna om treenigheten, arvsynden etc.

Referatet av Spaldings och Formeys åskådning har gjorts så utförligt därför, att det är uppenbart, att Odel delvis står dem mycket nära. I många fall äro likheterna så stora, att man kan ifragasätta direkt beroende, även om det kan vara svårt att belägga ordagranna överensstämmelser.

Som redan förut påpekats deltog Formey ivrigt i den allmänna kulturdebatten. Han stod där på den konservativa sidan. Genom hans författarskap föres läsaren direkt in i den stora kulturstrid, som Mornet har kallat »la lutte décisive».[25] Han anser nämligen, att den avgörande kampen i upplysningens utveckling i Frankrike börjar 1748 med Montesquieus *De l'esprit des Loix*. Det är heller ingen tvekan om att den närmaste tiden efter detta år är en mycket upprörd tid. Just dessa år vistades Odel i Paris, och det finns all anledning att tro, att han följde med och under denna tid valde sin plats. Mahända är det nu han gör sin bekantskap med Formey. I det sammanhanget kan man ju också erinra om att han vistades sex månader i Berlin år 1750.

I viss mån kan man avläsa detta intresse i Odels boksamling. Påfallande är ju, att både Voltaire och Rousseau saknas.[26] Montesquieu är emellertid företrädd av sina tre kända arbeten, och vi finna också några andra av intresse, som väckte uppseende om-

[24] W. Dilthey, Die deutsche Aufklärung im Staat und in der Akademie Friedrich's der Grossen, s. 35.

[25] Mornet, Les origines intellectuelles de la révolution française, s. 69.

[26] I Odels bokförteckning finns ett nummer, som kallas »Tragedie par Voltaire et Crébillon». Det är inte lätt att veta, vad detta kan ha varit. Troligen gäller det något arbete från Crébillonstriden 1749 och 1750, mähända någon av tragedierna Semiramis eller Orestes. Om denna strid se Henri Lion, Les tragédies et les théories dramatiques de Voltaire, s. 170 ff.

kring 1750. Det gäller Toussaints *Les Moeurs,* Madame de Puisieux' *Les Caractères* och La Beaumelles *Mes pensées.*

Att Odel noga har studerat Montesquieu är bevisligt. Han ägde Dalins översättning (1755) av *Considerations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence,* och han översatte i ett nummer av *Den nya Swenska Argus* troglodytsagan ur *Lettres persanes.* Han åberopar vidare Montesquieu flera gånger i sina skrifter från 60-talet, dock icke utan kritik. Allt tyder emellertid på att intresset för Montesquieu mera hör till hans politiska tid under 1760-talet. Det förefaller, som om den store relativisten mera skulle ha kunnat tilltala Odel, när dennes optimism börjar blekna. Den vanliga naturliga religionen kan han dock finna även hos Montesquieu, men den är helt underordnad statliga och sociala hänsyn. Varje läsare måste känna, att författaren till De l'ésprit des Loix ställer sig avvisande inför de religiösa problemen.

Att Rousseau inte kan ha spelat någon roll för Odel är lätt att förstå, ty Odel trodde inte på någon återgång till ett naturtillstånd, och han var inte sentimental. Han nämner *La nouvelle Heloïse* en gång (i nr 55, ms 1) — med förakt. Inte heller Voltaire torde Odel nämnvärt ha uppskattat. Man föreställer sig helst, att Odel inte tyckte om när bockfoten stack fram och inte heller gillade hånleendet och de lätt sadistiska djärvheterna. När han en gång klagar över att den unge tjänstemannen inte lär sig mycket, förmodar han, att om han studerar något, så är det närmast »Voltaire och Rousseau, på hvilkas qvickhet och i flere mål fahrlige tänkesätt han intet äger nog styrka att skilja» (nr 63). Det är ingen Voltairebeundrare, som fäller de orden. Han anser också, att Dalins *Svenska friheten* vida överträffar *Henriaden.*[27] Emellertid kunde han givetvis även hos Voltaire finna de tankar, som bilda upplysningens grund. Denne ansluter sig ju officiellt till den konservativa upplysningen, till de bekanta tankar »an denen sich das fromme 18. Jahrhundert erbaute: von dem allgütigen, liebevoll vorsehenden und vorwaltenden Vatergott, von den Menschen, die Brüder sind als Geschöpfe und Kinder dieses Gottes, von der Tugend, von der Unsterblichkeit».[28] Och Voltaire förkunnar också tron på en gud, som är »Belohner des Guten, Bestrafer des Bösen, Verzeiher der leichten Fehler».[29] Masson har f. ö. i ett mycket instruktivt kapitel visat, hur både Rousseau och hans angripare och för övrigt hela tidens litterära värld äro indränkta med den upplysta religion, som vi i en skiftning redan studerat t. ex. hos Formey.[30] Tonen och sättet att tala variera emellertid, och det torde i detta fall vara tonfallet, som avslöjar den talandes verkliga

[27] Plato om Swerige, 1764, s. 11.
[28] Sakmann, Voltaires Geistesart und Gedankenwelt, s. 200.
[29] Sakmann, a.a., s. 191.
[30] Masson, La religion de J. J. Rousseau 1: 272 ff.

tankar. Om Voltaire och Odel säga samma sak, så är det därför inte säkert att de mena detsamma. Visserligen kan man någon gång finna uttalanden av Odel, som ha en för honom ovanlig, hånfull ton, men sadant utgör undantag och inte regel. I ett tal, där frimurarnas nyinrättade barnhus är i hans tankar, säger han t. ex. om frimurarnas frihet:

»Tänk att det vi villa det göra vi, men vi villa ock intet annat än det som är rätt och förnuftigt. Gud och kungen ha vi på vår sida och det är lustigt att se huru vi lika som föda de fattiga värnlösa barnen på nytt mitt för prästernas näsa, hvilka tro helt säkert att de måtte wara oägta emedan vi sällan kunna giva dem besked på hvad stund av dygnet de äro födde, hvad barnmorskan hette, om fadern var liten eller stor, blond eller brun och om det är döpt av en präst med eller utan skägg ... Vi åldras utan att det märkes på oss, ty vi sörga intet och när Gud så behagar så dö vi utan att fråga oss vägen till evigheten av consistorium» (nr 32).

Här är det prästväldet som hånas på ett sätt, som närmar sig den voltairska andan. Givetvis kan inte Odel ha varit oberörd av denna anda, men verklig betydelse för hans författarskap har den inte haft, eftersom den inte passar för hans naivt entusiastiska sinne.

I Odels bibliotek är Madame de Puisieux' *Les Caractères* den mest radikala.[31] Den innehåller visserligen reformidéer, som också påträffas hos Odel, men de äro allmängods. Hon är skeptisk, pessimistisk, frän och allmänt mycket avancerad.[32] Av vida större intresse är Toussaints *Les Moeurs*, som väckte stort uppseende och tvang sin författare till landsflykt. Boken kan sägas vara en kåserande och moraliserande framställning av den naturliga teologien, och grundtankarna äro de vanliga. Denna författare är dock betydligt radikalare än Formey, i det han helt lösgör religionen från uppenbarelsen. Den senare nämns inte ens, och han gör inte någon ansats till att bereda kristendomen plats i sitt system. »Toussaint donnait une forme précise», säger Mornet, à cette morale du bonheur laïque et humanitaire qu'on ne trouvait chez les autres que timidement, par allusions ou par fragments».[33] Många av Toussaints formuleringar erinra dock om Odels tal. Liksom Odel värderar Toussaint den yttre kulten endast socialt, ty den inre kulten är det enda som intresserar Gud. »Et quant au culte extérieur dans lequel il (le Sage) est né, s'il est compatible avec les principes de la Religion naturelle, il doit se

[31] Radikal är också en annan bok, Memoirs du Comte de Bonneval 1—2, London 1737, men den torde böra räknas till den galanta litteraturen och saknar intresse i detta sammanhang.

[32] Madame de Puisieux var också nära lierad med Diderot.

[33] Mornet, a.a., s. 75.

faire une loi de n'y jamais donner atteinte, ni en le troublant, ni en l'abjurant» (s. 65 f.). Om Odels syn erinrar också Toussaints lära om »les passions». Dessa äro nödvändiga och goda men måste ledas av förnuftet (s. 39 ff.). Stora likheter finnas också i fråga om behandlingen av kärlek, äktenskap, straff och andra av upplysningsmoralisterna behandlade ämnen. Toussaint tror dock knappast på de eviga straffen eller på någon helvete.

Samtidens teologer ansågo, att Les Moeurs var en farlig bok. Formey hävdade uppenbarelsen och evangeliet gentemot dess författare[34], och en samtida svensk teolog hänförde den t. o. m. till »Fritänkares Skrifter mot den Christna Religionen», trots att han också hade mycket beröm för framställningssättet.[35] Både Cherel och Mornet anse, att Toussaint var mycket radikal: Il ne croit qu'à la raison», säger den senare.[36] Alldeles klart är, att han är mycket mera avancerad än Odel, men det hindrar inte, att denne kan ha haft en del att hämta i Les Moeurs, även om det som vanligt är svårt att exakt påvisa.

Till slut några ord om La Beaumelles *Mes Pensées*.[37] Denna bok trycktes första gången 1751. Dess författare var en något äventyrlig person, som ett par år vistades i Danmark. Han var frimurare, vilket dock inte särskilt märks i denna hans bok. Den är en aforismsamling av mycket blandat värde. I detaljer beträffande politik, äktenskap etc. känner man igen likartade allmänna upplysningstankar som hos Odel. I religiöst avseende torde La Beaumelle stå på samma linje som Formey.[38]

Att denna populära franska upplysningslitteratur varit av betydelse för Odel vill jag icke förneka. Dock får man det bestämda intrycket, att tonen och andan här är en helt annan än den, som möter oss i Odels tal. Odel är icke fransk till sin läggning, därtill är han för troskyldig och för tung till sin andliga art. Och alla dessa fransmän, som här nämnts, sakna den som enfaldig ofta betecknade idealism, som fanns hos en sådan man som Ramsay (se nedan). Den hade Odel i hög grad, och den är något ytterst väsentligt i den konservativa och populära upplysningen.

När man vill överblicka den andliga miljö, i vilken Odel kan ha rört sig under de första trettiofem åren av sitt liv, kan man inte förbigå de moraliska tidskrifterna. Genom dessa sprids i olika schatteringar den åskådning, som vi kalla upplysning. Redan i

[34] Monod, De Pascal à Chateaubriand, s. 309.
[35] Alnander, Anwisning Til Et Utwaldt Theologiskt Bibliothek 7: 119 ff.
[36] Mornet, a.a., s. 75, Cherel, De Télémaque à Candide, s. 217 f.
[37] Se Jul. Clausen, Franske literater i København på Fredrik den femtes tid.
[38] Monod, a.a., s. 340—344.

Spectator finner man den nya inställningen till religionen. En tysk forskare har karakteriserat Addisons etik som en i kristlig anda korrigerad stoicism.[39] »Addisons Standort ist die Vernunft, seine Blickrichtung die Glückseligheit», säger samme författare, som jag här följer. Förnuftets första fordran är dygd, och dygd innebär passionernas tämjande genom förnuftet. Dygd är också rättvisa, goda gärningar, godhet och munterhet, tro och fromhet. »Die Frömmigkeit, die von Weltschöpfer her als wärmender Strom unserem Herzen zufliesst, ist ein Stück Natur und der Vernunft Untertan. Entzieht sie sich ihr, dann éntartet sie zum ungesunden Enthusiasmus der Sekten oder zum Aberglauben der römischen Kirche». Addisons varma och kultiverade anda kunde givetvis inte leva kvar i det oändliga antal efterbildningar, som lästes runt om i det protestantiska Europa, men grundinställningen torde ständigt vara densamma.[40] Vi ha intet direkt bevis för att Odel har känt till Spectator, men det skulle vara egendomligt, om den varit honom obekant. Dock ligger Addison på en mera konservativ linje.

Inom den nordiska litteraturen kan man hänföra bl. a. Holberg till denna grupp. Odel ägde Holbergs hjälte- och hjältinnehistorier samt *Moralske tanker*, de förra på tyska och de senare på franska — karakteristiskt nog. Särskilt i Moralske tanker får man en tydlig bild av Holbergs livssyn. Liksom Addison står han på den naturliga religionens sida i sin praktiska morallära, även om han i stort sett teoretiskt håller fast vid det gamla dogmsystemet.[41] Han är vidare en ivrig förkämpe för tolerans, och samhällshänsyn spela en mycket stor roll även på det religiösa området.[42] Påtagligt är emellertid, att Holbergs optimism är mycket betingad[43], och det förefaller som om den äldre Odel borde ha funnit sig bättre till rätta i hans skrifter än 1750-talets ordenspredikant. Holberg är kritisk[44], den unge Odel entusiastisk. Holbergscitat äro också rätt vanliga i Odels skrifter från 60-talet.

Som redan Warburg antytt[45], ha Holberg och Dalin en mycket likartad inställning till upplysningsrörelsen. Att Odel kände Dalins skrifter utan och innan kan ingen tvivla på. Och dock torde Dalin i fråga om den religiösa inställningen inte ha varit av

---

[39] Keller-Fehr, Die englische Literatur von der Renaissance bis zur Aufklärung, s. 200 f. Jfr The Cambridge history of English literature 9: 62 f. och Masson, a.a. 1: 258 f.

[40] Se t. ex. Böhm, Sokrates im achtzehnten Jahrhundert, s. 119 f.

[41] Selmer, Ludvig Holbergs stilling i det 18de aarhundredes religiöse aandsliv, särskilt ss. 103 och 171. Petersen-Andersen, Illustreret dansk litteraturhistorie 2: 149.

[42] Jansen, Holberg som epigrammatiker og essayist 2: 176.

[43] Selmer, a.a., s. 91 f.

[44] Jansen, a.a., 2: 242 ff.

[45] Warburg, Olof Dalin, s. 103.

någon betydelse för Odel. I *Argus* står Dalin klart på upplysningens grund, och han hävdar där förnuft, tolerans, individuell frihet begränsad av statshänsyn. Likaså anfaller han skenheliga präster och tar avstånd från alla ytterlighetsriktningar. Dalin har dock alltid uppenbarelsen, synden och Kristus med, och han är ibland påfallande ortodox. Men visst finns det hos honom tvetydiga uttalanden, och man har allmänt antagit, att Dalin var radikalare än han tordes visa. Säkerligen har Lamm också rätt, när han anser, att Dalin icke var en religiös natur.[46] Kanske just därför står han — åtminstone i skrifterna före 1750 — kvar på den officiella trons grund. Som Lamm vidare har framhävt, går han inte heller i andra avseenden in på de nya linjerna.[47] I vårt fall är det ganska upplysande att se, huru Dalin i det bekanta verskriget med Cederhielm[48] ställer sig i motsats till en standpunkt, som vi i det föregående flera gånger träffat på. Cederhielm ställer upp den tesen, att egennyttan är grund till de i den naturliga lagen utstakade plikterna mot Gud och nästan. Det måste då vara dygdigt att handla därefter, och insåge man i allmänhet detta, så skulle alla vara tillfreds. Även i min egennytta följer jag förnuftet, d. v. s. Guds lag, och ju mera jag älskar mig själv, dess mera älskar jag Gud. Cederhielm uttrycker sig tillspetsat, men uppenbarligen står han pa samma linje som Wolff och Formey: Guds och människans intresse och vinst sammanfalla alltid — givetvis om man underförstår, att det gäller den upplysta människan. Dalin kan inte gå med på detta. Det innebär en stor överskattning av människan. Enligt Dalin går plikten mot Gud före plikten mot nästan och plikten mot nästan före plikten mot en själv. Enligt Cederhielm äro dessa tre ett. Tydligt är ju, att Dalins resonemang förutsätter uppoffring, och man erinrar sig då Formeys definition på »piété éclairée» (ovan s. 224), inom vilken Dalins uppfattning inte skulle rymmas. Men Odels ståndpunkt går bra in under det begreppet.

Det ovan anförda visar, att en genomgång av de kretsar och författare, som Odel känt till, på det hela taget blir en översikt av den populära moraliserande litteraturen i Tyskland och Frankrike. Det finns ingen anledning att antaga, att Odel gått till rörelsens engelska ursprungsförfattare direkt. Filosofiska intressen hade han inte. Vad han sökte var inte teori utan en praktiskt användbar lära. En sådan får man t. ex. genom en religiös omvändelse. Frälst i korsets tecken blev Odel inte. Hans ståndpunkt i 50-talstalen liknar dock till en viss grad den frälstes. Den är

[46] Lamm, Olof Dalin, s. 245. Om Dalins religiositet se Warburg, Olof Dalin, s. 97 ff, 306 och Lamm, a.a., 137 ff, 245 f., 401, 446.

[47] Lamm, a.a., s. 446.

[48] Dalin, Witterhets-arbeten 3: 7: 427 ff. Cederhielms uppfattning är densamma, som framträder i den stora encyklopedien (Hubert, Les Sciences sociales dans l'Encyclopédie, s. 184).

en entusiastisk tro, där rum för tvekan inte finns. Måhända beror detta på att Odel blev frimurare. Men det kan också tänkas, att denna övertygelse förde honom in i frimurarnas brödraskap. Enligt uppgift blev han nämligen inte frimurare förrän efter hemkomsten från sin utrikes resa. Det finns emellertid all anledning att närmare ta kännedom om den miljö, i vilken Odel nu kom att röra sig.

Frimureriets allmänna betydelse har i Frankrike diskuterats huvudsakligen i sitt samband med franska revolutionen. Denna fråga är knappast avgjord.[49] Även om under detta meningsutbyte frimureriets betydelse inom upplysningsrörelsen i allmänhet berörts, så har denna speciella fråga dock kommit i skymundan. Liksom i vårt land har rörelsens ockulta och mera uppseendeväckande utslag fått bortskymma viktigare fakta. Redan Hettner framhävde starkt frimureriets viktiga insats i 1700-talets kultur, och han fastslog även, att denna rörelse var nära förbunden med deismen: »Der Deismus macht im Freimaurerthum den Versuch, sich zur sinnlich anschaulichen Religion zu gestalten und als solche sich über die ganze Erde zu verbreiten.»[50] Hans uppfattning har sedan ofta upprepats och varierats men också blivit motsagd.[51] Ett försök att närmare fastställa frimureriets betydelse har gjorts av B. Faÿ. Även han tar ställning till frågan om sambandet med revolutionen och har på den punkten inte fått stå oemotsagd. I vad som rör den tid, som vi här syssla med, synas hans synpunkter dock så väl grundade, att ett referat av framställningen kan tas till utgångspunkt för ett följande försök att skildra Odels frimurarmiljö.[52]

Om Hazard i sitt stora arbete om de nya tankarnas genombrott vid sekelskiftet 1700[53] har skildrat de intellektuella pioniärerna huvudsakligen, så vill Faÿ följa något som man skulle kunna kalla det andra skiktets andliga utveckling, i det han anknyter vid den tidpunkt, där Hazard slutar. Faÿ menar också, att de stora författarna fått för stor plats i 1700-talets idéhistoria, en synpunkt som förvisso är beaktansvärd, när det gäller att förstå de omvälvningar, som försiggingo vid nästa sekelskifte.

Efter Ludvig XIV:s död uppstår i Frankrike enligt Faÿ en »révolte des grands seigneurs», som är riktad mot den absolutis-

[49] Norstedts världshistoria 11: 16.

[50] Hettner, Literaturgeschichte 1: 214.

[51] Lamm gör sig i Upplysningstidens romantik 2: 5 till tolk för en Hettners motsatt uppfattning. Nyare frimurarhistoriker gå liksom Faÿ på Hettners linje.

[52] B. Faÿ, La franc-maçonnerie et la révolution intellectuelle du XVIIIe siècle.

[53] P. Hazard, La crise de la conscience européenne.

tiska tonen inom stats- och kyrkoliv. Arbeten av t. ex. Hamilton och Boulainvilliers göra dessa idéer populära inom den engelska aristokratien och bereda mark för »la grande croisade du XVIIIe siècle», frimureriet. Frimureriets framträdande bör också ses mot bakgrund av det sedliga förfallet i England och deismens insteg hos aristokratien där. En reaktion mot förfallet uppstår inom Newtons krets, och ur denna framgår idén att utnyttja de döende frimurarlogerna. Den drivande kraften härvidlag var Newtons vän och popularisator, prästen J. Th. Desaguliers. Ur de konstitutioner och den apokryfiska historia, som då fastslogos, kan man först och främst utläsa, att Kristus inte spelar någon roll, och vidare att attityden är rationalistisk och praktisk. Där finns omsorg »du progrès mental et matériel à l'exclusion du progrès dogmatique et moral» (s. 111). De gamla ordensreglerna anknöto till den uppenbarade religionen, men, fortsätter Faÿ, »la nouvelle maçonnerie s'établit au contraire comme un cadre plus vaste que toutes les religions révélées, et comme une institution supérieure qui travaillera à l'unité mentale et sociale de l'humanité là où les religions diverses ont échoué. Elle prend la suite du catholicisme, du christianisme de la Réforme et elle se déclare catholique à un degré parfait. Le seul lien moral qu'elle accepte et qu'elle impose en même temps est 'la religion naturelle et universelle'. . . . celle que Desaguliers trouvait dans la philosophie de sir Isaac Newton. . . . . Elle ne veut plus défendre ni la révélation, ni les dogmes, ni la foi. Sa conviction est scientifique, sa moralité sociale. Plus d'opposition entre le monde terrestre et le monde surnaturel; la piété n'est plus que la compréhension judicieuse du réel. Au lieu d'une religion spirituelle, elle propose une religion intellectuelle» (s. 113). Denna rörelse är därför också fientlig mot envälde och katolicism. Så skapas nu en ny aristokrati, som består av både lärda och adelsmän. Faÿ är särskilt angelägen att betona grandseigneurernas betydelse för frimureriets rykte och utbredning, en synpunkt som för Sveriges del bör understrykas.

Denna grundkaraktär behöll frimureriet på det hela taget under åren 1720—1750. Faÿ menar, att en historiker är skyldig att för denna tid beakta, om en person är praktiserande frimurare. Under denna period utbredes nu genom frimurarna i Frankrike »des idées anglaises libérales, parlamentaire et déistes» (s. 283). Och på så sätt skapas encyklopediens publik.

Vi veta bestämt, att det svenska frimureriet kommit från Frankrike, och det måste då ha präglats av den anda, som här framställts.[54] Redan den allra första fullmakten för en svensk att

[54] Bergqvist, S:t Johanneslogen den nordiska första, s. 42 ff. För det svenska frimureriets äldre historia finns det utom detta arbete ytterligare en tillförlitlig framställning, nämligen en artikelserie av W. Lindberg, Från

grunda loger i Sverige – den härstammar från 1730-talet — åtföljdes av regler, som uppenbarligen äro just de, som förekomma i de engelska konstitutionerna.[55] Man kan också tryggt antaga, att svenskarna rört sig i samma banor som fransmännen.

Det är inte lätt att få ett grepp om den världsåskådning, som frimurarna vid denna tid företrädde. Huvuddragen känner man nog, som vi ha sett, men vill man komma djupare, bli källorna glesa. Man får också tänka sig, att åskadningen med populariseringen blev ganska flytande och obestämd, och att litet av varje kunde rymmas inom ramen. För Sveriges del utgöra väl Odels tal vår första källa, en källa som utnyttjats varken av frimurare eller andra. För att erhalla jämförelsematerial till Odels tal ska vi emellertid söka närmare orientera oss i det franska frimureriets anda, i den mån källorna tillåta det.

Först och främst hade man accepterat det viktigaste i de Andersonska konstitutionerna av 1723.[56] Enligt deras första paragraf är en frimurare förpliktad »d'obéir à la loi morale; et, s'il entend bien l'art, il ne sera jamais un athée stupide ni un libertin sans religion.» Förr i världen voro frimurarna tvungna att bekänna sitt lands eller sin nations religion, »mais aujourd'hui, laissait à eux-mêmes leur opinions particulières, on trouve plus à propos de les obliger seulement à suivre la religion sur laquelle tous les hommes sont d'accord. Elle consiste à êtres bons, sincères, modestes et gens d'honneur, par quelque dénomination ou croyance particulière qu'on puisse être distingué; d'où il s'ensuit que la maçonnerie est le centre de l'union, et le moyen de concilier une sincère amitié parmi des personnes qui n'auraint jamais pu sans cela se rendre familières entre elles».[57]

I de statuter, som Scheffer skaffade till Sverige, hade orden om den religion, »i vilken alla överensstämma», ersatts med den bestämmelsen, att alla skulle vara kristna.[58] Av ett yttrande av Odel att döma stod man dock friare än så. Han säger nämligen i ett av sina tal, att frimuraren »aldrig inlater sig i religions och etats hat, utan estimerar ett dygdigt hjerta hvar han finner det, man ma vid dess födelse hava anropat Gud eller Maria, Niclas eller Mahomet» (nr 18).

Ordens arkiv och bibliotek (Meddelanden från Svenska Frimurare orden, årg. 10—12, 1937—39). I denna sista visas, att det svenska frimureriet, då det på allvar satte i gång 1752 hade direkt förbindelse med frimureriet i Strassburg. Huruvida detta i någon mån avvek från övrigt franskt frimureri, har jag icke kunnat konstatera, men det förefaller icke sannolikt.

[55] Bergqvist, a.a., s. 56 f. I denna framställning finns det ingen anledning att behandla det senare frimureri i Sverige, som utgår från Eckleff och som har en annan karaktär än det som Odel representerar (Lamm, Upplysningstidens romantik 2: 16 ff.). Odel står helt främmande för den Eckleffska andan. Han behandlar t. ex. ordenslegenden ganska ironiskt.

[56] Martin, Manuel d'historie de la franc-maçonnerie francaise, s. 15.

[57] Citerat efter Fay, a.a., s. 276.

[58] Bergqvist, a.a., s. 56 f.

En lika vidsträckt tolerans återfinner man i det berömda frimuraretal, som år 1737 författades av Fénelonlärjungen och författaren till *Les Voyages de Cyrus* A-M. Ramsay. Detta tal, som synes ha varit avsett att stämma den franska regeringen till frimureriets förman, har enligt samstämmiga vittnesbörd varit av mycket stor betydelse och måste sägas vara synnerligen välskrivet.[59] Ramsay fastslår först frimureriets fyra huvudpunkter, »l'humanité, la morale pure, le secret inviolable et le goût des beaux arts». Att de lagar, som Lykurgos, Solon och andra stora lagstiftare skrivit, inte kunnat omfatta hela världen, beror enligt Ramsay på att de icke haft filantropien till grund. »L'amour de la Patrie mal entendu et poussé à l'excès détruisoit souvent, dans ces Républiques guerrières, l'amour et l'humanité en général. Les Hommes ne sont pas distinguez essentiellement par la différence des Langues qu'ils parlent, des habits qu'ils portent, des pays qu'ils occupent, ni des dignitez dont ils sont revêtus. Le Monde entier n'est qu'une grande République, dont chaque Nation est une famille et chaque Particulier un Enfant. C'est pour faire revivre et répandre ces essentielles maximes prises dans la nature de l'Homme que nôtre Société fut d'abord établie.» Liksom konstitutionerna betonar ju här Ramsay den naturliga lagen, men vältaligare och mera vittfamnande. Fortsättningen utgör ett av de mest välformulerade uttrycken för 1700-talsuniversalismen: »Nous voulons réunir tous les Hommes d'un esprit éclairé, de moeurs douces et d'un humeur agréable, non seulement par l'amour des Beaux Arts, mais encore plus par les grands principes de vertu, de science et de religion, où l'interêt de la Confraternité devient celui du Genre humain entier, où toutes les Nations peuvent puiser des connoissances solides, et où les Sujets de tous les Roïaumes peuvent apprendre à se chérir mutuellement, sans renoncer à leur Patrie». Detta ideal finner Ramsay förverkligat hos korstågsriddarna och deras efterföljare.

Ordens moraliska mål är att »former des Hommes et des hommes aimables, de bons Citoïens, de bons Sujets». Genom de

[59] Citat och referat efter La Tierce, Histoire, obligations et statuts de la tres vénérable confraternité des Francs-maçons, s. 127 ff. En uttömmande behandling av detta tal finner man i Lantoine, Histoire de la franc-maçonnerie française. Le rite écossais ancien et accepté, s. 17 ff. Referat finnas f. ö. också i t. ex. Starcke, Frimureriet, s. 53 ff. och i Martin, a.a., s. 28 ff. Jfr Lamm, Upplysningstidens romantik 2: 8 f.! Utförligt om Ramsay i Cherels arbete Fénélon au XVIIIe siècle en France och i samme författares biografi över Ramsay.

Ramsay framlägger sina toleransidéer dels i sin Télémaqueimitation och dels i en denna vidfogad religionshistorisk avhandling. Odel nämner 1767 i sin tidskrift Den nya swenska Argus Ramsays roman, som åtnjöt stor popularitet. Dalin synes ha sammanträffat med Ramsay under sitt parisbesök 1740 (Warburg, Dalin, s. 270 f.), och Ramsay umgicks hos Tessin i Paris 1741 (Büsching, Beyträge zu der Lebensgeschichte denkwürdiger Personen 2: 136).

tre graderna förklaras för frimuraren de moraliska, heroiska och kristna dygderna, »de sorte que nôtre institut renferme toute la Philosophie des sentimens et toute la Théologie du coeur». Den sällskapliga samvaron har emellertid även sin plats inom orden, men den är oskyldig till sin karaktär: »on en a proscrit l'irreligion et le libertinage, l'incrédulité et la débauche.» Ungefär samma tanke ville väl den frimuraresångare uttrycka, som skrev den dikt, där man återfinner följande rader:

L'indulgente nature
Unit dans un Maçon,
Le charmant Epicure,
Et le divin Platon.[60]

Ordenshemligheterna äro enligt Ramsay till för att bröderna skola kunna känna igen varandra, var de än träffas. Att de ha kunnat bevaras, är ett bevis på att broderskapets idé verkligen har makt över sinnena.

I samband med kärleken till konster och vetenskaper utvecklar Ramsay tanken på en väldig encyklopedi, där allt vetande skall samlas. Han fortsätter: »Cet Ouvrage augmentera dans chaque Siècle, selon l'augmentation des lumières, et il répandra par tout l'émulation, et le gôut des belles choses et des choses utiles.» [61] Här framträder således framstegstanken med all önskvärd tydlighet. Ramsay redogör därefter för ordens historia, något som det här inte finns anledning att behandla.

Man torde kunna ta för givet, att den anda, som präglar Ramsays tal, också präglade det äldsta frimureriet i Sverige. Det finns heller intet i Odels tal som motsäger ett sådant antagande. Vill man komma stämningen i dessa tal än närmare, kan man dessutom studera den nyss citerade samlingen frimurarvisor, som just omkr. 1750 utgick i många upplagor.[62] En dikt som *Moeurs des Francs-Maçons* kunde vara av Odel:

Ne point présumer de soi-même,
S'appuyer sur l'Etre suprême,
Ne former que d'utiles voeux,
Se contenter du nécessaire,
Ne se mêler que d'une affaire,
C'est le sûr moyen d'être heureux.

---

[60] Recueil de chansons de La Très-Vénérable confrairie des Francs-Maçons, s. 37.

[61] Om detta parti av Ramsays tal se Martin, a.a., s. 29 f.

[62] Samlingen torde liksom La Tierces förut nämnda arbete ha haft åtminstone halvofficiell karaktär. Olika upplagor se Wolfstieg, Bibliographie der freimaurerischen Literatur, nr 39697.

Les grands emplois sont dangereux:
Ne point révéler de mystére,
Tout entendre, mais peu parler,
Sentir son avantage, et ne point accabler
Celui sur qui nous avons la victoire,
Savoir céder aux grands, suporter ses égaux,
Mépriser l'orgueilleux, fut-il couvert de gloire,
Ne s'étonner de rien, soutenir tous les maux,
Quoique l'adversité nous blesse,
Sans nous troubler et sans ennui,
Bannir tout genre de paresse;
Et pour le dire enfin, la plus haute sagesse
Est en vivant pour Dieu, de mourir avec lui (s. 17).

Ramsays idealism kombinerad med den litet självbelåtna förnöjsamhetslära, som förkunnas i denna dikt, det är just den anda som finns i Odels tal. Den har han funnit inom frimureriet. Hos honom tillkommer sedan ett starkt intresse för att religiöst motivera denna lyckolära.

* *
*

Mot den bakgrund som här tecknats måste Odels askådning ses. Beröringspunkter finnas överallt, och jag har inte ansett det nödvändigt att påpeka sådana i varje särskilt fall. Odels tankevärld är i hög grad eklektisk. Ur filosofisk synpunkt är den ett exempel på den tankarnas upplösning och obestämdhet, som karakteriserar den populära upplysningsoptimismen.[63] »Der eklektische Charakter der ganzen Bewegung liess die verschiedenartigsten Pflanzen weitherzig nebeneinander wachsen und zur Geltung kommen, und ermöglichte dadurch mittelbar einen Neuansatz in der ganzen Geistesrichtung», säger Lempp.[64] Man kunde tillägga, att detta inte hindrar, att det praktiska programmet kan vara ganska bestämt. Förhållandet är särskilt pafallande i Tyskland, och just Formey och Spalding utgöra goda exempel till denna karakteristik. I Sverige är väl herrnhutaren Gjörwell det bästa exemplet. Denne förklarar också, att Formeys Philosophe Chrétien är en av hans »hufvudböcker».[65] Trots att han liksom Odel opponerade sig mot de radikalare sidorna inom upplysningen, öppnade han med samma vidhjärtenhet sina tidskrifter för så gott som vad som helst. Gjörwell är emellertid en obotlig sentimental optimist, medan Odels optimism sitter ganska osäkert, som jag strax skall visa.

[63] Lempp, Das Problem der Theodicee, s. 118 ff.
[64] Lempp. a.a., s. 121. Förhållandet gäller även Frankrike. Se Mornet, La pensée française au XVIIIe siècle, s. 214.
[65] Brev till Bælter 20/8 1759, KB Ep. G 8: 1.

Trots att Odels system förefaller ganska enhetligt och slutet, finner man också hos honom element, som bryta mot helheten. Som exempel kan man anföra det ovan citerade partiet om den förnöjda människans död (se s. 212). Där finner man ett rent barnsligt gudsförhallande, som kunde ha passat bra i Sions Sånger. Det finns också några bestämda föreställningar, som man gärna skulle önska, att man närmare kunde bestämma till ursprunget, men det visar sig vara mycket svårt.

Odel ger, som det i början av detta kapitel gjorda referatet visar, uttryck — om också icke genomfört — åt den tanken, att världen är ordnad som en trappa eller i terrasser, där allting finns på sin plats. Därför måste man vara nöjd med sin ställning, och det är farligt och farligt att försöka rubba ordningen[66], en föreställning, som kunde få till konsekvens en både social och politisk konservatism. Odel är heller inte främmande för en sådan utveckling, även om han inte direkt kom att omfatta fysiokraternas idéer (nedan s. 284). Denna lära har emellertid också sin andliga sida. Enligt Odel kan människan genom att fullkomna sig klättra uppför stegen och närma sig det gudomliga. Trots att denna tanke bör vara en fullkomligt naturlig konsekvens av läran om perfektibiliteten, synes den vara svår att belägga i utarbetad form. Detta förhallande visar, att man ännu drar sig för framstegstanken i konsekvent utarbetad form. Man kan här inte undgå att dra parallellen med gradsystemet inom frimureriet.

Nära samman med människans andliga gradpasserande hänger hos Odel föreställningarna om livet efter detta. Att finna en direkt motsvarighet till hans idéer på den punkten är svårt.[67] Detsamma gäller det parti, där kärleken säges sammanbinda allt skapat inbördes och med Gud (ovan s. 215). Kärleken blir där en kraft, som genomgår hela universum. Att denna tanke ligger på den platonska linjen är uppenbart. Vi ha i det föregående också sett (s. 222 f.), hur Spalding på ett ställe ger uttryck åt likartade panteistiskt färgade tanker — ett ställe där mästaren Shaftesburys poesi återklingar. Men liknande saker finnas också i äldre andaktslitteratur med mystiska inslag.[68] Spalding var också väl hemma i de engelska filosofernas skrifter. Odels ord om kärleken kunna möjligen ha ett liknande ursprung.

Just beträffande dessa två punkter i Odels föreställningsvärld kan man emellertid peka på en annan parallell, Swedenborg. Särskilt beträffande livet efter detta äro likheterna i vissa avseenden

---

[66] Om denna lära se Lempp, a.a., s. 122, 134.

[67] I Odels bibliotek fanns en bok om detta problem, Chr. E. Simonetti, Gedanken über die Lehren von der Unsterblichkeit und dem Schlafe der Seelen, 1—2, 1747—48 (Meusel a.a. 13: 180). Denna bok har jag icke haft tillgång till.

[68] Jfr. citat i Nilsson, Fru Nordenflychts religiösa diktning, s. 32.

påfallande, t. ex. när Odel skildrar Guds rike som en republik och när han förklarar, att nagon människans förbättring efter döden knappast kan tänkas.[69] Även orden om kärleken kan man finna paralleller till hos Svedenborg[70], och på ett ställe, i *Tal om Sveriges fordna styrkas förlorande*, använder Odel bilden om solen på ett nästan Svedenborgskt sätt.[71] Lamm har ju också påpekat elyséskildringarnas betydelse för Svedenborg.[72] Dock har man svårt att tro, att Odel är beroende av sin berömde samtida. Det är väl i stället så, att bådas föreställningsvärld utgör försök till förening av tre skilda linjer, den kristna, den platonska och den empiriskt-rationella. Odel och Svedenborg äro barn av samma tid och utgå från en likartad miljö. Odel vet med sig, att han rör sig utanför de officiella råmärkena. När Sokrates har berättat om livet efter detta, frågar han vad den jordiske talemannen tycker om hans tankar. Svaret blir: ». . . at gilla honom (tankan) aldeles, det törs jag intet för consistorium, så framt jag vill lefva och dö i mitt fädernesland» (nr 25, se ovan s. 213). Det är ju inte omöjligt, att Odels tankar ibland gått vägar, som han inte ens inom frimurarkretsen vill redogöra för.

* * *

I Odels religiösa författarskap under 1740-talet är syndamedvetandet alltid tillstädes. När det icke förunnades honom att uppleva korsets mysterium, blev världen mörk. Missmodet och syndakänslan följas åt. Synden är emellertid ingen realitet i den litteratur, som han i främmande land och efter hemkomsten studerar, och den är det inte heller i de kretsar, där han umgås. Genom att tillägna sig den upplysta fromheten, denna optimistiska, levnadsglada men bekväma lära, kan han åtminstone för en tid säga farväl åt sitt ortodoxa arv. Herrnhutismen var också en glad och verksam religion, och därför blev den för Odel och för många andra ett genomgångsstadium på vägen från karolinernas till gustavianernas religion.[73] Odel finner samtidigt sin uppgift i livet, och liksom syndakänslan försvinner också osäkerheten och känslan av misslyckande — för en tid. Därmed har Odel genomgått den process, som innebär upplysningens viktigaste kännetecken. Här ligger det stora brottet med det gamla. Fri från synd och skuld kan människan höja sitt huvud och *själv* sköta sin frälsning.[74] Detta är deismens viktigaste kännetecken. Därmed är också kristendomen övergiven. Det fanns all anledning för kyrkans män att ingripa. Företrädarna för denna idealistiska upp-

[69] Lamm, Svedenborg, s. 301.
[70] Lamm, a.a., s. 86.
[71] A.a., s. 74.
[72] A.a., s. 322.
[73] Jfr Pleijel i Svenska folket genom tiderna 6: 100 f.
[74] Jfr. G. Müller, Aufklärungszeitalter, s. 89.

lysningsåskådning försökte dock hålla förbindelsen med kristendomen kvar och erkände inte offentligt och knappast ens för sig själva, att de lämnat evangeliernas lära. De sökte komponera in Kristus i sitt system. Odel gör det också, och vi ska se, hur han försöker att lösa det olösliga problemet. Denna upplysta fromhet är ofta bemängd med panteistisk mystik som hos Rousseau och i någon mån hos Odel. Den står i bestämd motsättning till den radikalaste upplysningen, till ateism och materialism. En praktisk materialism utövas dock ofta av dessa materialismens motståndare. I umgänget mellan stater, konstaterar Odel på ett ställe, maste man tillämpa en annan moral än i umgänget mellan människor. Och han inte bara konstaterar detta inte okända faktum. Han accepterar det också. Men vid den tidpunkten är han redan långt från den lycksalighet, som under 1750-talets första år tycktes vara honom så nära.

En lära, sådan som den Odel framlägger i sina tal, vore icke möjlig i teorien, om icke luckor överhoppades eller svaga punkter undvekes. Så länge den visar sig praktiskt användbar, går det dock bra. Så länge den motsvarar livskänslan, d. v. s. så länge allt går väl. Mycket snart kommo emellertid motgångarna tillbaka för Odel. Han fick icke ägna sig åt den uppgift, för vilken han ansåg sig bäst lämpad, och hans existens hotades av de politiska omvälvningarna. Med 1760-talets ingång finna vi en ny ton hos honom, som gång efter annan blandar sin mollklang i de gamla durtongangarna. Oftast mynna hans funderingar ut i klagomål över tidens ondska i allmänhet och svenskarnas urartning i synnerhet. Till och med när han skall hälsa en nyfödd välkommen till världen, förs han in på det temat (nr 46). När han förut satiriserade missförhållanden och laster, var det i en känsla av att de upplysta dock behärskade situationen. Så är det inte nu. Alltmera sällan anslår han den lyckliga och skämtsamma ton, som finns i frimurartalen, och när han gör det, låter det ansträngt. Detta är en förändring, som vi i olika former kunna studera hos de flesta av tidens författare. Voltaires *Candide* brukar betecknas som nyckelverket här.

Redan av här förut gjorda citat har det framgått, att Odel i sina 1750-talsorationer bestämt skiljer på onda och goda människor.[75] Med sitt drastiska sätt att uttrycka sig kallar han de förra »till sinnet djävlar». Läsaren får ingen klarhet i detta viktiga problem. Gäller möjligheten till lycksalighet endast ett fåtal, eller finns den för alla, även om endast ett fåtal tar vara på den? Måste man tro

[75] Jfr. Wolff: »Verständige und vernünfftige Menschen brauchen keine weitere Verbindlichkeit als die natürliche: aber unverständige und unvernünfftige haben eine andere nöthig und die muss die knechtische Furcht für der Gewalt und Macht eines Oberen zurücke halten.» (Vern. Ged. von der Menschen Thun und Lassen, Vorrede zu der 2. Aufl.).

på predestination? Äro vissa människor obotligt onda? När Odel talar om »de förkjusta sinnen, de där leva som de kunna och dö som de hinna», vill man tro, att det endast är fråga om förslöade eller förvillade människor. En annan sort måste det väl dock vara fråga om, när han i samma mening nämner »de vanskapta själar, som sätta en viss heder och värde uti alt hvad som ryker opp från avgrunden och bedrövar himmelen» (nr 26). Man fäster sig här vid ordet *vanskapta*. Det måste här gälla de verkligt onda. Samma uppfattning synes framträda i ett annat tal från samma tid (nr 30), där han säger, att uppfostran inte kan göra »hjertats allerinnersta hvitt, när det av naturen är svart», d. v. s. genom uppfostran kan ett gott hjärtelag icke skapas. I samma tal får man också veta, att den som är född till att uträtta stora ting, ett stort hjärta, inte följer vanliga lagar: »Den borgerliga lagen är icke dess egenteliga rättesnöre, emedan den är skriven för sämre artade och mindre begripande sinnen, utan det har en langt högre och ädlare lag innom sig sjelvt, som uppväcker dess rörelser och driver dess gerningar, hvilken langt ifrån att vara den borgerliga emot, överträffar honom vida». Odel måste väl här avse den naturliga lagen, som ju också var Guds vilja och lag. Men finns den inte för alla? Tydligen inte. Även här sparar man skiljandet mellan de slöa, »mindre begripande», och de onda, »sämre artade». Det finns således enligt Odel tre kategorier av människor, de upplysta, de oupplysta och de onda. När Odel i samma tal förklarar, att den som har ett stort hjärta vill arbeta för att höja millioner människor ur mörker och vanmakt, så att de bli lycksaliga, så måste dessa millioner vara de oupplysta. Men de onda? Deras förstånd är det ofta inget fel på. Odel säger tydligt i samma tal, att ett skarpt begrepp och ett klyftigt vett ofta fallit på en svart själ och en ond vilja.

Även om man nu skulle antaga, att också den onda människan kunde förbättras, så är dock det ondas förekomst i världen ett problem. Hur ofta diskuterades inte denna grundsvårighet både före och efter Leibniz' teodicé![76] Problemet måste ha varit välbekant för Odel, men han intresserade sig tydligen inte så mycket för den högre teorien. En gång ställer han dock upp problemet och löser det också. Hans lösning är emellertid ej teoretisk utan religiös.

Man återfinner detta parti i *Tal om Ödet* (nr 27)[77]. Efter att ha räknat upp en rad historiska personer, som måste räknas till de onda, och efter att ha redogjort för deras hemska gärningar fortsätter Odel:

---

[76] Vid sin behandling av Holbergs ställning till teodicéproblemet ger Selmer, a.a., s. 125 ff. en klar och enkel översikt.

[77] Citerat efter Vf 168: 2. Skillnaderna mellan detta manuskript och manuskriptet i KB Vo 15, samt trycket i Tal, 1768, äro obetydliga.

»Hvad är det då, tänkte jag, för en Gud som tillåter alt detta? och hvar är hans rättfärdighet och magt? Nei han är intet till och ömkelig den som sådant tror. Nå förlorad då hvar stund som leves i renhet och ljus och lyckelig den som fran späda åren vandt sig att förachta både himmel och avgrund. Som lärdt att kliva och yvas, att störta och döda, som har mod och magt att låta blod flyta som vatten och kasta menniskors huvuden som snöbollar. Ty hvad är samvete? En svart blod. Hvad är dygd? En sminkad vanmagt. Hvad är sinnesro? Ett kuvande våld. Hvad är ära? Allas fasan. Hvad är döden? En sömn. Hvad är evigheten? Eñ prästlögn. Hvad är - - - Men i det samma såg jag fram för mig ett Gudommeligit öga, för hvilkets åsigt jag sigade ned till jorden av blygd och vanmagt, svetten droppade mig ur ansigtet och bloden kröp mig i adrorna av fruchtan och anger, ty omkring detta genomträngande ögat syntes på alla sidor en otalig hop hemliga syftemål, förbehaldna straff, jura talionis, dalda frälsningsmedel, vissa ögonblick, underliga vägar och obegripeliga slut. Jag böd åtskillige gånger till att stå upp, men föll åter neder, till dess en osynlig hand tog mig under skulldrorna, reste mig och höll mig att jag icke åter stupade. Jag knäppte mina händer över huvudet, ärkände Försynens vishet och tillsyn uti alt, från det största till det minsta. Jag darrade av fruchtan och var liksom utom mig av glädje och tillit. Jag såg att hvar enda menniska till hvart enda huvudhår var vårdad och achtad, och flöt deröver i tårar, och tror från den stund att intet ondt är som icke har sitt goda med sig och ingen händelse så olyckelig, som icke kan lycktas med löje och så vice versa.»

Huruvida man skall fatta dessa ord som en skildring av personlig gudsupplevelse är osäkert. Mot bakgrund av detta förstår man emellertid Odel, när han liknar den onda människan vid en gråsten och den goda vid en rik malm. Hanterar man dem på rätt sätt, så blir den senare »härlig» och den förra nyttig. Gud har således en mening med det onda i världen, men det ska vi inte grubbla på.

En tro på predestination måste dock bli följden av en dylik övertygelse, och Odel visar inte något medlidande med dem, som måste till helvetet.

Trots att Odel trodde, att det var en mening med det onda i världen, kunde han, som redan antytts, inte låta bli att ta intryck av det, när det drabbade honom själv. Han tycker, att det onda har för stor makt. Han klagar under 1760-talet upprepade ganger över hur galet det går till i världen. Och det beror på att människorna inte äro eniga och på att de inte frukta Gud. Tron på att det goda finns hos människorna vill han dock inte släppa. Ännu 1770 förklarar han, att inte bara människan utan hela naturen »har en viss medfödd art och förmögenhet uti sig at gjöra och frambringa det som är godt, vackert och stort». I syndafallet

begravdes emellertid denna goda art och förkvävdes nästan helt. Genom återlösningen ha vi dock fått förmaga att frambringa det goda, under den förutsättningen »at hwart och et ämne rakar sin behöriga lifgifvande, drifvande och uppmuntrande kraft».[78] I detta fall framställes kungen som den livgivande kraften. Här är det inte tal om några onda, men däremot om återlösningen.

Året innan detta skrevs ägnade Odel ett helt ark av sin tidskrift *Den swenska Socrat* åt religionen. Här är synpunkten ganska krass: »Ju enfaldigare och tydeligare en Religion är, ju tjenligare är han ock til sit ändemål, så i Werldslig som i Andelig måtto» (s. 121). Det världsliga ändamålet är att hålla samfundet samman. En stat bör därför välja den enklaste religionen, och om den redan fått en krånglig sådan, skaka av sig den eller ändra den. Efter sådana ord undrar man, hur det är med »tillägnelsen», för att använda ett uttryck ur nadens ordning. Men Odel vet, vilken religion man bör välja: »Ingen så i andelig som werslig måtto gagneligare Religion har någonsin warit eller kunnat wara så enfaldig och ren, som den war Nadige, fast genom Syndafallet förtörnade, Gud Sjelf predikade för de första Fäderna och Patriarcherna och Hans Ewige Son, eller Gudomeliga Kärleks Egenskap, war dyre Frälsare, före, under och efter Sit hardaste lidande, så tydeligen gaf Werlden tilkänna.»[79] Den lära, som här omtalas, är människokärlekens och den naturliga religionens. Kristus är här icke försonaren. Denna enkla lära har emellertid enligt Odel av den katolska kyrkan korrumperats i hög grad. Den lutherska har ännu kvar en del av den katolska kyrkans flärd. Onödiga helgdagar böra avskaffas — då vinner man arbetsdagar — och större krav böra ställas på nattvardsgästerna. Odels slutomdöme om religionen lyder så här: »Kort: Religionen bör wara Respectable och grave, alfwarsam och sträng, nitisk och ren, och då, men annars icke främjar han Guds Ära, Själarnas Salighet och Statens Bästa.»[80] Därefter följer i Odels framställning en utförlig motivering för tolerans, ty tolerans är också till statens bästa. Men givetvis är den begränsad så, att den katolska kyrkan inte inbegripes.

Det är tydligt, att i denna framställning samhällssynpunkten dominerar Odels syn på religionen. I viss mån var förhållandet detsamma 15 år tidigare. Men optimismen är borta och horisonten har mörknat: religionen skall vara sträng. Motiveringen för denna stränghet måste naturligtvis vara det tilltagande onda. Man måste få människorna att kämpa mot detta, och därför bör religionen vara sträng. Människorna kunna nämligen själva bestämma sin kurs genom att utnyttja de tillfällen, som försynen

[78] Tal om Sveriges fordna styrkas förlorande (nr 82).
[79] Den swenska Socrat, s. 122.
[80] Den swenska Socrat, s. 125.

ger. Odel säger dock inte, om försynen ger tillfällen at alla. »Och fast den dyra Försoningen, genom war Frälsares angest, blod och död, är den enda gällande orsaken til de lycksaligas glädje, så är dock tydeligit, at alle, til flere ar komne och således från Dops-Förbundet i synden återfallne, men sedermera genom den förekommande och dragande Naden å nyo til rätta förde, aldrig hunnit til detta sälla tilstånd, om de sig icke draga låtit och et sådant lycksaligt tilfälle under Nadenes tid warsammeligen i akt tagit.»[81] Här verkar Odel fullkomligt renlärig. Hans politiska åskådning maste ha bidragit till den mörkare syn, som han nu har. Även politiskt maste strängheten vara större. Som vi skola se hyllar han ett slags upplyst envälde, och den upplysta despotismen torde väl kunna karakteriseras som resultatet av ett möte mellan en optimism av Odels art och erfarenheten av den onda verkligheten. Det behövs makt mot vissa element, och människorna kunna ej sköta sig själva. Detta är kontentan i Odels nya syn.

Men pessimismen kunde ocksa gripa Odel sa djupt, att han misströstade. Så skedde, när hans förhoppningar om det godas seger genom den unge kungen, syntes bli grusade. Och då glömmer han helt att söka tröst i religionen och skriver en broschyr i sann Swiftsk anda, där dualismen ohöljt träder fram. Denna skrift från 1771 ligger bland hans manuskript och har rubriken *Kort, men Nyttig Afhandling Om Den Grufvelige Hund-Turken, Hvilken med sin List och Grymhet Nu åter mer än vanligt Begynt att Bry och Bekymra Christenheten* (nr 95). Med för Odel högst ovanlig bitter humor utnyttjar han här åter ett uppslag från den folkliga föreställningsvärlden, för vilken ju den skarpa motsatsen mellan ont och gott är sa naturlig. I en inledning vänder han sig först till läsaren, som han kallar »Min Christen», med den förmodan, att denne kunde tro, att allt det onda i världen komme av sig självt eller att »det gofvos medmänniskor af så elacke hjertan och kynnen, som upspunno sa mycken oreda, valdsamhet, jämmer och vedermöda på jordene och i samhällena». Sa är det emellertid inte. Det är i stället sa, att allt ont anställes av hundturkar, förklädda till människor. Hundturkarnas släkte är ett resultat av den onde Lokes ansträngningar att skada mänskligheten. Han skaffade den första hundturken till världen genom kopulation av en hund och ett skogsrå. Sedan utföres allt ont i världen av hundturkar. Deras antal växer i takt med människornas, och det är nästan omöjligt att hindra deras verksamhet. De sakna det, som människan trots sina fel har, »et mänskeligit hjerta, et samvete, ehuru stundom safvande och et sundt förnuft, som kan upplysas». Följaktligen biter på dem endast våld och makt. Med historiska exempel visar Odel sedan deras härjningar.

[81] Den swenska Socrat, s. 185.

Denna märkliga skrift var troligen avsedd att vara ett anfall på mössorna vid 1771 års riksdag, men den blev något mycket mer. Den blev ett förtvivlat utbrott från en människa, som haft praktisk erfarenhet av det onda och som förgäves brottats med att lösa det ondas problem.

Såsom av den föregående framställningen kan utläsas, har Odels åskådning under årens lopp betydligt förändrats. Under 1760-talet höra vi ingenting om det slutna system, inom vilket den upplysta människan ofelbart måste kunna avancera mot lycksaligheten. Inför verklighetens tryck bröts detta system sönder, och optimismen försvann. Och dock finnas vissa grundidéer kvar, som Odel kunde skriva under lika väl 1753 som 1770. Det visar ytterligare en sak, som vi förut väl känna, nämligen hur rymligt upplysningens slott är. Där kunde ju både Voltaire, Montesquieu och Rousseau, både Creutz, Odel och Gjörwell bo. Säkert kunde Odel även 1770 stå för de ord, som han nedskrev någon gång på 1750-talet: Frimuraren skall vara varken rasande eller blind, att han, om icke munteligen dock värkeligen nekar både Gud, skapelse, fall, återlösning, försyn och evighet och dödar hos sig både samvete och ömhet för alt hvad som tillika med honom lever på jorden». »Ei eller skenhelig, att han av även så stor svaghet som välmening lystrar efter en hop underliga lärosatser, slår sig än till den ena secten, än den andra, hutlar sig sjelv och anser andra med ett efter hans tycke heligt men i sig sjelvt obetänksamt föragt, som intet sjunga och läsa, sucka och hänga huvudet som han». Han får inte heller vara en namnkristen, som icke ändrar något i sitt yttre leverne (nr 24).

Udden måste här vara riktad också mot hans forna vänner herrnhutarna. Han är litet mildare mot dem på 1760-talet. Även sådana kunna vara staten till nytta, men de böra hållas i styr och inte tillåtas att göra proselyter.[82] I ett otryckt arbete är han ännu något mildare: ».... wisse secter af herrnhutare och dylike. Kunde de icke få wara i frid, alldenstund de arbeta och lyda, lefwa stilla och uppfylla alle borgerlige pligter och skylldigheter» (nr 65). På en linje mötte han således fortfarande sina gamla vänner, nämligen i oppositionen mot den kyrkliga intoleransen. Men han är långt borta från deras fromhet.

Däremot är han närmare ortodoxien. Och det är mycket konsekvent. Är människan perfektibel, såsom Odel en tid trodde, behövs det ingen frälsare. Är det onda däremot på marsch, behövs en sådan väl. Framför allt behövs makten och auktoriteten för att leda människan den rätta vägen. Men samtidigt står Odel i

[82] Den swenska Socrat, s. 61.

skarp opposition mot kyrkans och auktoritetens representanter prästerna, vilka som mösspolitiker bekämpade kungamakten men hävdade folkets makt — och kyrkans. Odel vet inte riktigt, vart han ska ta vägen. Blev Odel kristen, eller hade han varit det i hela sitt liv innerst inne? Han visste väl knappast själv svaret på den frågan.

ÅTTONDE KAPITLET.

Samhällsprogram.

Sedan vi i det föregående kapitlet stiftat bekantskap med den optimistiska världsåskådning, som Odel predikar i sina frimurartal, men också bevittnat, huru denna åskådning så småningom upplöses och huru Odels syn på människorna och världen blir vacklande, vända vi oss till den sida av hans 1750-talsoptimism, som rör Sverige »i sin uppodling» — uttrycket är Dalins.

Människans uppgift var enligt Odels system att fullkomna både sig själv och sin omgivning. Arbetet i samhället blir då en viktig uppgift för henne. Utvecklandet av de samhälleliga institutionerna och överhuvudtaget människornas samlevnad blir följdriktigt upplysningens skötebarn. Detta program, upplysningens kända reformidéer på alla möjliga områden, återfinns givetvis också hos Odel. Det har hos honom som i frihetstidens Sverige över huvud en bestämd, nationell prägel, något som torde sammanhänga med de härskande merkantilistiska tankegångarna.[1] Det är Sverige, den svenska staten, som skall utvecklas och nå lycksaligheten. Den enskildes lycka medför statens lycka och statens medför den enskildes, någon motsats därvidlag får icke förutsättas. Därför blir också det statliga intresset dominerande. Människan är fri men under staten.

Odel anser i sina frimurartal, att Sverige är på god väg till lycksaligheten. I *Tal om den gyllende tiden* (nr 34) gör han en lång historisk exposé[2] för att visa, att den gyllene tiden inte är att söka i forna tider. Där finner man endast primitiva förhållanden, krig och elände. Hans tid, frihetstiden, är däremot »den gyllende tidens början, dess ljuva dagning och behageliga morgonråda». Och i en entusiastisk överblick över sin tids Sverige, i mycket av samma anda som patriotismen i Kungaskald, ger han en verkligt levande och medryckande bild av det nya Sverige, som han redan i Det lystra och belefwada Stockholm visade sig beundra:» ... nu sen i huru svenske skepp begynna plöga alla verldenes vatten. Nu

[1] Som Heckscher framhävt ligger det nära till att missuppfatta termen *nationell* använd på frihetstiden. Ordet saknar vid en sådan användning den innebörd, som det fick under romantiken. Heckscher använder ordet *statlig* i stället (Merkantilismen 2: 3 ff).

[2] Se nedan sid. 260 ff.! Citaten här efter manuskriptet.

hören i huru Stockholm och andre städer begynna slamra av vävstolar och värkstäder. Nu sen i bergsmannen fri utu engelska bojor och det tilltagsna jerncontoiret. Nu sen i den rullerande banqven. Nu sen i den makalösa vettenskapsacademien. Nu sen i den tyglada Trollhättan och snart färdiga förträffeliga canalen, en pulsådra i rikskroppen. Nu sen i assyrance-contoirer och cassor. Nu sen i bygnader och storvärk. Nu sen i flit och omtanka. Nu sen i roliga sinnen och en skälig välmåga. Nu sen i vett och smak». Visserligen fattas ännu mycket, men »Rom bygdes intet på en dag och sällan gör man både bröllopp och barnsöl i en vecka». Det är ingen tvekan om att man behärskar situationen. Det värsta är över och hvar dag efter denna bliver alt bättre och bättre.» Odels optimism tar sig fullkomligt ohejdade uttryck: »Jag tror helt säkert att om en 20 a 30 högst 50 ar, sa talas sa mycket svenska i verlden som nu engelska».

Helt säkert är denna optimism medvetet överdriven. Men även om man drar från de starkaste uttrycken, förefaller den oss naiv, och det märkvärdiga är, att även de ledande kunna ge uttryck åt liknande tankar.[3] Och det är helt säkert icke bara ideologi, tillrättalagd för propagandaändamål. Trots att vi veta, vad som komma skulle, är det svart att inte fångas av charmen i denna ungdomliga och friska framåtanda.

Men visst hade man klart för sig, att det var mycket som måste ändras, många reformer som maste genomföras. Det finns dock hos Odel ingen tvekan om möjligheten härav. Sitt reformprogram skisserar Odel i utopiens form i det redan citerade tal, som börjar med orden »Med mycken möda . . .» (nr 41, se ovan s. 170!). Skrivet strax efter den svåra politiska krisen 1755—1756 utgör detta ett bevis för hur man vände sina förhoppningar mot den i den nya andan uppfostrade kronprinsen, och samtidigt är det ett

[3] Närmast de odelska talen ligger ett tal av C. F. Scheffer i Vetenskapsakademien 1755, där han skisserar Sveriges läge på samma optimistiska sätt som Odel. Sedan Scheffer i en avdelning tagit avstånd från Rousseaus angrepp på vetenskaper och konster, säger han: »Vi kunne då, Mine Herrar, intet begära något större och mägtigare bevis af vår närvarande lycksalighet, än hvad vi dageligen se och erfare uti vetenskapers, vitterhets och konsters mer och mer tiltagande mognad ibland oss. Våre Fäder hafva eröfrat många Länder och förvärfvat oss en krigs-ära, som igenom de största bedrifter icke skulle kunna ökas. Oss har Försynen lyckeligen låtit födas i en tid, då verlden, mera uplyst lärdt känna en större ära, den äran, at i stället för människors upoffrande, befrämja människors tilväxt, i stället för Länders härjande och förödande, uptaga ödemarker och göra dem bebodde; i stället för andras oroande och förolämpande, stiga til magt och anseende med bibehållande af allas vänskap. Denna statsklokhet är en följd af Vetenskapernes upodling, och af henne undfå vetenskaperna tillbaka den hjelp, som til deras vidare utbredande tarfvas. Et oupplösligit band förenar dem så tilsammans, at hvar nu Vetenskaper och Konster florera, där finnes oförnekeligen allmänt välstånd; och hvar detta anträffas, där behöfver man icke vidare fråga efter tilståndet af de förre.» (s. 12 f.)

sista lovprisande före den stora krisens början med pommerska kriget. Det är ytterst typiskt, att utopien nästan enbart berör huvudstaden.

Under en segling i skärgården kommer Odel till en ö, där han finner ett fullkomligt idealiskt samhälle. Kungen där tycker han sig känna igen, han måste ha sett honom som ung prins. Till slut förklaras det också, att det hela »voro allenast en sanfärdig föreställning av det tillkommande Stockholm och Sverige under *Prints Gustavs* lyckeliga regering. Sällheten grundades under Fridrik och Ulrica, växer under Adolph och Lovisa och under dess stora Son varder hon stigande till sin högd och fulla lyster».

Det är en magnifik plan över framtidens residensstad, som Odel skisserar. I centrum ligger det kungliga slottet. På två sidor finnas mitt emot varandra stora öppna platser. Vid den ena ligga börs, bank, posthus m. m. och vid den andra fyra ståtliga palats, »prydda över sina frontispicer det ena med en hjelm, det andra med en bok, det tredie med en Mercurii stav och det fjerde med en skära». Det är de fyra ståndens samlingslokaler. Mitt på den senare öppna platsen »var en härlig dubbel altan, uppmurad av den skönaste marmor och omgiven med det täckaste galler. På den övra högden suto stora och förträffeliga konungar till häst, gutne av metall och koppar på dyrbara piedestaller med gyllende påskrivter och nedanföre på den lägre högden stodo bröst- och fot-stycken av hvit marmor, föreställandes atskillige stora män som med någon besynnerlig dygd, tapperhet, konst, handel eller annan vitterlek gjordt sig förtjente av det allmänna».

Det måste ha varit ett stort nöje för Odel att leka arkitekt på detta sätt, särskilt när han inte kunde hindras från att ge sig i kast med den största uppgift landet kunde erbjuda. Troligen kände han genom sin verksamhet vid slottsbygget till den stora plan, som Nicodemus Tessin d. y. hade framlagt för ordnande av slottets omgivningar.[4] Men Odels planering visar i enskildheter ingen större likhet med det tessinska projektet. I Odels plan saknas kyrkor, medan en sådan i Tessins projekt dominerade. Riksdagsbyggnader och filantropiska inrättningar finner man ej heller i det äldre förslaget. I dessa två planritningar ha stormaktstidens och frihetstidens anda fått på typiskt sätt träda fram.

Odel studerar också närmare två märkliga gator i sin stad. Den första är »av en oändelig längd, bredd och skönhet». Vid denna gata finner man opera, barnhus, straff- och arbetshus, härbärge för gamla krigsmän och kasern för livgardet. Den andra gatan är på båda sidor klädd »med de prägtigaste hus, alla av lika högd, men olika hitning och utseende». Framför denna gata »låg uti en den härligaste långsigt i verlden det makalösa kongeliga slåttet, tillika med en hop andre mästarstycken i byggningskon-

[4] Se Josephson, Tessins slottsomgivning!

sten». I de lika höga husen bodde de förträffelige konungens råd och riksens män, tillika med de förnämsta och rikaste av adelen». En rit- och hantverksskola finns givetvis också, och en bit utanför staden i en vacker lund har man placerat kyrkogården. Dårhuset ligger långt avsides och härbärgerar misantroper och andra onyttiga varelser.

Med utgångspunkt från denna utopi skall jag i det följande redogöra för de viktigaste punkterna i Odels reformprogram. Någon undersökning av idéernas ursprung kan givetvis inte komma i fråga, da ett sadant företag skulle leda alldeles för långt.

Inom det konstnärliga omradet berör Odel i sitt tal endast operan närmare. Konsten i övrigt representeras av allmänna uttalanden om prakten i palatsen, medan litteraturen inte alls tycks ha någon plats i denna idealstat. Beträffande operan förs dock ett resonemang mellan Odel och hans ciceron. Den senares motivering för en sadan inrättning är karakteristisk för huvudtendensen i talet:

»Ett sadant qvickt och prägtigt gycklerie avhaller publiqven ifrån en hop nedriga och skadeliga nögen, gör menniskorna glada och muntra och hindrar dem från tal och tankar om saker som dem antingen intet anga, eller de intet förstå att döma över, retar till en nyttig fåfänga som sedermera upplivar konster och slögder, bidrager till penningens vandring och skakar den utu narrars händer in i deras som den både behöva och veta att nyttja. Dessutan drager och lockar det hit förnäma och rika främlingar, hvilka på tusende sätt måste betala sin lystnad. Menniskan är i allmännhet sådan att hon på något sätt måste darskapas och fjolla, nu på det hon intet må falla i oanständiga nögen, så har man en sådan inrättning, hvaräst hon med sitt fåfänga väsende måste både tjena det allmänna och underhålla sjuka och eländiga, dem hon annars alldrig skulle fråga efter.» [5]

Några konstnärliga synpunkter anlägger Odel inte, och man vet inte heller, om det är en *svensk* opera det gäller.[6] Redan några år förut hade Odel emellertid berört teatern och då anlagt andra synpunkter. I *Tal om Ödet* (nr 27) från november 1753 gör han ett teaterbesök och kommer till ett hus, som ser ut som ett stall. »Vi hamlade oss genom vachterna i mörkret och kommo in på parterren. Men hvad en theatre! några ynkeliga dankar lyste i smutsiga trä-cronor, decorationerna sågo ut som gamla tappeter dem man räddat undan sista eldsvådan, acteurerna liknade förlupna laqvaiyer, piecerna voro dumma och tokuga, utan senti-

[5] Delvis citerat av Svanfeldt, Posten, s. 592 f.
[6] 1754 kom en italiensk operatrupp till Stockholm.

menter och eld och logerna voro usla och toma.»[7] Därefter skildras hur folk löper till för att se några tyska lindansare. Odel harmas och undrar, varför det inte finns en bättre teater »och om man då intet vet att de lystraste folk i verlden, såsom greker och romare, genom sinrika skådespel bragt sig opp till en besynnerlig och hög smak och ett artigt omgänges sätt». Han får till svar, att teatern kunde ha varit god, om den »blivit på sin första fot, men sen acteurerna sjelva fingo saken om hand, så har det blivit sådant som det nu är». Dessutom motarbetas teatern av präster och äldre damer, som mena, »att deras döttrar alldrig kunna komma från comedien med äran». Men det är inte bättre, att en del av de unga tror, att man går på teatern bara för att skratta.

Den aktuella bakgrunden till detta parti i Odels tal är känd.[8] Den svenska teatern spelade till 1753 i Bollhuset, varifrån den fick flytta för att bereda plats för en fransk trupp. Beskrivningen av teaterns usla tillstånd stämmer bra med andra skildringar, fastän just från denna tid sådana saknas. Den lokal, som Odel beskriver, kan inte vara Bollhuset utan måste vara någon lokal, till vilken man flyttat, sedan den franska truppen i september 1753 börjat spela.

Odel försvarar teatern. Den uppodlar smak och ger gott »omgängessätt». Man saknar dock i motiveringen ekonomiska och statliga skäl, vilka ju starkt framhävdes, när det senare gällde operan.

Än en gång tar emellertid Odel till orda i teaterfrågan, nämligen i det manuskript, som bär titeln *Oförgripelige Tankar om Det Svenska Folket* (nr 45), vilket synes härstamma från tiden för 1760—62 års riksdag. Han yttrar här om sina landsmän: »Skådespel skulle vara dem rätt angenäme, behagelige och nyttige, om de hade dem på sitt egit språk och i vackra förebilder af deras dråpelige konungars och förfäders hederliga bedrifter och gerningar, tjenlige decorationer och gode acteurer, klädde, utan outrerat fjäs, i hederlig drägt, efter den smak som brukelig war då de personer lefde som föreställas».

Här tillkommer en ny synpunkt, den språkligt-historiskt-patriotiska. Denna var aktuell under slutet av 1760-talet men också mycket tidigare, t. ex då Odel var informator i Stockholm.[9] I den tryckta versionen av *Tal om Ödet* från 1768 framlägges sedan denna synpunkt ganska utförligt.[10] Då är den tydligen ännu mera aktuell. I detta sammanhang kan det lämpligen också påpekas, att Odel tydligen författat ett skådespel efter detta program. Tyvärr finnes detta icke i sin helhet bevarat. I en i Kungliga biblioteket förvarad förteckning över Tessins inventarier på

[7] Citerat efter manuskriptet i Vf 168: 1.
[8] Sammanfattning i Schück-Warburg 3: 537.
[9] Svanfeldt, a.a., s. 560 ff. [10] Tal, 1768, s. 54 f.

Åkerö förekommer i en av de många ladorna ett manuskript, som benämns »Sturae-Gustaviana, skådespel af Odel» (nr 17). Man finner vidare, att ett utdrag ur ett skådespel med denna titel finnes tryckt i tidskriften »Sanning och Rättvisa», 1773.[11] Rubriken lyder »Utdrag utur et handskrifwet Swenskt Skådespel, kalladt Sturo-Gustaviana, upfördt på Kongl. Slottet i Stockholm, i vår Nådigste Konungs barndom». I en not meddelas, att utdraget är gjort ur själva originalmanuskriptet samt att skådespelet möjligen allenast var ämnat att uppföras på slottet. Levertin, den ende som har observerat förekomsten av detta skådespel, avrättar dess författare i förbigående och vägrar att tro på den sist anförda uppgiften.[12] Att pjäsen förekommer bland Tessins papper, tyder emellertid på att uppgiften är riktig. Kanske vågar man antaga, att Odel velat odla sina gamla förbindelser med Tessin och under dennes guvernörstid skrivit och inlämnat pjäsen till honom, där den kommit att ligga. Sedan hade Odel antagligen ett manuskript kvar i sin egen ägo. Mahända har han vid den feber för svenska skådespel, som grep alla efter operans öppnande i januari 1773, velat visa sin prioritet. Detta drama skulle då vara ett bevis för att Odel redan på 1750-talet intresserat sig för en nationell teater. Så länge manuskriptet inte kan återfinnas, rör man sig här dock med blotta antaganden. En analys av det korta och ganska intetsägande utdraget förefaller meningslös.

I sitt försvar för teatern använder Odel tidens gängse argument.[13] Han har redan tidigt varit inne på den historiskt-patriotiska linjen, och han vill, att Sverige även i detta avseende skall kunna mäta sig med andra länder. Han har också försökt sig som dramatisk författare men uppenbarligen misslyckats. Djupare intresse för saken saknar han.

Sociala reformer inta en stor plats i Odels reformprogram. Men även i detta avseende är den statliga nyttan ledstjärnan. Sentimentalitet saknas helt i hans syn på samhällets olycksbarn. Belysande är härvidlag resonemanget om barnhus. Det var ett mycket aktuellt ämne. 1753 hade frimurarorden inrättat ett barnhus, en åtgärd som inte alltid tolkades på välvilligaste sätt.[14] I Odels skrifter framträder entusiasmen för denna ordens praktiska insats ofta. I sin utopi förklarar Odel, att ett barnhus är »en av de största och christeligaste inrättningar i verden, ... hvaräst alla mödrar, de där antingen för fattigdom eller andra omständigheter icke kunna uppföda sina späda barn, få hemligen eller uppenbarligen, hvilket dem behagar, inlämna sina nyfödda foster, och behöva intet hvar-

[11] Klemming, Sveriges dramatiska litteratur, s. 581.
[12] Levertin, Gustaf III som dramatisk författare, s. 152.
[13] Jfr. Svanfeldt, a.a., s. 538 ff.
[14] Bergqvist, S:t Johanneslogen Den Nordiska Första, s. 80 ff.

ken låta dem dö av vanskötsel eller lägga mordisk hand vid dem för skam och nesa skull och sedan bestiga brännbålet. Menniskor äro en konungs största rikedom och styrkan i ett samhälle. Den ringare hopen alstrar de mästa, men om intet någon behändig utväg gives till deras vid liv behållande, så komma fattigt folks giftermål antingen sent eller aldrig och tusende synder och gruveligheter begås dageligen av en svag natur, som föres med altför stränga tömar». På invändningen att sådana inrättningar som barnhus kunna befordra lösaktighet svaras: »Tron i intet att den som är dygdig och kysk, förbliver det ävenledes, skönt gåvos det hundrade hittbarnshus? Och beträffande slöddret i ett samhälle, så måste man intet fordra för mycket av dem. De äro menniskor med natur och utan uppfostran, deras fel böra tålas och nyttjas till det allmännas tjenst». Det finns intet ont, som inte kan utnyttjas i det godas tjänst, den synpunkten känna vi igen, liksom överlägsenheten inför »slöddret». Man skall göra det bästa av verkligheten, så gynnas både individ och stat.

Den naturliga driftens rätt gör sig Odel flera gånger under 50-talet till talesman för. »Jag ville helldre», säger han i manuskriptet till *Tal om Ödet*, »att en vacker flicka par surprise nagon gång begått en svaghet den hon evigt angrar och voro för övrigt qvick, artig, hövlig, snäll, from, sparsam, lustig, adrette och insinuante, än att hon skulle kunna skryta derav att ingen fatt nånsin en kyss av henne fast mindre någon annan vänskap och voro för resten bitter som en skolemästare, näsvis som en besökare, bullersam som en gevaljare och slösachtig som en köpmansbetjent». Men Odel är absolut ingen libertin. Hans erotiska skämt äro för sin tid mycket mattfulla och förekomma inte så ofta. Han hyllar i starka ord den trogna, äktenskapliga kärleken.

Ett av sina tidigaste tal, *Ljuva skog jag prisar* (nr 23), hållet i december 1752, ägnar Odel huvudsakligen åt förhållandet mellan man och kvinna. Hans åsikter äro ibland förbluffande moderna. Visserligen är kvinnokönet, säger Odel, mera skapat för mannen än tvärtom, men det hindrar inte, att männen måste ändra uppfattning och vanor. Kvinnorna bli som männen göra dem. »Ni smygen», låter talaren sitt kvinnliga språkrör säga, »i sladdren, i talen äqvivoqver, tills ni åtminstone echofferat er sjelva och då ni intet kunnen få rara viner i er törst, så faren ni omkring efter ror hvar ni hinnen; och sägen mig på ert samvete: är något vatten så otäckt och grumligt som icke ni hållen till goda i er hetta. Ja jag säger än mer: ni önsken att törsta alltjämt, efter det givs sa godt förråd på pussar och gropar. Således så kunnen i väl veta huru en gemen brutalité smakar, men hvad det vill säga att contenteras i dens famn som man av innersta hjerta vyrdar och älskar, det förstån i er rätt så myckit på som katten på trumman. Och om jag skulle säga er, att ett sådant plaisir är det som allra

närmast approcherar lycksaligheten, så skulle ni skratta och hålla mig för tokug . Männen böra vara mana om sig själva »uti en viss point. Det är både triste och förargeligit att se de bitit sönder tänderna på grovt och hardt havrebröd, förma de intet att tugga hvetstrut. De fordra så mycken retinence av oss vi må ock fordra någon av dem . Människan är svag, och felsteg kan den bäste bega, men med ömsesidig god vilja kan mycket bättras. Att kontrahenterna passa för varandra och älska varandra är det viktigaste. Börd och andra hänsyn borde komma i andra hand.

Odels erotiska program hävdar således sundhet, jämlikhet, naturlighet, självdisciplin och ärlighet, och det visar oss upplysningen från dess mest sympatiska sida. Det hela är framlagt i skämtsam ton, men man kan inte ta miste på det ärliga patos som ligger bakom. Det är en kvinnoemancipation, som består i att mannen blir mindre emanciperad.

I fråga om sedligheten skjuts det statliga intresset i bakgrunden, men det är påfallande, huru alla religiösa eller kristna motiveringar lysa med sin frånvaro. Det statliga intresset är givetvis ändå med, ty den enskildes lycka bidrar ju till det helas lycksalighet. Lyckliga äktenskap äro vidare en grundförutsättning för uppfostran, för skapande av högvärdiga människor.

Beträffande brott och straff ligger däremot helt naturligt det samhälleliga intresset i centrum. Vid en av gatorna i Odels idealstad låg ju också ett straff- och arbetshus. »Här spinna, väva, smida och arbeta tusendetals med vanartiga och oregerliga människor, de där efter andre rikens lagar läggas på hjul och stegel, kläda galgar och stupe-stockar.» Drap straffas visserligen med döden, men draparen får arbeta av sin skuld till samhället, innan han avrättas! Tjuvnad och snatteri, olydnad och hårdhet sonas däremot med straffarbete. Dödsstraffet måste enligt Odel förekomma alltför:

»Dem man är nödsakad efter Guds och menniskors lag att döda, dem avhänder man väl livet, men på genaste och lindrigaste sätt som mögeligit är, ty i skolen veta att gruveligit pinande är icke allenast omenskeligit utan ock onyttigt. De gudlösa sinnen bliva omsider även så litet avskräckta genom det som det lindriga, till att förtiga den faseliga förtvivlan en sådan olyckelig kan råka uti genom ett långsamt pinande. I torden veta att ingenstädes givas flera bovar och gruveligare brott än där som folk hängas i revbenen eller krossas levande och vräkas suckande och qvilrande på hjul och stegel. Hvad åter vissa gerningar vidkommer, som äro neslige att nämna och alltför mycket vanhedra menskoslägtet, så fängslas, ransakas, dömes och dräpes en sådan onaturlig missdådare hemligen, på det intet sådanne synder må nånsin bliva bekante och till eventyrs reta några grova sinnen till sataniska försök.

Här överväga uppenbarligen nyttosynpunkterna, men de humanitära inta också en plats. Märkligt är att Odel praktiskt taget genomfört skiljandet mellan brott och synd. Moraliska svagheter böra inte bestraffas i onödan, och här tycks han särskilt vilja at de kyrkliga straffen. Överhuvudtaget förefaller det, som om Odel atminstone efter kontinentala förhållanden vore ganska tidigt ute med sina asikter, men de aterfinnas dock här och var i de böcker, som Odel ägde (ovan s. 228).[15]

Uppfostran är ett av upplysningstidens älsklingsämnen, och ingen författare med självaktning underlät att yttra sina oförgripliga tankar i denna fraga. Odel utgör i det fallet intet undantag, han återvänder tvärtom ofta till uppfostringsproblemet, som med hans allmänna syn maste vara av utomordentlig betydelse. I det förut citerade talet om förhallandet mellan könen kommer han även in pa barnavård och uppfostran. Först och främst är det viktigt med rätta och lyckliga äktenskap. Barn, som intet kommit till på ett indifferent sätt», bli goda barn. För själva förlossningen och därtill hörande saker kommer Odel med en rad detaljerade föreskrifter, som liksom de flesta av hans reformtankar inte äro originella men som i hans formuleringar få ett särskilt liv. Både modern och barnet böra anförtros åt en skicklig läkare och inte åt en barnmorska eller en gammal käring. Modern bör stå under läkaruppsikt både före och efter förlossningen. »Det gives väl de mödrar som hålla för oanständigt att lata betjena sig av en karl, men antingen måtte de vara något dumma, eller ha de ganska litet förtroende till sin egen dygd.» Odel är övertygad om att »fruntimrens otidiga blygd och tanklösa förtroende till käringar» är det första, som måste övervinnas. Anlitar man läkare, så har man också garanti för att barnen bli sakkunnigt behandlade beträffande lindningen, och på den hänger barnens både kroppsliga och andliga utveckling. Mödrar böra amma sina barn själva. Barnen skola sedan ha lämpliga kläder och lämplig föda, och allt bortklemande umgänge med mormödrar och farmödrar lika som odygdsskapande vistelse bland pigor och drängar bör förbjudas — hur klassbunden Odel är framträder här särskilt tydligt. Man skall vidare lära barnen ärlighet, tålighet, renlighet, ge dem för deras ålder avpassad sysselsättning, uppmuntran till mod och vetgirighet. Liksom Dalin i Argus vill Odel spara till 6—8 års ålder med att underrätta barnen »om hvad obligation de hava Gud, sine föräldrar, andre menniskor och sig sjelva» — man observerar den naturliga teologiens tredelning. »Det är rätt bedröveligit att höra späda barn stå och

[15] Se f. ö. Günther, Die Strafrechtsreform im Aufklärungszeitalter. Hos Montesquieu (t. ex. Lettres persanes LXXX) kunde Odel finna liknande idéer.

sladdra fram böner, små-cathecheser och ordformer lika som starar och papegojor». Helst ser Odel vidare, att föräldrarna så langt som möjligt sköta undervisningen själva. Följer man hela detta program, måste resultatet bli gott. «Ett barn som blivit uppfödt på sådant sätt och med sådanne principer, sägen mig, min Herre, huru skall det kunna bli odygdigt? och om det med tiden av någon händelse egarerar sig, mån det intet strax vänder om och återtager sin förra tour?»

I *Ett Svenskt fruntimmers Lefvernes Beskrifning* (nr 49, se nedan s. 310!) framlägger Odel några år senare i novellistisk form sina idéer. Han visar här, hur han tänker sig, att hans program skall te sig i praktiken. Framför allt framhäver han, att barn skola vara barn och inte de vuxnas apor. De måste få leka och rasa och ha sina äventyr med åtföljande skavanker.

Givetvis deltar Odel också i skallet på akademilärdomen. I den nyss nämnda berättelsen låter Odel husfadern göra ett besök i Uppsala, vilket ger tillfälle till kritik av den dåliga ordningen bland studenterna, av pennalismen och av landskapsinrättningarna, som bara skapa ovänskap. Undervisningen är för opraktisk: «Intet hus der man intet finner en näsvis fransöska och en flepig student, den ena konstmästaren låssar den andra af, så at innan afton hafwa barnen både läsit, pratat, ritat, spelat och dansat . Odel låter sin ironi spela över en person som spått, att latinets åsidosättande komme at dra vetenskapernas undergång med sig. Han torde här åsyfta några uttalanden av Ihre i ett promotionstal, som väckte stort uppseende och som följdes av en livlig och långvarig diskussion i Lärda Tidningar.[16]

Odel står bestämt på den nya tidens sida. Förhållandena i landet voro förut oefterrättliga: «Scholar och academier voro stoppade med de härligaste bonde- och handtwärkare ämnen, som gingo där i smutsiga sourtaut-räckar med Vandalini Ὑποτύπωσις[17] under armen, läste för barn stodo vid dörren och bugade sig, fingo omsider ordines, redo postillor och försörgde hus. Sadant alt med mycket mera, kastade otroliga hinder i vägen för en nödvändig ändring och orsakade i synnerhet en beklagelig folkbrist». I idealstaten äro förhållandena annorlunda: «Scholar och academier hava vi satt på en annan fot. Man studerar nu nyttiga saker och intet läroställe är som icke har sin professor oeconomie. Saledes se vi nu ynglingar av 16 till 20 år redan skickelige till konungens tjenst eller nyttiga inrättningar som fordra ei allenast rutin och vana utan ock vett och eftertanka, och kan jag förtro eder att i skolen finna gjutare, instrumentmakare, smeder och andre, som altför väl skulle kunna kläda en cathedre» (nr 41). Givetvis finns

[16] Sylwan, Sveriges periodiska litteratur, s. 111.

[17] Ett känt teologiskt kompendium, Hans Wandal, Ὑποτύπωσις sanorum verborum, sive brevis expositio S. Theologiae . . .

det ocksa en hantverks- och konstskola, inrättad efter de principer, som Odel lade fram i sitt ritskoleprojekt. Till dessa ord om akademierna och om de onödiga studierna äro givetvis Odels egna erfarenheter grunden, ty det dröjde ju länge, innan han kom att ägna sig åt det, som sedan skulle bli hans verkliga uppgift.

Ytterligare sidor av det sociala livet beröras också av Odel under 1750-talet, men det anförda torde vara tillräckligt för att ge en uppfattning om hans inställning i allmänhet. Han sammanfattar allt dylikt på ett ställe, och stycket är allt för karakteristiskt för att man skulle kunna gå det förbi:

»Men vett och väsend, flit och ståndachtighet drivt och omtanka hava ändoch brutit igenom. Man har lagt bort det blodiga näringssättet, men satt sig ändoch i langt mägtigare försvarsstand än förr. Man har vandt sig att bära inländska kläder, äta sund och enfaldig spis och dricka gott svagöl. Man har lämnat bonden frihet att bruka så mycken jord han vill, givit honom sin avskilda del och lämnat honom tillfälle att givta sina barn när han behagar. Man har lä[r]dt honom att bruka jorden, plantera skogar och sköta creatur, men förtagit honom att klåpa i handtvärken. Man har gjordt borgarens åkerfält till plantager av jord- och träfruchter, färgegräser, apotheqvare-saker och tobaks-blader och lärdt honom att tillvärka och handla som stadsman bör göra. Man har bortskaffat den fjolliga strängheten mot kärleksförseelser, förordnat en skälig plicht i penningar och fordrar ingen kloster-kyskhet av dem som hvarken gjordt klosterlövte eller fatt kloster-uppfostran, och dragas för övrigt med ett nog förtvivlat öde. Och beträffande liderlighet grovhet och sjelvsvåld i ett och annat, så straffa vi dem med arbete, alt efter omständigheterna. Alt hvad barn heter och föräldrarna antingen intet kunna eller villa uppföda, det tager det allmänna sjelvt emot och uppfostrar till sin stora tjenst efter dess lust och skickelighet. Främlingar äro hos oss ganska kärkomna, de må hålla Petrus för påve eller fiskare, och deras barn och barnabarn falla merendels in i vår religion småningom och efter hand. De öka vårt antal, de bygga våra städer och de lära oss handel och slögder, de givta sig med våra döttrar och söner och bliva i andra leden landsens barn de som andra. *[här följer det redan citerade partiet om skolor och akademier]* Wåra kosteliga strömmar som förr endast roade oss med sitt sorl, hava vi genom konsten givit de lagar att de måste tjena oss med hvarenda droppa, driva våra värk, lyfta våra hamnar och skona våra händer och armar ifrån alt grovarbete. Våra vackra insiöar och strander hava vi pålagt en ovärderlig avgivt till vårt visthus och transport för våra varor» (nr 41).

I mera koncentrerad form kan man inte önska sig hela det merkantilistiska programmet från hattarnas styrelse. Och det är im-

ponerande. Man kan förstå, att Odel inför de perspektiv, som öppnade sig, greps av en sorts svindel och huvudstupa kastade sig in i framtiden för att i förväg få uppleva denna gyllene tid.

Hela detta reformprogram är klart utbildat redan i de tidiga talen, och Odels idéer förbli på det hela taget desamma under hela hans liv. Studerar man *Den swenska Socrat* från 1769 finner man samma asikter och samma allmänna strävan. Men stämningen är en helt annan. Lovtalet i *Tal om den gyllende tiden* följes i den tryckta versionen från 1768 av ett tillagt stycke: »Tissel och tassel, hvisk-lekar och penningpossar på två manna hand, främmande Interessen och en skönhet anfäktad af et gammalt troll. Skönheten ser ut som sjelfva Äran och kärleken til Fäderneslandet och trollet liknar det gamla agget.» (s. 125) Den glänsande bilden har fått inslag, som inte lova gott. Men Odel hoppas, att kungamakten skall kunna infria programmet trots allt.

Visst förefaller Odels program krasst och torrt. De ekonomiska och praktiska synpunkterna dominera helt. Målet är lycksaligheten, och det ligger till synes helt inom denna världen. Men det skulle nog innebära en orättvisa, om man inte påminde om att för Odel den andra världen är en direkt fortsättning på jordelivet. Uppodlandet länder människan till lycka, och människans lycka länder Gud till ära. Gud har givit oss förstånd för att vi skola utnyttja det.

Liksom många andra, som ha behandlat dylika frågor, anser Odel, att det är bra med humanitet men att den hjälper mycket litet. Allmosegivning och nadegåvor båta intet och äro för övrigt emot människorätten. Sentimentalitet saknas helt i detta program, ty sentimentalitet innebär resignation och även känsla av skuld. Odels program är i utpräglad grad ett handlingens program. Med sin optimism bygger det på verklighetens grund, ty en askådning, som inte har optimismen, kan inte vara grund för gärningar. Trots sin ändrade syn på världen och människan släppte Odel inte sitt program, och det visar, att hoppet ännu levde hos honom.

Liksom de franska upplysningsfilosoferna står Odel kvar på det gamla samhällets grund. Inom detta samhälles ram skulle reformerna ske. Statsformer och arbetsformer kunde behöva ändras, men någon tanke på en ändring från grunden hade han inte. Som Cassirer har visat kunde på den punkten upplysningsmän och ortodoxa teologer mötas i kamp mot Rousseau, som ville börja om från grunden och som verkligen var revolutionär.[18] För Rousseau var samhällsordningen inte skapad av Gud utan av människorna, för Odel och hans meningsfränder var *systemet* av gudomligt ursprung eller åtminstone en gång för alla bestämt. Och på den

[18] Cassirer, Das Problem Jean Jaques Rousseau, s. 201.

punkten rör man vid den omtaliga nerven, vid den motsägelse, som gör att upplysningen alltid förefaller oss så ogripbar och full av underliga motsatser. Tron på att både ont och gott ingår i den gudomliga ordningen och tron på perfektibiliteten genom människans fria vilja gå inte ihop. Den gyllene tiden kan inte komma, förrän alla människor höjts till sedlig frihet. Då måste man emellertid antaga människornas förutsättning härför, godheten. Men den tror inte Odel på.[19] Där ligger knuten. Vi ha sett, hur Odel vacklar på denna punkt. Känslan av synd och skuld, av att livet är ett sonande av egna eller andras synder har Odel inte, och därför är han positivt inställd till livet, men bundenheten till ett ofrånkomligt system har han däremot, och därför är han samtidigt pessimist.

---

[19] Även i de mest optimistiska talen från 1750-talet gäller ju såsom förut påpekats (ovan s. 239) Odels tro på människan inte alla. Man finner således att Odel liksom de flesta upplysningsmän hyllar »la double doctrine», d. v. s. den åsikten, att kunskapen, upplysningen, förmågan att se tingen sådana de verkligen äro, måste vara reserverad för ett fåtal, en uppfattning som encyklopedisterna, bl. Formey, gåvo uttryck åt (Hubert, Les sciences sociales dans l'encyclopédie, s. 242 f., beträffande Formey s. 69 f.).

NIONDE KAPITLET.

Historia och politik.

Frihetstidens litteratur är i mycket stor utsträckning politisk, och detta gäller i särskilt hög grad för Odels produktion. Han ägnade sig visserligen inte på allvar åt politiken förrän på 1760-talet, men även tidigare spelar den politiska inställningen stor roll. Historia och politik äro nära förbundna, och i Odels författarskap är historien alltid politik och politiken alltid historia. Tidens historiesyn var synnerligen nyttighetsbetonad, och i de historiska framställningarna överväger det moraliserande draget oftast. Odel utgör i det fallet intet undantag. Han lägger nästan alltid upp sina politiska skrifter historiskt, och han betonar städse vikten av att alla ha historiska kunskaper. I en politisk broschyr, som har formen av en medborgerlig lärobok i statskunskap — den trycktes aldrig — och som redan i sin titel, *Cathechismus politicus* (nr 63), visar uppläggningen, säger han härom: Ett Folk, som knapt vet femtio till hundrade åhrs händelser bakom sig, ei heller rätteligen känner hvar dess rättigheter börja eller sluta, fast mindre följderna af alle sine steg och göremål, är alltid nytt och färdigt att bega sine förfäders fel och stupa i deras olyckor. Odels intresse för historia har nog emellertid inte varit enbart nyttighetsbetonat. Vi ha redan sett, hur han som pojke ständigt umgås med Pufendorf (ovan s. 11). Hans kunskaper i historia äro också aktningsvärda, och han saknar aldrig lämpliga historiska exempel att illustrera sina teser med. Sällan försitter han ett tillfälle att berätta Sveriges historia, och redan samtiden anmärkte på denna hans mani. Många ganger stöta vi också på dessa berättelser i hans skrifter, alltid utförda med nöje och entusiasm. Några gånger resulterar denna berättarmani i intressanta arbeten, som vi senare skola se.

Politiken kan man märka redan i Narvadikten, och både i Sinclairsvisan och dikten om Stockholm är det politiska programmet klart. Odel bygger sedan sin karriär på hattpartiet, och den riktningen har följaktligen hans stöd. Hyllningen av Tessin som Phœbus är ju ett uttryck för en oreserverad beundran för hattarnas lysande ledare. Hemkommen från Paris blir Odel knuten till en industri, som måste ligga närmast i skottlinjen vid angrepp på hattarnas ekonomiska politik. Han uppfattar det givetvis som sin

skyldighet att som direktör i hallrätten framträda som sidenhanteringens försvarare. Den sidan av hans författarskap kommer här inte alls att behandlas.

Under 1750-talet är Odels historisk-politiska författarskap tämligen magert. Vi ha dock redan sett, hur han entusiastiskt gör sig till talesman för hattarnas stora uppodlingsprogram. Just som bakgrund till detta program gör han den första längre historiska översikten. Talet, *Tal om den gyllende Tiden* (nr 34), har här förut behandlats. Som vanligt har Odel en ram för sin berättelse. En »gubbe», i detta fall Ivar Blå, låter händelserna passera revy, och hans framställning går ut på att visa, att den gyllene tiden inte är att söka i gamla tider.

Urtillståndet är kaos. De första människorna voro »halvnakot folk, som lupo av och an, än togo de hvarannan i famn, än fattade de hvarannan i håret, slogos med påkar och stenar ofta till döds. Qvinnorna älskade hvilken som dem bäst behagade och om ditt och mitt var en jämn och ständig träta. Inga lagar, ingen överhet». Detta är således ingen gyllene tid. Det babyloniska tornets, Nimrods och det egyptiska väldets tider äro inte mycket bättre. Egypterna, som dock voro så framstående i »slögder och lärdom», bygga i alla fall tempel »åt oxar och markattor, bucka sig under tyranners ok och uppmura ofanteliga pyramider åt stoft och benranglor». Israels folk å sin sida förgörs av inre strider, och Cyrus är nog bra, om han bara först fått göra »så mycket ondt han vill». Och hans efterkommande mörda och mördas. Fortfarande ingen gyllene tid således. Och grekerna! De små staterna leva som hund och katt sinsemellan, och inom republikerna går det underligt till: »Skräddarn och skomakarn raisonnerar med Pericler och Alcibiader om krig och frid, och blott för det Aristides är en ärlig och Temistocles en habil karl, så måste de på porten båda». När grekerna »svärma» som bäst, kommer så Filip av Makedonien och tar dem, och hans erövringslust stegras härigenom. Men med Alexander kommer väl en gyllene tid? Nej:

»Se huru millioner värnlöst folk löpa och skria, försmäkta och dö. Och hvarföre alt detta? Jo för Alexander vill så. Han kan intet leva med mindre namn än hela verldens herre. Han ser dageligen blod och död och blir omsider så vildtsint, att han flyger på sina egna Cliter, Philoter, Calistener och Parmenioner pinar mördar och dräper dem. Ändteligen dör han, sen han gjort mycket gott och stort, men långt mera ondt och onödigt i verlden».

Och efter honom blir det endast strider igen.

»Det förskräckeliga Rom» har en historia, som endast handlar om yttre och inre strider. Romare och kartager sammandrabba, »havet svallar av blod och jorden stinker av döda kroppar». Den

förfärlige Hannibal trampar ned Spanien som en hvetåker, roar sig med Saguntus som med en eldbrasa, stiger över Alpes som över en liten kulle, fyller Tejens strander, Trasymens dälder och Cannas fältdter med slagne Romare och sätter Capitolium uti ytterste förskräckelse och hela Italien i eld och blod . Men även han går under. »Bevare oss millde Herre Gud, ... det var en glödande och jämmers tid . Så lägga romarna under sig allt. »Ingen frid, ingen rolighet nagonstädS i verlden. Rättnu veta de intet hvart de skola vända sina vapen om icke mot sig sjelva . Inbördeskrigens tid är heller ingen gyllene tid.

Men nu lämnar Ivar Bla desse tappra eländen» och vänder Odels blick mot Norden: Jag betrachtade med häpnad ett av snö och is, skogar och berg, kärr och moras betäckt land, hvaräst stodo der och hvar nagra usliga kojor, upreste av stockar och täckte med granris och inuti hvilka lago omkring en vanskött eldbrasa i rök och gyttja nagra ofanteliga menniskor, halvnakna och till allt sitt väsende som fänad . »Nog är deras levnad oskyldig, men huru lyckelig . Så invandrar Oden i spetsen för asarna och roar invanarna med historier, d. v. s. lurar dem och blir hållen för en gud. Dock uträttar han mycket gott. Hans efterkommande följa hans goda exempel, »men imedeltid är grovheten och okunnogheten gruvelig . Se bara pa gudaläran! »Folk stupa sig sjelva utför backar och berg, och sätta sin eviga sällhet uti att få dricka öl med Oden i Vallhall. De ofra creatur, ofta menniskor och ibland konungar». Nöden driver dem sedan ur landet:

De ökas hvar de framfara, de nalkas det stålta men avmattada Rom, de riva det neder och skrän och jämmer, eld och rök står i himmels sky hvar de framfara. Spanien, Frankrike och Italien äro deras tummelplatsar, de upprätta riken och regera tämmeligen bra till dess vällusten förkjust dem och de förtära sig sjelva. Se huru de hemmavarande segla, röva och ströva. Sådant kalla de tapperhet och ära. De överfalla som vildiur och bliva överfallne som vargar. Ingen landsfrid, ingen säkerhet om liv och egendom och ingen annan rätt än näve-rätt. Är icke det en usel tid och ett ohyggeligit mörker!»

Så kommer kristendomen till landet, men det tar tid att tämja detta folk:

»Ändteligen får ljuset överhanden, men dunklas strax av sagor och skråck genom munkar och bistar. Så nackstyvt folket förut varit, så fjolligt bliver det nu. Sen i huru prästerna yvas och Konungarna bocka sig. Den Sverkerska och Ericiska ätten föröda hvarandra, Folkungarna bestiga men förlikas intet om Thronen. Barnen fördriva fäderna och bror svälter bror i hjäl. Imedeltid byggas kyrkor och kläster, ricktas och fyllas med guld och silver. Kungar och prinsar svettas och blöda och prästen orörlig av fetma och vällust sitter på en stol och fördömer till Helvetis eld».

Unionstiden är ett virrvarr av valdsamma strider. Visserligen framträdde då Sturarna, vilka den svenska jorden bör yvas över, men det är dock en eländig tid och full av jämmer och vedermöda. Åt den tid, då den gruveliga Christjern härjade i Sverige, kan man endast gråta.

Ljusare tider stunda emellertid, när den oförliknelige Gustav Vasa kom, vilkens storverk förmörka allt hvad menniskor hittils gjort»:

Sen i huru han med en näva bönder fördriver en Tyrann och tager in ett rike? Huru han ändrar en vanskapad religion och utrustad av försyn och natur med en guddommelig styrka, griper till allas fasan prästerna i kragen, slår dem i bänken, spänner guldspårarna av dem, ger dem ett rent guds ord att predika och sprider ljus och ordning i hela landet. Han agar som en Herre och älskar som en far. Han begärar arvsrätten och får honom. Han gör hvad han vill och vill hvad är rätt. Han frågar litet efter oinskränkt välde, ty han har ett oinskränkt allas förtroende. In summa, han är Kung, Karl, General, Statsman, Herre och Far. Men han dör och hinner intet utleva en gyllende tid».

Svara tider komma nu åter. Åt den olyckeliga Erik, den »fjolliga Johan, den envisa Sigismund och den sluga och hävtiga» Karl ägnar Odel inte många ord, ty grundaren av de fundament, på vilka den gyllene tiden skall byggas, skymtar i framtiden. Gustav Adolf har således Odels stora beundran. »Se huru han rycks med danskarna, huru han tucktar ryssarna, huru han stryker opp polackarna, huru han utbreder sitt rike och helar dess revor, huru han stiftar domstolar och lärosäten huru han fragar och hörer, men gör doch hvad han tycker, och det kan han, ty han tycker altid det som är rätt, nyttigt, stort och Kungeligit». Tillsammans med sina utmärkta medhjälpare uträttar Gustav Adolf storverk, tills han dör vid Lützen »med Gud och Sverige i hjertat, äran och segren i famnen och avund och förräderie på ryggen». Axel Oxenstierna fortsätter kungens verk. Odel berömmer denna tid, och entusiasmen för de krigiska bragderna flammar ganska högt, »men med alt det så var det doch en vapnetid och en farlig epoque. Religion och välfärd, crona och Bibel stodo dageligen uppe och det var en lycka att man altid hade matadorer och kunde spela Todos».

I fortsättningen mörknar det åter. Kristinas regering är »en agelös och vispig tid», och Karl Gustavs kungaår medföra endast krig. Dock beundrar Odel mycket denne krigare. Något svagare är sympatien här för Karl XI, som dock får en rätt uppskattande karakteristik. Odel visar på »hans stolta segrar, hans långa fred, hans stora husbondesinne, hans sluga inrättningar, hans oin-

skränkta magt, hans ständiga troppar[1], hans förfärliga flotta, hans rika cassa, hans adels tarar, hans mycckna arbete, hans höga tankar, hans svaga hälsa och hans nog tidiga död. En förträffelig Konung, men något girig. En statelig Herre, men något hastig. En trogen Far, men något sträng .

Till högsta entusiasm höjer sig Odel, när han kommer in pa Karl XII:s historia. Inför honom, det makalösa naturens under, den i mot och med oövervinnerliga Konung Carl den 12te , glömmer fredsentusiasten Odel alla goda föresatser. Men det är framför allt hjältens personliga egenskaper, som Odel prisar, medan han endast med lätt hand vidrör resultaten av hans regering:

> Kom visa mig en Kong med sådant manligt hjerta,
> Som så kan hålla ut i både ondt och gott,
> Och bära så sin frögd och dölga så sin smärta,
> Gud give du vår Carl doch hade leva fått.
> Vi föllo väl med dig i dåning och i dvala,
> men villa doch derpå för din skull icke tala.

De närmaste aren efter Karls död med härjningar och förluster av stora landområden utgöra en förskräckelig och en jerntid , men efter den kommer den nya tiden, den gyllene tidens morgonrodnad.

Referatet av denna Odels åskådliga och fartfyllda historiska översikt har gjorts sa utförligt därför, att den är sa typisk. Grundsynen behaller Odel nämligen, även om han i enskildheter ändrar inställning. Han syn på Alexander är t. ex. en helt annan i en broschyr, som han skriver efter 1772 års revolution (nr 97), men det hindrar inte, att själva sättet att se på den historiska utvecklingen är detsamma. Utan att närmare söka precisera uppfattningen av enskilda historiska företeelser kan man konstatera, att Odel står på den ståndpunkt, som är den nya tidens. Hans syn stämmer väl med den, som var utmärkande för hela upplysningsrörelsen och som även präglar den stora franska encyklopedien.[2] Israels folk är inte det utvalda folket, prästbedrägerierna inta stor plats, nytta och fredligt arbete äro idealen. Och urtillstandet är inte oskuldens tid.[3] Även i sin historieuppfattning är Odel helt med sin tid.

Den historiska översikten i »Tal om den gyllende tiden är även stilistiskt ytterst betecknande för sin författare genom farten, det okonventionella greppet och de inte mindre okonventionella ut-

[1] Avser väl indelningsverket.

[2] Se Hubert, Les sciences sociales dans l'Encyclopédie, särskilt kap. 1—3, sammanfattning s. 63.

[3] Hubert, a.a., s. 88.

tryckssätten samt genom den ibland beundransvärda koncentrationen. Men denna översikt är också betecknande i ett annat avseende, och det är det inte minst viktiga att framhålla. Konsekvens är inte Odels styrka. Han startar sin skiss i den bestämda avsikten att på historien tillämpa sina upplysningsidéer, förnuft, ordning, fred, humanitet, och han följer också i stor utsträckning programmet. Men för de *svenska* hjältekonungarna måste han kapitulera. Man jämföre t. ex. behandlingen av Alexander med skildringen av Karl X Gustav! Sin ungdoms ideal kan han inte helt förneka, och vi skola se, hur han vänder tillbaka till dem. I själva verket finna vi här ett drag, som är något bestående och väsentligt i Odels bild.[4]

Odels reaktion i ett aktuellt politiskt läge finna vi efter utlandsvistelsen för första gången omkring händelserna vid 1755—56 års riksdag. I ett *Samtal med Konung Gustav Adolphs Skugga* (nr 39), som hölls som tal i frimurarlogen midsommardagen 1756, således två dagar efter revolutionsförsökets avslöjande, tar han nämligen bestämt ställning. I ett andedrag ger han uttryck åt sin indignation:

»Trött och ängslig, ledsen och tankefull över närvarande tiders underliga infall då ett så gammalt, bra och hederligt folkslag som de svenske skall i sin egen famn och sköte finna menniskor de där icke veta att värdera den säll- och lycksalighet fri- och rättighet som laglydnad och rena vägar hava med sig, utan göra sig skyldige till olyckeliga bojor och kan hända ohyggeliga straff, de där obudne och av egna onaturlige rörelser gå åstad taga sig oråd före och bedröva dermed i högsta måtton ei allenast hvar redlig man och undersåte utan det som mera är, ängsla och missnöga en så mild och nådig Konung och ett så älskat och välsignat Kongeligit hus och Familie, gick jag i denna nästledna natt av

[4] I det föregående har gjorts en allmän hänvisning till Encyklopedien såsom typisk. Givetvis kan man ytterligare belysa Odels historieinterpretation. Redan från barndomen var Pufendorfs historia honom bekant, men säkert var han också väl hemma i Dalins och Wildes arbeten, som han i detaljer följer ganska nära ibland och vilkas historiesyn han delar. Liksom dessa bekämpar han upphöjandet av de gamla tiderna i rudbeckiansk anda. Ett allvarligare studium torde han dock inte ha ägnat sig åt förrän på 60-talet, då hans framställningar ofta ha källhänvisningar och tydliga anspråk på att vara historia. Odels allmänna syn återfinnes också i Dalins sagor, som ju stilistiskt återklinga i Odels översikter. Grundsynen kunde han också finna t. ex. hos Rollin, vars Traité des études fanns i hans bibliotek. Där kunde han i företalet till tredje delen läsa en vältalig utläggning av ämnet historiens nytta, och i kapitlet »Sur le gout de la solide gloire et de la veritable grandeur» och annorstädes kunde han få veta vad som skulle beundras och vad som skulle föraktas. Dygd, människokärlek och samhällsgagnande arbete skola beundras, last och självviskhet avslöjas. Erövrare äro gissel, ja, sina ord om Alexander kan Odel nästan ordagrant ha tagit här. Liknande tankar kunde han finna också i Holbergs hjältehistorier, t. ex. i förberedelsen till jämförelsen mellan Sulla och Caesar.

och an, en stund med och sedermera utan sällskap och stadnade omsider händelsevis vid den salige Konungens Gustav Adolphs grav.»

I samtalet med konungens skugga får han sin uppfattning bekräftad, nämligen att kungamakten är stor nog, då kungen äger allas hjärtan och befaller efter lag. På frågan om vilket regeringssätt som är bäst, d. v. s. som gör en konung säkrast och ett folk lycksaligast, får han en vers till svar:

> Den kronan lyser mäst som ei av tårar blänker,
> Det svärdet skarpast är som förs med Lagens röst,
> Den purpur aldrahögst den ingen blod bestänker,
> Den nyckel aldrabäst som går till allas bröst,
> Den kongen alldrastörst och har de bästa troppar
> Som över själar rår och inga toma kroppar.

Sist beder Odel högtidliga böner för kung och drottning, prinsar, råd och ständer.

För de förstnämnda ber han, »att Gud som är konungars konung och domares domare, som ransakar hjertan och njurar och ser hvad hvar och en menar, ville välsigna och bevara, styra och föra vår nu varande allernådigste och mildaste konung, på det han med Guds och goda råds råde må regera sitt fria men lagbundna folk, befrämja deras säkerhet och ha deras hjerta till ett värdigt konunga hus, sig till en rätt och sanfärdig kongelig ära och oss till en odödelig heder och berömmelig åminnelse; att Gud ville fägna och upplysa hans älskeliga gemål vår allernådigaste drottning, på det hon ju längre ju mera må se och finna hvad liten konst och möda det tarvas att få detta fritaliga, men goda svenska folket till alt hvad lagligt, gott och ädelmodigt är, när man älskar och älskas».

Odel är ju här på sätt och vis försiktig, men det skiner tydligt igenom, att kungahuset är kompromitterat och att han särskilt vill åt drottningen.[5] Regeringsformen får inte ändras, det är kontentan även i den samtidiga *Sagan om grötfatet* (nr 38).

Från samma tid ha vi också några funderingar om olika statsformer av Odel. De förekomma i ett *Äreminne öfver Thomas Plomgren* (nr 37), som Odel i egenskap av talman höll i frimurarorden. Här diskuteras de tre klassiska statsformerna, envälde, mångherravälde och fritt regeringssätt. Odel vidgår, att det kan finnas goda envaldshärskare, men att ha sådana är dock alltid »farligt, hårdt och vedervärdigt». Han utvecklar alla detta systems nackdelar och skildrar, hur en konung med goda egenskaper kan föra ett rike till undergång. Han nämner inte namn, men

[5] Ett från ungefär samma tid härrörande anfall på drottningen finns också i ett annat tal, *Vyrdnad, ömhet, dygd* (nr 40).

det är tydligt, att Karl XII är modell för denna skildring. Lika mörk är framställningen av mangherraväldet, då det främsta standet har all makt. Det fria regeringssättet är bättre, men allra bäst blir resultatet, om man blandar litet med de förra sätten. Konung bör vara och styra, men efter lag, folk få tala och stifta, men genom fullmäktige, högburne män råda och tillstyrka men mot ansvar». Så är det också i Sverige. Alla äro lagbundna, och alla ha ansvar:

Det ansvar hvar och en på sitt sätt är underkastad, gör att man vandrar så mycket varsammare, icke missbrukande friheten till lagens förfång, och den rättighet en bonde äger att tala så högt som en grefve, gör att den ringa drager en så fri anda i sin koja som den höga i sitt palats. Alla beflita sig om förstånd, vett och insigt, alla känna sig vara män och tänka som menniskor; ingen är den enas envåldsherre och ingen den andras slaf. Ärans väg står öppen för dygd och insigt, drift och mandom så väl då de härstamma från dälden som högden.»

Det kan inte vara någon tvekan om att dessa uttalanden återspegla tidens officiella uppfattning. I den just vid denna tid utkommande tidskriften *En Ärlig Swensk*, som innehöll de styrande hattarnas program, återfinnas just Odels synpunkter.[6] Liksom för denna tidskrifts författare är det för Odel fråga om en »rationalisering av Sveriges positiva statsrätt».[7] Det till synes rent teoretiska resonemanget är bara en mask.

Vi kunna således konstatera, att Odel på 1750-talet politiskt står på den officiella sidan. Hans framställning tyder inte på någon som helst självständighet eller på djupare studier i ämnet.

Hattarnas krig med Preussen blev ju en vändpunkt i den politiska utvecklingen under frihetstiden. Även under detta krig följer Odel de officiella framställningarna. I en utmärkt politisk saga från 1759, *Tal om Alfvar och dess söner i synnerhet Calle* (nr 44), försvaras helt i regeringens anda lamheten i krigföringen på följande sätt:

»Vid buller och slagsmål andra emellan, så uppfyller han (Calle = Sverige) till pricka sina löften, och det snarare öfver än under, men går aldrig längre in än han ser sig komma ut igän och sätter aldrig alt hvad han äger och har på ett enda kort i vågspel. Han låter dem rifva hvarannan som förr rifvit honom. Han hotar den fuller med stryk som stryk förtjenar, kan ock ge honom ett rapp ibland, men förbehåller sig rätta tiden att taga sitt igän; ty han är intet skyldig att

[6] Lagerroth, Frihetstidens författning, s. 427 ff., särskilt s. 436 f. *En Ärlig Swensk* enligt Lagerroths hänvisningar.

[7] Lagerroth, a.a., s. 430.

göra mer än han har lofvat, eller exponera sig mer än andra göra. Han lefver hederligt i sitt hus, älskar sitt folk och agar allvarsamt när så behöfves.»

Husagan torde väl syfta på straffen efter 1756 års revolutionsförsök.

Med 1760-talets ingång börjar oppositionen mot det radande systemet att växa sig stark. Den ekonomiska, politiska och andliga kristid, som 1760-talet utgör, börjar som vi delvis redan ha sett att sätta märken också i Odels författarskap. Angreppen från fysiokratiskt påverkade antimerkantilister bli allt kraftigare, och Odel, sidenappretören, känner sig hotad till sin existens. Från och med dessa år utvecklar han en livlig publicistisk verksamhet. Det kan inte komma i fråga att här i detalj redogöra för denna del av hans författarskap. I stället få vi nöja oss med att skissera hans tankevärld och närmare betrakta endast vissa av hans debattinlägg.

Hans ställning är liksom de övriga hattarnas inte lätt. Samtidigt som han reagerar mot det moraliska förfallet, mot jobberi, mutor och överflöd, måste han försvara den politik, av vilken han beror. Han försöker inta en mellanställning. Medium tenuere beati blir även här hans valsprak.[8] Ekonomiskt sett definierar han detta *lagom* på följande sätt: När man utan at skada, tränga och förarga andre sine Medborgare, pakostar eller depenccrar så mycket, som man skäligen kan tåla och med ens stånd och wärde, tidernas skick och en sund smak är likmätigt . da håller man en försvarlig medelväg.[9] Fysiokraternas angrepp på industrien till förman för jordbruket söker han bryta udden av med den invändningen, att alla näringsgrenar äro lika mycket värda. Ogärna talar Odel om understödspolitikens art. Han menar bara, att löften böra hållas och att staten, när den en gång skapat en industri, inte själv bör rasera den. Men Odel känner, att våldsamma omvälvningar stunda, och han varnar för följderna av ett bradstörtat sätt att ga till väga i reformerna. Redan 1762 låter han ett fingerat samtal mellan Torgils Knutsson och Karl IX utmynna i en varning från den senare. Svenskarna ska se sig för, sa att inte han, Karl IX, uppstar i en följande konung (nr 52). Att partistriderna kunde föra till envälde är Odel redan nu således på det klara med. Men han tar avstånd från en sadan utveckling.

Såsom vi redan ha sett, innebar 1765—66 års riksdag svåra prövningar för Odel, och det är naturligt, att han efter den flitigt använder sin penna. Han ägnar sig åt ett omfattande politiskt-

[8] Tal om Alfvar och dess söner.

[9] Plato om Swerige. 1764, s. 25. Denna definition ansåg boksamlaren Lidén värd att införa i sin dagbok (UB X 273 b).

historiskt författarskap, och han synes också i viss man ha åtnjutit de ledande hattarnas förtroende. Ett mycket levande och upplysande brev från Odel[10] – ett aktstycke av stort värde för kännedomen om honom — till Patrik Alströmer visar oss Odel som partiskrivare, trots att han upprepade gånger försäkrar, att han inte är partiskrivare. Han springer i trapporna hos partiledarna för att få understöd till utgivande av sina broschyrer och till mat för dagen också kanhända. Av brevet framgår, att Odel fick franska pengar för skriften Den sanna och rätta Åhran»! Han driver på så gott i hans makt står för att åstadkomma en regimförändring.

Efter Choiseuls maktinträde i Frankrike år 1766 bedrev detta land en aktiv politik i Sverige, som ytterst syftade till ett stärkande av kungamakten. Förhandlingar av mycket växlande natur fördes härvid med hattarna och hovet, och stora penningsummor användes.[11] Givetvis ställer sig Odel i dessa strävandens tjänst och bemödar sig om att följa de ledandes intentioner. Han ser däri sin enda möjlighet till existens, och denna politik stämmer också väl med hans allmänna böjelser.

I brevet till Alströmer från april 1767 klagar Odel över att hattarna inte arbeta tillräckligt, och han försöker inspirera till handling. Visserligen kan det vara klokt att vänta, tills allt har ramlat omkull för mössorna, men under en sådan väntetid ga många välsinnade medelklassmänniskor under. Bättre då att omedelbart sätta i gång med politiskt arbete. Odel tror sig veta, att franske ministern, som just skall resa till sitt land igen, under denna resa skall besöka Alströmer. Om ministerns sekreterare gjorde rätt, så borde han entrera med medelstocken af Hattarna och componera där och hwar en liten klubb i buskarna utan för tullarna, som intet skulle veta af hvarandra förrän framdeles, men i medeltid alle formera en lika thon i publiqven. Men sådant alt lärer man väl förachta efter vanligheten».

Själv var Odel livligt verksam för att formera denna nya ton i publiken genom broschyrer. Partiledarna synas inte ha varit fullt så entusiastiska. Läget var osäkert och situationerna växlade. Den första framstöten gjorde Odel med *Sagan om Lagen och Friheten. Hjalmar och Folket* (nr 58), som enligt slutorden skulle följas av en andra del. Planerna ändras emellertid, och närmast tar Odel i tu med att servera sin politiska propaganda i form av en politisk barnalära, *Cathechismus Politicus* (nr 63), som dock hann bli föråldrad och som aldrig blev tryckt. Om sina bekymmer med denna skrift berättar Odel också i sitt brev till Alströmer. Ordalagen antyda, att han fått någon förhands-

[10] UB G 6:39.

[11] Om dessa förhandlingar se Hennings, Gustav III som kronprins, s. 278 ff.

ersättning för den: Min egen både heder och skyldighet fordrade af mig att framgifva Catechesen.» Odel försvarar sig emellertid med att censorn Oelreich ej ville befatta sig med den sedan censuren upphävts. Odel vände sig sedan till kammarrådet Botin, som låg på manuskriptet ett par månader och sedan förklarade, att Odel kunde göra som han ville. Den energiske författaren vände sig då till »Gen. Herr Gr. A. F.», d. v. s. till Axel von Fersen, vilken hänvisade till justitiekanslern Stockenström. Efter langt dröjsmål förklarade denne, »att piecen voro ganska god i den tid han var skrifven: men passade ingalunda nu, då NB. det torde blifva fragan om samma lagars nytta, som i piecen stadgas». Stockenström avradde således från publikation och bad Odel bereda sig på andre och mera implicerade frågor och svar» och rådde honom att arbeta om skriften »efter den ritning, som framdeles torde komma att synas».[12] Odel förklarar sig ha gissat detta och hade också börjat »en annan och mera både vacker och vidlyftig» skrift, uppenbarligen *Den rätta och sanna Ähran* (nr 66), som han översatte till franska och för vilken han vid ett besök hos franske ministern på själva paskdagsmorgonen fick 1000 daler kopparmynt. Besvikelsen var stor, ty Odel hade beräknat att få betydligt mer. I sitt brev räknar nu Odel tydligen med att under sommaren 1767 kunna utgiva katekesen, men därav blev intet.

Odels författarskap vid denna tid är dock än större. Utom en del småsaker härstammar från tiden närmast efter 1766 års riksdag en intim och hätsk skildring av den nyss förflutna riksdagen, en skrift som hör till hans allra bästa (nr 64). Alla dessa arbeten kunna betraktas som förstudier till det stora politiska arbete, som Odel fick färdigt 1768 och som lämpligen kunde betitlas *Brev om den svenska statsförfattningen* (nr 68).[13] Denna skrift föreligger i tre manuskript, ett egenhändigt kladdmanuskript samt två renskrifter. De två sistnämnda överensstämma så gott som helt med varandra men äro i förhållande till det egenhändiga manuskriptet betydligt utvidgade och omarbetade. Skriften har en löst påklistrad brevform. Den renskrift, som finns i de gustavianska papperen i Uppsala universitetsbibliotek är daterad den 15 no-

[12] Bakom Stockenströms ord ligger väl bekantskapen med de förhandlingar om regimförändring, som fördes med Frankrike (Forssell i Personhistorisk tidskrift 1920, s. 126). Stockenström hörde till de invigda i detta avseende (se om Stockenström Hennings, a.a. enligt registret). Det förefaller f. ö., som om Odel vore synnerligen väl insatt i det hemliga politiska spelet. Redan nu, den 27 april, tror sig Odel veta, att franske ministern Breteuil inte skall komma tillbaka, en upplysning, som först i juli blev bekant för kronprinsen (Personhist. tidskr. 1920, s. 126). Rykten härom kunna dock länge ha varit i omlopp.

[13] Denna skrift av Odel har närmare behandlats av G. Landberg i Statsvetenskaplig tidskrift 1937, och till hans uppsats hänvisas här generellt. I manuskriptet E 93 saknas brevfiktionen helt.

vember 1768. Odels manuskript saknar datering och är försett med talrika ändringar och tillägg. Skillnaden mellan de två versionerna gäller icke huvudaskadning och språkform. Det parti, som behandlar tiden efter 1718 är starkt utvidgat i renskrifterna.

Att en renskrift förekommer bland de gustavianska papperen gör det troligt, att skriften framlämnats till kronprins Gustav. Det ligger då också nära till hands att sätta den i samband med de revolutionsplaner, som kronprinsen umgicks med just på hösten 1768, vilket Landberg även har gjort. Ovisst är väl, om Odel haft direkt förbindelse med Gustav, men förbindelser med hattledarna ha vi redan konstaterat. Man kan ju särskilt gissa på kommunikation med C. F. Scheffer, som var kronprinsens förtrogne. Under Parisvistelsen och sedan inom frimurarorden måste Odel ha kommit i nära kontakt med Scheffer.

Från början kan man antaga, att Odels kladd är något äldre än renskrifterna. Det torde också vara möjligt att närmare fastställa, när kladden skrivits. I det egenhändiga manuskriptet hänvisas nämligen i ett par fall till bilagor, vilka numera ej åtfölja skriften. En av dessa hänvisningar har följande lydelse: »Men huru härmed (förhandlingarna på Åland efter Karl XII:s död), samt mycket mera, tillgick, kan man utförligen läsa uti medföljande af gref Carl Gyllenborg sammanskrefne trovärdiga berättelse» (pag. 74). I renskrifterna har samma parti fått följande form: men huru härmed, samt mycket mera tillgick, kan man läsa uti den bland Swänska samlingarna inrykta och af Gref Carl Gyllenborg författade piece öfwer åren 1718 och 19, den utgifwaren med några noter wäl budit til, men icke kunnat decreditera» (Pag. 148 i F 468). Odels hänvisning är emellertid något vilseledande.[14] Aktstycket finns nämligen i Loenboms *Historiska Märkwärdigheter til Uplysning af Swenska Häfder*. Här kallas det »Efterrättelser om Regements Förändringen i Swea Rike år 1719». I Lärda tidningar 1767 (s. 310) få vi emellertid veta, att det i andra avskrifter går under namnet »Anmärkningar öfwer Tilståndet och förändringen i Swerige, efter Konung Carl den XII:tes död, gjorde hos Riks-Rådet Carl Gyllenborg af förnäme män». Att Odel avser just denna bestyrkes av att utgivaren försett den med kritiska noter och uttalar en allmän varning för dess partiskhet, vilket ju påtalas av Odel. Berättelsen fyller numren 18 t. o. m. 25, d. v. s. till slutet av Historiska Märkwärdigheters andra del, samt slutföres i de fyra första numren av tredje delen. Det ark, där skriften påbörjades, bör ha utkommit ungefär den 1 november 1767 och avslutningsarket i slutet av januari 1768.[15]

---

[14] *Swenska Samlingar* började utgivas i Västerås 1763 men innehåller ej historiska akter.

[15] Historiska Märkwärdigheter började utkomma den $^{10}/_{1}$ 1767 (Lundstedt, Sveriges per. litt.) och utgavs veckotals. Varje del bestod av 25 nummer.

Emellertid måtte utgivningen ha forcerats eller också insattes en förhandsrecension, ty den 5 oktober 1767 recenserades i Lärda tidningar början av skriften. Redan hösten 1767 bör således manuskriptet vara skrivet, eftersom Odel säkert följde med den historisk-politiska litteraturen. Ytterligare kan papekas, att i renskrifterna en hänsyftning göres på tidskriften *Philoladus Parrhesiastes* men att denna saknas i Odels manuskript. Denna tidskrift började utkomma i maj 1768.[16]

Antagligt är således, att Odel redan hösten 1767 var sysselsatt med Brev om den svenska statsförfattningen men att detta senare omarbetats och blivit avslutat först i november 1768. Landbergs förmodan att skriften stått i samband med kronprinsens revolutionsplaner faller inte med denna datering, ty redan hösten 1767 voro dessa aktuella.[17]

Landberg anser det troligt, att andra kunna ha medverkat vid den slutliga utformningen av Odels skrift, och gissar på Odels vän C. J. Strand. Eftersom Odel vände sig till auktoriteter, är ju detta möjligt. Det finns också en uppgift, som kunde tydas i den riktningen. I brev till Gjörwell 20/2 1768 säger nämligen Olof Bergklint, att arbetet på Odels pjes tar tid[18], och det kan tänkas, att orden gälla denna skrift. Emellertid bär den även i renskrifterna alltigenom Odels prägel, varför det inte är nödvändigt att frankänna Odel äran av den.

Brev om den svenska statsförfattningen innehåller den slutliga avfattningen av de idéer, som förekomma i Odels övriga skrifter från 1766—68. Det finns därför ingen anledning att utförligt redogöra för alla dessa. Endast för att finna den utveckling, som Odels tankar undergått, skola vi behandla hans övriga arbeten. Följden blir, att någon allsidig framställning av hans politiska idéer inte här görs. Det är inte så stor skada, ty han företräder i enskildheter de vanliga hattsynpunkterna, t. ex. beträffande ekonomi, utrikespolitik etc.

Som Landberg visat, är huvudlinjen i *Brev om den svenska statsförfattningen* en djärvt konstruerad schematisering av den svenska statsförfattningens historia. Med utgångpunkt från sin egen tid skisserar Odel upp en hattlinje och en mösslinje. Den senare representeras av allt som han inte tycker om, medeltidens prästvälde och aristokratvälde, förmyndarstyrelser, kungamord

---

Den $^{17}/_{8}$ 1767 sägas 7 ark av andra delen ha utkommit (Lärda tidningar 1767, s. 253), vilket stämmer. Den $^{22}/_{2}$ 1768 omtalas skriften i samma tidning såsom fullständig.

[16] Lundstedt, a.a.

[17] Hennings, Gustav III, s. 299.

[18] Sylwan, Svenska pressen, s. 299.

1718, Hornpolitik, ryssvänlighet och antimerkantilism. Kulmen i denna utveckling är givetvis 1765—66 års riksdag. Den andra linjen börjar med det s. k. lodbrokiska regeringssättet, fortsätter med Gustav Vasa och Gustav II Adolf och leder över Karl XI till hattarnas styrelse. Denna historiesyn har så småningom växt fram hos Odel.

Vi ha funnit, att Odel i mitten på 50-talet stod helt på hattarnas sida, på den officiella sidan i sin uppfattning av Sveriges statsskick. I ett arbete från 1760—62 års riksdag, *Oförgripelige Tankar om Det svenska Folket* (nr 45), går han i ett särskilt kapitel åter in på frågan om Sveriges statsskick. Han framhäver här starkt kungamaktens svaghet under den äldsta tiden:

> Konungen hade således föga annat att göra, än föra deras krig som en fältherre och dessemellan lefva i stillhet på sitt Upsala Öde, sköta deras offer och tala för dem om Gudarna som en hederlig prästman. Skulle han betyda något mera och förmå dem nagot längre, måste han vara begåfvad med de härligaste egenskaper, vara vältalig, vänlig, rådig, förståndig, karlavulen och ansenlig, fägna och gifva dem väl till bästa, stå väl hos lagmännerna och ändoch intet begära alt för obilligt».

Detta system förde emellertid till strider mellan stormännen och till främmande herravälde. Genom Gustav Vasa blev det annorlunda, och både han och hans släkt regerade med tämmelig myndighet», därför att folket under duktiga kungar låter sig nöja. Då kommer det »icke så noga an på en granneligen utstakad regeringsform». Eftersom man var van vid goda regenter, fick Karl XI oinskränkt makt, men detta förde till svåra olägenheter under Karl XII, som skulle ha blivit en utmärkt kung, om han blivit född under 1720 års regeringsform. Om denna har Odel här starkt berömmande ord. Den är »ett det största mästarstycke i sitt slag och som till det svenska folkets art och lynne allrabäst passar sig. Han är en samling af alt det goda som förre tiders regeringsformer innehållit och senare tiders omständigheter fordrat, och en jämn väg till all den lycksalighet, som ett folk här på jorden kan skäligen önska. Skulle man derföre icke må väl och trifvas under den samma, så är det värkeligen icke regeringsformens skull, utan böra orsakerna till sådant sökas annorstädes». Odel står här ännu i försvarsställning[19], men redan skymtar den linje, som sedan skulle bli hans.

År 1765 förändras läget helt, då mössorna komma till makten. Odel blir nu oppositionsman, och det är inte längre så nödvändigt att försvara 1720 års regeringsform, på vilken mössorna stödja sig. När mössorna rasera hela hattsystemet, ter detta förfarande sig för Odel som ett missbruk av friheten. Regeringsformen kan således

[19] Odels skrift är antagligen riktad mot Nordencrantz' skrifter.

utnyttjas till missbruk. Dessa tankar ger Odel uttryck i *Sagan om Lagen, Friheten, Hjalmar och folket.* Det föregående hattväldet skildras som ett idealtillstånd. Som motsats härtill sättes en skildring »af et folk, som börjar missbruka sin frihet, och därigenom öpnar dören för hwarjehanda olyckor och äfwentyr».[20] Den senare skildringen ströks naturligtvis av censor, men vi kunna finna den i manuskriptet. Den ger ett starkt uttryck åt stämningen i de av omvälvningen drabbade kretsarna, samtidigt som den effektfullt kontrasterar mot den föregående teckningen av idealtillståndet:

»Men hwad händer? lugnet och solskenet giör manskapet dåfwigt, man glömmer compassen och sjökortet, man talar historier och skrattar at infall. En swart molntopp swingar sig upp pa himmelen i norr. Han nalkas och breder sig. Man trodde det skulle intet ha att betyda, men i mörker och dunder, wid blixtar och knallande smällar får man ährfara annat. Sa ock i ett samhälle. Millan *frihet* och *wälmaga* uppwäxer en oart, som heter *sjelfsvald.* Denna blifwer ju längre ju mera öfwerdådig och bangstyrig, ofta försedd med äfwen sa mycken skarpsinnighet som ährelystnad och snalhet, begynnar han att tyda lagar och frihet, formera sig anhang och tala högt. Intet sa oskyldigt det han icke trampar och intet sa heligt det han icke förgriper sig pa, ända till konungablod etc. Han är nog nedrig at krypa och fly för landets fiender och nog djerf att stympa dess fastigheter för att swinga sig opp till olaga myndighet öfwer det qvarblefna. Han blygs icke, att bära waldsamme händer på den prägligaste systeme och byggnad för att pa samma ställe uppresa en annan sino namne till ähra. Sådant förtryter hwart ährligt hjerta. Harmen och rättwisan formera ett contra-partie, olyckan förser dem bada med penningar, nöden med snalhet och agget med en förkjusad bitterhet, utan alt samvete och höfwa. Olyckelig den, som håller med ingen dera, han krossas af båda. Bonden gör som han tycker, frässar och super icke besinnande att hans frihet kan honom en gang ifrántagen warda. Borgaren watnas i munnen at utlänningens köttgrytor och arbetar på egen ofärd för gode ord och stickpenningar. Prästen talar sjelf hädelse och brukar sin gaffel som Elis söner och riddersmannen somnar och waknar i lättjans, armodets och nedrighetens famn, blir grym mot sine medborgare och feg för sine fiender. Alla som kunna börga nu att hålla åt sig, man frågar efter egit och icke annars bästa. Man samlar huru man kan och mister när man minst förmodar. All rörelse stadnar och en politisk twinsot ansticker hela riks kroppen. Man hörer intet annat än förbittrade utlåtelser och ser intet annat än förtwiflade ögon och ansigten. Man sätter ut riksdagar och möten. Man råkas, man declamerar och klagar, man opererar och äntrar, men alt med sådan eld och hetta, hast och hårdhet, att nöden och willervallan till och icke

[20] Citat ur Lärda tidningar 1766, s. 321, där Odel vid försvar mot ett angrepp från Gjörwell omtalar, att ett stycke strukits av censor.

aftaga och ändteligen stadnas hela wärket. Ingen befaller och ingen lyder och all ting sjunker ned i en qvalsam tystnad. Farväl nögde tider, glada dagar och vänlige omgängen; då man gaf ut och fick in, då hwarken suckar eller tårar gutos, da man hade nog åt sig och de sina och da man wälsignade Gud, öfwerhet, lagar och ordning med gladt ansigte och såf utan lifstärande sorger för morgondagen. Ändteligen när man på ingen ting mera wet ut eller in, så lyfter man de matta ögon åt Konunga stolen och den på honom sitter och ropar med en hes och afbruten röst: *Tag oss till Tig och wårt land för bröd, att wi och wårt Land måge wara tine egne.* Gen. 47—19.

Så gick det nu (på Karl XI:s tid) och så kan det gå flera gånger, om man sig desto bättre icke föreser».

Ovanpå detta kommer så en mycket sympatisk skildring av Karl XI, och i några verser hänsyftas på den unge kronprinsen som framtidens hopp. Man kan ju inte tveka om att Odel här betraktar kungamakten som den enda räddningen, men det är inte uteslutet, att han dock har ögonen öppna för farorna med en sådan utveckling. Vi skola se, hur han i sina spekulationer vill finna en utväg att undvika den serie, som han finner stater genomgå.

I hans följande skrifter märker man, hur han tydligen allvarligt gripit sig an med problemet om statsskicket. I *Den rätta och sanna Ähran* och i *Jag har tänkt* är han inne på den linje, som sedan följes i det större arbetet. Nu först synes han ha uppmärksammat Wildes skildring av det lodbrokiska regeringssättet, där kungamakten är förhallandevis stark men friheten dock bevarad.[21] Detta regeringssätt är svenskt, och det går igen i Höfdinga-Styrelsen, Konunga-Balken och flere nästan på ett ut kommande regeringsformer».[22] Tanken på att 1720 års regeringsform ligger på samma linje skymtar, men här tvekar Odel synbarligen. I förbigående påpekar Odel upprepade gånger, att det dock är personligheten som är det viktigaste, ty bestämmelserna kunna ju tolkas på olika sätt. Vägen till den personliga kungamakten står således öppen, men givetvis är det Odels mening, att denna liksom i det gamla svenska regeringssättet skall vara till en viss grad inskränkt.

Dessa tankar, som ofta framställts dunkelt och svävande, försöker han nu ge en konsekvent form i *Brev om den svenska statsförfattningen.* Odel förklarar här, att under medlemmarna av den lodbrokiska kungaätten, d. v. s. i ungefär 400 år, ett likartat

[21] Måhända fick han syn på Wildes bok, Det så kallade oinskränkta enwäldet... förswaradt, genom en av sina kritiker, som i en recension av Sagan om Lagen och Friheten, Hjalmar och Folket hänvisar till Wilde (Lärda tidningar 1766, nr 25—26).

[22] Citatet hämtat ur »Jag har tänkt» (nr 64).

statsskick rådde. Detta skildrar han utförligt. Sigurd Ring var enligt Odel den förste i Sverige, »som utan att vara och agera despot öfver slafwar på asiatiska sättet, innehade och brukade alla de jura, hwilka en rätt Konung kunna tillfalla». Han är mycket mäktig och håller framför allt efter stormännen. Men dessa kungar voro trots sin stora makt aldrig enväldiga, och folket saknade under deras styrelste aldrig sin lagliga frihet. Detta utmärkta tillstånd berodde på att rådet valdes av kungen själv och inte hade nämnvärd makt. Mössrådet 1767 hade emellertid stor makt, och Odel menar nog, att roten till det onda ligger där, fast han inte säger det. Eftersom en god författning höjer land och folk i alla avseenden, är det klart, att den moraliska och kulturella ståndpunkten under det lodbrokiska regeringssättet var mycket hög. Särskilt prisas toleransen, och den ställs i motsats till det följande medeltida prästväldets förföljelser. Med en suck utropar Odel till slut: Tänke hwar ährlig svensk på, hwad af Sverige skolat blifwa om en sådan regering och ett sådant tänkesätt tillika med en sann och okonstlad religion, fått bestå ända intill wåre tider».

De stora svenska kungarna under nya tiden uppliva sedan detta utmärkta regeringssätt. Även under Karl XI bestod detta, och Odel hävdar i enlighet med Wilde, att Karl gick lagligt till väga, när han gjorde sig enväldig. I renskriften finns en kritik av Karls regeringssätt, vilken saknas i det egenhändiga manuskriptet. Riksdagen borde inte ha släppt all makt och rådet kunde också ha fått ha litet kvar. För övrigt är Odels vacklande inställning till Karl XI påfallande. I manuskriptet till *Den swenska Socrat* från hösten 1768 menar han emellertid, att i Karls system friheten hade ett allt för svagt värn. I skildringen av frihetstiden lägger man märke till att Odel bemödar sig om att erkänna de missgrepp, som hattarna gjort sig skyldiga till, men givetvis är det mössandan, som får bära hundhuvudet.

De önskemål, som Odel framställer, maste givetvis ses framför allt mot bakgrund av händelserna vid den senaste riksdagen. Den praktiska tillämpningen är för Odel huvudsaken, och därav komma misstag och motsägelser. Det är betecknande, att han i slutpartiet av sin skrift alldeles glömmer att tala om det lodbrokiska regeringssättet, som i övrigt dock är den röda tråden. Säkert beror det på att han givit sitt aktuella ideal detta namn och sedan glömmer namnet för idealet, när han till slut skall säga, hur han vill ha det.

När Odel i *Brev om den svenska statsförfattningen* redogjort för den senaste riksdagen, sammanfattar han kritiskt det nya, som mössregimen medfört beträffande utrikespolitik, finanser etc. Att detta nya system inte kan fortfara, därom är han övertygad. Alla dessa ändringar ha emellertid enligt Odel varit möj-

liga endast därför, att grundlagen kunnat ändras. Bestämmelsen i 1720 års regeringsform om att grundlagen får förbättras är grundfelet, ty uttrycket kan tolkas på många sätt. Mellan de tre statsmakterna konung, råd och riksdag måste det vara en fullständig jämvikt. Mot invändningen att en måste vara högstbjudande hänvisar Odel till det engelska statsskicket, där han parallelliserar konung, överhus och underhus med de svenska makterna. Det engelska statsskicket uppvisar, menar Odel, en absolut jämvikt, och därför är folket också det friaste i världen. Finge någon av de tre makterna det minsta grand större makt, skulle det genast resultera i att statsskicket bleve »Souveraineté, aristokrati eller demokrati», men då lagarna i England icke kunna förbättras, sker detta icke. Vi böra därför i Sverige nu se över lagarna, säger Odel åt sina landsmän, och när det är oväldigt gjort, då slå till och vid lif, ära och gods, förbjuda all ytterligare förbättring». Därefter böra också »Hushals-Principerna» fastställas i grunddrag. Givetvis måste det ekonomiska livet regleras efter konjunkturerna, men de allmänna principerna kunna enligt Odels övertygelse fastlåsas.

I renskrifterna finnas alldeles samma synpunkter men dessutom i sammanhang med jämviktstankarna ett tillägg: »samt at de Lag skipande och Lag stiftande aldrig komma at blanda sine giöremål om hwarandra». Jämvikts- och maktskillnadstankarna upprepas i andra Odels skrifter från 1768.[23]

Som Landberg har påvisat[24] synes *Brev om den svenska statsförfattningen* innehålla en direkt motsägelse. Efter att ha prisat det icke så noggrant utstakade lodbrokiska regeringssättet fordrar Odel sedan en fullkomlig fastlåsning av statsskicket genom detaljerade bestämmelser, som icke få ändras. Denna motsägelse torde dock för Odel själv icke varit uppenbar, eftersom han med största sannolikhet här underförstår en sak, som han icke utsäger. Att hans uppfattning är mera genomtänkt än vad denna motsägelse skulle tyda på, finna vi, om vi betrakta ett resonemang, som Odel för i tredje numret av manuskriptet till *Den swenska Socrat*, vilket också är skrivet hösten 1768. Han utvecklar här, hur genom drottning Kristinas oförstånd jämvikten hade rubbats, så att följden måste bli en stärkt kungamakt. Man gick då emellertid för långt under Karl XI. »Således efter som denna Konungen fanns af sig sjelf nog rådig, så tänkte man intet på hwad konungar framdeles komma kunde». Men under Karl XII fick man känna enväldets nackdelar, om man hade fått känna fördelarna förut. Just genom att regeringsformen fastslagits i skrift gick det galet,

[23] Tal om kärleken till fäderneslandet (nr 73) och manuskriptet till Den swenska Socrat. Beträffande terminologien se Landberg i Sveriges riksdag VII: 11 ff.

[24] Statsvetenskaplig tidskrift 1937, s. 15.

menar tydligen Odel. Knappast kan han emellertid tänka sig, att Sverige på 1760-talet skall gå tillbaka till obestämda former för statsskicket. Följaktligen finns nu bara den möjligheten att i en skriven författning noga utstaka den jämvikt, som funnits i det lodbrokiska regeringssättet. Författningen måste ändras eller återföras till sin ursprungliga enkelhet.

Den första versionen av *Den swenska Socrat* blev emellertid aldrig tryckt. Måhända kom kungastrejken 1768 och de därpa följande händelserna emellan. Inför den riksdag, som komma skulle, utvecklades nu på våren 1769 en livlig broschyrstrid. Centrum i meningsutbytet blev mösstidskriften *Uplysning för swenska folket om anledningen, orsaken och afsigterne med urtima riksdagen 1769*. I anfallen på denna deltog Odel med tidskriften *Echo och åter-skall på Uplysningen för Swenska Folket* (nr 75), vilken följde sin motståndare som en skugga. 'När mössornas skribent slutade att utgiva sin tidskrift, nedlade även Odel sin men startade genast en ny, det gamla projektet *Den swenska Socrat*, där han tänkte ordenteligen inga uti de wigtige ämnen om Samhällen. Lagar och Regeringar»[25]

Den tolkning av den skenbara motsägelsen, som ovan gjorts, bekräftas av skrifterna från 1769. Sina åsikter har Odel i sammanträngd form gett uttryckt at i en liten broschyr från våren 1769, *Tredje Under-Stolen* (nr 77). Några citat ur denna kan tjäna oss till utgångspunkt:

»Somlige undra: Om icke Jämnwigts-Punkten millan Kung och Folk war tämmeligen träffad i Lodbrokska Konunga-Ättens tid.»

»Somlige undra: Om icke Gustafverna och Carlarna, de sista eller Souverainitets-åren undantagne, Regerade som Lodbrokar?»

»Somlige undra: Huru Engelska Nationen kan wara så Fri och Mägtig, då likwäl Konungen äger tredjedelen af högsta Magten?»

»Somliga undra: Om aldrig Souverainité kan astundas, winnas och existera af och hos andre än Konungar? Saledes och följagteligen: Om hwar och en som talar om Jämnwigt, Konunga- och Folk-Rätt, bör sägas tala mot Friheten och Grundlagen samt för Souverainiteten?»

»Somlige som jag och flere, de där intet kunna Latin, undra hwad det ordspraket wil säga: Incidit in Schyllam cupiens evitare Carybdin? Item: Medium tenuere Beati?

Somliga undra: Huru länge en Grundlag skal sta under förbättring innan han blifwer aldeles färdig och sådan han skal wara för ewig tid? Desse äro äfwen så enfaldige, at de undra hwad det gamla tokuga Swenska Ordspråket wil säga: Kjäringen jämkade Barnfoten?»

Vad detta ordspråk betyder, kan man få veta i Dalins *Argus*, där denne i andra delens ark 28 berättar om en gumma, som

[25] Citerat ur slutorden till Echo och återskall.

jämkade så mycket fram och tillbaka, att foten blev eländigare än någonsin förr. Närmare tillämpning av historien finner man i samma årgångs ark 45, där Dalin framlägger en jämviktsteori. Han menar, att Sverige flera gånger genomgått fem stadier, fri säkerhet, sjuk enighet, självsvåld, förödelse och envälde. Han tycker sig märka, att man nu, 1734, är på väg igen. Hans ideal är uppenbarligen den fria säkerheten, och den har han skildrat i sin berättelse om Gustav Adolfs regering i *Sagan om hästen.*

Odels tankar ligga på exakt samma linje. När han i fjärde numret av *Den swenska Socrat* talar om lagstiftning, framlägger han sina åsikter genom att göra ett långt citat ur Dalins *Swenska Friheten,* där Odel har återfunnit både jämviktstanken och maktskillnadstanken. Liksom Dalin vill Odel bryta utvecklingens cirkel. I det tredje arket av Den swenska Socrat visar han, hur denna utveckling går: ». . . . så föll den häpna och trängda Allmänheten merendels åter i hastighet tilbaka på Monarchien eller En-Regeringen, så, efter wahnlig ledsnad wid den, på Aristocratien, Fler- eller Herra-Regeringen; derifrån på Democratien, All- eller Folk-Regeringen, gjörande på längre eller kortare tidehwarf sin vanliga Tour genom desse Regerings-Sätt (s. 21). Odel skildrar sedan emellertid, hur man lyckades åstadkomma ett blandat regeringssätt, och då hade man kommit på rätt väg. I det engelska statsskicket finns detta förverkligat, ja, Odels beundran för den engelska författningen går så långt, att han tydligt vågar visa sympati för den engelske kungens vetorätt.[26]

Erik Fahlbeck, som i en uppsats behandlat frihetstidens politiska idéer, har också berört jämviktsteorierna. Den lära, som Odel företräder, kallar han »frihetstidens klassiska balanslära».[27] Denna avfärdas både av Fahlbeck och andra som en fras: »Hvarje djupare eftertanke måste föra till andra lösningar». För Odel var det nog i alla fall inte bara en fras, ty han såg ju sina idéer förverkligade t. ex. i det engelska statsskicket. Landberg talar vidare om Odels »sammanblandning av begreppen lodbrokamakt, balans och maktskillnad» (a. a., s. 18). Jag har redan sökt visa, att balans och lodbrokamakt för Odel är detsamma. Balansidealet hade också svensk tradition, åtminstone från 1634 års regeringsform[28], och det visste säkert Odel. Alldeles nödvändigt är det väl inte heller, att det måste innebära en idékonfusion att införa maktskillnaden, som Odel gör. Maktskillnadsdoktrinens grund», säger en forskare, »var en skarp boskillnad mellan den lagstiftande och den lagskipande makten, medan i balanslärorna så många befogenheter av vad slag de vara månde samlades hos de olika maktägarna, att dessa kunde uppväga varan-

[26] Den swenska Socrat, s. 55 f.
[27] Statsvetenskaplig tidskrift 1916, s. 46.
[28] Statsvetenskaplig tidskrift 1916, s. 122 not.

dra».[29] Man kan tänka sig, att Odel undrat, varför inte dessa krav skulle kunna förenas. Så var det ju enligt hans åsikt i England. Och han kunde tolka Montesquieu, som han under 60-talet citerar, i samma riktning. Denne låter visserligen en makt falla bort, så att endast två bli kvar, men det är skäl att observera, hur han då uttrycker sig: Des trois puissances dont nous avons parlé, celle de juger est en quelque façon nulle. Il n'en reste que deux; et comme elles ont besoin d'une puissance réglante pour les tempérer, la partie du corps législatif, qui est composé de nobles, est très-propre à produire cet effet.»[30] Detta torde kunna fattas som maktskillnad plus balans. Montesquieus berömda framställning av det engelska statsskicket framhäver också balansen: »Voici donc la constitution fondamentale du gouvernement dont nous parlons. Le corps législatif y étant composé de deux parties, l'une enchaînera l'autre par sa faculté mutuelle d'empêcher. Toutes les deux seront liées par la puissance exécutrice, qui le sera elle-même par la législatif.»[31] I detta uttalande är det inte enbart fråga om maktskillnad utan också om balans.

Det är ytterst sannolikt, att Odel noga studerat Montesquieu, vars till synes klara framställning dock till slut är så svår att penetrera. I det föregående har jag endast velat hävda, att Odel med all sannolikhet verkligen sökt sätta sig in i det problem han sysslade med, och jag har därmed inte uttalat något om värdet av hans funderingar. Utan tvivel är han dilettant på området.

I *Den swenska Socrat* motiverar Odel utförligt maktskillnaden i Montesquieus anda. Den lagstiftande makten kräver »strax och i första asigten en annan och Lag-Skipande, hwarken ifrån eller innom, utan jämte och brede wid sig». Denna senare makt »dependerar, til sin utwärtes skapnad och form, aldeles af den förra eller Lag-Stiftande, men till sin art och natur, af sig sjelf, och båda två af den Stiftade Lagen».[32] Vid första anblicken kan detta måhända verka falskt djupsinne. Meningen är dock klar. Odel vill inte släppa tanken på att makten utgår från folket, men samtidigt vill han, att kungamakten skall vara något självständigt. Sedan lagen en gång stiftats och sedan i denna den lagskipande maktens form bestämts, är lagen högsta makt och de lagstiftande och lagskipande makterna under lagen likaberättigade.

Idéer i denna riktning kunde Odel finna inte bara hos Montesquieu utan också i andra böcker, som funnos i hans boksamling. Det blandade regeringssättet och framför allt Englands

[29] Rudelius, Författningsfrågan i de förenade deputationerna 1769, s. 341.
[30] De l'Esprit des Loix XI: 6 (1: 266).
[31] A.a. XI: 6 (1: 273).
[32] Den swenska Socrat, s. 9.

skildrades klart och med beundran i J. A. Hoffmanns *Politiska Anmärkningar Om den Äkta och Oäkta Stats-konsten*, som översattes till svenska 1759. »Båda Husen hafwa således tilräckelig magt», heter det där, »at utestänga tyranniet; men Konungens wälde kan ej heller förkränckas, så framt Rikets grundlagar och den derpå beroende Statsförfattningen skola hafwa bestånd.»[33] Närliggande tankar kunde han finna också i ett postumt arbete av Fénelon: »La Sagesse de tout Gouvernement, quel qu'il soit, consiste à trouver le juste Milieu, entre ces deux Extrémitez affreuses (despotisme des souverains och despotisme de la multitude), dans une Liberté modérée par la seule Autorité des Loix.»[34]

Man kan tänka sig Odels politiska utveckling ungefär på följande sätt. Under hattväldet på 50-talet är det naturligt, att han står på statsskickets sida, och då fattar han försöket att ändra regeringsformen som ett angrepp på friheten. För honom själv synes styrelsesättet föra till lycka och också för landet. När sedan systemet blir hotat och därmed hans egen ställning, börjar han att fundera. Så kommer katastrofen. Han finner då, att jämvikten saknas, att lagom-idealet, som är en av upplysningens centrala tankar, inte har förverkligats. Hans historiska intresse för honom till ett förnyat studium av historien, och han tycker sig finna idealet förverkligat i de stora svenska kungarnas styrelse. Hans folkliga, från barndomen mycket starka rojalism, som för all del också fanns i den officiella förkunnelsen, men som där saknade reellt innehåll, kombineras med lagom-idealet. När han så skall strida för sitt politiska ideal, söker han argument litet varstans, som man gör, och resultatet blev det, som här framlagts. De olika elementen kämpa en växlande kamp i Odels sinne, och därför är han inte heller konsekvent i sina uttalanden. Ofta tar rojalismen överhand.

I det föregående har visats, att i Odels optimistiska åskådning under de tidigare åren funnos element, som lätt kunde föra till det motsatta. Vi ha också sett, hur pessimismen vinner terräng i hans tankevärld. Att Odel fordrar strängt utstakade lagbud sammanhänger bl. a. också med denna utveckling. Han har funnit, att det är lönlöst att försöka hindra människorna att falla i samma misstag som förfäderna. Genom upplysning går det åtminstone inte. Han inser också, att samhället aldrig kan befrias från »wanartige Medlemmar»[35], och därför måste man hindra dem från att öva inflytande. Skall detta kunna ske, måste kungen ha makt, så att han verkligen kan skipa lagen.

---

[33] Hoffmann, a.a. 1: 411. Citatet utgör en del av ett Karl II:s tal till parlamentet.

[34] Directions Pour La Conscience d'un Roi, s. 88.

[35] Den swenska Socrat, s. 32.

Odel har många motiv för en stark kungamakt. En sådan är nödvändig för jämvikten, det är en politisk motivering. Men han anför också religiösa skäl: Konungen är wäl Folkets, men Han är ock Herrans Smorda och en ond Öfwerhet är också af Gudi. et Folk til straff.»[36] Felar kungen, kan man få rätta honom försiktigt, men rör man honom till livet, drar man »förbannelse öfwer et Folk hela hundrade åhren framåt». Med historiska exempel bevisas denna sats. Kungadömet av Guds nåde hävdas således på fullt allvar av Odel, men det är betecknande, att detta sker samtidigt som folksuveräniteten bibehålles. På ingen punkt märks tydligare än här, hur gammalt och nytt hos Odel trivs sida vid sida. Odel skulle nog ha förnekat, att någon motsats finns här. Gud har gett folket rätt att välja konung, men när denne är lagligen insatt, är han insatt av Gud.[37]

Odel är fullkomligt övertygad om att den aktuella situationen kan redas upp endast av kungamakten:

»Det är naturligt, at en Konung, som stänges innom altför trånga gräntsor och betungas med nästan mycket misstroende, så framt han äger en arbetande Själ och et, just icke ondt, men tiltagset Hjerta, skal wid alle tilfällen och än på et sätt, än på et annat, söka at bringa sig högre opp, och det mången gang i wärkeligen god afsigt. Han ser mycken oordning och därpa följande swaghet i Samhället. Han betragtar sine grannar, huru jämt och färmt hos dem tilgår, han är Människa. Det misslyckas honom en och annan gang, men hwad gäller, at en gång och omsider lyckas det? Och det, til äfwentyrs, da han minst förmodar, da nämligen, när Herra- och Folk-Myndigheten, Partiewäsendet och dylikt, åtföljt med fara och föragt hos Grannarne, så snott sig tilsammans, at de af ingen annan än Honom lösas och skiljas kunna. Och just då är det som det kommer på Försyn och Lycka, Förstånd och Ädelmod an, at Han intet tar eller får Förmycket, och i synnerhet, at Han intet får Alt och blifwer Enewäldig, hwilket woro för Honom och Hans Ätt rätt så farligt, som för det arma Folket, aldenstund Enwäldet, som en Extremitet och Ytterlighet, warder rätt så litet framdeles bestående, som det andra».[38]

Odel inser således klart faran av den utveckling, som han ser vara oundviklig. Han är ingen rojalist till varje pris.

I det ovan citerade stycket är Odel en god spåman. När han i fortsättningen antyder sin tro på att kungen inte skall

---

[36] Den swenska Socrat, s. 47.

[37] Jfr Browallius berömda betänkande av 1751: »Men Konungen i Swerige äger sin mackt, icke af sig sielf, utan af Gud, genom Ständernas fria wal och Lagens krafft.» (Malmström, Sveriges pol. historia 4: 455, jfr Lagerroth. Frihetstidens författning, s. 410 f.)

[38] Den swenska Socrat, s. 30 f.

sträva efter envälde, spår han sämre. Motiveringen för denna tro är för övrigt inte utan intresse. Liksom fysiokraterna menar Odel, att kungen aldrig kan ha intresse av att ta för mycket.[39] Tydligt är också, att Odel ser en statskupp som den enda räddningen. Och han tror på kronprinsen. 1769 års riksdag kunde säkert inte tillfredsställa honom, trots att han då återinsattes i sina gamla förmåner. Det förslag till förbättring, som den s. k. säkerhetsakten utgjorde, kunde knappast motsvara hans krav. Därom ha vi dock ingen kunskap, då något yttrande av Odel från hösten 1769 inte är bevarat. I och med att säkerhetsakten föll visade det sig också, att Odels motståndare fortfarande voro starka nog att hindra en förändring inom lagens ram. Att Odel ansåg det lönlöst att söka bota på det sättet, framgår av ett nummer av *Den swenska Socrat,* som kom ut på våren 1770.[40] Här tar han verkligen bladet från munnen. Han beskriver, huru det ser ut och går til i en Stat och hos et Folk, som tid efter annan wanwärdat alle anledningar til rättelse och, kjärt i sin egen olycka, ändteligen nalkas sin förwandling, antingen til ny upkomst eller en total undergång (s. 193). Helt säkert har han Polens öde för ögonen, ty han anspelar ofta i sina skrifter på polska förhållanden. Odel finner en rad tecken, som peka på att ett avgörande förestår:

»Aldrig någonsin gå utwärtes prunkande tal, swatsande utlåtelser, ömma declarationer och granna försäkringar om Wyrdnad för Religionen, om Trohet mot Majestätet, om Kjärlek för Fädernes Landet, om Lydnad för Lagarna, om Ära och Dygd och andre flera sadane helige skyldigheter mera i swang än hos et fördärfwat Folk, som aldraminst har sådant inwärtes om hjertat och alldramäst brister uti wärkställigheten af allsammans detta Dyra och Höga» (s. 194). »I det Samhälle, där Friheten blir den enda Gudomeligheten som dyrkas, och hwilkens Namn blir en ständig Honungskaka i hwars mans mun, så at man föga annat hörer omtalas; Där Frihetens Altarer byggas i alla wråar och Helgas än med de prägtigaste wisor än med de trotsigaste slagdängor, men sällan eller aldrig nämnes et alfwarsamt ord om Laglydnad och Ordning, där är ock Friheten merendels ännu längre borta». (s. 196) »Ändring och trängsel om Titlar och Sysslor, men aldrig om Insigt och Skicklighet, snarmogenhet och inbildning hos Ungdom och et widlyftigt slarfweri i alle gjöremål är också et klart tekn til en sjuk Stat». (s. 197) »Et hårdt, förmätit och ochristeligit de Rikas bruk af wälde, penningar och ägodelar på de fattigas kåstnad, är också et tydeligit tecken til en farlig annalkande hwälfning i Staten». (s. 198) Och korruptionen utgör till slut också ett säkert tecken på samma sak.

---

[39] Weulersse, Les Physiocrates, s. 197. Jfr Scheffer, Bref til Herrar Riksens Råd, s. 27 ff.

[40] N:r 25. Annonseras i Dagligt Allehanda 8/5 1770.

Odel ser verkligt allvarligt på situationen, och det var han ju inte ensam om.

De idéer, som vi funnit hos Odel 1769, återkomma i tämligen ringa variation i hans skrifter från 1770 och 1771. I *Tal om Sveriges fordna styrkas förlorande* (nr 82) får hans rojalism ett poetiskt tilltalande uttryck, när kungen liknas vid solen, som väcker allt växande till liv. Vid Adolf Fredriks död hoppas Odel ännu och manar till enighet kring den nye konungen i *Berättelse om Den underliga Synen på Blåkulla* (nr 86). I *Den svenske frihetsälskaren* (nr 93), som troligen var avsedd att utkomma till riksdagen 1771, uppvisar han i känslofullt patetisk stil allt ont som friheten åstadkommit genom missbruk, och det blir då närmast en redogörelse för den gamla mösslinjen igen. Odel vill inpränta, att landets tillstånd nu inte tillåter gnabb om småsaker. Sverige är inte längre en stark makt, som det var förr, men måhända kan landet återfå sin styrka »genom enighet och Guds välsignelse». I ett pessimistiskt ögonblick skrev Odel då också, antagligen under den mössdominerade riksdagen 1771 med dess svåra ståndsmotsättningar[41], sin märkliga skrift om hundturken. Odel var under 1771 synnerligen flitig med sin penna i kungens anda, och man kunde gott antaga, att hans beställda högtidstal vid kröningen (nr 96) var ett led i en propagandakampanj för att säkra borgarnas trohet.

Liksom en stor del av sin samtid hälsade Odel Gustav III:s revolution med entusiasm. I två otryckta skrifter har han givit uttryck åt sina tankar efter denna av honom förutspådda händelse. *Samtal millan Caesar och Cato, Efter Döden på de Eliseiska Fältden* (nr 97) är ett ivrigt försvar för Caesar. Till dennes förmån uppträda Hannibal, Alexander och Cyrus, som alla endast med förakt betrakta Catos försvar för republiken. Här framstår t. ex. Alexander som en stor hjälte, nu fullkomligt förlikad med dem, som han mördade. Tiderna ha förändrats, sedan Odel i *Tal om den gyllende Tiden* framställde Alexander som ett avskräckande exempel. Brutus representerar numera det onda i världen, och detta onda nödvändiggör en stark personlig makt. Den s. k. friheten ger möjligheter för dårar och fantaster att komma till makten, men en människovänlig kung, som styr själv, ger ett land säkerhet. Visserligen antyder Caesar, att folket givetvis har sin rätt, men huvudintrycket av skriften blir dock, att den utan inskränkning försvarar enväldet. Närmast är väl idealet den upplyste monarken. Det stämmer ju också med Odels föregående yttranden, att man vid dylika kritiska tillfällen endast har att vara tacksam, om den som tar makten inte tar för mycket och är en god härskare.

[41] Odel sökte bilägga dessa tvister, vilket en av hans broschyrer visar, nr. 89.

I den andra skriften[42], som präglas av matthet och saknar Odels vanliga humörfriskhet och fart, hävdar Odel som Landberg har visat, att 1772 års regeringsform innebär ett upplivande av Sveriges gamla regeringsformer, t. ex. kungabalken. Han anknyter således till sina gamla idéer, som han tydligen nu anser förverkligade. Den översvallande beundran och underdånighet, som han ger uttryck åt inför konungen, visar dock, att det är det personliga konungadömet, som han väntar sig något av. »Välsignad han som kommer i Herrans namn. Hosianna i högdene», utropar Odel. Måhända är det inbillning, när man tror sig märka forcerade tonfall i lovprisningen. Otvetydigt är i alla fall, att Odel här verkar trött, vilket ju dock kan bero på sjukdom t. ex. Emellertid borde 1772 års regeringsform verkligen ha vunnit Odels fulla gillande. Den står otvivelaktigt i linje med hans idéer. Och på sätt och vis är han nu åter vid utgångspunkten. Den unge studenten Odel besjöng envaldskungen Karl XII med naiv beundran för den krigiska bravuren och för den personliga dygden, den mogne mannen i frihetens stat trodde på människan och framtiden. I *Tal om den gyllende Tiden* såg han sin idealstat förverkligad i framtiden under Gustavs spira, men innan denne blev vuxen, rubbades Odels tro. Det visade sig, att svenskarna måste tvingas fram mot lycksaligheten. Det är troligt, att Odel fortfarande trodde på framtiden, men i så fall genom kungen och inte genom den enskilda människans strävan.

I sin kungavänlighet avspeglar Odel också en tidsströmning. Det är bekant, att det fysiokratiska systemet, som just under 1760-talet blev mera känt, hävdade nödvändigheten av en stark kungamakt. En av fysiokraternas första svenska lärjungar var C. F. Scheffer, som 1770 framlade det nya systemet i *Bref till Herrar Riksens Råd*.[43] Odels motiveringar för stark kungamakt överensstämma nära med Scheffers ibland. En närmare jämförelse skulle emellertid föra för långt, och den skulle säkerligen visa, att Odel innerst stod det fysiokratiska systemet främmande, trots att den eudemonistiska inställningen är gemensam. Grunden till fysiokraternas åskådning var deras ekonomiska teori, men den har Odel att döma av hans skrifter inte alls tillägnat sig något av. Tidsomständigheterna föra på olika vägar till samma resultat. Och innerst inne är Odel en naiv hjältedyrkare. Det har framskymtat då och då i vår framställning, t. ex. i inkonsekvensen vid den historiska skildring, som refereras i början av detta kapitel (ovan s. 264). I företalet till sin försvarsskrift

---

[42] N:r 99. Den ursprungliga titeln var »Granskning af 1772 års Regerings-Form och Bevis på dess fullkomlighet», men denna är i manuskriptet överstruken.

[43] Se Fahlbeck i Statsvetenskaplig tidskrift 1916, s. 116 ff.

för 1772 års regeringsform talar Odel själv också med all rätt om »den trogna nit», som han i hela sin levnad brunnit av för Gustafver och Carlar».

Man kunde med en förenkling kanske säga, att 1700-talets politiska konstellation bildas av de två ledstjärnorna individuell och folklig frihet å ena sidan och stark nationell statsmakt å den andra. Att förena dessa tendenser var vad det upplysta enväldet ville. Under samma konstellation står Odel. Frihetstidens statsskick kunde enligt Odels mening inte skapa den nationella upprycknigen, och det maste då ersättas med en stark kungamakt. Den individuella friheten ville Odel dock bevara, trots att hans tro på människan grumlats. Han fick aldrig uppleva, hur det gick med den friheten.

TIONDE KAPITLET.

Odel som prosaförfattare.

Frihetstidens populära litteratur uppvisar en mängd olika förklädnader. Brev, samtal, drömmar, sagor etc. översvämma marknaden. De flesta av dessa genrer äro gamla, och i det föregående har redan en sådan genrehistoria i korthet tecknats, nämligen utvecklingen av samtalen i de dödas rike (ovan s. 41 ff.). Den rika växlingen i den yttre formen sammanhänger med att en stor läsande publik vid denna tid skapades, och de moraliska tidskrifternas författare ansträngde sig livligt för att bereda denna publik omväxling i kosten. Även censuren har i detta avseende haft betydelse. Det alltjämt växande intresset för allmänt kulturella, religiösa och politiska frågor fordrade tillfredsställelse, och då tvungos författare och pamflettister att tillgripa litterära förklädnader för att undgå censur och eventuella rättsliga åtgärder. Första hälften av 1700-talet är också den moderna prosans födelsetid i Sverige. Behovet av en aktuell och populär litteratur medförde snabbare rytm, djärvare uttryck, större realism. Och dessutom slipades språket till att bli ett redskap, som smidigt kunde ge uttryck åt tankar, som inte öppet fingo utsägas. Läsaren måste kunna läsa mellan raderna, och nyanser och antydningar spelade en stor roll. Ett utmärkt exempel härvidlag utgör Dalins *Argus*, där en nutida läsare med all säkerhet kan tillgodogöra sig endast en mycket ringa del av det aktuella innehållet.

Genom det växlande ämnesvalet tvungos skribenterna vidare att röra sig i olika stilarter, och ganska snart utbildades bestämda stiltraditioner. I Sverige dominerade i detta avseende Dalin fullkomligt genom *Argus*, där han med beundransvärd lätthet rörde sig i de mest skilda stilarter. Frihetstidens prosa i övrigt är, om man bortser från högtidstalarna, Linné och romanförfattaren Mörk, endast efterklang och utveckling av Dalins uppslag och sätt att skriva. Även för Anders Odel står Dalin som det stora mönstret.

Litteraturhistorikerna ha också haft anledning att i någon mån sysselsätta sig med Odels prosa just i hans egenskap av Dalinepigon. När Odel som talman inom frimurarorden stod inför uppgiften att roa sina bröder, var det givet, att han skulle inventera

det förråd av genrer, som fanns att tillgå. Främst ha tydligen samtalen med och mellan de döda lämpat sig för honom. Som prosaförfattare har han emellertid blivit uppmärksammad genom sina politiska sagor i Dalins stil, då dessa mycket uppskattades av samtiden och till en del även trycktes.[1] Omdömena om Odels sagor ha med rätta fallit hårda, då dessa ju äro rena efterbildningar. En värdering av Odels prosaförfattarskap måste emellertid också grundas på kunskap om hans otryckta skrifter. Bilden blir då något förändrad. Det visar sig nämligen, att mycket av det bästa han åstadkommit förblivit otryckt och att hans skrifter visa en utveckling av den dalinska prosan, som är originell och utpräglat personlig och som otvivelaktigt pekar fram mot en vardaglig realism, för vilken den gustavianska klassicismen och även 1800-talets romantik stodo främmande. Samtidigt representerar Odel även ett starkt intresse för det folkliga, ett drag som blev en huvudlinje inom romantiken men som inte förrän senare ledde till vardaglig realism. När i det följande tämligen stort utrymme ägnas åt den politiska sagans historia och åt Odels sagor, beror detta på att denna genre synes ha varit av avgörande betydelse för Odels stilutveckling. Till denna speciella berättelseform drogs han bl. a. därför, att han endast inom den ramen kunde få sin personliga litterära smak och sin egenartade stil uppskattade av samtidens smakdomare.

Det finns flera slag av politiska sagor, men den typ, som här behandlas, är historisk-politisk. Den leder sitt ursprung från England, närmare bestämt från Swift, och är en allegorisk berättelse med historiskt innehåll och aktuell politisk tendens. Swifts *A Tale of a Tub* är den första i sitt slag.[2] Denna saga kom ut år 1704, och dess innehåll, berättelsen om bröderna Peter, Jack och Martin, d. v. s. katoliker, dissenters och anglikaner, är väl känd. Formellt är den en allegorisk saga, som har ett historiskt innehåll och en politisk tendens. Genren är redan här fullt utvecklad. Uppkomsthistorien är omdiskuterad, men ett samband med predikoexemplet torde vara otvivelaktigt.[3] Karakteristiska för A Tale of a Tub äro de långa utvikningarna. Av de elva kapitlen föra nämligen endast fyra berättelsen framåt. Den främste kännaren av Swifts ungdom, Pons, tänker sig sagan som ett samlat resultat av Swifts ungdomsutveckling, där författaren kring en kärna placerat resonemang om varjehanda ting. Sagan har på

[1] Eichhorn, Svenska studier 1: 110 ff., Böök, Romanens och prosaberättelsens historia, s. 113 ff.

[2] Om denna se inledningen till Gutkelchs och Smiths upplaga samt Pons, Swift.

[3] Pons, a.a., s. 251.

sa sätt efter hand blivit sönderhackad. Språkligt är den burleskt och ohöljt realistisk.

A Tale of a Tub efterbildades flitigt i England och gick i en fransk översättning av Justus van Effen[4] ut över Europa, försedd med en fortsättning, eftersom originalet var oavslutat. Van Effens översättning var också något tillrättalagd för en fransk publik.[5] Det förefaller, som om genren inte hade någon historia annat än i Sverige och England.

Att Dalin för sina politiska sagor är beroende av Swift har påvisats av Lamm.[6] Med all sannolikhet har Dalin använt sig av van Effens översättning, eftersom denna fanns i hans bibliotek.[7] Huruvida Dalin utom idén och vissa fiktioner också övertagit stildrag från Swift, som Lamm velat göra gällande[8], kan diskuteras. Hesselman synes snarast dela Böös uppfattning, att stilen framför allt präglas av anslutning till svenskt talspråk.[9] Språket skulle då vara i en något friserad swiftsk anda. Användande av dialekt kunde Dalin lära både av Dahlstierna och av tillfällighetsrimmare. I Dalins politiska sagor ha således svenskt och främmande sammansmält på ett sadant sätt, att resultatet blivit ett mästerverk.

Redan i tolfte arket av *Argus*' andra argång har Dalin en liten allegori, som är en regelrätt historisk-politisk saga. Sverige skildras där som drängen Jerker. Stöpt i en färdig konstnärlig form möta vi genren i *Äfwentyr om Rikzens Ständers upkomst och tilstånd från de älsta tider* i samma årgångs 26:te ark, som också innebär ett bestämt politiskt program i nagot kungavänlig riktning. Sin högsta fulländning nadde den historisk-politiska sagan med *Sagan om hästen* 1740, ett verk, som likaväl som Swifts saga skulle höra till världslitteraturen, om det inte vore skrivet pa svenska. Säkert har berättelsen om Grålle och hans ryttare haft stor betydelse för den svenska kungapatriotismen. Politiskt var denna saga ett varningsrop mot hattarnas äventyrliga krigspolitik.[10]

Odel skrev sagor under både 1750- och 1760-talen, och ännu 1771 visade han sig behärska denna form mycket väl (n:r 87). En fullständig redogörelse för hans sagor eftersträvas inte här, utan vi skola betraka endast dem, som kunna vara av större intresse.

---

[4] Se härom Hörnström, Justus van Effen en Zweden (De Gids 1934).
[5] Se van Effens företal till översättningen.
[6] Lamm, Olof Dalin, s. 204.
[7] Schück, Ur gamla anteckningar (Samlaren 1921), s. 146.
[8] A.a., s. 205.
[9] Then swenska Argus 3: CLVII.
[10] Det har visserligen förts en diskussion härom, men efter Blancks inlägg kan det inte vara någon tvekan om tendensen (Blanck, Sagan om hästen och finska kriget). Denna tendens hade också samtiden klar för sig. Se t. ex. Sahlstedt, Granskning, Hwarigenom anställes en granskning Til at granska Sagan om Tuppen (1758), s. 3.

Redan i den första av Odels sagor är genren fullt utbildad hos honom. *Sagan om Myssetyget* (nr 31) från 1753 berättar Sveriges historia från 1718 fram till början av 1750-talet, närmast i anslutning till »Äfwentyr om Rikzens Ständers upkomst». Avslutningen faller utanför ramen för sagan. Sverige är i denna saga en ungmö, som förledes att använda ett »myssetyg», vilket åstadkommer en mängd olyckor. Allegorien är synnerligen genomskinlig men så invecklad, att läsningen är förenad med vissa svårigheter. Större intresse erbjuder *Sagan om Grötfatet* 1756 (nr 38), som är en direkt efterbildning av »Äfwentyr om Rikzens ständers upkomst» både till stil och innehåll. Kampen om makten i Sverige skildras som striden om ett grötfat, en idé, som kan vara tagen från förebilden, där det på ett ställe heter: »En träta om Smörhallan i Gröt-Fatet kunde tidt slutas med Blod och Hartofsar öfwer hela Golfwet».[11] Att uppräkna de direkta lånen från Dalin är onödigt, då Odels saga är en så medveten och konsekvent efterbildning, att någon tvekan inte kan råda. Förhållandet mellan de tre versionerna av Sagan om Grötfatet skola vi emellertid något betrakta.

Trycket från 1757 ligger tämligen nära manuskriptets text, men smärre skiljaktigheter finnas. Versionen från 1768 är försedd med omfattande ändringar både till innehåll och form. I manuskriptet är allegorien av tämligen löslig art. Där talas t. ex. om »de fyra ständen», »regeringsformen» o. s. v. I sådana enskildheter har i det första trycket skapats bättre fiktion, men denna har åter upplösts i 1768 års upplaga, vilket stämmer med utvecklingen i de senare sagorna.

Den ur litterär synpunkt bästa av Odels sagor är utan tvekan *Tal om Alfvar och dess söner i synnerhet Calle* (nr 44) från 1759. Att Odel tryckte Sagan om Grötfatet men icke denna, visar på ett slående sätt hans aspirationer. I Tal om Alfvar överväger det novellistiska elementet vida det politiskt-aktuella. Här framställas Europas stater som en brödrakrets, vars inbördes stridigheter framför allt med hänsyn till Calle, d. v. s. Sverige, skildras med en utmärkt humoristisk realism. Allegorien är så väl invävd i berättelsen, att man ofta glömmer av den. Tänker man efter, så är emellertid det historiska innehållet ganska exakt, ofta kvickt framställt. Calle är en svensk bondpojke, »af naturen styf och starker, jämn till sinnes och intet dum, fast något godtrogen». Då han varit i slagsmål och klarat sig bra, stoltserar han och rider hem »i kort gallope och på dans, hatten på ena örat och näfven i sidan». Skildringen av Sveriges mellanhavanden med Danmark blir en burlesk historia om gärdsgårdstvister mellan två grannar. Man börjar som vanligt med gräl men övergår snart till slagsmål:

[11] Then swenska Argus 2: 222.

»... rätt som det var. smack så small det. Men hvass femton, hvad här vankade torrföda. Det drögde dock intet länge innan Hans låg under; Calle höll honom i håret och tryckten med knäna. Dra i helfvete. sade Hans. Den ska far i det[12] sade Calle. Släpp upp mig sade Hans. Vänta litet, sade Calle. Jag blir ond sade Hans. Hvad knäfveln är du intet onder än, å jag har lust att se dig ond sade Calle, begynte så på att trycka i hop honom och Hans att skrika illskrik. Vill du be sade Calle, ja kära Calle, sade Hans» etc.

Onekligen är det liv över denna berättelse.

Unionen skildras som en sammanslagning av hemmanen, och bröderna skulle bo och ligga tillsammans också. När de hade gått och lagt sig, blevo de ovänner:

»Carl hade den vanan at röka sin pipa på sängen, hosta och spotta och när han ändteligen somnade, så snärkte han grufveligen dunstade kring sig, tog sig bra rum talte i sömnen och var efter vanan en orolig sängcamrat. Hans stötte på honom och bad honom ligga beskedligt, men det var fåfängt och halfsafvande bad han Hans både ett och annat. Hans blef ond flög på honom och slog honom vid tinningen med ett tenstop så att han blödde som en oxe. Carl opp, fick på sig sina böxor och i vrån efter eldgaffeln och smorde på en Hans så att han måtte ut i bara skortan. tog ur nöckeln, »mälde dörren i las, kastade Hans böxer och tröja med strumpor och skor till honom genom fönstret och bad honom ryka och ränna för tusend bödlar.»

Talanglöst är detta inte.

Betraktar man de tre här nämnda sagorna, visa de en utveckling mot ett allt starkare betonande av det novellistiska elementet. Emellertid gick utvecklingen inte den vägen, ty i nästa saga finner man hos Odel genren i fullt upplösningstillstånd.

Sagan om Lagen och Friheten, Hjalmar och Folket (nr 58) trycktes år 1766.[13] Innehållet är i största korthet följande. Lagen, Himmelens son, kommer hem till »Thuliska Näset» och gifter sig med Naturens dotter Frihet. Lagens fogde är Hjalmar, som förses med rådgivare o. s. v.. Sedan får Hjalmar personifiera alla Sveriges kungar, och tronskifte sker, när han sover. I fallet Kristina vaknar han då fullt konsekvent som en flicka! Inom en sådan ram skildras Sveriges historia. Man förvånas inte över att samtiden hade invändningar att göra även om uttryck för beund-

[12] Troligen = den som skall dit, kommer dit.

[13] På grund av ett uttryck i Sagan om Grötfatet förlägger Eichhorn denna saga till 1750-talet, men både manuskriptets innehåll och papper peka på mitten av 60-talet. Att Odel förut använt idén är möjligt (Eichhorn, a.a., s. 113).

ran inte saknas[14] I Lärda tidningar infördes (1766, nr 25—26) en bister kritik. Den anonyme författaren skräder inte orden:

»Sedan följer sjelfwa Sagan, som onekeligen är skrifwen med mera qwickhet, än betänksamhet. Författarens afsigt, at beskrifwa Swenska Statens forna och senare omständigheter, är så tydelig, at ingen kan misstaga sig därom: ty diktade och werkelige personer nämnas om hwarannan: i början under Sago-namn; men sedan förloras aldeles Caracteren af en Saga, och personerne utmärkas med egna namn, hwilket gör, at Skriften hwarken är aldeles Saga eller Historia, utan en underlig blanning af båda delar.»

Kritiken fortsättes av Gjörwell, framför allt ur stilistisk synpunkt.[15] Stilen är verkligen också påfrestande för läsaren genom blandningen mellan sagostil och högtravande abstrakt prosa. Går man till manuskriptet finner man emellerid en helt annan form, och det kan vara av intresse, att närmare exemplifiera upplösningsprocessen.

Skillnaderna mellan de två redaktionerna beror huvudsakligen på ändringar av sagouttryck till en sorts högtidlig historisk stil. I manuskriptet finnas fiktionerna kvar, och på det hela taget uppvisar det en otvungen realistisk berättarkonst, även om särskilt på slutet en mängd historiskt detaljstoff och en del resonemang kommit med. I manuskriptet heter det om Karl IX: »Men du store Gud hwad här wardt för en sju fanders examen. Carbasen och smällpiskan gingo kring sa dammen stod i taket. Det small och pep i alla wrar och bloden frusade genom näsa och munn på rusthållare och förnämt folk». I trycket har detta parti fått följande form: »Stor Regent, men omild och förbittrad mot en Adel, som understadt sig at afvunda honom sit Krönta Familienamn och Vapen, och afbida om icke befordra skiften och andra tider, föll han på den samma som en ljungande låga, krossade och förjagade fast många och satte de öfriga uti et darrande tilstånd». (s. 27) Om Gustav Adolf heter det i manuskriptet: »Så snart hans mildhet wardt bekant, framträdde folket fran wråar och höskullar, der de giömt sig för hans wrede, bugade sig och togo honom om knäna». Den tryckta versionen lyder så här: »Hans mildhet dödade all frucktan och styrkte alle förskrämde hjertan». (s. 28) Flera exempel torde ej behövas för att visa, i vilken riktning ändringarna ga. Genom dessa har sagan blivit konstnärligt fullkomligt omöjlig. Varpå beror det då, att den som förut skrivit en så utmärkt saga som Tal om Alfvar plötsligt fullkomligt misslyckas? Svaret måste bli, att Odel, när han skulle låta trycka

[14] Strickers klubbskrivelser innehålla flera vackra omdömen om denna saga (KB).

[15] Swenska Magazinet 1766: 532 ff., se nedan s. 301!

sagan, hade en känsla av att stilen inte passade till det höga ämnet. Huvudorsaken torde dock vara en intresseförskjutning. De aktuella och historiska momenten ha tagit över handen. Odel skriver inte längre för att roa, ty mössregimen vid 1765—66 års riksdag hotar hans existens.

Konsekvenserna av detta misslyckande har Odel också dragit ut. En överbetoning av sagans historiska element måste i sin ytterlighet föra till att sagoramen helt faller bort. Då skulle i stället stå kvar en historisk essä i ledig realistisk stil. Man finner en sådan i *Brev om den svenska statsförfattningens historia* (nr 68).

Idén att översiktligt skildra Sveriges historia från en begränsad synpunkt hade Odel emellertid satt i verket redan förut. I *Den rätta och sanna ähran hos ett folk och samhälle, i synnerhet det svenska* (nr 66), vilken skrift trycktes 1767, behandlas Sveriges historia ur ärans synpunkt. Odel är angelägen om att betona, att det inte är vanlig historia han skriver. Han betraktar sakerna inte »purement Historice, utan förnemligast Pragmatice», som han säger i »Brev om den svenska statsförfattningen».

Om dessa två arbeten överensstämma med avseende på uppläggning och innehåll, så äro skillnaderna i andra avseenden desto större. *Brev om den svenska statsförfattningen* uppvisar en stil, som är livlig, snabb, originell och överraskande i ordvalet. *Den rätta och sanna Ähran* däremot är omständlig och torr, ja, man skulle knappast tro, att dessa båda skrifter vore av samma författare, om inte vissa karakteristiska uttryck här och där ginge igen. Det är då egendomligt att finna, att de äro skrivna vid samma tid, närmare bestämt inom samma år.

Två arbeten av Odel från samma tid föreligga alltså, vilka behandla samma ämne men som äro synnerligen olika i stilavseende. Detta är ett problem, vars lösning är av betydelse, när det gäller att bedöma Odel som författare och personlighet.

En genomläsning av *Den rätta och sanna Ähran* är ansträngande. Där eftersträvas tydligen en mycket högtidlig, oratorisk stilart, som tyvärr ofta blir rent pekoralistisk. Går man till manuskriptet, gör man emellertid en del observationer. I början förekomma där en hel del ändringar, huvudsakligen av två slag: franska ord äro utbytta mot svenska, och realistiska och djärva uttryck och bilder äro ersatta med mera värdiga, abstrakta formuleringar. Dessa ändringar bli så småningom allt färre, och mot slutet få en hel del förut ändrade uttryck stå kvar och dessa återfinnas också i trycket.[16] Mot slutet märker man tydligt, att

[16] Exempel på första typen: »denna usurpation» ändras till »denna föga lagliga och tilltagsna inkräcktning». Andra typen: »som Folk, på hwilket någon wiss skruf ständigt wore lös i Hufwudet» ändras till »som Folk, de där gingo i detta mål förlångt och regerades härutinnan af fördomar».

författarens temperament får framträda allt mer. Den invecklade och högtravande periodbyggnaden bryts ibland på ett överraskande sätt.[17]

Det är således tydligt, att Odel här velat skriva i en högre stil. Säkerligen är det den svåra kritiken av Sagan om Lagen, som drivit honom att göra detta försök. Men han misslyckas, ty han måste ständigt vakta på sig själv för att inte bryta stilen, vilket dock sker, när temperamentet rycker honom med sig. Hans högtidliga stil är också krystad och tvungen. Han skriver uppenbarligen i en stilart, som icke passar honom.

Brev om den svenska statsförfattningen är av en helt annan art.[18] Det är en synnerligen underhållande läsning. Farten är hög, djärva realistiska bilder förekomma, framställningen är enhetlig och har en prägel av gott humör, och ironi saknas inte. Här tas ingen hänsyn till det höga ämnet, utan vi möta en ny, fullkomligt respektlös behandling av historien.[19] För att ge en föreställning om denna prosa, skall jag citera ett par sammanhängande partier: det första om Karl IX, det andra om Fredrik I:

[17] Efter att ha givit en utförlig översikt av Sveriges historia gör Odel i slutet ytterligare en mera kortfattad sådan. Partiet om unionstiden får där följande allt annat än högtidliga form: »Möten, Riksdagar, Beslut, Missnögen, Ändringar och så immerfort år ut och år in, alt i fåfängan och utan värkan. Hylningar, Kröningar, klagomål, uppsägelser, om hvarandra. Ingen ting vist, beständigt och fermt. Tåg hit och Tåg dit; än dens troppar, än en annans, än gästabud, än slagsmål; så röfverier, osäkerhet, bylt och en ständig oro» (s. 82). Man kan inte undgå att glädja sig åt denna ypperliga sammanfattning av unionstidens historia såsom den vanligen framställes.

[18] Jfr Landbergs omdöme i statsvetenskaplig tidskrift 1937, s. 1.

[19] Ett av manuskripten i KB kunde kanske bevisa, att Odel mycket tidigt överfört sagostilen på en historisk berättelse. Manuskriptet har titeln Romulus (nr 1) och innehåller en skildring av dennes historia i utpräglad upplysningsanda. Stilen är verkligt dalinsk: »Barnen växte og trivdes rät väl. Tiden led og de begynte rida på käppar og bygga hus. Ändteligen skulle de gå val. Deras fosterfader gav dem namn, kallande den ene Romulus og den andre Remus. Men desse herrar voro intet födde til herdestaven.» Som detta citat visar, är stavningen egendomlig, och den är fullkomligt konsekvent genomförd. Den visar en blandning av ålderdomliga (val = vall, krop = kropp) och moderna former (gåvo = gåfvo). I stället för *och* skrives hela tiden *og*. Någon motsvarighet till detta finns inte i Odels övriga manuskript. Stycket är också skrivet på papper, som Odel annars inte använder. Dock kan det knappast råda någon tvekan om att handstilen är Odels, och innehållet och skrivsättet äro så typiskt odelska, att manuskriptet måste vara författat av honom. Man vore böjd att antaga, att »Romulus» är en uppsats från skoltiden. I så fall skulle Odel ha sin personliga stil färdig redan då, men det förefaller ju inte troligt. Man har också svårt att förena den raljanta tonen med Odels ungdomsskrifter, där sådana inslag saknas. Bättre stämmer »Romulus» överens med tonen i de skämtsamma frimurartalen från 50-talet, och handstilen behöver inte förbjuda en sådan datering. Oförklarade kvarstå då emellertid stavningen, ämnesvalet och ett läroboksaktigt maner med marginalrubriker.

Då osäkerheten är så stor, har jag ansett det lämpligast att lämna »Romulus» utanför undersökningen.

Denne habile och ambitieuse herre (Karl IX) hade som barn sedt fadrens sluga och myndiga wäsende och som yngling och man rådets och adelens konstiga uppförande mot de äldre hans bröder Erik och Jan, lade sig således i spelet och tog bort codillen både från kung och råd, for fram som en ljungeld, höll sig till almogen den han smekade och tyranniserade på adeln den han hatade. Var annars af naturen en stätelig, men af omständigheterna en hard regent. Han skulle väl lossas hafwa råd, hålla riksdagar och vara lagbunden; men det gick alt så häftigt och myndigt till, att alldrig någon enevaldsregent kunde giöra det med mindre behageliga façoner och mera auctorité. Och ingen tordes säga något derom; ty han hade allmännheten med sig, adeln under sig och svärdet i näfwen. Den danske Christjern var tyrann, men dum; denne var ock tyrann, men habile i högsta grad och derföre så myckit farligare för rad och adel dem han ansåg för ewige fiender af all konunga-magt och almoga-väl och i följe deraf förtryckte och förtrampade.

Till denna sin förfölgelse var således adelen värkeligen sjelf myckit skuld. Han var nedtryckt under romersk-catolska tiden och upphjelpt af Gustaf; men, bragt till skälig högd och välmåga, glömde han snart hwad han sin wälgjerningsmans barn och afkomma skyldig var, och begynte speculera på gamla viset. — — —

Man har på mångfaldigt sätt insimulerat Carl d IXde som tyrann, sträng var han, det är vist; men sannerligen hade icke han dertill också sine gode skäl; och barnet sade väl hwad det fick, men intet hwad det gjorde.

Alt tagit i sin rätta och sammanhängande ställning, så var doch Carl just en nödig kung och ett försynens redskap på sin tid.[20]

Imedeltid och under mångfalldige sådanne speculationer och contra speculationer ledo åren framåt. Konungen förband sig alt närmare och närmare med rådet och vann genom sine largesser åtskillige favoriter och tillgifne, så att han skulle tyckas ännu något betydeligit kunna företaga. Men det var liksom försynen hördt opp att favorisera hans deseiner alt sedan hon tillstadt honom at bestiga thronen och tycktes som knappast kunna förmås att lämna honom där qvar in statu qvo till sin död. Ändteligen kom den märkvärda riksdagen 1738, som kastade hela den gamla ministeren och systemen alldeles öfverända och orsakade konungen så betydelige missnögen, att han någon tid fann nödigt lämna styret i sin gemåls Drånningens händer, för hwilken man doch, i anseende till carolinska blodet, hade någon mera egard, den hennes Majästät och wärkeligen, så carolinsk hon var, till alle delar väl behöfde att hålla då varande ständers starka ressentimenter af nytt och gammalt tillbaka. Konungen hade långt för detta på ett ganska sinsiblet sätt offenserat, bland andra, den gamla hedersmannen och riksrådet gref Nicod. Tessin, knäppt honom för näsan och skaffadt honom från håfvet.

[20] Egenhändiga manuskriptet, s. 37 f.

Nu vardt samme herres habile son landtmarskalk och det med ett oförlikneligit förtroende hos ett mot hafwet segrande contra-partie, i följe hwar af hans Majästät ei borde wänta sig särdeles behagelige douceurer vid denna riksdagen utan snarare fruchta alt hwad fruchtas kunde. Riksrådet gref Arved Horn, som alt hittills med så mycken slughet och myndighet hade hallit denna nybakade systemen tillhopa och de sårade sinnena i respect, var nu gammal och i aftagande, samt hans ministère, alt sedan 1714 ars riksdags manœvre, så afklädd, att hwar menniska kunde räkna alle de vanskapelige lederna på honom och fast många trodde sig nu se rätta orsakerna till Högsalig K. Carls långa och beängstade vistande, samt olyckeliga calabaliqve i Bender, hans förklädning på hemresan etc etc etc de dyra frederna de otjenlige förbindelserna och tusende andra det allmännas och private herrars olyckor och disgracer.

Konungen, som altid delte sine stunder millan sine estatsarbeten och sine nögen, arbetade med all upptänkelig drift att ei allenast behalla utan äfwen öka sin throns styrka och säkerhet; men då han af sit folk och partie ei med vederbörlig adresse och skickelighet blef så understödd som önskades, vardt han sent en afton i sin sängkammare under en talrik conclave sa förtretad att han pa följande sätt dem rätt onådigt tilltalte: *Der Tessin ist auf sein Hut und alle seine Leute auch; Sie aber sind lauter nachtmützen die ich so viel estimire,* i det samma tog han sin nattmyssa af sig och sparkade till henne i vredesmode att hon så när kommit upp i commoditeten som stod vid sängen. Denna händelse, fast än passerad innom innersta borgen, blef ändoch intet hemlig hallen, utan fanns nästa morgon på secreta rapporten hos landtmarschalken, hwaräst efter nagon gladlynt ventilation, man, till att hedra Konungens justa omdöme, antog med nöge det namnet Hatt och Hattar och lämnade det andra nemligen Nachtmutse och Nachtmützen åt det andra partiet.[21]

Det är väsentligen tre stildrag, som karakterisera denna egenartade stil, nämligen den ogenerade, talspråksaktiga periodbyggnaden, de franska låneorden och de realistiska talspraksuttrycken. De franska orden, som ibland överflöda[22], höra säkert till talspråket också, varför man nog vågar antaga, att denna stil ganska nära ger oss Odels vardagsspråk. En mängd av de realistiska uttrycken härstamma uppenbarligen från sagostilen. När Odel t. ex. säger, att Sigurd Ring började »att hålla på tömmarna» och att »han hade flera de raskaste prinsar i werlden», är anslutningen till sagan uppenbar, andra exempel att förtiga.

[21] Egenhändiga manuskriptet, s. 81 f.

[22] »... utan ock en synnerlig grandeur d'ame regerade öfwer alt, så att den sämsta soldat eller bonde war så honnet och fiere som en man af mycken conseqvence». (Egenhändiga manuskriptet, s. 16 f.)

Stilen i *Brev om den svenska statsförfattningen* är således konstituerad av en direkt anslutning till talspråket samt av element från sagostilen, som knappast bryta mot det talspråksmässiga. Farten och den respektlösa tonen höra även samman med den politiska sagan. Även idén till den snabba, essäistiska översikten torde komma från samma håll.[23] I själva verket innebär väl denna historiska essä något nytt i vår litteratur, något som närmast kan jämföras med vår tids populära historiska biografier med skönlitterär touche. Visserligen hade Wilde i sin Historia pragmatica skildrat Sveriges historia ur författningens synpunkt, men den är dock av en helt annan art, mera vetenskaplig, mindre litterärt hållen. Dalins sagor däremot äro sådana essäer, om man tar bort allegorin. »Brev om den svenska statsförfattningen» framstår som en direkt utveckling av den historisk-politiska sagan.

Återvända vi nu till jämförelsen mellan den sist nämnda skriften och *Den rätta och sanna Ähran,* blir stilmotsatsen dem emellan fullt förståelig. Den senare var avsedd att tryckas, den förra icke. Den misslyckade formen i den senare var ett offer till tidens smakdomare. Odel anlägger en klädnad, som icke passar honom. I *Brev om den svenska statsförfattningen* däremot är han sig själv, där har han funnit sin form, och i och med det har han skapat ett värdefullt prosaarbete. Odel har här överfört en stilart, som var tillåten i en viss genre, till en annan genre, men det vågade han endast i ett otryckt arbete. Efter detta resonemang blir Apelblads omdöme om Odel träffande och förståeligt: »Natura quam arte felicior .[24]

Den framställning av Odels stilutveckling, som nyss gjorts, är ensidig. Han har ju skrivit mycket annat än historiska översikter och politiska sagor. Klart är också, att han i någon man anpassar stilen efter ändamålet, men den personliga klangen finner man alltid. Dalin kunde växla stilart utan svårighet, och därför är det ganska svårt att säga, vad som är hans personliga stil. Rent stilistiskt är detta en förträfflig egenskap, men den har en nackdel. Läsaren vet inte riktigt, när författaren talar själv, är på allvar engagerad i det han skriver. Tvekan i det fallet behöver man inte hysa, när det gäller Odel. Redan samtiden, närmare bestämt Gjörwell, kallade honom naiv.[25] Följa vi Odels skrifter utom de redan behandlade, kunna vi se, hur den personliga stilen så småningom skapas och hur Odel samtidigt försöker att variera den.

[23] Det är betecknande, att sagoreminiscenserna förekomma mera sparsamt vid den utförligare skildringen av tiden efter 1718.
[24] UB U 233, s. 409. Uttrycket fälles om Odels dikter.
[25] Ovan s. 209.

Redan i den tidigaste prosaskriften, stenstilen över Silander, bryts den högtidliga stilen av ett uttryck som »han vattnades inte i munnen at andras brödstycken». Sådana sagouttryck, som ännu inte alls gå in i någon helhet, finner man också här och var i *Phoebus eller den Segrande Ähran*. I de inlagor, som Odel levererade till olika myndigheter efter hemkomsten från sin resa, visar han sig emellertid behärska en ämbetsstil, en normalprosa, som är mycket tilltalande. Den präglas av klarhet och reda, flyter lätt och utnyttjar liksom Odels berättarstil fastän i större utsträckning antiteser, stegringar och parallella utttryck. Stilbrott saknas och främmande ord förekomma sparsamt.[26] Det retoriska draget är framträdande. I de mera allvarliga talen från 1750-talet händer det, att vältaligheten slår över liksom senare i »Den rätta och sanna Ähran», men dessa tal äro vanligen mycket klart uppbyggda och uppläggningen är väl genomförd, vilket knappast kan sägas om skrifterna från 1760-talet. Stilen har i frimurartalen ännu inte alltid nått enhetlighet, utan ord och vändningar, som i sammanhanget ge intryck av stilbrott, förekomma, vilket torde ha framgått av ovan anförda citat (s. 211). Givetvis känner sig Odel ganska fri inför sina frimurarbröder och kan därför släppa lös sitt drastiska språk rätt ohämmat ibland.

De allvarliga talen utmärkas av samma retoriska figurer, som finnas i inlagorna: Atskillige menniskor blänka då och då till, göra något stort, bringa folk i förundran och draga ögon och tankar åt sig; men deras dygd ändrar sig, deras eld är sig olik och när man ser noga efter, så var deras nit en färg, deras ömhet en masqve och deras iver en tillfällighet. Äran, den sanna äran, är dem hvarken naturligen medfödd eller bekymmersamt inplantad» (nr 30). Flera av dessa tal, t. ex. *Tal om gudomlighet,* måste räknas till Odels bästa prestationer. Deras stil står ganska nära den prosa, som man kan studera i talen inom Vetenskapsakademien eller Vitterhetsakademien. Man kan t. ex. hänvisa till Höpken eller kanske hellre till en sådan som Mörk.[27] Men Odel är snabbare och mera koncentrerad, mera personlig, och mindre grannlaga i smak.

Mest till sin fördel är dock Odel i de skämtsamma talen. Där släpper han lös både fabuleringsgåva och fritalighet på ett ibland både förbluffande och roande sätt. Här kan han också använda den högtidliga stilen parodiskt:

»Vyrdnad, ömhet, dygd och kärlek intagen mig, kravter, gåvor, mod och ära omgiven mig, ty jag vill tala om det mägtigaste och vackraste folk i verlden, jag menar våra murarinnor. O! Apollo, du som sjelv

[26] Exempel i det föregående s. 182.

[27] Höpken t. ex. i Kongl. Svenska Vitterhetsakademiens handlingar 1: 41, Mörk i samma volym 1: 245.

gallopperat av kärlek, och vet hvad det är att vara utkommen för ett par vackra ögon, de där fäckta som de argaste tartarer och dräpa som mäst, när de fly som fortast, understöd mig ditt oskyldiga barn, fast kan ske av oächta säng, och kläd mitt anlet med en ödmjuk rådnad som visar en tankespridning, tjenlig da man offrar på så tjusande altarer» (nr 40).

Kanske verkar Odel litet ansträngd, men man har en känsla av att han var en god talare, och framförandet måste ju spela en mycket stor roll. Man tycker sig ibland liksom märka kontakten med publiken.

Gott humör har Odel alltid i sina tal, och någon gång är han till och med uppspelt. I ett tal från 1755, *Den Förtvivlade Auctionen* (nr 35), förklarar han sig vara i form för utomordentliga retoriska prestationer, och man formligen ser hur han bröstar sig:

»Således och emedan jag nu befinner mig uti en considerabel både håg och styrka att tala, så skall jag spänna mina strängar högt, raisonnera om stora ting med drapeliga ord, formera tankar som canon-skott och infall som glyggada bomber, och si qvid in me est ingenii, sade Cicero pro archia poeta, så skall jag dundra och blixtra så väggarna sku skälva och Bleumerkes sal[28] skall vara ett vittne till de förträffelige ord, som komma att immortalisera mitt lilla namn och kröna min låga hjessa med Demostenis och Ciceronis höga lagrar».

Hans ingenium räcker emellertid inte till, varför han får tillfälle att parodiera en rad olika sätt att börja högtidliga tal. På grund av misslyckandet beslutar han sig för att avsäga sig talmanssysslan och ställer därför omedelbart till med auktion på sina inventarier. Denna auktion utformar sig till en satir med från Argus väl kända mål, men den är inte illa utförd. Så här låter det på ett ställe i talet:

»*Ortodoxien* inystad i en stor ost. Mina bröder, vi leva i farliga tider da det givas allehanda secter, atheister, deister, naturalister, pietister, qvietister, indefferentister, arianer, socinianer, dippelianer, zinzendorfianer, slurvianer, svinhundianer, omdöpare, frilöpare, matköpare, lögnstöpare etc. Ergo så är det högst nödigt att vara ortodoxe och ha ortodoxie, binden derföre på nu vackert. Osten sättes in för, 1000 daler. 1000 daler för nu uppvista ost. 1000 daler första andra, jag slår, ——— huru litet ni ären måna om denna saken mina vänner. 100 daler då. 100 daler ingen mer ingen bättre 100 daler. Osten osten mina vänner, står intet ortodoxien er an, så ge bort den åt någon bondkapplan och behåll foteralet. 50 daler knips knaps jag slår 50 daler».

[28] Troligen höll logen till i Bleumortiers värdshus vid Slussen. Se S:t Eriks årsbok 1903: 42. Logen höll till där åtminstone en gång 1752. (Bergqvist, a.a., s. 76 f.)

En namngiven broder får så osten. Auktionistens svada har Odel tydligen avlyssnat. Symbolen för det materialistiska ortodoxa prästerskapet är heller inte illa funnen.

Någon gång blandas i dessa tal allvar och skämt på ett sådant sätt, att läsaren blir konfunderad och ovanligt nog tvingas att undra över var han har författaren:

»Ordens värde, dagens fägnad, eder vänskap och min skyldighet öpna mig nu både mun och hjerta, och efter jag både får och bör, så skall jag även tala. Sirlighet skolen i doch intet vänta, utan ett enfaldigt och otvungit naturelle. Och hvad gäller att mitt ofriserade tänkesätt torde hava samma lyckliga öde som en oskyldig skönhet i sin morgondrägt. Mine Bröder, vi begå i dag Ordens Patrons aminne; och vi vörde nu på ett enskylli sätt vare framfarne bröders frägd. Hvad kan vara nögsammare tidsfördriv, och hvad kan uppmuntra våra sinnen högre än detta? Vi stiga då in uti den kalla glömskan, med en blek fackla i handen träva vi oss fram i aldrens mörka valv ända in till Salomons thron, der se vi en frimurare befalla en talrik nation, men altid till allmän sällhet; han har altför hög och förnuftig smak och allt för mycken bons sens att roa sig uti andras oro, men även altförmycken försicktighet att vara nog svag för deras snalhet. Och så mycket som kämpar och vågehalsar voro en vogve i hans faders, så mycket äro förträffeliga genier och ädla hjertan i hans tid. David var en bra herre, men på gamla och i harnesket åldrade hjeltars vis, så hade han sine nycker. Att se en vacker Batseba och utan att göra vidare reflexion, famntaga henne och bringa hennes man om livet var honom i yran ingen ting; och av lutter skryt räkna folket, tyckte han klädde en modig konung; derföre nödgades den eviga Rättfärdigheten så örfilla upp honom ibland, så kronan hängde på ena örat och han fick icke lov att bygga det härliga templet, ty hans händer voro blodiga. Salomon deremot var född och educerad till hela menskoslägtets agrement. Vett och grace, höghet och douceur lyste så i alt hans väsende, att om någon torde så ville han intet, och om någon ville så torde han intet göra honom emot» (nr 18).

Blandningen av de stilelement, som utmärka Odels prosa, blir här närmast grotesk, eftersom det är antagligt, att han menade allvar. Sällan är emellertid denna företeelse så utpräglad som här. Samma element äro dock med, även när blandningen är sammanknådad till en enhetlig stil, såsom i »Brev om den svenska statsförfattningen». Därför kan man inte ta miste på Odels stil. Den är helt hans egen och bör ge ett sant uttryck för hans personlighet.

Under de politiska debatterna på 1760-talet gjorde Odel flera försök att variera sin stil. Odel är ingen skicklig debattör, därtill är han för hetsig och svag i repliken. Både stilvariationsförsöken och den polemiska förmågan kan man studera i *Den nya swenska*

Argus.[29] Namnet anger liksom en del av innehållet, att tidskriften vill vara en direkt Argusimitation. Som sådan är den dålig. Ett undantag kan man dock göra för det ark, där han liksom sin förebild rör sig bland tjänstefolket. Där lyckas han bra. Det är en viss storljugarfestivitas över Nils' svar, när den dumme Jöns vill veta något om påven:

»Å han är sjelf en lagom lång karl, som Kyrkherren din, men tjäck som tio Prostar. Han har blått har, och grönt skägg, som ligger krulladt i låckar ner åt magen på honom. Frun sin har han satt in i en stålbur, efter han misstrodde henne för nagon närmare bekantskap med Kongen i Asien. Hon är eljest en liten Morianska från hedendommen, och han har med henne en Son, som är General i Turkiet och det är han, som kallas för Hund-Turken. Och du kan wäl tänka huru godt wäderkorn han skall ha, när han kan lukta Kristen blod på tio mil. Jo, jo, du skall tro; det är en warg det» (s. 103).

Men detta är tyvärr en av de få ganger Odel under 1760-talet skriver för »den leende hopen», som han själv säger i arkets slutord.

Mest uppseende väckte de hätska prästporträtten i Den nya swenska Argus. Även här aberopar Odel Dalin, när han försvarar sig. Möjligt är, att samtiden kunde känna igen originalen, men varken Dalins eller Odels porträtt äro på något sätt märkliga. Stickande och underfundig är däremot den insändare i fjärde arket, som varnar tidskriftens författare för att gå för langt. Har Odel skrivit den själv, så har han gjort en bra sak:

»Maklighet, til exempel är fel hos en annan Embetsman, men en stilla och wederbörlig contemplation hos en andelig, som dragit sig ifrån detta werldsliga, och omgås med sina tankar i Himmelen. Den som skall bedja för några Hundrade, och kanske Tusende själar har dessutan mer at göra än någon märker» (s. 26).

För övrigt är Odels polemik utan smidighet och elegans. Vissa tendenser till att närma sig den nya stil, som Rothman införde

[29] Tidskriften hette först Den swenska Argus, men då detta namn väckte opposition, ändrades titeln. Handböckernas uppgifter om att Odel är dess författare torde gå tillbaka på ett yttrande av Gjörwell i brev till Lidén ([30] 1768, UB G 151 b) och på en bevarad nyckel till tidskriften Philolalus Parrhesiastes (Samlaren 1884). Emellertid bestrider Odel i ett tal om kärleken till fäderneslandet, som upplästes i orden Pro Patria i maj 1768, att han är författaren. Dementin görs i synnerligen starka ordalag. Läser man tidskriften, så finner man emellertid mycket som pekar på att Odel är dess författare, även om han uppenbarligen har vinnlagt sig om att undvika sin vanliga stil. När man kommer till de sista arken och finner en historisk översikt av just sådan art, som Odel brukar skriva, blir man absolut säker på sin sak. Jag fvekar således inte att på grund av samtida uppgifer samt stil och innehåll påbörda Odel författarskapet till Den nya swenska Argus, trots hans nekande.

(nedan s. 303) märker man ibland. Denna stil är mycket olik Odels vanliga, men han har dock gjort åtminstone ett allvarligt försök att efterbilda den, nämligen i den i unga dagar avlidna tidskriften *Myssan* från 1769 (nr 76). Redan i det tredje halvarket är han emellertid tillbaka i sina gamla spår, och det var väl därför att han själv märkte misslyckandet, som han lät detta bli det sista numret. Framställningen avser att vara ironisk genom att författaren säger motsatsen till vad han menar, men sådana för en otvungen naturell invecklade företag måste Odel misslyckas med.

Trots dessa försök och trots den utveckling, som Odels skrivsätt undergår, är hans prosastil på det hela taget mycket enhetlig. Odel är i sin prosa okonventionell och ledig och beaktar vanligen icke den radande smakens krav. Gör han det, blir han tråkig, därför att han är en så utpräglad personlighet — eller om man så vill — därför att han är så osmidig. Då blir han pekoralist.

Odels kanske mest misslyckade arbete gav upphov till ett ganska intressant meningsutbyte. Som förut nämnts, kritiserade nämligen Gjörwell skarpt *Sagan om Lagen*.[30] Han finner, att den bryter mot alla regler. Författaren tappar inte bara bort sagokaraktären, hans stil är också föga granskad, »stundom ren Svenska, stundom med en öfverflödig Fransysk mixtur; stundom säger han en hög och ädel tanka, stundom hvardagssnack, stundom målar han förträffeligen, och stundom åter faller han in uti de uslaste liknelser». Gjörwell exemplifierar sedan detta och kommenterar exemplen med ironiska utrop. Att kritiken är berättigad kan inte sättas i fråga. Intressant är att se, hur riktigt Gjörwell karakteriserat Odels stil. Man vågar väl förmoda, att han skulle ha tagit avstånd från den, även när Odel som i »Brev om den svenska statsförfattningen» inte försöker klättra för högt.

Odel blev djupt sarad. Som Sylwan konstaterat[31], är hans försvar i Lärda Tidningar svagt, då det huvudsakligen utgöres av ett personligt anfall på Gjörwell. Man observerar emellertid, att Odel här antyder sitt litterära ideal. När Gjörwell anmärker på en av sagans allegorier, säger han bl. a.: »Eljest plägar Rätvisan, som Himmelens doter, komma neder på jorden, och skänka des invånare denna gofva». Odel utnyttjar denna passus utan att egentligen svara på anmärkningen: »Det tyckes, som Han (Gjörwell) häldre wille se Rättwisan simma ned från Himmelen på en gyllene molnsky, med en fläktande slöja öfwer et wackert bröst». Smaken för sådant går bort, när man blir äldre och förståndigare, menar Odel, och får en mera »manlig smak». Den stöten mot Gjörwell träffade otvivelaktigt en öm punkt. Samma rakt-på-sak-teori framlägger Odel i ett annat fall. Dock är det förvånande,

[30] Swenska Magazinet juli 1766.
[31] Svenska pressens historia, s. 302 f.

att han inte mera energiskt hävdar sin egenart, som han enligt andra uttalanden är väl medveten om. Men den yttre formen spelar här inte så stor roll för honom, utan han lägger huvudvikten vid det aktuella innehållet.

I en redan citerad passus från 1750-talet (s. 299) talar Odel om sitt otvungna och enfaldiga »naturelle», och han ber ofta om ursäkt för att hans tal är »ostädat». Under sina sista år vågar han sig även på att mera bestämt hävda sin egenart. Det gör han t. ex. när han i Utile Dulci den $^{30}/_{11}$ 1770 håller sitt *Tal om Sveriges fordna Styrkas förlorande*. »Mea mihi conscientia pluris est qvam omnium hominum sermo» är det valspråk han anger som sitt. Detta gäller väl mera innehållet i talet, men han gör också en deklaration om sin stil:

»Tvänne gångor har jag haft den äran at tala för Er, mine Herrar, i detta vittra sällskapet, icke städigt och på Ert sätt, utan ostädigt och på mit egit. Ert tålamod har ursäktat mina djerfva, men patriotiske tankar. Förmodeligen hafven I hoppats, at jag efterhand skulle vänja mig vid at bruka de prydelige tyglar, hwarmed I förmån var svenska Pegasus at tråda så cirklade steg och föra en hals och et bröst som en skönhet; men min gamla vahna har varit och är ännu at lata honom löpa ut för sporrarna, sätta öfver diken och gärdsgårdar och endast sitta väl sluten och fast i sadeln. Jag tycker han har lediga bogar och rena ben: kan han icke få sträcka till vägs? Hvad således af Herrarnas hopp, i anseende till mig kan blifva, skall jag intet kunna säga.»

Odel står således i klar och medveten motsättning till det stilideal, som var Utile Dulcis, d. v. s. det pseudoklassiska. Hans läggning är sådan, det är han själv på det klara med nu. Det är bara synd, att han inte tordes vara sig själv också i tryck och i alla situationer, ty hans robusta, realistiska, muntra stil är något nytt. Ser man sig om efter jämförelsematerial, stannar man givetvis först för Wallenberg, författaren till *Min son på galejan*.[32]

Både Wallenberg och Odel börja sin litterära verksamhet med ett historiskt epos, båda representera den storsvenska linjen, båda ha skrivit medelmåttiga tillfällighetsverser och likaså reflexioner i upplysningsstil, men den ene var naturligt lättsinnig, den andre skämtade ofta men tog det mesta på djupt allvar. Odel hör till Dalins tid, Wallenberg till Bellmans. Vid den ålder, då Wallenberg levde ett glatt och bejakande liv, sjöng Odel herrnhutiska sånger i konventiklar. Odel hade måhända sin lilla Sturm und Drangtid i Paris och under ungkarlstiden i Stockholm som 30 års man. Vid den tiden var Wallenberg redan ortodox kyrko-

[32] En utförlig stilistisk analys kan här inte komma i fråga, varför den följande jämförelsen mellan Odel och hans samtida är att betrakta som en skiss.

herde. Det finns både beröringspunkter och motsatser i dessa båda medelklassmänniskors liv, och detsamma gäller för deras sätt att skriva.

Afzelius har härlett Wallenbergs stil till Dalin: »Ur Dalins pittoreska springande prosa, som hämtat sina naturliga äktsvenska tonfall från det vardagliga talspraket, har Wallenbergs framgått som konsekvens». Båda vilja ge sakerna deras rätta namn, och Wallenberg har av Dalin lärt »det bildade talspråkets och dialektens slående och pittoreska ordval och klara satsbyggnad».[33] Kanske ville man tillägga, att Wallenbergs stil är subjektiv, personligt levande, vilket Dalins icke är.

Den svenska prosastilen i övrigt på 1760-talet har studerats av Svanfeldt.[34] Han har i samband därmed karakteriserat den nya stil, som Rothman införde i den politiska striden — samtiden, d. v. s. Gjörwell, präglade termen »parrhesiastisk stil».[35] Även den har sammanhang med Dalins stil men innebär samtidigt något alldeles nytt. Svanfeldt talar om den krokiga linjens stil, och det är ett mycket träffande omdöme. I sin undersökning av *Posten* har Svanfeldt vidare pavisat ett starkt intresse för yttre realism, den dalinska traditionen således, men också vissa franska drag, retorik och sensibilitet.[36] Det är denna berchska stil, som sedan vidare utvecklas i Stockholms Posten. Denna stil är ganska raffinerad och finslipad och icke subjektiv. Man kan säga, att två linjer utga från Dalins prosa, dels den berchska linjen och dels den, som representeras av Odel, Wallenberg och Rothman. Berchs prosa är mest i Dalins anda. Den första linjen är objektiv i sin framställning, den senare subjektiv. Hos de tre förstnämnda speglas personligheten på ett helt annat sätt än hos Berch. Rothmans stil är ett kuriosum i svensk litteratur, och den mannen vore säkerligen värd sin egen biografi. Att hans stil har haft betydelse för Wallenberg liksom för hela pamflettlitteraturen under slutet av 1760-talet är högst troligt. Wallenberg har inte så litet av den pratsamhet, som utmärker Rothman, men givetvis är Wallenberg mycket mera rätlinjig och klar. Intressant är att jakttaga, hur Wallenbergs språk i de förtroliga breven avviker från språket i *Min son på galejan*. I den senare saknas de främmande orden. Stilen i det förut citerade brevet från Odel till Alströmer är däremot densamma, som man finner i Odels skrifter. Odel är således mera otvungen än Wallenberg, och av alla här nämnda författare torde han stå talspråket närmast. Dock föraktar Odel inte konstnärliga stilmedel, vilket ju av det föregående har framgått.

---

[33] Min son på galejan och den komiska resebeskrivningen (Samlaren 1924), s. 223 f.

[34] Posten, s. 37 ff, 281 ff.

[35] Tidningar om Lärda saker 1: 148. Yttrandet fälles just om Odels tidskrift Myssan.

[36] A.a., s. 314 f.

Ur en synpunkt sett är Odel således den mest avancerade inom den dalinska traditionen. Hans otvungenhet och realism göra också ofta ett modernt intryck. Mot den känslofulla konstprosan opponerar han sig. I ett försök till en prosaberättelse, som jag senare skall behandla (s. 310), säger han eller rättare låter han ett svenskt fruntimmer säga:

Men achtom oss ändteligen för den vidlådande dårskapen och fafängan, att förgylla wara berättelser med ett swatsande kärnlöst prat och luftspringande phantasier, som intet dåga annat till än förvilla de hjernor, hwilka äro nog tokuga och väderstinna förut. Låtom oss agera hwarken herdinnor eller hjeltinnor, utan rent af ährliga och förnuftiga fruntimer. Talom om de saker, som dageligen hända, men icke om dem som alldrig händt eller någonsin kunna hända.»

Detta är visserligen riktat närmast mot romanlitteraturen, men det torde vara ett riktigt uttryck för Odels allmänna inställning. Men Odel kämpade en ojämn kamp med tidsströmningarna, och det skulle dröja länge, innan vardagsrealismen slog igenom. 1760-talets realism blev en episod i den svenska litteraturens utveckling, om man bortser från dess outredda betydelse för Bellman.

Någon gång kan Odel höja sig till sann vältalighet, när nagot verkligen rört hans innersta. Ämnet rör då alltid fosterlandskärleken. Det märkliga är, att han i sådana fall helt lägger bort den »fransyska mixturen». Då är hans prosa ren och helt svensk. Jag skall i slutet av detta kapitel återge några stycken, som visa detta.

* *
*

Läser man Odels prosaskrifter i ett sträck, får man ett intryck av stor enformighet, trots att många partier äro mycket underhållande. Detta beror på att han inte kan röra sig i olika stilarter men framför allt därpå, att han särskilt i skrifterna från 1760-talet ofta upprepar samma saker, särskilt de historiska översikterna. Att han gör det beror i sin tur på att det politiska intresset vid denna tid fullkomligt dominerar hans tankevärld. Man har skäl att beklaga denna ensidiga inriktning, ty han är dock en god berättare. Hans skildring av 1765—66 års riksdag (nr 64), vilken jag här inte alls haft anledning att beröra, är t. ex. både väldisponerad, rolig och lättläst, fast den inte ger mera till Odels karakteristik än vad »Brev om den svenska statsförfattningen» gör.

Odel saknar inte fantasi, men han brister i uthållighet. En mycket stor del av vad han skrivit är svagt avslutat eller ofullbordat. Hans uppslag äro ofta mycket goda, men förstöras i regel

därigenom, att han inte kan låta bli att lägga in aktuella saker, som bryta fiktion eller ram.

Beträffande motiven är Odel i ett avseende t. o. m. verkligt originell, nämligen i sitt utpräglade intresse för vidskepelse och folkliga föreställningar i allmänhet. Dalin använde i Argus visserligen också sådana motiv men i liten utsträckning.[37] Redan i analysen av Sinclairsvisan fanns det anledning att papeka Odels intresse för dylika ting, och det är tydligt, att detta inte alls minskades med åren. En redogörelse för alla Odels anspelningar på och utbroderingar av folkliga bruk och föreställningar skulle måhända vara av folkloristiskt intresse, men här kan givetvis inte vara plats för en sådan. Ordspråk, lekar, spökerier, trolltyg, tomtar, blåkulla, hobergsgubben, den förtrollade trädgården, allt känner han väl till. Några av de originellaste och bästa saker han skrivit, t. ex. berättelsen om hundturken, ha också sådana motiv, vilket jag i det följande skall visa.

Ett ganska gott uppslag från den folkliga föreställningsvärlden utnyttjar han till politisk satir i *Tal om Dvärgarnas Republique*, ett uppslag som han även sökte ge dramatisk form (nr 21 och 83). Av en tomte förs han till dvärgarnas underjordiska republik, vilken givetvis är en karikerad avbild av det svenska samhället, liksom Swifts dvärgland i *Gullivers resor* speglar det engelska. Hans ledsagare har i detta samhälle den mycket viktiga uppgiften att vara rikskonservatör eller bandare. Han har mycket att göra, ty det är riksdag, och den ena riksdagsmannen efter den andra — för samtiden måhända lätt igenkännliga — kommer in i ett beklagligt tillstånd efter korruptionsmåltider med tillhörande dryckjom.

»Huru är det med Herrn, frågade Matte? Hå — — jag har ätit på en sak — — hå — — — sedan i går mid — — mid — — mid — — middags än — än — ända tills nu — — — och — och — och rättnu spricker jag, svarade han. Hit med band, skrek Matte till och strax framträdde hans betjening med värktyg och dohn. Den sjuka sattes på en kullerstol, ty han kunde intet stå och några hasselband brusto i början innan han af de öfriga kunde hållas tillsamman. Under operationen och då det begynte knäppa at, steg bloden honom i ansigtet och tårarna i ögonen och både brännvin, gammalt franskt, renskt, punche och pudding kom honom upp i halsen.»

På så sätt räddas många för samhället dyrbara liv från sprickningsdöden. Bandningsscenens komiska verkan bör ha varit rätt stor, men humöret mattas betydligt mot slutet.

Fantasi visade sig Odel besitta också när han skrev den redan nämnda broschyren om hundturken (nr 95). Den är det märk-

[37] Lamm, Olof Dalin, s. 236.

ligaste Odel skrivit på prosa. Hade han inte som vanligt i slutet lämnat sina små synpunkter plats, kunde den ha blivit ett verkligt konstverk. Uppslaget är nämligen utmärkt, och den känsla, som driver författaren är intensiv, men den konstnärliga behärskningen saknas.[38]

»Knappt var Loke, för sit trotsande högmod, utjagad ur himmelen och vräkt ned på jorden, innan han började upptänka hvarjehanda knep at hämnas sin ofärd», så börjar Odel sin berättelse. Loke ville även han ha ett rike med undersatar att befalla över, och han beslöt sig för att skapa något som liknade människan. Han erinrade sig, at människan var med et enda ord tillkommen af en jordklimp: Men som han ville hafva et hårdare slägte, så tog han sig en mattelig kullersten, lade honom framför sig och sade: *Tag en människo-skapnad, statt upp, lef och tala med mig*». Stenen rörde sig dock icke. Loke försökte sedan att förvandla både växter och djur till människoliknande varelser, men det lyckades inte.

»Innerligen förbittrad öfver sådant föracht sprang han omkring hit och dit i marken till dess han träffade et sumpigt träsk, som gaf en tjock dima och stinkande ånga ifrån sig. Denna behagade honom; och vid närmare eftersinnande hvad af den kunde blifva, flög han upp med et stort upprifvit träd i hvardera handen och veftade ångan tillhopa at hon tjocknade som en stark och mörk måln. Derpå samlade han en myckenhet dam öfver och alt omkring, blås sen, genom et annat iholigt trä, opp denna sega mölja at den vidgade sig, satte sig så sakta öfvan uppå at flöita och vissla. Ett skog-rå i närmaste granskap, älskarinna af sådan musiqve, nalkades honom följd af en stor hund och började dansa omkring, omsider så tungt, at skorpan gick sönder och hon med sin hund föllo båda igenom, hvarpå Loke strax lyckte hålet till och gick sina färde med fullt skratt och tusende besvärjelser.

Om förmodad tid kom han igän och fick då se huru denna möljan arbetade och efter något susande och pustande öpnade sig och framfödde et creatur, som liknade i mycket en människa, men stötte dock ögonskenligen med trum[39] och svans på hund-släcktet.»

Till sin glädje fann Loke, att efter en stund ännu en dylik varelse framföddes, så att han hade en av vardera könet. »Han byggde dem en kula och däggjade dem genom et horn med blod,

[38] Föreställningen om hundturken nämns i förbigående av Dalin i Argus (se Svenska akademiens ordbok). Om denna folkföreställning meddelas några uppgifter i en uppsats av H. F. Feilberg, Hvorledes opstår sagn i vore Dage? (Dania II: 93 ff). Kombinationen med Loke och skogsråret är måhända Odels egen. Motivet om odjuret som äter lik är vanligt. Det förtjänar att påpekas, att sägnerna om hundturken förbundos med den tron, att frimurarna åto barn.

[39] Trum = trut.

hvilken han hämtade än af ett, än af ett annat slags vildjur, som han vred ihjäl och samlade bloden utaf. Och så snart de fördrade stadigare föda rörde han blod och bolmrotsmjöl tillhopa och gaf dem sadanne ballar at förtära . Snart fingo de överga till en diet på rått kött, men de hittade en gang under kringlöpandet i marken på en död människa; de spisade strax och ifran den stunden ville de intet annat äta än rutnat människo-kjött . Snart började Loke metodiskt uppfostra sina disciplar. Han lärde dem, att list alltid är bättre än vald och att lögnen skall sägas som sanning. Eftersom de nya varelsernas uppgift skulle bli att leda människorna till det onda, maste de likna människor så mycket som möjligt, och därför skar Loke av svansarna, rättade till näsan och högg bort de langa öronen. Köttdieten fingo de överge, sedan de ätit så mycket, att de fått arten i sig.

Hundturkarna visade sig ytterst läraktiga och kunde snart obehindrat uppträda bland människorna. De stiftade oenighet dem emellan, hetsade den ene at slå den andra ihjäl och till och med at äta hwarandra». Värst var, att beblandning skedde. Då människorna sago, vilka missfoster som ibland föddes, fördrevo de dem, och så samlades hundturkarna i en vrå av världen.

Men i samma måhn det dyra mänskoslächtet ökades, så tillväxte ock detta ovärdiga packet och med all upptänkelig achtsamhet kunde man doch icke altid hindra at ju en och annan hund-turk blandade sig här och där listeliga in och åstadkommo mycken synd och oreda den fördömde Loke till frögd och innerlig glädje. Och skall man tro et gammalt arabiskt manuscript samt flera senare handlingar och anecdoter, så hafva flere af desse hundturkar beklädt många höga embeten i verlden.»

Särskilt ha många påvar, prelater och jesuiter varit hundturkar.[40] Konungar äro särskilt utsatta för hundturkarnas anslag, och Ravaillac, Damiens och Cromwell voro alla av detta släkte. I fredliga och välordnade länder trivas de emellertid inte, varför de t. ex. under Gustav Vasas regering hoptals maste bege sig ur landet. »Dacken var den sista och envisaste». Med Sigismund kommo en del hundturkar in i landet igen, men Karl IX hanterade dem så, »at smaken aldeles förgick dem för Sverige, då äfven mången ährlig man och god christen i hastigheten maste följa med som hundturk. I Polen fingo de emellertid ett eldorado.

Odel blir nu allt mer aktuellt anspelande. Till hundturkarna höra uppenbarligen mössorna. Odel anser, att det inte lönar sig

[40]Här har Odel i marginalen tillagt ett långt stycke, där han förklarar, att hundturkarna gärna ägna sig åt handel. Partiet utmynnar i ett anfall på en bestämd person, synbarligen Nordencrantz, som just 1771 var mycket verksam.

att vara mild mot sådana varelser. Man bör så snart de villa konstla med lagarna, hvilket intet är langt emellan, strax slå dem på fingrarna och straffa dem alfvarsamt. Odel kastar så en blick ut över Europa och konstaterar, att hundturkarna ha det svart överallt, särskilt i Preussen — han beundrar tydligen Fredrik den store. Därefter kommer en utförlig karakteristik av datidens hundturkar. De göra allt för pengar, sakna religion och patriotism, ge aldrig bestämt besked, smila och äro hövliga i umgänget och lova runt. »När ändoch ingen ting blifver utaf, så äro de de första at beklaga, det omständigheterna varit så trassliga och ovännerna så envise, at ingen ting kunnat uträttas. När åter något synnerligit offer skall ske, så himla de med ögonen, taga Gud, Fädernes-landet och framtiden til vitnen och lika som med tårarna i ögonen gripa de med all mögelig sedlighet till offerknifven och förrätta slagten.»

Odels broschyr utvecklar sig nu till en valdsam smädeskrift mot hundturkarna-mössorna. Smyghandel och korruption äro deras specialiteter liksom skenhelighet. I politik avstyra de alla kloka företag, och som partigängare äro de oöverträffade. »Tåla ei heller neutrali folk, ehvad accord de ock må gjöra med dem: ty så snart de råma tillfälle, så heter med sådanne som katten sade till fladermusen: *som fogel jag dig skonar, som råtta skall du dö*».

Efter ännu en historisk utblick över hundturkarnas öden i världen, vänder författaren åter blickarna mot Sverige. Hundturkar ha inte i större utsträckning funnits i detta land, men det är bäst att se upp, det är summan av det hela. Något överraskande förklarar Odel nu också, att hundturkarna i Sverige äro lätta att känna igen:

»Och som de merendels äro rödfnasige i ansigtet, stinkande till andedrägten än af öl och än af rack, bråka svenskan och stryka gatorna til fots i små piskperuqver och bruna filtråckar, så är just icke så synnerligen svårt at känna en sådan och taga sig til vara för honom.»

Svagheterna i denna skrift framträda i ovanstående referat tydligt. När Odel i det senare partiet skall tillämpa sin idé på de aktuella förhållandena, blir framställningen utdragen och dåligt disponerad. Dessutom går han ibland in i detalj för att få utlopp för sina ressentiment, och härvid förloras den vidare syftningen, även om harmen får verkligt heta uttryck. Petitmätrarna i berättelsens avslutning utgöra till slut en beklaglig västgötaklimax. Bristerna böra dock icke få bortskymma det som är av värde. Redan inledningen har den bittert makabra humor, som griper läsaren, därför att den bottnar i förtvivlan. Genom tilltalsordet »Min Christen» anges tonen, ironi, hån men också besvikelse. När den kristne ser, hur det onda ständigt segrar, skulle han ju alldeles kunna

förlora tron på det goda. Det behöver han emellertid inte, säger Odel, ty han kan trösta sig med att de odjur han ser omkring sig inte äro människor. Detta sätt att framhäva människans ondska påminner om Swifts sätt att gå till väga. Dennes *yahoos,* hästarnas husdjur, ha också vissa likheter med Odels hundturkar. Fastän det monster Odel beskriver har färgats av folkföreställningarna i så hög grad, att det nästan förlorat den mänskliga karaktären:

»Och ehuru gerna han äter människokött, så giör han dock som björn, och grafver ned det först at mortifieras och rutna, ty han saltar aldrig, eller smakar något som icke legat i jord; skulle ock må alt för väl i våre kyrkiogårdar och grafställen, om intet prästen läst öfver likena. Men hvad svett och blod vidkommer, så suger han dem gerna varme, doch oförmärkt och litet i sänder, för at hushålla med så dyrbar spis. Hvarföre man ock ser många, som aftyna efter hand, mista sömn, mod och muntra sinnen, till dess de ändteligen alldeles uppgifvas och försvinna. Men utaf alle hans ohyggelige delicer, är i hans tycke ingen läckrare och större, än då han får draga dygdige konungars varme pustningar öfver sine älskade undersåtares osämja och missförstånd uti sig. Då slekar han sig upp till öronen, stryker sig på buken och mår på sit sät det bästa som mögeligt.»

Ett stycke som detta är ytterst betecknande för Odel. Det visar hans förmaga att levandegöra, ty man ser odjuret framför sig och man grips av avsky, men det visar också hans oförmaga att konstnärligt genomföra en sak, ty bilden av hundturken, som drar i sig konungars suckar, kan aldrig bli konkret. Men både skildringen av hundturkarnas födelse och företalets bittra ironi äro partier, som man minns. Odel har verkligen lyckats förkroppsliga det onda och samtidigt också kunnat ge uttryck åt sin misantropi på ett sätt, som kan gripa var och en.

Odels prosa är realistisk, och det sista referatet har visat, att han inte väjer för de mest makabra saker. Realismen framträder emellertid mest i enskildheter i enstaka ögonblicksbilder. Denna realism är ett arv från Dalin. Hos denne har man med rätta beundrat sådana snabba, realistiska skisser, gjorda liksom i förbigående, som ge en blixtbild av en situation, t. ex. landsvägsäventyret i början av *Sagan om hästen.* Det vore inte svårt att ur Odels prosaskrifter dra fram liknande detaljer. Redan i Narvadiktens utförliga liknelser visar Odel förmåga att skapa små genrebilder i homeriskt maner. Realistiska detaljskildringar i litet format ha vi sett också i citat från t. ex. *Sagan om Alfvar och dess söner.* Det kan inte bli tal om att här ge en redogörelse för sådana detaljers förekomst i Odels skrifter, det kan räcka med att

papeka, hur Stockholm glimtvis skymtar, roddarmadammerna vid Skeppsbron, Djurgardens näringsställen, Strömsborgsklippan och Söderbergen (Den swenska Argus 1767, nr 3), stränderna, de wackraste i Werlden, fyllda av orenlighet (Den swenska Socrat, s. 86 f.), och själva stadens myller av kakar och palats om varandra. Läsaren far ocksa en glimt av sommarens seglingar, vinterns slädfärder till släktingar och vänner pa landet, när isklumparna fran hästens hovar vissla om öronen (Den nya swenska Argus, s. 44), gästabudssederna i hemtrakten med mycket folk och syskonbäddar (inledningen till »Tal om Dvärgarnas Republiqve»). Liksom hos andra samtida se vi här ansatser till en skildring av det, som i Bellmans diktning så oförlikneligt lever.

Även beträffande människoskildringen finner man hos Odel knappast mer än ansatser. Levande människor äro inte alls »karaktärerna» i stil med prästporträtten i Argus, men kanske de karikerade politiska figurerna i *Tal om Dvärgarnas Republiqve*. Ganska levande framträda vissa kvinnogestalter, t. ex. den kloka kvinna, som undervisar författaren i kärlekens huvudregler i *Ljuva skog jag prisar* (nr 23). De historiska personerna från Cyrus till Karl XII ge knappast exempel pa verklig människoskildring, men den konsten kunde ju inte heller Dalin.

Böök har påpekat, hur nära det var, att sagan i och med Sahlstedts arbeten skulle ha utmynnat i en realistisk berättelse.[41] Den vägen gick nu inte utvecklingen, beträffande Odel därför, att historia och politik intresserade honom mer än människorna och deras enskilda livsförsel. I ett par fall har han dock närmat sig den realistiska berättelsen.

Bland Odels manuskript finns ett som har den lockande titeln *Ett Svenskt Fruntimers Lefvernes Beskrifning, författad af Henne Sjelf 1761* (nr 49). Företalet ger som ovan nämnts (s. 304) ett program, som är ganska märkligt för sin tid. Den dam, som Odel låter föra pennan, vet med sig, att hennes företag är dristigt »dels emedan man här i Sverige ser så få fruntimmers lefvernes beskrifningar», dels emedan hon för sin enskilda person »så till härkomst som gifte är allenast af ett medelmåttigt stånd». Läsaren får därför inte vänta »några underligheter, högtrafvande äfventyr och skimrande tankespel, utan blått sådanne händelser, som något hwar i medelwerlden förekomma kunna, men ändoch äro artige nog, när de med förnuft och dygd betrachtas och eftersinnas». Avsikten med denna biografi är pedagogisk. Att få sundare människor går inte utan att uppfostran också blir sundare. Det är emellertid främst mödrarna, som ha hand om barnen. De böra därför först bekänna, hurudana de äro och tala om vad de ha för sig »om dagarna åhr ut och åhr in». Berätterskan vill nu föregå med gott exempel och på så sätt förmå andra svenska fruntimmer

[41] Romanens och prosaberättelsens historia, s. 117.

att också skriva självbiografier. Damerna kunna sedan läsa varandras historier och dra nytta av dem.

När man har läst detta program för en svensk vardagsskildring, grips man ett ögonblick av spänning. Kunde Odel genomföra det, skulle han göra en märklig insats i svensk litteratur. Med den brist på sentimentalitet, som utmärker Odel, borde det ha kunnat bli en roman, som hade varit långt före sin tid. Men det blev inte så. Odel orkade inte föra berättelsen långt, och han lät sina vanliga intressen få rum även här, dock inte i så stor utsträckning, att det inte kunde ha blivit en roman ändå. Att ett sammanhang med den då moderna borgerliga romanen kan föreligga, är möjligt. I varje fall har Odels avsikt framför allt varit att ge sitt uppfostringsprogram konkret form, ett program som han redan skisserade i talen från 50-talet.

Otvivelaktigt hade Odel vissa förutsättningar för att lyckas i sitt företag. Han hade en lättflytande realistisk stil, en viss burlesk komik, sinne för den konkreta detaljen. Dessutom hade han kunnat utnyttja sin kännedom om en medelklassmiljö på landet lika väl som i staden, och han hade vidare genom sin utrikesresa fått blicken öppen för karakteristiska nationella drag. Men han förmådde inte utnyttja sitt kapital.

Inledningen lovar emellertid gott. Efter en redogörelse för faderns irrfärder i Karl XII:s tjänst berättas det, huru denne slår sig ned i sin hembygd Västergötland, där han vistas både på sitt överstelöjtnantsboställe och på sin ärvda gård. Han gifter sig anständigt och blir far till 12 barn på lika många år. Att barnen kommo i en sådan ordning, att vartannat var en pojke och vartannat en flicka, betecknas som det enda märkvärdiga i levnadshistorien. Den berättande är nummer två i ordningen, och om henne men framför allt om äldste brodern Calle få vi veta en hel del. Om riktlinjerna för deras uppfostran har i det föregående redan talats (ovan s. 255). Förhållandet mellan föräldrarna och mellan dem och barnen är synnerligen förtroendefullt och skildras vackert. I början undervisar fadern själv sina barn, men snart måste han skaffa sig en informator från Uppsala. Denne är ett 30-årigt prästämne, som ständigt bolmar på sin pipa men som nog skulle passa bättre till något mera handfast yrke än prästens. Han är nämligen stor och stark men varken påfallande begåvad eller from. Han ger sig i kärlekshandel med en piga, och barnen kunna inte undgå att bli invigda, varvid pojken börjar att ta efter. Fara är således å färde. Systern varskor föräldrarna, och dessa lyckas reda upp saken och skicka bort informatorn på ett diskret sätt.

I stället för prästkandidaten får man nu en informator, som är mycket begåvad men något kuriös. Han är matematiker och har synnerligen långt gående krav på rätta proportioner i allt.

Ett bröllop, som han skulle vara med på, måste han avstå ifrån, ty den manlige kontrahenten var mindre till växten än den kvinnliga, och det fann han outhärdligt. Han sysslade mest med fältmätningar o. dyl., och eftersom sadana övningar knappast lämpade sig för flickorna, måste man göra sig av med honom också.

För att finna en ny, lämpligare handledare för sina barn reser överstelöjtnanten till Uppsala, där disputationer och nationsliv inte tilltala hans praktiska sinne. Systemet med olika nationer tycks han särskilt ogilla. Läsaren får i detta sammanhang också besöka slottet, domkyrkan, Mora stenar och högarna i Gamla Uppsala. Resans resultat blir, att överstelöjtnanten anställer två informatorer, av vilka särskilt den ene faller honom i smaken. Härmed slutar berättelsen. Man kunde tänka sig, att den sympatiske informatorn och berätterskan i fortsättningen skulle ha blivit huvudpersoner.

Man läser denna berättelse med intresse. Även här finnas friskt tecknade scener, och faderns dominerande gestalt är ganska levande trots idealiseringen. Bäst tecknad torde väl den förste informatorn vara. Hans gestalt är lyft direkt ur verkligheten. Miljöskildringen är tyvärr ytterst knapp. *Ett Svenskt Fruntimers Lefvernes Beskrifning* är ett fragment men har dock sitt givna intresse.

Till den västgötska miljön förflyttas läsaren också i Odels skildring av sin barndom (ovan s. 7 f.). Givetvis är framställningen i detta fall mera känslobetonad och tillrättalagd för det syfte, som talet avser, men den ger dock en inblick i en bestämd, upplevd miljö. Men alltid har tesen och inte människorna eller miljön huvudintresset. Bäst har Odel levandegjort sin barndoms år i ett avsnitt av »Cathecismus Politicus», vilket jag senare får anledning att citera (nedan s. 318).

Odels inriktning på att fullfölja en tes har också till följd, att naturskildrande partier inte förekomma i större utsträckning i hans skrifter. Som redan påpekats skymtar Stockholmsnaturen ibland, och det gör också den västgötska. I *Ett Svenskt Fruntimers Lefvernes Beskrifning* promenerar familjen ut åt ängarna brede vid sjön, som i sanning voro de vackraste promenader man ville önska».

Några gånger tecknar Odel den svenska naturen i stort. Utgångspunkten är då gärna klimatläran. Genom kölden blir luften ren. Han fortsätter:

»Sjelfwa wintren har i detta synnerliga Landet något stort, skönt och majestätiskt med sig, och hwarken Frankrike, eller något annat Land Söder ut äger så många härliga Sjöar, Strömmar, Skogar, Berg, Högder, Dalar m. m., som på så tusende sätt förändra och ombyta

utsigterna för ögonen, samt hysa innom sig de härligaste rikedomar af Metaller, Djur, Foglar, Fiskar och nyttiga ämnen til menniskors föda och ärforderlige behof och nödwändigheter ... Den skarpa och trumpna utsigt Landet wisar åt siöfarande, betalas hundrade falt sedan man kommer in uti det samma. Korteligen, Ögat ser sig aldrig mätt af mangfaldige ombyten på behagelige bak om hwarandra framskjutande Horizonter och Jordbrynor, och örat hörer sig alldrig tilfyllest nögt af otalig slags Fogelsång, Kutter och Qwitter, Wallhorns-skall, Boskaps-skräm, Hunde-Gny, Jagt-allarme och Wattensorl. Och med all denna pragt och härlighet spisar ändock Swerige näppligen mot wissa orter i Finland. Betrackta allenast denna Kullen (Kinnekulle), och säg mig hwar du i södra werlden har dess like?»[42]

Detta är en levande skildring, men den är inte fri från konventionella drag. Man erinrar sig Dahlstiernas beskrivning av Sveas sommar- och vinterdräkt i *Kungaskald* (strof 96 ff.), även om man inte kan påvisa direkt beroende. Det är för övrigt ganska svårt att undgå att sätta in Odel i 1600-talstraditionen ännu på 1760-talet. Att han är släkt med detta århundrade märks särskilt väl i fråga om naturskildringen. Vi finna detta också i hans enda vårskildring, som otvivelaktigt är mera i stil med Wivallius än med Linné. I *Tal om Sveriges fordna styrkas förlorande* skildrar Odel, hur allt kan utvecklas endast under inverkan av sin speciella livgivande kraft. Han fortsätter:

»Jordens, naturens och elementernas är solen. Så snart hon nalkas de blottställde polerna i synnerhet, så smälter den kalla och qväljande isskårpan, far af till hafs i tusende strömmar och den afklädda jorden begynnar mjukna för den värkande värman och framskjuta sine blad och blommor, dem de gyllende stralar så kjärligt kyssa och uppamma. Foglarna qvittra af glädje och börga at gilja under de lummoga qvistar. Granarna yfvas och de stalta tallar sträcka sig at högden at mogna till mastträn och snart få den ähran at släpa verldenes ägodelar från det ena landet till det andra i de djupaste kjölar och på de suckande och snyttande böljor. Wädren och vindarna ljomna och mista i det samma sin krossande yra, vatnena likaledes och fiskarna spritta och håppa af glädje och kättja. Alt lefver, alt leer, alt fägnas och alt detta gjör solen. Månan och stjernorna hafva väl budit till om vintren at öfvertala jorden; men hon har förachtat dem som småherrskaper och sjelfva snön har skrattat åt dem med sit glittrande af et skalkachtigt åtlöje. *Solen Solen,* den *Enda Solen* har gjordt altsammans och kan uträtta det som hundrade månar och millioner stjernor icke kunnat, eller någonsin kunna åstadkomma».

---

[42] Plato om Swerige, s. 9 f.

Det är alldeles tydligt, att Odel här försökt att astadkomma en naturskildring av litterära kvalifikationer. Det tal, där denna passus förekommer, hölls i Utile Dulci, och Odel ville säkert visa, att också han kunde astadkomma bra saker. Det är intressant att se, hur han då använder sig av den stil, som var hans ungdoms ideal. För åhörarna maste han ha förefallit som en gengangare från gamla tider. I sitt slag är Odels vårskildring mycket tilltalande. Vår tid kan lätt uppskatta barockens natur, där allt lever med mänskliga känslor och tankar.

De enskilda människorna intresserar Odel sig inte mycket för, men däremot sysslar han gärna med nationalkarakteristiker. Han följde då ett mod, vars ursprung här inte behöver beröras men som genom bl. a. Montesquieu blivit härskande i Europa. Vi ha sett, hur Odel redan i en inlaga till manufakturdeputationen sökt bestämma olika nationers »genier» (ovan s. 182). Liknande funderingar återkomma da och da. Alla nationer ha svagheter, säger han en gång: »Tyskarna hafva i allmänhet den beskyllningen, att de supa gerna, frankerna att de äro myckit för fruntimmer, engländarne för frosserie och kjöttätande, halländarne för smulgråterie». Men varje nation har också goda egenskaper: »Tyskarna äro lydige och raissonera alldrig mot ordres, frankerna nycktre och muntre, engländarna calculateurer och hålländarna hushållare»[43]

Även svenskarna ha både goda och dåliga egenskaper, men oftast låter Odel de goda överväga. Liksom alla försök att bestämma svenskarnas lynne bottna också Odels i en bestämd tendens och växla därför i någon mån allt efter situationen. När han i *Den swenska Socrat* 1769 vill visa, att det i Sverige är nödvändigt med en stark kungamakt, som kan gripa in ordentligt, gör han som bakgrund en skiss av spartanernas tillstånd före Lykurgos' ingripande och av makedoniernas före Filips regering, men ingen kan misstaga sig om att han menar 1769 års Sverige:

»Et Folk, som Super gjerna och älskar starka drycker framför all annan wällust, är wäl ingen ting mindre än farligt för andra, men ock föga gagneligit sig sjelfwom. Gjerna robust och starkt af Naturen, är det ändock redan i medel-åldren sjukligt och swagt, pussigt och trögt, samt föga skickeligit til arbeten som fordra djupsinnighet och drift. Det älskar glam, dock ej af finaste slaget och röres föga eller intet af andre än skarpa föreställningar».

I stället för att idka sparsamhet tar det gärna en dålig utkomst. Det är lättjefullt, men eftersom det innerst inne är gott, behöver

[43] Cathechismus politicus (nr 63), det parti som bundits sist i Vf 168: 1.

det för att blomstra endast någon som för det in på den rätta vägen, d. v. s. »smak för Ära och Winst».[44]

En mera utförlig karakteristik har Odel försökt sig på dels i början på 60-talet i *Oförgripelige Tankar om Det Svenska Folket* (nr 45) och dels i sitt försök att rättfärdiga Gustav III:s revolution (nr 99). Den förra är både innehållsligt och stilistiskt god. Med klimatläran som utgångspunkt förklarar Odel här, att det nordliga läget medför behov av »mera och stadigare spis och föda». Därför är folket också »storväxt, starklemmadt, karlavulit och väl billdat, följachteligen härdigt och fast icke okyskt doch kärligt och fruchtsamt, just icke trumpet, men alfvarsamt, icke fjolligt, men roligt, icke pratsamt men discourrerar gerna, samt i tarfvelig lefnad långlifvat». Svenskarna äro emellertid godtrogna, och detta märks framför allt på deras svaghet för utlänningar och för det som kommer utifrån. Deras vandringslust hör samman med detta drag. De härstamma från vandrande schyter och behalla, oagtadt alla lagar och fördelar hemma, en märkelig känning af sin vandringslystnad intill werldenes ända».[45]

Äran har enligt Odel alltid varit svenskarnas starkaste passion och särskilt då den krigiska äran — man erinrar sig här, att äran enligt Montesquieu är monarkiens princip.[46] Numera tar emellertid denna egenskap sig uttryck huvudsakligen i jakt efter rang och titlar, och den leder då ofta till osämja. Motgång fördraga de svenske nästan bättre än medgång. I motgången arbeta de och hoppas, medan medgången för dem in på vidlyftigheter. Svenskarna ha gott förstand, och bildningen står högt. De äro hövliga och bibehalla alltid en klädsam värdighet. Ha de något otalt med en människa, göra de sig dock »raka och tala på skruf-var». Despotism tåla de ej men äro sina kungar trogna.

I det arbete, som Odel skrev efter statskuppen 1772, lägger han upp samma ämne historiskt i arbetets sjunde kapitel. Han konstaterar först, att alla folk gärna vilja skryta av en lång och gloriös historia, men han tar avstand från alla överdrifter i den vägen. Man måste sta på verklighetens grund, och kravet på historisk sanning får man inte släppa. Medvetandet om en lång historia har emellertid stort värde »så politiskt som moraliskt». Förfädernas mandom och frejd är »et dyrbart arf, hvilket icke får förspillas, utan med all upptänkelig achtsamhet transporteras, hälldre ökt än minskat, på dess efterkommande». Det är ju också fullt historiskt, säger Odel, att Sverige är ett av de äldsta rikena i Europa, ett land, som »till sin svenska hemort aldrig varit

---

[44] Den swenska Socrat, s. 131 f.

[45] Orden om lagar och fördelar torde syfta på aktuella åtgärder mot utflyttning.

[46] De l'Esprit des Loix 3: VII (1: 46 f.).

underkufvat och utsläckt . Räknar man med skyterna, blir ju åldern särskilt imponerande, ty då kommer man upp till en tid, som ligger nära syndafloden. Men ingen förhävelse! »Där åter och så långt bart vid verldens andra födelse maste vi nödvändigt i Noach och hans söner raka hela jordens äldsta stamfäder och således försvinner til en betydelig del hela rangträtan».

Från början voro vara förfäder ett fredligt folk, och det var för att få vara i fred som de drogo hit upp till Norden. Först senare fingo de smak för blodsutgjutelse, och då erinrade de sig sina lidna oförrätter och hämnades genom folkvandringar och vikingatåg. Samma egenskaper har detta folk haft sedan, det är tåligt och lugnt, men blir svensken en gang uppretad, sa är han den värsta och hämndgirigaste under solen. Ty då förekommer honom icke allenast hvad han da, utan alt från forntid och uralder uti fäder och förfäder haft med den andre at dela och mot honom at klaga.» Detsamma är sinnelaget mellan svenskarna inbördes.

Även i denna framställning är äran med, fastän Odel här använder ordet bravur. Den egenskapen älskar svensken hos sin kung. Det är Gustav III:s gestalt, som skymtar bakom dessa ord, liksom det är 1772 ars regeringsform, som ligger bakom orden om att svenskarna inte kunna styra sig själva och att de inte tåla envälde men laglig stränghet. För övrigt återkomma här samma synpunkter som i det föregående arbetet. Men Odel har till slut några formuleringar, som kunna vara värda att citera: »Munter, glad och ända till leksen, är han (svensken) pa langt när intet sa torr och sträf som han ser ut. Han skämtar gerna och låter skämta med sig; doch skall vänskapen först vara väl fästad och ändoch mätteligit salt brukas; ty han är misstänksam och ömtålig till sinnes. Allra sist förklarar Odel, att svenskarna »under en stor och förträffelig Konung» bli en dygdig och duktig nation. Vilket skulle bevisas.

Redan här, på 1760-talet således, träffa vi pa en skiss till de klassiska lynnesbestämningarna i svensk litteratur, Geijers, Almquists och Heidenstams. Ehrensvärds karakteristik ligger trots den gemensamma inspirationen från Montesquieu på en något annan linje, därför att dess syftemål icke är patriotiskt. Odel är inte alls berörd av den nyklassiska strömningen, ja, han talar med förakt om dem som intressera sig för att gräva efter de klassiska minnesmärkena. Hans intresse riktar sig på nutiden. Visserligen ser han liksom göterna sitt ideal förverkligat i äldre tider, t. ex. under lodbrokarna, men skillnaden är den, att Odel inte sätter sin tid i någon stark motsats till en äldre tid. Han befinner sig i stället vid en tidpunkt, då han tror att hans ideal skall förverkligas. Under en för dem lämplig regeringsform, d. v. s. 1772 års, skola svenskarna visa samma goda egenskaper som under lodbrokarna och de stora vasakungarna.

Likheten i synpunkter beror väl på att Odels karakteristik liksom Geijers, Almquists och Heidenstams har tillkommit i en nationell nedgångsperiod och även på att karakteristiken i sina huvuddrag är sann.

Otvivelaktigt ha Odels träffsäkerhet i ordval och okonventionella umgänge med språket fått några av sina bästa uttryck just i dessa partier om det svenska lynnet. Långt över sin vanliga standard kommer han emellertid icke här. Han kan dock någon gång, när han talar om saker, som beröra det innersta i hans väsen, åstadkomma prosapartier, som tåla en jämförelse med det bästa i svensk litteratur. Det rör sig då om kärleken till fosterlandet.[47]

Man kan inte tvivla på att fosterlandskärleken är Odels starkaste passion. Odel använder gärna detta främmande ord för att beteckna mänskliga böjelser. Vi ha redan tagit del av barndomsskildringen ur hans *Tal om kärleken till Fäderneslandet* (ovan s. 7 f.), där förhållandet till modern skildras i förklarat ljus och där den gamla karolinska patriotismen anges som utgångspunkt för mannens inställning till världen omkring honom. Odel bygger sitt tal på en parallell mellan moderskärleken och fosterlandskärleken. Han låter sin mor pränta in, att mannen skall älska sitt land såsom barnet älskar sin mor, och han förklarar också, att han efter moderns död har överfört kärleken till henne på sitt land.

Det finns mycken aktuell diskussion i »Tal om kärleken till Fäderneslandet» till förfång för den konstnärliga enheten, men det beror på att Odels patriotism är allt annat än abstrakt. Den är alltid direkt knuten till den konkreta situationen. Detta hindrar dock icke, att den är även historiskt betingad. I en lång rad räknar han i sitt tal upp de svenska segernamnen, både män och slagfält, och han framhäver som alltid också de stora kungarnas gestalter. Men det aktuella överväger. Han angriper korruptionen och vädjar till enigheten. Han skildrar den svenska naturen, och han erinrar sina åhörare om barndomens torva för att väcka de vekare känslorna. Och han glömmer inte ansvaret för framtiden: »Ach! Herre Gud, om intet desse vackre skogar, berg, dalar, sjöar och strömmar röra oss så latom då så många tusende späda barn, som efter hand skola lösa oss af, gjöra det. Beredom oss, att med efterkommandernas välsignelse och icke förbannelse

[47] I Den nya Swenska Argus nr 18 finns ett tal, som i detta sammanhang vore värt att citera. Då det emellertid anges vara insänt, torde det vara bäst att inte antaga Odel som dess författare, trots att det finns drag, som kunde tyda på att det flutit ur hans penna. I så fall har han här höjt sig till verklig vältalighet.

safva i vara grifter och latom icke jorden, den kjära fädernes-jorden, vämjas vid att blanda vart otacksamma stoft i sin mylla.

Liknande tongangar klinga på flera ställen i Odels prosaskrifter, men vi kunna nöja oss med ytterligare ett citat. Det blir långt, men det är också det kanske bästa och djupast kända, som Odel har skrivit. I sin politiska katekes från 1766 frågar han[48]: »Hvad vill, slutteligen, en innerlig hjertans kjärlek till fädernes-landet säga?» Han svarar på följande sätt:

Den vill, hos en redlig patriot och medborgare säga långt mera, än med den ledigaste tunga någonsin kan exprimeras och wisar sig alldrabäst i gjerningar och uppförande. En sådan wäl artad och, kan hända, lyckligt vis, äfven väl uppfödd menniskia, begynnar först från barndomen att älska det hus, den gård, den by, eller stad der i han blifwit född. Han kjänner deromkring hwar sten, hwar gata, hvar däld, hvar högd, hvar skogs-backe och hvart träd. Tillika med de döda tingen, lärer han också kjänna de lefvande och menniskiorna. Näst sine föräldrar och syskon, blifwer han bekant med den gubben, den gumman, det folket, men i synnerhet med de barnen i grannlaget. Strax blir en vänskap och litet samhälle, honom och desse späde invånare emellan. De leka, de läsa, de äta, de såfva till hopa och kunna icke utan synnerlig oro och saknad ombära hvarsannars sällskap. Wid åhrens och omständigheternas tilltagande, utvidgar denna kännedom och bekantskap sig till hela provincen och från gårds- by- eller stads- blifver han nu landsman, nemligen i trångare mening tagit, han reser än hit än dit i egne, eller sine föräldrars ährender, allestädes mottages och undfängnas han väl, ty hvar han kommer, råkar han antingen slägtingar, eller sin fars gamle scholeoch academiä, krigs- eller annars cammerader och sin mors sy-systrar; kan tänka huru väl det måtte wara. Unge bussar till på kjöpet i samme husen. Icke lärer man hata sådanne ställen. Den nya bekantskapen barnen emillan uppeldar ofta den gamla millan föräldrarna. Det lider längre; man kommer till academien, eller annorstädes, utom sjelfva födelse-orten och provincen och får alt större och större fäldt och werld för ögonen och tankarna. Man hörer det är samma språk, ser det är samme seder och finner det är under samme konung och lag, som all ting lefwer och rörer sig, begynnar således älska altsammans. Det händer man kommer att fara hem till föräldrar och anhörige; men, min Gud, hvad nöge att kiänna igän alle ställen der man gådt och lallat som barn och läsa sitt namn i skrumpna barken af lummoga träden, hälst om man sjelf planterat dem. Med denna nya kjärlekselden för fädernesbygden, far han tillbaka, intager sitt ställe; men får kan hända, snart tillfälle, att resa kring hela landet och se städer, bygder, bergvärk, troppar, flottor och fästningar och hela riket blifwer hans fädernesort med mera begrepp och närmare omdöme, än någonsin förr. Det kan så tima, att omständigheterna kasta honom utomlands. Han reser för att

[48] Slutet av Cathechismus Politicus, bundet sist i Vf 168: 1.

vinna kundskap, han tjenar för att få ährfarenhet. De skiönaste orter, de vackraste anstalter, de hurtigaste rörelser behaga honom. Allting leér för hans ögon. Han gjör det han bör, som ährlig man och deröfwer; men hjertat wetter åt fäderneslandet. All ting är vackert och wäl, men alt till sammans tagit och räknat, svarar intet mot ett enda gråberg, en enda klippa, fast mindre mot de susande skogar, löfklädde högder, blanke sjöar och sårlande strömmar i fäderneslandet. Han kommer omsider hemat: den blå randen af fädernes landet intager honom redan med börds-rätt. Han träder på jorden och välsignar henne. Här hafva mine fäder gådt, arbetat, fächtadt och dödt. Hwarföre? Jo, att jag och mine nu och framdeles lefvande medlemmar af samhället måtte bo, lefva och må väl på den samma. Derföre vill ock jag arbeta, samt om så behöfwes, fächta och dö på lika sätt, att mine och deras efterkommande kunna nyttja henne äfvenledes, i hundrade och tusende leder, intill werldenes ända.»

Tyvärr låter Odel inte dessa rader bilda avslutningen på sin skrift. Som vanligt kan han inte låta bli att utförligt brodera ut den aktuella tillämpningen. Men betraktar man detta parti som ett isolerat stycke, blir man både gripen och förundrad. Man känner åter igen tonfallen från de senare, stora svenska diktarna, Geijer, Runeberg och Heidenstam, och man frågar sig, om det i svensk litteratur för övrigt finns någon så genomförd skildring som Odels av fosterlandskärlekens framväxande i ett människosinne. 1700-talet lider inte brist på fosterländska deklamationer, men detta arhundrade saknar oftast förmåga att ge de individuella erfarenheterna allmängiltiga uttryck utan att samtidigt förlora kontakten med den levande realistiska detaljen. Odels skildring är helt igenom konkret och därför också fylld av en känsla, som är äkta och som kan finna resonans hos läsaren. Denna gång är Odel långt före sin tid, sammanknytande 1600-talets karolinska svenskhet med 1800-talets hembygdsfödda patriotism.

Sammanfattande slutord.

Anders Odel tillhörde en släkt med prästerliga och lärda traditioner. Det var därför naturligt, att han skulle ägna sig åt universitetsstudier. Troligt är, att han tänkte bli präst. För att skaffa sig uppehälle blev han informator och kom på så sätt till Stockholm. Härigenom ledo studierna säkerligen avbräck liksom genom Odels speciella intressen: religiösa, litterära, politiska och konstnärliga. I huvudstaden kom han i förbindelse med de herrnhutiska kretsarna, men han anslöt sig aldrig helt till dem. Troligen kommo den herrnhutiska omgivningens krav på en ordets förkunnare och den egna känslan av bristande religiös förankring honom att övergiva tanken på prästkallet och att bryta sig en ny bana. Vi finna så den snart 30-arige studenten vid konstakademien och inom fortifikationen, där teckningsundervisning kunde erhållas. På denna väg öppnades för Odel en möjlighet att komma ut i världen. Hans uppdragsgivare avsågo uppenbarligen främst att använda honom i den nya industriens tjänst som mönsterritare och appreterare, men själv ville han helst vara enbart konstnär.

Under ett par år vistas Anders Odel i Paris och en kortare tid i Berlin, detta just vid den tid, då ute i Europa upplysningskampen tilltog i intensitet (1748—50). Om vistelsen i Paris veta vi praktiskt taget ingenting. Vid hemkomsten blir Odel placerad vid ett nyuppfört appreteringsverk, men synbarligen har denna syssla icke fångat hans intresse i någon högre grad. Han försöker i stället under 1750-talet att få ägna sig enbart åt konstutövning men resignerar, sedan hans stora ritskoleprojekt avvisats av myndigheterna. Direktörstitel och kungligt uppdrag att vara sidenindustriens övervakare far han visserligen som plåster på såret, men hans utsatta ställning för honom också in i svåra konflikter.

Genom det annalkande politiska systemskiftet hotas från 1760 hela hans existens, och efter 1765—66 års riksdag står han utan lön och med ytterst osäkra framtidsutsikter. Nästa riksdag insätter honom visserligen i hans gamla förmåner, men hans ekonomi har dock hunnit bli undergrävd. Det politiska läget förblir också osäkert. Vid sin död efterlämnar han ansenliga skulder.

1750-talet är Anders Odels glansperiod. Den fattige studenten har blivit en av målsmännen för den nya ekonomiska politiken

och har fått en aktad ställning i samhället. Han blir då också uppskattad både som konstnär och privatman. De kungliga bära dräkter, till vilka han ritat mönstren, och i allmänna handeln finnas Rörstrandspjäser, vilkas dekorationer hans ritstift format. Som talman i landets ledande frimurareloge rör han sig i kretsar, där tidens ledande män, en Tessin, en Scheffer, ange tonen. Här släpper han lös sina humoristiska talanger och räds inte att utveckla sin originella stil och smak. Giftermålet för honom vidare ett steg uppåt på den sociala rangskalan. Redan bakslaget i ritskolefragan visar dock hans begränsning, och sedan bär det nedåt i jämn takt, även om Odel uppehaller förbindelserna med de inflytelserika hattkretsarna. Slutet är trist.

I Anders Odels tidigaste dikter påträffar man en oreflekterad, traditionell kristendom, men något religiöst problem finns ännu inte i hans värld. Det hem och skola ha inpräntat får gälla. Först när under studentåren synfältet vidgas, blir Odels inställning en annan. Hur säkerheten rubbas, bevittna vi tidigast i hans gravdikt över fru Synnerberg, där dödens skrämmande realitet framställes med en överraskande våldsamhet. Efter några år finna vi sedan Odel bland herrnhutarna, inte såsom frälst utan som ödmjuk syndare i väntan vid nådens källa. Vägen fram till detta stadium i hans utveckling kunna vi icke följa, men utan tvivel har dödens och förintelsens realitet tvungit honom att söka sig en hamn, där tvivlets och orons vågor inte kunde nå honom. I herrnhutismen fanns den gamla lutherdomen i ny form, populariserad och förenklad. Den nya rörelsen var också segerviss och bjöd en till synes klart utstakad väg till målet. Den var dessutom positivt inställd till livet och kunde så entusiasmera ett ungt och mottagligt sinne. Vidare gav den tillfälle till självhävdelse i litterära sysselsättningar.

Genom herrnhutismen kom Odels sinne dock icke till ro. Den avgörande upplevelsen dröjde, och väntan blev lång. Samtidigt gick rörelsen åt ett håll, som inte passade Odels läggning. Närmast förde dessa förhållanden till missmod, men en sådan stämning kunde icke länge dominera en så aktiv natur som Odels. Hans förtröstan återkom i en enkel och barnslig religiositet, som lätt gav insteg åt en tempererad upplysningsåskådning. Denna synes ha mognat under utlandsvistelsen, och efter hemkomsten predikar Odel i frimurarbrödernas krets en systematiskt genomförd upplysningsreligion, där tron på människans frihet och utvecklingsmöjligheter är det centrala. Den kristna försoningen behövs inte längre, eftersom människan har förmåga att hjälpa sig själv, åtminstone om hon är en upplyst person. I detta system äro alla problem till synes restlöst undanskaffade. Allt hänger

så vackert samman. Man behöver endast vara dygdig och hålla måttan — *lagom* är Odels lösen — så kommer man automatiskt allt närmare fullkomligheten. Döden skrämmer inte längre, ty tillvaron efter döden är endast en direkt fortsättning på jordelivet. I denna världsåskådning finns ingen dynamik, ingen dualism, inga tvivel. Det onda finns visserligen i världen, men även det passar in i systemet, fast vi jordevarelser ej kunna se sammanhanget.

Det måste ha varit en lycklig människa, som skapat sig denna världsåskådning.

När lyckan sviker Odel, håller hans system emellertid ej. De onda makterna bli nu en alltför påtaglig realitet. Slutsatsen måste då bli, att människan inte med egna krafter kan göra det goda utan att hon måste tvingas därtill. Stränghet är alltså nödvändig. Så närmar sig Odel åter kyrkans tro. Ty om människan inte kan göra det goda och förnuftiga av egen vilja, behöver hon försoning och frälsning. Det finns emellertid knappast något upplevt personligt, något först upprört och sedan avklarnat över denna Odels sista tro. De jordiska bekymren ha tagit överhand i så hög grad, att de religiösa tingen komma först i andra rummet. Döden är det inte längre tal om i skrifterna från den sista perioden men väl om mat för dagen.

Från barnslig gudstro kommer Odel alltså över herrnhutisk syndakänsla och upplysningsmässig självhävdelse fram till en troslära, vilken kan betecknas som en social, av icke-religiösa faktorer betingad, statsnyttan underordnad religion. I den livsåskådning, som Odel under sina sista år företräder, är det inte längre fråga om sanning och övertygelse, verklighet och tro, utan om lämplighet och nödvändighet. Religionen är inte längre huvudsaken, den är blott ett medel. Viktigast är i stället den jordiska tillvaron, och därför kommer politiken i förgrunden. Dock behöver denna åskådning inte helt bryta med Odels femtiotalstro. Enligt denna är det troligt, att man efter döden inte kommer längre, än man har kommit under jordelivet. Kan då inte den enskilde åstadkomma en förbättring, så måste organisationen, staten, göra det. Eftersom den enskilde i samhället inte kan gå sin egen väg utan ständigt är beroende av andra, måste staten bli förvaltare och fullföljare av lyckomöjligheterna. Från ett sådant resonemang är det inte långt till tron på kungadömet av Guds nåde.

I tjugoåringen Odels dikt om slaget vid Narva är konungen Guds smorde, som står högt över vanliga människor. När Odel i denna dikt låter övernaturliga krafter hindra den svenske drabanten från att döda tsaren (ovan s. 15), gör han sig till tolk för en gammaltestamentlig uppfattning (1 Sam 26: 9, jfr också Dom

8: 21), som med all säkerhet också var den karolinska tidens officiella. Om t. o. m. en fiende står så högt, är det ej underligt, att Karl XII i Narvadikten och Sinclairsvisan står över det mänskliga. Det är naturligt, att denna religiösa rojalism för Odel till hattpartiet, där Karl XII:s-kulten och revanschstämningarna frodades. Odel blir för framtiden hattarnas man, och hans egen framgång sammankopplas med partiets. När kriget 1741—43 ej leder till väntade resultat, överför Odel sin entusiastiska och optimistiska aktivitet på Sveriges fredliga utveckling och expansion. Under 1750-talet gör han sig till tolk för en ohejdad optimism på denna punkt.

När hattpartiet möter motgångar och när Odel själv får känna följderna härav, blir besvikelsen desto större. Hans konfliktlösa upplysningstro vacklar, och för att finna sammanhanget börjar han studera historia och politik. I enlighet med hans utgångspunkt bli då de stora svenska kungarna hans ideal, och till sådana ideal söker han motiveringar i tidens politiska idévärld. På sa sätt ledes Odel så småningom tillbaka till tron på envåldsmaktens nödvändighet, givetvis under vissa förutsättningar, bl. a. den, att makten utgår från folket. Dess värre är det svårt att veta, vad Odel innerst anser, da allt vad han skriver är modifierat av de praktiska, tillfälliga syftena. Mahända kan man i Odels politiska åskadning skymta en dynamisk tankegång, trots att han vanligen ger uttryck at en utpräglad statisk samhällsåskådning. Upprepade ganger framhäver han nämligen, att allt hänger på konungens personliga egenskaper. En duglig konung missbrukar inte sin makt, ty missbruk blir till nackdel för honom själv. Slutsatsen maste väl då, fast Odel inte drar den själv, bli den, att den oduglige eller olämplige regenten genom sina egna gärningars följder straffas och avlägsnas. Det är dock skäl att betona, att Odel också en gång talar om en dålig konung som ett Guds straff. Ater finna vi denna egendomliga och motsägelsefulla kombination mellan tron på en personlig, i livet direkt ingripande Gud och tron på människans och samhällets förmåga att autonomt länka sina öden.

Med en viss rätt kan man säga, att Odel både religiöst och politiskt råkade in i en återvändsgränd. Hans idéer peka inte framat, framför allt därför, att de icke ge rum för den nya samhällsutveckling, som var pa väg att framträda. Ståndssamhället är för Odel en självklar och odiskutabel form för samhälleligt liv.

I litterärt hänseende åter pekar mycket hos Odel framåt. Den litterära utveklingen kan gå sin egen väg, då den icke i så hög grad är beroende av de sociala faktorerna utan mera av de rent personliga, såsom temperament och speciell begåvning.

Anders Odel börjar med att skriva en episk dikt, där den klassiska epikens tradition och 1600-talets litterära barockstil förenats. Genom den direkta anslutningen till framför allt Vergilius påminner denna hexameterdikt mycket mera om Stagnelius' »Vladimir den store» än om Stiernhielms Herkules». Lika ovanlig och märklig är gravdikten över fru Synnerberg, där konstfullheten drivs till ytterlighet och där samtidigt den inre spänningen är oerhört stark. Båda dessa dikter visa författarens förmåga att självständigt utveckla övertagna stilmedel I Sinclairsvisan anknyter Odel till populär litteratur på vers och prosa. Han för här med bevarande av den populära karaktären sin dikt upp på ett högt konstnärligt plan, därför att han är helt engagerad av sitt ämne. På grund härav blir också Karl XII en levande människa. Karl XII-porträttet är mästerligt och pekar fram mot den moderna psykologiska skildringskonsten. Som helhet hör Sinclairsvisan hemma i 1600-talets värld, barocken. Genom dessa tre dikter blir Odel vår siste betydande diktare i 1600-talets anda och stil. Måhända kunde man säga, att han jämte Dahlstierna är vår ende utpräglade barockdiktare.

Odel kunde givetvis inte vara oberörd av den nya litterära smak, som Triewald och Dalin företrädde, men hans försök i denna stil, dikten om Stockholm, blir misslyckat, då ämnet inte griper honom. Odel är för naiv, inte tillräckligt habil och formbegåvad för att kunna skapa utan personlig insats. Att han dock arbetar sig fram till en ny stil, som är enkel och stram, beror emellertid inte på estetisk övertygelse eller på beundran för fransk litteratur utan därpå, att han i religionen söker lösningen på sina personliga problem och därvid uttrycker denna sin strävan i dikt. Redan den svenska psalmen var rättfram och enkel i överensstämmelse med Luthers och reformationens anda. Härtill kom så herrnhutismens krav på barnslig enkelhet och ödmjuk självkännedom. Både i kyrkopsalmen och i den herrnhutiska sången fann Odel en realism, som passade hans läggning. Så skapa Odel och hans medförfattare i Sions Sånger en till sin struktur och halt modern centrallyrik, samtidig och jämförbar med fru Nordenflychts.

Med dikterna från 1748 lämnar Odel lyriken, och endast någon enstaka gång hör man sedan de lyriska övertonerna klinga i hans skrifter. Hans uttrycksmedel blir nu i stället prosan, fullt i överensstämmelse med förskjutningen i hans intressen.

I sin prosastil utgår Odel från Argus och Sagan om hästen. Humöret och farten äro ofta desamma som hos Dalin, men Odels stil är dock tyngre och saknar ironiskt-pastischerande karaktär. Framför allt saknar Odels stil balans. Stilbrott och smaklösheter förekomma icke sällan. I så måtto är hans stil mera släkt med den tyska barocken än med fransk-klassicismen. Samtidigt som

den är naturlig och vardaglig, vill den na effekt, roa, chockera, engagera. Den är subjektiv och icke saklig.

Det mest utmärkande draget i Odels författarskap är den osökta, vardagliga realismen, sinnet för det konkreta ordet, det direkt personliga uttrycket. Detta måste hos honom vara ett ursprungligt drag, en naturlig läggning. Odels samtida kallade det naivitet, och vi kunna gott godtaga denna term. På grund härav kunde Odel icke tillägna sig den fransk-klassiska riktningens stilideal. I hans författarskap är nämligen denna stil knappast ens en episod, vilket är anmärkningsvärt hos en 1700-talsförfattare. Odel saknar också finess, odlad smak och förfining; han är burdus och våldsam, subjektiv och obehärskad. Men han skriver ärligt. I sin stil har han således icke lyckats förverkliga lagomidealet. Något helgjutet flyter också sällan ur hans penna. Han har fantasi men saknar uthållighet, vilket inte bara gäller hans skrifter utan hela hans livsgärning. Hans uppslag äro ofta goda och peka framåt, men han mäktar ej fullfölja dem. Med en viss rätt kunde man säga, att Anders Odel icke blev en stor författare, därför att han brast i vilja och självdisciplin. Ur en annan synpunkt kan man uttrycka saken så, att inspirationen icke var nog stark att undanträngа ovidkommande ting. De bästa dikterna från ungdomen utgöra undantag härifrån.

Anders Odel är var siste betydande diktare i 1600-talets anda, han är en av våra första centralLyriker och han är en prosaskribent, som självständigt utvecklar den dalinska prosan och som visar sig rik på goda uppslag. För eftervärlden har han haft betydelse huvudsakligen inom de breda lagren genom Sinclairsvisan och Sions Sånger, och här har hans inflytande varit mycket stort.

Odel var otvivelaktigt en poetisk begåvning. Sina poetiska anlag fick han dock aldrig på allvar utveckla. Om honom kunde man kanske säga, att han var född 50 år för sent. Måhända kunde man också i hans öde se ett exempel på ödesdiger inverkan av den fransk-klassiska smakriktningen. Mycket i Odels författarskap pekar visserligen framåt men gör det knappast mer än den övriga barockdikten. Denna har väl också mera gemensamt både med romantik och naturalism och med därur framväxt modern dikt, än vad det fransk-klassiska 1700-talet har. Det som i detta fall gäller för Odel, gäller i viss mån också för Bellman, vilken dock var mera 1700-talsmänniska än Odel, konstnärligt därför att han tillägnat sig den lätta gracen och i den senare diktningen den eleganta överlägsenheten,åskådningsmässigt därför att han nått en fullkomlig autonomi i förhållande till religionen.

Personligen var Anders Odel icke av hög resning. I kampen för den personliga framgången utnyttjade han liksom sina samtida i

allmänhet möjligheterna på ett sätt, som för oss synes sta på gränsen till det ohederliga: han fick franska pengar för sina politiska skrifter. Odel insåg dock själv faran av korruption och tog under sina sista år bestämt avstånd från mutsystemet, av allt att döma även då pengarna kommo från franskt håll. Han torde dock ha varit övertygad om att han gagnade sitt land, när han arbetade för den franska politiken. Sin tids fel hade Odel, om också inte i särskilt hög grad.

En egenskap dominerar hela Odels levnad och författarskap, nämligen fosterlandskärleken. T. o. m. inom konstindustrien uppställde han kravet på en svensk stil. Åt sin fosterlandskärlek ger Odel under 1760-talet litterära uttryck, som för sin tid äro synnerligen märkliga och som förebåda 1800-talets stora patriotiska diktning. Bäst och vackrast karakteriserar man också Anders Odel med ett uttryck, som han själv fällt: »Hjärtat vetter åt fäderneslandet».

Sinclairsvisan.

Text.

Av Sinclairsvisan känner jag endast fyra avskrifter, tre i UB och en i KB. Två äro fragmentariska och sena och sakna intresse (UB N 1139, V 7). Den tredje i UB är av större intresse, men torde dock ej vara av någon betydelse vid textens fastställande. Det är en avskrift, som har tillhört Lidéns samlingar (UB V 8). Texten föreligger här i ett från trycken betydligt avvikande skick. Strof 76 är helt och hållet utesluten och innehållet är, tydligen ur politisk synpunkt, väsentligt förändrat. Avskriften bör vara gjord vid någon tidpunkt efter aug. 1741, då i en not hänvisas till »den af Kongl. Tryckeriet utgågne berättelse». Att härmed avses 1741 års officiella berättelse är troligt, eftersom den 1739 på samma tryckeri upplagda redogörelsen bär titeln »Relation . . .». Troligen är avskriften gjord efter ett tryckt exemplar, på vilket det förhållandet tyder, att på ett ställe dialoganvisningen »M. S.» har insmugit sig. Avskriften i KB (V. s. 142: 1: 29) visar likheter med Lidéns och saknar även den betydelse för texten.

Tryckta upplagor känner jag till ett antal av 103, om även mera vetenskapligt lagda versioner räknas, dock med undantag för smärre utdrag i antologier o. dyl. De allra flesta av skillingtrycken finnas i KB:s välordnade samling, men även andra bibliotek ha lämnat material till förteckningen. Av trycken äro ett tjugutal från 1741 och åren däromkring. En del äro bevarade endast i fragmentariskt skick. Följande tabell ger en kronologisk och geografisk översikt över upplagorna. De upplagor, som icke kunna anses vara skillingtryck (Geijer-Afzelius, Meyer: Svenska parnassen, Bondeson) äro uteslutna.

Utan ort och år	äldre 15 yngre 1
Utan ort	1741(7), 1772, 1785
Eksjö	1854
Falkenberg	1885
Falun	1814, 44, 49
Gävle	1800, 02
Göteborg	1810, 28, 1910
Hudiksvall	1850

Jönköping	1818, 31(3), 39, 43, 44, 46, 48, 49. 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61
Kalmar	1826, 51, 56
Karlshamn	1856
Karlskrona	1741, 1819
Karlstad	1843
Linköping	1841
Luleå	1872
Lund	u. å. (tidig), 1833
Norrköping	1845, 48, 54
Nyköping	1769
Sala	1864
Skara	1832, 48, 56
Stockholm	1757, 1823, 28, 58, 62, 68, 75, 76, 84
Sundsvall	1851
Ulricehamn	1893
Umeå	1844
Uppsala	1818
Vänersborg	1819, 32
Västervik	1836, 77
Växjö	1792, 1817, 32, 64
Åmål	1870
Örebro	1789
Östersund	1873
Köpenhamn	u. å. (relativt sen, på danska)

Visan finnes översatt till tyska i Studach, Schwedische Volksharfe, Sthm 1826, s. 105.

Tabellen kan ge anledning till åtskilliga reflexioner. Säkerligen har Geijer-Afzelius' utgåva spelat en stor roll för visans popularitet under 1800-talet, liksom denna upplaga medförde dess uppmärksammande i mera litterärt betonade kretsar. Tabellen visar dock, att traditionen har varit obruten. Blomstringen i mitten av 1800-talet torde framför allt bero på en allmän stegring av skillingtryckproduktionen. Man kan även avläsa ett samband mellan tidsläget och upplagornas tryckår. Krigsåren äro alltid representerade, 1757, 1789, 1814. Åren kring Krimkriget uppvisa ett särskilt stort antal upplagor. Den regionala fördelningen är också anmärkningsvärd. Visserligen beror denna av flera faktorer, t. ex. på förekomsten av företagsamma boktryckare. Dock kan Smålands ledande ställning knappast bero enbart på sådana orsaker.

Beträffande 1700-talet torde man väl även få förutsätta, att nu okända upplagor funnits. Det övervägande flertalet av dem, som sakna årtal, torde härstamma från tiden strax efter visans tillkomst.

Ett studium av den växlande formen i olika upplagor är både intressant och roande. Det ger samma resultat som Noreens liknande

studium av Giöta Kämpa visa[1], även om lika harresande förvanskningar icke kunna uppvisas för Sinclairsvisans del.[2]

Vid ett försök att fastställa en användbar text har man givetvis orsak att endast ta hänsyn till de äldre upplagorna, framför allt de odaterade och 1741 års. Den hos Nyström i Stockholm år 1757 tryckta upplagan, som möjligen kunde tänkas ha blivit korrigerad av författaren, visar sig vid en närmare undersökning vara ett eftertryck.

Ingen av de bevarade upplagorna företer en text, som kan vara den ursprungliga, ty samtliga bära spår av att ha undergått förändringar genom avskrivning eller »avsjungning».[2] Att även de bästa trycken äro sekundära, ser man t. ex. av rad 115, där sammanhanget absolut fordrar *nedkomne*, men där de här behandlade trycken ha *nedkommo*. Den rätta läsarten finns i ett odaterat tryck samt i vissa senare upplagor, vilka alla göra intryck av att vara ordentligt hyfsade och rättade. Att göra upp en tablå över tryckens förhållande till varandra skulle vara ytterst vanskligt och skulle heller ej tjäna något ändamål, då någon verkligt säker text inte torde kunna åstadkommas. Dock kan man urskilja två olika texttyper, nämligen den typ, som i det följande avtrycket representeras av trycket A, och den som företrädes av B och C. Den senare är den vanligaste, framför allt genom de flesta trycken från 1741.

Under sådana förhållanden har jag valt ut fyra tryck, vilkas texter ligga varandra tämligen nära och som i avseende på sammanhanget och frånvaron av uppenbara felaktigheter äro övriga tryck överlägsna. Dessa äro följande:

A. Fullständig upplaga i KB (kapsel I, nr 17), »Tryckt i år».
B. Fullständig upplaga i KB (kapsel I, nr 12), »Tryckt i Lund» (troligen sammantryckt med Celadons Klageskald).
C. Fullständig upplaga i KB (kapsel I, nr 11) och UB Zetherströmska saml., Utvalda hist., Tom. 6), »Tryckt ofwannämde år».
D. Fullständig upplaga i UB (bunden i ett handskriftsband, signerat Rääf M 11), »Carlscrona, Tryckt hos Frantz Philipp Paulssen, Anno 1741».

Även i dessa tryck finnas inte bara en mängd tryckfel utan också, såsom variantapparaten visar, rena orimligheter. Det kunde därför vara tämligen likgiltigt, vilket tryck som lades till grund för texten. Det synes dock lämpligast att välja A. B, C och D ha alla tre i dialogpartierna den talandes initialer före replikerna samt i en not förklaring av dessa initialer. Allt detta saknas i A. A är mycket försiktig i uttrycken på de mera aggressiva ställena (392, 715), vilket skulle kunna tyda på att dess text är äldre än de andras. I trycket A förekomma visserligen flera läsarter, som äro sämre än de andra tryckens (t. ex. 100, 284, 413), men

[1] Nordisk tidskrift 1917, s. 458 ff.

[2] Ibland kan man stöta på oväntade saker i trycken. I en upplaga, tryckt i Växiö 1817 ges några anvisningar till läsaren, vilka avslutas på följande sätt: »och — Högakte man alltid denna Wisa, såsom *ett Mästerstycke*!»
Sedan man läst detta, känner man dubbelt ansvaret inför uppgiften.

det finns också flera, som äro bättre (t. ex. 149, 335, 389). Mycket nära varandra ligga B och C. Utmärkande för B är en rätt kultiverad form, men detta tryck uppvisar också flera särskilt påtagliga orimligheter (t. ex. förtalet 16 och visan 411—12). Då B synes ha varit sammantryckt med »Celadons Klageskald» och är tryckt i Lund, torde detta tryck vara rätt sent (se ovan s. 100). Något närmare A står C, som på det hela taget har samma karaktär som B. Det sista trycket, D, visar överensstämmelse både med A och B—C, dock mest med de senare. Det förefaller således, som om A skulle vara det tryck, som borde stå närmast en ursprunglig text.

Texten i trycket A återgives så vitt möjligt exakt utom beträffande påtagliga tryckfel. I de fataliga fall, där annan läsart upptagits, har detta redovisats i variantapparaten. Varianter från de tre övriga trycken anföras icke beträffande skiljetecken, ortografi och i övrigt obetydliga avvikelser. Strofnumreringen finnes i trycken, medan radnumrering här tillfogats.

Hjeltarnas Samtal Med den Tappre och Omistelige, Men på sin hemresa ifrån Constantinopel, i negden af Breslau den 19 Junii 1739 förrådeligen mördade Swenska Majoren wid Uplands Regemente til Fot, Then Wälborne Herren, Herr Malcom Sinclair Uppå the ljufwa Eliseiska Fälten I the dödas Rike, Berättadt af Herden Celadon Som af en gammal obekant Gubbe blifwit oförmodeligen tit och tädan förder samma år. Tryckt i År.

Förtal.

[1.] Hör Apollo städ mig skrifwa,
Städ mig några rader gifwa
Fram för Sweas öpna Syn,
Städ min ringa hand uprita
Med en kall och bleker krita
Några ord i swarta skyn.

[2.] Hesa Swanor skrika illa,
At Thalia tiger stilla,
När som hon bör qwillra til,
Säga: at hon wet ej gråta
När som hon bör rinna låta,
Strider ström för hjelte gill.

[3.] Therför fast jag är en herde,
Utaf mycket ringa wärde,
Dristar jag mig ändock be,
Få med dusand klang kring bära,
Hwad til Major Sinclairs ähra
Himlen mig har låtit se.

[4.] Tu och wet mitt öga fälde
Tårar rätt så snart thet smälde
Och wår Sinclair tumla kull,
Fast jag föråt häftigt snyfta,
Förr än nu ej kunnat lyfta
Lutan upp uhr mitt Skatt-Tull.

[5.] Tid och saker ä sådana,
At man får så litet blanna
In af thet som är reelt
Therför må man mig ursäckta,
At jag thenna sak så äckta,
Mycket ej i ljuset stält.

[6.] Therför un mig nu then heder,
At för Swea fötter neder
Lägga thenna halfwa dickt.
Jag ödmjukast thet för hoppas,
Sinclair tål min blommor knoppas,
På thess mull med kärlig plickt.

BC Företal D Förtahl 3 A framför C Swears 11 B illa låta 16 B med Dufwan klang kringbära C frambära 23 A kunna 25 A sådana at 32 B Sweas C Swears 33 (vid *halfwa* anmärkning: *Ofullkomliga.*) 35 C lät (Efter strof 6 CD: *NB. Ther som står M. S. läses Major Sinclair och H. M. Hans Majestät.*

Melodie: En Celadon gaf etc.

1 Sidst när på ljuflig blomster plan,
Jag mina får utförde
Och satte mig som jag war wan,
Ther jag bäst lärkan hörde,
Så kom til mig en gammal man,
Beprydd med silfwerhåren,
Han såg mig ganska ljuflig an,
Och hälsade god morgon.

2 Hör, sade han, kom Celadon.
Fölg med mig litet stycke,
Lägg från tig tina lappris don,
Du skal få höra mycket,
Jag stod strax up lad Fleuten bort
Tog gubben uti handen,
Och kommo wi straxt innan kort
Til obekante landen.

3. Ett fasligt berg mitt för oss war,
Det jag rätt häpna före;
Men Gubben sade: å war karl,
Wi ej så hisna böre,
Säg wet tu ej at weklighet,
Har aldrig wunnit ähra,
Men theremot har manlighet
Fått altid kransen bära.

4 Här af så blef jag fuller styrckt,
Men åter igen förskräckter,
När Gubbens hand med rostig dyrck,
Åt bergets port blef sträckter,
Jag wille rymt tilbaka men
Han fattad' mig i armen,
Och sade: har tu tå min wän
Ej hjerta uti barmen.

5 Jag måtte ropa eller be;
Thet halp doch intet thera,
Jag skulle in wi fingo se
I berget Gubbar flera,
Them jag dock alla trodde wäl,
Emedan som the wiste,
At the en Swänsk uprichtig själ
I skrympne lemmar hyste.

6 Wi gingo thessa snart förbi,
I wåra skumma salar;
Men fingo therpå genast se
Täckt Lilje klädde dahlar,
Och lundar af Cypresse-trä
Samt Ceder-prydde högder,
Wi togoms mot af en alee
Som war af linder bygder.

7 En Ächta Sol med silfwer sken
Och pärle strålar höga,
I klara wassen ther på sen,
Begynte sig at löga,
Hon klädde prächtigt gullmoair
Uppå Agate bergen,
Och gjorde himlen klar och skär
I höga Saphirs färgen.

8 Beredde fogleswärmen nu,
Med gälljud silfwertunga,
För thenna gyldne Purpur-brud,
Begynte til at sjunga,
Chrystalle kjällan Som utför
Demanteklippan kulra,
Hon wid sin klara upgångs dör,
Med pärle-böljor bulra.

9 Inunder hwart ett skuggrikt trä
Gråhåriga sig dölgde,
Them nöjet satt uppå sin knä,
Och med sin mantel hölgde,
Hon gaf them Näctar utur guld,
Och them i kärlek kyste:
Med ett ord sagt, den ort war full,
Af alt hwad ädelt lyste.

10 Ach sad jag täcka Gubbe hwad
En sällhet tu mig ämnat,
Jag är så hjertans nögd och glad,
At jag min får har lemnat,
Säg, får jag icke här med tig
Bak om en Buske lefwa,
Och uti Himmelsk nöje mig
Inswepa och inwefwa.

---

2 BD Lamb C Lam 7 BCD gunstigt an 8 B måren CD måron 11 C lappris blom 13 BD Jag steg 18 B häpnad' 20 BCD så ej 23—24 BCD Men ther emot manhaftighet' Ses altid krantsar bära 26 BD ater'gen C åter gen 33 C måste 38 B jag wiste 40 B skryncke C Skrynkne D skrumpne 43 BCD si 48 BCD högder 67 CD sitt knä 69 BCD Och gaf C utaf gull 74 D Hwad sällhet

11 Men han mig swara: kära håll,
Then här skal bo och bygga,
Han måste först på werldsens bäll
slå odygden til rygga:
Ty utaf alla tu här ser,
Är ingen som ej kämpat,
Then ena mindre then andra mer,
Och hennes fräckhet dämpat.

12 Härwid jag pustad ängsligt til;
Men fick ej tid at tala,
Ty sinnet föll mig i en grill,
Och alt för ljuflig dwala.
Emot oss kom en täcker parck,
Ett Flore Mäster stycke,
Ther Gudarna af frusen mark
Had' gjordt ett sommar-smycke.

13 Ther stodo Lagrar i gewär
Och skylrade för Solen,
Ther under wäxte röda bär,
Som prydde gröna Jolen,
Ther stod en wattu-konst och gret
Så klara-wattnet flödde,
Så är sad Gubben hennes sed,
Sen Carl then Tolfte dödde.

14 Och är thet fåfängt bjuda til
Beskrifwa thenna prydnad,
Med tysthet jag här heldre wil,
Bewisa Himlen lydnad;
Dock kan jag ej förtiga hwad
Oss sen för nåde hände,
Tå jag min ögon nögd och glad,
Åt höga Slottet wände.

15 För nemnda Slottets koppar port,
En hop stålklädde Swenner.
Nedkomne ifrån Baldurs ort.
Helt trogna Martis wänner.
Med dragna pampar stodo wacht,
At ingen skulle klifwa
På Slottets klädde Samets-pracht
Ell' blanka silfwer skifwa.

16 Men tänck så bistra som the här
Med bleka ansicht stodo,
Och hotades med blanckt Gewär,
Så tog the doch til godo.
At gamla Gubben ledde mig,
I theras förmak dyra,
Ther ett ungt Lejon road sig,
Ett krossat klot at styra.

17 Jag häpna nu långt mer än förr
Och skräcktes äntå mera,
När Gubben lätte på en dör
Af blancka silfwer skära:
In för then samma war en sal:
En sal för alla salar,
Ther inne luften war helt swal,
Och ljuset som i dalar.

18 Kring om ett prächtigt silfwer bord
Tolf Swenska Carlar suto,
Som talte inga många ord:
Men Konga miner guto:
The åtta sågo gamla ut,
The fyra intet späda,
The förra som the dock förut,
Från werlden gjordt afträde.

---

81 BCD swarad 87 BCD mindre, andre mer 88 BCD Och henne förolämpat 92 A all för 99 A gröna bär 103 BCD war 113 A förnämde C Förr nämde D Förnämbde 115 ABCD Nedkommo 119 BC Slottets sammets-klädde 121 B bistre C bistert 13 BC hotade 129 BC häpnad 130 A skräckes B Men skräcktes ännu mera CD men skräcktes ändock mera 132 A silfwer BCD klara Silfret 139 BCD intet många

19 Then nionde i thenna rad,
Tycks ha ett hastigt sinne;
Den tionde så djerft och glad
Med mod i hjertat inne;
Den elfte war en kjäcker Carl,
Han satt och räkna pängar,
Och delte ut lik som en Far,
Åt sina barn och drängar.

20 Den tolfte war en zirlig lång
Och wäl upwuxen hjelte,
Den man kund' se ej en enda gång
Sitt Carla-hjerta fälte,
Hans ögon woro oförskräckt.
Lik som på unga Örnar,
Hans styfwa näfwar knyttes kjäckt,
Som Rammar uppå Björnar.

21 Hans korta hår, som kjämdes up
Afbildade en Crona,
Som war åt en så duchtig kropp
En zirlig hufwud bona,
Hans armar, ben wor full af märg,
Hans skuldror utaf styrcka,
Hans länder woro liksom berg
Och marmor i wår Kyrcka.

22 Han satt uti en Swensker råck
Af blått passabelt kläde:
Han hade Elgshuds köller ock,
Som aldrig låg i träde
Och handskar utaf samma slag,
Som långt på armen räckte,
Tror knapt manchetten satt i lag,
Som styfwa kragan täckte.

23 Ett tjockt Gehäng tre finger bredt,
War spändt på blåa Råcken,
En gruflig pamp uhen mången sedt
Nedsabla hela flocken,
Satt dragen til en tredje dehl
I thetta gula bälte,
Och wil utgje åt them sin del
Som trotsat thenne Hjelte.

24 Ibland så steg han up och gick
Med sina stöflar stora,
Som suto uti Krigsmans skick,
Men föga blancka woro;
Han hade spårrar uppå them,
Så stora at the passa
Åt sådan fot och Karla-lem
Med sina kringlor hwassa.

25 Sin ganska höga stora hatt,
Then gyldne snören prydde,
Han på sin krönta hjessa satt.
Sen stanna han och lydde,
Hur kämpe-wachten skylrade,
Så at gewären slamra,
Man kunde se han undrade
Ho kom til dödsens kamrar.

26 Strax lättes blancka dören up,
En Swensker Karl inträdde,
Med skuten sargad hjelte-kropp.
Doch miner intet rädde,
Hans ansicht war med blod beskjölgt,
Nedsablatt, trampat, slagit,
Och bröstet som hans hjerta dölgt,
Had grofwa skott intagit.

27 Hans hjerna satt i håret klent,
Jag ryser thet at nämna,
Men glädes at ej är för sent,
För Himlen sådant hämna;
Han hade spänd Pistol i hand
Lik som han wille skuta;
Men dödsens här åtsnörde band,
Befalten förr at sluta.

28 Han hälsade på Swänskt maner,
Tå Kongen nådigt swara,
Och sad', wi känna intet ehr.
Hwem skulle ni wäl wara?
Jag är, sad' han, en Swensk Major,
Mitt namn är Malcom Sinclair.
Min själ nu nylig af mig for
Från hjertats wrår och wincklar.

---

146 BD Tyckt's 147 BC sågs djerf och glad D såg dierf 148 BCD i bröstet 149 BCD täcker Karl 150 B räknad 151 BCD Han delte 152 BCD Til sina 154 BCD upwäxter 155 BCD ej enda 159 A han 161 CD opp 168 B marmorn 171 B Elghuds 176 BCD Then styfwa 183 B wille ut, gje then CD wille utge then 184 C Som träffa hennes hjelte D Som trådsat hennes hielte 188 BCD Och föga 193 BCD Stora höga 194 BC gyldne knappen D gyldne Snoen 202 BC framträdde D Jarl framträdde 203 C färgad hjeltekropp 211 D at det eij försent 215 BCD dödsens hårdt 216 B til at 220 BC I wäl 224 A wiclar

29 Hur sade Kongen, blef tu död,
Tu tappra Krigs-Buss stora?
Tu äst i blod så färgad röd,
Lik som tu slacktad wore,
Jo, sade han, Hans Majestet,
En oförskämd Bellona,
Har så betalt the trogna fjet
Jag gådt för Swerjes Krona.

30 Ja så, sad' Kongen men hör på,
Hwar war tu när tu dödde?
Tre mil från Breslau, när en å,
Ur mina ådror flödde.
Hwem mördat tig? Sex ryska Män,
Som stule af mig lifwet,
Had jag fådt tid jag them igen
Skull snälla piler gifwit.

31 Ja så, tå slås wårt Swerje än
Med Ryssen uti ifwer.
Nej Hans Maj:t, han är wår wän
Så sagt åt minston blifwer
Nej säg, men hwad förslag had tu
I Breslau til at gjöra,
Säg sku wi tro at Kejsarn nu
Wil sig på oss förföra.

32 Nej men, thet höres intet af,
Mitt äfwentyr war thetta;
Jag for till Sultan i full traf,
Mitt Konungs wärf förrätta.
Ach Sultan, håll, håll Sinclair håll,
God wänner CARLAR alla,
Här är en Swensk från werldsens båll.
Som mördat nödgas falla.

33 Se hwar han står — och Bloden ned
I strida strömmer rinner,
Ther kan man se en hjeltesed
Som ej i döden swinner;
Tänck på han kommer från Turckit,
Och låt oss tå få höra:
Huruledes Mars sin dragna plit
Nu brukar til at föra.

34 Straxt reste the sig alla Tolf.
Wår Sinclair at bestråla,
Som theras blancka silfwergolf,
Med röda saften målat,
Then Elfte sad: stig hjelte hit
Til bordet med'n tu talar:
Lägg bort Pistolen och tin plit.
Han tig ej mer hugswalar.

35 Ty klef han fram uti sin blod,
At den kring benen stänckte,
Ett Karla wäsend, Hjelte-mod
I röda köttet bländckte,
Then Tolfte, sad: berätta snart,
Hwad skjer i wåra Länder,
Ditt ärende och öfwerfart,
Samt hwad ther uppe händer.

36 Jo början han, wårt Swea är
En Dame som stilla sitter,
Och sina gröna Lagrar skär,
Förnögd af Fogle-qwitter.
Hon dricker Fridsens söta win
Ur Fredrichs gyldne koppar,
Och skådar med en hurtig mine,
På sina blåa Troppar.

37 Och skal knapt någon hafwa sedt
En så förnuftig Flicka,
Som fast hon framdels sig beredt
På gröna kjortel sticka,
Har hon doch laddat flingt gewär,
Och lagt ut med sin sida,
Så at om någon går förnär,
Skall han i fallet bida.

38 Hon klär sig som en Karl med hatt
Och lider ingen myssa,
Thess purpur mun får ingen fatt,
Fast mindre låf at kyssa,
Mer än som hennes Ächta Man
Kung Fredrich store, dyre,
I hwilkens trogna, starcka hand,
Hon anförtrodt sitt styre.

---

235 C Från Bresslau, något när en a (vid strof 28 finnes i B samma anmärkning, som efter företalet i C) 245 BC för slag 252 BCD Min 256 B mördad nödgats D mördat nödgatz 257 B Se här AD Bloden med 262 BC Ack, låt 263 BD hurledes C huruled's 268 B målad' C måla D måhlad 270 A med D men 273 C Tå klef 274 C At han 281 B wårt Swerge C wår Swea 284 A med Foglar qwittrar 295 BCD om nå'n skull' gå 301 B Mer än hennes

39 Och som hon wänlig mine wil se
Af alla uppå Jorden,
Så täcktes hon ock nådigt ge
Åt mig the höga orden;
Red Sinclair red tig til och far
Til Sultans warma länder
Du wetst jag med them skaffa har,
Sen Carl han war i Bender.

40 Ty for jag stad i största hast,
Kom lyckligt ock tilbaka,
Men åter bort på lyckans kast
Min Konungs wärf bewaka,
Kom lyckligt tit förrättadt wäl,
Hwad mig war budit gjöra,
Fast owäns arga falska själ
Wil smäde tal kringföra.

41 Da slogs Sultan och slas ännu
Med ryska Kejsarinnan,
De ge hwarandra siu för tu,
Dock tycktes Sultan winna
Och efter jag til honom for,
Straxt Kejsarinnan gissa
At jag på Swerjes wägnar swor
Med honom puncter wissa.

42 Man tillad' äfwen också sen,
Och ilskan ther med wiste,
At mången ryss båd arm och ben
För min skull plötsligt miste,
Och at jag kund' ej för min död
Thet wäna folcket lida,
Samt at min klinga ofta flög
Okallat ur min skida.

43 Nu war jag rester ther ifrån
Til Breslau ändtlig kommen,
Warest när såsom min person
Af Amptet blef förnummen,
Mig önskades en lycklig fart
Til Swenska Kungens länder,
Det jag ock uptog för en art,
Af Swerges trogna wänner.

44 Men när jag sen wid pass tre mil
På wägen ther från hunnit,
For en af sex lik som en pil
Förut, then sen mig wunnit.
Han kom tilbaka lade an
Och sporde hwad jag förde,
För lustigt nytt til Swerges land
Som Ryska Kronan rörde.

45 Jag wisten af rätt tämlig kort,
Men fyra hans Dragoner
De ryckte mig af wagnen bort,
Ursinnige Pultroner,
Och refwo til sig alt thet som
På papper war upskrifwit,
Der jag helt troget handlat om
Hwad Swerget nyttigt blifwit.

46 Sen sporde han mig åter til
Hwad mera nytt jag hade,
Jag teg ther på förbittrad still,
Då annan en strax lade,
Mig genom hufwud med ett lod,
Så at jag nödgas falla,
Min själ for bort mitt hjerte blod
Och krafter blefwo alla.

47 Sen höggo the mig lem från lem,
Fast hjertat i mig picka,
Man orsak har berömma them,
Som utan til at klicka,
Förmåtte skiuta mig ihjäl
Med ellofwa Pistoler,
Den tolfte jämväl ligger här
För Swenska Tolf Caroler.

48 Och således har oskyldigt jag,
För owän misstänckt blifwit,
Och har för samma sett min dag,
Och måst qwittera lifwet,
Min själ war ännu aldrig arg
På Ryska Kejsarinnan,
Dock ryssar mig som björn och warg
Handteradt härutinnan.

---

307 A täckte D täckes 311 BC Tu wet wi wänskap plägat har 312 BCD Carol war 317 BC förrättad 320 C framföra 321 A Så slogs BD Nu slogs 323 ABCD tu för siu (läsarten från Fragment I KB) 324 BCD tyckes 326 BC Ryska hofwet gissa D Straxt = gissa 332 B blodigt miste 335 BC ofta flöt 336 BCD min slida 345 BC jag sedan några mil 346 B På wäg från staden CD På wagn från Staden 350 BCD frågad hwad 353 C wiste af den D wiste ofwen 357 BCD alt hwad som 360 BCD Swerge 365 B hufwudet 375 BCD ligger ännu här 377 B oskyldig 379 BCD Jag har 384 B Handtera

49 Och uppå ett förrädligt sätt,
Man mitt Portrait utsände,
Så at thet skulle falla lätt
Mig slå hwar jag anlände,
Nu ha the tå sin önskan nådt,
Doch kan thet mig hugswala,
Jag wet min Konung thetta skått
Lär ofelbart beklaga.

50 Men Sinclar hör then sidste Carl,
Til honom therpå sade
Säg fick tu ej som tapper Karl
Tig wärja för slik skada.
Nej, sade han, the röfwat bort
Som tjufwar wapen mina
Och gjorde sen prosessen kort.
Och glömd mig ej at pina.

51 Nu sad Kong Carl wi säja kan,
Thet hjertlig oss förtryter,
At en så hurtig Karl och Man
Så hårda isar bryter,
Och straffar himlen äfwen then,
Som af titt blod sig fängnar,
Ell' sändt the mördare och män,
Ell' them förswarar, hägnar.

52 Men apropos, håll Sinclair hör,
Hur är med Preuska freden?
Mon tro i folcket hjertat dör
Til tiden är förleden?
Nej, nej Hans Maj:t, tro fritt
Sultan har hårda näfwar.
Och felas föga = = sitt
Och ojämt byte jäfwar.

53 Ja men thet war lust höra på
The gamle tappre Gjöter,
Ännu en gång med mod pågå
Och dela Karla stötar,
Man menar theras Krutrök lär
Kring werlden annu tuckta,
Och ingen är som icke swär
Sig kunna tio tuckta.

54 Hans Majestet, tro säkert at
Om the allenast fingo
Se Hans Majestets durckskutne hatt,
Thet skulle them så twinga,
At hela hjertat up och ned
I bröstet skulle picka,
Och theras swärd på karla sedt
Begära Blod at dricka.

55 Kong Stanislaus, kära säg,
Hur är thet med hans lycka,
Säg wandrarn än så ojämn wäg
På lyckans falska krycka,
Säg wil ej någon Puisance
Mer uppå honom tänkja,
Ell har hans sol gjort Alianse.
Med mörckret, intet blänckja.

56 Hans Majestät! han lefwer nögd
På lyckans låga säte:
Och tror man han är föga bögd
Mer om sin Crona träta;
Dock törs jag intet gärna se
I ödets dölgde lagar,
Han får henn' än en gång kan ske,
Om himlen så behagar.

57 Rätt som man nu så taltes wid,
Så hördes litet bulra,
Och ut för fönstren sågs therned
Helt många wagnar kulra,
Man sporde genast ho thet war,
Tå blanka wackten swara,
En ganska stor Minister skar
Är kommen här at wara.

58 En kom strax in fick Audience,
Hans sak the snart afgjorde,
Sen slog han up sin Reverence
För hela Konga borde,
Gick ther på ut, en ann kom in
Och för sitt Hof agera
Så färmt, at man thess stålte mine
Och slughet admirera.

---

389 BC önskan fådt 392 B Lär ofelbart betala C Lär ofelbart bet = beklaga D Lär ofelbart = bet: klaga 395 BD tapper Jarl 400 BC Och glömde mig at pina 405 BC straffe D straffa C äfwen them 410 C Pruitska 411 B at folkets hjerta dör 412 B Då tiden är framliden 415 BC föga hwar tar sitt 416 C ojämt lycka 417 BC wor' BC höra få 419 BC mod gå på 421 C Man wet at deras 425--427 C Hans Majestäts durckskutne hatt/ Thess tappra hwassa klinga/ som skräck i många tusend satt 431 BCD sed 439 BC Har tå hans sol 440 B Mörckret, mer ej C mörker, mer ej 442 BC lägre säte 446 A lagrar B dolda lagar 451 BCD utför 453 B ther war 454 BC bleka wackten 463 A Så framt

59 Ja hwart ett hof af Japhets land
Här hade en Minister,
Som med helt mjuka kjärleks band,
Skull binda alla twister,
Och hwar och en kom til förhör
Så snart thet honom borde,
Men ingen in för theras dör
Okallad träda torde.

60 Här war en Kejserlig och Fransk,
Samt Engelsk, Preusk och Rysker,
Här war en Italiensk och Spansk,
Holländsk samt Dansk och Tysker,
Ja jag kan sannerligen ej
Mig alla nu erindra,
Men alla syntes utaf mej
I guld och silfwer glindra.

61 Jag stod hos Gubben så långt bort
At jag ej kunde höra,
Hwad thesse Herrar talte kort
Ell' thet til sinnes föra·
Dock smög jag uti skuggan fram
Så snart en tala börgde
Som sad' sitt Hof fådt hjerte-kram:
Af alt thet Sinclair sörgde.

62 Och talten liksom man förut,
Skal trodt thet Hofwet wille
At Sinclair på sitt lif fick slut.
Och nödgades bli stilla:
Han ropa mycket om honeur,
Om ädelt Christligt sinne,
Och at thess Hof alt ärbart gjör
För werldsens friska minne.

63 Han declarera then infame,
Och Hofwets Rang owärdig,
Som intet hade blygd och skam,
At slå en så rättfärdig
Och när han ändtlig talat ut
Så strök han uppå foten,
Och mente med sitt söta trut
Nu lagat bot för soten.

64 Man tog hans talan gunstigt op,
Med helt förstälte Miner,
Man log åt tanckans fria lopp
Och tungans styfwa Liner.
Sidst tacka mannen kärligt för,
The målade Douceurer,
Som man så ymnogt them nu gjör
Af alla slags Coleurer.

65 Just nu steg Carl then Tolfte bort,
Tog Sinclair uti handen,
The gingo ut, och innan kort
Sågs the på gröna Landen,
The gick tanckfulla up och ned,
I wackra gånger gröna,
At the om wicktigt taltes wid
Man kunde se och röna.

66 Man kan ej weta hwad thet war
Hwarom the raisonera,
Men stundom sågs then store Carl
Sig litet alterera,
Omsider kommo the igen
Tå Carl then Elfte fråga,
Hur står thet til Min Son och Wän?
Titt hjerta står i låga.

---

466 B hade sin 473 D war nu 475 BCD war Italiensk 490 CD Skull' trodt 503 B för sin 507 C åt tokars D åt tanckars 509 C tacka Man en 511 BC Som han 515 C gingo nu 519 CD taltes wed

67 Å Bagataile, sad' han, Min Far,
Jag utaf åträ brinner,
At se om Mars ther opp' är karl,
Och om han krantsar winner,
Jag wil mig laga til gå opp,
Bli borta några dagar
Och föra an min Hjelte-Tropp
Så Fru Bellona bragar.

68 Kom Sinclair, sad han, kom följ med,
Wi sku för ro skull pröfwa,
At bryta stål som rutit trä
Och styfwa kaxar söfwa,
Wår Sinclair genast färdig war,
Hölt tropp med lika frågor,
Han tog en Air som modig karl,
Och dölgde sina plågor.

69 Flinkt wäsend, sad Kong Carl skal bli,
Friskt Bussar uti norden,
Båd Sol och Måne skal få si
Förändring uppå jorden:
Kom Sinclair lät oss här gå opp,
Och genast slå til Corum,
Och rida kring i fult galopp
På Martis flincka forum.

70 Then Elfte tog then Tolfte fatt,
Rätt som han skull marchera;
Och sad Min Son: wi ha god natt
Från werlden tagit nu mera,
Om tu nu skulle komma hän,
Wor ingen som tig kände,
I hela wida Swerges Lähn,
Ell' tankan på tig sände.

71 För öfrigt drar wår Mág tin Bror
Och Swåger Friedrich Store,
För all ting omsorg så jag tror,
Om tu ther sjelfwer wore,
Så skull thet wara aldels ett;
Tu känner ock Ulrica
Tin syster, therför kom och sitt
Ej efter oro fika.

72 Jag menar tu må wara mätt
Af slika sura drufwor,
Som hade knapt på Thronen trätt,
För'n owännen tig trugat.
At gå med sig på fältet ut.
Och fast han grufligt tappa.
Så had' han dock så när en klut
Bortrifwit af tin kappa.

73 Sen fick tu ej titt Swerge se,
För'n kort för än tu dödde,
Tå tu tolf år och twenne tre
Tig på tin klinga stödde,
Nu är tu kommen uti ro
Bli tå för Guds skull stilla,
Lät them som nu på jorden bo
På slika saker grilla.

74 Wid thessa liufwa Faders ord,
Strax Sonens ögon runno:
The stego åter til sitt bord,
Och armar kärligt bunno,
Ja, sade han min liufwa Far:
Jag wet wäl jag är döder,
Men för then kärlek som jag har
Til Swerige, jag dock blöder.

75 Gud wet hwad hjerta kraft och mod
Jag i Soldaten satte,
När jag mitt för hans ögon stod,
Och sjelf i fästet fatte,
Och der jag red för Rytteriet,
Ther wäxte mod i bröste,
Ther drog en Carle-arm sin plit
Och blod på marcken öste.

76 Hjelp Gud jag kan ej utan gråt
Och tårar mig påminna,
Tå jag och Renskjöld följgdes åt
Wid Narwa krantsar winna,
Ther blåstes allarmes wi gingo på
Så Solen hufwud skaka:
Och Cronstedt skjöt så bergen blå
Begynte til at knaka.

---

529 B bagatelle CD Bagatell 536 C Så at = Braka 542 B Hölt troupp BC slika frågor 556 CD tag't BC än mera 560 B tanckar på tig wände 572 BC trugar 575 B Så hade han så när 593 BCD Jag wet 598 B bröstet 605 B blåst's allarm C blåst' alarmes D blåstes a l'armes

77 Än Duna slag, Än Clischou då,
Än Cracau, Lemborg flera,
Men tappre Swenska Bussar blå,
Månd ther Souveraint regera;
Augustus måste ju af thron,
När som han såg min klinga,
Och nu — — —
Thet kan mitt hjerta twinga.

78 Fast mången tyckte at min Sol
Sig bärgde wid Pultawa,
Och steg inunder Nordens pol,
At låta sig begrafwa,
Så tro mig fritt had' Friedrichshall
Mitt lif så brått ej ändat,
Had' mina grofwa styckens knall
Wäl nya Solar tändat.

79 Nu är thet fåfängt tala om
The förra friska tider,
Wi wete dock ej huru som
Man nu på jorden strider,
Doch önskar jag mitt Swerige godt,
Jag som thess Konung warit,
Och klätt för samma många skott
När jag i fält har warit.

80 Så må tå wäl j Bussar blå
J lejon uti Norden,
Lät se ni altid på Er stå,
Och ägen Norra Jorden,
Jag tackar Er för hwar en dag
Jag Eder commanderat,
För ni gick på i mina slag
Och weko ingenthera.

81 Gack Sinclair i titt rum och sitt,
Sätt Wärjan i tin skida,
Oss har dock Himlen mycket giet,
Hwar med wi tiden lida,
Wi äga ju en Guda-frögd
I wåra Himla-Salar,
Wårt lägre är af nöje bögdt
I täcka Lilje-Dahlar.

82 Af thenne Hjelten ifren rann,
Hans grymma ärr ei sågos,
Han sig förnyad genast fann
Hans kropp ej mera plågas
Fast han i welden hurtig war,
Och kunde tycken winna,
Wardt han dock nu en annan karl,
Som wi en gång sku finna.

83 Straxt steg wår Sinclair i ett rum
Som klart af perlor lyste,
Ther mötten Hjeltar, famnan om,
Och honom kärligt kyste,
Therinne sågs i blåa klär,
På Silkesklädde Throner,
Högborne, ädle som Gewär
Har burit för tre Cronor.

84 En Guda lust kringswäfwade,
Och allas hjertan nögde,
Jag skådde thet jag bäfwade,
Och mig til marken bögde,
Jag knäpte mina händer hop,
Och wyrdsamt gratulera,
Med underdånig suck och rop,
Them som så wäl regerat.

85 Sen tog mig Gubben wid sin hand,
Och förde mig tilbaka,
Jag gret at mina lefnads band
Förhindrad mig at smaka
Ett sådant nöje som här war,
För them som wäl ha lefwat,
Och efter ärans Crono rar,
Med fulla krafter sträfwat.

86 Therpå fick jag strax se min hjord,
Lamungarna ock snälle
Som åto wed sitt blomster-bord
På samma rum och ställe,
Se nu, sad' Gubben lemnar jag
Tig ther jag tig från ledde,
Och glöm nu aldrig thenna dag,
Ell' hwad på honom skedde.

---

611 BC Månn tappra 612 BC Ej ther 613 B måste nu 618 B bergat 619 BC mörker Pol 625 BCD Men nu är fåfängt 632 BC farit 635 BC se I 642 B wärjan uti skida 643 B ock himlen C då himlen 645 B äga nu 647 BCD läger 649 BC ifren swann 662 C Thronen 667 B skådad' C skådar 670 BD gratulerad' 672 C regera 673 C med sin 676 B Förhindrat CD Förhindrad' 682 BCD Och lambungarne

87 Och här på tog han mig i famn.
Och tacka för godt följe,
Jag bad än säja mig sitt namn,
Men han thet mig fördölgde,
Sen stulla han från mig igen,
Jag stadna qwar och qwillra,
Tils thenne min utlefde wän
Utur mitt sigte tilra.

88 Sen satte jag mig ned och gret
Och ömkade then skada,
At Sinclair så i hastighet
Sin ögon sammanlade,
Thet war likwäl en hurtig karl,
En Krigsbuss och en Hjelte,
Som, ther raison fådt blifwa qwar,
Med Küthler wäl spänt bälte.

89 Ack tänck hwar redlig Swensk uppå
Then Herrens swänska hierta,
Mång Hjeltes hjerta blifwa må,
Mot hans en liten ärta;
Ja tänck uppå hur som han föll,
Och hwem then gjerning gjorde,
Samt hur' han tyst i döden höll,
Hwad säjas just ej borde.

90 Therför i Hjeltar som ha mod,
Och hjerta uti bröste,
Ack! hämnen Malcom Sinclairs blod,
Som Küthler Mordiskt öste,
För öfrigt är jag städse Ehr
Tilgifwen alla tider,
Och slutar nu hälst som jag ser,
Wår Sol i skogen skrider.

690 B tackad' 691 B baden 692 BCD mig thet 693 AB skulle han 696 AD mitt sinne 700 C igenlade 711 AD huru tyst 714 B bröstet 715 AD Och Malcom Sinclair = Blod.

Anmärkningar.

95 Jfr ovan s. 53 och s. 49 f.

115 »Baldurs ort» torde få sin förklaring av en kapitelrubrik i Rudbecks Atlantica, »Om Sweriges Nampn Baldurs-Ej» (Cap. XII).

127—28 Jfr medalj avbildad i Nordberg, Karl XII:s historia 1: 842. Karl XII framställdes ofta som lejonet från Norden, som kunde komma att behärska världen.

140 Bör betyda »visade kungaminer», dock dunkelt. Enligt Sv. Akademiens ordbok är »guto» här imperf. av »gjuta».

215 Jfr Hedlingers medalj över Karl XII:s död, som framställer ett lejon, insnärjt i ett rep.

295 Betydelsen dunkel. Möjligen föreligger någon textförvanskning av »bita i gräset», »bita i mullen» eller liknande uttryck.

410 Här torde freden vid Prut (juli 1711) mellan Ryssland och Turkiet avses, då frågan måste innebära, att Karl vill veta, hur förhållandet mellan Ryssland och Turkiet gestaltar sig.

536 Se ovan s. 39!

542 Dunkelt. Något förslag till tolkning har jag här icke.

603—04 Det kan synas egendomligt, att Cronstedt här nämnes, då han visserligen utmärkte sig för tapperhet i slaget vid Narva men dock hade en mycket underordnad post. Förklaringen torde ligga i det förhållandet, att C. vid tiden för Sinclairsvisans tillkomst var överbefälhavare för trupperna i Finland. Odel vill således anknyta Narvatriumfen till de kommande händelserna i Finland.

693 Se ovan s. 39!

Förteckning över Anders Odels boksamling.

Register på de Böcker, som befunnits, efter min afledne kiära Man, Directeuren högaktadt Herr Anders Odel uti thess Biblioteque nembl.

Folianter.

Konung Carl den IX^des Lagbok franskt Band.
Höfdunga och Konunga Styrelsen f. B.

Quarter.

Pomais Dictionarie Pergaments band.
Winblad byggnings kånst 2. delar i et F. B.
Stiernmans Commerce, oeconomie och Politie Handlingar 4. Tom fr. Band.
Dito Riksdags Besluter 1. och 2. Tom: fr. B.
Dito Matrickel öfwer Riddersk. och adelen 2 Tom F. B.
Dalins Swea Rikes historia 3^dje delen 2. B. häftade.
Modees wärck 6. Tomer den 7de Regist: f. B.
Nordencrantzes Memorial wid 1761. års Riksdag f. B.
Wälmenande Patrioten fr. B.
Rydhelii förnufs öfningar f. B.
Sweriges Rikes lag Swart Band.
Nerhmans Processus Civilis fr. B.
Konung Carl den IX. Rimkrönika f. B.
Botins beskrifning öfwer Swenska hemman f. B.
Wildens Konung Carl XI. Revolutionshistorie f. B.
Utkast af Gref Tessins bref f. B.
Schenbergs Lexicon Pergament Band.
Dalins Swenska frihet f. B.
Angersteins Italienska Architectur f. B.
Olof Trygwardssons Saga.
die deutsche Ratio Status.
Pohlska kungars historia.
Törnsteins lin fwarie.
Christiernins Swar om wäxel Courssen.
S:t Jacobs Minne.

Octaver.

Ludovici Kaufmans Lexicon 5. Tom f. Band.
Tal och Parentationer uti wettenskaps Academien twenne Tomer franskt band.
Buschings Erd Beschreibung 8. Tom. f. Band.
Esprit des Loix par Montesquieux 4. Tom. f. Band.
Le Philosophe Chrètien par Formeij 3. Tom. f. B.
Le Philosophe Paijen par Formeij 3. Tom. f. B.
Hollbergs Geschichte Berümte Damen 2. Tom. f. B.
Pensées Morales par Hollberg 2. Tom. fr. B.
Hollbergs Historien Grosse Helden 2. Tom. fr. B.
Traite des Etudes par Rolin 2. 3. och 4. Tom. f. B.
Vie de la Raine Elisabeth 2. Tom. fr. B.
Menoza 2. Tomer franskt Band.
Dalins Swenska Argus fr. B.
Bercks Oeconomie f. B.
Krygers lediga stunder 1. och 2delen f. B.
Tragedie par Voltaire et Crebillon 1. Tom f. B.
Theorie de Commerce par Ustarits f. B.
Chinesiska historien 1. delen. f. B.
Bons Mots des Anciennes par d'Ablancourt f. B.
Hoffmans Stats konst. fr. B.
Dito von der Zufriedenheit fr. B.
Molins Siälenes frid f. B.
Derhams Physico Theologie f. B.
Luths Andeliga Sånger f. B.
Krafts Geographie f. B.
Fischerströms påminnelser wid Swerges allmänna hushåldning f. B.
Försök till en allmän handels och Siöfartz historia f. B.
Högströms Beskrifning öfwer Lapmarcken fr. B.
Les avantages de la Viellesse par Formeij avec un traité de la Mot i ett franskt Band.
Salanders Salus patriä f. B.
Les Caracteres par Madame P: f. B.
Herodiani Römische Historie f. B.
Lockes tankar om wärldslig Regerings ursprung f. B.
Utkast till en Jämförelse emellan Bibliska och werldsliga historien af Gref Bonde f. B.
Dictionaire Philosophique fr. B.
Observations des Antiquités d'herculaneum f. B.
Traité du Senat Romain f. B.
Les Progrets des belles lettres ches les Romains f. B.
Israeliternas Seder.
Mes Pensées fr. B.
Le Politique Danois.
Jemtelands oeconomiska beskrifning.

Acta Publica f. B.
Quintus Curtius Rufus häftad.
Witterhets Academiens handlingar 1. delen.
Machiavel Prins med undersökningen deraf.
Genwäg till slögder.
Swenska samlingar 1. 2. 3. stycket.
Utkast om upfostringswärcket af Schönberg.
Jon Nickols anmärckningar öfwer Frankriketz och Englands handels förmåner.
Bref till Menalkas 1. delen.
Memoires du Comte de Bonnevall 3. tomer.
Simonette gedanken über de Lehre der unsterbligcheit.
Anweijssung zum Laccirs Arbeit.
Arnauts anweisung zum Seijden Bau.
Polheims Patriotiska Testamente.
Tanckar om den höga wäxel Coursen.
Silfwercrantses Betänckande om de levantiska Handelen.
L'histoire Metallique par Bizot.
L'Examen de Conscience pour un Roi par Fenelon.
Les Meurs.
Geschichte dess Menschligen verstandes und hertsens.
Entretien d'un Européen avec un Insulaire du Roijaume de demeola.
Tal wid Prints Gustafs döpelse Act.
Samtal om Witterhetsarbeten 3dje tomen.
Lefnads Reglor.
Okyskhetens skadeliga påfölgder.
Der Englische Einsiedler Philipp Quarrl.
Melange Philosophique par Formeij.
Botins utkast till Swenska Historien fyra tidewarf.
Politiskt försök om handelen.

Oinbundne.

Quarter.

Stiernmans Commerce Oeconomie och Politie Handlingar 5te tomen.

Octaver.

L'Esprit de la Presente guerre 1758.
En Bundt med Tal för wettenskaps academien, samt några swar på academiens Frågor.
En Dito diverse smärre skrifter i wetterhet, och oeconomie.

(Stockholms stadsarkiv, Biographica, Odel.)

Förteckning över Anders Odels skrifter.

(Kursiverade titlar beteckna tryckta skrifter. Sidhänvisningar avse de ställen i den föregående framställningen, där vederbörande skrift behandlas.)

Före 1760. 1. Romulus.

Fol. 23 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 293.*

1736. 2. *Yttersta Åhreminne, Öfwer Then Åhreborna, Gud- och Dygdelskande, Nu uti thet Nya Jerusalem sig ewigt Frögdande Matronan, Christina Odhelia, Hwilken efter en Tre och Siuttio åhra dels Liuflig, dels Sorgefull lefnadz wandel, öfwerantwardade på sin höga Ålderdom sin dyra Siäl uti then Himmelska Brudgummans Jesu händer, som skedde then 4. Dec. 1736, samt beledsagades sedan Christ-Hederligen uti mycket Förnämt Folcks närwaro til sitt Hwilorum i Åsles kyrkio then 12. Jan. Åhr 1737. Med wyrdnad upsatt, samt med monga heta tårar besprängt Af Then Saliga dödas högtsörjande Sone-Son Andr. A. Odhelius.* Skara u. år.

4:o, 4 s. *Sid. 11—13.*

1738. 3. Narvae Blodiga Slachtning, Som höltz Emillan de twänne högt regerande konungar, Hans Kongl. Majästät af Swerige HögstSalig i Åminnelse Carl den XIIte Och Czaren af Ryssland Peter Alexowitz den 19 Novem. Anno 1700. Rimwis författat och afritat af Andr: Odhelius Vest-Gothus.

4:o, 38 s. Ms. i Lunds univ.bibl., troligen egenhändigt. Skrivet med tysk stil. Såldes på auktion 1892 (Bukowskis katalog nr 78: 673). *Sid. 13—25.*

4. *Dygdens Sol i Nedergång, Med ymkesamma Tårar beskådad Tå Kyrckioherdens uti Åsleds Församling, Then Welährewördige och Höglärde Herrens, Herr Mag. Nils Synnerbergs I Lifstiden Kiärälskeliga Maka, Then Åhreborna, Gudälskande och Dygdädla, nu sedermehra, på Siälens wegnar, til the liufwa Himmelska Boningar af the wårdande Helga Änglars Händer troget öfwerförda Fru Margareta Rydhenia, Efftер en mycket swår Barns-*

Börd blef af Dödens smerta nödsakad, at från en liuf och kiär Man, samt Fem små Barn taga ett sorgeligt Farwel. och träda, til sin mindre ädla del, uti mycket och förnämt Hennes alt försnara bortgång billigt sörjande Folks närwaro neder uti thet tysta; som skedde den 19. Octobr. 1738. Af then Saliga Dödas i wyrdsamt minne til döden bibehållare Andr. A. Odhelius. Skara u. år.

Patentfol. *Sid. 26—29.*

1739. 5. *Hjeltarnas Samtal Med den Tappre och Omistelige, Men på sin hemresa ifran Constantinopel, i negden af Breslau den 19 Junii 1739 förrådeligen mördade Swenska Majoren wid Uplands Regemente til Fot, Then Wälborne Herren, Herr Malcom Sinclair Uppå the ljufwa Eliseiska Fälten I the dödas Rike, Berättadt af Herden Celadon Som af en gammal obekant Gubbe blifwit oförmodeligen tit och tädan förder samma År.* Tryckt i År.

4:o, 15 s. *Sid. 34—92.*

6. *Det Lystra Och Belefwada Stockholm, Beskrefwet Af Herden CelAdOn, 1739.* Stockholm u. år.

4:o, 24 s. *Sid. 93—98.*

7. *En stridande Christens sanna Tros längtan efter en salig Förwandling. Besinnad Tå Salig Kyrkioherdens öfwer Ryda Församling Ährewyrdige och Högwellärde Hr. Matthiae Rydells Efterlämnada kiära Maka, Then i Lifstiden Welähreborna, Dygderika och Gudelskande Matronan Hustru Sigrid Christophers Dotter Detterberg, Som blef född then 8 Julii 1667, Gifft 1686, Encka 1735, efter en med tolamod utstånden swår siukdom, i Gudelig beredelse och stadig tro, genom en Salig död skildes hädan then 19. Nov. 1739; Hwars andelösa Lekamen sedermera uti Förnämt medfölje jordfestes i Yllestadz Kyrkio then 12 nästföljande Dec.* Skara u. år.

Fol. 4 s. Undertecknad Andr. A. Odhelius. *Sid. 98—99.*

1740 8. *Då Uppå Helicon i Upsala Den 5. Junii 1740. Af Wällborne och widtberömde Herren, Herr Samuel Klingenstierna Geom. Prof. R. et O. et S. R. S. et A. S. De Ädle och Höglärde Herrar Philosophiae Candidater, Herr Pehr Schyllberg. Herr Carl Magnus Ranchstedt. Herr Carl Fägersten. Herr Carl Smedmark. Herr Johan Wennergren. Herr Eric Herlenius. Herr Wilhelm Carl Victorin. Herr Nils Åhman. Herr Carl Sundholm. Herr Johan Östman. Herr Laur. Noring. Herr Andr. Hesselius. Herr Nils Hofwén. Wester-Gothi. För nedlagde wittra Lärdoms prof med Lager-Crantzar kröntes och för Magist-*

rar utropades, Yttrade sig i följande Fägneliud, Samtel. Herrarnas Hörsamste Tjenare Andr. A. Odhelius. Stockholm u. år.

Fol. 4 s. *Sid. 99.*

1741. 9. *CelAdOns Wid återkomsten från de Eliseiske Fältden I De Dödas Rike, Öfwer Majoren Herr Malcom Sinclair, I aftonlugnet med en ängslig Fleut: först spelada, och sedan i Ceder diupt inskurna Klage-Skald.*

8:o, 8 s. Sammanbunden med exemplar av Sinclairsvisan, tryckta 1741. *Sid. 100.*

10. *De Makalöse Högstsalige Konungarnas, Konung Gustav Adolphs och Konung Carl Den Tolftes Rop, Ifrån de Dödas Rike Til Hieltinnan Swea, Wid slutet af des Riksdag 1741, Då Kriget förkunnades mot Czaren af Rysslland. Hördt af en Herde, Som då han med några af sina Likar, warit begrepen uti Tal om Krig och Frid, blifwit oförmodeligen dit och dän förd, och sedan wid sin återkomst önskar sitt Fädernesland Lycka til förestående och nu påbegynta Krig.* Stockholm u. år.

4:o, 32 s. *Sid. 100—101.*

1742. 11. *Ägtenskapet, Til Sin Ljuflighet för Syndafallet, Bitterhet strax på Syndafallet; Och åter Ljuflighet efter Upprättelsen utur Syndafallet, Betragtat Då Docens wid Kongl. StorScholan i Stockholm Ärewördige och Höglärde Herren, Hr. Mag. Johan Christopher Holmberg, Samt Dygd-Ädla Jungfrun, Jungfru Hedvig Schlyter Med Hwarannan ingingo et Ljufligit Ägta-Förbund, Som skedde i Stockholm d. 19. Septembr. 1742.* U. o. o. år.

4:o, 8 s. Undertecknad A. Odhelius. *Sid. 102—103, 216.*

1742—44. 12. *[Andliga sånger.]*

I »Sions Sånger. Första Samling.» 1743:

Nr 15. Se Jesu sår, hur' de af kärlek blöda.
17. Hwad lust likwäl, om mig den sälhet hände.
18. Ack! hur länge skal doch jag.
19. Ack! alt hwad kärligt heter.
20. Du ädle Jesu Christe.
25. Guds kärleksfulla Lam.
76. Wälsignad likwäl.
89. Så går du åter neder.

I »Sions Sånger. Andra Samlingen.» 1745:

Nr 3. Wil tu arma själ nu gifwa.
6. Utur djupen jag högt ropar.
7. En syndare jag är.
8. Mit hjerta är hårt.
9. Är nå'n syndig lusta til.
14. Min Frälsare, min herde söte.
15. Ifrån then dag jag första gången.

17. Tillåt mig, Jesu söt, för tig få falla neder.
20. När skal dock morgonstjernan gå.
21. Torstig hjort ej hwilar.
23. O! Jesu, tit ljus.
24. Jesu Jehowa, jag söker och ilar.
29. O! Huru sött och godt likwäl.
33. Ack! kommer, kommer själar alla.
47. Ack! hwad är min ögon skåda?
58. Hör, o själ, som efter ro.
59. Hur' wäl man sig befinner.
72. Arma själars enda tröst!
86. Jesu Frälsare, bered.
87. Si här, min Jesu, kommer jag.
95. O! Jesu, lät min själ.
97. Jesu, wärdes mig nu göra.
105. Ack! huru angelägit.
118. Si, natten är förbi.
124. Min Jesu uptag mildelig.

Sid. 141—162.

1745. 13. *Arten af et ordenteligit och sält Giftermål, Helt kort wisad, Tå Herr Carl Gustaf Thaelin I Ägta-Förbund sammanträdde Med Jungfru Inga Rising, Som skedde i Stockholm then 9 April 1745.* U. o. o. år.

4:o, 4 s. Undertecknad A. O. *Sid. 163—164.*

1746. 14. *Graf-Skrift. Öfver, För. Detta. Tullförvaltaren. Vid. Stora. Sjö-Tullen. Uti. Stockholm. Den. Ädle. Och. Högacktade. Nu. Hos. Gud. Salige. Herren. Herr. Peter. Silander. Hvilken. Efter. En. Aehrlig. Lefnad. Långvarig. Sjukdom. Och. Hjertelig. Dödsberedelse. Saligen. Afsomnade. Den 9. Febr. 1746. Och. Till. Grafven. Under. Hederligit. Medfölje. Beledsagades. Den. 14. Af. Samma. Manad. Och. Åhr.* Stockholm u. år.

Fol. 4 s. Undertecknad A. Odelius.
Sid. 164—165, 216, 297.

1747—48. 15. Phoebus eller den Segrande Ähran Lustspel uti trenne öpningar af Odèl.

Fol. 26 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 166—167, 297.*

Omkr.
1748. 16. [Lyriska dikter.]

Den sökande.
En Ädel Själ.
Den Lyckelige.
Den Sälla Åsnan.
Den Försökte Lyckelige.
Den Förvetne.
Längtan efter SinnesRo.
Friheten bäst.
Guds barns resa.
Ängslan och Enslighet.
Ens tanka på Sin Födelse-dag.

Fol. 12 s. Ms. i Vf 168: 2. Vissa partier i dessa dikter återfinnas i de senare talen. *Sid. 167—169, 210.*

1749—53. 17. Sturo-Gustaviana, skådespel af Odel.

Utdrag tryckt i tidskriften »Sanning Och Rättwisa» 1773, nr 9, s. 66—69. Ett manuskript fanns bland Tessins papper, och det är antagligt, att stycket tillkommit under dennes guvernörstid 1749—53. *Sid. 250—251.*

1752—58. 18. [Tal i frimurarelogen.] Mine Bröder, Ordens värde, dagens fägnad . . .

4:o, 14 s. Ms. i Vf 168: 2. Greve Posse omtalas såsom logens stormästare. Denne avgick 1758 (Bergqvist, S:t Johanneslogen Den Nordiska Första, s. 75). *Sid. 204, 299.*

1752—60. 19. [Hälsningstal till en excellens.] Nådige Herre och värdige Frimures broder. Vår längtan efter Eders Excellences ankomst . . .

Fol. 2 s. Ms. i Vf 168: 2. Troligen ofullbordat. Handstil och innehåll tyda på att talet tillkommit i mitten på 1750-talet. *Sid. 233.*

1752—65. 20. Tal Om K. Gustaf Adolph.

Fol. 11 (23) s. Ett ms. i Vf 168: 1, ett annat i Vf 168: 2. Det första manuskriptet är ett egenhändigt kladdmanuskript, det andra en renskrift med tysk stil, möjligen egenhändig. Handstilen tyder på 1750-talet, men dateringen är osäker. Dock torde Odel knappast efter 1765—66 års riksdag ha kunnat skriva så objektivt.

1752. 21. Tal, om Dvärgarnas Republiqve, Lagar, Lefnad och Seder hållit Uti Stora LandsLogen i Stockh. d. år.

Fol. 21 s. Ms i Vf 168: 2. Talets inledande mening lyder: »Förleden vinter var jag nedåt Landet på min Födelse-ort att besöka mina föräldrar, vänner och anhörige, dem jag på flere år och efter flere, både af dem och mig utståndne öden intet sedt.» Ordalagen göra troligt, att det gäller Odels första besök i hemmet efter utlandsresan. Styvfadern dog 1754. Enligt manufakturkontorets protokoll reste Odel hem julen 1751. I talet förklaras, att riksdag pågår. Riksdagen 1751—52 slutade i juni 1752. Talet bör således ha tillkommit på våren eller försommaren 1752. Jfr nr 83! *Sid. 305, 310.*

22. *På Revisions Commissariens, Ädel och Högacktad Herr Erik Stålborgs, Samt Äreburna och Dygdädla Mademoiselles Madem. Maria Elisabet Rospiggs Bröllopp I Arboga den Junii 1752.* Stockholm u. år.

Fol. 4 s. Undertecknad Odel. *Sid. 202.*

23. [Tal] Hållit på befallning och å embets vägnar i Frimurare Logen d. 17 Dec. 1752. Ljuva skog jag prisar . . .

Fol. 20 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 252—255, 310.*

1753—60. 24. [Tal om en rätt frimurares egenskaper och tänkesätt.] Högtvärdige och lystre Stormästare samt värdige och trogne Bröder. Åtskillige gånger har jag havt den nåd och ära att tala inför detta utvalda sällskap . . .

Fol. 8 s. Ms. i Vf 168: 2. Enligt inledningsorden är detta tal skrivet, sedan Odel talat i logen »åtskillige gånger», således knappast tidigare än 1753. Handstil och innehåll tyda på 1750-talet. *Sid. 217, 244.*

1753. 25. [Tal i logen.] Sant är wäl det, att menniskan har . . .

Fol. 23 s. Ms. i Vf 168: 1. Skrivet med tysk stil, möjligen egenhändigt. I talet besöker Odel en loge i de dödas rike och bevittnar Carl Hårlemans (död $^{9}/_{2}$ 1753) reception. Odel uppger också här, att han varit borta ett par månader från sina göromål. Enligt manufakturkontorets protokoll fick Odel d. $^{16}/_{12}$ 1752 tillåtelse att över julen resa till Västergötland. Talet bör således ha tillkommit i febr. 1753. *Sid. 213, 238.*

26. [Tal om guddommelighet.]

Ett ms. i Vf 168: 2 (4:o, 15 s.), ett annat bland Scheffers papper i Brokindssamlingen på Kulla Gunnarstorp (Sv. Manuscripter, fol. nr 2, 15 s.), båda egenhändiga. Brokindsmanuskriptet har rubriken »Menniskjan Guds afbild» samt påteckningen »ingifven til [oläsligt ord] d. 4de Junii 1753». *Sid. 214—216, 237, 240, 297.*

27. *Tal, om Ödet.*

Tryckt i Tal, 1768 (nr 71). Kladdmanuskript i Vf 168: 2 (29 s.), renskrift i KB, Vo 15, båda egenhändiga. Kladdmanuskriptet är daterat den $^{12}/_{11}$ 1752, renskriften midsommardagen 1753 och tryckt den $^{12}/_{11}$ 1753. Carl Hårleman (död $^{9}/_{2}$ 1753) omnämnes såsom död redan i kladdmanuskriptet, varför 1753 måste vara det rätta årtalet. *Sid. 205, 240—241, 249—250, 252.*

28. [Hälsningstal till C. F. Scheffer.] Högt värdige Stormästare. De härliga egenskaper . . .

Fol. 2 s. Ms. i Vf 168: 2. Scheffers namn nämns icke, men då den som hälsas kallas både stormästare och excellens och då Odel säger sig ha erfarit hans ädelmod länge och mycket, kan någon annan icke komma i fråga. Enligt logens protokoll i frimurarordens arkiv höll talmannen tal för Scheffer $^{6}/_{10}$ 1753.

29. *Fägnads-betygelse öfver Hennes Kongl. Höghets, Arf-Prinsessans Sophia Albertinas Födelse, Hållen i Stora Lands-Logen, Den 13 Oct. 1753.*

Tryckt i Tal, 1768, s. 31—38 (nr 71), ms. i Vf 168: 2 (fol. 12 s.).

30. Tal, Hållit i Schefferska frimurare-Logen d [15 nov. 1753] över ett Stort Hjerta av Odel.

Fol. 11 s. Ms. i Vf 168: 2. Egenhändig renskrift i Frimurareordens arkiv. Denna är daterad den 15 nov. 1753. *Sid. 240, 297.*

31. Sagan om Mysse-Tyget ährnat att hållas i Stora Lands-Logen d 15 Dec. 1753.

Fol. 23 s. Ms. i Vf 168: 2. Avskrift i UB N 1172. *Sid. 204, 289.*

1754—60. 32. [Hälsningstal till två bröder.] Allervärdigaste Broder Högtvärdige och värdige Broder. Ni haven i dag behagat . . .

Fol. 1 s. Ms. i Vf 168: 2. Hänsyftning på frimurarnas barnhus, som öppnades i dec. 1753 (Bergqvist, S:t Johannesloge n Den Nordiska Första, s. 81). Innehållet typiskt för 50-talet och handstilen pekar åt samma håll.
Sid. 217, 227.

1754. 33. Tal, om Ett roligt och förnögsamt Sinne, Hållit uti Schefferska Frimurare-Logen d av Logens Taleman Odel.

Fol. 19 s. Ms. i Vf 168: 2 näst sist. Handstilen tyder på 1750-talet. Benämningen »Schefferska Frimurare-Logen» torde inte ha använts, sedan Sveriges storloge stiftades 1760. Troligen är detta tal identiskt med ett tal om »den rätta förnöjsamheten», som Odel höll i logen den $^{4}/_{2}$ 1754 (enl. prot. i Frimurareordens arkiv). Knappast kan han ha hållit två tal med så likartade ämnen. *Sid. 210—212, 237.*

34. *Tal, Om Den Gyllende Tiden, Hållit i Stora Lands-Logen, Den 1. Mart. 1754.*

Fol. 25 s. Ms. i Vf 168: 1. Tryckt i Tal, 1768, s. 79—134.
Sid. 246—247, 257, 260—264, 283.

1755. 35. Den Förtvivlade Auctionen, Hållen uti Schefferska Frimurare-Logen d 16 Januarii 1755, av Logens Taleman Odel.

Fol. 24 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 298—299.*

36. Tal till Doctor Theol. Hallman [och advokatfiskalen Jöran Hegart] vid des antagande till Murare d 15 Mart 1755 av Odel.

Fol. 4 s. Ms. i Vf 168: 2.

1756. 37. Äreminne öfer Salige Commerce-rådet och Borgmästaren Herr Thomas Plomgren uprest i Stora Svenska Stockholmska Frimurare-Logen, av Odel.

Fol. 34 s. Ms. i Vf 168: 2. Plomgren (död 1754) säges här ha avlidit för två år sedan. *Sid. 211—212, 265—266.*

38. *Sagan om Gröt-Fatet, Berättad uti Stora Lands-Logen,* Den 12 Apr. 1756.

Fol. 19 s. Ms. i Vf 168: 2. Tryckt 1) i Bergii Småsaker I: 155—171, 2) i Tal, 1768, s. 13—30, 3) i Samling Af Gamla Djupsinniga Sagor Och Forn-tidens hemligheter, 1768, I: 57—68, 4) separat, Stockholm 1835. I Tal, 1768, står i titeln årtalet 1753, men både manuskriptet och trycket i Småsaker har 1756. *Sid. 265, 289.*

39. Samtal med Konung Gustav Adolphs Skugga omtaldt i stora LandsLogen d. 24 Junii Missommars dagen 1756, av Logens Taleman Odel.

Fol. 7 s. Ms. i Vf 168: 2. Avskrift, troligen egenhändig, på ett brevark i UB V 20. *Sid. 264—265.*

40. [Tal i frimurarelogen.] Vyrdnad, ömhet, dygd och kärlek intagen mig . . .

Fol. 10 s. Ms. i Vf 168: 2. Talet måste på grund av tonen mot drottningen vara skrivet strax efter revolutionsförsöket 1756. *Sid. 265, 297—298.*

1757. 41. [Tal i frimurarelogen.] Med mycken möda, svett och tårar . . .

Fol. 31 s. Ms. i Vf 168: 1. Handstil och innehåll tyda på 1750-talet. Fred säges råda, varför talet måste vara skrivet före sept. 1757. Ett angrepp på det kyrkliga bötesstraffet för för tidigt födda barn gör det troligt, att talet författats efter äldsta barnets födelse den $^{22}/_{1}$ 1757. *Sid. 170, 247—256.*

42. Tal hållit i stora Logen vid Grefve Dav. Gyllenborgs och Hofqvarterm. Billings reception d. 9 Mart. 1757 af Odel.

Fol. 4 s. Ms. i Vf 168: 2.

43. Tal, hållit vid Joh. Isr. Torpadii förordnande till Stormästare i Södra Logen af Stora LandsLogens taleman Odel, d. 5 apr. 1757.

Fol. 3 s. Ms. i Vf 168: 2.

1759. 44. Tal Om Alfvar och dess söner i synnerhet Calle, Hållit i stora LandsLogen d 21 Maji 1759, af Logens Taleman A. Odel.

Fol. 23 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 266—267, 289—290.*

1760—62. 45. Oförgripelige Tankar om Det Svenska Folket.

Fol. 27 s. Ms. i Vf 168: 1. Skrivet före tryckfrihetens införande 1766. Då innehållet synes anknyta till striden kring Nordencrantz vid 1760—62 års riksdag och då handstilen pekar på 60-talet, bör denna skrift kunna dateras till tiden 1760—62. *Sid. 250, 272, 315.*

1760—64. 46. [Tal till en nyfödd Ehrensvärd.] Min nådige Herre. Wälkommen hit in till oss i verlden . . .

Fol. 2 s. Ms. i Vf 168: 2. Föräldrarna sägas tillhöra ätterna Ehrensvärd och Palmfeldt, varför endast friherre Fredrik Ehrensvärd och hans maka Margareta Palmfeldt kunna komma i fråga. Dessa hade tre söner, födda resp. 1760, 61 och 64. *Sid. 239.*

1760—72. 47. [Insändare om borgarståndets rättigheter.] Min Herre. Jag fruchtar at vi med vår correspondence . . .

Fol. 4 s. Ms. i Vf 168: 2. Endast början. Ett led i en fortgående diskussion. Handstil och papper tyda på 60-talet.

1760. 48. Tal, Hållit uti Stora Svenska LandsLogen d 22 Nov. 1760. fa Logens Taleman A. Odel.

Fol. 10 s. Ms. i Vf 168: 2.

1761. 49. Ett Svenskt Fruntimers Lefvernes Beskrifning, författad af Henne Sjelf. 1761.

Fol. 38 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 255, 304, 310—312*

50. *Saga Om Mercurius och Vulcanus. Senare Delen.* Stockholm 1761.

4:o, 24 s. 1 tabell. En polemisk fortsättning på första delen. Apelblad uppger, att Odel författat denna senare del, och detta bekräftas av innehåll och stil.

51. *Anmärkningar, wid det besynnerliga beröm, som en okänd Auctor uti Lärda Tidn. N:o 95 af den 3 Dec. 1761. tillagt närwarande tid fram för den gamla.*

Fol. 8 s. Ms. i Vf 168: 2. Tryckt i Lärda tidningar 1762, nr 1 och 2, s. 2—6.

1762. 52. Trovärdig Berättelse, om Ett sällsamt Spökerie, som yppat sig i en Landsort af Sverige natten millan d 30 apr. och första Maji 1762.

Fol. 12 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 267.*

53. *En Wäns Swar Från Stockholm, På En dess Wäns Bref Från Orterna, Angående Swenska Fabriquerna, Och synnerligen De i Siden.* Stockholm 1762.

4:o, 8 s. Ms. i Vf 168: 2. Fol. 16 s. Manuskriptet saknar rubrik.

1763—64. 54. [Insändare till en tidning.] Min Herre I kunnen uti Eder syssla . . .

Fol. 2 s. Ms. i Vf 168: 2. Innehåller reklam för Krygers »Lediga stunder», för Odels anonyma »En Wäns Swar» (nr 53) samt för en skrift med titeln »Systematiske tankar», vilken torde vara identisk med »Systematiskt Begrepp Om Almänna Hushållningens Brister och Botemedel», Sthm 1763. Odel säger här, att denna sista utkom »i sommars» och hans egen broschyr »förleden Winter». Insändaren bör då vara skriven hösten 1763 eller vintern 1763—64.

55. *Plato om Swerige, 1764.* Stockholm 1764.

4:o, 30 s. Två folioms. i Vf 168: 1, 48 resp. 43 s. Det första manuskriptet har årtalet 1763 i titeln.

Sid. 226, 267, 312—313.

1763. 56. Det Persiska Brefvet. 1763.

Fol. 16 s. Ms. i Vf 168: 2.

1764. 57. Då Kongl. Majts och Rikets tro man och Ärkebiskopp samt Upsala Academies procancellaire, Högwyrdige och Höglärde Herr Doctor Samuel Troillius, efter Saligt afsomnande d 1764, nedsattes i sin Graf d samma år.

Fol. 8 s. Ms. i Vf 168: 2.

1766. 58. *Sagan om Lagen och Friheten, Hjalmar och Folket.* Stockholm 1766.

4:o, 72 s. Ms. i Vf 168: 2, fol. 60 s. Utkom i februari 1766 enligt Strickers klubbskrivelser (KB).

Sid. 268, 273—274, 290—292, 301.

59. *[Svar på en kritik i Swenska Magazinet.] På flere ställen i Europa . . .*

Tryckt i Lärda Tidningar 1766, nr 80 och 81, s. 317—321. Utgör svar på Gjörwells kritik av nr 58. *Sid. 301.*

60. [Insändare om striden kring »Sagan om Lagen och Friheten, Hjalmar och Folket.] Uti de för sin myckna Lärdom widt bekante Salvii Tidningar . . .

Fol. 8 s. Ms. i Vf 168: 2. Icke fullständigt. Ett anonymt försök att agera tredje man i striden.

61. AminnelseTal, öfver Afledne Handelsmannen Brygare-Aldermannen och Frimurare-Mästaren Herr Oluf Ström. Hållit uti Svenska Lands-Logen d aug. 1766 af Odel.

Fol. 3 s. Ms. i Vf 168: 2. Ofullbordat.

62. *Oförgripelig Undersökning, Huruwida sielfwa den Undersökningen, Om det är mögeligit, At hämma Lurendrägerier Genom Förbud, Och nyligen af Direct. L. Salvii Tryckerie utkommit, Haller Streck Och Leder til wåre Swenske Fabriquers uppkomst, Eller Ej.* Stockholm 1766.

4:o. 16 s. Stil och innehåll bära genomgående Odels prägel.

63. Catechismus Politicus, eller Politisk Barna-Lära, Svenska ungdomen till tjenst utgifven 1766.

Fol. (tillsamman) 170 s. Ms. i Vf 168: 1. Två manuskript i någon oordning, huvuddelen i början av volymen, resten sist. *Sid. 226, 259, 268—269, 314, 318—319.*

1766—67. 64. [Berättelse om 1765—66 års riksdag.] Jag har tänkt skrifwa några rader . . .

Fol. 49 s. Ms. i Vf 168: 1. Skriven strax efter riksdagens slut. *Sid. 269, 274, 304.*

1767. 65. Frågor Af en Landtman i Giötharike till en Stadsman i Stockholm.

Fol. 12 s. Ms. i Vf 168: 2. »Kongl. Maj:ts Kungörelse och Warning, til förekommande af sanningslösa ryktens utspridande . . .» av den 2 mars 1767 säges vara nyligen utfärdad. *Sid. 244.*

66. *Den Rätta Och Sanna Ähran, hos et Folk och Samhälle, i synnerhet det Svenska.* Stockholm 1767.

4:o, 94 s. Ms. i Vf 168: 1. Fol. 167 s. Manuskript på franska i Vf 168: 1 och 2 samt i UB P 131. *Sid. 269, 274, 292—296.*

67. *Försök Til Uplysning af atskillige Tankar, Som Nyligen blifwit til sä kallade Malcontenterne Dedicerade; Allmänhetens owälduga Eftertanka öfwerlemnad Af En Fri och Ärlig Swensk.* Stockholm 1767.

4:o, 12 s. Enligt Apelblads anonymlexikon är denna skrift författad av Odel, och det finns ingen anledning att betvivla riktigheten av denna uppgift.

1767 68. 68. [Brev om den svenska statsförfattningen.] Från regeringars börgan i verlden . . .

Fol. 109 s. Ms. i Vf 168: 1. I utvidgad form manuskript i UB E 93 och F 467, fol. resp. 209 och 268 s. Versionen i F 467 skulle möjligen kunna vara egenhändig.

Sid. 269—272, 274—276, 292—296.

69. *Den Swenska Argus. 1767: 1—3.*
Den Nya Swenska Argus. 1—23. Stockholm 1767—68.

4:o, 24 + 183 s. Enligt Strickers klubbskrivelser (KB) utkom »Den Swenska Argus. 1767» nr 1—2 i oktober och nr 3 i början av november. »Den Nya Swenska Argus» utkom fr. o. m. slutet av november en gång i veckan, fast delvis oregelbundet. Sista numret torde att döma av ett uttalande i Rothmans tidskrift »Philolalus parrhesiastes» (s. 67) ha utkommit i juni 1768. *Sid. 226, 234, 299—300, 310, 317.*

1767. 70. Tal, Hållit i stora LandsLogen d 21 nov. 1767. af Logens Taleman A. Odel.

Fol. 12 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 204—205.*

1768. 71. *Tal, Hållne, Tid Efter Annan, Uti S:t Johannis Auxiliere- och Svenska Frimurare-Moder-Logen, af A. Odel. I. Delen.* Stockholm 1768.

4:o, 134 s. Innehåll: 1. Dedikation till konungen. 2. Företal. 3. Sagan om Gröt-Fatet (nr 38). 4. Fägnads-Betygelse öfver . . . Sophia Albertinas födelse (nr 29). 5. Tal om Ödet (nr 27). 6. Tal om den gyllende Tiden (nr 34).

72. Frågor, föreställde uti Svenska Patriotiska Sällskapet, Kalladt Pro Patria. 1768.

Fol. 8 s. Ms. i Vf 168: 2. Egenhändig renskrift i Kungl. Patriotiska Sällskapets arkiv (RA). Kladdmanuskriptet är daterat den 15 april 1768. *Sid. 207.*

73. Tal om Kjärleken till Fäderneslandet hållit uti orden Pro Patria d. 16 maj 1768 af A. Odel.

Fol. 16 s. Ms. i Vf 168: 2. Egenhändig renskrift i Kungl. Patriotiska Sällskapets arkiv (RA). Titel och datum saknas i kladdmanuskriptet. *Sid. 7—10, 207, 276, 300, 317.*

74. [Kritik av skriften »Oeconomie Balance».] Intet är det så underligit . . .

Fol. 46 s. Ms. i Vf 168: 1. Den kritiserade skriften, anonymt författad av C. Brunkman, annonserades i Dagligt Allehanda den $^{30}/_{8}$ 1768.

1769. 75. *Echo och Åter-Skall, På Uplysningen för Swenska Folket, Om Anledningen, Orsakerna och Afsigterne Med Urtima Riksdagen 1769.* N:o 1—18. Stockholm 1769.

4:o, 102 s. Utkom februari—maj (Lundstedt, Sveriges per. litt.). Apelbiad anger Odel som författare, och riktigheten av denna uppgift kan inte betvivlas. *Sid. 277.*

76. *Myssan. N:o 1—3.* Stockholm 1769.

4:o, 12 s. Den $^{6}/_{3}$ 1769 annonseras nr 1 och nr 2 i Inrikes Tidningar, nr 3 den $^{4}/_{5}$. Att »Myssan» är av Odel uppgives av Gjörwell i brev till Lidén $^{6}/_{3}$ 1769 (UB G 151 c), och anledning att betvivla hans uppgift finns knappast. *Sid. 301.*

77. *Tredje Under-Stolen. Der Två ställa sig at gapa, kommer snart den Tredje. Första Arket. 1769.* Stockholm 1769.

4:o, 4 s. Annonseras i Inrikes Tidningar tillsammans med nr 3 av »Myssan» $^{4}/_{5}$ 1769. Fehr upptar i sin skrift om Odel utan motivering denna broschyr i sin förteckning över Odels arbeten, och när man har läst broschyren, förstår man honom, ty den bär helt Odels prägel. *Sid. 277.*

1769—70. 78. *Den Swenska Socrat. Weko-Skrift. N:o 1—26* (29). Stockholm 1769.

4:o, 212 s. Ms. i Vf 168: 1, innehållande nr 1—8 och 27—29. Tidskriften utkom juni—november 1769 (Lundstedt, Sveriges per. litt.). Dock utkom nr 25 i början av maj 1770 och nr 26 i mitten av juli 1770 (annonser i Dagligt Allehanda $^{8}/_{5}$ och $^{23}/_{7}$ 1770). Manuskriptet daterat 1768. Nr 27, 28 och 29 torde vara skrivna 1770, medan manuskriptets nr 1—8 böra ha tillkommit hösten 1768 (nr 5 är skrivet efter $^{17}/_{11}$ 1768 att döma av en hänsyftning på Rothmans »Philolalus Parrhesiastes). Tryckets nr 1—8 ha blott ringa likhet med manuskriptet.

Sid. 213—214, 242—243, 244, 257, 275, 276—282, 310, 314—315.

1770. 79. Till Hans Excellence RiksRådet Herr Baron von Stockenström, då Han d. 21 Junii 1770 mottog klubban uti Stora LandsLogen.

Fol. 7 s. Ms. i Vf 168: 2. Enligt vanliga uppgifter (Westin, a. a., s. 6, Bergqvist, a.a., s. 93) skulle Stockenström ha blivit Ordförande mästare först 1772.

80. Sagan om Trägården, berättad uti Witterhets-Sällskapet Utile Dulci, d 23 Julii 1770 af A. Odel.

Fol. 24 s. Ms. i Vf 168: 2. *Sid. 208.*

81. Kongl. Rådets och Fäldt-Marscalkens Grefve Måns Stenbocks Caracter, Skrifven och Uppgifven uti Vitterhets-Sällskapet Utile Dulci, af A. Odel. 1770.

Fol. 12 s. Ms. i Vf 168: 2. Ämnet kungjordes som prisuppgift i slutet av juli 1770 (Allm. Tidn. $^{16}/_{7}$, Lärda Tidn. $^{30}/_{7}$). *Sid. 208.*

82. Tal, om Sveriges fordna Styrkas, Fägnads och Åhras Vådeliga Förlorande Samt Så nödiga Som mögeliga Återvinnande, Hållet uti Vitterhets-Sällskapet Utile Dulci. Stockholm Den 30 Novemb. 1770, af A. Odel.

Fol. 39 s. Ms. i Vf 168: 2.
Sid. 208, 238, 241—242, 283, 302, 313 314.

1771—72. 83. DvärgRepubliqven. Comedie. Utkast.

Fol. 16 s. Ms. i Vf 168: 2. Dateringen inte fullt säker. Riksdag pågår, och det talas om »compositioner» i politiken. Detta samt satirens allmänna art gör, att man vill hänföra denna komedi till 1771—72 års riksdag, vilket handstilen icke förbjuder. Ofullständigt. Denna komedi är en bearbetning av nr 21. *Sid. 305.*

1771—73. 84. [Insändare om lurendrejeri.] Ad referendum. Uti den stora Politiska . . .

Fol. 3 s. Ms. i Vf 168: 2. Skriven efter Gustav III:s tronträde.

1771. 85. *Owäldigt Omdöme Öfwer Anmärkningarna Wid Swenska Ministérens Förhållande Och Ursprunget Til Det År 1741 Med Ryssland Begynta Krig.* Upsala 1771.

4:o, 16 s. Av Odel enligt uppgift i Apelblads anonymlexikon. Stil och innehåll bekräfta denna uppgift. Bör vara skrivet före Adolf Fredriks död den $^{12}/_{2}$ 1771.

86. Berättelse om Den Underliga Synen på Blåkulla Fete Tisdags-Natten 1771.

Fol. 47 s. Ms. i Vf 168: 2. Skriven med anledning av konungens död $^{12}/_{2}$ 1771. *Sid. 283.*

87. *Swar På Brefwet med Berättelsen Om det Fördelaktiga Säteriet, Som skal wara til salu.* Stockholm 1771.

4:o, 16 s. Författat av Odel enligt uppgift i Knös' samling Vestr. Litt. T. 2 (Skara st. bibl.) samt enligt brev från Bergklint till Oxenstierna $^{2}/_{4}$ 1771 (Wänbergs arkiv). Innehåll och stil bekräfta dessa uppgifter. *Sid. 288.*

88. *Bref Til Auctorn af Andra Brefwet Til Socrates Om Säteriet.* Stockholm 1771.

4:o, 8 s. Av samme förf. som föregående. Förf. erkänner riktigheten av motståndarens påstående, att föregående skrift författats av »Sokrates». Det var allmänt bekant, att Odel skrivit »Den Swenska Socrat» (nr 78).

89. *En Crono-Bondes Wälmente och Oförgripelige Tankar, framgifne Til Höggunstigt Betänkande Wid Frågans afgörande Om Borgare och Bonde-Ståndens Privilegier under Riksdagen 1771.* Stockholm 1771.

4:o, 4 s. Ms. i Vf 168: 1 (fol. 7 s.). Manuskriptet har rättelser och tillägg av annan hand, vilket väl stämmer med en anteckning på ett exemplar i Westinska saml. i UB: »Detta är skrifwit af nogre men, at skapa enighet bland odalständen.» *Sid. 283.*

90. Någon Närmare Granskning vid Det Tryckta Papperet, Kalladt Större Uplysning och Större Frihet än vid Regerings-Formens första Simplicité. 1771.

Fol. 5 s. Ms. i Vf 168: 1. Icke avslutad.

91. Rikets Nytta af Längre Riksdagar än Trenne Månaders Tid. För dess myckna begjärlighet och grundeliga gagn i det Allmänna Å Nyo Uplagd och, Läsaren till tjenst, med tjenlige Noter och Anmärkningar försedd. 1771.

Fol. 23 s. Ms. i Vf 168: 1.

92. Den Egensinnige och Oduglige Gårds-Fogden. Ny och Nyttig Historia Till Pendant mot Den Otrogne Casseuren.

Fol. 24 s. Ms. i Vf 168: 2. Den anonyma skriften »Den otrogne Casseuren» trycktes 1771.

93. Den Svenska Frihets-Älskaren 1771.

Fol. 48 (31) s. Ms. i Vf 168: 1 och Vf 168: 2. *Sid. 283.*

94. Oförgripelige, Medborgerlige Tankar öfver Trenne Vigtige Ämnen: Ständernas Magt, Konunga-Försäkran och Cröningen. Framgifne i Octobr. månad 1771.

Fol. 22 s. Ms. i Vf 168: 1.

95. Kort, men Nyttig Afhandling Om Den Grufvelige Hund-Turken, Hvilken med Sin List och Grymhet Nu åter mer än vanligt Begynt att Bry och Bekymra Christenheten. Skrifven Stockholm 1771.

Fol. 31 s. Ms. i Vf 168: 1. *Sid. 243—244, 283, 305—309.*

1772. 96. [Tal på Gustav III:s kröningsdag inför »Westerås Cavalleri af Borgerskapet».] Mine herrar. Wi äro nu samlade . . .

Fol. 15 s. Ms. i Vf 168: 2. Kröningen skedde den 29 maj 1772. Innehållet och uttryckssätten bära helt Odels prägel. Troligen egenhändigt. Jfr nr 100! *Sid. 283.*

1772 73. 97. Samtal, millan Cæsar och Cato, Efter Döden, på de Eliseiske Fäldten.

Fol. 52 s. Ms. i Vf 168: 1. Skrivet efter 1772 års revolution. *Sid. 263, 283.*

1772. 98. Granskning af 1720 års Regerings-Form och Bevis af dess Ofulkomlighet. Stockholm 1772.

4:o, 9 s. Ms. i Vf 168: 1. Utkast till följande.

1773. 99. Korta och Oförgripelige Tankar Om GrundLagar och Regerings Sätt i gemen och Sveriges i synnerhet från Dess början tills närvarande Tid. Stockholm 1773.

Fol. 96 s. Ms. i Vf 168: 1. Hade från början samma rubrik som föregående nummer, men denna är överstruken och den nya tillskriven. *Sid. 284—285, 315—316.*

100. [Tal på årsdagen av 1772 års revolution inför »Denna Stadens CavallerieCorps».] Mine Herrar och Cammerader som tillika med mig...

Fol. 5 s. Ms. i Vf 168: 2. Skrivet med Odels stil och säkerligen också författat av honom. Den talande tackar för att han blivit vald till kårens ryttmästare efter sina överståndna olyckor. Åt vem Odel skrivit detta och nr 96 är obekant.

* * *

Brev.

Till C. F. Röök (1), odaterat (1750—56) (RA, Ensk. saml., Arkivfragment. Brev till C. F. von Röök).

Till E. J. Lovisin (2), $^{25}/_{6}$ 1766, $^{22}/_{3}$ 1771 (StStA, Odels konkurshandl., $^{92}/$ 1780).

Till P. Alströmer (3), $^{24}/_{7}$ 1766, $^{27}/_{4}$ ch $^{22}/_{10}$ 1767 (UB G 6: 39).

Litteraturförteckning.

Otryckt.

Stockholm, Riksarkivet.

Rådsprotokoll, utrikes, 1739—41.
Rådsprotokoll i justitieärenden 1739—41.
Kanslikollegii protokoll 1739—41.
Von Nolckens kopiebok (Diplomatica, Russica).
Manufakturkontorets brev till C. F. Scheffer 1748—50 (Diplomatica, Gallica).
Frihetstidens utskottshandlingar, riksdagen 1746—47, vol. 37, 1751—52, vol. 32, 33, 1755—56, vol. 21, 22, 24, 25, 26, 1760—62, vol. 45, 46, 1765—66, vol. 50, 52, 145, 1769—70, vol. 32, 33, 34.
Prästeståndets protokoll 1766.
Särskilda industrier, appreteringsverk (Odels).
Biographica: Odel, Odhelius.
Brev till C. F. von Röök (Enskilda samlingar, arkivfragment).
Mätta Lillies dagbok (deposition).

Stockholm, Riksarkivet, Östermalmsavdelningen.

Statskontorets arkiv: pensionsansökningar.
Kommerskollegii arkiv: Manufakturkontorets protokoll 1740—65.
" verifikationer 1748—50.
Manufakturdivisionens protokoll 1766—76.
Kungl. Patriotiska Sällskapets arkiv: tal av Odel.

Stockholm, Kungliga Biblioteket.

Biographica: Odel.
Förteckning över Tessins inventarier på Åkerö.
Berättelse om mordet på Sinclair, Rål. saml., fol. 198.
Hildebrand, Clerus Holmiensis.
Gjörwell, C. C., Svea rikes annaler, D 970.
Brev till C. C. Gjörwell 1759, Ep. G 8: 1.
Anders Odels efterlämnade skrifter, Vf 168: 1—2.
Anders Odel, Tal . . ., Vo 15.
Strickers klubbskrivelser.

Stockholm, Krigsarkivet.

1721 åhrs gen. Mönster Rulla på de 4 Compagnier af Westgöta Rytterij som stådt i Gefle.
Rullor över Vestgöta Cavallerie.
Rulla över fortifikationen 1738—1777.

Stockholm, Stockholms stadsarkiv, Rådhuset.

Klara kyrkoarkiv: vigselbok 1756, dödbok 1773.
Stockholms konsistorii arkiv: protokoll 1743—44, acta 1735—45.
Odels konkurshandlingar, 92/1780.

Bouppteckningar: J. C. Holmberg 1743, Petter Silander 1746, A. Odel 1773.
Biographica: Odel.
Trivialskolans journal 1731—1821.

Stockholm, Stockholms stadsarkiv, Riddarholmsavdelningen.

Mantalslängder 1740.

Stockholm, Kongl. Sällskapet Pro Patrias arkiv.

Carleson: Berättelse om Svenska Landtorden Pro Patria.
Matrickel öfver Ledamöterna uti Samhället Pro Patria.

Stockholm, Evangeliska Brödraförsamlingens arkiv.

Ulrika Strömfelts berättelse.
J. C. Holmbergs ansökan om inträde $^{11}/_{11}$ 1743.

Stockholm, Svenska Frimurare Ordens arkiv.

Odel, Tal . . . över ett Stort Hjerta.
[Utdrag ur] Logen S:t Jean Auxiliaires protokoll 1752—60.

Uppsala universitetsbibliotek.

Odel, [Brev om den svenska statsförfattningen], E 93, F 467.
C. Rudenschölds koncept, F 381 m.
» brevsamling, F 382 a—f.
Brev till E. Benzelius, fotostatkopior, G 19.
Brev till P. Alströmer, G 6: 39, 51.
Brev till J. H. Lidén, G 151 c.
Relation om mordet på Sinclair, N 220, 241, 932, F 276.
Otryckta visor om Sinclairsmordet, N 105, 1139, F 276.
A. Browallius' Journal, N 971.
Odel, Sagan om Mysse-Tyget, N 1172.
T. L. Odhelius, Brev till lektor Waennerdal, N 1940.
Odel, La vray Gloire . . ., P 131.
J. H. Lidén, Samling till fortsättning af Historia Poetarum Svecanorum, U 144.
Handlingar rörande sällskapet Utile Dulci, U 169 k.
Apelblad, Anonymi et Pseudonymi Sveciae, U 232—36.
Kolmodin, Matrikel över Vestgöta nation, U 901 a.
Vestgöta nations protokollsbok 1727—63, U 920 a.
Odel, Samtal med Konung Gustav Adolphs skugga, V 20.
Lidéns dagbok, X 273 b.

Uppsala universitets arkiv.

Konsistorieprotokoll 1723—30.

Lunds universitetsbibliotek.

Andr. Odhelius, Narvae blodiga Slachtning.

Göteborgs landsarkiv.

Hångsdala församlings dödbok 1730.
Bouppteckning efter J. Beckner (Slättängs tingslag).

Linköpings stifts- och landsbibliotek.

Brev från Olaus Odhelius till Georg Wallin 1730—31.
Enfaldiga Werser, T 252.

Skara domkapitels arkiv.

Domkapitelsprotokoll 1710—30.
Visitationsprotokoll, Skövde kontrakt, 1706.
Diverse handlingar, Åsle, Hångsdala.
Förteckning på ordinerade från 1703.

Skara läroverks arkiv.

Album Gymnasii Scholaeque Scarensis.

Skara stifts- och landsbibliotek.

O. A. Knös, Vestrogothia Litterata.

Västerås läroverks bibliotek.

Diarium öfver en resa till Westergötland, B d 26.

Kulla Gunnarstorps arkiv.

Odel, Menniskan Guds afbild. (Brokindssamlingen, Svenska Manuscripter, fol. nr 2.)

Wärnbergs arkiv.

Brev från O. Bergklint till J. G. Oxenstierna, 1771.

Tryckt.

Almänna tidningar, 1770—72.
Dagligt allehanda, 1767—73.
Den swenska fatburen. En wecko-skrift (Utg. af E. Ekholm). Öpning 1—9. Sthlm 1767—71.
En ärlig swensk. N:o 1—124. Sthlm 1755—56.
Historiska märkvärdigheter til uplysning af swenska häfder (Utg. af S. Loenbom). 1—4. Sthlm 1767—68.
Inrikes tidningar, 1760—73.
Lärda tidningar för år 1745 [—73].
Mercure historique et politique. Sthlm 1739.
Philolalus Parrhesiastes eller Den pratsjuke fritalaren. En wecko-skrift. N:o 1—32. Sthlm 1768. — Nyckel till J. G. Rothmans tidskrift Philolalus Parrhesiastes eller den Pratsjuke fritalaren, utg. i Stockholm 1768. (Samlaren, 1884.)
Pietisten. Årg. 5. Sthlm 1846.
Samtal emellan Argi skugga och en obekant fruentimbers skugga. Nyligen ankommen til de dödas rijke. N:o 1—10. Sthlm 1738—39.
Sanning och rättwisa. N:o 1—14. Sthlm 1773.
Små-saker til nöje och tidsfördrif. 1. Tilökt med ett bihang (Utg. af B. Bergius). Sthlm 1757.
Stockholms post-tidningar, 1739—42.
Stockholmske Handels-Mercurius. Sthlm 1734.
Swensk literatur-tidning, utgifwen i Stockholm och Upsala, 1815.
Svenska magazinet. År 1766. Utgifvit af C. C. Gjörwell. Sthlm 1766.
Svenskt historiskt magazin. [Utg. af G. O. Hyltén-Cavallius.] 1. Sthlm 1849.
Then swenska sanningen. N:o 1—23. Sthlm 1739—40.
Tidningar om lärda saker. 1768—69. Sthlm 1768—71.
Tidningar om the lärdas arbeten för åhr 1742. Sthlm 1742.
Uplysning för swenska folket om anledningen, orsaken och afsigterne med urtima riksdagen 1769. N:o 1—30. Sthlm 1769.

Afzelius, N., Min son på galejan och den komiska resebeskrivningen. (Samlaren 1924.)
Almquist, H., Bidrag till kännedomen om den karolinska tidens politiska publicistik. (Historisk tidskrift 1936.)
Almquist, J. A., Kommerskollegium och Riksens Ständers manufakturkontor samt konsulsstaten. Administrativa och biografiska anteckningar. Sthlm 1912—15. (Meddelanden från Svenska riksarkivet. N. F. 4.)
Alnander, S. J., Anvisning til et utvaldt theologiskt bibliothek. 7. Sthlm 1772.
Andeliga wijsor, om hwargehanda materier, och wid åtskillige tillfällen. U. o. o. år.
Andersson, I., Göta kämpavisa och dess skildring av Narvaslaget. (Samlaren 1927.)
Aner, K., Die Theologie der Lessingzeit. Halle/Saale 1929.
Annerstedt, C., Upsala universitets historia. 1—3. Upsala 1877—1914.
Atterbom, P. D. A., Svenska siare och skalder eller grunddragen af svenska vitterhetens häfder. 1—6. 2:a uppl. Örebro 1862—63.
Aulén, G., Den kristna försoningstanken. Huvudtyper och brytningar. Sthlm 1930.
Bartholmèss, C., Histoire philosophique de L'Académie de Prusse depuis Leibniz jusqu' à Schelling, particulièrement sous Frédéric-le-Grand. 1—2. Paris 1850—51.
Beckman, J. W., Den nya swenska psalmboken, framställd uti försök till swensk psalmhistoria. Sthlm 1845.
Beckman, N., Lokala forskningsuppgifter. (En västgötabok. Utgiven av Västgöta folkmålskommitté genom J. Götlind. Sala 1919.)
——, Vår skolas historia. 1—2. Göteborg 1926, 31.
Belfrage, S., Stilistiska studier över sammansättningarna i sjuttonhundratalets svenska litteratur. Ak. avh. Uppsala 1920.
Benzelius, E., Brefwäxling imellan Ärke-biskop Eric Benzelius den yngre och dess broder, censor librorum Gustaf Benzelstierna; efter originalerne utg. af J. H. Lidén. Linköping 1791.
Benzelstierna, G., G. Benzelstiernas censorsjournal 1737—1746 utgifven af L. Bygdén och E. Lewenhaupt. Sthlm 1884—85. (Skrifter utg. af Svenska literatursällskapet. 6.)
Berggren, F., Från Vestergötlands bygder. Hågkomster och kulturteckningar. Ulricehamn 1894.
Bergqvist, B. J., S:t Johanneslogen Den Nordiska Första. Till tvåhundraårsminnet. En återblick på frimureriets första uppkomst i Sverige och dess utveckling inom S:t Johanneslogen Den Nordiska Första. Sthlm 1934.
Bettermann, W., Theologie und Sprache bei Zinzendorf. Gotha 1935.
Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män. 13, 14. Upsala 1846, 47. — N. F. 8. Sthlm 1879—81.
Blanck, A., Sagan om hästen och finska kriget. (Festskrift till Y. Hirn. Hfors 1930.)
Bolin, S., Wilhelm Kruse. Ett bidrag till kännedomen om den politiska agitationsdiktningen under kung Karl XII. (Karolinska förbundets årsbok 1929.)
Bring, S. E., Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död. Sthlm 1918.
Brinkmann, H., Grundfragen der Stilgeschichte. (Zeitschrift für Deutschkunde 1932.)
Bygdén, L., Svenskt anonym- och pseudonym lexikon. 1—2. Upsala 1898—1915.
Büsching, A. F., Beyträge zu der Lebensgeschichte denkwürdiger Personen, insonderheit gelehrter Männer. 2. Halle 1784.
Bæckström, A., Rörstrand och dess tillverkningar 1726—1926. En konst- och kulturhistorisk bakgrund. Sthlm 1930.
Böhm, B., Sokrates im achtzehnten Jahrhundert. Studien zum Werdegange des modernen Persönlichkeitsbewusstseins. Leipzig 1929.

Böök, F., Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809. Ak. avh. (Lund). Sthlm 1907.
The Cambridge history of English literature. 9. Cambridge 1912.
Carlander, C. M., Svenska bibliotek och ex-libris. 2. 2:a uppl. Sthlm 1902.
Carleson, C., Försök til swänska skalde-konstens uphielpande, eller: Samling af utwalda swänska rim och dikter. 1—6. Sthlm 1737—38.
Cassirer, E., Das Problem Jean Jacques Rousseau. (Archiv für Geschichte der Philosophie 1932.)
Castrén, G., Stormaktstidens diktning. Studier. Hfors 1907.
Cherel, A., De Télémaque à Candide. Paris 1933. (Histoire de la littérature francaise publié sous la direction de J. Calvet. 6.)
——, Fénelon au XVIIIe siècle en France (1715—1820). Son prestige — son influence. Thèse. Paris 1917.
——, Un aventurier religieux au XVIIIe siècle. André-Michel Ramsay. 2e éd. Paris 1926.
Clausen, J., Franske literater i København på Frederik den femtes tid. (Historisk Tidsskrift, R. 7, Bd 1, 1897—99.)
Corpus confessionum. Die Bekenntnisse der Christenheit. Samlung grundlegender Urkunden aus aller Kirchen der Gegenwart ... hrsg. von C. Fabricius. 10. Abt., 11 Band: Die Brüdergemeine. Berlin & Leipzig 1936.
Dahlgren, F. A., Anteckningar om Stockholms theatrar. Sthlm 1866.
Dahlstierna, G. E., Samlade dikter utgivna av E. Noreen. 1—2. Sthlm 1920—28. (Svenska författare utgivna av Svenska vitterhetssamfundet. 7.)
Dalin, O. von, Then Swänska Argus utgifven af B. Hesselman och M. Lamm. 1—3. Sthlm 1910—19. (Svenska författare utgifna af Svenska vitterhetssamfundet. 1.)
——, Witterhets-arbeten, i bunden och obunden skrif-art. 1—6. Sthlm 1767.
Dellner, J., Den Wolffska filosofien och svensk teologi. 1. Sthlm 1930.
Dilthey, W., Die deutsche Aufklärung im Staat und in der Akademie Friedrich's des Grossen. (Deutsche Rundschau, Bd. 107. 1901.)
Eberhard, S., Kreuzes-Theologie. Das reformatorische Anliegen in Zinzendorfs Verkündigung. München 1937.
Egilsrud, J. S., Le »Dialogue des Morts» dans les littératures française, allemande et anglaise (1644—1789). Thèse. Paris 1934.
Ehnmark, E. Ur den gamla Stockholmsposten. En samling artiklar valda och utgivna. Sthlm 1931.
[Ehrenström, O.], Tanckar; yttrade wid tilfälle af det på Major Sinclair begångne mord. Af Amicus Militaris. Sthlm 1739.
Ehrensvärd, G. J., Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof. Utgifna af E. V. Montan. 1—2. Sthlm 1877—78.
Eichhorn, C., Vår prosadikt under Frihetstiden. (Förf:s Svenska studier. [1.] Sthlm 1869.)
Ek, S., Folklig visdiktning i västra Sverige. (Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum. 16: Folksägen och folkdiktning i västra Sverige. Gbg 1923.)
Engelhart, T., Kongl. Sällskapet Pro Patria. Historik öfver sällskapets upprinnelse, omskiften och öden, efter gamla handlingar upptecknad. Sthlm 1901.
Engeström, L. von, Minnen och anteckningar. Utgifna af E. Tegnér. 1. Sthlm 1876.
Engström, A.,Bläck och saltvatten. Sthlm 1914.
[Faber, S.], Ausführliche Lebens-Beschreibung Carls des XII. Königs in Schweden. [1.] Nürnberg o. J.
Fahlbeck, E., Studier öfver frihetstidens politiska idéer. (Statsvetenskaplig tidskrift 1915, 1916.)
Fant, A. M., Upsala ärkestifts herdaminne. 1. Upsala 1842.
[Fassmann, D.], Die gantz unvermuthete und plötzliche Ankunfft Caroli XII. letztern Königs von Schweden/ in dem Reiche derer Todten ... Franckfurt & Leipzig 1719.

[——], Gespräche in dem Reiche derer Todten, hundert und neundte Entrevuë, zwischen zweyen Königen von Schweden/ nemlich: Erico IX. Sancto, und Gustavo I... Leipzig 1729.
Faÿ, B., La franc-maçonnerie et la révolution intellectuelle du XVIIIe siècle. Paris 1935.
Fehr, I., Anders Odel. En literaturhistorisk studie. Upsala 1880. (Aftryck ur Nisbethska flickskolans program för år 1880.)
——, Studier i frihetstidens vitterhet. Den politiska visan jämte meddelanden om censuren och utländsk literatur i Sverige. Ak. afh. Upsala 1883.
Feilberg, H. F., Holger Danske og Antikrist. (Danske studier 1920.)
——, Hvorledes opstår sagn i vore dage? (Dania. 1892—94.)
Fénelon, F. de Salignac de la Mothe, Directions pour la conscience d'un roi, composées pour l'instruction de Louis de France, duc de Bourgogne. Amsterdam 1747.
——, Telemacks Ulysses sons händelser... [Öfvers. af D. Granatenflycht.] Sthlm 1721.
Flemming, W., Der Wandel des deutschen Naturgefühls vom 15. zum 18. Jahrhundert. Halle 1931. (Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte. Buchreihe. 18.)
Formey, J. H. S., Le philosophe Chrétien. Leyde. 1, 2e éd., 1753, 2, 3e éd., 1754, 3, 1755.
——, Mélanges philosophiques. 1—2. Leide 1754.
Forssell, N., Gustav III:s politiska debut. Bidrag till belysning av 1766—1769 års kris i Sveriges historia. (Personhistorisk tidskrift 1920.)
Fryxell, A., Berättelser ur svenska historien. 21, 26, 35. Sthlm 1856, 58, 66.
Geijer, E. G., Om den gamla nordiska folkvisan. (Förf:s Samlade skrifter, ed. Landquist. 1. 1923.)
Geijer, E. G. & Afzelius, A. A., Svenska folk-visor från forntiden, samlade och utgifne. 1—3. Sthlm 1814, 1816.
Das Gesang-Buch der Gemeine in Herrn-Huth. [Herrnhut] 1737. — Anhang. als ein zweyter Theil zu dem Gesang-Buche der Evangelischen Brüder-Gemeinen. O. O. u. J.
Gjörwell, C. C., Anteckningar af Carl Christopher Gjörwell om sig sjelf, samtida personer och händelser 1731—1757. Lund 1874. (Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening af M. Weibull. 3.)
Günther, L., Die Strafrechtsreform im Aufklärungszeitalter. (Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik. 1907.)
G[öthe], G., Nya taflor i Nationalmuseum. (Stockholms Dagblad $^{28}/_{4}$ 1909.)
Götlind, J., Saga, sägen och folkliv i Västergötland. Urval och studier. Uppsala 1926. (Västergötland. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning. B. 4.)
——, Västergötlands folkmål och Falbygden. (Falbygden. 1927.)
Hahr, A., Karl XII:s-porträtten. En porträtthistorisk studie. (Ord och bild. 1901.)
Hallgren, C. J., Gotländska släkter. 1. Visby 1926.
Hallman, J. G., Den naturliga lagen, i korthet sammanfattad för Sveriges ungdom. Sthlm 1742.
Hammarsköld, L., Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar. 2:a uppl., öfversedd och utgifven af P. A. Sondén. Sthlm 1833.
Harnack, A., Geschichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1—2. Berlin 1900.
Hazard, P., La crise de la conscience européenne (1680—1715). 1—3. Paris 1935.
Heckscher, E. F., De svenska manufakturerna under 1700-talet. (Ekonomisk tidskrift. 1937.)
——, Merkantilismen. Ett led i den ekonomiska politikens historia. 1—2. Sthlm 1931.

Hellman, J., Then sanna och fullgällande rättfärdigheten ... uti högmässo-predikan ... föreställd, men sedermera ... jämte fyra til samma betrachtelse tjenliga nya psalmer, genom trycket i dagsljuset framgifwen ... Sthlm 1743.
Henel, A. J. von, Det anno MDCCXXXV florerande Swerige, ... Sthlm u. år.
Hennings, Beth, Gustav III som kronprins. Ak. avh. Sthlm 1935.
Henschen, Ingegerd, Svenska sidenvävnader från sjuttonhundratalet. (Svenska slöjdföreningens tidskrift. 1921.)
Hettner, H., Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts. 1. 7:e Aufl. Braunschweig 1913.
Hildén, H., Studier af naturen i stormaktstidens verklighet och dikt. Ak. afh. Hfors 1920.
Hof, S., Dialectus Vestrogothica. Stockholmiæ 1772.
Hofberg, H., Svenska folksägner samlade samt försedda med historiska och etnografiska anmärkningar. Sthlm 1882.
Hoffmann, J. A., Politiska anmärkningar om den äkta och oäkta stats-konsten, hwaruti af alla tiders historier anmärkes, hwad regenter och undersåtare uti et land gagna, eller skada kan. 1—2. Sthlm 1759—60.
Holberg, L., Heltes sammenlignede Historier. (Förf:s Samlede skrifter, udg. af C. S. Petersen. 11. 1931.)
——, Moralske Tanker. 1—2. Kiøbenhavn 1756.
[Hollatz, D.], Evangelische Gnaden-Ordnung ... Andere ... Edition. Leipzig & Görlitz 1743.
[——], Nådenes ordning til saligheten, efter Jesu härliga ewangelium, uti fyra samtal emellan en lärare och åhörare, enfaldeligen föreställd. Andra gången uplagd. Sthlm u. år.
Hubert, R., Les sciences sociales dans l'Encyclopédie. Lille 1923. (Travaux et mémoires de l'université de Lille. Ser. 2. 1: 9.)
Huober, H-G., Zinzendorfs Kirchenliederdichtung. Untersuchung über das Verhältnis von Erlebnis und Sprachform. Berlin 1934. (Germanische Studien. 150.)
Högström, P., Förnuftiga tanckar om Gud ... Sthlm 1741.
Hörnström, E., Justus van Effen en Zweden. (De Gids. 1935.)
Jacobson, E., Den stora branden i Klara den 8 juni 1751. (Samfundet S:t Eriks årsbok. 1936.)
Jacobsson, N., Den svenska herrnhutismens uppkomst. Bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Sverige under 1700-talet. Ak. afh. Uppsala 1908.
——, Några aktstycken från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst. (Kyrkohistorisk årsskrift. 1908, 1909.)
Jansen, F. J., Billeskov, Holberg som Epigrammatiker og Essayist. 1—2. København 1938—39.
Josephson, R., Tessins slottsomgivning. Sthlm 1925.
Jungner, H., Gudinnan Frigg och Als härad. En studie i Västergötlands religions-, språk- och bebyggelsehistoria. Ak. avh. Uppsala 1922.
Karl XII på slagfältet. Karolinsk slagledning sedd mot bakgrund av taktikens utveckling från äldsta tider. 2. Sthlm 1918.
Karolinska krigares dagböcker. 2. Lund 1903.
Kaschmieder, Käthe, David Fassmanns »Gespräche im Reiche der Toten» (1718—1740). Ein Beitrag zur deutschen Geistes- und Kulturgeschichte des 18. Jahrhunderts. Diss. Breslau 1934.
Keller, W. & Fehr, B., Die englische Literatur von der Renaissance bis zur Aufklärung. Erfurt 1928—32. (Handbuch der Literaturwissenschaft, hrsg. von O. Walzel. 12.)
Kingo, T., Thomas Kingos Andelige siunge chors första deel ... U. o. 1712.
Kleberg, J., Krigskollegii historia. Biografiska anteckningar 1630—1865. Sthlm 1930.

Klemming, G. E., Sveriges dramatiska litteratur till och med 1875. Bibliografi. Sthlm 1863—79. (Svenska fornskriftssällskapets saml.)
Knös, O. A., Historiola litteraria poëtarum Vestrogothiae latinorum. 1. (Diss. Ups., praes. P. Svedelius pat.)
Koch, E. E., Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche. 3:e Aufl. 1—8. Stuttgart 1866—76.
Konrad, Johanna, Das Prinzip der Anschauung in Zinzendorfs Religionsmethode. (Zeitschrift für Theologie und Kirche. 1922.)
Kryger, J. F., Naturlig theologie, thet är: Then uti förnuftet och naturen grundade Guds kännedom och dyrkan. 1—3. Sthlm 1744—53.
Kulling, J., Dalin och Karl XII. (Historisk tidskrift. 1936.)
Kuylenstierna, O., Karl XII. Hans öden och hans personlighet. 2:a, delvis omarb. uppl. Sthlm 1925.
[La Beaumelle, L. A. de], Mes pensées. 7 éd. Paris 1753.
Lagerroth, F., Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia. Ak. avh. Lund 1915.
Lamm, M., Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk. Ak. afh. Uppsala 1908.
——,Swedenborg. En studie öfver hans utveckling till mystiker och andeskådare. Sthlm 1915.
——, Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur. 1—2. Sthlm 1918, 20.
Lampa, S., Tillägg till sägnerna om Ålleberg. (Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift. 2, h. 4—5. 1904.)
Landberg, G., Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden. Sthlm 1932. (Sveriges riksdag. 7.)
——, En svensk författningshistoria från krisåret 1768. Bidrag till den gustavianska rojalismens idéhistoria. (Statsvetenskaplig tidskrift. 1937.)
Lantoine, A., Histoire de la franc-maçonnerie française: Le rite écossais ancien et accepté. Paris 1930.
La Tierce, Histoire, obligations et status de la tres venerable confraternité des francs-maçons ... Francfort sur le Meyn 1742.
Leenberg, A. D., Minnes-runor öfwer Kongl. Maj:ts af Swerige, tro-tienare och major, wälborne herr Malcom Sinclair ... Sthlm u. år.
Lempp, O., Das Problem der Theodicee in der Philosophie und Literatur des 18. Jahrhunderts bis auf Kant und Schiller. Leipzig 1910.
Lewenhaupt, A., Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar. 1—2. Sthlm 1920—21.
Levertin, O., Gustaf III som dramatisk författare. Litteraturhistorisk studie. 4:de uppl. (Förf:s Samlade skrifter. 18. 1920.)
——, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. Upsala 1896. (Skrifter utg. af Svenska literatursällskapet. 15.)
——, Stockholmsnaturen i svensk dikt. (Förf:s Samlade skrifter. 19. 1910.)
Liedgren, E., Svensk psalm och andlig visa. Sthlm (tr. i Uppsala) 1926.
L[ind]b[er]g, [W.], Från Ordens arkiv och bibliotek. (Meddelanden från Svenska frimurare orden. 10: 1—6, 11: 1—6, 12: 1. 1937—39.)
Linderholm, E., Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism. Ak. afh. Uppsala 1911.
Lindquist, D., Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormaktstidevarvet med särskild hänsyn till bön-, tröste- och nattvardsböcker. Ak. avh. Lund. Uppsala 1939.
Lion, H., Les tragédies et les théories dramatiques de Voltaire. Thèse. Paris 1895.
Looström, L., Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735—1835. Ett bidrag till den svenska konstens historia. Sthlm 1887.

Lothigius, C. A. R., Ur gamle borgmästarens papper. 1. En bakgrund till Näckens polska. Föredrag hållet i S:t Olovs gille i Norrköping, hösten 1900, med titel: »Om konservering i gamla tider.» Sthlm 1914.
Lukianos, Gudesamtaler, Samtaler i Havet, Menippos's Rejse til Underverdenen oversatte af M. C. Gertz. Kjøbenhavn 1892. (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udgivne af det philologisk-historiske Samfund. 10.)
Lundstedt, B., Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi. 1—3. Sthlm 1895—1902.
Lövgren, O., Våra psalm- och sångdiktare. En historisk framställning. 1. Sthlm 1935.
Malmborg, G., Jean Eric Rehns första verksamhetsår vid Manufakturkontoret. (Fataburen. 1927.)
——, Årres ritskola. (S:t Eriks årsbok. 1932.)
Malmström, B. E., Grunddragen af svenska vitterhetens historia. Akademiska föreläsningar. 1. (Förf:s Samlade skrifter. 1. 1866.)
Malmström, C. G., Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. 2:a uppl. 1—6. Sthlm 1893—1901.
Martin, G., Manuel d'historie de la franc-maçonnerie française. 2e éd. Paris 1932.
Masson, P. M., La religion de J. J. Rousseau. 1—3. Paris 1916.
Meddelanden från Nationalmuseum. 34. Statens konstsamlingars tillväxt och förvaltning 1909. Sthlm 1910.
Meier, J., Kunstlieder im Volksmunde. Materialien und Untersuchungen. Halle a. S. 1906.
Meldahl, F. & Johansen, P., Det Kongelige Akademi for de skjønne Kunster 1700-1904. Kjøbenhavn 1904.
Mennander, C. F., K. F. Mennanderin lähettämia ja saamia kirjeitä. — Brev från och till C. F. Mennander. Toim. K. Österbladh. 1—2. Helsinki 1939—40. (Suomen historian lähteitä. 4: 1—2.)
Meusel, J. G., Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller. 3, 13. Leipzig 1804, 1813.
Meyer, E., Program utgifna vid Upsala universitet 1701—1854. Bibliografi. Upsala 1908. (Upsala universitets årsskrift. 1908.)
Millqvist, V., Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar. Sthlm 1912. (Skrifter utg. af Personhistoriska samfundet. 5.)
Monod, A., De Pascal à Chateaubriand. Les défenseurs françaises du Christianisme de 1670 à 1802. Thèse. Paris 1916.
Montesquieu, C. L. de S. de, Lettres persanes. Edition revue et annotée d'aprés les manuscrits du chateau de la Brède avec un avant-propos et un index par H. Barckhausen. 1—2. Paris 1913. (Société des textes français modernes.)
——, Herr Montesquious Tankar öfwer orsakerne til de romares wälde och fall, af fransöskan öfwersatte efter Hennes Maj:ts Drotningens Nådiga Befallning och Kongl. Witterhets-Academiens åstundan. Af O. v. D[alin]. Sthlm 1755.
——, De l'Esprit des Loix. Nouv. éd. 1—4. Amsterdam & Leipzig 1759.
Mornet, D., La pensée française au XVIII siècle. 4 e éd. Paris 1936. moyens d'expression. Lille 1936. (Travaux et mémoires de l'université de Lille.)
Mornet, D., La pensée française au XVIIIe siècle. 4e éd. Paris 1936.
——, Les origines intellectuelle de la révolution française (1715—1787). Paris 1933.
Mose och lamsens wisor, å nyo uplagde och försökte. Sthlm 1724.
Munthe, L. W., Kungl. fortifikationens historia. 4: 1. Sthlm 1916—30.
Müller, G., Aufklärungszeitalter. (Literaturwissenschaftliches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft. 1931.)

——, Geschichte des deutschen Liedes vom Zeitalter des Barock bis zur Gegenwart. München 1925.
Naumann, H., Studien über den Bänkelgesang. (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1922.)
Nelson, G., Biskop Johan Möller. Ett bidrag till den senare svenska konservativa pietismens åskådning och historia. Sthlm 1936.
Newman, E., Den waldenströmska försoningsläran i historisk belysning. Sthlm 1932.
Nilsson, A., Fru Nordenflychts religiösa diktning. Lund 1918. (Lunds universitets årsskrift. Avd. 1, 14: 1.)
Nolcken, E. M. von, Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719—1742. (Historisk tidskrift. 1889.)
Norberg, O., Svenska kyrkans mission vid Delaware i Nord-Amerika (i f. d. kolonien Nya Sverige). Sthlm 1893.
Nordberg, J. A., Konung Carl den XII^tes historia. 1—2. Sthlm 1740.
Nordenflycht, H. C., Samlade skrifter. Utg. av Hilma Borelius. 1—3. Sthlm 1924—38. (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 11.)
Noreen, E., Giöta kiämpa-wisa som »folkvisa». (Nordisk tidskrift. 1917.)
Nylén, E., Eriksvisan. (Studier tillägnade Otto Sylwan. 1924.)
Omständelig berättelse, om thet på majoren Malcom Sinclair then 17. Junii år 1739. wid Christianstadt i Schlesien, föröfwade försåtelige och grymma mord, när han uti Kongl. Maj:ts höga ärender war stadd på sin hemresa ifrån Constantinopel. Sthlm 1741.
[Odhelius], Stamtafla öfver ätten Odhelius. U. o. [1776].
Odhelius, T. L., Bekymrada och ängsliga själars tröst, tå ... Jonas Hellman ... then 20. februarii år 1741. gick til sin ro ... Sthlm [1741].
Olsson, M., Jean Erik Rehns förbindelser med Manufakturkontoret under studieresan 1755—56. (Gustavianskt. Studier kring den gustavianska tidens kulturhistoria tillägnade Sigurd Wallin på hans femtioårsdag. Sthlm 1932.)
Palmén, E. G., Sinclairsmordet 1739. (Svenska dagbladet $^{20}/_{10}$ 1906.)
Paludan-Müller, C., Er Kong Carl den Tolvte falden ved Snigmord? En historisk-kritisk Undersøgelse. (Nyt historisk Tidsskrift. 1. 1847.)
Petersen, C. S. & Andersen, V., Illustreret dansk Litteraturhistorie. 2. København 1934.
Pleijel, H., Das Kirchenproblem der Brüdergemeine in Schweden. Eine kirchengeschichtliche Untersuchung. Lund 1938. (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 33. Nr 6.)
——, Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism 1680—1772. Uppsala 1935. (Svenska kyrkans historia. 5.)
Pons, E., Swift. Les années de jeunesse et le »Conte du Tonneau». Strasbourg 1925. (Publications de la faculté des lettres de l'université de Strasbourg. 26.)
Then swenska psalm-boken. Sthlm 1731.
Pufendorf, S., Inledning til historien angående the förnähmsta rijken och stater som för tijden uthi Europa stå oprätte. Förswenskad aff Petro Brask. Sthlm 1680.
——, Inledning till swänska historien, med där till fogad ökning ställt emot en fransos Ant. Warillas; under aucthoris egen censur uttolkad af Petro Brask. Sthlm 1688.
P[uisieux, M. d'Arsaut] de, Les Caracteres. 1—2. Londres 1750—51.
Quennerstedt, A., Om Carl XII:s-porträtten. (Tidskrift för konstvetenskap. 1917.)
Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von P. Merker & W. Stammler. 1—4. Berlin 1925—31.

Recueil de chansons de la très-vénérable confrairie des francs-maçons, précédé de plusieurs pièces de poesie maçonne. Nouv. éd. augm. Jerusalem 1749.
Reichel, G., Zinzendorfs Frömmigkeit im Licht der Psychoanalyse. Eine kritische Prüfung des Buchs von Dr. Oskar Pfister: »Die Frömmigkeit des Grafen Ludwig von Zinzendorf» und ein Beitrag zum Verständnis der extravaganten Lehrweise Zinzendorfs. Tübingen 1911.
Relation. Prise du Mercure politique du mois d'aout 1739. Touchant l'assassinat de Mr. Malcom Sinclair. Relation tagen af den politiske Mercurius för augusti månad 1739 angående det på majoren ... Herr Malcom Sinclair begångne mord ... Sthlm 1739.
Rentsch, J., Lucianstudien. Program. Plauen 1895.
Rietz, J. E., Svenskt dialekt-lexikon. 1—2. Lund 1867.
Riksens höglofl. ständers secreta manufactur och handels deputations betänkande, angående manufactur contoirets förwaltning och swenska fabriquernas nuwarande tilstånd. Sthlm 1747.
Rollin, C., Traité des études. De la manière d'enseigner et d'étudier les belles-lettres, par raport à l'esprit et au coeur. Nouv. éd. 1—4. Amsterdam 1745.
Rosén, S., Skrifter och bref, samlade och utg. af E. Linderholm. Uppsala 1911.
Rudbeck, O., Olof Rudbecks Atland eller Manheim ... Olaus Rudbecks Atlantica, svenska originaltexten. På uppdrag av Lärdomshistoriska samfundet utg. av A. Nelson. 1—2. Uppsala 1937, 39. (Lychnos-bibliotek. 2: 1—2.)
Rudelius, K.-E., Författningsfrågan i de förenade deputationerna 1769. (Statsvetenskaplig tidskrift. 1935.)
Ruin, H., Poesiens mystik. Sthlm (tr. Hfors) 1935.
Sahlstedt, A., Om tankar i witterhets-arbeten. Samtal. 1—3. Sthlm 1756—58.
——, Swensk ordbok med latinsk uttolkning. Sthlm 1773.
Sakmann, P., Voltaires Geistesart und Gedankenwelt. Stuttgart 1910.
Samling af gamla djupsinniga sagor och forn-tidens hemligheter. 1. Upsala 1768.
Samtal, i the dödas rijke, emellan Den sedolärande Mercurius och Den swänska Argus. Sthlm u. år.
Sannfärdig berättelse om the ryska-fångars ankomst til Stockholm, theras uphämtande och huru the äro fördehlte, och hållas uthi sin arrest. Jämpte en richtig förtekning uppå the wid Narva erhållna trophéer, stycken, fahnor och standarer. Sthlm u. år.
Sanning och sägen om Karl XII:s död av S. Jägerskiöld, N. Ahnlund, G. Hultkvist, B. Göthberg Edlund. Sthlm 1941.
Sayous, A., Le dix-huitième siècle à l'étranger. Histoire de la littérature française dans les divers pays de l'Europe ... 1—2. Paris 1861.
Scheffer, C. F., Bref til herrar riksens råd. Sthlm [1770].
——, Tal, hållit för Kongl. Vetenskaps academien, vid praesidii aflåggande den 2 augusti, år 1755. Sthlm 1755.
Schroeder, E., Das historische Volkslied des dreissigjährigen Krieges. Diss. Marburg 1916.
Schwerin, H. H. von, Mönstertecknaren och arkivritaren Olof Rehn. (Tidskrift för konstvetenskap. 1935.)
Schück, H., Ur gamla anteckningar. (Samlaren. 1921.)
Schück, H. & Warburg, K., Illustrerad svensk litteraturhistoria. 2:a omarb. och utv. uppl. Sthlm 1911—16.
——, Illustrerad svensk litteraturhistoria. 3:e fullst. omarb. uppl. 1—7. Sthlm 1926—32.
Seemann, E., Newe Zeitung und Volkslied. (Jahrbuch für Volkliedforschung. 1932.)

Selmer, L., Ludvig Holbergs stilling i det 18de aarhundredes religiøse aandsliv. (Norsk teologisk tidskrift. N. R. 5. 1914.)
Sions sånger. Sthlm. Första samling. 1743. — Andra samlingen. 1745 — Bägge samlingarne. 1747. — Bägge samlingarne. 1748.
Sjöberg, N., Några Karl XII-porträtt. (Personhistorisk tidskrift. 1912.)
Sjöström, C., Vestgöta nation i Lund 1683—1910. Biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik. Lund 1911.
Spalding, J. J., Spaldings Bestimmung des Menschen (1748) und Wert der Andacht (1755). Mit Einleitung neu herausgegeben von Horst Stephan. Giessen 1908. (Studien zur Geschichte des neueren Protestantismus. 1. Quellenheft.)
[——], Försök, til svar uppå den frågan: Hvarföre är människan kommen i verlden? Öfversättning [af C. E. Wadenstjerna]. Sthlm 1768.
[——], Tankar om lycka. Öfwersatte ifrån fransöskan [af Gabriel Silander]. Sthlm 1753.
Stackell, L., Kring tvenne Narvasegrar. Några tidsbilder från Stora Nordiska kriget. (Norrlands försvar. 1936.)
Stammler, W., Bergentrückt. (I Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. 1. Berlin & Leipzig 1927.)
Starcke, C. N., Frimureriet, dets oprindelse og udvikling. Udg. 2. København 1923.
Stavenow, L., Frihetstiden. Sthlm 1922. (Sveriges historia till våra dagar. 9.)
Stavenow, Å., Carl Hårleman. En studie i frihetstidens arkitekthistoria. Ak. avh. Uppsala 1927.
Steffen, R., Enstrofig nordisk folklyrik i jämförande framställning. Ak. avh. Uppsala 1898. (Bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen och svenskt folkliv. 16: 1.)
Stöver, J. H., Unser Jahrhundert. Oder Darstellung der interessantesten Merkwürdigkeiten und Begebenheiten und der grössten Männer desselben. 3. Altona 1794.
Svanfeldt, G., Posten 1768—1769 och dess författare. Ett litteraturhistoriskt bidrag till studiet av frihetstidens sista skede. Ak. avh. Uppsala 1937.
Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder. Redigerad av E. Wrangel. 5, 6. Malmö 1939, 38.
Svenska litteraturens historia av F. Böök, G. Castrén ... under red. av O. Sylwan. Ny omarb. uppl. 1—3. Sthlm 1929.
Swift, J., A tale of a tube; to which is added The battle of the books, and The mechanical operation of the spirit. The whole ed ... by A. C. Gutkelch and D. N. Smith. Oxford 1920.
——, Le Conte du tonneau, contenant tout ce que les arts, et les sciences ont de plus mysterieux; avec plusieurs autres pièces très-curieuses. Traduit de l'anglois [par J. van Effen]. 1—2. La Haye 1732.
Sylwan, O., Den svenska versen från 1600-talets början. En litteraturhistorisk översikt. 1. Göteborg 1925—26. (Göteborgs högskolas årsskrift. Extraband. 1.)
——, Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. Lund 1896.
——, Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet). Ak. afh. Lund 1892.
——, Till Utile Dulcis historia. (Samlaren. 1907.)
Sylwan, Vivi, & Geijer, Agnes, Siden och brokader. Sidenväveriets och tygmönstrens utveckling. En översikt. Sthlm 1931.
[Toussaint, F.-V.], Les moeurs. Nouv. èd. Amsterdam 1750.
Uppsala universitets matrikel. Utg. af A. B. Carlsson. 2. Uppsala 1919—23.
Uttendörfer, O., Zinzendorfs christliches Lebensideal. Gnadau 1940.
——, Zinzendorfs religiöse Grundgedanken. Herrnhut 1935.
Walch, J. G., Johan Georg Walchs ... theologiska betänkande om then herrnhutiska sectens beskaffenhet ... på swänsko öfwersatt och några anmärkningar bifogade af J. Kumblaeus. Sthlm 1749.

Waldberg, M. von, Die deutsche Renaissance-Lyrik. Berlin 1888.
Valerius, J. D., Inträdes-tal, hållit i Svenska akademien den 29 november 1826. (Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796. 12. 1829.)
Warburg, K. J., Olof Dalin. Hans lif och g›rning. (Svenska akademiens handlingar itrån år 1796. 59. 1884.)
W[arbur]g, K. [J.], »Sinclairsvisans» skapare å Nationalmuseum. (Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning $^{5}/_{5}$ 1909.)
Warholm, J. W., Skara stifts herdaminne. 1—2. Mariestad 1867—74.
Warmholz, C. G., Bibliotheca historica Sueo-Gothica... 1—15. Sthlm, Upsala 1782—1817.
Weber, K. von, Aus vier Jahrhunderten. Mittheilungen aus dem Haupt-Staatsarchive zu Dresden. 1—2. Leipzig 1857—58.
Westin, C., Strödda minnesblad i anledning af etthundrade årsdagen af S:t Johannislogernas S:t Jean auxiliaire och L'Union förening till Den Nordiska Första S:t Johannislogen. Sthlm 1899.
Vetterlund, F., Atterboms sagospel »Lycksalighetens ö». En estetisk och litteraturhistorisk undersökning. Sthlm 1924.
Weulersse, G., Les Physiocrates. Paris 1931.
Wieselgren, P., Sveriges sköna litteratur, en öfverblick vid akademiska föreläsningar. 4. Upsala 1847.
Wikander, Ruth, Studier över stil och språk i Dalins Argus grundade på en jämförelse mellan de två första upplagorna (av år 1732—34 och 1754 resp.). Ett bidrag till svenska skriftspråkets historia. Ak. avh. Uppsala 1924.
Wilde, J., Det så kallade oinskränkta enwäldet... Sthlm 1742.
Wilskman, S., Wid kyrkio-herdens i Lyrstad... Johan Thore Helstadii begrafning, i Lyrstads kyrkia, d. 27 septembr. 1774. Örebro 1775.
Wolff, Chr., Vernünfftige Gedancken von der Menschen Thun und Lassen, zu Beförderung ihrer Glückseeligkeit, den Liebhabern der Wahrheit mitgetheilet. Aufl. 3. Franckfurt & Leipzig 1728.
Wolfstieg, A., Bibliographie der freimaurerischen Literatur. 1—3. 2. unveränd. Aufl. Leipzig 1923.
Voltaire, Historie de Charles XII, Roi de Suède. Paris 1878. (Oeuvres complètes de Voltaire. 16.)
Världshistoria utgiven av S. Tunberg och S. E. Bring. 11. Sthlm 1930.
Åkerhielm, E., Åkerhielmska släktboken. Sthlm 1926.
[Örnberg, L. M. V.], Svenska ättartal för år 1893. Sthlm 1893.

Personregister.

Addison, J., 229
Adelcrantz, C. F., 201
Adolf Fredrik, 265, 283, 354, 356
Afzelius, A. A., 36, 37, 38, 52, 56, 85, 327, 328
Afzelius, N., 303
Ahmed III, 14, 16, 58
Ahnlund, N., 63
Alexander den store, 45, 260, 263, 264, 283
Allendorf, L. C., 117, 141—142, 144
Almquist, C. J. L., 316, 317
Almquist, H., 73
Almquist, J. A., 3, 178, 197
Alnander, S. J., 228
Alstrin, E., 110
Alströmer, P., 190, 202, 205, 208, 268, 358
Andersen, V., 229
Anderson, J., 233
Andersson, L., 17, 72
Aner, K., 221, 224
Anna, kejsarinna, 80
Annerstedt, C., 5
Apelblad, J., 36, 38, 93, 100, 107, 110, 296, 352, 354, 355, 356
Arenius, O., 201
Aristides, 260
Arndt, J., 138
Arosenia, Catharina, 127
Atterbom, P. D. A., 37, 70, 85
Aulén, G., 128
D'Aulnoy, M-C. J. de B., 55
Bartholmèss, C., 221
Batseba, 299
Beckman, J. W., 134
Beckman, N., 11, 39, 53, 55, 200
Beckner, J., 7, 9, 202
Belfrage, S., 90
Bellman, C. M., 302, 304, 310, 325
Benzelius, E. d. y., 3, 4, 5, 33
Benzelstierna, G., 33, 34, 35, 38, 39, 74, 93, 107, 112—113
Berch, A. d. y., 303
Berggren, F., 57
Bergh, S., 206
Bergklint, O., 271, 356
Bergman, J., 44
Bergqvist, B. J., 187, 203, 204, 232, 233, 251, 298, 348, 350, 355
Bergström, gesäll, 185
Bestusjev-Rjumin, M. P., 31
Bettermann, W., 123, 124, 125, 126, 128, 139, 159
Billing, L., 351
Billmark, Anna M., f. Gillberg, 6
Billmark, Annika, f. Ehrengren, 6
Billmark, H. Johansson, 5, 6
Billmark, J. d. ä., 6, 11, 24
Billmark, J. d. y., 202
Billmark, P., 191
Birger Jarl, 46
Biörkman, Brigitta, 24
Björck, G., 22
Blanck, A., 53, 55, 62, 69, 87, 89, 288
Bleumortier, G. K., 298
Boman, 184
Bondeson, A. L., 327
Bonneval, C.-A. de, 227
Botin, A. af, 269
Boulainvilliers, H. de, 232
Breteuil, L. A. de, 268, 269
Bring, S. E., 64
Brinkmann, H., 89
Brisman, B., 118
Browallius, A., 30, 33, 34, 78, 79, 80
Browallius, J., 281
Brunkman, C., 354
Brutus, 283
Bunyan, J., 109
Bygdén, L., 107
Büsching, A. F., 234
Bæckström, A., 200
Bælter, S., 236
Böhm, B., 229
Böök, F., 51, 287, 288, 310
Caesar, 283, 357
Carlander, C. M., 218
Carleson, C., 52, 109
Carleson, E., 207
Cassirer, E., 257
Castrén, G., 13, 18, 24, 89
Cato, 283, 357
Cederhielm, C. G., 230
Celsius, O. d. ä., 5
Celsius, O. d. y., 9

Cherel, A., 228, 234
Choiseul, E. F. de, 268
Cicero, 298
Clausen, J., 228
Couturier, 31, 32, 77, 80
Crebillon, P. J. de, 225
Creutz, G. Ph., 88, 244
Cromwell, O. C., 307
Cronstedt, C., 91, 340
Cyrus, 260, 283, 310
Dacke, N., 307
Dahlgren, F. A., 107
Dahlmansson, A., 176
Dahlstierna, G. Eurelius, 12, 13, 17, 18, 20, 23, 24, 52, 54—55, 62, 72, 73, 75, 88, 90, 94, 95, 109, 288, 313, 324
Dalin, O. von, 12, 26, 39, 40, 50—51, 52, 54, 60—61, 65, 69—70, 86, 87, 88, 92, 93, 95—96, 98, 99, 130, 167, 169—170, 171, 201, 208, 210, 218, 226, 229—230, 234, 246, 254, 264, 277—278, 286, 288, 289, 293, 296, 300, 302—304, 305, 306, 309, 310, 324
Damiens, R. F., 307
Dante Alighieri, 43
David, 299
Dellner, J., 111, 218, 219
Demostenes, 298
Desaguliers, J. T., 232
Diderot, D., 227
Didron, Anna Fredrika, f. v Schantz, 206
Dilthey, W., 224—225
Ditfurth, F. W. von, 72
Douglas, Beata Marg., f. Stenbock, 106
Drake, A. von, 32
Eberhard, S., 120, 123, 124, 128
Eckleff, C. F., 204, 233
Effen, J. van, 60, 288
Egilsrud, J. S., 41, 42, 46
Ehnmark, E., 159
Ehrenpreus, C. D., 80, 206
Ehrenström, O., 34
Ehrensvärd, C. A., 316
Ehrensvärd, F., 351
Ehrensvärd, G. J., 206
Ehrensvärd, Margareta, f. Palmfeldt, 351
Eichhorn, C., 201, 287, 290
Ek, S., 53, 55, 62, 73, 87, 89
Ekestubbe, U., 127
Elf, E., 203
Eliander, C., 181, 182, 184
Engelhart, T., 207
Engelsman, M., 4
Engeström, L. von, 206—207
Engström, A., 65
Epikuros, 235
Erasmus, 42, 109
Erik den helige, 45—46
Erik XIV, 262
Faber, S., 17
Faggot, J., 181
Fahlbeck, E., 278, 284
Fant, A. M., 127
Fassmann, D., 16, 17, 43, 45—48, 57—59, 67—69, 71, 75
Faÿ, B., 204, 231—232
Fehr, B., 229
Fehr, L., 7, 34, 35, 36, 37, 38, 59, 70, 74, 86, 107, 355
Feiff, J., 4
Feilberg, H. F., 56, 306
Fénelon, F. de S. de la M., 42, 43, 44, 50, 53, 54, 86, 109, 234, 280
Fersen, F. A. von, 269
Filip av Makedonien, 260, 314
Flemming, W., 24
Fontenelle, B. L. B. de, 42, 45
Formey, J. H. S., 221—225, 226, 227, 228, 230, 236, 258
Forssell, N., 269
Fredrik I, 14, 25, 75, 167, 293—295
Fredrik II, 181, 221, 308
Fredrik IV av Holstein-Gottorp, 47, 87
Frese, J., 160
Fryxell, A., 17, 18, 33, 59
Fången i Simbirsk, 160
Fägersten, C., 345
Geijer, Agnes, 199
Geijer, E. G., 36, 37, 52, 85, 88, 316, 317, 319, 327, 328
Gerhard, J., 109
Gerhardt, P., 117, 159
Gertz, M. C., 13
Giese, A., 48
Gjörwell, C. C., 100, 105, 111, 114, 209, 221, 236, 244, 271, 273, 291, 296, 300, 301, 303, 353, 355
Gradin, A., 105, 107, 110, 111, 116, 118
Granatenflycht, D., 44, 54
Greling, L. L., 34
Gren, O., 109, 112
Grubb, Gunilla, 116, 127
Grünbeck, Ester, 117
Guarini, G. B., 88
Gustav I, 45—46, 97, 262, 272, 294, 307
Gustav II Adolf, 35, 47, 58, 59, 100, 262, 264—265, 272, 278, 291, 346, 348, 350

Gustav III, 247—248, 269, 270, 271, 274, 283—284, 316, 356, 357
Gutkelch, A. C., 287
Gyllenborg, Anna, 206
Gyllenborg, Antoinetta Virg., f. Gyllenborg, 206
Gyllenborg, C. D,, 351
Gyllenborg, C. G., 30, 32, 33, 52, 78, 270
Gyllenborg, H. A., 205—206
Gyllenborg, J. J., 206
Gyllenborg, Maria Sofia, f. Stiernerona, 205
Günther, L,, 254
Görner, O., 72
Görtz, G. H. von, 47
Göthe, G., 201
Götlind, J., 40, 53, 56
Hackman, Marg. Elisabeth, f. Thælin, 107
Hahr, A., 64
Hallgren, C. J,, 134
Halling, C. G., 188
Hallman, J. G. d. ä., 113—114, 156, 220, 350
Hamilton, A., 232
Hammarsköld, L., 83, 85, 86, 87—89
Hannibal, 261, 283
Haren, J. F. von, 203
Harnack, A., 221
Hartmann, A., 72
Hazard, P., 231
Heckscher, E. F., 175, 246
Hedlinger, J. C., 340
Hegardt, P. J., 350
Heidenstam, V. von, 316, 317, 319
Hellman, J., 105, 110, 115—116, 118—120, 123, 127
Helstadius, J. T., 3
Henel, A. J. von, 6
Hennings, Beth, 268, 269, 271
Henschen, Ingegerd, 175, 199, 200
Herlenius, E., 345
Hermansson, J., 4
Herodotos, 45
Hesselius, A., 345
Hesselius, A. Americanus, 34, 40, 73—74, 83, 100, 106, 107
Hesselman, B., 288
Hettner, H., 231
Hildebrand, 104, 106
Hildebrand, E., 30
Hildén, H., 24
Hilleström, P., 201
Hjortsberg, L., 207
Hof, S., 39, 40
Hofberg, H., 56, 57
Hoffmann, J. A., 280
Hofwén, N., 345
Holberg, L., 229, 240, 264
Hollatz, D. d. y., 110, 117, 118, 141, 142—144, 145, 148, 149
Hollsten, A., 4
Holmberg, Anna Maria, f. Thælin, 106
Holmberg, Hedvig, f. Schlyter, 102, 346
Holmberg, J., 105, 106
Holmberg, J. C., 102—103, 104, 105—111, 112, 113, 116, 118, 127—129, 130, 133, 148, 160, 164, 216, 346
Holmcreutz, Christina, 206
Homeros, 20, 21, 22, 42, 43
Horn, A., 10, 30, 272, 295
Hubert, R., 230, 258, 263
Huober, H.-G., 118, 120, 123, 124, 125, 159
Hårleman, C., 166, 175, 176, 182, 201, 349
Högström, P., 220
Höpken, A. J. von, 297
Hörnström, E., 60, 288
Ihre, J., 255
Ivar Blå, 260—261
Jacob, G., 72
Jacobson, Esther, 184
Jacobsson, N., 103, 104—105, 108, 113, 114, 115, 116, 118, 126, 127, 134, 157, 158
Jansen, F. J. Billeskov, 229
Johan III, 262
Johansen, P., 198
Josephson, R., 248
Jungberger, Christina, f. Odhelius, 6, 202
Jungner, H., 55, 56
Kahl, J., 118, 127, 134—140, 141, 160, 162
Kahl, J. H., 134
Karl II av England, 280
Karl IX, 262, 267, 291, 293—294, 307
Karl X Gustav, 262, 264
Karl XI, 62, 66, 67, 262—263, 272, 274, 275, 276
Karl XII, 5, 10, 13, 14—19, 22, 24, 25, 35, 41, 45, 46—48, 51, 57—71, 73, 75, 80, 81, 85, 86, 87, 90, 92, 100, 109, 263, 266, 270, 272, 276, 284, 295, 310, 311, 323, 324, 340, 344, 346
Kaschmieder, Käthe, 45, 46, 47
Kedjeström, A., 203
Keller, W., 229
Kellgren, J. H., 159
Kierman, G., 176

Kingo, T., 130, 155—156
Klamroth, H., 43
Kleberg, J., 205
Klemming, G. E., 251
Klingenstierna, S., 106, 345
Knös, A., 111
Knös, Greta, f. Siberg, 69
Knös, O. A., 3, 69, 356
Koch, E. E., 117
Kolmodin, O. d. ä., 114
Kolmodin, O. d. y., 5
Konrad, Johanna, 124
Kraftman, A., 187, 189
Kristian II, 262, 291
Kristina, 262
Kruse, C. G., 6, 7
Kruse, W., 72
Kryger, J. F., 116, 177, 178, 179, 220, 352
Kulling, J., 61
Kumblæus, J., 118, 132
Kuylenstierna, O., 62, 64
Kütler, 32, 77—78, 83
Källquist, E., 24
La Beaumelle, L. A. de, 226, 228
Lagercrantz, C. O., 6, 8, 9, 10, 84
Lagerlöf, E., 20, 21
Lagerlöf, P., 150
Lagerroth, F., 266, 281
Lamm, M., 12, 51, 52, 123, 158, 160, 230, 231, 233, 234, 238, 288, 305
Lampa, S., 56, 57
Lampe, F. A., 130
Landberg, G., 269, 270, 271, 276, 278, 284, 293
Landsberg, P., 176, 183, 200
Lantoine, A., 234
Largillière, N. de, 201
La Tierce, 234, 235
Leenberg, A. D., 34
Lehr, L. F. F., 117
Leibniz, G. W., 240
Leijonhufvud, A. G., 207
Lempp, O., 236, 237
Leopold, C. G. af, 37, 206
Lewenhaupt, A., 30
Levertin, O., 11, 94, 251
Lewitzki, 32, 77—78
Lidén, J. H., 33, 114, 115, 116, 117, 126, 127, 130, 134, 141, 266, 300, 327, 355
Liedgren, E., 116, 117, 126, 138, 146, 157, 158
Lillie, C., 31, 34
Lillie, Metta, 34
Lilliehöök, J., 57
Lindberg, W., 232—233
Linderholm, E., 140, 218
Lindquist, D., 139, 162
Linné, C. von, 53, 286, 313
Lion, H., 225
Lithou, G., 34
Lochner, J. F., 110
Loenbom, S., 270
Looström, L., 176, 198
Lothigius, C. A. R., 56
Lovisa Ulrika, 199, 265, 351
Lovisin, E. J., 206, 208, 358
Lovisin, Eva Chr., f. de Bèsche, 206
Ludvig XIV, 231
Lukianos, 41, 42, 43, 53
Lundstedt, B., 270, 271, 355
Luther, M., 117, 124, 125, 126, 128, 158, 159, 324
Lykurgos, 234, 314
Lyttelton, G. L., 43
Löwenstern, D. J. von, 8, 9
Lövgren, O., 104, 114, 144
Malmborg, G., 175, 178, 198
Malmsten, O., 203
Malmström, B. E., 85, 89
Malmström, C. G., 30, 75, 281
Martin, G., 233, 234, 235
Masson, P. M., 226, 229
Meier, J., 71, 89
Meijer, G., 206
Meldahl, F., 198
Mennander, C. F., 202
Messenius, J., 94
Meusel, J. G., 221, 237
Meyer, E., 86, 106, 327
Millqvist, V., 187
Monod, A., 228
Montesquieu, C. de S. de, 218, 225—226, 241, 254, 279, 314, 315, 316
Moret, A., 146
Mornet, D., 225, 227, 228, 236
Munthe, L. W., 166
Müller, G., 158—159, 238
Müller, H., 109
Mörk, J. H., 36, 37, 41, 50, 85, 286, 297
Naumann, H., 71
Nelson, G., 110
Newman, E., 158
Newton, I., 232
Nilsson, A., 161, 220, 237
Nimrod, 260
Nitschmann, Anna, 117
Noa, 316
Nolcken, E. M., von, 31, 32, 33
Norberg, O., 129
Nordberg, J. A., 17, 67, 340
Nordencrantz, A., 272, 307, 351
Nordencreutz, Ulrika Sophia, 127

Nordenflycht, Hedvig Charlotta, 159, 160—162, 169—170, 220, 324
Nordin, J., 206
Noreen, E., 18, 72, 328–329
Noring, L., 345
Norlind, T., 52
Novalis, 159
Nyberg, G. D., 14
Nyberg, L. d. ä., 14
Nyberg, L. d. y., 14, 112, 115, 116, 118, 129—134, 136, 139, 141, 152, 158, 160
Nylén, E., 72
Nyström, P. J., 329
Odel, Brita Christina, f. Röök, 36, 205, 208
Odel, G. C. J., 206
Odel, W., 206
Odelin, E., 3, 4, 9
Oden, 261
Odhelius, A. A. d. ä., 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 26, 29
Odhelius, A. T., 13, 14
Odhelius, E., 3
Odhelius, J. L., 26
Odhelius, L. L., 26
Odhelius, L. T., 26
Odhelius, Maria, f. Billmark, 5, 7, 8, 9, 202, 206
Odhelius, O. A., 3, 4, 5, 9, 11, 84, 177, 202
Odhelius, T. A. d. ä., 3, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 26, 57, 206
Odhelius, T. A. d. y., 6, 9, 202
Odhelius, T. L., 26, 103, 104—105, 108, 110, 111, 112, 123, 177
Oelreich, N. von, 269
Olsson, M., 175, 192
Oxenstierna, A., 262
Oxenstierna, J. G., 356
Palmén, E. G., 31, 32
Palmstierna, Anna Chr., f. Lagerberg, 206
Palmstierna, N., 206
Paludan-Müller, C., 64
Paulssen, F. P., 329
Pedersen, J., 91
Peter I, 13, 15, 17, 30, 344
Petersen, C. S., 229
Peyron, B. T., 175, 183, 196, 199, 200
Pfister, O., 125
Pihlgren, 64
Plaan, E., 104
Platon, 42, 235
Pleijel, H., 104, 111, 118, 127, 158, 163, 238
Plomgren T., 265, 350
Pons, E., 287
Posse, K., 203, 206, 348
Poyet, J., 178, 182, 196
Protagoras, 45
Pufendorf, S., 8, 11, 265
Puisieux, M. d'Arsaut de, 226, 227
Quennerstedt, A., 64
Ramsay, A.-M., 228, 234—236
Ranchstedt, C. M., 345
Ravaillac, F., 307
Rehn, J. E., 175—176, 177, 178, 183, 184, 192, 194, 196, 199, 200
Rehn, O., 194, 200
Rehnsköld, C. C., 15
Reichel, G., 125, 147
Rentsch, J., 41
Rhyzelius, A. O,, 4, 56
Ribbing, C,, 188—189, 190
Richter, C. F., 142
Rietz, J. E., 39
Ringuet, 179
Rollin, C., 264
Rosén, S., 105, 140
Rothman, J. G., 38, 300, 303, 354, 355
Rousseau, J. J., 218, 225—226, 239, 244, 247, 257
Rudbeck, O., 49—50, 53, 340
Rudelius, K.-E., 278—279
Rudenschöld, B., 32
Rudenschöld, C., 30, 32, 33, 78
Ruin, H., 91
Runeberg, J. L., 71, 319
Rutström, C. B., 36, 37
Rydelius, A., 109, 219
Rydell, M., 345
Rydell, Sigfrid, f. Detterberg, 40, 98, 345
Röpke, C. J., 93, 107, 110
Röök, Antoinetta Maria, 306
Röök, C. F, von, 205, 358
Röök, Catharina Maria, f. Stiernerona, 205, 206
Röök, I., 205
Röök, Jakob A., 205, 206
Röök, Johan A., 206
Röök, Marg. Magdalena, f. Lovisin, 206
Sahlstedt, A., 40, 91, 98, 288, 310
Sakmann, P., 226
Salomo, 213, 299
Salvius, L., 110
Scarron, P., 109
Scheffer, C. F., 179, 180—181, 203, 204, 214, 233, 247, 270, 282, 284, 321, 349
Scheffler, J., 117, 159
Schroeder, E., 72
Schultz, Anna B., f. Nyberg, 14, 61
Schultz, J. C., 14

Schwerin, H. H. von, 194, 200
Schück, H., 65, 86, 87, 91, 219, 250, 288
Schyllberg, P. d. ä., 5
Schyllberg, P. d. y. (adlad Carlskiöld), 345
Scriver, C., 109
Seemann, E., 71
Selander se Silander
Selmer, L., 229, 240
Serenius, J., 187
Sevenbom, J., 176
Shaftesbury, A. A. C., 221, 237
Siberg, E. d. ä., 69
Siberg, E. d. y., 69
Siberg, L., 206
Sigismund, 262, 307
Sigurd Ring, 275, 295
Silander, G., 221
Silander, J., 26
Silander, P. d. ä., 26, 164—165, 170, 177, 216, 297, 347
Silander, P. d. y., 26
Silfverstolpe, Brita, f. Stiernerona, 205
Silfverstolpe, F., 206
Silfverstolpe, G., 206
Simonetti, C. E., 237
Sinclair, M., 30—35, 41, 57, 62, 66, 68, 74—83, 85, 90, 91, 92, 109, 345, 346
Sjöberg, N., 64
Sjöström, C., 6, 187
Skogekiär Bärgbo, 94
Skutenhielm, A., 30
Smedmark, C., 345
Smith, D. N., 287
Sokrates, 213, 214, 238
Solon, 234
Sophia Albertina, 349, 354
Sorbon, J., 187
Sorbon, J. H., 187, 203
Spalding, J. J., 221—223, 224, 236, 237
Spangenberg, A. G., 117
Spegel, H., 146
Stagnelius, E. J., 140, 324
Stanislaus I Leszczynski, 68, 75
Starcke, C. N., 234
Stavenow, L., 30
Stavenow, Å., 175
Steffen, R., 52
Stenbock, M., 355
Stephan, H., 221, 224
Stiernhielm, G., 8, 18, 19, 23, 24, 109, 324
Stockenström, E. von, 269, 355
Strand, C. J., 206, 208, 271
Strandman, P., 106
Stricker, J. C., 291, 352, 354
Strindberg, Aug., 56
Ström, J., 106
Ström, O., 353
Strömfelt, Hedvig, 116, 127, 140
Strömfelt, O. R., 104—105
Strömfelt, Ulrika, 108, 109, 111, 127
Strömhjelm, A. A., 8, 9
Studach, J. L., 328
Sturzen-Becker, O. P., 57
Stålborg, E., 177, 202, 203, 205, 348
Stålborg, Maria El., f. Rospigg, 348
Stöver, J. H., 79
Sundel, O., 206
Sundell, J., 106
Sundholm, C., 345
Suter, P. 203
Svanfeldt, G., 249, 250, 251, 303
Svedberg, J., 4
Svedenborg, E., 237—238
Swift, J., 125, 243, 287—288, 305, 309
Sydow, C. W. von, 56
Sylwan, O., 11, 36, 48, 74, 86, 93, 208, 209, 255, 271, 301
Sylwan, Vivi, 199
Synnerberg, Margareta, f. Rydhenius, 26—29, 40, 99, 156, 157, 206, 321, 324, 344
Synnerberg, N., 26, 27, 28, 206, 344
Taraval, G. T. R., 166, 176, 192
Tasso, 53
Tegnér, E., 70, 71, 87, 91
Tellbom, C., 127
Temistokles, 260
Ternell, 190
Tessin, C. G., 30, 84, 166—167, 176, 177, 178, 179, 180, 192, 199, 203, 234, 250—251, 259, 295, 348
Tessin, N. d. y., 248, 294
Thælin, C. G., 106, 127, 163, 321, 347
Thælin, Inga, f. Rising, 347
Thorild, T., 91
Timberg, Magdalena, f. Odhelius, 3
Tollstedt, C. G., 126, 127
Torgils Knutsson, 267
Torpadius, J. I., 351
Toussaint, F-V., 226, 227—228
Triewald, M., 166
Triewald, S., 324
Troilius, Birgitta El., f. Silfverstolpe, 206
Troilius, S., 206, 352
Tysk, A., 3, 4, 5, 8, 9, 12, 29, 57
Tysk, Christina, f. Odhelius, 3, 8—9, 11, 12, 27, 40, 344
Ulrika Eleonora, 14, 107, 294
Uttendörfer, O., 124, 132
Wadenstjerna, C. E., 224
Walch, J. G., 113, 118, 132

Waldberg, M. von, 24, 52, 53, 91
Vallerius, J. D., 37
Wallén, S. C., 206
Wallenberg, J., 302—303
Wallin, G., 5, 106
Wallin, J. O., 138, 154
Wandal, H., 255
Warburg, K., 65, 86, 87, 89—90, 91, 201, 229, 230, 234, 250
Warholm, J. W., 3, 4, 5, 6, 106, 129, 202
Warmholtz, C. G., 33, 46
Weber, K. von, 30, 31, 32, 33
Wellander, J., 11
Vennergren, J., 345
Vergilius, 21, 22, 23, 43, 44, 53, 54, 86, 109, 324
Wessman, 207
Westberg, B. G., 37, 206
Westberg, J. J., 207
Westberg, Maria Virgina, f. Odel, 37, 206
Westerhof, P., 176, 197, 198
Westin, C., 203, 355
Vetterlund, F., 55
Weulersse, G., 282
Victorin, W. C., 345
Wieland, C. M., 43
Wieselgren, P., 85
Wik, J., 113
Wikander, Ruth, 90
Wilde, J., 264, 274, 275, 296
Wilskman, G. ,10
Wilskman, S., 3
Vind, N. K., 183
Wisocki-Hochmut, L., 17
Wivallius, L., 313
Wolff, C., 218—220, 221, 224, 230, 339
Wolfstieg, A., 235
Voltaire, 17, 218, 225—227, 239, 244
Wænnerdahl, W. A., 105, 111, 141
Wætterdahl, J., 115
Zinzendorf, N. L. von, 103, 108, 110, 117, 118—126, 127, 128, 130, 132, 133, 139, 146, 155, 156, 159, 160
Åbrandt, L., 189
Åderman, S., 80
Åhman, N., 189, 345
Åkerhielm, L., 8, 9, 10
Åkerhielm, S., 10
Årre, O., 198
Örnberg, L. M. V., 3, 202
Östman, J., 345

Förkortningar och rättelser.

Nummer inom parentes hänvisa till förteckningen över Odels skrifter.
KB = Kungliga biblioteket.
MK = Manufakturkontoret.
RA = Riksarkivet.
SkDA = Skara domkapitels arkiv.
StStA = Stockholms stadsarkiv.
UB = Uppsala universitetsbibliotek.

Rättelser: s. 51, not 63. Det omtalade ordensskämtet är tryckt i Dalins Witterhets-arbeten 3: 7: 268.
s. 139, rad 9 nedifrån står *prydd* läs *prydde*.